
3 1761 07394228 6

VIATJES

DE

ALI BEY EL ABBASSI.

(DOMINGO BADIA Y LEBLICH)

PER

ÁFRICA Y ASSIA

DURANT LOS ANYS 1803, 1804, 1805, 1806 Y 1807.

TOMO PRIMER

BARCELONA

Imprempta La Renaixensa, Xuclá, 13, baixos.

1888.

LIBRARY
NOV 6 1973
UNIVERSITY OF TORONTO

DOMINGO BADIA Y LEBLICH

D. Domingo Badia y Leblich fill de D. Pere Badia y Donya Caterina Leblich nasqué á Barcelona 'l primer de Abril de 1767 y va ser batejat lo mateix dia en la Santa Iglesia Catedral. En la partida de son baptisme se llegeix que son pare era secretari del gobernador y que varen ser sos padrins D Domingo Lana, secretari del gobern del dit gobernador y sa filla Donya Gertrudis Lana. Rés hem pogut averiguar de sos primers anys; y son tan foscas é incertas las noticias de sos estudis, que creyém deber comensar aquestas apuntacions pera la vida del nostre célebre catalá ab lo resúmen ó *Relació de mérits y serveys* que. imprés en paper sellat, presentá 'l mateix Badia á Joseph Napoleon, exemplar que tenim á la vista firmat y rubricat de sa propia má y que debém al erudit caballer valenciá D. Francisco de Ceris qui 'ns l' ha deixat.

Relació & *Consta:* «Que de edat de 14 anys comensá á servir »á S. M. de administrador de utensilis en la costa de Granada. A »sos 19 anys de edat fou nombrat comptador de guerra ab exer»cici, distintiu de comissari real de guerra en la mateixa costa per »lo Sr. D. Carles III. A sos 26 anys va ser nombrat administrador »de tabacos de Córdoba per lo Sr. D. Carles IV qual empleo deixi »4 anys després. En 7 d' Abril de 1801 presentá D. Domingo »Badia un plan pera executar un viatje científich en los paissos del »Africa. Discutit l' assumpto se serví S. M. nombrar á Badia pera »la execució del plan proposat; y en sa consecuencia sortí de Ma»drid lo dia 12 de Maig de 1802. Passá á Paris y d' allá á Londres, »en cuals capitals sostingué varias discusions científicas verbals y

»per escrit: se posá en relació ab los principals sabis: se vá fer á »Londres ab prou número d' instruments pera las observacions de »sos viatjes. Va escriure la historia descriptiva d' aquest viatje »preliminar, y acompanyat del sabi naturalista D. Simó de Rojas »Clemente va fer una magnífica colecció d' historia natural que »deurá trobarse en la real cambra. Desde Lóndres passá Badia á »Cadiz per mar, y desde aquest punt enviá á la Cort sa colecció »feta á Europa.

»Lo 29 de Juny de 1803 entrá Badia á Africa desembarcant á »Tánger. Tot seguit que Badia entrá á Africa 'l gobern va tenir »per convenient cambiar l' objecte de sos viatjes que de *cientifich* »passá á ser *politich:* pera qual desempenyo va estarse en lo regne »del Marroch fins al mes de Octubre de 1805 viatjant per tot lo »regne y atravessant duas vegadas lo desert de *Angat.* La revolu- »ció del Alger succehida en aquell temps privá á Badia de passar á »Llevant per terra. Lo 13 d' Octubre de 1805 sortí per mar cap á »Trípoli de Berberia. Arrivá á Trípoli 'l 9 de Novembre de 1805 »y sortí d' aquest punt cap á Alexandría 'l 26 de Janer de 1806. »Los erros del capitá y las borrascas lo portáren de cop á la Morea »y després á Xipre ahont desembarcá. Vista tota la isla de Xipre »passá á Alexandría á qual port arribá á 12 de Maig de 1806 Lo »30 d' Octubre sortí pera 'l Caire, pujant lo Nil y arribá á dita »metrópoli á 9 de Novembre. Sortí del Caire pera la Mekka á 15 »de Desembre de 1806. Al punt de la mitja nit del 22 al 23 de »Janer de 1807 entrá Badia en la Mekka, suprema capital del »islamisme, essent lo primer cristiá que hagi penetrat en tant ter- »rible lloch, després de dotze sigles que hi ha mussulmans. Lo dia »2 de Mars sortí Badia de la Mekka. Torná al Caire, hont va »ésser rebut triunfalment en 14 de Juny. Passá á la Assiria, hont »visitá los Sants Llochs, entrant á Jerusalem lo 23 de Juliol: á »Hebron lo 25: á Betlhem lo 26, y á Nazareth lo 7 d' Agost. »Passá després per Damasch y Alep; atravessá tota l' Assia menor »y entrá á Constantinopla lo 21 d' Octubre. Lo 7 de Desembre de »1807 sortí de dita ciutat, y, atravessant la Turquía europea, »Valakia y Alemania entrá á Viena lo 14 de Janer de 1808. Lo »24 de Febrer sortí de Viena y, arribat á Munich, se vejé atacat »de greu malaltía biliosa que 'l tingué á las portas de la mort per »espay de un mes y mitj. Seguint després sa via entrá á Paris lo »Diumenge de Pasqua de Resurrecció, dia 17 d' Abril de 1808, »ab lo que tancá lo cercle de sos viatjes, havent ja estat anterior- »ment en aqueixa capital á sa sortida d' Espanya. Lo 4 de Maig »sortí de París, y arribat á Bayona en 9 del mateix mes vá ésser

»detingut fins al 12 de Juliol de 1808, acabats felisment sos viat-»jes en las tres parts del mon, en una época de sis anys y dos »mesos á Deu gracias. Badia en sos viatjes ha atravessat set de-»serts: quedá per mort de set en l' Angad, y va ser salvat com »per miracle. Ha sufert dos naufragis en lo Mar Roig. Ha vist las »montanyas y 'ls llochs més célebres en la Historia. Ha sigut fet »presoner per los wijabbis en Arabía y ha vist un exércit d' aquella »gent de 45000 homes, ab son soberá Saaud en la Mekka. Ha fet »valiosas coleccions de historia natural, antiguetats, armas, vestits, »etc. que la major part se troban en mans del cónsul general de »S. M. en Egipte y 'l restant en varias parts. Ha portat als sabis »d' Europa los planos geométrichs y perfils del célebre temple de »la Mekka y del que 'ls mussulmans tenen sobre las despullas del »antich temple de Salomó á Jerusalem, quals dos monuments »farán época en la historia de las ciencias. Finalment un gran »número d' observacions astronómicas y meteorológicas, cartas »geográficas, planos, dibuixos, memorias descriptivas, políticas y »científicas en tots sos rams, son fruyts dels travalls de Badia. Ha »format un plan de organisació pera 'ls relligiosos de la Terra »Santa que 's troban en la més horrible situació baix lo despo-»tisme turch é implora en son favor la protecció del gobern. Ha »sostingut Badia relacions de amistat ab tres soberans mussul-»mans y molts altres príncceps y bajás alarbs y turchs, valentse de »ditas relacions pera 'l servey del Estat, que ha conseguit en ope-»racions políticas de gran importancia y que han servit de gresol »de sa llealtad patriótica, com ho testimonian los cónsols y minis-»tres del Rey en las diversas escalas: lo que li meresqué ésser »nombrat brigadier dels reals exércits en Agost de 1804; qual »gracia se tingué amagada pera no comprometre sa existencia en »tant que 's trovava en païssos mussulmans, havent guardat son »real despaig lo generalíssim príncep de la Pau, que 'l va perdre »després, y quedá ab aixó Badia sens premi de sas fatigas y mérits »contrets, després de haver merescut l' apreci dels principals sabis »de Europa y la estimació dels homes de bé que 'l coneixen. Tot »lo exposat, ab altras moltas cosas, consta per documents exis-»tents. Madrid 23 de Juliol de 1808. Domingo Badia y Leblich.»

Aquest es lo més principal y auténtich document que pot presentarse pera la vida de Badia mentres no 's publican los que 's troban en la secretaría d' Estat.

Afegirém ara á aquesta relació auténtica algunas altras noticias recullidas de diferents subjectes fidedignes. La protecció que 'l Sr. Murcia, colector general d' Espolis y vacants, dispensá al

pare de Badia, li proporcioná ausilis pera la seva subsistencia y pera la educació de sos fills. Lo jove D. Domingo encara que, empleat en rendas desde la edat de 14 anys, va saber aprofitar lo temps y sos talents, y 's dedicá particularment al estudi de las matemáticas y ciencias naturals. Portat de la entremaliadura de son ingeni y de sa condició emprenedora construhí una bomba aereostática, objecte allavors no gayre conegut; y en son projecte gastá sos diners y 'ls que li deixáren alguns companys. Se trobava á Madrid regentant en 1802 la cátedra de llengua arábiga D. Cristófol de Rojas Clemente, quan se presentá en la seva aula un desconegut que en poch temps va fer molts progressos y no trigá á proposarli un viatje científich que 'ls dos havian de empendre disfressats pera fer descubriments al interior del Africa. Contesta Rojas Clemente sens vacilar al incógnit que era Badia, que está disposat á seguirlo; y al cap de pochs dias reb lo nombrament real de associat á aquesta empresa ab la dotació de 18000 rals, sens que poguessen ferlo desdir de aquell viatje lo respectable Cabanilles ni altres que pintavan al incógnit com á un aventurer boig. Sortíren de Madrid al 12 de Maig de 1802 emprenent tant atrevida espedició, á que debia precedir un rápit passeig per Fransa é Inglaterra ab lo fí d' aplegar noticias, instruments de observació y altres articles indispensables. No contentantse ab assistir á Paris y á Londres á las llissons públicas conversava diariament ab los sabis d' una y altra capital, admirats de que un espanyol catalá arrostrés una empresa tant original que prometia tantas adquisicions á las ciencias. Ni á París ni á Londres deixá cult que no examinés en sos temples y sinagogas. Son company de viatge y ell devian circuncidarse á Londres á fí de que no duptessen á Africa de que eran mussulmans y no véurer malaguanyat son intent com Herneman y altres. Pero la desagrable novetat d' haverse vist exposat á morir Badia de resultas d' aquella operació quirúrgica que 's va fer ell mateix fou un motiu pera que deixés Rojas de ferla en sa persona á persuassió del mateix Badia que li ponderava los aguts dolors que havia sufert.

Després s' embarcaren tots dos pera Cadiz hont los moros que allí hi havía los perseguian com á jueus disfressats, encare que després los miravan ab molt respecte. Badia passá tot sol al Africa desde hont escrigué á Rojas Clemente dihentli que no podia anar á aquell país per faltarli la circunstancia que ell ja tenia y que 'l posá tant en perill de mort.

Sembla que avans de empendre sos viatjes va estar algun temps al Marrok, ahont aprengué la llengua y costums arábigas

per encárrech de nostre gobern que solament sabía 'l Prímpcep de la Pau. Badia s' aprofitá tant bé en aquell estudi del árabe que durant sas excursions per Africa y Assia va ser considerat com un alarb instruhit que havia passat á Europa á estudiar y que sabia 'l llatí, francés, inglés, italiá y espanyol. Fácil es de pensar al mateix temps que deuhen ser molt curiosos los perills, los estranys encontres y aventuras extraordinarias que en las costas berberiscas, al peu de las Pirámides y en lo desconegut santuari de Mekka li havian de passar á un catalá emprenedor que 's fa passar per Scherif, fill de Othoman Bey, prímpcep dels Abbassidas, descendent de Aboul-Abbas, oncle de Mahoma, qual dinastía ha ocupat per set sigles lo trono del califa. Aquestos títols respectables de noblesa árabe donáren ocasió á Badia de tenir relacions ab la major part dels soberans y gefes quals paíssos visitá.

Pero en 1807 estant nostre viatjer á Constantinopla corregué greu perill per la traició d' un criat, qui l' espiá al Divan com á cristiá. Lo bajá N. Kaimacan del Gran Senyor á quí habia tractat á Alexandria l' avisá de que tenia un criat traidor: y encara que sembla que 'l Divan no feu cas de la delació, ab tot Badia, despedintse solament del Sr. Hervás Marqués de Almenara, embaixador d' Espanya, son amich confident, abandoná al moment á Constantinopla. Atravessá la Turquía Europea, Alemania y Fransa y arribá per fí á Madrid lo 21 de Juliol de 1808 després d' haber passat per Bayona, ahont se trobava llavors l' intrús rey Joseph ab la junta de diputats espanyols. En aquells últims temps habian ocorregut fets memorables en nostra Cort. Badia que ja no va trobar allí al prímpcep de la Pau, son protector, se presentá á la Junta Central de Gobern que estava á Aranjuez, pero aquesta no doná crédit á las sevas relacions, y nostre viatjer s' hi quedá després que hi entráren los francesos. Habent seguit lo partit d' aquestos, fou nombrat *Comissionat Regi* ó intendent de Segovia en 1809, trobantse allavors tresorer de la mateixa provincia mon oncle D. Jaume Amat, ab quí tenia molta intimitat. Apesar d' aixó y de no poder ignorar que 'ns trobavam allí mon oncle l' Ilm. Sr. Amat, confessor que fou del Senyor D. Carles IV y jo que allavors me trobava de canonge en St. Ildefonso, tots compatricis seus, may sapiguérem que fós catalá: sols sentíam á dir que era un juheu que estava circuncidat, que havia sigut mussulmá y mil altres cosas ab que 'l poble 's complavía en presentarlo no sols com á *afrancesat* sinó com á *masó*, *impio*, etc., noms que pera 'l vulgo (particularment en aquella época) eran sinómins. De Sego-

via passá Badia á Córdoba en calitat de prefecte, y últimament en 1812 á Fransa seguint al destronat Joseph. Al passar per Valencia s' hostatjá á casa de D. Francisco Seris, ab quí tenia correspondencia y amistat; li digué que son intent era publicar sos viatjes; primer en espanyol y després en francés. Sembla que no cumplí del tot son propósit, puig si be 'ls ha publicat ha sigut sols en aquesta última llengua baix la protecció de Lluís XVIII, á quí dedicá la obra ab lo títol següent: *Voyages D' Ali-Bey en Afrique et en Asie pendant les années 1803, 1804, 1805, 1806, 1807. A Paris.—P. Didot l' ainé 1814.*—Tres tomos en quart. Lo primer tomo té 'l retrato d' Ali-Bey. L' editor firma la dedicatoria ab una B.... y diu en lo prólech que posseheix molts MSS. de Alí-Bey. Segueix á aquestos tres tomos un tomo en folio de *Atlas ou explications des planches composant l'Atlas des voyages D' Ali-Bey.* Conté 83 láminas y 5 mapas. En lo prólech diu l' editor que aquestos viatjes poden mirarse en la introducció de moltas altras obras sevas que anirá publicant si las circunstancias li permeten reunir tots los richs materials que encara 's troban existents en diferents paíssos. Los viatjes se suposan escrits en alarb y la introducció 's posa en carácters alarbs imitant la lletra d' Alí-Bey que traduhída diu: «Llaor sia donada a Deu, á ell »qu' es l' Altíssim, al Inmens; á ell que 'ns ensenya per medi de »la ploma, que ensenya als homes á sortir de la ignorancia! »Llaor á Deu, á ell que 'ns guia á la veritable fé del Islam fins al »terme de la peregrinació y fins á la Terra Santa. Aquest llibre es »del relligiós, prímpcep, doctor, sabi, scherif, peregrí, *Ali-Bey* »fill de Othoman, prímpcep dels Abbasidas, servidor de la Casa »de Deu, la prohibida.

»Després de tants anys passats en los estats dels cristians á »estudiar en sas escolas las ciencias de la Naturalesa y las arts »útils al home en l' estat social, sia 'l que 's vulla lo cult ó la »relligió de son cor; he prés á la fí la resolució d' entornármen »als paíssos dels mussulmans, y cumplint ab lo sagrat deber de la »peregrinació á la Mekka, observar al mateix temps las costums, »usos y la naturalesa dels paíssos que trobaré á mon pas, á fí de »fer útils los travalls de tant llarga travessía y aprofitar ab ells á »mos conciutadans en lo país que per últim triaré per pátria »meva». Las arts y las ciencias, en especial la geografía, deurán molt á Ali-Bey. Sa historia personal durant lo temps de sos viatjes forma una especie de poema heróych, abundant en successos estranys y curiosos epissodis, per las contínuas relacions que va tenir ab los soberans y gefes de diferents paíssos ab los que 's por-

tava com son privilegiat talent y gran ingeni l' inspiravan. Era sobri en lo parlar com tot mussulmá ben educat, y donava molt oportunament á tot son posat lo misteri d' un alt personatje y la importancia d' un sabi.

Los viatjes deixan á Ali-Bey en Bucharest lo 18 de Desembre de 1807, havent sortit de Constantinopla al 7 del mateix mes, desde l' arrabal en que s' hostatjá á casa del embaixador espanyol marqués de Almenara. A Bucharest estava indecís si seguiria sos viatjes á Orient, Occident ó Nort. Lo senyor Antillon en sos *Principis de geografia fisica y civil* que imprimí á Madrid en la imprempta Real á últims de 1807 després del article *Interior de Africa*, posá aquesta nota pág. 76: «Sens dubte donará novas »llums sobre l' interior del Africa lo viatje científich que actual- »ment está fent D. Domingo Badia baix la protecció del serenís- »sim Senyor prímpcep de la Pau.» Badia deixá, á més, á punt de imprimir la part científica de tots sos viatjes, y segons li havia dit á mon oncle D. Jaume Amat tenia varis MSS. sobre l' estadística de Andalucía y Portugal. En la Gazeta de Madrid de 21 de Juny de 1835 s' anuncia: *Diccionario de las maravillas de la Naturaleza*, que conté fondas indagacions sobre sos estravíos, ecos, evacuacions, etc. per lo senyor Sigaud *traducido por D. Domingo Badia y Leblich*, tomo I en 4.t, edició de Madrid de 1800.

Es molt curiosa la representació que dirigí Badia desde París á Ferran VII ab fetxa de 8 d' Abril de 1814, y es probable que consti original en la secretaría d' Estat. La copia que un amich de Badia 'n conserva entre sos papers diu aixís:—«Senyor—D. »Domingo Badia y Leblich ab lo més gran respecte A. R. P. de »V. M. faig la exposició següent.—Enviat per l' august Pare de »V. M. vaig sortir de Madrit en Maig de 1802 pera fer un viatje »de descubriments científichs en Africa baix lo nom de Ali-Bey, »qual historia cronológica expressa l' adjunt estracte castellá; y la »part científica l' article insertat sens saberho jo en lo Monitor de »3 del corrent y qual exemplar igualment acompanya. En quant »á la part política sa exposició no cab en los estrets límits de »aquest paper; *pero si V. M. se digna aceptarlo remeteré un »extracte d' aquesta grandiosa operació*. Tot just restablert de »ma greu malaltía de Munich, vaig arribar á Bayona estés so- »bre un llit en lo meu cotxe, en la tarde del 9 de Maig de 1808, »hostatjantme en la primera casa que vaig poguer al cap-vespre. »—Al matí següent me diguéren que V. M. havía estat en Bayona »y sortía en aquells instants, y ja no vaig tenir la ditxa de oferirli »mos homenatjes. La mateixa tarde, encare que molt débil me

»vaig llevar, y haventme anunciat al august Pare de V. M. se digná »rébrem en una cambra en que 's trobava en companyía de la »reyna N. S. Després d' haver dat un cop d' ull á alguns planos »y dibuixos que vaig tenir la honra de presentar á S. M. ell »mateix se digná dirme las següents paraulas que quedáren gra- »badas en mon cor: Ja sabrás que Espanya ha passat al domini de »Fransa per un tractat que coneixerás. Vés de part *nostra* al Em- »perador, y dígali que ta persona, ta espedició y quant se refereix »á ella queda á las órdres exclussivas de S. M. F. y R. y desit- »jarém dongui algun fruyt al servey del Estat». «Estranyadíssim »d' una cosa que may hauría pogut somniar, ja que no 'n tenia »cap antecedent, vaig esclamar: ¿pero no 'm será permés seguir la »sort de V. M.?—A lo que 'l rey contestá:—No, no; convé á tots »que serveixis á Napoleon.

»A consecuencia d' aquesta órdre me vaig presentar al Em- »perador que tingué diferentas assentadas ab mí relativas als »negocis d' Africa, y envià á cercar mos papers que tenia á »Madrit lo conseller de Indias D. Francisco Amorós, qui havent »sigut arrestat per informes sinistres sobre aquest assumpto estava »ja en llibertat y havia obtingut la satisfacció més complerta del »Senyor Infant D. Antoni, á consecuencia del escrupulós exámen »fet sobre d' ell. En aquestas assentadas que tinguí ab lo Empera- »dor may diguérem un mot dels negocis d' Espanya, ja que jo ho »ignorava tot completament, fent ja quatre anys y mitj que jo »havia interromput tota ma correspondencia fins ab ma familia, »pera deixar al gobern en llibertat de parlar de mí com li convin- »gués, á causa dels encárrechs públichs que se m' havian confiat; »y per aquest motiu se 'm lliberá d' ésser indivíduo de la Junta »de Bayona.

»L' Emperador me posá á las órdres de son germá 'l rey »Joseph, á quí vaig seguir á Madrit. Quan aquest maná que tot- »hom presentés los títols dels seus cárrechs, vaig presentar los »documents que acreditavan mon grau de brigadier dels Rs. »exércits, concedit per S. M. lo rey D. Carles IV en 16 d' Agost »de 1804, y la proposta de intendent, á consecuencia d' ordre del »rey la vigilia dels fets d' Aranjuez. Haventme proposat no dema- »nar may res, no 's trobará ni en los ministeris ni fora dels matei- »xos cap solicitut meva excepte tres vegadas la de llicencia pera »trasladarme á París pera fer la edició de mas obras que no podia »fer en Espanya, lo que sempre 'm fou negat. En consecuencia »d' aquest sistema vaig estar quinze mesos á Madrid sens destí ni »cap mena de sou, acabantme ab ma familia. Passat aquest temps,

»necessitantse un intendent pera Segovia m' hi enviaren *sens que* »*jo ho solicités;* lo mateix passá ab la intendencia, prefectura de »Córdoba, y derrerament ab la de Valencia de que no vaig arri- »barme á encarregar, perqué l' Emperador enviá un intendent »francés. De manera que tinh la gloria de que en mas operacions »may hi ha entrat ni remotament lo cálcul del interés com ho »he acreditat plenament, malgrat sinistres sugestions, y més que »tot per ma espedició de Africa, envejada de totas las nacions »sabias. Cap ascens ni recompensa de cap mena he obtingut ni »demanat del gobern del rey Joseph, escepte la petita condeco- »ració de la ordre d' Espanya que se m' enviá á Segovia quan la »donáren á tots los intendents. Sobre ma conducta en mos desti- »nos los pobles podrán declarar y tinch la seguretat absoluta de »que no 'm serán contraris, escepte la petita facció que en cada un »volia especular sobre las públicas desgracias y vaig lograr repri- »mir; pero mon cor me recorda ab gust los horribles mals que he »lograt estalviar ó disminuhir. Aquesta senzilla exposició, de la »que no hi ha un sol article que no puga superabundantment »justificar fará veure á V. M. que ab la conciencia pura me poso á »sos peus á tributarli mos respectuosos homenatjes y celebrar son »felís restabliment en lo trono de sos passats, prestant al mateix »temps lo degut jurament de fidelitat á sa Real persona. Y aixís »m' apresso á ratificar á V. M. ma fidelitat y sumissió que prego »á V. M. se digni asceptar, com també mos débils serveys si 's »conceptuan útils al Estat.

»Deu prosperi la sagrada vida de V. M. pera bé de sos pobles. »París 8 de Abril de 1814, rue du Mail, Hòtel de Portugal. »Senyor.=A. R. P. de V. M.—Domingo Badia y Leblich.

Lo P. Francisco Vilardell natural de Barcelona, del ordre de S. Francesch, persona de grans coneixements, que ha sigut per espay de molts anys superior, párroco y professor de llengua árabe en lo convent de la seva órdre en Damasch nos ha comunicat las següents noticias sobre dels derrers dias de Ali-Bey. Se trovava aquest en Damasch en Agost de 1818, disposantse á empendrer la segona caravana á la Mekka. L' estat de sa delicada salut y 'l consell donat per Mr. Chabassou, metje francés, de que suspengués aquell any lo viatje, no detinguéren á Ali-Bey: emprengué la peregrinació nomenada *Santa* per los mussulmans, y á primers de Setembre, trobantse á duas jornadas de Mazarib, morí de dissentería. Al despullar son cadavre pera donarli la derrera ablució ó purificació segons lo rito dels mussulmans, trobáren tocant á las sevas carns una creu que descubrí lo que era. Ja durant la seva

vida havian sospitat de sas creencias ab tot y las moltas precaucions que havia prés pera amagarla, y trovantse en Alexandría lo convidáren á pendre un bany al objecte de tenir seguretat de que realment era mussulmá. Per desgracia tots sos papers y equipatje cayguéren á las mans del principal Agá dels Africans, á escepció d' alguns que comprá á molt alt preu una senyora inglesa nomenada Ester Stenoff, que viu retirada en lo mont Líbano. Lo mateix P. Vilardell practicá las més vivas delligencias pera rescatar los papers del poder del Agá: pero aquest n' hi demaná un preu exhorbitant, creyent que contenían certs secrets pera trobar tresors. Lo únich que pogué comprar de son malhaurat y célebre compatrici es un excelent cronómetro, per no conéixen l' Agá lo valor, y avuy lo guarda encara. Nos assegurá per fí que 'ls viatges de Ali-Bey estavan traduhits en varis idiomas y que ell los havia vist en rus.

Finalment advertím que algunas d' aquestas noticias s' han insertat ja en los articles publicats á instancia nostra en Barcelona en l' any 1833, lo primer en lo diari de 7 y 14 d' Octubre y lo segon en lo periódich *Vapor* del dia 12 de Novembre lo qual insertarém aquí per las noticias que dona de la edició que s' está preparant dels viatjes de Ali-Bey adornada ab la vida d' aquell héroe catalá.

«Fará dintre de poch vint anys que baix los auspicis de S. M. »cristianíssima se publicá á París un viatje emprés á Africa y »Assia per lo prímpcep Ali-Bey de la familia dels Abbassidas. »Quedáren parats los més sabis orientalistas de la varietat y abun»dancia de coneixements que desplegava en sas obras qui 's supo»sava mussulmá. y que á altra creencia no podia pertányer, quan »descubría 'ls més íntims secrets ab que 'ls sectaris de Mahoma »rodejan la tomba de son profeta. Las relacions dels europeus que »recorregueren aquellas regions se veuhen ilustradas en sa obra, »y materialisadas per las excelents láminas de son gran Atlas: la »descripció dels paíssos á que aquells no poguéren penetrar, forma »un suplement valiós y únich dels misteris d' Orient. ¿Quí será, 's »preguntava tothom, aquest home extraordinari, qual aparició es »tant maravellosa com lo seu saber, y que nascut entre las tene»bras del islamisme escampa llums molt superiors á las de tots »los sabis, que provehits d' un caudal inmens de noticias s' han »llensat al cor dels deserts y han anat á meditar sobre las rui»nas? Justa era la admiració universal pero no prou encare pera »'l mérit de Ali-Bey. Qué es lo seu saber en comparació del seu »valor? N' hi ha prou ab dir que nascut á Europa, plé de la gran-

»desa d'un projecte que habia de cambiar la fas del mon mercantil, »l' introduhir la civilisació en bárbaras regions, adquirí ab una »perfecció de que no hi ha exemple, los coneixements que debian »assegurar l' éxit de sa empresa, se subjectá á una cruel circuncisió, »se forjá una genealogía encisadora, aná ab heróich atreviment á »extendre sa mentida, explicá 'l Coran en lo sentit més útil á sas »miras, tingué poder en la cort del Marroch, ahont s' enllassá ab »la familia imperial, aparesqué misteriosament en los ports de »Africa, atravessá 'l desert, rebé á Egipte adoracions que sols se »tributan á un Profeta, navegá en lo mar Roig, visitá la Mekka, »recorregué la Siria y va ser honrat y festejat á Constantinopla. Lo »trobá Chateaubriand en son viatje á la terra Santa: una pregunta »del prímpcep mussulmá l' omplí de sorpresa y de vanitat: ilusió »que després va desaparéixer al saber que Ali-Bey era europeu. »Bausset en sa historia del interior del palau imperial, ja 'ns »aclara més la identitat de la persona: nos descubreix qu'es *espanyol* »y aixeca una punta del vel que amagava l' objecte de la seva »admirable espedició. Ab tot, lo viatje d' Ali-Bey s' ha traduhit »en totas las llenguas y tant sols Espanya ha quedat ara privada »de la llum de son fill. Pero tenim per últim la satisfacció de »anunciar al públich que la gloria de nostre ilustre compatrici »no permaneixerá llarch temps amagada, y pera complement de »nostre orgull patriótich declarém, com consta per documents »irrefragables, que l' ánimós Prímpcep Ali-Bey no es altre que D. »Domingo Badia y Leblich nascut á Barcelona y batejat en sa »catedral segons la partida de baptisme que hem tingut en nostras »mans.

»Aquest important descubriment animá 'l zel d' alguns cata- »lans á vindicar la memoria del seu paisá. Un personatje tant dis- »tingit per l' alt destí que ocupa en la societat, com per sa fortu- »na, y més encara per son ardent amor á la gloria de sa pátria y »per sa protecció á tot lo útil é ilustrat, s' ha posat al cap d' una »empresa pera publicar no tant sols los escrits que d' aquell home »extraordinari coneixen ja 'ls extranjers sino 'ls demés que exis- »teixen indubtablement inédits y ab diligencia 's buscan, y sa vida »plena de fets maravellosos que podrian passar per noveleschs, si »per auténtichs documents no estiguessen plenament comprobats. »Una reunió de ilustrats compatricis nostres residents en la capi- »tal de la monarquía se troba encarregada d' aquestas interes- »sants indagacions, que porta ab incansable activitat, y de la »comparació del original d' Ali Bey ab los escrits d' altres viat- »jers; comparació que donará lloch á curiosas notas, sobre las

»costúms, religió, ceremonias y estat de cultura d' uns paissos »poch coneguts, encara que próxims, als quals comensa ja Europa, »encara que tart á girar sas ambiciosas miradas. També á nosal- »tres se 'ns ha excitat á pendre part en aquest travall, y hi contri- »buhirém á fi de conseguirho en quant ho permetin nostras forsas, »posadas en moviment per lo més pur patriotisme y la més pura »admiració. Se conta ab la protecció de nostre ilustrat gobern, en »qual poder existeixen papers del major interés, capassos de posar »en clar lo que fins ara ha sigut un misteri. S' han recullit y s' es- »tán rectificant avans que 'l temps no debiliti la forsa de la tradi- »ció, una munió de relacions de diferents amichs que ho foren de »Badia, y confidents d' una part de sos projectes gegantins y de »sos més notables successos, y pera donar més ilustració á aquest »gran número de noticias, un jove de la més fonda instrucció y de »geni eminentment investigador, que va á viatjar per los paissos »que foren lo teatre dels fets del nostre héroe, recullirá tots los »datos, qual existencia no s' ignora, com tampoch las personas »que posseheixen tant valiosos depósits.

»Ja s' han aclarit alguns aconteixements, qual publicació con- »vé rápidament anticipar. La mort d' Ali Bey ocorreguda á duas »jornadas del poble de Mazarib, prop de Damasch, ha estat cuberta »fins avuy de sinistres vels. Sa presunta direcció cap á las Indias »Orientals en son segon viatje y las conexions que se li suposavan »ab lo gobern de Lluis XVIII, feren sospitar á alguns que hagués »sigut víctima de la política inglesa. Debém á aquesta nació gene- »rosa la justicia de vindicarla contra tan negra calumnia. No fou »un punyal de Birmingham, sino una greu dissentería la que ar- »rebatá á aquest home impávit y benemérit de la humanitat. Un »dupte funest afligiria nostre cor si arribessim á sospitar que nos- »tre paisá s' hagués arribat á contaminar ab la falsa creencia dels »bárbars que aná á ilustrar: pero 'l signe de la redempció trobat »sota sa túnica interior, lo priv. de las ablucions y honorífica se- »pultura ab que la superstició mussulmana entrega á la terra los »cadávers de sos prímpceps. Aixís resulta d' una declaració de »Abd-el-Carim, Agá dels Africans, que formava part de la matei- »xa caravana, manada per lo prímpcep Saleh bajá; revelació con- »soladora y de gran preu, que será una de las moltas que ilustra- »rán la historia.

»¿Seria discreta nostra modestia si 'ns abstinguessim de enal- »tir una empresa tant útil y patriótica, sols perque tenim en ella »una petita part? Rebe son promovedor y reben nostres aplicats »colaboradors anticipadas las gracias que 'ls deurán la ilustració

»europea, Espanya, y molt particularment nostra Provincia, per »las importants indagacions que han emprés y que ab fruyt van »prosseguint. Un monument gloriós assegurará molt prompte á »nostre Badia la corona de la inmortalitat, y 'ls sigles van á conei- »xer las dots singulars del geni catalá, sempre grandiós y sempre »perseverant, ja inflame á Gimbernat en lo profón cráter del Ves- »subi pera sorpendre los secrets de la naturalesa, ja en lo cim del »Atlas inspiri á Ali Bey meditacions creadoras pera regenerar á »una part del món enfonsada en la miseria, en l' error y en l' em- »brutiment.»

VIÁTJES DE ALI BEY EL ABBASSI

CAPITOL I

Arribada á Tánger.—Interrogatori.—Presentació al gobernador.—Instalació d'Ali Bey á casa seva —Preparatius pera anar á la mesquita.—Festa del naixement del Profeta.—Morabit.—Visita al kadí —Despedida de son introductor.

En consecuencia de ma resolució, havent tornat á Espanya en Abril de 1803, me vaig embarcar á Tarifa en una petita llanxa; y després atravessant l' Estret de Gibraltar, en cuatre horas vaig entrar en lo port de *Tanja* ó Tánjer á las deu del matí del 29 de Juny del mateix any, dimecres, dia 9 del mes *rabiulaoual* del any 1218 de *el-hogera* ó de la hégira.

La sensació que experimenta l' home que per primera vegada fa aquesta curta travessía, no pot compararse sino al efecte d' un somni. Passant en tan curt espay de temps á un món absolutament nou, y sense la més remota semblansa ab lo que acaba de deixar, se troba realment com trasportat á altre planeta.

En totas las nacions del món los habitants dels paíssos limítrofes, més ó menos units per relacions recíprocas, en cert modo barrejan y confonen sas llenguas, usos y costúms; de manera que 's passa d' uns á altres per gradacions casi insensibles; pero aquesta constant lley de la naturalesa no existeix pera 'ls habitants de las duas voras del Estret de Gibraltar, los quals, ab tot y sa proximitat, son tan diversos los uns dels altras com ho seria un francés d' un xino. En nostras co-

marcas de llevant, si observém successivament al habitant de Arabia, de Siria, de Turquía, de Valaquia y d' Alemania, una llarga série de tranzicions nos marca en cert modo tots los graus que separan l' home bárbaro del civilisat: pero aquí l' observador toca en un mateix matí las duas extremitats de la cadena de la civilisació; y en la petita distancia de duas lleguas y dos tersos, que es la més curta entre las duas voras,[1] palpa la diferencia de vint sigles.

Quan arribarem prop de terra, nos vingueren á trobar alguns moros. Un d' ells, que 'm digueren ser lo capitá del port, envolcallat en un alburnús, que es com un sach doble ab caputxa, nú de peu y cama y ab una gran canya en la má, se ficá al aygua demanant lo certificat de sanitat, que mon patró li doná inmediatament, y tot seguit encarántsem, me dirigí las següents preguntas:

Capitá.—¿D' ahont veniu?

Ali Bey.—De Londres, per Cádiz.

C.—¿Parleu moresch?[2]

A.—No.

C.—¿D' ahont sou, donchs?

A.—De Hhaleb (Alep.)

C.—¿Y ahont está Hhaleb?

A.—En lo Scham (la Síria)

C.—¿Quín país es Scham?

A.—Está cap á llevant, prop de Turquía.

C.—¿Es á dir que sou turch?

A.—No soch turch, pero mon país se troba baix lo domini del Padischah (del Gran-Senyor.)

C.—¿Pero sou mussulmá?

A.—Sí.

C.—¿Duyeu passaports?

A.—Sí, 'n porto un de Cádiz.

C.—¿Y per qué no 'l duyeu de Londres?

A.—Perque 'l gobernador de Cádiz me l' ha pres y cambiat ab aquest.

C.—Donéumel.

Lo vaig entregar al capitá, qui donant ordre de no deixar

[1] Ali Bey parla sempre de las lleguas de vint al grau del meridiá.

[2] Lo capitá parlava la llengua mogrebina.

desembarcar á ningú, se 'n aná á ensenyar mon passaport al *kaid* ó gobernador. Aquest l' enviá al cónsul d' Espanya pera regonéixerlo, y aprobat com auténtich, me 'l remeté per medi de son vice-cónsul, qui vingué á mon barco ab un turch anomenat Sid Mohamed, jefe dels artillers de la plassa, enviat per lo gobernador pera interrogarme de nou.

Me dirigiren las mateixas preguntas que 'l capitá del port, y tornántme lo passaport marxaren á donar compte al kaid.

Poch temps després, torná 'l capitá del port ab la llicencia del gobernador pera mon desembarch. Vaig saltar á terra al moment, y me vaig fer conduhir á casa del kaid, apoyantme sobre dos moros; perque havent volcat mon cotxe al atravessar per Espanya, vaig rebre en la cama una ferida de consideració.

Lo kaid me rebé molt bé. Me feu ab poca diferencia las mateixas preguntas que se m' havian dirigit, y desseguida doná ordre de prepararme casa, despedintme ab molts cumpliments y ofertas de servirme.

Donant las gracias al kaid, vaig sortir acompanyat de las mateixas personas, y me conduhiren á una barbería. Lo turch que m' havia interrogat en la barca estigué anant y venint moltas vegadas, sense poderse fer ab la clau del allotjament que m' estava destinat, y qual propietari llavors se trobava en lo camp. Haventse en tant fet de nit, mon turch me portá peix pera sopar ab ell; y quan després d' un lleujer menjar me disposava á dormir sobre una especie de llit de fusta, entraren atropelladament alguns soldats de la guardia del kaid, ab ordre de conduhirme altra vegada á sa presencia.

Me vaig llevar, y 'm vaig deixar portar á casa del kaid, que m' esperava impacient alguns passos fora de la porta. Me feu pujar á una pessa ahont se trobava son secretari y 'l seu *kiahia* ó lloch-tinent gobernador. Després de disculparse de no haverme detíngut al matí, afegí ab molta cortesía, que volia donarme hospitalitat fins que estigués arreglat mon allotjament. Nos serviren café sense sucre, se repetiren las preguntas y respostas sobre lo concernent á mí; y després d' un abundant sopar, en lo que poca part hi vaig pendre, m'ajeguí com los demés sobre la mateixa catifa.

En la tarde del mateix dia havia ja desembarcat la malete-

ta que componia tot lo meu equipatje. Vaig presentar sa clau á la aduana, més ni volgueren regonéixerla ni rébrer gratificació. Dita maleta m' acompanyá á tot arreu fins quedar instalat en mon allotjament.

Al dia següent al matí, després de desdejunarme, lo patró de la barca vingué á pregarme que m' interessés ab lo kaid pera que li permetés carregar alguns queviurers; pero m' hi vaig negar, no creyentme encara ab bastanta intimitat ab lo gobernador pera arriscarme á fer peticions Menjárem á mitj dia. A las contínuas preguntas que feya sobre mon allotjament no 'm responian sino *sí, sí;* en fi al capvespre me anunciaren que estava ja corrent. Llavors me despedí del kaid, que 'm repetí sos oferiments, y me conduhiren á mon nou domicili.

Entrant en éll vaig trobar que durant lo dia havian emblanquinat las parets y cubert lo trespol ab una capa de guix de duas ó tres polsadas, per lo que no estava prou sech. Vaig agrahir molt lo mirament que havian tingut en hermosejar ma morada, y vaig admirar al mateix temps la rara senzillés de costúms d' un poble que 's contenta ab tals habitacions, y sembla al mateix temps no coneixer l' ús de las finestras en la construcció de las casas, de modo que las habitacions no reben llum sino per la porta d' un corredor que dona al pati. Apesar de tants inconvenients, era tal mon desitj, y encara diré ma necessitat extrema de véurem sol y ab llibertat, que vaig rébrer com favor l' allotjament, y m' hi vaig tancar al instant. Vaig dormir aquella nit sobre una estora, ab una manta de llana per abrich y la maleta per coixí.

L' endemá, divendres 1 de Juliol, sé compraren los mobles de mon ús, que 's reduhiren á algunas estoras pera cubrir lo trespol y las parets, alguns tapissos, un matalás, coixins y utensilis de primera necessitat.

Lo vestit dels marrochs es molt poch conegut en Europa, perque quan venen per aquí, usan ordinariament lo berberesch dels turchs de las regencias. Lo marroch may cubreix sas camas; son calsat se compón de sabatillas grogas molt grulleras, que porta sense ficar lo taló; la pessa principal de sa vestidura es una especie de gran llensol blanch de llana, que anomenan *hhaik,* en lo qual s' envolcalla de cap á peus.

Axís donchs, desitjant vestirme com los demés, tinguí de sacrificar las mevas calsas y elegants sabatillas turcas, y 'm vaig embolicar en un inmens hhaik, deixant al ayre las camas y 'ls peus, escepte la punta que entrava en las excessivas y pesadas pantuflas.

Com era divendres y teniam d' anar á la mesquita á fer la oració de mitj dia, sent lo ritual dels marrochs un xich diferent del turch, que era 'l meu, mon turch m' instruhí en las ceremonias del país. Mes encara faltavan altres preparatius: lo primer fou afeytarme 'l cap, encara que feya pochs dias que ho havia fet en Cádiz. També lo mateix turch me feu la operació y sa má inexorable me posá tot lo cap á punt de reventar la sanch, escepte lo floch de cabells reservat en la coroneta. Després del cap se posá á afeytarme totas las demés parts del cos, de modo que no quedés rastre de lo que nostre sant profeta ha proscrit en sa lley com horrible impuresa. Tot seguit m' acompanyá al bany públich, ahont ferem nostra ablució legal. En altra part parlaré d' axó, com també de las ceremonias de la oració en la mesquita, ahont varem anar á mitj dia, ab lo qual s' acabá nostra santa obra en aquell divendres.

Lo següent dissapte comensá la festa de *El Mouloud*, ó naixement de nostre sant profeta, qual celebritat dura vuyt dias. En aquesta época 's fá la circuncissió dels noys. Tots los dias matí y tarde 's donan una especie de concerts davant de la porta del *kaid;* se compón la música d' un timbal grosser y duas gaitas encara més grosseras y discordants.

En aquells dias de festa, varem anar á practicar nostras devocions á una ermita ó lloch consagrat, situat á duascentas toesas de la ciutat, en lo qual se veneran las despullas mortals d' un santó. Serveix al mateix temps d' habitació á altre sant viu, germá del difunt, y que reb las ofrenas per los dos. Per aquell costat de la ciutat se veu lo cementir dels mussulmans.

Lo sepulcre del santó, colocat en mitj de la capella, estava cubert de diferents trossos d' una tela de seda, cotó, or y plata molt usada. En un racó hi havia alguns moros cantant en coro versículs del kour'ann. [1]

[1] Verdader nom del coran, ó alcoran, tal com ho pronuncian los árabes.

Fetas nostras devocions en lo sepulcre, passarem á visitar al sant viu, á qui trobarem acompanyat d' altres moros en lo jardí, á poca distancia de la capella. Nos feu molt bona rebuda. Haventnos assentat, mon turch li referí ma historia; lo sant doná gracias á Deu per tot, y principalment per haverme al fi restituhit á la terra dels verdaders creyents. M' agafá per ia má, y murmurá entre dents una oració; tot seguit me posá la seva al pit, y recitá altra oració, després de la qual nos separarem. Lo vestit del tal home es lo mateix que 'l dels demés habitants.

Visitárem axí mateix al *fakih Sidi-Abderrahman Mfarrasch,* jefe d' altres *fakihs* ó doctors de la lley, *imam* ó jefe de la principal mesquita de Tánger, y *kadi* ó jutje civil del Cantó. Aquest venerable vell es respectat en tot lo país, y encara del rey del Marroch. Escoltá ab interés ma historia contada per mon turch, y me manifestá molt afecte.

Donats los primers passos pera mon establiment, vaig probar d' ocuparme dels meus assumptos; pero la eterna companyía de mon turch que no 'm deixava un instant nit y dia, m' enutjava en extrém, no permetentme dedicar á cap travall. Era donchs indispensable allunyarlo de mon costat; pero l' assumpto era delicat, perque molt bé podia ser que fos comissionat del kaid pera vigilarme de prop com extranjer, y llavors tal pas podia durme malas consecuencias. No obstant, com diariament s' encarregava dels meus negocis, y 's cuydava de ma casa, no sense profit propi, me fou fácil trobar pretextos ó verdaders motius de descontent; y haventme assegurat de que no estava sostingut com sospitava, me 'n vaig desfer definitivament; pero fou fentli un gran regalo, á fi de no excitar son ressentiment, y perque realment m' havia servit bé en los primers dias.

Desde aquell moment me vaig trobar en plena llibertat, y vaig comensar á travallar ab desembrás.

CAPITOL II

Circuncisió —Descripció de Tánger.—Fortificacions.— Servey militar. — Cos de caballs.— Població.—Carácter dels habitants.—Vestits.

Vaig dir que en la festa del Mouloud es quan los moros fan circuncidar sos fills: aquesta operació que 's practica públicament fora de la ciutat en la capella de que ja he parlat, es una festa pera la familia del neófit. Pera anar al lloch del sacrifici, se reuneix cert número de xicots, que portan mocadors, cinturons, y fins pellingots penjats de bastons ó canyas á tall de banderas. Darrera d' aquell grupo vé una música composta de duas gaitas, que sonan al uníssono, y no per aixó son menos discordants, y de dos ó més timbals esquerdats: orquesta ben desagradable á tot oido habituat á la música europea, com per desgracia era 'l meu. Segueix lo pare ó parent més próxim ab los convidats que rodejan al noy montat en un caball, qual sella va coberta d' una manta vermella. Si 'l noy es molt tendre lo porta en brassos un home á caball; los demés van á peu. Lo neófit porta ordinariament una especie de mantell de tela blanca; sobre aquest altre de vermell adornat de diferentas cintas, y 'l cap voltat d' una faixa de seda. A cada costat del caball va un home ab un mocador de seda en la má, ab lo qual fa fugir las moscas del noy y de la bestia. Tancan la marxa algunas donas envolcalladas en sos grans hhaiks ó alburnussus.

Encara que hi ha circuncissions tots los dias de la festa del Mouloud, vaig esperar al últim, perque m' asseguraren que en éll n' hi hauria moltas més: en efecte se trobavan tots los carrers plens de gent que anava y venia, y de soldats ab sos fusells.

A las deu del matí vaig sortir de casa, y atravessant la

gentada pera dirigirme á la capella, me vaig trobar al pas ab las comitivas de tres, de cuatre y encara de més noys que portavan junts á circuncidar. Lo camp estava cubert de caballs, soldats, paysans, árabes y grupos de donas enterament cubertas, assentadas á l' ombra d' alguns arbres, ó en los clots que formava 'l terreno. Al passar los noys per davant d' ellas, donavan grans crits, lo qual es sempre de sa part senyal de alegría.

Al arribar á la ermita, vaig atravessar lo vestíbul per mitj d' una immensa gentada, y entrant en la capella, vaig veurer lo que m' atreviré á anomenar una verdadera carnicería.

Al costat del sepulcre del sant hi havia cinch homes, sense més vestit que una camisa y calsas, y arremangats fins la espatlla. Cuatre d' ells assentats davant de la porta de la capella, lo quint dret al costat de la entrada pera rebrer las víctimas. Dos dels assentats portavan los instruments del sacrifici; 'ls altres dos una bossa ó saquet plé de polvos astringents.

Darrera d' aquells cuatre ministres se veya altre grupo d' una vintena de xicots de totas edats y colors, que també hi feyan son paper, com tot seguit veurém; y á alguns passos de distancia, altra orquesta com la de que he parlat, tocava sonadas discordants.

Al arribar lo neófit, son pare, ó la persona que hi era per ell, passava davant, entrava en la capella, besava 'l cap del ministre circuncisor y li feya un cumpliment. Desseguida presentava 'l noy. Al instant l' agafava l' home robust encarregat de rebrel, lo qual aixecantli la roba, 'l presentava al circuncisor pera 'l sacrifici. Al mateix temps se deixava sentir la música ab estrépit espantós, los xicots assentats al darrera del ministre s' aixecavan plegats donant terribles crits, y atreyan l' atenció de la víctima cap al sostre de la capella, senyalantlo ab lo dit. Atolondrat lo noy ab tal tabola, aixecava 'l cap, y en aquest moment lo ministre, agafant la pell del prepuci, la estirava ab forsa y la tallava d' una estisorada. Al instant altre tirava polvos astringents á la ferida, y altre tercer la embolicava ab desfilas subjectántlas ab una vena: tot seguit s' enduyan al xicot en brassos. Tota la operació no durava mitj minut, encara que 's feya molt grosse-

rament. Lo soroll dels xicots y de la música no 'm deixavan sentir los crits de las víctimas, fins estant á son costat: més los gestos manifestavan son dolor. Posavan després cada xicot sobre la espatlla d' una dona que se l' emportava á casa, cubert ab lo hhaik ó albornus, y acompanyat de la mateixa comitiva que á sa arribada.

Ab los néofits del camp vaig veurer molts soldats y beduins, los quals me sorprengueren per lo maneig de sos llarguíssims fusells, que 's disparavan uns á las camas d' altres en demostració d' amistat.

He sentit dir als cristians, que havent alguns d' ells visitat los paissos mussulmans, havian viatjat ab seguritat usant del vestit dels habitants, pero ho tinch per impossible, si no 's varen sometrer préviament á la circuncisió, perque es lo primer de que s' informan en veyent extranjers, de manera que á ma arribada á Tánger ho preguntavan á mas gents y fins á mi mateix.

La ciutat de Tánger per la part del mar presenta un aspecte bastant regular. Sa situació en anfiteatre, las casas emblanquinadas, las dels cónsuls d' arquitectura regular; las murallas que rodejan la ciutat, l' alcassaba ó castell, edificat sobre un turó, y la badía bastant capás y rodejada de turonets, forman un conjunt molt hermós; pero s' acaba l' encant al posar lo peu en la ciutat, y 's veu un rodejat de tot lo que caracterisa la més repugnant miseria.

Excepte lo carrer principal que es amplet y que desde la porta del mar atravessa irregularment la ciutat de llevant á ponent, los demés son tan estrets y torts, que ab dificultat poden passarhi tres personas. Las casas son tan baixas que en la major part se pot tocar lo sostre ab la má. Dits sostres son plans y cuberts de guix. Pocas casas hi ha que tingan pis alt. Las dels cónsuls tenen bons balcons, pero en las demés no 's veuhen sino algunas finestretas d' un peu en cuadro, ó aspitlleras d' una ó duas polsadas d' ample y cosa de un peu d' alsaria. En alguns paratjes lo carrer major está mal empedrat, lo demés abandonat á la simple naturalesa ab grans penyas, que ni tant sols s' han pres la pena d' aplanar.

Las murallas que voltan la ciutat se troban en un estat del tot ruinós. De tros en tros hi ha torres rodonas y cuadra-

das; per la banda de terra las cenyeix un gran fosso igualment arruinat, plantat d' arbres y tancat d' hortas.

A la dreta de la porta de la mar hi ha duas baterías, una baixa de quinze pessas, y altra més elevada d' onze. L' alta bat la mar de cara; té un petit flanch ab duas pessas que defensan l' embarcader y la porta del mar: la baixa bat també de cara la costa. Hi ha ademés dotze pessas colocadas en un punt molt elevat sobre la muralla. Los canons son de diferents calibres y de fábrica europea; més las curenyas son del país, y tan mal construhidas, que 'ls de calibre de 24 á 12 no podrian sostenir lo foch un cuart d' hora. Dos informes tronchs ab tres ó cuatre travessas, un eix molt flach y duas rodas formadas de groixudas fustas casi sense clavar, componen la máquina: aquesta va tota pintada de negre, y crech es d' alzina. Sobre la part oriental de la badía hi ha altras tres baterías.

Los barcos majors que he vist entrar en lo port son de 250 toneladas; més encara que la badía está un poch descuberta als vents del est, sa situació es bastant bona, y crech que ab poch gasto se podria construhir un hermós port.

La plassa de Tánger per la banda de terra no té altra defensa que 'l mur y fosso arruinats y sense baterías. Per l' altra part del nort la muralla de la ciutat se reuneix á la del castell vell ó alcassaba, situat sobre un turó, y en lo qual hi ha un arrabal y una mesquita.

Com los moros ignoran absolutament lo servey militar, sas baterías están per lo comú sense centinella. A la porta del kaid hi ha una petita guardia, y junt á la del mar una especie d' esplanada, sobre la qual s' hi veuhen alguns fusells, representant un puesto militar que no existeix, ó que tot lo més se reduheix á dos ó tres homes. Tots los dias al caure la tarde, mentres lo kaid fa son passeig y s' assenta á la vora del mar, alguns soldats fan la ceremonia de rellevar la guardia, lo qual no passa de simple parada, ja que aviat se retira cadascú á casa seva.

Un tir de fusell enjegat en la plassa major á las deu de la nit dona la senyal de la retreta; llavors s' estableix un reten en lo mateix lloch ab un centinella, que cada cinch minuts dona 'l crit á altre centinella colocat en la porta del mar, cri-

dant *asasa,* y l' altre respón *alabala.* Quan los moros están de servey, ho fan sempre assentats, y sovint sense cap arma, lo qual per cert es molt cómodo.

En las guerras d' Africa casi pera res se contan los infants, y 'ls prímpceps no valoran sas forsas sino per lo número de caballs. Segons aquest principi 'ls moros procuran adquirir tota la possible destresa en la equitació. En Tánger s' exercitan á la vora del mar fent cossos de caballs sobre la sorra humida de la baixa mar. Tan continuos exercicis los fan destrissims genets. La sella que usan es molt pesanta y 'ls arsons excessivament alts. Duas singlas molt apretadas passan oblicuament per dessota de las illadas y 'l ventre del caball. Montan ab estrebs molt curts, y sos esperons se componen de duas puntas de ferro de vuit polsadas de llarch. Ab ell y un bocado duríssim martiritsan als pobres caballs, de modo que 's veu molt sovint brollar la sanch per sas illadas y boca.

Una sola maniobra forma aquells exercicis militars. Tres, cuatre ó més genets surten á la una llensant grans crits, y al aproximarse al terme de la carrera, etjegan son fusell en desórdre. De vegadas corre un darrera l' altre sempre cridant, y al punt d' atraparlo, li dispara son fusell entre las camas del caball.

No solzament tractan á aquestos ab molta duresa, sino que ni 'ls hi donan un cubert pera abrigarse. Ordinariament los tenen al ras ó en un pati descubert ab los peus de davant subjectats á una corda lligada horizontalment entre duas estacas sense cap ronsal. La palla los hi deixan á terra, pero l' ordi li donan en un saquet que 'ls penja del cap. Ordinariament se dona als caballs palla duas ó tres vegadas al dia, pero l' ordi sols una vegada á la nit. Quan están de marxa fan lo camí tot d' una tirada cada dia, y no menjan sino durant la nit. Sufreixen ab igualtat lo més ardent sol d' estiu y las plujas del hivern. Ab tot y aquest régimen se conservan grassos, robustos y sans; lo qual encara 'm faria creurer semblant método preferible al europeo que fa 'ls caballs tan delicats y embrassosos en los grans moviments militars; si be que també deu considerarse la diferencia dels climas.

Se veuhen en Tánger molts caballs, algunas mulas y

pochs burros; aquestos y las mulas son generalment petits; en quant als caballs n' hi ha de tota mida, pero no molt alts; tenen foch y excelents disposicions, pero cap instrucció, per que 'ls genets ignoran l' art de picarlos. La major part son blanchs ó cendrosos; y aquestos son los més forts, pero 'ls de color blanch daurat y roig son ordinariament los més bonichs.

Se calcula la població de Tánger en deu mil ánimas. Los més son soldats, comerciants á la menuda, menestrals molt grollers, pocas personas acomodadas, y juheus.

Lo carácter distintiu d' aquella gent es la ociositat: á qualsevol hora del dia se 'ls veu assentats ó ajassats per los carrers y altres paratjes públichs. Son molt xarrayres y sempre van de casa en casa, de manera que al principi me costava molt desembrassarmen; més després, com me tenian bastant respecte, 's retiravan á la primera insinuació, y així me deixavan temps pera travallar.

Lo vestit dels habitants es camisa ab mánegas amplíssimas, grans calsas de tela blanca, armilla ó gech curt de llana, casquet roig y punxagut; los mes portan al entorn d' aquest una tela ó musselina blanca que forma lo turbant. Lo hhaik los envolcalla del tot y cubreix son cap á manera de caputxa; de vegadas duhen l' alburnús blanch ab sa caputxa damunt del hhaik, y 'ls pantuflos grochs. No falta tampoch qui en lloch del gech porta un *caftan* ó levita llarga cordada per davant de dalt á baix ab mánegas molt amples; pero no tan llargas com los dels caftans turchs Tots portan faixa de llana ó seda.

Las donas se presentan sempre tan completament envolcalladas, que ab dificultat s' ovira un ull en lo fons d' un plech de son gran hhaik; son calsat consisteix en grans sabatillas vermellas, pero sempre sense mitjas com los homes. Quan portan una criatura ó altra carga, sempre la duhen á las espatllas, de modo que es impossible véurerlashi las mans.

Lo vestit dels nens consisteix en una senzilla túnica ab faixa.

L' alburnús sobre 'l hhaik es lo vestit de ceremonia dels *talbes* ó literats, los imams ó jefes de las mesquitas y fakihs ó doctors de la lley.

CAPITOL III

Audiencias del gobernador.—Audiencias del kadí.—Queviures.—Casaments.—Enterros.—Bany públich.

Lo kaid ó gobernador dona sas audiencias al públich diariament, y administra la justicia casi sempre per judicis verbals. De vegadas las duas parts se presentan juntas; pero altras no compareix sino l' acusador; llavors lo kaid l' autorisa á presentar á son adversari, lo qual executa sense trobar oposició, perque la més mínima resistencia seria castigada severament.

Lo kaid ajegut sobre una catifa y alguns coixins, escolta á un y altre que 's posan ajupits prop de la porta de la sala, y s' obra la discussió. De vegadas lo kaid y 'ls litigants se posan á parlar ó més be á cridar tots junts durant un cuart d' hora y sense poderse entendrer, fins que 'ls soldats que hi ha sempre drets darrera de las parts comensan á descarregar cops de puny sobre d' ellas pera reduhirlas al silenci; llavors lo kaid pronuncia la sentencia, y al instant mateix los litigants son trets fora del tribunal á cops per los mateixos soldats, y 'l fallo s' executa irremissiblement. Es circunstancia notable que quants se presentan davant lo kaid en judici deuhen després d' aquest ser despedits d' un modo tan particular per los soldats, los quals los cridan continuament *sirr, sirr;* corre, corre.

Alguna vegada també dona audiencia lo kaid á la porta de sa casa; llavors está assentat sobre una cadira, y la gentada s' empeny á son entorn.

Los primers dias de ma arribada me vaig trobar en una de ditas audiencias. Se presentá al kaid un jove ab una esgarrapada casi imperceptible en la cara y feu sa queixa; portaren

á son adversari, lo qual fou condempnat á rebrer trenta un cops; inmediatament l' ajassaren en terra cuatre soldats, portaren un bastó y un llas escorredor per lo qual feren passar los peus del pacient, y un soldat li descarregá sobre la planta trenta un cops ben donats ab una doble corda enquitranada; acabada la operació plantaren també á la porta al querellant á cops repetits. Jo hauria desitjat vivament demanar perdó per lo condempnat, pero me vaig estar de ferho, ignorant com se rebria ma demanda. Vaig saber després que en tals cassos podia intercedir en favor del pacient als deu ó dotze cops. A cada un d' ells lo condempnat crida ordinariament *Allah,* Deu; pero altres en lloch de cridar Allah, contan d' un modo altaner los cops que van rebent.

Casi may se presenta al kaid pediment de cuatre á sis líneas. Aixís es que tots los efectes de son secretari se reduheixen á un petit tinter de banya ab ploma de canya y alguns trossos de paper molt petits pera rebrer qualsevol órdre, lo qual encara passa menos. Dit secretari no te oficina ni arxius; de manera que aviat desapareixen los papers que se li entregan, donchs no conserva lo més petit registre de las órdres expedidas.

Lo kaid pera jutjar no 's guia per altra regla que son bó ó mal sentit, y tot lo més alguns preceptes del coran. En molts pochs cassos consulta als fakihs, ó remet las parts al kadi ó jutje civil.

Lo gobernador de Tánger s' anomena Sid Abderrhaman Aschasch; era un mer traginer, no sab llegir ni escriurer ni tant sols posar son nom; pero no li falta talent y vivor natural. Tampoch se troba en estat de coneixer lo que es útil al home la instrucció, de modo que la nega á sos fills per sistema, los quals tampoch saben llegir ni escriurer. En la actualitat se troba amo d' una immensa fortuna á Tetuan, ciutat que está també baix son gobern y ahont resideix sa familia; comparteix sa residencia entre una y altra, mantenint un lloch-tinent á Tánger y altre á Tetuan pera gobernar en ausencia seva.

Los judicis del kadí son un xich menos tumultuosos que 'ls del kaid; pero 's practican poch més ó menos en la mateixa forma. Las decissions se treuhen dels preceptes del coran

y de la tradició, mentres no s' oposin á la voluntat del soberá. Una vegada jutjat qualsevol assumpto per lo kaid ó kadí, no queda á las parts altra apelació que al sultá mateix, perque no existeixen tribunals intermediaris.

Las viandas son abundants y baratas á Tánger; sobre tot la carn que es molt sustanciosa. Se fa excelent pá, de manera que 'l més ordinari no pot dirse que es dolent. L' aygua també es bona, encara que 'ls acueductes están mal cuidats. No hi ha verdadera taberna pera vendrer vi; los cónsuls se 'l fan venir d' Europa.

Las fruytas son excelents, y principalment las figas, melons y taronjas de Tetuan.

L' aliment principal de tots los habitants del regne del Marroch es l' alcuscus, pasta composta no més que de farina ab aygua, la qual condensan fins á ferla bastant dura; després la tallan en trossets cilíndrichs com lo dit, acabat se reduheix á grans, disminuhint successivament los trossets y partintlos destrament ab la má. La pasta aixís dividida la deixan endurir, esposantla sobre draps blanchs ja al sol, ja al aire lliure. Pera courer l' alcuscus lo posan ab mantega en una especie d' olla, qual fons está plé de foradets; dita olla 's coloca sobre altra de més gran, en la qual los pobres no hi tiran sino aygua, pero la gent acomodada hi posa carn y virám. Posada al foch aquesta doble olla, lo vapor que puja de la de baix entra per los forats y cou l' alcuscus que hi ha damunt. Si hi ha carn en l' olla inferior, la serveixen en plat rodejada y cuberta d' alcuscus, lo qual forma també una especie de pirámide sense such ni brou de cap mena. Los grans del alcuscus quedan destriats y sense adherencia; se 'n fabrican de totas classes, desde 'l més fi que es com farinetas, fins al més gros que se sembla als grans d' arrós. Jo tinch aquest aliment per lo millor pera 'l poble, perque á la ventatja de ser fácil de ferse y trasportar, s' afegeix la d' esser en extrém nutritiu, sá y agradable.

Tot mussulmá menja ab los dits de la má dreta y sense forquilla ni ganivet, per la sola rahó de que 'l profeta menjava aixís. Aquesta costúm, que tant estranya als cristians, res te no obstant de repugnant ó incómodo. Després de totas las ablucions legals que fa 'l mussulmá en lo trascurs del dia, y

en las quals renta sas mans com després veurém, las renta també sempre que s' assenta á la taula, y després d' haver menjat, de modo que sempre las té netas; ademés l' ús de pendrer la carn ab los dits es molt cómodo. En quant al alcuscus tenen la costúm de pendrel reunintlo en bolètas que 's fican á la boca.

També hi ha en lo Marroch cuyners que entenen bastant bé son ofici, y fan saborosos guisats ab diferentas carns, virám, cassa, peix, llegums y herbetas. No obstant com la lley no permet menjar la sanch, se deu procedir ab circunspecció. En quant á la cassa y pesca, no la menjan sense haverla degollat viva, de modo que no quedi una gota de sanch dins del cos. La gent acomodada té ordinariament negras per cuyneras, y n' hi ha que son molt hábilas en sa professió.

Pera menjar serveixen lo plat en una tauleta rodona sense peus, de vint á trenta polsadas de diámetre, ab un voraviu alt de cinch á sis polsadas: dita taula está cuberta ab una especie de cistella cónica de bimets ó palma, que es de diferents colors. En lo Marroch tots los plats tenen la forma d' un cono girat y truncat, de modo que sa base es molt estreta. De vegadas se posan sobre la taula al entorn del plat cert número de panets tendres, y cadascú pessiga 'l pá que té davant. Cada plat se serveix sobre una taula particular sempre cuberta, de modo que hi ha tantas taulas com plats. En altres ocasions se serveix per separat una gran escudella plena de llet agre ab varias culleras de fusta, molt grulleras, llargas y fondas, y 'ls convidats prenen de tant en tant una cullerada de aquesta llet, ó bé á cada caixalada de carn ó d' alcuscus. Están assentats en terra ó sobre una catifa al entorn de la taula, y prenen tots del mateix plat. Quan son molts los convidats, se serveixen varias taulas á la vegada, posantse entorn de cada una cuatre ó sis personas ab las camas creuhadas.

Cada vegada que 'ls mussulmans s' assentan á taula, comensan invocant la divinitat y diuhen *Bism Allah*, en nom de Deu; acaban lo dinar donant gracias, y servintse de la expressió *Alhamdo-Lillahi*, ¡alabansa sia donada á Deu! Tals invocacions se repeteixen avans y després de beurer, y sempre que emprenen alguna obra. Pero si 'l nom de Deu está sempre en la boca, no sempre está 'l respecte á la divinitat en

lo cor dels que l' invocan. Al aixecarse de taula se rentan no solzament las mans, sino també l' interior de la boca y la barba. Pera rentarse se presenta un criat ó esclau ab una palangana de coure ó pisa á la má esquerra, un gerro á la dreta y una toballola á l' espatlla esquerra. Va presentantse successivament davant de cada convidat; aquest allarga las mans sobre la palangana sense tocarla, lo criat tira l' aygua, se renta las mans, y ab la dreta pren aygua pera netejar l' interior de la boca y la barba; acaba aixugantse ab la toballola que porta l' esclau. En las casas ricas un criat presenta l' aygua y altre la toballola. Hi ha pochs mussulmans que fassin ús de toballons pera aixugarse mentres menjan. La costúm exigeix que al acabar se serveixi café.

Al Marroch se feya antiguament molt ús del café; á totas horas del dia 'n prenian com á Llevant; pero havent los inglesos fet regalos de té als sultans, n' oferiren aquestos á sos cortesans, y ben aviat l' ús de la beguda s' estengué d' uns á altres fins á las últimas classes de la societat: de manera que proporcionalment se pren avuy més té al Marroch que á Inglaterra, y no hi ha mussulmá per poch acomodat que estiga que no tinga en sa casa té pera oferir á totas horas á las personas que van á visitarlo. Lo té se pren molt fort y raras vegadas ab llet, y 'l sucre 's posa en la tetera. Los inglesos proveheixen als marrochs dels dos articles, y 'n trasportan molt desde Gibraltar.

La lley permet als mussulmans cuatre donas, y amistansadas tantas com ne poden mantenir: aquestas últimas han de ser ó compradas ó fetas presoneras en la guerra, ó rebudas en present. Las altras s' empenyan per un contracte fet entre 'l pretendent ó sos pares, y 'ls d' ella davant lo kadí y testimonis: la unió 's verifica sense cap ceremonia religiosa, de manera que 'l casament es purament civil. Pero es de notar que ab tot y aixó la falta de sanció religiosa que donan á aquest vincle los d' altres religions, las lleys de la castedat conjugal y la pau doméstica s' observan molt millor en los matrimonis mussulmans, que en los d' altras terras. La lley del divorsi es gran fré pera las donas, y la poligamia, al mateix temps que satisfá la naturalesa en climas tan ardents, deixa sense escusa al home que volgués satisfer capritxos desórdenats.

Desprès de firmat lo contracte, la familia del pretendent envia comunment presents á la casa de la noya; y son conduhits durant la nit en ceremonia ab gran número de fanals, candelas y atxas en mitj de la copla d' aquells músichs dolents de que he parlat avans, y altra de donas donant aguts crits.

La núvia es conduhida á casa de son espós també en ceremonia, ab una comitiva semblant á la dels noys quan los circuncidan. Eran las sis del matí la primera vegada que vaig presenciar á Tánger aquell espectácle. A la núvia la portavan sobre sas espatllas en una especie de cistella cilíndrica, voltada per fora ab una tela blanca y acabant en una cuberta de forma cónica pintada de diferents colors, com las que serveixen pera cobri-taulas; pero tot tan petit que semblava impossible hi capigués una dona, y la tal cistella tenia absolutament la semblansa d' un plat de menjar que s' enviés al nuvi. Aquest al rébrela aixecava la cuberta y veya á sa promesa per primera vegada.

Tant bell punt mor un mussulmá 'l colocan en un bayard, lo cubreixen ab son hhaik y algunas vegadas ab brancas d' arbres; lo portan cuatre homes, y l' acompanyan gran número de personas sense guardar ordre entre sí, ni donar cap senyal de dol, y caminant depressa. La comitiva 's dirigeix cap á la porta d' una mesquita á l' hora de la oració de mitjdia: acabada aquesta, l' iman anuncia que hi ha un mort á la porta; tots s' aixecan pera orar breument en comú per lo repós del ánima del fidel creyent; pero 'l cadáver no entra en la mesquita.

Acabada l' oració torna la comitiva á posarse en marxa y camina sempre á pas llarch, perque l' ángel de la mort espera al individuo en lo sepulcre pera ferli sofrir un interrogatori, y pronunciar lo fallo que ha de decidir de sa sort. A cada instant se mudan los conductors, perque tots volen participar d' aquella obra de misericordia. Mentres dura lo camí, tots van cantant versículs del coran sobre l' ayre *re, do, re, do.*

Arribat al cementir, y desprès d' una breu oració, lo cadáver es colocat sens caixa en la fossa, y posat sobre la terra un poch de costat mirant cap á la Meka; la má dreta acostada á l' orella per la mateixa banda y apoyada sobre d' ella:

desseguida tirant terra sobre 'l cos, la comitiva torna á la casa del difunt pera donar lo pésam á la familia. Durant aquest temps com també desde 'l moment en que mor, y per vuyt dias consecutius, las donas de la familia 's reuneixen pera donar crits espantosos que duran casi tot lo dia.

Lo bany públich en Tánger es molt brut y d' aspecte miserable. S' hi entra per una petita porta, 's baixa després per una escala estreta, y á la dreta se troba un pou, d' ahont se treu l' aygua necessaria pera 'l servey del establiment; á la esquerra hi ha una especie de porxo, y á son costat una cambra reduhida. Aquestas duas pessas serveixen pera vestirse y despullarse. Sobre la dreta del porxo hi ha una cambra ó més bé un soterrani, que reb tan poca llum, que quan s' hi entra sembla enterament fosch: lo paviment del tot cubert d' aygua, es en extrem relliscós. La major part prenen allí son bany ab una galleda d' aygua calenta y altre d' aygua freda, que temperan á voluntat, y se la tiran per lo cos á poch á poch ab las mans després de las ceremonias de la ablució.

Los que volen pendrer lo bany de vapor, van á una cambra situada sobre l' esquerra, que está enrajolada ab marbre blanch y negre com una tauleta d' escachs: lo sostre que es de volta conté tres claraboyas circulars d' unas tres polsadas de diámetre, y tapadas ab trossos de vidre de diferents colors, lo qual produheix bastant bon efecte pera la llum. La porta d' aquesta cambra 's manté sempre tancada, y davant hi ha una petita pica que reb l' aygua calenta per medi d' un conducte; l' aygua freda está en las galledas. Desde 'l moment que s' entra en dita cambra se sent una atmósfera sofocant que cansa la respiració, y en menos d' un minut se troba 'l cos cubert d' aygua, que reunintse en gotas grossas corra per tota la pell, y un se troba cubert de cap á peus de copiosa suor. S' assentan sobre las rajolas, las quals s' escalfan fins á tal punt, que al moment produheixen un calor insoportable, que més tart ja no 's sent: y després d' haver permanescut assentats tot lo temps que 'ls hi sembla, fan sa ablució, y 's rentan ó banyan lo cos: pero la sortida pera vestir es incómoda, per que no hi ha cap cambra intermedia pera temperarse avans de sortir al ayre lliure.

La primera vegada que vaig entrar en dit bany vaig expe-

rimentar una verdadera fatiga á causa de la temperatura elevada que allí regna; pero ben prompte vaig comensar á fermhi y á coneixer lo saludable que es: voldria no obstant més comoditat y menos calor. Sempre que hi he anat he trobat vuit, deu ó més personas enterament despulladas, cosa á mon parer no molt decent.

Lo preu d' aquestos banys es d' una *muzuna,* que 'ls europeos del país anomenan *blanquilla,* y equival poch més ó menos á dos sous, moneda de Fransa.

Pera mantenir lo calor y 'l vapor escalfat del bany, hi ha un forn dessota de la cambra que escalfa 'l paviment; á més una caldera d' ahont ve l' aygua per medi d' un canó, que s' obre y tanca á voluntat, per una aixeta: hi ha també altre conducte que dona continuament lo vapor de l' aygua de la caldera. Aquest vapor s' aumenta molt més, quan se tira aygua sobre'l paviment escalfat, la qual reduhida aixís á vapor, impregna cada vegada més l' atmósfera de sa humitat, y produheix en los que entran los efectes ja mencionats.

CAPITOL IV

Arquitectura.— Mesquita.— Música.— Diversions.— Crits de las donas. - Ciencias.— Sants.

L' arquitectura árabiga, mogrebina ú occidental, en res se sembla á la del temps present oriental antigua ó moderna. Lluny de trobar en l' arquitectura mogrebina la elegancia y valentía de l' árabe, totas sas obras portan imprés lo carácter de la més gran ignorancia. Los edificis están construhits sense plan y com al etzar, ab tal ignorancia de las primeras reglas del art, que fins en casas principals he vist l' escala sense 'l més petit raig de claror, de modo que era precís tenir sempre 'ls llums encesos. Generalment los porxos ó portals y las escalas son en extrém mesquins, encara que la casa sia molt espayosa.

La forma de las casas consisteix sempre en un pati cuadrat, quals dos, tres y fins cuatre costats presentan un corredor. Paralel á aquest hi ha una habitació estretíssima en tota sa llargada; pero ditas habitacions no tenen regularment altra obertura ó finestra que la porta del mitj que dona al corredor; d' aquí prové que totas están mal ventiladas. Los sostres son plans y cuberts d'una capa de guix, lo mateix que 'l trespol ó paviment de las habitacions.

Construheixen las parets ab guix, cals y pedras; pero més ordinariament ab argila y aygua. Pera fer la tapia posan una fusta perpendicular á cada costat pera subjectar las duas superficies de la paret; posan al mitj la terra mullada, de consistencia de pasta, y l' aplanan dos homes cadascú ab sa massa. Mentres s' emplean en aquest travall, cantan ordinariament al só de son instrument. Com allí es difícil procurarse bigas grans, se veuhen precisats á fer las cambras estretas á fi de poder construhir lo sostre ab las fustas curtas del país. Sobre aquesta ánima estenen un sostre de canyas, després altra de terra cuberta de guix, d' un peu de gruix. Tan pesada cuberta ensorra l' edifici y dura molt poch.

Las portas están construhidas grosserament. En Tánger la major part dels panys son de fusta.

L' ús de las comunas y clots es casi desconegut; fan sas necessitats en un corral ó en un test.

L' arquitectura de las mesquitas es tan pesada com la de las casas; la principal se compón d' un pati rodejat d' archs; per lo costat oposat á la porta hi ha algunas rengleras d'arcadas paralelas. La fatxada está enterament unida, y la torre ó minaret en l' ángul esquerra. Los archs y sostre son molt baixos, quedant en descubert l' armadura que es molt grullera En general la construcció d' aquestos edificis es pobre. Haventme adonat que no hi havia en la mesquita aygua pera béure, vaig fer posar al costat de la porta un gran cossi d' aygua sólidament subjectat á la paret per medi d' un refors d' obra y un got pera beure: en fi vaig dotar l' establiment pera sa subsistencia y conservació de la font. En una habitació que está damunt de la mesquita viu un fill del kadí que cuyda de fer anar dos rellotjes de paret grans y un de petit; aquestos serveixen pera indicar las horas d' oració; més com pera ar-

reglar sa marxa ab lo sol, no tenia sinó una especie de cuadrant dolent, no podia saber l' hora sinó per aproximació, y ab alguns minuts de diferencia. Per aquesta rahó durant ma residencia en Tánger vaig donar l' hora pera 'ls rellotjes; per consegüent lo moment de l' oració y la crida desde 'ls minarets depenian enterament del meu rellotje.

La mesquita s' anomena en árabe *El-jamaa,* ó lloch de l' assamblea. En lo fons d' ella 's veu un nitxo casi en direcció de la línea que mira á la Meca, en la qual se posa l' *imam* ó la persona que dirigeix l' oració pública; á la esquerra hi ha una especie de tribuna, que 's reduheix á una escala de fusta, sobre la qual puja l' imam tots los divendres avans de l' oració de mitjdia pera predicar al poble. En la gran mesquita hi ha un armari tancat ab clau, que conté alcorans y altres llibres de religió: també hi ha duas tronas de fusta, en las quals s' assentan alguna vegada los fakihs pera fer sa lectura al poble. En lo alt de molts archs hi ha suspesas una aranya y algunas llantias de vidre vert y ordinari, colocadas sense ordre ni simetría. A terra casi tot está cubert d' estoras. En un pati, darrera de la mesquita, hi ha un pou d' ahont se treu aygua de bastant mala calitat, y sols s' emplea pera fer las ablucions.

Me reservo parlar de la religió ó culte, pera quan tracti de la ciutat de Fez.

La música de Tánger te poch pera agradar ni als que tenen los oidos menos delicats Figuréuse dos músichs dolents ab duas dolsainas més dolentas encare, que volent tocar al unísono ab instruments que no acordan pren cadascú un moviment diferent. No tenen ayres determinats perque jamay los escriuhen en música y sols los aprenen de memoria. Passa sovint que un dels músichs arrastra al altre segons son capritxo, y 'l segon se veu forsat á seguir com pot son apressurat moviment. Aquest produheix un efecte exactament semblant al d' una órga dolenta quan l' afinan. Ab tot y tan espantosa melodía, la forsa de la costúm es tal que vaig arribar á acostumarme á semblant algarabía; encara més: vaig fer tan grans progressos en aquesta música, que vaig arribar á posar en clar alguns dels ayres que están allí més en boga, y que vaig apuntar en carácters de música europea. Dits ayres, als

que es molt difícil posarhi un baix, van casi sempre per la corda de *re*.

Es impossible que aquestos dolsayners puguin fer molts anys, atés lo molt que gastan sas forsas al tocar los instruments. Sas galtas s' inflan extraordinariament; y á pesar d' un anell de cuyro que 'ls cubreix duas ó tres polsadas al entorn de la boca, llensan molta saliva; lo ventre está tivant y dur per la forsada y violenta expansió del vent que emplean, lo qual indica lo molt que deuhen cansarse.

Ja he dit que 'ls tals instruments van sempre acompanyats d' un timbal, qual esquerdat só se deixa sentir cada cuatre ó cinch minuts; pero més ordinariament de minut en minut, escepte en una especie d' ayre, en que marca cops regulars més alts.

Los músichs acompanyan casi sempre 'ls casaments, circuncisions, felicitacions y festas de pascua; pero no son admesos en las mesquitas, y sa professió pera res entra en los actes del culte. Tal vegada temerán, com deya un viatjer, fer despertar al Etern esglayat.

En Tánger no hi ha diversions públicas ni societat particular. Lo moro desvagat surt de sa casa per lo matí, s' assenta en terra en la plassa ó en altre paratje públich. Alguns altres habitants van arribant casualment y fan lo mateix. D' aquest modo forman sas reunions, ahont s' están garlant tot un dia.

Tot lo temps de ma residencia, ma casa fou á la nit lo punt de reunió dels fakihs, que venian á péndrehi lo té. Los cónsuls y demés europeos s' arreglan sols: forman una especie de república enterament separada dels mussulmans y comparteixen entre sí totas las nits pera las tertulias ó reunions. Estant las donas absolutament separadas de la societat dels homes, no 'ls hi queda altre camí que fer en las festas los crits aguts y penetrants, que deixan escapar entre 'ls envolcalls que las amagan. Quan un xicot ha acabat los estudis, que consisteixen en saber llegir y escriurer, lo qual constituheix tota la ciencia d' un moro, lo passejan á caball per los carrers ab la mateixa solemnitat que en las circuncisions, y sa familia fa festas acompanyadas sempre dels crits penetrants de las donas. Aquestas cridan per la presencia del rey, y quan jo

vaig tenir algun ascendent també cridavan per mí. Com es una especie d' art y talent en las donas lo de donar tan espantosos xiscles, aprofitan totas las ocasions d' exercitarlo, procurant excedirse unas á altras tant en lo agut del tó com en lo sostingut del crit. De vegadas las sentia passar á vols per davant de ma casa á la una ó las duas de la matinada, llensant sempre crits agudíssims. La lectura es molt difícil, per que no hi ha imprempta, per la forma arbitraria dels caràcters d' escriptura, y per la falta de vocals y puntuació. No es, donchs, estrany que 'ls habitants de Tánger estigan sumits en la més gran ignorancia. En tot lo país sols vaig trobar un individuo que hagués sentit parlar del moviment terrestre. Contan mil extravagancias sobre 'ls planetas, sobre las estrellas y sobre 'l moviment dels cels, y no tenen la més lleujera idea de física. Un d' aquells que s' anomenan sabis, vejentme un dia entre las mans mon horisó artificial plé de mercuri, pera fer una observació astronómica, me previngué ab gran ponderació que era una materia excelent pera destruhir la picó y 'ls insectes y m' ensenyá 'l modo d' aplicarlo als plechs y embastas del vestit. Aquest era pera ell l' ús més útil que 's podia fer del mercuri.

Los moros confonen l' astronomía ab l' astrología, y tenen molts astrólechs. No tenen la més petita idea de la química; pero no faltan entre ells alguns pretenguts adeptes alquimistas. Ignoran completament la medicina. Sas nocions sobre aritmética y geometría son molt limitadas: entre ells casi no hi ha poetas, y molt menos historiadors; aixís es que ignoran sa propia historia, y las bellas arts son pera ells cosa desconeguda. Lo coran y sas esplicacions son la única lectura dels habitants de Tánger.

Per desgracia semblant pintura es massa exacta; y aquestos paissos poden ab molta rahó anomenarse bárbars.

Esser *sant* entre 'ls mussulmans es un estat ó més be un ofici, que 's pren ó deixa arbitrariament, y de vegadas passa en herencia. Sidi Mohamel l' *Hadji*, fou un sant molt respectat en Tánger. Després de sa mort se venera son sepulcre en la capella de que he parlat; y son germá gran, que ha heretat sa santedat, está en igual veneració. Aquest subjecte es un bargant molt traydor que de tant en tant venia á veurem,

ab lo qual jo rebia un singular favor als ulls dels habitants. Sa capella y jardí son un lloch sagrat pera tot criminal que vulgui lliurarse de las persecucions de la justicia: no hi ha un mussulmá que s' arrisqui á entrarhi sense haverse disposat préviament per medi d' una ablució legal, ab l' aygua d' un pou que hi ha prop de sa porta; pero jo que per una gracia especial, deguda á mon ilustre orígen, era mirat com superior á tots, entrava alguna vegada á caball ab mon criat en la habitació del sant sense haver fet la ablució.

Tánger te la ditxa de possehir altre sant molt venerat, que arribá á ser també molt amich meu. Es un home taujá, ja que á copia de dirli que era un pillet y que enganyava á sos conciutadans, per fi hi convingué y m' ho confessá. Jo 'm reya ab ell en secret de la credulitat dels altres, perque sabia perfectament, y sovintet ho repetia, que 'ls tontos en aquest món serveixen pera la diversió dels que saben més que ells.

Altre sant corria per los carrers com un boig, acompanyat de molta gent: portava 'l cap descubert, una llarga y embullada cabellera, y en la má una corda d' una mena d' espart que abunda en lo país. Lo tal personatje distribuhia en forma de reliquias petits brins d' aquesta planta als que n' hi demanavan. Quan topá ab mí en lo carrer, me 'n doná un gros grapat com un singular favor; jo vaig posar sobre mon pit ab tota la veneració possible tan preciós regalo.

Un dia que jo caminava sol per lo carrer, se m' acostá un moro y me digué: donéume un duro y mitj pera comprar un alburnús; jo soch sant, y si no voleu créurem ó no vos fieu de ma paraula, pregunteuho á vostres criats ó á vostres amichs, y veureu com no vos enganyo. Manifestant donar crédit á sas paraulas, m' hi vaig entendre y li vaig donar mitj duro.

Tánger posseheix igualment altre sant, que es ó aparenta ser un beneyt: está sempre en la plassa principal, y sa presencia es anunciada per una especie de cucleig semblant al del ánech. Son vestit y modals son molt asquerosos: llensa sempre per la boca aliments que han estat dintre de son cos y que vomita quan vol. ¡Sembla impossible! Hi ha fanátichs de fé bastant robusta pera xuclarlos y fins pera engolirsels. Me contaren que 'l tal sant havia comés en algunas ocasions pú-

blicament cosas ben contrarias á la decencia. En fi l' excés d' estupidés y fanatisme d' aquestos habitants, respecte á aixó, sembla impossible, y s' assembla als cuentos de las mil y una nits. Los fakihs y 'ls talves dissimulan sobre aquest particular, y deixan al poble en l' error per més que ells son ben despreocupats, y més d' una vegada m' han parlat ab franquesa sobre aquestas aberracions del esperit humá.

CAPITOL V

Juheus.— Pesos, midas y monedas.— Comers.— Historia natural.— Posició geográfica.

Los juheus del regne del Marrok viuhen en la més horrorosa esclavitut. Es una cosa particular lo que passa en Tánger, y es que 'ls juheus habitan junt ab los moros sense estar en barri separat, com succeheix en altres ciutats ahont regna l' islamisme; pero aquesta distinció causa mil disgustos á aquestos desgraciats, perque excita ab major frecuencia escenas desagradables, en las quals si no te rahó 'l juheu, 'l moro se pren la justicia per sa má, y si la té y va á queixarse al jutje, aquest sempre 's decanta á favor del mussulmá.

Aquesta terrible desigualtat de drets entre 'ls individuos d' abduas sectas, hi es desde petits; de modo que cualsevol mussulmá insulta y maltracta á un juheu, sense miraments á sa edat y defectes y sense que aquest tinga, per dirho aixís, dret á queixarse, y molt menos á defensarse. Los xicots d' abduas religions conservan entre sí la mateixa desigualtat, de manera que he vist á mils vegadas als noys mussulmans divertirse en maltractar als juheus, sense que aquestos s' atravissen jamay á fer lo més lleuger acte de defensa.

Per ordre del gobern vesteixen los juheus un vestit particular; se compón d' unas amples calsas, túnica que baixa fins

al genoll, y una especie d' alburnús ó mantell que cau d' un costat, sabatillas y una gorra molt petita. Ditas prendas han d' esser de color negre, á excepció de la camisa, quals mánegas, amples en extrém, están obertas y caygudas.

Quan los juheus passan per davant de las mesquitas están obligats á tráurerse las sandalias ó sabatillas, y lo mateix quan passan per davant de la habitació del kaid, del kadí y dels principals mussulmans. Per Fez y per los carrers d' altras ciutats han d' anar descalsos.

Si troban á algun mussulmá d' elevada categoría han de trencar de camí á certa distancia, á l' esquerra de la direcció del mussulmá y han de deixar en terra sas sandalias á un ó dos passos d' ells, posantse en una posició humil, ab lo cos enterament inclinat cap endavant, fins haver passat lo mussulmá, ó trobarse á llarga distancia. Si no 's someten al punt á tan humiliant mida, com igualment á la de baixar de caball, quan se troban ab un sectari de Mahoma, son castigats severament. Varias vegadas m' he vist obligat á detenir á mos soldats y criats, que anavan á maltractar á aquestos infelissos, quan no eran prou llestos, ó tardavan en posarse en l' aptitut prescrita per lo despotisme mussulmá.

Ab tot y aixó los juheus fan en lo Marrok un comers bastant considerable, y poch á poch han anat arrendant las aduanas. Pero succeheix casi sempre que acaban per ser robats, ja per los moros, ja per lo gobern. Al arribar allá vaig pendrer á mon servey dos juheus, y quan veya 'l tractament que 'ls hi donavan, y las penas que 'ls feyan sufrir, los hi preguntava perque no se 'n anavan á altre país, á lo que 'm responian que 'ls era impossible, ja que eran esclaus del sultá.

Los juheus son los principals menestrals en Tánger, y ab tot travallan molt pitjor que 'l últim menestral europeo. D' aquí 's podrá deduhir lo gruller de las obras dels menestrals moros. Pero al mateix temps los juheus tenen la major destresa pera robar, y 's venjan dels mals tractaments dels moros estafantlos y enganyantlos continuament.

Los juheus tenen sinagogas en Tánger, y també tenen sants ó sabis que viuhen y menjan bé á la esquena dels demés.

La bellesa es bastant comú entre las juhevas y n' hi ha que son hermosíssimas. Aquestas acaban per ser amistan-

sadas dels moros, lo qual contribuheix alguna vegada á la reunió de las duas sectas enemigas. Sos colors son molt hermosos. Entre las moras es molt comú la cara de color mate blanch, com estátuas de marbre, ja sia á causa de sa vida sedentaria, ja perque sempre están tancadas ó del tot cubertas quan surten, de modo que sa cara casi may está esposada al ayre lliure.

En lo regne de Marrok no 's coneix altra mida linear que la colzada, que anomenan *draa;* aquesta se divideix en vuit parts anomenadas *tomins.*

Com no hi ha patró ó módul originari pera la exacta dimensió de la colzada, es sumament difícil trobarne duas que sian rigurosament iguals; més per un terme mitj entre diferentas colzadas que he comparat á mos móduls europeos, vaig trobar que 'l draa ó colzada de Marrok es igual á 244,7 líneas de la toesa de Fransa, ó á 0,55126 d' un metro.

La mida de capacitat pera 'ls grans s' anomena almud. N' hi ha duas, la gran y la petita; aquesta es la meytat de la gran.

La mateixa falta d' exactitut que he notat en la mida linear, se troba en aquesta última. L' almud es un cilindre vuyt molt mal fet, qual capacitat, calculadas totas sas imperfeccions; pot considerarse com igual á 123 líneas 56 de diámetro, y 106 líneas 29 d' alsada; lo qual dona 856 polsadas y mitja de la toesa de Fransa.

Lo pes se troba afectat de las mateixas varietats ó vacilacions que la mida; pero en fi després d' haver comparat molts d' aquestos pesos ab mos móduls d' Europa, resulta, per un terme mitj, que la lliura del Marrok que anomenan *artal* te 16 onsas, 347 grans, 40 centéssimas de grá de Paris.

La moneda més petita del país es lo *kirad,* y la major lo *baind'ki.* Heus aqui la progressió:

En coure.....	Lo *kirad.* Lo *flus.*
En plata.....	Lo *muzuna* ó blanquilla. Lo *derhand* ó la onsa.
En or	Lo *mitj ducat.* Lo *metzkal, mal'boa* ó ducat que val 10 onsas. Lo *baind'ki* que val 25 onsas.

Tota la moneda d' Espanya es corrent en lo Marrok, y 'm sembla que 'l duro espanyol, que anomenan *arrial,* es la especie més abundant en lo país, y son valor es molt arbitrari. Lo duro espanyol val ordinariament 12 onsas del país, y la pesseta d' Espanya 3 onsas, de manera que hi ha d' una á altra 25 per 100 de diferencia; y encare que 's cambia 'l duro per cuatre pessetas y mitja, lo qual reduheix la ganancia, aixó dona lloch á un grandíssim contrabando de moneda, ja que la major part dels barcos ó llanxas que venen d' Europa portan continuament en frau pessetas d' Espanya pera cambiarlas per duros.

S' hi troba també molta moneda falsa que ve del extranjer, y que segons las noticias que he adquirit pot molt be haver sigut fabricada en Inglaterra. La balansa de comers es molt ventatjosa pera 'ls queviures; pero molt elevada pera 'ls objectes de fábrica. A pesar de la excelent situació del port de Tánger, son tráfech se troba reduhit á una módica exportació de queviures, á un petit comers de contrabando ab Espanya, y á algunas débils relacions ab Tetuan y Fez, ahont se fan alguns envios poch considerables d' objectes europeos. En quant al comers del Marrok en general, ja 'n parlarém ab més extensió en altre lloch. Las botigas son tan petitas, que al comerciant assentat en mitj d' ellas no li cal mourers pera arribar á cualsevol objecte y oferirlo al comprador.

Lo terreno, que forma la base de la costa de Tánger, se compón de diferents capas de granet secundari de textura compacta ó granulosa fina. Ditas capas, inclinadas cap al orient, forman ab ell un ángul de 50 á 70 graus; son espessor es ordinariament d' un peu y mitj á dos peus; sa direcció al est-oest; y sa inclinació pera formar l' ángul es del costat del Nort.

La distancia d' una capa á l' altra es ordinariament de dos peus, y aquest espay l' ocupa una argila poch dura que forma en la mateixa direcció capas intermediarias com á pissarras.

Ditas capas de granet y argila s' elevan poch sobre 'l nivell del mar, puig la major alsada que d' ellas he trobat es de 30 á 40 peus; pero sa extensió es gran, puig son exactament las mateixas en lo riu de Tetuan que dista vuyt lleguas. També he notat algunas capas de granet que 's fican al mar en la

mateixa direcció y fins á una distancia considerable. Si fos permés treure grans induccions de cosas petitas, diria que la catástrofe que obrí l' estret de Gibraltar, fou un enfonzament soptat, no del terreno que forma 'l fons del estret, sino del que está prop d' ell per la part del mitjdía, y en qual buyt caygué la montanya ó massa terrestre que ocupava l' espay reemplassat avuy per lo bras del mar. En consecuencia d' aquest moviment las capas perpendiculars de granet prengueren la direcció actual; més per altre costat, com dit granet compacte sembla d' elevació secundaria, se poden admetrer totas las direccions possibles en sas capas, sense necessitat de suposar un trastorn posterior á sa formació.

Sobre aquest llit ó base general de la costa, han acumulat las ayguas y vents altras capas d' argila blanca y sorra, las quals forman turons y montanyas altas pel camí de Tetuan: finalment las despullas vejetals y animals han format la capa de terra vejetal, que ho cubreix tot, y es fértil en extrém. En la part sur de la badía de Tánger, sobre la vora de la mar, los vents del est han anat formant poch á poch grans acumulacions de sorra que ja presentan turons que van estrenyent la badía, y acabarán ab lo temps pera tancarla. Ditas sorras son absolutament movedissas, y no contenen cap materia apte pera lligarlas: ab tot y aquesta particularitat, se veuhen creixer en ellas liliaceas y algunas altras plantas que tinch en ma colecció.

La temperatura de Tánger es bastant dolsa. Mon termómetro, posat ab tot lo cuydado necessari, á fi de que no rebés ni la impresió directa ni una reflexió inmediata del sol, sinó que expressés solzament la verdadera temperatura de la massa del ayre, no marcá durant ma residencia un calor major de 24° 6 de Reaumur, lo 31 d' Agost á mitj dia, en que s' experimentá un calor extraordinari. Altre termómetro, colocat al sol ab la major escrupulositat pera que rebés tota sa influencia durant lo mateix temps, senyalá 39° 5, lo 22 d' Agost á las duas de la tarde.

La major alsada del barómetro fou de 28 polsadas 1 línea y 9 décimas de línea del peu de Paris, y la menor de 27 polsadas 3 líneas, lo qual dona 4 décimas de línea de variació.

La menor humitat atmosférica observada fou de 38° del higrómetro de Saussure lo dia 15 de Juliol; més aquí se troba l' ayre comunment carregat d' humitats, lo qual se fa sensible no solzament per las indicacions higrométricas, sino també per tots los metalls, los quals s' oxidan rápidament en Tánger, á causa d' aquesta excessiva humitat atmosférica.

La diferencia de las estacions es ben marcada en Tánger. L' estiu fou constantment seré. Cap al equinocci comensaren las plujas y borrascas, que continuaren ab la mateixa constancia. Durant aquest temps caygueren molts llamps, y un d' ells matá á un home.

No obstant la fertilitat de la terra se troban pocas especies de plantas en los encontorns de Tánger. Lo mateix succeheix ab los insectes, á lo menos en la época en que jo vivia allí, perque la estació favorable á investigacions d' aquesta classe deu ser la primavera.

Un infinit número de cigonyas fan sos nius, ó més be sas barracas, sobre las murallas de la ciutat, pero desde lo mes de Setembre totas marxan cap al sud. Sos nius permaneixen intactes, y 's diu que quan tornan, cadascuna regoneix lo seu; afegint que si per casualitat lo primer dia 's fica una cigonya en lo niu d' altra, al arribar aquesta 's suscita un sangrent combat entre las duas, fins que una ó altra queda vensuda. S' assegura que aquest espectacle se repeteix moltas vegadas lo dia de son regrés, que 's verifica per la primavera.

A Tánger no pot un home pujar al terrat de sa casa sense comprometres per la gelosía dels que habitan las vehinas. Las duas en que vaig viurer successivament estavan tan mal situadas, que vaig poder fer molt pocas observacions astronómicas, y aquestas ab molta pena. Per altra part havia deixat mos instruments y bagatje en Cádiz, y quan me 'ls portaren era la estació de las plujas, durant la qual se veu pocas vegadas lo cel seré: circunstancias que 'm varen impedir fer gran número d' observacions. Apesar de tals obstacles ma latitut observada per un terme mitj poch distant dels extrems doná 35° 47′ 54″ nort.

Havent observat l' últim contacte d' un eclipse de sol lo dia astronómich 17 d' Agost, M. Lalande calculá ma longttut en Tánger=0° 33′ 9″ en temps oest del observatori de Paris,

ó en graus 8° 17′ 15″. Comparat aquest resultat ab altras observacions, tenim que la longitut de Tánger, per un terme mitj que no 's separa dels extrems sino 0° 3′ 15″ de grau, es =8.° 14′ 0″ oest de dit observatori. No tenint encare mos instruments quan succehí l' eclipse, vaig fer ma ooservació ab una petita ullera acromática de *Dollond,* d' un peu de foco, que tenia á má; lo qual m' obligá á adoptar lo terme mitj anunciat, perque vaig tenir que portar lo contacte final del eclipse alguns segons avans que 'l contacte verdader. En quant á la valuació del temps, era exacta, perque tenia un cronómetro qual marxa fou assegurada per gran número d' observacions fetas tant en lo mateix dia com en los que 'l precediren y seguiren.

La carta geográfica del regne del Marroch, que 's troba en l' atlas, la he dirigit jo mateix sobre mas observacions astronómicas, pera la estimació de mas rutas que conservo en nou grans cartas de derrota, y per las noticias que adquiria en lo país.

Havent midat molts ánguls acimutals, la declinació magnética doná=21° 13′ 24″ oest.

Apesar dels obstácles que m' impedian fer coleccions de historia natural, vaig recullir en Tánger y sa badía bastants objectes, entre 'ls quals se troban hermosos *fucus* ó ovas. Totas las plantas marinas las vaig arrancar plenas de vida per ma propia má del fons del mar.

Los mussulmans tenim grans dificultats que vencer quan volém formar coleccions entomológicas: primer á causa de la puresa legal que prohibeix tocar animals impurs, y després per que no 'n debém cremar cap de viu. Lo primer obstacle fa molt difícil formar colecció de coleópteros, y lo segon inútil la de papallonas de totas classes, perque s' agitan avans de morir si sols reben la ferida de l' agulla que las atravessa, la que no pot ser ruenta de foch. Me va succehir un dia per la mateixa causa, que havent ficat viu encare en una caixa d' insectes un escarabat de molta forsa, s' agitá ab tanta violencia, que 's desprengué de sa agulla y destruhí tots los demés insectes que jo havia reunit. Entre aquestos se contava una falsa tarántula molt gran é interessant.

CAPITOL VI

Continuació de la historia de Ali-Bey. — Noticias sobre l' interior del Africa. — Presentació al emperador del Marroch. — Visitas del Sultá y de sa Cort.

Poch temps després de ma arribada á Tánger ma existencia comensá á ferse bastant agradable. La primera visita que 'm va fer lo kadí *Sidi Abderrahman Mfarrasch;* mon anunci del eclipse de sol, que debia verificarse lo 17 d' Agost, y qual figura havia jo trassat tal com se debia veurer en sa major obscuritat; la vista de mos equipatjes é instruments que arribavan d' Europa en un barco; mos presents al kadí, al kaid y als principals personatjes; mas lliberalitats pera altres, tot contribuhí á fixar en mí l' atenció general. De manera que en poch temps vaig adquirir una superioritat decidida sobre tots los extranjers y personatjes distingits de la ciutat.

Per altre part lo cambi de clima, las mevas anteriors fatigas y 'l nou modo de vida que havia seguit, alteraren un poch ma salut y 'm vaig veurer precisat á sometrem á un régimen refrigerant, y á pendrer los banys de mar. Aquestas precaucions me tornaren aviat la salut, y desde llavors vaig tenir moltas ocasions d' aumentar ma colecció. Un dia que estava nadant á alguna distancia de terra, vaig veure venir casi á flor d' aygua un peix grossíssim, que debia tenir de vinticinch á trenta peus de llarch, per lo que vaig tornar depressa á terra ahont ma gent espantada m' estava esperant y llensava grans crits. Lo peix se capbussá, y á pochs instants torná á apareixer en lo mateix sitï en que jo 'm trobava quan me 'n vaig adonar.

Un talbe anomenat Sidi Amkeschet, que havia vingut un dia á visitarme, com qui no hi toca, me digué lo següent del interior del Africa:

«De la provincia de Sus y de Tafilet surten molt sovint caravanas que atravessan lo gran desert en dos mesos pera anar á *Ghana* y á *Tombuctu.*

«En l' interior del Africa hi ha dos rius que portan lo nom de Nil: lo primer atravessa 'l Caire y Alexandría, l' altre 's dirigeix á Tombuctu.

«Aquestos dos rius surten d' un llach que 's troba en las montanyas de la Lluna (*Djebel kamar*). Lo de Tombuctu no arriva al mar sino que 's pert en altre llach. Las montanyas de la Lluna tenen aquest nom, perque durant lo curs de cada lluna prenen successivament los colors d' una corona ó íris llunar.

«Desde 'l Marroch á las voras del Nil de Tombuctu, se camina ab tanta seguretat com per dintre una ciutat, *encare que 's portin las mans plenas d' or;* pero al altre part del riu *no hi ha justicia ni salvaguardia,* perque la habitan nacions molt diferentas de las d' aquí. En aquell riu s' hi troban animals que esferaeixen anomenats *tzemsah* que devoran als homes.»

M' indicá ab la má la direcció de la corrent dels dos Nils. Lo del Caire, digué, 's dirigeix á llevant... Jo 'l vaig interrompre dihentli: ¿Y 'l de Tombuctu correrá sens dupte cap á ponent? Me respongué sense detenirse: Si senyor, cap al occident.

¿Cóm conciliarém ara tan forta contradicció? Segons lo dit hi ha entre 'ls paíssos meridionals del Marroch y de Tombuctu un frecuent y continuat comers. De consegüent sembla impossible que aquesta gent ignori ó puga equivocarse sobre lo curs *del Nil de Tombuctu,* puig que milers de personas del Marroch lo veuhen casi cada dia. Aquestos diuhen que 'l riu corre cap á ponent; y al mateix temps Mungo Park assegura haverlo vist correr cap á llevant. ¿Qué 'n treurém d' aixó? Donant al descubriment de Mungo Park tot lo crédit que 's mereix, dirém que passa per Tombuctu cap á occident altre riu que encare no coneixém, y que sens dupte aquesta gent confón ab lo gran *Nil occidental* ó *Joliba,* descubert per Mungo Park, qui també confessa que dit riu no passa precisament per Tombuctu, ó que 'l Joliba fa en aquest indret una volta estranya que ocasiona l' erro dels habitants

del Marroch; ó hem de creurer que aquestos últims parlan sense haverlo vist y sols per las relacions dels antichs geógrafos. Sia com vulla, dita relació, despossehida dels erros que la desfiguran, manifesta sempre duas cosas singulars: la unió ó comunicació d' abdos Nils en son orígen en un mateix llach, y la pérdua del Nil occidental en altre. Mes endavant tornarém á tractar del mateix assumpto.

En 5 d' Octubre l' artillería de las baterías de Tánger anunciá la arribada del sultá *Muley Soliman,* emperador del Marroch, que s' allotjá en l' alcassaba ó castell de la ciutat. Com encare no havia sigut presentat al sultá, no vaig sortir de casa esperant sas ordres segons estava convingut ab lo kaid y 'l kadí; per quina rahó no vaig poder presenciar la ceremonia de sa arribada.

Al endemá lo kaid me feu prevenir que ja podia disposar lo regalo de costúm pera 'l següent dia, lo qual vaig fer al instant. Lo matí del dia senyalat vaig tenir una assentada ab lo kaid y 'l kadí, reunits pera 'ls preparatius de la presentació. Lo kaid me demaná la llista dels presents destinats al sultá: li vaig entregar y quedarem convinguts.

Com era divendres, vaig anar primerament á la gran mesquita á fer la oració de mitj dia, per ser una obligació indispensable y tenir d' anarhi també 'l sultá.

Poch després d' entrat en la mesquita se m' acostá un moro, dihentme que 'l sultá acabava d' enviar un dels seus criats pera anunciarme que podía pujar á la alcassaba á las cuatre, y presentarmhi.

Avans d' arribar lo sultá entraren desordenadament en la mesquita alguns soldats negres. Anavan armats, lo que no 'ls va impedir colocarse á un costat y altre sense observar ordre ni preferencia de cap mena.

Poch se feu esperar lo sultá: anava al davant d' una petita comitiva de cortesans y oficials tan senzillament vestits, que no 's distingian dels demés del acompanyament. La mesquita enterament plena de gent podria contenir sobre dos mil homes. Mentres m' hi vaig estar, vaig tenir cuidado de mantenirme un poch separat.

La oració se feu del mateix modo que 'ls altres divendres; pero 'l sermó lo predicá un fakih del sultá, insistint ab ener-

gía sobre tot en que «es grave pecat mantenir relacions ab los cristians; als que no se 'ls deu vendrer res ni donalshi cap mena de queviures, aliments, ni cosas semblants.»

Acabada la oració me vaig fer obrir camí per medi dels servents y vaig sortir. Un centenar de soldats negres estavan colocats en semicercle fora de la porta, ahont s' havia apilotat inmensa gentada. Vaig tornar á casa, y al instant se presentá lo criat del sultá pera comunicarme personalment la ordre de son senyor, y rebrer la gratificació acostumada.

A las tres de la tarde lo kaid m' enviá nou homes pera ajudar á portar mon regalo, que 's componia dels objectes següents:

Vint fusells inglesos ab sas bayonetas;
Dos musquets de gran calibre;
Quinze parells de pistolas inglesas;
Alguns milers de pedras fogueras;
Dos sachs de perdigons pera cassar;
Tots los arreus de cassador;
Un barril de pólvora inglesa de la millor;
Diferentas pessas de ricas musselinas senzillas y brodadas;
Alguns objectes d' argentería;
Un bonich parasol;
Confituras y essencias.

Las armas anavan en caixons tancats ab clau; los demés objectes en grans safatas cubertas de damás vermell ribetejat de plata. Totas las claus passadas per una llarga cinta anavan colocadas en altre plat.

Vaig pujar á la alcassaba, anant devant dels homes y criats que conduhian lo present. Lo kaid m' esperava á la porta ahont me feu molts cumpliments. Vaig atravessar un porxo, sota 'l qual hi havia gran número d' oficials de la Cort. Tot seguit entraren en una petita mesquita que hi ha á un costat pera fer la oració de mitj dia, á la que 'l sultá va assistirhi igualment.

Acabada aquesta vaig sortir inmediatament de la mesquita, en qual porta havian preparat una mula pera 'l sultá: l' animal estava rodejat d' infinit número de servents y primers

oficials de la Cort. Devant hi havia dos homes armats d' una pica ó llansa que sostenian perpendicularment, qual llargada era d' uns catorze peus. Seguian de prop á la comitiva set cents soldats negres armats de fusells, apretats sense ordre ni preferencia y rodejats de gent per totas parts. Lo kaid y jo nos situarem al mitj del pas inmediats als dos llansers. Al nostre costat hi anava lo present que duyan á las espatllas los meus criats y 'ls homes que m' enviaren. .

No va tardar en sortir lo sultá y á montar sobre sa bestia: al arribar al centre del círcul, lo kaid y jo nos avansarem. Lo sultá detingué sa mula; lo kaid me presentá y vaig fer una inclinació de cap, posantme la má al pit. Lo sultá va correspondrer ab altra inclinació, y me digué: *siau ben vingut*. Girá lo cap envers la gent, convidantla á saludarme ab aquestas paraulas: *dieuli que sia ben vingut;* y al instant cridaren tots, *ben vingut*. Lo sultá esperoná sa mula dirigintse á una batería distant d' allí duascentas passas.

Varem anarhi ab lo meu introductor: jo 'm vaig quedar prop de la porta y 'l kaid s' adelantá sol ab lo present. Desde 'l moment en que entrarem en la batería regná lo més gran silenci. Hi havia pel cap baix vint personas, la major part porters y oficials de primera categoría. Al cap d' un instant me demaná lo kaid; lo vaig seguir al terraplé de la batería, que formava una especie de miranda al nort sobre la mar, y estava armada de nou pessas de gran calibre. En l' ángul oriental s' hi veu una especie de caseta de fusta d' alguns peus d' elevació pera dominar lo terraplé; s' hi pujava per una escaleta de vuyt grahons.

Lo sultá, entrant en dita caseta, s' havia ajegut sobre un petit matalás voltat de coixins Lo kaid, dos oficials de distinció y jo deixarem á la porta nostre calsat pera caminar descalsos segons costúm. Dos oficials se colocaren al meu costat sostenintme cada un per un bras, y 'l kaid se posá cap á l' esquerra com pera formar una barrera. Nos presentárem al sultá fent una reverencia ó més be profonda inclinació de la meytat del cos, ab la má dreta sobre 'l pit.

Lo sultá, després d' haverme repetit sa expressió de ben vinguda, me feu sentar en la escala. Los oficials se retiraren, y lo kaid se quedá dret. Llavors lo sultá ab molt afecte y un tó

plé d' amistat me digué que s' alegrava molt de véurem. Me repetí mil expressions semblants, posantme la má sobre del pit, com pera ferme coneixer los seus sentiments, tant ab accionats com ab paraulas. Vaig veurer á aquest soberá molt ben disposat en favor meu; cosa que 'm sorprengué tant més, en quant res havia fet pera meréixeho.

Me preguntá per los paissos ahont havia estat, cuantas llenguas parlava, y si hi sabia escriurer; quinas ciencias havia estudiat en las escolas dels cristians; quant temps havia residit en Europa. Desprès d' haver donat gracias á Deu per haverme fet sortir d' entre 'ls *infidels,* manifestá molt sentiment perque un home com jo havia tardat tant en anar al Marroch. Content de que jo hagués preferit son país á Alger, Túnez é Trípoli, m' asegurá varias vegadas sa protecció y amistat. Després me preguntá si tenia instruments pera fer observacions, y al sentir ma resposta afirmativa, digué que volia veurerlos, *y que ja podia anarlos á buscar...* Tot just pronunciá aquesta paraula, quan lo kaid m' agafá per la má pera acompanyarme; pero sense mudar de lloch vaig fer observar al sultá *que era indispensable esperar al dia següent, perque no quedava bastant temps pera prepararlos en aquell dia.* Lo kaid me mirá sorprés, perque en lo Marroch jamay se contradiu al sultá. Aquest me digué: *Bueno, donchs, portéulos demá.—¿A quina hora?—A las vuyt.—No mancaré.* Me vaig despedir del sultá y vaig sortir ab lo kaid.

Tot just entrava á casa vingueren á fer lo captiri general dels criats de palau, á quins en tals circunstancias es lley gratificar. Los meus me desembrassaren de tal visita á més bon preu del que jo havia cregut.

Al parlarme 'l sultá dels meus instruments astronómichs, feu portar un petit artrolabi de metall, de tres polsadas de diámetre, que serveix pera arreglar los seus rellotjes y las horas pera la oració, y me preguntá si 'n tenia cap com aquell. Li vaig respondre negativament, afegint *que aquest instrument era molt inferior als d' invenció moderna.*

Lo dia següent vaig anar al castell á l' hora indicada. Lo sultá m' esperava en lo mateix paratje ab lo seu principal fakih ó mufsti, y altre preferit. Tenia devant un servey de té complert.

Axís que vaig entrar me feu pujar la escaleta y assentar al costat seu; agafá llavors la tetera, posá té en una tassa, y haventla omplenat de llet, me la presentá per sa má. Durant aquest temps demaná paper y ploma. Li dugueren un tros de paper bastant dolent y un petit tinter de banya ab una ploma de canya. Escrigué en cuatre líneas y mitja una oració que doná á llegir al seu fakih; aquest li feu avinent que s' havia descuidat una paraula; lo sultá prengué 'l paper y la afegí. Acabat de pendre 'l té, S. M. marroquí 'm presentá son escrit pera fermel llegir, y acompanyava ma lectura senyalant ab lo dit paraula per paraula y corretjint los meus defectes de pronunciació com fa un mestre ab son deixeble. Acabada la lectura 'm pregá que guardés aquest escrit que encara conservo. Se tragué lo servey del té, compost de sucrera d' or, tetera, jerro pera la llet y tres tassas de porcellana blanca y or, tot posat sobre un gran plat daurat

Segons l' us del pais havia posat lo sucre en la tetera, método bastant incómodo, puig lo licor ó disol massa sucre ó no 'n disol prou.

Lo sultá me doná diferentas vegadas senyal de son afecte. Demaná 'ls meus instruments, se 'ls mirá pessa per pessa y ab la major minuciositat, fentse esplicar lo que li era desconegut y l' us que se 'n feya. Manifestava una gran satisfacció, y 'm demaná que fes una observació astronómica en sa presencia: pera satisferlo vaig pendrer duas alturas de sol ab lo círcul máxim. Li vaig ensenyar diferents llibres de taulas astronómicas y logarítmicas que portava, pera ferli veurer que de res servian los instruments si no s' entenian aquells llibres y molts d' altres. Quedá extranyament sorprés al veurer tantas xifras. Llavors li vaig oferir los instruments, pero 'm respongué «que 'ls guardés perque tan sols jo 'ls sabia usar, que prous dias y nits nos quedarian pera entretenirnos mirant lo cel.» Llavors vaig veure clar que tractava de conservarme prop d' ell y agregarme á son servey, lo que avans havia ja manifestat ab altras expresions. Afegí que desitjava veure 'ls altres instruments, per lo que li vaig oferir portalshi l' endemá y 'm vaig despedir.

Vaig tornarhi al matí següent y vaig pujar á sa habitació. Estava recolzat sobre un matalás petit y un coixí, y devant

d' ell, sentats sobre una catifa, son gran fakih y dos dels seus afavorits. Aprés que 'm vegé, se sentá y doná tot seguit orde de que 'm portessin un altre matalás de vellut blau com lo seu; lo feu posar al seu costat y m' obligá á sentarmhi.

Després d' alguns cumpliments per una y altra part vaig manar que 'm portessen una máquina eléctrica y una cambra fosca; los hi vaig presentar com objectes de mer divertiment que no tenian cap aplicació á las ciencias. Havent montat los dos aparatos vaig posar la cambra fosca davant de una finestra; lo sultá s' aixecá y entrá duas vegadas en la cambra; jo mateix lo vaig cubrir ab la bayeta durant lo llarch espay de temps que s' entretingué en mirar los objectes trasmesos per l' aparato, en lo que vaig veure la més gran prova de la seva confiansa. Va divertirse després veyent detonar la ampolla eléctrica diferentas vegadas. Mes lo que l' espalmá fou l' esperiment de la conmoció eléctrica; me la va fer repetir moltas vegadas, tenintnos tots agafats per la ma pera formar la cadena, y 'm demaná llargas esplicacions sobre las máquinas y sobre la influencia de la electricitat.

La vigilia jo li havia regalat una ullera de llarga vista: li vaig demanar alashoras pera acomodarla á la seva, lo que vaig fer al instant, marcant sobre 'l tubo lo grau convenient al ensaig que va fer.

Jo duya lo bigoti molt llarch; lo sultá 'm va preguntar perque no me'l tallava com los altres moros. Li vaig observar que á llevant se duhen d' aquella manera, á lo que contestá: «be, be, pero aqui no s' estila.» Feu portar unas estisoras, y tallá una mica 'l seu; agafant després lo meu, me senyalá lo que devia tallar ó deixar: tal vegada son primer moviment sigué pera tallarmel éll mateix, mes com jo no vaig respondre, va deixar las estisoras. Desseguida 'm preguntá si tenia instrument propi pera midar la calor: li vaig prometre enviarnhi un. Me despedí d' éll portantmen los meus instruments, y aquell mateix dia li vaig enviar un termómetro.

M' estava á la nit en companyía dels meus amichs, quan arrivá un criat del sultá portantme un present de part seva. Vaig dir que 'l fessen entrar al instant, y se 'm presentá postrantse y posántme davant un paquet cubert de una tela d' or y plata. La curiositat de veure 'l primer regalo del emperador

del Marroch, me feu obrir apressuradament lo paquet, y vaig trobar... *dos pans bastant negres.* Com ni per somni estava previngut á semblant regalo, de cop no m' acudí la manera d' interpretar rasgo tan estrany; y 'm vaig quedar de moment tan sorprés, que no sabia qué respondre; mes los que estavan en ma companyía, s' apressaren á consolarme, dihent: ¡ditxós vos! ¡quina felicitat es la vostra! *Ja sou germá del sultá, lo sultá es germá vostre.* Llavors me vaig recordar que entre 'ls árabes la mostra més sagrada de fraternitat es presentarse mútuament un tros de pa y menjar junts; y de conseguent los pans enviats pel sultá eran son signe de fraternitat ab mi. Eran negres, perque 'l pa que gasta 'l sultá se cou en forns de ferro portátils, y aixó li dona 'l color negre per fora, mes de dintre era blanch y gustós.

L' endemá, després d' haver rebut las visitas d' alguns cosins y altres parents del sultá, vaig anar ab lo kadí á ferne una al germá petit del emperador, anomenat *Muley Abdsulem,* que te la desgracia d' esser cego. Nostra assentada, que durá prop d' una hora, fou enterament filantrópica.

Lo dimars, 11 d' octubre, m' enviá lo kaid la orde del sultá, d' estar disposat á marxar ab ell cap á Mequinez l' endemá; prevenintme li demanés tot lo que 'm fes falta. Tot seguit me 'n vaig anar á veure 'l kaid que 's trobava en lo castell, pera dirli que m' era impossible sortir tan aviat y que necessitava estarme en Tanger alguns dias. Me digué: ¿quant temps necessiteu? Li vaig dir deu dias. Llavors entrá á veure al sultá, qui tot seguit me 'ls concedí.

Aquella mateixa nit, acompanyat del bo del kadí vaig anar á visitar al primer ministre *Sidi Mohamed Salaoui,* qui 'ns rebé aclofat, en un recó de la caseta de fusta ahont jo havia vist al sultá; pero estava á terra sense tenir sota ni tan sols una mala estora, llumenat per una miserable llanterna de llauna ab cuatre vidres, que tenia á son costat, també á terra. Ab igual aparato acabava de rebrer al cónsul general de França, que sortía en lo precís moment d' entrar jo. Nos sentárem á terra prop d' ell, y 'l quart d' ora que va durar la assentada se passá en cumpliments d' una y altra part.

Me 'n vaig anar tot seguit en companyía del kadí á fer ma visita á *Muley Abdelmelek,* cosí germá del sultá, home molt

respectat que es general de la guardia. Estava acampat en sa tenda, recolzat sobre un matalás ab un de sos fills de pochs anys, y 'l fakih prop d' ell. Al entrar nosaltres lo fakih s' aixecá, Muley Abdelmelek se sentá y 'ns digué que fessem lo mateix en un matalás de prop seu. Nostra conversa, que va durar prop d' una hora, sigué en extrem filantrópica. Pera fer eixas visitas lo kadí anava montat en sa mula, jo en mon cavall y tota la meva gent á peu ab llanternas á la ma. A cada una de las personas que anava á visitar los hi feya un regalo, sens oblidar las gratificacions als porters y criats. També participàren de la meva generositat alguns dels primers oficials y afavorits del sultá.

Lo dimecres 12, sortí aquest molt dejorn cap á Mequinez. Aixís termená la meva introducció en la cort del soberá del Marroch.

Lo sultá *Muley Soliman* ve á tenir uns cuaranta anys. Sa estatura es alta y sa robustesa extraordinaria. Son rostre no molt moreno, porta imprés lo carácter de la bondat y es notable sobre tot per sos grans ulls plens de vivor. Parla depressa y comprén ab facilitat; son trajo es molt senzill, per no dir ordinari, perque sempre va embossat ab un hhaik grosser; sos moviments son expressius; es fakih ó doctor de la lley y la seva instrucció es pura y enterament mussulmana.

La cort del sultá no te 'l més petit aparato ni brillantor. Durant sa permanencia á Tanger, estigué sempre acampat sota tendas dispòsadas sens ordre al oest de la ciutat. Las del sultá ocupavan lo centre d' un gran vuyt y las rodejava un parapet de tela pintada en forma de muralla. En la tenda de Muley Abdelmelek, que era molt gran, no s' hi veyan altres mobles que dos matalassos, una gran catifa y un candelero de plata ab una candela groixuda encesa. Al voltant de cada tenda estavan lligats los cavalls y mulas. En tot lo camp sols hi vegí dos camells. No obstant la confusió y desconcert de tal campament, vaig calcular que podria contenir sobre uns sis mil homes.

Lo kaid va acompanyar al sultá tota la jornada. A son retorn m' instá vivament y repetidas vegadas á que li demanés tot lo que 'm feya falta. Vaig pregarli que enviés un barco á Gibraltar pera ferme venir tendas de campanya y altres objectes necessaris als meus projectes.

CAPITOL VII

Sortida de Tánger.—Viatje à Mequinez y à Fez.

Disposat lo necessari pera 'l meu viatje, vaig emplear tot lo dimars 25 d' octubre en fer treurer de la ciutat tots los bagatjes, los que acamparen á cent toesas al O. de las murallas, ahont jo havia fet reunir la meva gent y equipatges. Després de feta ma oració en la mezquita y d' haver donat una abrassada als meus amichs, vaig sortir de casa á cavall, á las cinch de la tarde, en companyía del kadí que també anava montat. Tots los demés fakihs y talbers de la ciutat y alguns criats me seguian á peu. Ab aquesta comitiva vaig arribar al lloch hont havian aixecat ma tenda. Llavors se retirá tothom pera deixarme descansar.

Avans de sortir de casa, un dels fakis m' agafá 'l segon dit de la ma dreta y 'l passejá per la superficie de una de las parets del meu cuarto, fentme trassar certs carácters misteriosos pera lograr bon viatge y felís tornada.

Havia ja clos la nit quan lo kadí y 'ls altres fakihs tornaren á la meva tenda. Prenguéren lo té en companyía meva, y 'm presentáren un sopar sumptuós. També vinguéren á visitarme 'ls principals personatges y tots se retiráren á la hora de tancar las portas de la ciutat.

Lo dia fou bellíssim: pel matí senyalava 'l barómetro en la meva tenda 28 polsadas 2 líneas y mitja. La nit serena y tranquila, ab hermós clar de lluna. La meva gent havia alsat lo campament sobre una eminencia; ma tenda tenia 18 peus de diámetro en sa base y 13 d' altura. La cubrian duas telas, una sobre l' altra. Lo termómetro, tancat herméticament é ilumi-

nat per duas candelas, marcava á las nou de la nit 15°1, y lo higrómetro 85°.

Dimecres 26 d' octubre.—Al matí aixecárem lo camp, y en l' instant de montar á cavall se presentáren per última vegada lo kadí y tots los fakihs. Formáren un cercle al voltant meu: dirigíren al Etern duas oracions pera que 'm dongués felís viatge, y després d' abrassarnos afectuosament nos separárem ab las llágrimas als ulls, emprenent la marxa á dos cuarts de vuyt del matí.

Axís que 'm trobí sol, vaig quedar en la més profonda meditació. En efecte, educat en diferents paíssos de la Europa civilisada, 'm veya per primera vegada al cap d' una caravana caminant per un país selvatje, sens altra garantía pera la meva seguritat individual que mas propias forsas. Sortint de la costa septentrional d' África é internantme en lo mitjorn, me deya á mí mateix: ¿Seré ben rebut per tot arreu? ¿Quínas vicissituts m' esperan? ¿Quín será 'l terme dels meus projectes? ¿Seré tal vegada víctima desgraciat d' algun tirá? ¡Ah, no, de cap manera! Lo gran Deu que de dalt de son trono veu la puresa de mas intencions, me prestará son auxili. Sortit de aquest estat d' abatiment, vaig dirme lo següent: Ja que Deu ab sa poderosa má m' ha conduhit felisment fins aquí á través de tants esculls, ab igual felicitat me portará al terme.

Componian la meva caravana disset homes, trenta animals y una escolta de cuatre soldats. La tenda destinada únicament á ma persona, contenia un llit, catifas, coixins, una taula d' escriure y dos petits baguls ab los meus instruments, llibres y roba de us. Lo meu bagatge, escolta y cuyna, ocupavan altras tres tendas.

Nostra vía fou cap al S. 1/4 S.E. fins á las onze del matí en que torsárem al S.O. A la una del dia prenguérem la direcció del S. 1/4 S.O. fins á dos cuarts de cuatre que vaig manar fer parada.

Durant la jornada haviam passat molt prop de 5 *aduars,* dels quals dos los componian unas casetas construhidas de tapia y pedras; los altres tres no eran sino senzillas tendas. Aixecárem nostre campament á cent toesas d' un gran aduar de més de seixanta tendas separadas en cuatre grupos, es á

dir, en cuatre familias. Las tendas son de pel de camell y 'ls desgraciats que las habitan no tenen altra industria que la de cuidar sos bestiars. No obstant, la monotonía habitual de aquell indret s' havia interromput llavors per la ceremonia de un casament, per lo soroll d' un timbal, de las dolsaynas y algunas escopetadas; mes no se sentian allí crits de donas, perque van descubertas y forman societat ab los homes. No sé á qué atribuir aquesta infracció de la santa lley del profeta que prohibeix aquest us. Mos criats me contáren també haverne vist algunas ab robas molt dolentas y casi nuas.

Lo terrer, compost de excelent terra vegetal, está cubert de plantas molt bonas pera 'l bestiar, mes inútil pera las abellas y pera 'ls botánichs, puig apenas s' hi veu una flor. Tant sols vaig poder recullirhi tres ó cuatre plantas pera 'l meu herbari.

Lo país está limitat per pujols en totas direccions. Pel costat del E se veu la cadena de las montanyas de Tetuan, que segueixen en direcció al N. avansant després fins al O., de manera que apenas distan duas lleguas de la costa occidental de África.

A dos cuarts de duas del dia atravessárem una vessant de aquestas montanyas que s' extenen fins al mar. Pel camí vaig trobar trossos de granet compacte d' un color roig de carn ab una mica de feldespat. De la cima d' aquestas montanyas se descubreix clarament lo cap Espartel al O. y una gran extensió de la costa. També ovirárem á llarguíssima distancia dos grupos de navilis de línea que pujarian á 40. Baixant cap al S. de la montanya, se troba una vasta y hermosa plana per la que hi corre 'l riu *Mezcharaalaschef*, que porta molta aygua, encar que 's divideix en duas brancas que passárem al gol. En aquest dia se mantingué 'l cel mitj núvol; á mitjdia bufá més fort l' ayre, refrescat per un vent del E. que 'ns molestá bastant perque estavam acampats en lo cim.

Sovint vaig trobar fonts y molt aprop del campament n' hi havia una d' aygua excelent.

A las vuyt del vespre 'l termómetro marcava al ayre lliure 14° y l' higrómetro 85°. Lo vent N.E. bufava ab violencia.

En lo camí vaig veure molt bestiar, única riquesa dels habitants; mes lo terrer era del tot erm.

Dia 27.—Nos posárem en camí á un cuart de vuyt en la direcció S.E. y duas horas després vaig girar al S.O. fins á tres cuarts de cuatre en que, trobantme sobre una altura, vaig descubrir lo cap Espartel casi exactament al N. y á cosa de unas sis lleguas lluny. Se veya 'l mar á duas lleguas y mitja cap al O. Teniam al E la serra de montanyas que 's dirigeix tres lleguas cap al S. Seguint lo camí entre 'l S. y 'l S.¼S.O., perdérem de vista 'l mar, mes no las montanyas, que conservaren la mateixa distancia aparent cap á nostra esquerra, fins á las cuatre de la tarde en que vaig fer armar las tendas.

Lo terrer es de la mateixa classe que 'l que haviam recorregut lo dia anterior. Lo país se compon de vastas planas interrompudas per montanyetas y cubertas de una verdor que las faria semblants als prats de Inglaterra, si fossen conreuhadas. L' aspecte d' aquestas bonicas pradas, casi del tot abandonadas fería tant més lo meu cor, en quant en Europa y Assia, los homes reduhits á petits espays moren en part ó arrastran una existencia miserable.

Vaig trobar pel camí varias fonts molt acostadas l' una de l' altra, la major part d' aygua excelent. Atravessárem aixís mateix dos riuhets. Vaig veure diferents aduars de tendas als dos costats del camí. Alguns árabes, encare que pochs, llauravan la terra ab bous pera sembrarla; lo que hi tenian en gran número eran bens, cabras y sobre tot vacas.

Las plantas d' aquest país son las mateixas que havia recullit anteriorment, á escepció de gran número de bargallons ó *palma agrestis latifolia,* y falgueras.

Al matí fou lo temps bastant fret á causa d' un fort vent N.E.; mes havent mimvat cap á las deu y quedat lo cel del tot seré, tinguérem una calor sofocant. Lo sol se desplomava terriblement sobre 'l meu cap, que 'l duya cubert per lo turban y la caputxa ó alburnús. No sé com los cristians que viatjan per África ab sombreros lleugers poden resistir un sol tan fort.

Prop del meu camp hi havia un aduar, quins habitants m' oferíren llet y ordi.

La nit fou hermosíssima, molt serena y sobre tot tranquila.

Havent pres cuatre alturas de sol, vaig trobar per lo cro-

nómetre, la longitut de 23″ de temps O. de Tánger; la qual s' acostava molt á ma apreciació geodésica. Havent igualment observat lo pas de la lluna per lo meridiá, vaig trobar la latitut=35° 11′ 44″ N.; la qual difereix molt poch de ma apreciació geodésica, pero jo m' atinch enterament á la observació, puig fou excelent. A las nou y vint minuts de la nit, ab la tenda oberta, lo termómetro marcá 13°, y 'l higrómetro 64°.

L' indret hont acamparem, ho es d' un mercat principal que 's celebra tots los dimars, encare que no presenta sino un camp obert sense la més petita senyal que ho distingeixi. Lo lloch vehí s' anomena *Daraizana;* y l' habita la tribu *Sahhel.*

Uns habitants me digueren que *Laraisch* ó *Larache* está situat cap al O., y proper al lloch ahont jo 'm trobava: si es cert, sa latitut está massa elevada en los mapas de Chenier y d' Arrowsmith.

Dia 28.—A un quart de vuyt varem dirigirnos cap al S.O. per un bosch d' alzinas d' un quart de lleuga de travessía, anomenat lo bosch de Daraizana. A las nou atravessarem lo riu *Wademhazen;* y continuant lo camí al S. S.E., á las deu vaig descubrir una capella y algunas masías que 'm digueren estar properas á Larache, calculant que estavan lluny de mí unas quatre lleugas y mitja al N.O. Dirigintme després al S. S.O., arrivarem á *Alcassar-Kibir* á un quart d' una. Lo país se compon d' hermosos prats, terminats per pujols al O.; y á orient per la serra que volta la plana á tres lleugas de distancia. Una branca d' aquestas montanyas semblava despéndrerse cap al O. pera allargarse fins al mar á una lleuga S. d' Alcassar. Vaig atravessar quatre torrents de poca fondaria. Lo terrer es de la mateixa classe que 'ls que havia examinat los dias anteriors, sols que conté un poch més de sorra. Passarem prop de tres ó cuatre aduars, compostos de tendas y barracas; lo major ne tindria tot lo més vint.

Acamparem á xeixanta toesas d' Alcassar. Com era divendres vaig entrar en la ciutat pera fer ma oració en la mesquita. Aquesta es petita y de miserable apariencia, pero 'l frontispici principal interior, está adornat ab alguns dibuixos arabeschs.

Alcassar es ciutat més gran que Tánger. Las casas son de mahó, y 'ls sostres ab encavalladas están cuberts de teulas

com á Europa. Se veuhen gran número de tendas ocupadas per moros, y molts obradors en que hi travallan los juheus. La ciutat, encara que rica, me semblá trista y monótona. Vaig véurehi algunas personas ben vestidas: totas las donas duhen mitjas, y com á Tánger, surten també cubertas ab un mantell.

Lo dia fou nuvolós y feu un calor insoportable.

A las vuyt del vespre, lo gobernador d' Alcassar m' enviá un sopar abundant, y afegí sis soldats á ma escolta. Altre personatje de suposició m' enviá segon sopar altra vegada.

Lo temps cubert me va impedir fer observacions astronómicas.

A dos quarts de nou, mon termómetro al ayre lliure va marcar 16° 3, y 'l higrómetro 40°. Un instant després comensá á plourer; més per la indicació del higrómetro, se veya que 'l ayre proper á terra no estava carregat d' humitat.

Una horrible tempestat, en que alternava 'l tró ab furiosos rams d' aygua, durá tota la nit.

Dia 29.—No fou possible marxar abans de las deu del matí; lo terrer argilós y mullat, feu cáurer algunas mulas.

Vaig passar per entremitj de molts horts, y després atravessarem lo riu Luccos, que corre al S. d' Alcassar, y no al N., com está notat en los mapas. M' asseguraren que dit riu desemboca al mar prop de Larache: essent aixís, son curs deu girar molt cap al N.N.O.: en lo punt per ahont lo passarem á curta distancia d' Alcassar, sa direcció era al O. 1/4 N.O., y allí no duya molta aygua; pero me digueren que sas inundacions son terribles.

Continuarem nostre camí baix diferentas direccions; més generalment al S.S.E., y desde las duas de la tarde fins á las cinch en que varem fer alto, caminarem al S.

Passat lo riu, lo país va anar fentse continuament montanyós; las alturas properas limitavan la vista. A la una baixarem á un hermosíssim plá d' una lleuga de diámetre, ahont s' hi veyan alguns aduars, y terminat per montanyas que anárem seguint fins á la nit.

Lo terrer era en certs indrets arenós; pero generalment compost de terra argilosa, enterament cuberta d' escardots sechs y blanquíssims, lo qual feya semblar lo país cubert de

neu. Vaig veure també alguns llochs plens de palets calcáreos cilíndrichs. En aquesta jornada vejerem passar sobre nostres caps y á una altura inmensa en la direcció N.E., innumerables vols d' aucells qual classe me fou impossible reconeixer per la gran distancia. Un d' aquestos vols, compost de més de quatre mil individuos, semblava enlayre un exércit format en combat.

Se va cubrir lo cel de nuvols, y á las tres va plourer un poch, lo temps va durar aixís tota la nit y me va causar molta pena no poder fer mas observacions.

A las tres, lo termómetro senyalá al ras 13° 6, y l' higrómetro 85°.

Dia 30.—Era un quart de vuyt quant vaig donar ordre de marxar, dirigint al S.E. y al S. S.E. fins á dos quarts de onze que varem girar al S. S.O., y una hora després al S.: á dos quarts de duas vaig arribar á la vora dreta del riu *Sebú,* que atravessárem en barca pera anar á acampar á la vora esquerra. Dit riu es bastant caudalós en lo lloch per hont lo passarem; me digueren que 'l forman altres dos grans rius, lo *Werga*, que ve del E., y 'l Sebú que ve del S. L' indret hont hi ha la barca, es la confluencia d' altre riu més petit, que anomenan *Ardat.*

L' amplada del Sebú es segons sembla de cent vuytanta peus: te molta fondaria, y sa corrent rapidíssima. Son llit forma una mare quals costats son casi perpendiculars y tenen vint y sis peus d' elevació sobre 'l nivell del aygua, la qual allí corre cap al O. Ditas voras son d'una terra argilenca molt relliscosa. Tots los rius y riuhets que he atravessat en aquest camí, tenen sos llits tallats de la mateixa manera; y com creuhan lo país de llevant á ponent, de la serra de montanyas fins al mar, se 'ls pot mirar com fossos naturals molt á propósit pera la defensa, facilitada encare més per frecuents ánguls de entradas y sortidas.

Vaig recorre un país montanyós fins á dos quarts de dotze del matí en que sortirem á un nou horisó molt estés. Se descubría la serra á vuyt ó nou lleugas cap al E. Una alta montanya aislada destacant sobre altres, al peu de la qual m' asseguraren estar situada la ciutat de Fez, semblava quedar á

dotze lleugas de distancia al S.E. Per la part de ponent terminava l' horisó en turonets, ocupant espayosas planas l' espay intermedi. A las deu vaig passar prop d' alguns petits llachs plens d' innumerables tortugas.

Lo terrer es argilós en las montanyas y en part dels plans; lo demés es arenós barrejat ab terra calissa. A un quart de dotze nos trobavam prop d'un turó aislat de pedra calissa primitiva, que presentava capas verticals. La d' argila que cubreix lo país es molt espessa, com se veu en las esquerdas, torrents y llachs dels rius, y la forman depósits horisontals. Jo crech que aquestas inmensas capas son produhidas per erupcions de volcans submarins en lo trascurs de milers de sigles.

Las terras argilosas están del tot cubertas d' escardots sechs; en las arenosas s' hi veuhen bargallons, esparts y alguna que altra planta; pero no s' hi veuhen flors ni fruyts.

Aquest dia vaig veure molts aduars. En un d' ells se celebrava una festa de casament. Segons la costúm del país surt lo casat de nou ab lo cap y cara del tot cuberts per una tela: alguns árabes que 'l acompanyavan, demanaren gratificacions á ma gent; y en cambi nos féren provisió de pansas. Es de notar que aquesta costúm no ocasiona abusos, lo qual deu atribuhirse sens dupte á la bona fé d' aquestos pobles. Jo veya ab complacencia la senzillés de costúms pintadas en sas caras, y que 's notava fins en sos vestits. Lo pas del riu nos entretingué tres horas y mitja, perque ademés de la incomoditat de carregar y descarregar las mulas, com no hi havia cap palanca pera entrar ó sortir de la barca, 'ls animals se resistian, y allavors era precís ferlos entrar ó sortir á forsa de brassos y ab molt travall. Aumentá la fatiga de ma gent una furiosa tempestat, durant la qual lo tró ressonaba ab estrépit, y una pluja desfeta nos posava fets un xops.

Sentárem lo camp prop d' un aduar, qual gefe me regalá un moltó, y una gran cantitat d' ordi y llet.

Lo cel, constantment cubert, me va impedir fer observacions astronómicas. A dos quarts de nou de la nit al ayre lliure, marcá lo termómetro 12° 5, y 'l higrómetro 100°. La terra y l' ayre estavan saturats d' aygua.

Dia 31 d' Octubre —Continuarem nostra marxa á un quart de vuyt del matí; fent via al S.O. 1/4 O. fins á tres quarts de quatre, en que girant al S.E., y dirigintnos després al S. 1/4 S.E. una hora després del mitjdia, vaig arribar á la dreta del riu *Ordom,* la qual vaig seguir per algun temps. Atravessarem una montanyeta y després d' haver passat duas vegadas lo riu Ordom, vaig fer armar las tendas á tres quarts de cinch de la tarde.

Lo país oferia al principi inmensas planuras, terminadas per tot arreu en petis pujols, y sobre las de la esquerra s' hi descubrian á voltas las cimas de las montanyas del E., distants deu ó dotze lleugas. Vaig seguir durant un quart la vora esquerra del Sebú, que tenia sempre la mateixa amplada. Lo riu Ordom, que haviam anat costejant tant temps encar que ample y fondo, te gols en diferents bandas; ab tot y això lo pas ofereix sempre alguna dificultat á causa de sa gran corrent; sas voras son argilosas y talladas com las d' altres rius de que havem parlat ja. Passada la montanya que limita la vista per lo S., se descubreix un nou horisó terminat cap al E. y 'l S. per altra serra, y al O. per pujols.

Lo terrer, argilós en sa totalitat y cubert d' escardots sechs fins á alguna distancia, ofereix en diferentas bandas algunas venas calissas y arenosas ab grans matolls també sechs, y trossos de terra llaurats y sembrats. La montanya que atravessarem era una roca calissa, que afectava en gran lo pissarrós ab capas oblícuas.

Vaig veure molts aduars, y vaig fer sentar lo camp prop de un d' ells. Passarem també davant d' algunas capellas ó hermitas, ahont ferem nostras oracions.

Lo dia 's mantingué borrascós, y caygueren alguns rams d' aygua. La nit també cuberta y plujosa, pero molt tranquila. A las tres donava lo termómetro al ayre lliure 12° 5, y 'l higrómetro 34°.

Dia 1 de Novembre —Era un quart de vuyt del matí quan nos posarem en camí, dirigintnos unas vegadas cap al S.S.E., altra cap al S.S.O., á causa de las desigualtats del terrer, que á cada moment nos feyan variar de direcció. A las vuyt atravessarem per última vegada al riu Ordom, que en aquest in-

dret corre cap al O. sempre ab la mateixa rapidés. A tres quarts de dotze vaig passar per lo paralelo de Fez, que quedava á sis ó set lleugas al E., lo qual rectificava altras indicacions inexactas que se m' havian donat los dias precedents. Una hora després de mitjdia passarem un riuhet que corre al E., y pujant á una eminencia, descubrirem Mequinez, qual ciutat dominavam molt bé, distant sobre un quart per l' ayre. Finalment havent baixat, passarem lo riu de Mequinez, y atravessant una petita montanya vaig entrar á dos quarts de tres de la tarde en una capella prop de la porta de la ciutat.

Lo país que havia ovirat lo dia anterior, y que á la simple vista semblava no tenir sino planuras, vegí que 'l formavan un laberinto de puigs rodons y d' iguai elevació, entre 'ls quals lo riu Ordom y altres torrentets corren fent infinitas tortuositats. La serra del E. continuava mostrant sos cims á distancia considerable. L' altura en que está situada Mequinez es petita, y un triple llens de murallas forma un clos capás de contenir un exércit nombrós, ademés da la població. Ditas murallas tenen quinze peus d' elevació sobre tres de gruixa, ab algunas oberturas ó aspitlleras de tros en tros. La ciutat, mirada desde dalt del camí, presenta una hermosa perspectiva ab sas torras. Está rodejada d' horts y oliverars en anfiteatre. Lo dia va apareixer carregat de núvols, y fins ruixejá un xich.

Prop del camí vaig veure alguns aduars. Desde las duas de la matinada havia fet adelantar á un dels meus criats ab una carta pera Sidi Mahomet Salahui, anunciantli ma arribada. En consecuencia d' aquest avís, mitja lleuga avans de arribar á Mequinez, me vingué á rebre un oficial del palau enviat per lo sultá, lo qual després d' haverme fet descansar en la capella de que he parlat ja, me conduhí ab tots mos bagatjes á la casa que 'm tenian preparada. Al entrar se 'm presentá lo superintendent del tresor; y després dels cumpliments acostumats, s' informá de quant necessitavam tant jo com los meus y 'ls animals, havent rebut ordre de provehir absolutament á tots mos gastos sense excepció. Ademés d' aixó, Sidi Mahomet Salahui, m' enviá á las nou de la nit un magnífich sopar.

Dia 2.—Al matí vaig anar á cumplir ab ma visita al ministre: á las cuatre de la tarde m' enviá un dinar magnífich. Vaig quedarme á casa esperant la ordre de presentarme al sultá.

Me fou impossible fer mas observacions astronómicas, per que las altas parets de la casa tot just me deixavan veure 'l cel; y per altra part no podia pujar al terrat.

Dia 3.—No hi hagué novetat, fora de la ordre que 'm donaren de presentarme al sultá al dia següent.

Dia 4.—A mitj dia me vingueren á buscar, y vaig ser conduhit á la mesquita del palau, ahont arribá 'l sultá, poch després. Essent divendres, hi hagué sermó y després l' oració acostumada. Cumplerts los debers religiosos, me vaig presentar al sultá, y nostra conversació fou del tot filantrópica. Me digué que pensava marxar dintre de poch pera Fez, y 'm comprometé á tractar d' axó ab Salahui. Sortint de la mesquita, vaig passar á véurem ab aquest personatje, qui 'm pregá ab insistencia que li demanés tot lo que necessités pera sortir al dia següent y marxar á Fez, hont seria allotjat en casa de *Muley Edris,* que es un sant molt célebre y venerat. En consecuencia aixís que vaig arribar á casa vaig fer mos preparatius de viatge.

Dia 5.—D' ordre de Salahui me portaren al matí las mulas que necessitava, y cinch soldats de caball que devian agregarse á ma escolta.

A las tres vaig sortir de Mequinez, caminant casi sempre cap al E. 1/4 N.E., y E.N.E. A las deu atravessarem lo riu de Mequinez: á mitjdia un dels brassos que forman lo riu Ordom, y á la una altre A las tres vaig passar lo riu *Emkez*, que es bastant gran, y entrarem en Fez sobre las tres de la tarde.

Lo país se compón d' espayosas planuras fins perdrers de vista per lo costat del E.: per lo N. hi ha una série de montanyas bastant altas, per qual falda haviam passat; al S. altra serra molt distant, y per lo O. los pujols limitan lo país.

Lo terrer, calís arenós, ab un poch d' argila está del tot

cubert de bargallons, sense que 's descubreixin altras senyals de cultura que alguns oliverars á la sortida de Mequinez. Vaig veure dos aduars á un quart de lleuga sobre la esquerra prop de las montanyas.

Lo dia 's mantingué nuvol, y al cayent de la tarde s' enfosquí en extrém; una pluja y vent impetuós nos acompanyaren fins al allotjament que m' havian destinat.

Desde las tres de la tarde havia fet pendrer la devantera á dos soldats, ab ordre del ministre pera que no 's tanquessin las portas de la ciutat de Fez fins á ma arribada, y aixís se feu. D' aquest modo 's terminá felisment mon primer viatje per África.

Pera calcular l' efecte geodésich de mas marxas, vaig fer diferentas observacions durant lo camí, y son resultat ha sigut que la caravana de Tánger feya sobre dos mil cent vint y cinch toesas per hora. Pero en aquesta travessía de Mequinez á Fez, avansarem una lleuga poch més ó menos en igual espay de temps.

CAPITOL VIII

Descripció de Fez. — Gobern. — Ciencias. — Fábricas. — Planta narcótica. — Queviures. — Clima. — Terratrémol.

La ciutat de Fez se troba situada á 34° 6′ 3″ de latitut N., y 7° 18′ 30″ de longitut O. del observatori de Paris.

Un gran número d' observacions astronómicas fetas ab instruments excelents, encare que contrariats casi sempre per una atmósfera nuvolosa, y qual terme mitj ha produhit lo resultat dit, no 'm deixan cap dupte respecte á sa exactitut. D' aqui s' infereix quants erros hi ha d' haver en los mapas d' Arrowsmith, del major Aennell, de Delille, de Golverri y

de Chenier. La casa hont vaig fer mas observacions está situada en mitj de la ciutat; y en la part científica de mos viatjes se trobará la direcció de totas mas observacions.

La ciutat de Fez, se troba situada sobre la vessant de diferentas montanyetas que la rodejan per tot arreu, á escepció del N. y N.E.

No hi ha cap medi pera calcular ab exactitut la població de Fez. Se m' ha dit que contenia en son recinte cent mil ánimas, y que avans de la última pesta n' hi havia 'l doble.

Los carrers son molt foscos, perque no solzament son estrets, en termes de ser impossible passarhi de costat dos homes á caball, sino també perque las casas, que son molt altas, tenen al primer pis una volada que priva molta llum; inconvenient que s' aumenta més ab una mena de galerías ó passadissos que reuneixen la part superior de las casas per los dos costats: á lo qual es necessari afegir los groixuts murs aixecats de distancia en distancia pera servir de sosteniment á las casas d' un costat y altre, y foradats en forma d' arch. Aixó ho vaig veure també en Tetuan y Alcassar. Aquestos archs se tancan per la nit, de manera que la ciutat se troba allavors dividida en diferents barris absolutament incomunicats uns ab altres.

La situació de la ciutat sobre plans inclinats, y la pendent de casi tots los carrers, que per altra part no están empedrats, fan sa habitació molt incómoda, sobre tot quan plou: allavors no 's pot caminar per los carrers sense enfangarse fins als genolls. No obstant quan no plou 's mantenen bastant nets, puig se te cuydado en no deixarhi escombrarías; pero son aspecte es sempre tan desagradable com en las demés ciutats d' África, perque los forman las altas parets dels edificis que semblan arruinats. Molts d' aquestos están apuntalats; casi tots sense finestras, y en las pocas que hi ha la obertura es de la grandaria d' un full de paper ordinari. L' aspecte de las portas es també mesquí y grosser.

Darrera d' aquestas altas parets s' hi troban á vegadas casas que per dintre presentan alguna bellesa; pero en general la costúm del país exigeix que una casa consti de pati, rodejat de columnas, sostenint archs y formant corredors alts y baixos. Per aquestos s' entra en las cambras que per lo comú no

reben llum sino per la porta, á la qual procuran donar molta obertura. Ditas cambras son molt llargas y estretas com las de Tánger: lo sostre format de fustas, es molt alt, sense ornament de cap classe en las mes de las casas: en algunas los sostres, portas de las cambras y archs del pati, están adornats d' arabeschs en relleu, pintats de tots colors y fins d' or y plata. Lo paviment de totas las cambras y del pati es de mahons, y en las casas ricas, de rajolas de pisa ó marbre de diferents colors, que forman dibuixos de bastant bon efecte. Las escalas son totas estretas, y 'ls grahons alts. Los terrats de las casas, semblants als de Tánger, están cuberts de terra apissonada de més d' un peu de gruixa. Aquesta inmensa carga enfonza las parets sense defensarlas de las plujas, y com están construhidas ab cals dolenta, puig los habitants no 'n saben fer, cedeixen molt prompte. D' aquí ve que hi ha pocas casas capassas de durar molt temps, y aixís se veuhen casi totas las parets esquerdadas, ó fora de plom, presentant un aspecte de ruina ó quan menos de degradació.

Fez conté gran número de mesquitas, dihentse que pujan á més de duas centas. La principal s' anomena 'l Carubí, ahont s' hi contan més de trescents pilans; pero sa construcció es basta y pobre. Respecte á sa arquitectura y decoració, es poch més ó menos conforme al plan y detalls de la gran mesquita de Tánger, escepte que la primera te major número d' archs, iguals als de l' altra en dimensió, forma y proporció: 'l total está construhit de mahó, pero sense columnas, ni cap ornament arquitectónich. Sas portas son moltas, y en lo pati hi ha duas bonicas fonts; pero aquest célebre temple no es comparable á la catedral de Córdoba en Espanya, la qual li es del tot superior en grandesa y magnificencia. La torra ó minaret del Carubí, es petita y sense presencia. En general totas las mesquitas que he vist en lo país se semblan molt unas á altras. Totas tenen un pati rodejat d' archs, y per la part del mitjdia un quadrat ó paralelógram, cubert y sostingut per renglas d' archs. En mitj de la paret del fons que mira al S. ó al S.E., hi ha *El Mehreb,* ahont se coloca l' imam pera dirigir la oració; á má esquerra 's veu la escaleta ó tribuna, anomenada *El Monbar*, pera la predicació dels divendres. Totas aquestas circunstancias se troban

en la catedral de Córdoba; lo qual proba ab tota la evidencia ser un edifici religiós edificat per los moros, y no obra romana destinada á un mercat, com diuhen alguns habitants de Córdoba, encar que las columnas hagin sigut tretas de monuments antichs elevats per los senyors del món. Serveixen també pera apoyar aquesta asserció las arcadas del paraleló-gram que donan al pati d' aquesta iglesia, las quals s' han tancat en los temps moderns. Aquí las mesquitas las tenen simplement descubertas, com los tres costats restants, aixís com ho estavan originariament en la iglesia de Córdoba; de manera que es incontestable haver sigut dit temple en son orígen mesquita construhida per los moros, y no edifici romá, com á la lleugera han assegurat alguns escriptors espanyols.

Lo Carubí, aixís com los demés monuments d' aquesta classe, no tenen cap ornament de pintura: lo paviment está cubert d' estoras, lo mateix que 'ls altres edificis religiosos. Los dependents tenen en la torra tres rellotjes dolents ab los que arreglan las horas de la oració: sobre 'l terrat hi ha dos petits gnomons ó rellotjes de sol horisontals pera observar lo punt de mitjdia. Quan los vaig veure se trobavan tan desarreglats, que marcaren lo punt indicat quatre ó cinch minuts avans de temps; per lo qual feta la observació, vaig marcar una senyal pera orientarlos, y desde aquell moment tinguí la satisfacció de sentir com se cridava á la oració del mitj dia á l' hora convenient.

Se veuhen també en la torra un globo terraqui, una esfera armilar y un globo celest; tots construhits en Europa fa més d' un sigle: pero com los mussulmans ignoran son ús, están abandonats á la pols, humitat y ratas; en termes que es impossible, no diré llegir, sino que ni tant sols desxifrar los carácters ni distingir las figuras. Hi ha en altra sala una colecció de llibres, que han sufert la mateixa sort y 's troban en igual estat que 'ls instruments astronómichs. Vaig fer moltas indagacions pera descubrir lo famós *Tito Livio* complert, que 's suposa trobarse aquí; pero ab tot y lo molt que he buscat, no he tingut la ditxa de poderlo trobar, y ningú dels molts á qui he consultat ha pogut donarme rahó de si existia. Hauria donat major extensió á mas investigacions sobre aixó, pero 'm vegí precisat á cedir y á abandonarlas pera no

ferme sospitós, ni suscitar prevencions poch favorables contra meu. La mesquita de Fez, conta la singularitat de possehir un lloch tancat ó cubert destinat á las donas que volen participar de la oració pública, circunstancia única y peculiar d' aquest monument, perque, no havent nostre sant profeta senyalat á las donas lloch en lo paradís, los mussulmans tampoch las hi havém designat lloch en las mesquitas, y las eximim de la obligació de concorre á la oració pública.

Hi ha ademés altra nova mesquita terminada per l' actual sultá Muley Soliman; sa construcció es més elegant que la de las altras, perque sos archs son més elevats, y sos pilans ben proporcionats; pero 'l plan del edifici es absolutament lo mateix.

La mesquita més visitada en Fez, y al mateix temps que en res se sembla á las demés, es la dedicada al sultá *Muley Edris,* fundador de Fez, y per aquesta rahó venerat com á sant. En dit santuari hi reposan sas cendras.

Lo temple, com tots los monuments d' aquesta classe, te un pati rodejat d' archs; més la part cuberta es un gran saló cuadrat sense archs ni pilans. Son sostre es molt alt, de fusta y adornat ab arabeschs; forma una pirámide octógona, que solzament estreba en las quatre parets del saló. Lo sepulcre del sultá Muley Edris, está colocat á la dreta del nitxo del imam, y cubert ab una tela de diferents colors: dita tela es bruta per demés á causa de la devoció dels predicadors. Del sostre del saló, penjan gran número de llántias de vidre y aranyas de cristall. Als dos costats del sepulcre s' hi veuhen dos grans caixons pera rebrer las ofrenas pecuniarias, que, multiplicadas per la gracia del gran Deu dels fidels creyents, son més productivas que cap mina.

La torra ó minaret, es la més alta y bonica que hi ha á Fez; pero no té apariencia, perque la mesquita, que está en mitj de la ciutat, se troba situada sobre la part més baixa. Al peu de la torre hi ha una bonica habitació, composta de diferentas cambras, d' ahont se disfruta un paisatge molt extens. En una de las pessas hi ha una bona colecció de rellotjes; dos d' aquestos en especial son hermosíssims. Per suposat que dits rellotjes son de fábrica europea, ja que s' ignora absolutament no sols l' art de fabricarlos, sino de netejarlos ó arre-

glarlos: també me n' ensenyaren un de metall, molt antich y descompost, afegint que l' havia construhit un moro; pero més endavant vaig veure la falsetat de tal asserció.

Dit santuari es tal volta l' assil més sagrat de tot l' imperi; lo més gran criminal, fins lo culpable de crím de lesa majestat ó d' alta traició, está allí segur, y ningú te dret pera pendrel.

Las demés mesquitas son petitas y miserables, escepte la que 's troba en lo palau del sultá: aquesta es gran, més no per axó millor construhida. Ni te cap carácter de bellesa que la distingeixi de las demés.

Lo palau del sultá se compón de molts patis, uns á mitj construhir, altres mitj arruinats, los quals serveixen d'entrada á las habitacions que no he vist. En lo primer s' hi veuhen ja guardias y portas tancadas que sols s' obran als empleats, als criats de la casa, ó als que gosan de privilegi particular. En lo tercer pati hi ha una caseta de fusta, semblant á las dels empleats d' aduanas d' Europa: s' hi puja per quatre grahons. Per dintre la cubreix una tela pintada, y sobre 'l paviment hi ha una catifa. Devant de la porta hi ha un llit ab sas cortinas; á un costat una cadira, y al altre un matalasset.

La extensió d' aquest gabinet no es major de quinze peus cuadrats y es lo lloch ahont lo sultá, assentat en la cadira ó mitj agegut sobre 'l llit, reb á las personas que han obtingut lo permís de serli presentadas, y que jamay passan de la porta: sols los afavorits tenen lo privilegi d' entrar y sentarse sobre 'l matalás. En quant á mí, sempre he gosat d' aquesta distinció particular.

Hi ha en lo mateix pati una capella ó petita mesquita, en que 'l sultá fa cada dia sas oracions, menos los divendres, en qual dia 's traslada á la gran mesquita del palau, que está oberta al públich per medi d' una porta que dona al carrer.

En lo segon pati s' hi troban las oficinas del ministeri. Hi ha un portal brut, baix y humit, situat al peu d' una escaleta: la pessa podrá tenir uns cinch peus d' ample sobre vuyt de llarch; las parets son brutas y descrostonadas per demés, sense véureshi altres ornaments ó mobles que una vella catifa que cubreix lo paviment. En un racó d' aquest miserable recinte, lo ministre s' hi está ordinariament aclofat; te á son costat un

tinter de banya dolent, y en un mocador de seda alguns papers, junt ab un llibret de memorias pera apuntacions. Quan surt tanca 'l tinter, fica en lo mocador papers y llibre, y se 'ls posa sota 'l bras; de modo que al anarsen se 'n porta tots sos arxius.

Lo palau está situat sobre una eminencia en un barri ó arrabal que 's troba fora de la ciutat de Fez, dit *nova Fez*. Los juheus están obligats á viurer en dit barri, ahont los tancan per la nit.

No 's veu en dita ciutat cap edifici notable. Las casas de Muley Abdsulem y altres personatjes de la primera gerarquía, res tenen per fora que las distingesca de las habitacions de la classe del poble; y l' interior no val molt més, si s' esceptúa lo jardí. Lo del sultá está agafat al palau, y no es més que un hort ab alguns arbres y varis edificis de mer ornament. Anomenan á aquest jardí *Buchelú.*

Lo riu de Fez atravessa 'l palau: al entrar en la ciutat se divideix en dos brassos, los quals suministran la gran abundancia d' aygua que 's veu en las casas y mesquitas; de modo que no hi ha cap casa sense font: en los edificis d' alguna consideració n' hi ha per lo ménos duas y á vegadas més. La ciutat té gran número de molins.

Son tantas las tendas, que presentan la apariencia d' una població de tres ó quatre cents mil habitants. Pero es de notar que tal munió de botigas forma una especie de fira perpétua, ahont van á provehirse cada dia los habitants del país y 'ls montanyesos. Aquestos pobles, dividits en petits aduars, no tenen botigas ni obradors de cap mena; per qual rahó 's veuhen precisats á anar á buscar en la ciutat tot lo necessari. Los mercats de quevíures son molts, y la abundancia de las produccions que allí hi ha pot compararse á la dels mercats d' Europa. Tampoch faltan casas ahont se serveix menjar cuyt, com també salons-restaurants, com en las grans ciutats d' Europa.

Los diferents oficis y varias especies d' objectes de venda, se divideixen per classes en carrers separats; de manera que se 'n veuhen uns, en los quals no hi viu sino gent d' una mateixa professió ó comers; altres están plens de magatzems de telas, sedas y efectes ultramarins, y forman lo que s' anomena

El Caisseria. Aquest lloch está ben provehit de productes europeus que venen per mar, com també dels de llevant que conduheixen las caravanas, y 'ls del interior d' Africa.

La El Caisseria, lo mateix que altres carrers plens de tendas, está cuberta de fusta, qual construcció forma arabeschs, y deixa oberturas ó finestras de diferents formas pera donar entrada al ayre y á la llum. Dits carrers son bonichs en general: la gentada que per ells formigueja cada dia es tan gran com en una fira; se podria comparar aquest cuadro á una grullera imitació de las galerías de Palais-Royal á Paris: y fins s' hi veuhen bastantas bellesas mussulmanas, pero sempre amagadas en sos misteriosos haiks, que no obstant de tant en tant obran una mica.

Fez conté gran número de banys públichs. Alguns d' ells, que poden anomenarse bons, se componen de diversas pessas gradualment més calentas unas que altras; de modo que cadascú se queda en la que més li convé. En totas aquestas salas hi ha picas ahont va continuament l' aygua calenta, que surt de las calderas posadas derrera, com també bon assurtit de cantis pera banyarse y fer las ablucions legals. Ja vaig dir en altra ocasió, que al entrar en aquestas salas tot lo cos se cubreix d' una especie de rosada sutil, perque sa atmósfera está completament saturada de vapor del aygua calenta.

Haventme'n portat lo termómetro al millor dels banys públichs, en la pessa més retirada, y de consegüent la més calenta, marcá 30° de Reaumur; duas salas menos distants hont me vestia, donaren 22°. Lo termómetro al ayre lliure marcaba 9°. En la mateixa pessa exterior hi ha una font que llensa un gran doll d' aygua sobre una hermosa pica de marbre. Totas las salas son ab volta y sense finestras; únicament tenen alguns forats en lo sostre pera rebre claror, y aquestos tancats ab vidres. Lo paviment está ben enrajolat de diferents colors. Hi ha en cada sala, que sempre se calenta per dessota, molts gabinets pera retirarse, estar allí ab llibertat y fer las ablucions. Los banys están oberts al públich tot lo dia. Los homes hi van al matí, y las donas á la tarde. Jo hi solia anar á la nit, y prenia pera mí sol tota la casa de banys, á fi de que no hi hagués extranjers; ordinariament m' acompanyava algun amich y dos criats. La primera vegada que hi

vaig anar, havent notat alguns cantis plens d' aygua calenta, y simétricament colocats en los recons de cada sala y de cada cuarto, preguntí á qué estavan destinats. No 'ls toqueu, senyor, no 'ls toqueu, me respongueren al instant los criats del bany.—¿Per qué?—Aquestos cantis están destinats pera 'ls que viuhen aquí sota.—¿Quíns son los d' aqui sota?—Los dimonis que venen á banyarse durant la nit. A aquest propósit comensaren á dir mil tonterías; pero com fa temps que jo he declarat la guerra als diables del infern y á sos vicaris sobre la terra, vaig tenir la satisfacció de destinar á mon bany l' aygua d' alguns d' aquestos cantis, y treure d' aquest modo als pobres diables part de sa provisió.

Fez te un hospital ú hospici ab molt bona dotació, y destinat únicament als boigs. Lo més particular que hi ha es que part considerable de las deixas del establiment ha sigut llegada per testaments de molts individuos caritatius, ab l' únich objecte d' *assistir, cuydar, donar remeys y enterrar en lo mateix hospital á las gruas ó cigonyas malaltas ó mortas*. Creuhen que las cigonyas son homes d' illas llunyanas que en certa época del any prenen la forma d' aucells pera anar al Marroch, y al degut temps se 'n tornan á son país ahont se converteixen en homes fins al any vinent. Per aquesta rahó 's miraría com criminal al que matés una cigonya, y sobre aquest particular s' inventan mil cuentos, si absurdo l' un, molt més l' altre. Sens dupte la útil propietat de dits animals, que persegueixen als reptils tan abundants en los paissos calents, los atragué lo respecte dels pobles, los que tot seguit vetllaren pera sa conservació; mes l' amor á lo maravellós, á que sempre han sigut inclinats los homes ha sustituhit en això, com en tot lo demés, fábulas absurdas á las observacions reals pera obtenir igual resultat.

La forma de gobern de Fez es la mateixa que en las demés ciutats del imperi. Lo kaid ó gobernador, que es lo llochtinent del soberá, te 'l poder executiu; lo kadí 'l poder judicial civil; un ministre, que li diuhen *almotassen,* fixa 'l preu dels queviures y jutja 'ls negocis relatius á aquest ram de servey públich. Lo gobernador te á sas ordres alguns soldats; mes de guardia no n' he vist d' altra que la dels porters á la entrada de la ciutat y en las portas d' alguns carrers.

La ciutat de Fez está voltada en tot son vast recinte de murallas, que encar que 's mantenen dretas no per aixó deixan d' esser molt antigas y fetas malbé. En aquest recinte se comprén la nova Fez y molts y grans jardins. Sobre duas de las eminencias que hi ha al orient y occident de la ciutat, s' hi veuhen duas fortalesas molt antigas, que consisteixen en un cuadrat de murallas de xeixanta peus. Se diu que hi ha minas subterráneas de comunicació entre la ciutat y 'ls forts: allí hi posan canons ab cent homes de guardia, sempre que 'l poble s' amotina contra 'l sultá: defensa per cert ben pobre.

La ciutat te moltas escolas: las més importants se troban en las mesquitas del Carubí y de Muley Edris, en una petita casa y mesquita anomenada *Emdarsa* ó academia. Figuris lo lector un home assentat á terra ab las camas entrecreuhadas, donant crits espantosos ó salmodejant en tó de plany, rodejat de quinze á vint xicots, posats en circul ab sos llibres ó tauletas d' escriure á la má, y repetint casi simultáneament ab son mestre 'ls aguts crits ó la salmodia ab la més completa discordancia: figuris, repeteixo, tan grotesch quadro, y tindrá una idea exacta de lo que son aquestas escolas. En quant á la materia que 's tracta, puch assegurar que baix diferents noms sols ne conté una, la *moral* y la *llegislació* identificadas ab lo *cult y dogmas,* es á dir, que tots los estudis se reduheixen al Alcoran y á sos expositors ó comentadors y á alguns lleugers principis de gramática y dialéctica indispensables pera poder llegir y entendrer un poch lo text diví. Per lo que he vist crech que la major part de las vegadas los comentadors no s' entenen á n' ells mateixos; engolfan sos discursos en un enredo de sutilesas ó de pretenguts raciocinis metafísichs, y s' embullan de tal manera, que no sabent com sortirne, invocan la predestinació ó l' absoluta voluntat de Deu, ab lo qual tot ho concilian ó arreglan.

Aquestos erudits son eterns disputadors *in verba magistri*. Com son cervell es incapás de compendrer la tésis mateixa que defensan, no tenen altre apoyo que la paraula del mestre, ó del llibre, que citan á tort y á dret; y partint d' aquest principi son irreconciliables en las disputas, perque no hi ha rahó bastant poderosa contra un fet que es pera ells tan

canónich com la paraula del preceptor, ó la sentencia del llibre.

Moltas vegadas assistian á mas reunions alguns d' aquestos sabis de Fez, y vaig esser testimoni moltas vegadas de sas aburridoras é interminables disputas. Cansat d' ellas, me vaig valdre del ascendent que tenia pera ferlas parar; pero desitjant produhir més gran, y sobre tot més útil efecte, me passá per l' enteniment inspirarlos algun dupte sobre sos llibres y mestres. En efecte, lograt aquest primer pas, no 'm fou difícil obrir una nova carrera á aquestos homes, qual perfectibilitat se troba paralisada per aquella especie d' estancament espiritual.

Trassat mon plan, me posava tot sovint á disputar ab ells, y quan per medi d' arguments sense réplica 'ls veya reduhits al silenci, no 'ls quedava altra resposta que presentarme 'l llibre, y donarme á llegir la sentencia en que fundavan sa opinió. Jo llavors los hi preguntava: ¿Quí ho ha escrit aixó? —Fulano de tal.—Quí es aquest subjecte?—Un home com los demés.—Donchs per aixó mateix d' are en endavant ja no 'n faré cas, quan deixi de ser rahonable; y l' abandonaré, desde 'l moment que s' aparti del bon sentit pera no dir més que sofismas.

Era tan nou pera ells semblant modo de parlar, que al principi quedavan muts d' admiració, mirantse, y mirantme alternativament. Al fi vaig poderlos acostumar á fer us de la rahó, cosa en que may se pensa durant lo curs de sa educació. De mica en mica s' anavan desprenent de las tontas respostas que feyan tant sovint. Vaig notar no obstant que incorrian en altre no menos grave inconvenient; y era que en las discussions que entre ells tenian, s' apoyavan en mas paraulas, y que al fi y al cap, sols havian mudat de bandera, essent sa táctica sempre la mateixa.

Mil vegadas los hi diguí que may sostinguessin cap cuestió, sols perque *Alí-Bey ho havia dit;* sino que avans de disputar era precís examinarho ab sa propia rahó, pera veure si la cosa convenia, ó si podia ser ó haver sigut; y llavors ja podian entrar en discussió. Finalment obtinguí lo desitjat efecte, y m' alabo que aquesta guspira de llum ha de produhir en aquestos pobles á la curta ó á la llarga felissos resultats.

Pera l' estudi de la geometría tenen á Euclídes, que m'

ensenyaren en grans volúms en fólio molt arnats, perque no hi ha ningú que gosi llegirlos, y molt menos copiarlos, á excepció d' una dotzena de planas. La cosmogonía es la del Coran, filla del Pentateuch. La cosmografía, es la de Ptolomeo, á qui anomenan *B-tlaimus*. L' astronomía se reduheix á alguns preliminars, indispensables pera pendrer l' hora al sol ab astrolabis molt defectuosos, y construhits separadament pera cada latitut diferent. En quant á las matemáticas sols coneixen la resolució d' un curtíssim número de problemas. La geografía no s' estudia. La física es la d' Aristóteles; més casi no s' hi fixan. La metafísica es lo camp de batalla ahont més s' exercitan, y fins diré que en aquesta ciencia consumeixen aquells doctors totas sas forsas morals La química no existeix pera aquestos pobles, y ab tot y aixó tenen algunas ideas de l' alquimia, puig hi ha entre ells alguns miserables adeptes. L' anatomía está del tot desterrada per la relligió, á causa de la puresa legal, de las ideas sobre 'ls morts, separació dels sexos, etc. Relativament á la medicina, sols estudian alguns detestables empírichs, y casi ignoran la existencia dels grans mestres antichs; la terapéutica va casi sempre acompanyada de crudels operacions y prácticas supersticiosas. La historia natural sufreix los mateixos obstácles invencibles que l' anatomía. Sapigut es que la lley prohibeïx las estátuas y las pinturas ó dibuixos d' objectes animats: ho es també que la gravetat mussulmana abandona l' exercici de la música á las donas y á las classes ínfimas de la societat: en consecuencia no hi ha que pensar en bellas arts, ni, com es consegüent, en plahers y ocupacions agradables.

De confondre l' estudi de l' astronomía ab lo de l' astrología, resulta que 'ls que miran al cel pera saber l' hora ó descubrir la lluna nova, son tinguts entre la turba d' astrólechs per endevinayres, que diuhen per endevant la sort futura del rey, del imperi y dels particulars. Posseheixen llibres d' astrología, y aixó 'ls fa gosar de la més alta consideració. Per medi d' aquesta ciencia 's logran cárrechs importants en la Cort, perque es grossa la influencia que exerceixen los astrólechs en los negocis públichs y privats. Com he declarat guerra mortal á l' astrología y alquimia, vaig comensar á obtenir bastant bons resultats, y á copia de raciocinis vaig lograr d'

alguns no sols ferlos duptar, sino fins convencer á certs esperits penetrants de la ridiculesa y tontería dels astrólechs y alquimistas.

Se 'm presentá una brillant ocasió de probar que confonian l' astronomía ab l' astrología, quan lo principal dels astrónoms de Fez me demaná ab gran instancia que li donés la longitut y latitut de cada un dels planetas lo primer dia del any, pera formar son cálcul, y pronosticar si seria bó ó dolent, etc. Li vaig respondre que may s' havia de prostituhir la casi divina ciencia de l' astronomía als deliris y xarramenta de l' astrología; vaig parlar de la endevinació ab menyspreu, fent veurer que 'l principi arbitrari del any en los diferents calendaris res tenia que veure ab la naturalesa, y vaig terminar ma filípica, demostrantli ab rahons y probantli ab lo Coran, que *la práctica de l' astrología es pecat:* sentencia que, confirmada per molts doctors ó fakihs, feu que 'm proclamessin co-germá seu.

Com la escena passá davant de molta gent, y no 's confirmá després la predicció anyal dels astrólechs de Fez, y en compte d' ella vaig donar lo cálcul dels dias de lluna nova, cosa d' interés més directe, á fi de tenir lo principi dels mesos árabes, las pascuas y l' hora de las cinch oracions diarias, que vaig marcar pera tot l' any de cinch en cinch dias, com també 'ls eclipses y altres fenómens que may haurian pogut fer aquells astrólechs, estant aixó com estava molt fora de sos coneixements, fou un llamp que 'ls anorreá, fent cáure sobre ells lo públich menyspreu, en termes que la major part d' aquells xarrayres apostataren. Quédanne no obstant alguns que conservan sas rancias opinions, y las amagan, esperant tal vegada que passi la tamborinada, y que 'l poble, á qui agrada ser enganyat, los torni á creure.

No faltan en l' imperi escriptors de la historia del país y de la nació, mes sas obras son poch llegidas. La d' altres pobles la ignoran del tot.

L' idioma está en un punt molt baix de degradació. No tenen imprempta, y la gran imperfecció de sa escriptura prové de que confonen sovint las lletras, punts y accents, quals causas reunidas aniquilan los pochs coneixements científichs que quedan. A voltas ni los mateixos naturals no s' entenen.

Finalment los hi costa molt travall poder llegir un paper, que per lo regular no sap desxifrar sino 'l mateix que l' ha escrit. Ab això 's comprén perque al arribar á aquest país lo célebre orientalista cristiá *Golio,* no entenia ni un mot del árabe, sentli precís endursen sempre l' intérprete.

Dita imperfecció de la llengua y escriptura 'ls obliga á llegir sempre cantant, lo qual fa confondre 'l sentit de las frases, que ademés no 's distingeixen per la puntuació ortográfica, sino sols per las cadencias. Això dona al llegidor lo temps necessari pera compendre la paraula escrita, lo que no podria si volgués llegir de correguda. Si 's veu que alguns llegeixen depressa 'l Coran ó altre llibre, es perque 'l saben de memoria. No parlo sense haverne fet la proba moltas vegadas: si feya parar als llegidors, encar que tinguessen lo llibre davant, no podian continuar, ni reconeixer en la plana 'l lloch hont s' havian quedat; de manera que aquellas gents llegeixen sense cap diferencia com las cotorras, no servint lo llibre que tenen á la vista més que pera donárloshi ayre de sabis. Tal es l' estat de ciencias á Fez, ciutat que pot mirarse, si m' es permesa la comparació, com l' Aténas d' Africa, per lo gran número de doctors y saberuts, y en fi per sas escolas, ahont concorren d' ordinari més de dos mil deixebles.

La ciutat te sobre dos mil familias de juheus, qual barri está en l' arrabal de la nova Fez. Viuhen en lo més gran abatiment, y se 'ls té en tant poca cosa, que no se 'ls deixa baixar á la ciutat, tant als homes com á las donas, sino ab la condició de caminar á peu nu. Quan troban per son barri ó fora ciutat á qualsevol soldat, ó al negre més miserable, están obligats á tráurers las sandalias. No obstant de tan envilida situació y continuats insults que sufreixen de part dels moros, he vist á Fez moltas juhevas hermosas y ricament vestidas, y també á alguns juheus gallards y ben posats, cosa que no havia observat á Tánger; lo qual proba que no son allí tan pobres y miserables com semblavan en aquesta última ciutat. Tenen en son call moltas sinagogas, un mercat ben surtit, y casi tot son menestrals ó comerciants.

Las fábricas de Fez produheixen haiks de llana, cinturons, mocadors de seda, pantufles de cuyro, haventhi excelents blanquers. També fan casquets vermells de feltre, roba ordinaria de

lli, excelents tapissos, que trobo superiors als de Turquía per la suavitat encare que sian inferiors en quant al dibuix, pisa de baixa classe, armas, objectes de baster y utensilis de coure. Hi ha molts argenters, més com l' emplear or y plata en los vestits se té per pecat, y per altra part lo gobern es tan despótich, cadascú tem manifestar massa luxo, resultant d' aquí que las industrias no tenen estímul, y que quedin infinitament inferiors á las d' Europa, excepte la preparació dels cuyros, los tapissos y haiks que fan tan fins y trasparents com una glassa. També travallan bastant be la cera y las armas y 'ls basters no ho fan malament.

Los aliments de Fez son sans y saborosos. L' alcuscus forma la base general del aliment del poble. Se menja també molta carn, pero molt pocas llegums y verdura. En aquella prefereixen lo greix, que menjan ab delit, bebent al mateix temps grans gots d' aygua, lo qual es causa d' algunas malaltías; pero com lo clima es sá, s' hi gosa en general de bona salut.

Lo país dona abundant cullita d' una planta narcótica anomenada *kiff*. Es planta de primavera, y per aixó no la vaig poder veure sino molt seca y casi feta á pols. Pera usarla la posan sensera en un pot de terra ab molta mantega, y la fan bullir al foch per l' espay de dotze horas. Se filtra després la mantega y serveix pera adobar las viandas, ó tirarne als dolsos; també 's pren en forma de píndolas. Sa virtut es tan enérgica, que prenguis com se vulga, ha de produhir son efecte: hi ha també qui fuma com tabaco las fullas de dita planta. Me digueren que son efecte no es emborratxar, sino únicament fer desvariejar la imaginació ab ideas agradables. Confesso que no 'm vingué la tentació de probarho.

Com vaig viure á Fez durant l' hivern, no vaig veure més que una que altre fruyta, excepte taronjas y algunas llimonas dolsas. Las diferentas classes de dátils venen totas de part del sur, ó de Tafilet. La carn de moltó es millor que la de bou. Las gallinas abundan en los mercats en termes que una dotzena, sols costa quatre ó cinch franchs. Lo mateix costan vint lliuras de carn. Lo pá que venen los forners es molt bó, mes casi tots los habitants pastan á casa. Se veuhen per los carrers xicots encarregats de portar al forn una post ab quatre ó sis

pans que 'ls donan en cada casa, y després de cuyts los portan á sos duenyos respectius. Es molta costúm beure la llet agre, pero á mí me fou impossible acostumarme á semblant cosa.

Durant ma residencia en Fez vaig trobar lo clima bastant dols; ab tot me digueren que al estiu s' hi ofegan de calor. Al hivern vaig sentir lo fret lo mateix que en Europa; lo termómetro no baixá més de quatre graus sota zero de Réaumur. Lo terme mitj del barómetro es de 27 polsadas poch més ó menos. La abundancia d' ayguas manté la atmósfera en un alt grau d' humitat, y casi sempre está tan carregada de vapors, que aquestos impideixen sovint las observacions astronómicas en los dias més serens. Lo 13 de Janer se sentí á Fez lo terratrémol que tants desastres causá á Motril, sobre la costa d' Espanya, y que també 's deixá sentir á Madrid. Comensá á dos quarts y nou minuts de sis de la tarde, *temps fixo,* durá vint segons, y doná trenta oscilacions: las quatre ó sis primeras molt fortas, las demés bastant sensibles. Sa direcció semblava venir en ondulació de llevant á ponent. Presumeixo que son centre 's trobava sota l' estret de Gibraltar, y que sa extensió en latitut era de quatre graus al N. y S. Ans y després del meteoro, lo barómetro, termómetro é higrómetro tingueren tots los dias petitas variacions, y la atmósfera 's mantingué, com de costúm, sense aparent alteració.

Los pesos, midas y monedas son aquí com en tot l' imperi, y conformes á la descripció que d' ells vaig fer en l' article de Tánger.

CAPITOL IX

Religió.—Historia del Profeta.—De sos successors. -Cult.—Ablucions.—Oracions.

Los escriptors de tot arreu han escrit be y malament sobre la religió musulmana é historia de nostre profeta. Las claras ó térbolas fonts ahont cada autor ha begut sos materials, y 'l pas d' aquestos al través de las preocupacions, passions, entussiasme, y fins de la filosofía, han corromput més ó menos sas descripcions. Si únicament escrigués pera 'ls mussulmans, naturalment que suprimiria 'l present article; més tenint mos travalls per objecte la humanitat entera, y escribint jo pera homes de totas nacions y cults, he jutjat convenient y fins necessari, lo publicar la descripció dels paissos subjectes al islamisme, y donar sisquera una idea de sa religió, com també de la vida d' un llegislador, que ha arrastrat darrera seu la quinta part dels habitants del món, encare que no sia més que pera evitar al lector la molestia de buscarho en altres llibres.

Lo gran home *Muhhammed* ó Mahoma nasqué á la Meca á 10 del mes rubiul-aual del any 6163 del món, segons nostra cronología mussulmana, ó del 578 del naixement de Jesucrist.

Havent perdut á sos pares essent encare molt nen, quedá Mahoma á cárrech d' un oncle seu. Sa bona conducta lo feu apreciable á sos conciutadans, y li procurá un destí al servey de la rica viuda *Kadija,* que emprendada de sa interessant figura no tardá en ferlo son espós.

Mahoma se dedicava al comers lo mateix que 'ls demés árabes, anant per tot arreu ab sos camells y criats. Aquesta manera de viure lo posá en estat de coneixer los diferents pais·

sos que rodejavan son país. Tenia talent y seny clar; de conseguent los viatjes periódichs li donaren molts coneixements, que, madurats en los intérvals de retiro, lo feren apte pels més alts projectes.

Lo primer follet del Kour'ann ó Alcoran lo doná als cuaranta anys. ¿Li va comunicar l' ángel del Senyor? Los mussulmans dirán que sí; més los d' altres religions ho negarán. ¿Fou per ventura concepció de son geni? Los fidels creyents dirán que *no:* los infidels respondrán que *sí.* Mes no es la present obra hont s' ha de tractar cuestió de tal naturalesa.

Lo gran home, elevat á la categoría dels profetas, no confiá sas primeras revelacions més que á las personas més volgudas, que 'l cregueren baix sa paraula. Després las comunicá á una assamblea dels principals individuos de sa tribu, que era la dels *Kurèisch,* la més ilustre de la Meca. Per desgracia no fou concedida á tots la gracia de la fé; puig hi hagué una divisió entre sos més prop parents.

Los *Mekkauis* ó Mequeses eran idólatras: en consecuencia l' home que presentava la sublime idea d' un sol Deu, etern, inmens, totpoderós, en fí, causa única d' una obra ordenada sobre 'l plan de la més admirable armonía, devia forsosament ferse aviat ab un partit. Mes al mateix temps la *Kaàba* ó temple de la Meca estava plé de ídols, davant dels que acudian los pobles de prop á presentar sas ofrenas. Com aixó era la més rica y la millor part del patrimoni dels Kureisch, que eran los sacerdots ó ministres, y devian temer que la cayguda dels ídols no ocasionés també la de son crédit y riquesas, per lo mateix dita tribu era la més interessada en conservar l' antich cult, y devia naturalment oposarse á quant tendís ó fos prou pera desunirlo.

Aixó fou precisament lo que succehí. Lo profeta comensá á predicar públicament la nova creencia, y no tardá en adquirir gran número de prossélits. Se reuniren los Kureisch, y juraren perdrel. Trobantse perseguit per tot arreu, y amenassada sa vida, 's vejé 'l profeta obligat á abandonar secretament sa patria, la mateixa nit que devia ser assessinat «Sortí donchs de la Meca, acompanyat sols d' Abubekr y d' un jove idólatra anomenat Abdalla. Desde aquesta célebre nit comensa la era dels mussulmans; los árabes li diuhen *el hojera,* y

'ls cristians *la hegira,* es á dir *la fugida.* Correspón al any 631 del naixement de Crist.

Lo profeta passá á Medina, ahont sa doctrina havia sigut ja acullida ab entussiasme, y hont s' havian reunit sos més fidels deixebles. Fixá en aquella ciutat sa residencia, y comensá á apoyar ab las armas sa missió. Aviat lo Deu de Moisés, de Josué, de Carles IX, d' Ignocenci III, d' Oneale y de Pizarro, cubrí ab sas alas protectoras las empresas de Mahoma.

Després de molts combats, lo gran Deu dels exércits posá á la Meca baix la dominació del profeta; feu en ella sa entrada triunfal al devant de deu mil homes, lo divendres 20 del Ramadan del any 8 de la hegira, (22 de Janer de 639.) Tirá per terra tots los ídols y estátuas de la Kaaba; la purificá dels fragments dels impíos simulacres, y restituhí al temple sa institució primitiva, á saber la adoració d' un Deu únich é invisible.

Duenyo ja de la Meca, estengué sa fé y domini als paissos adjacents. Al mateix temps seguiren las celestials revelacions en diferentas épocas; y las paraulas de Deu se feren sentir per sa boca sagrada en los moments en que las circunstancias exigian declaració divina. D' aquest modo s' estengué l' islamisme, y 's consolidá ab lo poder del profeta fins á sa mort, ocorreguda á Medina un dilluns del mes *Saffar,* als xeixanta tres anys de sa edat y 641 de Cristo. Son cos fou enterrat en un clot, obert en sa casa, y cubert ab la mateixa terra. La casa més endevant se convertí en temple.

No havent deixat lo profeta fill varó, ni fixat la forma de successió á la suprema dignitat, se suscitaren entre 'ls fidels varias cuestions sobre qui havia d' ocupar lo trono vacant per sa mort, las que s' anaren renovant així com anava morint cada hú de sos successors, que prenian lo titol de *hhalipha,* califa ó llochtinent del profeta. Després dels quatre primers califas, á saber: *Abubekr, Omar, Othman y Alí,* únichs que 's consideran com lo verdader califat universal, la dominació passá successivament á diferentas dinastías, entre las que 's distingí la dels *Abbassi* ó Abasidas, sherifes descendents d' *Abulabbas,* oncle del profeta, per lo dilatat temps que conservá 'l trono, y per la protecció que dispensaren á las ciencias y arts los califas d' aquella dinastía. Durant son reg-

nat se vegé creixer l' islamisme desde las fronteras de la Xina fins al estret de Gibraltar, ab tanta forsa, que no te comparació ab la marxa de cap de las religions conegudas.

Apesar de tan brillant carrera, se vejé l' islamisme trossejat per los cismas, que dividiren y divideixen avuy dia sos sectaris. La llegitimitat dels tres primers califas fou rebutjada per los persas: mirantlos com un intrús, y sols han admés á tan alt favor á Alí, que passa entre ells per lo verdader califa successor de Mahoma; opinió que ha sigut principi de terribles guerras, y que ha fet mirar als persas com heretjes. Després vingué un núvol de pseudo-profetas á desbaratar ab la espasa desenvaynada tan sublim cult, y 'ls anti-califas perturbaren la pau dels fidels. En fi la ambició dels guerrers esqueixá en mil parts aquest imperi colossal; una munió de gefes se declararen independents y va desapareixer lo califat.

La religió mussulmana es en extrem senzilla: no te misteris, ni sagraments, ni homes intermediaris entre l' home y Deu, coneguts ab lo nom de *sacerdots* ó *ministres;* tampoch te altars, imatges, ni ornaments. Deu es invisible: son altar es lo cor del home, y tot mussulmá es sumo pontífice. Segons *El Hhaddiss,* que es la tradició canónica, declará 'l profeta la esencia de sa religió ab aquesta célebre sentencia: «L' islam está edificat sobre cinch fonaments, que son: fer la professió de fé, *No hi ha més Deu que un Deu, y Mahoma es l' enviat de Deu;* fer la oració; donar almoyna; dejunar durant lo Ramadan, y cumplir ab la peregrinació á la casa de Deu la prohibida.»

No obstant aquesta simplicitat, potser no hi ha en lo món religió que conti tants expositors, comentadors y escriptors.

Se divideix lo cult en quatre ritos ortodoxos, anomenats lo *hhàneffi,* lo *màleki,* lo *hhànbeli,* y 'l *sehàffi,* del nom dels quatre imams sos fundadors. Lo primer de dits ritos es lo dels turchs; lo segon lo dels marrochs y árabes occidentals; los dos restants los segueixen diferents tribus y nacions d' Arabia y Assia. Se semblan del tot en quant al dogma, consistint únicament sa diferencia en la part ritual ó en las ceremonias religiosas. Per exemple, quan s' está dret pera fer la oració; 'ls hhaneffis creuhan los brassos, los malekis los tenen cayguts. En la ablució legal comensan los uns per lo cap dels

dits pujant fins al colze, 'ls altres comensan per los colzes y baixan fins al cap dels dits.

Creuhen los mussulmans que pera presentarse devant del Criador y ferse digne d' una mirada seva, es precís que 'l cos del home 's trobi del tot pur. Pera axió s' instituhiren las ablucions legals. Consisteixen en rentarse las mans tres vegadas seguidas, l' interior de la boca y nassos, la cara, brassos y cap, l' interior de las orellas, la nuca y 'ls peus. Hi ha además ablucions generals, que s' han de fer rentantse tot lo cos de cap á peus, lo divendres avans de la oració de mitj dia, y després de certs actes, tals com la cohabitació ab una dona, etc. Ahont no 's troba aygua, pot ferse la ablució ab terra ó sorra; y axís se practica en lo desert. També 's verifica la ablució fregantse ab las mans, després d' haverlas aplicat sobre una pedra: d' aquest modo la fan los marinos durant las navegacions, perque l' aygua del mar se mira com impura é inútil al objecte.

Tot mussulmá deu recitar la oració cinch vegadas al dia: la primera al apuntar lo dia, ó quan lo sol se troba divuyt graus sota l' horisó per la part d' orient; s' anomena *Essebàh:* la segona després de mitjdia, en lo moment en que la sombra d' un cuadrant ó bastó, colocat al sol perpendicular á terra, iguala á la cuarta part de sa longitut; aquesta oració s' anomena *Ed-duhur;* la tercera en l' instant que la sombra del pal ó gnomon iguala á sa longitut, y s' anomena *El-aàssar:* la cuarta deu ferse en lo punt mateix que segueix á la total posta del sol, y l' anomenan *El-mogarèb:* en fi, á la quinta vegada 's recita la oració en l' últim instant de la celistia, ó quan lo sol se troba á divuyt graus sota l' horisó per la banda de ponent, y es la que anomenan *El-àscha.*

Cada oració canónica consta de la invocació, alguns *rikats,* y salutació. Lo rikat se compón de set posicions del cos ab diferentas oracions; heus aquí la forma y la oració:

INVOCACIÓ

Lo cos recte, y las mans aixecadas á la altura de las orellas, se diu:

¡Allàhou akbàr! ¡Deu molt gran!

PRIMER RIKAT

Primera posició.—Dret, los brassos y mans cayguts (malekis) ó creuhats (hhaneffis), se resa 'l primer capítol del Coran, que s' anomena *El Fat-ha,* y es com segueix:

Alhàmdo Lillàhi, rab ilaalmin, arrahmàn irrahim, malèk yàoum iddin, eyàka naaboùdou ouà eyàca nastaaïn, ihdina siràta el moustakim, siràta elleddina anaàmta aaleïhim, ghàïr el magdoubi aalèïhim, ouà la addalina.—Amin.

¡Alabansa sia donada á Deu! Senyor dels móns, clementíssim, misericordiosíssim, rey del dia del judici final, t' adorem, é implorem ta assistencia; dirigeixnos per lo camí recte, lo camí de aquells á quins has colmat de tos beneficis, dels que son sense corrupció, y no del número dels extraviats.--Amen.

Després se resa un capítol ó alguns versículs del Coran en la mateixa actitut.

Segona posició.—Se doblega tota la meytat superior del cos, apoyant las mans sobre 'ls genolls y 's crida en alta veu.

¡Allàhou akbàr! ¡Deu molt gran!

Tercera posició.—S' aixeca altra vegada dihent:

Sèmeo Allàhou, limànn Hamidahhou.

Deu ascolta, quan se li donan alabansas.

Quarta posició.—Ajeyentse, ab los genolls, mans, nas y front á terra, 's diu:

¡Allàhou ak[i] bàr! ¡Deu molt gran!

Quinta posició.—Assentat sobre 'ls talons y posantse las mans sobre las cuixas, se crida:

¡Allàhou ak[i] bâr! ¡Deu molt gran!

Sexta posició.—Ajeyentse com abans, dihent:

¡Allàhou ak[i] bàr! ¡Deu molt gran!

Séptima posició.—Tornarse á aixecar, y si es possible, sense posar las mans á terra, y 's repeteix la exclamació:

¡Allàhou ak[i] bar! ¡Deu molt gran!

Y ab axó s' acaba 'l primer rikat, desprès del que comensa altre segon.

En aquest, desprès d' executadas las sis primeras posturas, consisteix la séptima en assentarse sobre 'ls talons, com en la quinta, repetint:

¡Allàhou ak[i] bàr! ¡Deu molt gran!

Desprès s' afegeix:

Atahaïatòul lahi, ouà salaouatòu, ouà ataïa batòu, assalamòu aalèikia iòha ennebiyóu, ouà rahmantòul lahi, ouà barakatahòu assalamòu aalèina, ouà aàla aabadou l-lahi assalaheïna, aschahàhdou ànna là Ilàha ila Allàh ouahadahòu, ouà as-

Las vigilias son pera Deu, com també las oracions y almoynas. Salut y pau á tú, ¡oh profeta de Deu! ¡Qué la misericordia del Senyor y sa benedició sian també ab tú! ¡Salut y pau á nosaltres y á tots los servidors de Deu justos y virtuosos! Confesso que

chahàhdou ànna mouhhammedòun abadòu ouà rassoulouhòu.

no hi ha Deu, sino Deu únich; confesso que Mahoma es son servidor y son profeta.

Si la oració ha de tenir solzament dos rikats, se resa en la mateixa postura la següent adició, després de la oració que acabém de transcriure.

Ouà aschahàhdou ànna elletzi fi dja-á bihi Mouhhammed houa, ouà en e djennàta hòua, ouà en en nára hòua, ouà en essiràta hòua, ouà en en el mizan hòua, ouà en essaàta atàïta la raïba fihi, oua inna Allàhi iabaàz min fil còbor. Allàhouma sallé aàla Mouhhammedin ouà aàla èli Mouhhammedin, càma salèita aàla Ibrahima, ouà barik aàla Mouhhammedin ouà aàla èli Mouhammedin, càma baràkta aàla Ibrahima ouà aàla eli Ibrahima, innaka Hhamidoun mesjidoun.

Y confesso que ell fou quí cridá á son sí á Mahoma; y confesso la existencia del paradís, y la del infern, y la del *sirat,* y la de la balansa, y la de la ditxa eterna concedida als que no duptan, y que en veritat Deu 'ls ressuscitará de la tomba. ¡Oh Deu meu! dona ta salutació de pau á Mahoma y á la rassa de Mahoma, com has donat ta salutació de pau á Ibrahim (ó Abraham); y beneheix á Mahoma y á la rassa de Mahoma, com has benehit á Ibrahim y á la rassa de Ibrahim. Las gracias, las alabansas y la exaltació de gloria sian á tú y per tú.

CONCLUSIÓ Ó SALUTACIÓ

Assentat, y girant lo rostre cap á la dreta y després cap á la esquerra se repeteix á cada costat la salutació:

¡Assalàmou aalèïkom!

¡La pau sia ab vosaltres!

Lo dit constituheix una oració perfecta; més quan ha de constar de tres rikats, no 's resa la adició y conclusió sino al fi del tercer, igual en un tot al segon. Si consta de quatre ri-

kats, al fi del segon, y omitint l' adició, 's resan los dos últims com los dos primers; desprès s' afegeix l' adició y conclusió desprès del quart.

Al comensar las oracions canónicas, se fa la invocació següent:

Allàhou ak^{i} bàr, Allàhou ak^{i} bàr; Aschahàhdou ànna la ilàha ila Allàh; Aschahàhdou ànna la ilàha ila Allàh; Aschahàhdou ànna Sidina Mouhhammèd Rassòul Allàh; Aschahàhdou ànna Sidina Mouhhammèd Rassòul Allàh; a-ï-a-e Salàh, a-ï-a-e Salàh; a-ï-a^{ala}-el felàh, a-ï-a^{ala}-el felàh; Allàhou ak^{i} bàr; Allàhou ak^{i} bàr; la ilàha ila Allàh.

¡Deu molt gran! ¡Deu molt gran! confesso que no hi ha altre Deu, sino Deu; confesso que no hi ha altre Deu, sino Deu; confesso que nostre senyor Mahoma es lo profeta de Deu; confesso que nostre senyor Mahoma es lo profeta de Deu. Veniu á la oració, veniu á la oració, veniu al assil (ó al temple de la salut), veniu al assil. ¡Deu molt gran! ¡Deu molt gran! No hi ha altre Deu, sino Deu.

Dita invocació 's fa també desde dalt dels minarets, cinch vegadas al dia, pera cridar als fidels, ó al menys pera anunciar al poble l' hora de la oració, que pot cadascú ferla ahont se trobi, excepte la del *duhur* del divendres, que deu ferse en la mesquita en comú. A la invocació del matí, desprès del segon *a-ï-a-el felàh,* s' afegeix:

Es salàtou hhaïròun minn en nàoum.

La oració es millor que la són.

Es salàtou hhaïròun minn en nàoum.

La oració es millor que la són.

L' home encarregat de cridar á la oració 's nomena *lo mudden.* Hi ha ademés altre mudden en la mesquita, que resa ó canta la invocació, y *Allàhou ak^{i} bàr* á cada una de las posturas dels rikats, com aixís mateix l' acabament *Assalàmou aalèïkom.*

Després de cada una de las oracions canónicas, se fa ús del rosari, y 's pronuncia:

AL PRIMER GRÁ

¡Sobhàna Allàhi!	¡Oh Deu Sant!

AL SEGON

¡Alhàmdo Lillàhi!	¡Alabansa sia donada á Deu!

AL TERCER

¡Allàhou ak bàr!	¡Deu molt gran!

Y d' aquest modo se passan los noranta nou grans del rosari mussulmá.

Com en la oració canónica lo mussulmá no deu demanar á Deu res d' aquest món, es costúm, passat lo rosari, plegar las mans, y aixecarlas en la actitut d' un home que rebés alguna cosa que ve de dalt; en aquesta posició se demana lo que 's vol, y acabada la oració se passa la má dreta per la barba, dihent:

¡Alhàmdo Lillàhi!	¡Alabat sia Deu!

Ab aquesta fórmula s' acaba la oració. Los divendres s' acostuma anar á la mesquita, lo menos mitja hora abans que l' imam. Després que s' entra, se fa una breu oració composta solsament de dos rikats; després s' asseuhen, y continuan ab altras oracions recitadas á chor, á no ser que llegeixin algun llibre sant, y principalment lo titolat: *Dalil el Hhiratz.*

Abans de la oració del divendres, l' imam fa un sermó al poble.

Lo Coran, ademés de la divisió en *suras* ó capitols, se divideix també en trenta *hhezb;* y l' ús ha consagrat los capítols del últim *hhezb* pera resarlos ordinariament en las oracions canónicas, després de *lo fàt-ha.*

Pera la oració es precís colocarse en un lloch pur; y en cas de no haverhi estora ó catifa, s' esten per terra lo hhaik, ó turban, pera posarshi damunt.

Quan resan plegats molts mussulmans, un d' ells se posa davant, desempenya las funcions d' imam, y dirigeix la oració á fi de que 'ls moviments dels rikats s' executin simultáneament per tots los individuos de la assamblea; si 'ls fidels son en gran número, se colocan en renglas derrera del imam, com en la mesquita.

Hi ha ademés algunas oracions adicionals, que tots los mussulmans resan cada dia; tals son *lo fegèr,* que deu precedir al *sebàh* per lo matí; lo *eschefáa* y 'l *ùter* que deuhen seguir al *àscha* de la tarde. Per lo demés, lo mussulmá pot recitar totas las oracions que vulgui, ja de dia ja de nit, com no sia desde 'l moment de la sortida del sol fins á mitj dia, y del *aàssar* fins al *mogarëb,* temps durant lo qual no 's deu pregar. Ditas oracions son meritorias al fidel creyent; més no per aixó lo dispensan de la obligació de las cinch oracions canónicas.

En las diarias, lo *fegèr* se compón de dos rikats; lo *sebàh* d' altres dos; lo *duhur* de quatre; l' *aàssar* d' igual número; lo *mogarèb* de tres; l' *àscha* de quatre; l' *eschefàa* y 'l *ùter* de tres.

Lo *fàt-ha* y 'l capitol ó versiculs del Coran que 'l segueixen en lòs dos primers rikats, se resan en alta veu en lo *sebàh, mogarèb, àscha, eschefàa* y *ùter;* en lo *duhur,* l' *aàssar* y las oracions adicionals voluntarias, se diu tot en veu baixa. En quant á las invocacions, *¡Allàhou ak[i] bàr! Sèmeo allàhu,* etc., y la salutació *Assalàmou Aalèikom,* sempre se pronuncian en alta veu.

Hi ha també oracions particulars pera 'ls malalts, pera 'ls morts, pera 'ls viatjes, pera la falta d' aygua, pera 'ls eclipses de sol y lluna, pera 'ls combats, pera las trenta nits del Ramadan, pera las pascuas, pera la *kaàba;* últimament n' hi ha de satisfactorias y de supererogació.

CAPITOL X

Almoyna.—Dejuni.—Pelegrinació.—Calendari.—Mesos sagrats.—Pascuas.—Empleats de las mesquitas.—Festivitats.—Supersticions.

Després de la creencia de que existeix un sol Deu totpoderós, y la fé en la missió de son profeta, com també la obligació de las oracions canónicas; s' ha d' observar lo precepte de fer almoyna: lley absolutament obligatoria pera tot mussulmá que 's trobi en estat de cumplirla.

Dit precepte comprén lo delme almoyner, la almoyna pascual, lo sacrifici pascual, los donatius, fundacions pías, y las almoynas eventuals de caritat. Lo delme almoyner equival á dos y mitj per cent al any de tot lo que 's posseheix, escepte los moltons y cabras, que no contribuheixen sinó á rahó d' un per cent. L' almoyna se deu distribuhir als pobres; més aixó se verifica generosament y sense cálcul minuciós, donchs tot cor sensible á las desgracias del pobre, contribuheix en proporció major que la fixada per la lley. Jo he seguit sempre la costúm de mantenir cert número d' infelissos ó esguerrats, ademés de las almoynas accidentals que feya, y ab aixó crech haver fet ma obligació.

Se nomena almoyna pascual la obligació imposta á tot mussulmá acomodat de donar als pobres lo primer dia del mes *Schuàl,* que es la petita pascua (lo *Eid seguir*), mitja mesura de blat ó farina, ó una mesura d' ordi ó dátils, abans de sortir lo sol. Los pares de familia y las personas que tenen casa parada, han de donar per cada individuo de la familia, tant com per ells mateixos; més se te la llibertat de fer aquesta almoyna en diner ó en especie.

Lo sacrifici pascual es lo d' un moltó, bou ó camell, que

's mata lo primer dia de la gran pascua (lo *Eid quibir*), que 's celebra lo dia 10 del mes *Dulhàja*. Dita disposició es aplicable á tots los mussulmans acomodats, pares de familia ó caps de casa. Desprès de matar l' animal per sa propia má, entre la sortida del sol y 'l mitj dia, 'n menja una part rostida, y dona als pobres lo demés, que ha de ser més d' un ters del animal. La pell de la víctima serveix pera l' ús personal del duenyo, ó 's dona als pobres. Se fa igualment lo mateix sacrifici en algunas circunstancias importants, com pera alcansar la salut d' un malalt, pera empendrer un llarch viatje ú altra cosa considerable.

Los donatius ó fundacions pías consisteixen en erecció de monuments de pública utilitat, es á dir, mesquitas, fonts, hospicis ú hospitals, escolas, etc. Axís que un musulmá fa qualsevol donatiu ó fundació pía, ell y sa posteritat perden pera sempre la propietat del be; més pot reservarse certs usos defruyts pera ell y sos successors. Un de mos primers cuidados, axís que vaig sortir del país dels cristians, fou mereixer la gracia per medi d' una fundació pía; y al efecte vaig establir un reservatori d' aygua potable pera ús de la mesquita de Tánger, que no 'n tenia.

Los actes ordinaris de caritat ó almoynas accidentals, que son de mer consell en las altras religions, son casi obligació pera 'l mussulmá. No pot sentarse á taula sense convidar als presents, sia 'l que 's vulla son estat ó creencia; may despedirá sense socorro al miserable que li implori, si te medis de consolarlo. Consecuencia del mateix principi es la hospitalitat pera tot lo que 's presenti, sia la que sia sa relligió.

Lo dejuni en lo mes de *Ramadan* es lo quart precepte diví. Consisteix en no menjar, beurer, fumar, ni olorar las aromas ó fruytas, y observar perfecta continencia, desde 'l moment del *feger* ó alba, fins á posta de sol, durant los vint y nou ó trenta dias del mes de Ramadan.

Aquest dejuni obliga á tots los homes y donas, escepte 'ls malalts, viatjers, donas prenyadas ó en estat d' impuresa legal, didas, minayres, vells débils, personas qual abstinencia podria comprometrer sa salut y bojos. Si s' interromp lo dejuni per olvit ó distracció, per malaltía, viatje ú altre motiu llegítim s' está obligat á satisfer aquest deute dejunant altres

tants dias en altre temps á discreció de cada hú, més si la trasgressió del dejuni d' un sol dia, ha sigut voluntaria sense causa llegítima, llavors en expiació d' aquesta falta s' han de dejunar setanta un dias.

Desde la posta del sol fins á l' hora de la oració del matí, se pot menjar, beurer, fumar y divertirse tant com se vulla durant la nit; més las personas timoratas emplean lo temps en resar á sas casas ó en las mesquitas, llegir lo Corán, fer obras de caritat, reunirse en una societat fraternal y agradable, pero sempre circunspecta. En aquest temps cessan las enemistats, se reuneixen las familias, y 'ls pobres se veuhen socorreguts més que may ab abundants almoynas.

Las mesquitas están obertas é iluminadas durant la nit tot lo temps del Ramadan, y la gentada entra y surt sense parar; las botigas están obertas y son frecuentadas per homes y donas, lo mateix que 'ls cafés, pero á aquestos tant sols hi van los homes, y sempre conservant lo carácter de gravetat que distingeix al mussulmá.

Com passan tot lo dia sense menjar ni beurer, esperan ab impaciencia la hora del mogareb ó posta del sol; á la primera senyal del mudden públich, colocat en lo alt del minaret, tothom se posa en moviment, y de moment menjan farinetas ab mel, sucre ú altre condiment nutritiu: després fan la oració, y al cap de poch se posan á menjar. Molts menjan tres ó quatre vegadas á la nit; més jo solsament prenia té, y al matí, ans d' apuntar lo dia, farinetas ó una mica d' alcuscus.

Los richs apenas s' adonan del dejuni del Ramadan, per que passan lo dia dormint, pera rescabalarse de sas privacions de la nit, de manera que no fan sino cambiar la época de sos goigs diaris: més es penitencia molt gran pera la gent del poble, donchs no tenint altres medis de subsistencia que 'l travall del dia, tampoch pot escapar al rigor del precepte alternant son método de vida. S' observa ab tanta puntualitat lo dejuni del Ramadan, que un mussulmá que 'l trenqués voluntariament, sense causa llegítima, y sobre tot á presencia de testimonis, seria tingut per digne de la pena de mort com infidel.

Essent llunars los mesos árabes, y comensant cada un desde lo moment que 's descubreix la llunanova á la simple vista

los mussulmans están sumament atents á observar lo cel. Tenen pera aquesta cosa un tacte finíssim y una vista fina per demés, de modo que varias vegadas me senyalavan lo paratje ahont veyan la lluna nova, que á mí m' era impossible descubrir, y després ab ajuda d' un telescopi, la descubria exactament en lo punt del cel que m' havian indicat comparada ab un objecte terrestre. Pera fer proclamar la entrada del mes, basta la declaració de dos testimonis que assegurin devant del kadí haver vist la lluna, y en cas que 'ls núvols impedissin véurerla, lo cumpliment dels trenta dias del mes anterior dona lloch al nou. A fi de facilitar las observacions calculaba jo per endevant los dias de la aparició de las llunas novas, y los donava una especie d' almanach: lo exacte de mos pronóstichs m' havia guanyat tota sa confiansa, y 's conformavan ab ells sense cap escrúpul pera comensar y acabar lo Ramadan, fins lo punt de manar lo sultá que aquesta cerimonia no 's verifiqués sense haverho jo indicat.

Lo principi del Ramadan s' anuncia á Fez per tirs de fusell disparats desde una altura vehina, y per lo trist só de las trompetas que tocan los muddens desde dalt de tots los minarets de las mesquitas; lo moment d' acabar lo principi de dit mes ó 'l de la pascua, s' anuncia igualment á escopetadas desde 'ls terrats de las casas. ¡Pobre del que li agrada la tranquilitat, y sobre tot pobres malalts! que 's quedan aturdits per l' espetech de las armas de foch, y 'ls crits de l' alegría universal. Ab tot y 'l carácter august que imprimeix la relligió en lo mes de Ramadan, molts moros del poble baix se tornan casi frenétichs. Los mes perden lo cervell de tant resar y llegir lo Coran; los altres de llegir llibres ascétichs ó sagrats; altres finalment, per la debilitat del ventrell y la tristesa que es sa companya inseparable; y á tots altera l' horrible y fúnebre só de las trompetas que tocan de dalt dels minarets á diferentas horas del dia y de la nit, lo qual produheix moltas disputas en lo poble baix.

La nit del 27 hi ha continuament en las mesquitas un ministre, que sense tenir cap llibre devant, recita 'l Coran en alta veu; lo poble s' está dret escoltantlo. Aquest reso va intercalat ab oracions; los que resan van rellevantse, de manera que al apuntar lo dia s' ha recitat ja tot lo Coran. A la matei-

xa nit hi ha iluminació en los carrers y terrats; la gentada es inmensa, y per tot arreu se veuhen donas á collas que van á visitar las mesquitas, en las quals innumerables noys de totas edats, donas, santons, imbécils bons y dolents, mouhen un soroll infernal: y entretant, ó 's recita 'l Coran ó se diuhen oracions.

Totas las nits del Ramadan, ans d' apuntar lo dia hi ha empleats de las mesquitas que corren per los carrers armats ab grans massas, ab las que donan cops en las portas de las casas, pera que sos moradors s' aixequin á menjar ans de la hora de la oració del matí.

Lo quint precepte diví es la pelegrinació á la Meca. Tot mussulmá ha de fer personalment lo sant viatje una vegada per lo menos en sa vida, ó delegar la comissió á un pelegrí, que cumpleixi per ell y en son nom aquesta sagrada obligació, en cas de trobarse llegítimament impossibilitat de ferlo.

L' objecte del viatje es visitar la *Kàaba* ó casa de Deu en la Meca; las montanyetas *Sàffa* y *Mèrua,* que 's troban en la mateixa ciutat; y 'l mont *Aàrafat,* á poca distancia d' ella. La época de ditas cerimonias en la Meca, es cada any en lo mes Dulhaja. Molts pelegrins aprofitan la ocasió pera passar á Medina á visitar lo sepulcre del profeta; mes aixó es sols un acte de devoció que ni está manat ni tant sols aconsellat per la lley. Ja 'n tractarem en altre lloch.

Componentse l' any árabe de dotze mesos llunars, es onze dias més curt que l' any solar; y per consegüent, lo Ramadan y las pascuas donan la volta del any solar en trenta hu ó trenta dos anys. Heus aquí los noms dels mesos árabes:

Moharràm.	*Arjàb.*
Saffàr.	*Schabàn.*
Ràbiul-àual.	*Ramadàn.*
Ràbiu-tzèni.	*Schnàl.*
Djàd.	*Dulkàada.*
Jomeldà (ó Jumà).	*Dulhàja.*

Los dias de la setmana s' anomenan aixís:

Nahhàr el Hhàd,	dia primer.	Diumenge.

Nahhàr et Zenin,	dia segon.	Dilluns.
Nahhàr telàta,	id. tercer.	Dimars.
Nahhàr l' Arbàa,	id. quart.	Dimecres.
Nahhàr l' Hhamiz,	id. quint.	Dijous.
Nahhàr Jumnà,	id. sisé.	Divendres.
Nahhàr es Jebtz,	id. seté.	Dissapte.

Los dias de dejuni y festa entre any son:

Lo dia 1, 2, 3 y 10 del Moharram, pera lo dejuni.

En lo mes Saffar no hi ha dejunis ni festas.

Lo 12 del Rabiul-aual, se celebra *El Mulad* ó naixement del profeta; las festas duran fins al 19, y en aquesta época se circuncidan comunment los noys.

Res hi ha de particular en los tres mesos següents.

Lo primer dijous y 'l dia 27 del mes d' Arjab están consagrats al dejuni.

En lo mes de Schaban, se passa en oració la nit del 15, y se dejuna l' endemá.

Tot lo mes del Ramadan es de dejuni; se fan oracions durant las nits, y en particular en las del 27 y 30, que s' han de passar totas enteras en oració.

La pascua nomenada l' *Eïd seguir* ó petita pascua, s' ha fixat pera 'l primer del mes Schual. Aquest dia es lo destinat á donar l' almoyna pascual de que ja havem parlat, y á fer la oració pascual en l' *Emsàlla,* de que parlarém més endevant. Després d' aquest dia de pascua, se dejuna altres sis dias que s' esculleixen á voluntat en lo trascurs del mateix mes.

Res hi ha de particular en lo mes Dulkaada.

En lo de Dulhaja, los mussulmans que no van á la Meca dejunan los nou primers dias. Lo dia 10 del dit mes, comensa la pascua nomenada *Eïd quibir* ó gran pascua, que dura tres dias, lo primer dels quals se va molt dematinet á fer la oració pascual al Emsalla, y tornant á casa, se sacrifica un moltó en memoria del sacrifici d' Abraham. En aquesta época se practican las cerimonias de la pelegrinació de la Meca.

Los dits mesos constan de vintinou y trenta dias; l' any sols ne te tres cents cincuanta quatre, y per consegüent lo terme dels dotze mesos s' adelanta onze ó dotze dias al dels mesos

solars. Resulta d' aquí que 'l Ramadan, com las pascuas, donan la volta del any solar, y no 's troban poch més ó menos en lo mateix punt sino al cap de trenta hu ó trenta dos anys solars, que componen un any llunar de més. Lo present any, que es lo 1218 de la hégira comensá lo 23 d' Abril de 1803 de Crist.

Lo dejuni del Ramadan es l' únich verdaderament obligatori per precepte diví; los altres no son sino práctica relligiosa imitativa.

Los mussulmans contan al any quatre mesos sagrats, durant los quals no s' ha de fer guerra sino per necessitat, ni matar á ningú. Dits mesos son los de Moharram, Arjab, Dulkaada y Dulhaja.

Pera la oració pascual, hi ha fora de la ciutat un lloch destinat, que s' anomena *El Emsalla,* ahont s' aplega tot lo poble lo matí del dia primer de cada pascua, abans de sortir lo sol.

Com lo sultá se trobava aquí la última pascua, la festa fou magnífica. De totas las provincias del imperi acudiren bajás, kaids y grans scheiks, al cap de numerosos escuadrons de caballería, y acamparen la major part fora de la ciutat.

En lo lloch del Emsalla se formá un clos quadrat, tancat per tres parts com un llens de cinch ó sis peus d' alsaria y uns xeixanta de llargada per cada un dels costats, ab una tribuna dins pera 'l predicador. Eram més de siscents homes dins del clos; á fora hi havia tota la població de Fez y 'ls fidels que havian vingut de las provincias, formant una reunió de més de duas centas cinquanta mil personas. A la arrivada del sultá comensá la oració. Cada vegada que l' imam y 'l mudden pronunciavan la exclamació *¡Allàhou akbàr!* ¡Deu molt gran! pera 'ls moviments dels rikats, era al instant repetida per gran número de muddens, espargits entre la gentada fins á una gran distancia; á aquest crit se veyan postrar devant de la Divinitat duas centas cinquanta mil ánimas ab son soberá, y tenint per temple la naturalesa entera: espectácle verdaderament august, y que no 's pot veure sense sentirse profondament conmogut.

Després de la oració, un fakih del sultá pujá á la tribuna, pronunciá un sermó, y terminá la cerimonia ab altra breu

oració. Lo sultá sortí del clos y pujá á caball, seguint tots son exemple. Després d' haver donat un passeig, durant lo qual li sortiren al encontre pera saludarlo diferentas representacions de las provincias, se retirá; y tot seguit comensaren los cossos de caballs, las escaramussas, escopetadas y crits d' alegría, que duraren tres dias en la ciutat y sa comarca.

Es bastant notable 'l modo que tenia cada cos de saludar al sultá. Formats en batalla ó en renglas, se presentavan al sultá ab sos llarchs fusells, que sostenian perpendicularment devant d' ells ab la má dreta; y apoyats en la sella, doblegavan lo cos endevant fent una reverencia, y cridant tots á la vegada: *¡Allàh iebàrk omor Sidina!* ¡Deu beneheix la vida de nostre senyor! Després se retiravan pera fer lloch á altres. Lo gefe de cada cos s' avansava un moment; y acostantse al sultá, 'l saludava en particular, se donava á coneixer, y feya senyal als seus pera acostarse y retirarse.

A poca distancia del sultá 's veyan moltas companyías de sa guardia á caball, ab infinit número de banderas, una banda de timbals esquerdats y de dolsaynas desafinadíssimas. Prop del sultá anavan sos primers oficials y alguns patjes á peu; dos dels últims se mantenian sempre á un costat y altre del caball ab un mocador de seda á la má pera espantar las moscas.[1]

Lo senzill de la festa, la bona fé d' un poble inmens, son reculliment y fervor durant la oració, y la grandesa del temple, qual volta es la inmensitat del espay, y son canalobre l' astre engendrador dels móns, forman lo quadro més imponent y patétich que poden presentar los homes reunits en societat, al rendir homenatje al gran Deu de la naturalesa.

Hem fet avinent ja que entre 'ls mussulmans, no hi ha sacerdots propiament dits. Los que serveixen en las mesquitas no portan cap distintiu que 'ls fassi reconeixer, ni carácter que 'ls eximeixi de las obligacions de ciutadá; perque tenen donas, travallan y pagan contribucions; en una paraula, l' ordre del sacerdoci, que en los altres cults forma classe apart en l' estat, y quals individuos son mirats com mediadors entre l' home y 'l Sér suprem, no existeix entre 'ls mussulmans. Aquí 'ls homes son iguals devant lo Criador de totas las co-

sas; los temples no tenen indrets reservats ni llochs privilegiats. La virtut ó 'l vici son los únichs medis que acostan ó apartan al home de la Divinitat.

Los empleats de las mesquitas son primer los imams que dirigeixen la oració, predican los divendres, y á vegadas llegeixen llibres sagrats; en segon lloch los muddens, que convocan al poble desde lo alt dels minarets, y ajudan als imams en la direcció de las oracions. Mes tals empleos no imprimeixen carácter als que 'ls exerceixen; aixís es que desde 'l moment que acaban sas funcions, se dedican á sos quefers com senzills ciutadans: si falta l' imam en la mesquita, lo mudden ó qualsevol altre individuo del poble 's posa al cap de l' assamblea, dirigeix la oració y desempenya las funcions del verdader imam.

Los mussulmans no tenen més festas entre any que las de las pascuas y del naixement del profeta. Los divendres travalla 'l mussulmá lo mateix que 'ls altres dias de la setmana; comensa al matí fins á una hora ans del mitj dia, en que deixa l' obrador ó las ocupacions pera anar á fer sa ablució y oracions á la mesquita; retorna després al travall, sense que tan contínua ocupació influheixi gens en la salut ó felicitat del poble, que al contrari está molt sá, y te la ventatja de contar al any cincuanta dos dias més de travall, que son sacrificats ó perduts pera 'ls individuos d' altres relligions.

De lo dit s' infereix que l' *islàm* ó relligió de Mahoma es austera. La paraula *islamisme* vol dir *abandono de sí mateix á Deu,* y sobre aquesta base principal se funda 'l cult. La fé viva en la existencia d' un sol Deu, la puresa, la oració, la caritat y la mortificació per medi del dejuni y pelegrinació, son sos carácters essencials; carácters que la farán respectable á totas las nacions y edats, als ulls dels filosops que la conegan per altras relacions que las que han donat novelistas ó viatjers poch instruhits.

La creencia en las missions de Noé, Abraham, Moisés, Jesucrist, y altres antichs profetas, es article indispensable pera la introducció al islam; de modo que un juheu no pot ser admés entre 'ls fidels, sense que abans hagi donat probas de sa creencia en la missió de Jesucrist, reconegut com l' *esperit de Deu (Ruh Ullàh)* y fill d' una verge; lo qual confessa lo Coran.

Creuhen los mussulmans que 'ls evangelis que van en mans dels cristians han sigut viciats y corromputs per interpolacions. Negan la mort de Jesucrist, lo qual segons lo Coran, pujá viu als cels en vida sense patir lo suplici de la creu; tampoch admeten lo dogma de la Trinitat, y per consegüent la unió hipostática de la segona persona en Jesucrist y en la Eucaristía; dogmas que consideran com pura idolatría. Lo cult de las imatges los hi causa horror; y miran la confessió é indulgencias com medis d' especulació.

Per desgracia s' han introduhit també en l' islamisme supersticions de que 's plany lo filosop mussulmá. Las cerimonias exteriors del cult han prevalescut sobre 'l fons de la relligió, en termes, que ab tal que un mussulmá fassi cada dia lo número de postracions ó rikats previnguts per la lley, res hi fa sa moral, donchs sia la que 's vulla no deixarán d' anomenarlo bon mussulmá; y fins será elevat á la dignitat de sant, si excedeix lo número d' oracions y dejunis prescrits per la relligió, encar que sa conducta sia la d' un home pervers, com jo n' he conegut alguns.

La veneració als sepulcres dels sants, te un útil resultat, perque las capellas serveixen d' assil á la ignocencia contra 'ls atentats del despotisme; la veneració que inspiran los imbécils protegeix sa existencia desgraciada; més també las capellas amparan gran número de criminals que deurian desapareixer de la societat, y 'l respecte que 's té als imbécils dona lloch á mil atentats contra la moral pública. Las saphis ó talismans, las reliquias y rosaris, los que resan oracions pe'ls malalts, per las cosas perdudas, son altras tantas estafas piadosas que entelan lo deisme pur de Mahoma. Mes en fi, ¿quín es lo cult en la terra que no hagin alterat la copdicia dels xarrayres ó lo neci temor del poble? Afortunadament no 's veuhen en aquest país companyías monásticas, es á dir, los derviches que 's troban tot sovint en tota Turquía.

CAPITOL XI

Scherifs de Muley Edris.—Fets dels rellotjes.—Entrada del sultá á Fez.—Missatje del sultá.—Interrogatori del gefe dels astrólechs.—Forada.—Intrigas del astrólech.—Triomf d' Alí Bey.—Compra d' una negra.—Almanach.—Sortida del sultá.—Eclipses.

Hem vist que las cendras de Muley Edris, fundador d' aquest imperi, se veneran en son santuari de Fez, ahont també s' han establert sos descendents, mirats com la familia més ilustre del país, ab lo nom de *scherifs de Muley Edris.* Lo cap d' aquesta familia pren lo títol de *l' Emkaddem* ó *l' Antich.* L' emkaddem actual es un vellet venerable, nomenat *Hadj Edris,* lo qual administra 'ls fondos que están colocats en caixas al costat del sepulcre del sant, com també las almoynas de grans, animals, y altres efectes que 'ls habitants posan á sa disposició com á tribut; ell mateix fa la distribució entre 'ls scherifs de la tribu, la major part dels quals se mantenen ab dits fondos, encar que n' hi ha de molt richs, ja per los inmensos bens que posseheixen, ja per lo comers que fan tant ells com l' emkaddem. Es tan gran la veneració que tenen los habitants á Muley Edris, que en totas las situacions de la vida, y fins per moviment indeliberat, en compte d' invocar al Totpoderós, invocan á Muley Edris.

Anant de Mequinez á Fez me precedí un oficial del sultá, ab una ordre d' aquest monarca pera Hadj Edris, á fi de que me manés preparar allotjament, assistirme y servirme en tot lo que necessités. En consecuencia vaig posar en sa casa al arribar á Fez; més essent tan vell que apenas pot caminar, no 's troba en estat de mourers; y per això son fill gran anomenat també *Hadj Edris Rami,* fou quin s' encarregá exclusivament de mos assumptos; y per aquesta rahó sempre que

parli de Hadj Edris deu entendrers del fill, á no ser que 's designi expressament al pare.

Los dos ab sas familias respectivas viuhen en una mateixa casa. Hadj Edris Rami te la meva edat. Son carácter apreciable, la rectitut de sos principis, y sa fidelitat may desmentida han fet d' ell mon millor amich. ¡Tantdebó sia tan felís com jo desitjo, y pugui contar tants anys com virtuts!

L' endemá de ma arribada á Fez, vaig rebre visita dels principals scherifs de la tribu d' Edris, y altras moltas de la ciutat. En aquestas visitas las preguntas eran innumerables, las observacions infinitas, com també 'ls informes y noticias que demanavan als meus criats per tots los medis imaginables: los hi feyan sufrir verdaders interrogatoris ab relació á ma persona; mes los importuns preguntayres quedaren tan satisfets de las respostas dels meus, que abans de passar lo segon dia ja m' havian besat cent vegadas la barba, y 'ls més distingits me demanaren la gracia de dignarme contarlos en lo número de mos amichs.

Los Edris, enamorats de son hoste, pensavan tenirme molt temps, y no escassejavan res pera ferme agradable la permanencia; pero com jo no estich be sino á casa meva, 's vegeren precisats á buscarmen una, y al cap de pochs dias vaig anar á habitar la que m' havian disposat, que era hermosíssima. Se trobava á Fez lo prímpcep Muley Abdsulem, y l' endemá de ma instalació vaig anarlo á veure. Aquest august y respectable vell m' omplí de caricias, y m' encarregá moltas vegadas que hi anés cada dia. Li vaig prometre y ho he cumplert casi sempre.

Lo despotisme que pesa desde tant temps sobre aquest imperi, ha reduhit als habitants á la costúm d' amagar son diner, y adoptar tant en sos vestits com en los mobles de sa casa tot lo que pot contribuhir á dissimular sa riquesa, de manera que ningú gosa á donar la més lleugera mostra de luxo, per rich que sia, excepte 'ls parents propers del sultá y 'ls scherifs Edrissi, que gosan de més llibertat en aquest punt, y que de consegüent no temen vestirse y tenir la casa més be que 'ls demés. Mos amichs notavan en mí un sistema contrari al del país, puig acostumat al luxo oriental de cap modo m' acomodava subjectarme á la mesquinesa de Fez. Tremolavan

pera mí, y 'm comunicavan sos temors respecte á aixó; més lluny de corretgirme may vaig mudar mos usos, fins que mos amichs acabaren per acostumarshi y encar hi hagué qui s' adelantá á imitarme. Ma tertulia creixia cada dia; los bajás, los scherifs y 'ls doctors ó sabis, se creyan honrats en formar part d' ella

Alguns dias després de ma arribada 'm portaren à la mesquita de Muley Edris, y á una bonica habitació que hi ha prop; allí vaig veure una preciosa colecció de rellotjes: me previngueren que 'l sultá havia ordenat se 'm preparés dita habitació, á fi de que pogués anar allí á llegir ó estudiar, y 'ls doctors devian venir cada dia pera conferenciar ab mi.

No 'm convenia gens ni mica subjectarme á cap traba: aixís es que després de manifestar tota la extensió de mon reconeixement á las bondats del sultá, y aceptat la habitació; vaig dar ordre á mos criats que portessin catifas, coixins, un sofá, y tot lo que necessitava pera ma comoditat, y després d' haver dit que aniria alguna vegada á llegir, vaig declarar francament que aixó *no seria tots los dias*. Tal llenguatje los deixá parats.

En deu dias sols hi vaig anar duas vegadas; molts doctors acudiren, y las sessions se passaren en cumpliments y conversacions indiferentas.

En aixó 's rebé la noticia de que 'l sultá estava per arrivar á Fez. Llavors Hadj Edris me digué que dos dias després de ma arribada, havia rebut son pare una ordre del sultá, en la que li prevenia cuidés jo dels rellotjes de Muley Edris, y donés la hora pera las oracions canónicas; y que al efecte me assignava una renda sobre 'ls fondos de la mesquita. Al sentir tal órdre 'm vaig posar fora de mi. Vaig cridar contra la injusta pretensió de voler imposarme obligacions, quan jo no demanava res á ningú; enfadat, y vaig jurar que no posaria 'ls peus á la sala, y que si no se 'm donava una satisfacció, ja no tornaria á casa de Muley Edris. Lo bon Hadj Edris estava sofocat; m' asegurá que tant ell com tots aquells á qui s' havia confiat l' assumpto, pensavan lo mateix que jo, y per aquesta rahó no m' ho havian volgut dir; mes que ara 's veyan precisats á ferho per la próxima arrivada del sultá, y pera no exposarse á un disgust si no donavan

cumpliment á la ordre comunicada. Al mateix temps ell y 'ls demés feyan tot lo possible pera calmarme; me pregaren que procurés quan menos dorar la cosa, anant alguna que altra vegada á casa de Muley Edris; més no vaig volguer escoltar res, vaig montar á caball, y com un llamp me 'n vaig anar á veurer á Muley Abdsulem.

Vaig queixarme á aquest respectable amich, fentli veurer que alló era degradarme als ulls del públich, lo que 'm feya creurer havia merescut ben poca consideració al sultá, á qui li vaig pregar trasmetés la expressió de mos sentiments sobre 'l particular. Muley Abdsulem me doná totas las possibles satisfaccions: m' assegurá haver sigut una mala inteligencia, y si hagués tingut la més insignificant noticia del assumpto, no hauria consentit que se me 'n parlés; que devia considerarme com fill seu y del sultá Muley Soliman, y per consegüent que seria lliure de fer lo que vulgués, sense que ningú pugués ni degués ficarse en mas cosas, y per últim, que no volia que se 'm causés lo més petit disgust.

Tres dias arreu aquest bon prímpcep me doná satisfaccions sobre aquell fet, y vaig veure be la elevada opinió que éll y 'l sultá tenian feta de mi, y que la ordre relativa als rellotjes havia sortit d' algun ministre ambiciós que tenia sens dupte interés en degradarme als ulls de tots; més en lloch d' humillarme aquella feta, aumentá mon crédit. Mos amichs celebraren lo triomf com cosa may vista; mon nom se feu célebre; llavors vaig desplegar tot l' aparato convenient á ma categoría; y no hi hagué cap persona distingida en Fez, que no s' apressés á venir á visitarme, y la meva casa estava plena de gent desde 'l matí fins al vespre.

Alguns dias després s' anunciá la próxima arrivada del sultá. Acompanyat d' alguns criats y moltas personas distingidas de la ciutat, vaig sortirli montat al encontre fins á una distancia considerable. Aixís que 'l ovirarem li ferem nostres salutacions, á las que correspongué afectuosament, y confonentnos ab los senyors de sa comitiva, l' acompanyarem al palau. Lo sultá hi entrá, més lo seguiment y la tropa, ab lo poble, se retiraren cadascú pe'l seu cantó. La comitiva del sultá 's componia d' un escamot de quinze á vint genets; cent passos més enrera venia lo mateix sultá montat en una mula,

portant á son costat al oficial que sostenia lo parassol montat en altre mula. Lo parassol es en lo Marroch lo distintiu del soberá; ningú més que ell, sos fills y germans pot durne, no obstant á mí se m' otorgá lo inestimable honor d' usarne. Vuyt ó deu criats anavan prop del sultá; lo ministre Salahui seguia derrera ab un criat á peu, y tancavan la marxa alguns empleats y mil soldats de caballería blanchs y negres, ab llarchs fusells á la má, formant una especie de línea de batalla, qual centre tenia deu ó dotze homes de rengla y potser més, y quinas extremitats acabavan en punxa ab un sol genet; més sens ordre de distancias. En lo centre de la línea hi havia un rengle de tretze grans banderas, cada qual de son color, unas vermellas, altras verdas, grogas ó blancas, lo que serveix de punt de vista á la tropa pera avansar, fer parada ó girar; més tots los moviments se fan tumultuosament y en desordre. Prop de las banderas hi van quatre ó sis timbals esquerdats ab algunas dolentas dolsaynas; més no tocá aquesta especie de música fins després d' haver entrat lo sultá en son palau.

Vaig anar lo mateix dia á veure á Muley Abdsulem, y li vaig demanar consell respecte lo que devia fer pera ser presentat al sultá. Me respongué que tot seguit anava á parlarne. Passá sense perdre un moment al palau, y de retorn m' anunciá que 'l sultá me rebria tots los divendres, y que si no m' enviava á buscar cada dia, era perque no volia darme molestia ni privarme de ma llibertat; finalment, que m' enviaria un dels seus sabis, lo qual s' encarregaria d' acompanyarme al palau.

En efecte, l' endemá, trovantme en ma casa en companyía d' unas vint personas, m' anunciaren un missatje del sultá. Vaig fer entrar al enviat, que era 'l primer astrónom y astrólech de la Córt: aquest se presentá manifestantme 'l més gran respecte, y posantme á las mans un magnífich hhaik de part del sultá, afegint que ell, *Sidi Ginnàn,* tenia l' honor d' haver sigut nombrat per S. M. pera acompanyarme al palau cada divendres.

Després de besar l' hhaik y posarmel sobre 'l cap, segons costúm, lo vaig deixar sobre mon coixí, essent felicitat per tots los presents.

Nos serviren lo té, y després de mitja hora de conversa, Sidi Ginnan me demaná si podria dirme una paraula á solas. Nos n' anarem á altra sala ab un secretari que ab ell havia dut. Axís que 'ns sentarem, comensá á ferme diferentas preguntas. Me demaná lo nom, edat, patria, y ahont havia estudiat; després me demaná li resolgués diferents problemas astronómichs, tals com la longitut y declinació del sol del mateix dia, sa revolució periódica, la precessió dels equinoccis, la longitut y latitut de ma patria, las de ma casa en Lóndres, etc. No m' agradava ni molt menos tal conversa, perque ignorava son objecte. Vaig respondre ab certa severitat, lo qual no impedí que la traslladés al secretari. Afegí las duas prediccions dels dos propers eclipses de sol y lluna, quals datas y horas anotá també l' escribent. Després de lo qual los vaig despedir fent un regalo á cada hu.

Mentres durá aquesta especie d' interrogatori, Hadj Edris no parava d' una sala á altra ab la més viva inquietut; y quan despedit l' astrólech vaig tornar al saló de la tertulia, vaig trobar á tots mos companys dividits en grupos de quatre en quatre, fent oració per mí. Me conmogué l' interés que 'm manifestavan aquells apreciables amichs. Lo bon Hadj Edris se tranquilisá, y tots me feren los cumpliments més afectuosos.

L' endemá sortirem á fora al objecte de passar dos ó tres dias en un jardí de Hadj Edris: més no haventhi més que homes, y no poguent dedicarnos á cap joch, ni tampoch á la dansa y música, diversions incompatibles ab la diversitat de nostre carácter, com tampoch usar licors prohibits per la lley; no havent la major part de nosaltres cultivat prou las ciencias pera ferlas servir d' assumpto á nostras conversacions; reduhits á la impossibilitat d' ocuparnos de noticias políticas per la falta absoluta de correspondencias, correus y papers públichs, ¿en qué passariam lo temps? En menjar com Heliogábalos cinch ó sis vegadas al dia, en beure té la major part d' ell, resar plegats, jugar com xicots, nombrar d' entre nosaltres bajás, kalifas, kaids, que prenian lo mando pera gobernar tot lo restant de la companyía, á cada menjar, á cada té y á cada passeig.

L' únich joch que presenta una mica d' interés, es un que

consisteix en posar una dotzena de tassas cap per avall sobre una gran plata. La companyía se divideix en dos partits: l' un posa un anell ó moneda sota qualsevol tassa, y l' altra ha de trobar l' objecte amagat en la primera ó última que aixeca. Si no la troba més que en una de las tassas d' entremitj, lo qui aixecá la tassa reb un cop de cada un dels del partit contrari ab un mocador plé de nusos; més si l' anell se troba en la primera ó última tassa aixecada, llavors passa al inrevés.

Dit joch es bastant interessant, y diverteixen molt las rahons suscitadas entre las personas del partit que aixecan las tassas, y no deixa de produhir alguns quadros entretinguts la oposició dels débils y 'ls forts. Axís que un d' ells allarga la má pera aixecar una tassa, quan sos companys se li tiran damunt pera detenirlo, lo besan y demanan per amor de Deu que no la toqui. Altre descubreix de cop quatre ó sis tassas, creyent que no hi ha res sota, y queda de pedra al veure l' anell fatal. Com tots los d' un partit coneixen lo secret de la tassa que conté l' anell, los individuos de la part contraria procuran endivinarho en sos rostres, y tots s' enganyan ab falsas apariencias. Tals son las diversions que 'ns ocuparen durant tres dias y duas nits que passarem en lo jardí.

L' últim dia era dijous, y com jo havia dit al sultá que 's veuria la lluna nova si 'ls núvols no la tapavan, lo sultá maná en consecuencia proclamar lo principi del Ramadan pera 'l divendres, encara que la lluna se mantingués constantment amagada.

En virtut de la disposició del sultá, vingué Sidi Ginnan á buscarme aquest divendres pera conduhirme al palau. Vaig pujar á caball y passarem á la mesquita del palau, ahont, haventme fet sentar, me deixá sol. Una hora després vingué lo sultá á la tribuna, ahont resa ordinariament la oració dels divendres sense ser vist del poble. Acabada aquesta, se 'n aná lo sultá sense haverlo vist. No be havia sortit, quan Sidi Ginnan obrí la porta de la tribuna, me cridá y 'm feu entrar; y haventla tancat, m' acariciá molt, m' ensenyá lo lloch hont acostumava 'l sultá fer la oració, asseguerantme *que tot li havia contat; que li havia participat mon anunci dels eclipses; que 'l sultá li havia respost que quedava satisfet, y que li ha-*

ria donat ordre de que m' acompanyés cada divendres á la mesquita, com ho havia fet aquell dia.

Tot seguit vaig coneixer la mala fé d' aquell home; y per això li vaig respondrer en sech: *molt be, pero m' es indiferent venir aquí á fer ma oració, ó ferla en qualsevol altra mesquita*. Això 'l va confondre y procurá dissimular sa intriga. Me conduhí al carrer per una porta interior del palau, dihentme misteriosament: *sortim per aquí, perque com tothom sab que 'l sultá vos ha demanat, advertirán més prompte las senyals de distinció que vos concedeix*. Indignat de la fellonía d' aquell subjecte, vaig dir agrement: *tant se me 'n dona sortir per aquí com per altra porta;* y montant al instant á caball vaig sortir ab los meus criats. Ell pujá també en sa mula, y corrent pera atraparme se posá á mon costat y 'm preguntá si volia donar una volta: li responguí que no. Me seguí fins á casa y 's retirá.

Alguns amichs que m' esperavan, vejentme entrar molt enfadat, s' apressaren á preguntarme si havia vist al sultá. Los hi vaig contar ma aventura, y quedaren admirats.

Jo coneixia prou la forsa de ma influencia, com també 'ls motius de la conducta de Sidi Ginnan, y era ja indispensable donar un cop que produhís son efecte en lo públich. Vaig posar má á la ploma, y vaig escriure una memoria dividida en dotze articles. Vaig demostrar geométricament la injusticia d' aquella especie de menyspreu, puig jo res havia pretengut, y 'l sultá per lo contrari no m' havia enviat á buscar sino pera més desairarme. L' últim article acabava així: *per aquesta rahó surto inmediatament pera Alger*. Vaig manifestar á mos amichs que anava á marxar al moment, pregant á Hadj Edris que dongués desseguida las disposicions pera mon viatje, y á una persona de la reunió li vaig encarregar que dugués ma carta á Muley Abdsulem. Axís que sentiren llegir mos amichs lo que acabava d' escriurer, y sobre tot convensuts de ma resolució, tremolaren y feren tot lo possible pera detenirme; més no vaig escoltar cap rahó fins que m' observaren que un mussulmá no deu viatjar durant lo Ramadan sense molta necessitat. Llavors vaig cedir, y consentí en passar lo Ramadan á Fez; més declarant que marxaria inmediatament desprès d' acabat. L' endemá m' enviá un recado

Muley Abdsulem, pregantme que l' anés á veure. Vaig cumplir ab ell, y llavors me digué: «Que havia estat en lo palau y parlat al sultá del meu assumpto; que aquest se trobava en extrem irritat contra Ginnan; *que veya clar que era home de mal cor;* que 'l sultá al donar l' ordre d' acompanyarme cada divendres al palau, no volia dir que 'm deixessin en la mesquita, sino que m' hi introduhissen pera veurel y parlarli; que aixó era lo que devia fer cada divendres, y que podria molt ben ser que Ginnan y alguns altres tinguessin que arrepentirse.» Acabá dihent que anava á donar ordre pera arrestar á aquell miserable. Tot seguit vaig intercedir en favor seu, declarant que quedava satisfet, y li vaig pregar ab las majors instancias que 'l fet no passés endevant.

Mos amichs celebraren lo triomf; més poch després vingué un d' ells molt trist y 'm digué: vostra sobrada bondat vos ha fet cometrer una falta.—¿Quina?—L' haver comunicat al traidor Ginnan los dias y horas en que han de succehir los eclipses de sol y lluna: donchs be, no content ab no haver dit res de vos y de lo obligat que vos té d' estar, ha presentat al sultá vostre travall y s' ha fet passar per autor d' ell. Al sentir aixó vaig exclamar: ¡Pobre home, quína llástima 'm fa!—Mes ¿per qué?—Perque ni ell ni ningú coneix á Fez los dias y horas dels eclipses sino jo.—¡Cóm! ¿Donchs no 'ls haveu indicat? ¡Si éll los té tots escrits!—No: aviat vaig coneixer l' home ab qui tractava; per aixó en quant á la part astronómica no li he dit veritat en res, y de conseguent los pronóstichs que ha donat son falsos. Al sentir aixó tots se 'm tiraren demunt. Me besavan las mans, m' abrassavan, y m' aixecavan en brassos proclamantme home superior á tots los demés.

Lo divendres següent Sidi Ginnan, fingint ignorar tot lo que havia passat, vingué á buscarme pera conduhirme al palau. Lo vaig fer esperar més de mitja hora, y montant á cavall li vaig manar que 'm seguís. Entrarem en una capella interior del palau, ahont acudí aviat un fill del sultá pera ferme companyía, y alguns minuts després lo sultá m' enviá á buscar.

Vaig passar segons costúm, acompanyat de dos oficials; me presentáren al sultá, que 's trobava en la caseta de fusta del tercer pati. Aixis que hi vaig entrar, me convidá á sentar-

me sobre un matalás. Entre altras preguntas que 'm feu, una d' ellas fou si m' agradava aquell país, si 'l clima me probava bé; y després, anomenantme fill seu y donantme altres titols honrosíssims, afegí repetidas vegadas *que era mon pare.* Al intentar besarli la má, me presentá lo palmell com á sos propis fills. *Trayentse son propi alburnús, me 'l posá ell mateix,* repetintme que podia anar á veurel sempre que volgués; que no 'm fixava época perque no tractava de causarme la més lleugera incomoditat. Feya ja estona que durava nostra conversa, quan lo sultá me preguntá la hora: vaig mirar lo rellotje y responguí que era la de la oració. Després d' haver repetit més de cent vegadas que jo era son fill, s' aixecá y entrarem á la mesquita. Aixó passá en presencia de moltas personas, y entre altras en la del mufti ó principal imam del sultá. Aquest personatje, agafantme per la má, me conduhí á la mesquita, que estava plena de gent, y no me la deixá fins que 'm vaig assentar. Semblant entrada en la mesquita ab ma comitiva, y sobre tot revestit com anava del alburnús del sultá, atragué sobre mi las miradas de tots los assistents. Vaig sortir al acabarse la oració; tots quants podian arribarhi me besavan l' espatlla ó la punta de mon vestit. Vaig preguntar per Ginnan, y 'l mufti respongué fent un senyal de menyspreu: *deixeulo á aquest miserable, y no hi penseu més.* Vaig fer almoyna á la porta de la mesquita, segons ma costúm, y 's demanaren benediccions pera Muley Soliman y pera mi. Després vaig pujar á caball, y vaig tornar á casa del tot satisfet, puig la reparació de ma injuria havia sigut pública, y sobre tot havia fet soroll. Tothom me cumplimentá. Ja no 's tractá llavors de marxar á Alger, y vaig continuar mas visitas al sultá fent la oració ab ell en la tribuna.

Lo mussulmá que no te donas, es generalment mal mirat. Jo may havia pensat en semblant article, perque entregat del tot als goigs del esperit, havia olvidat los del cos. Mos amichs me parlaren d' aixó tantas vegadas que vaig tenir de cedir. Sabent que no volia casarme fins haver fet la pelegrinació á la casa de Deu, me presentaren una jove esclava negra, la que vaig admetre sense mirarla. Las donas de Hadj Edris, haventla reconeguda com amistansada meva, la banyaren, purifi-

caren y perfeccionaren per espay d' alguns dias, arreglantli 'l parament: després la portaren á casa. A pesar de sos adornos, perfums y purificació, no deixá de quedar confinada á una habitació separada, ahont se la serví y tractá perfectament; més no sé en que consisteix, pero no vaig poguer vencer ma repugnancia per una negra de llavis grossos y nas xato; de manera que la pobre dona haurá quedat sens dupte molt enganyada en sas esperansas.

Vaig prometre á Muley Abdsulem un calendari pera 'ls quatre mesos que terminavan l' any árabe. L' enllestí, indicant la correspondencia de las datas ab l' any solar, los dias de la setmana, del mes y de la lluna, la longitut y declinació del sol en Fez á punt de mitj dia, la hora de sa sortida y posta en lo mateix lloch, la del pas de la lluna per lo meridiá, la diferencia del temps mitj al verdader, los cambis y altres punts llunars, y 'ls fenómens més notables d' altres planetas.

Com era precisament la época en que havian de succehir los dos eclipses de sol y lluna, l' almanach se feu molt més interessant per lo pronóstich de dits fenómenos, qual descripció vaig fer completament. afeginthi las figuras que devian presentar. Al final hi anavan altres dos dibuixos que manifestavan, l' un la grandesa dels planetas ab relació al sol, l' altre 'l sistema solar ab tots los nous descubriments. Al presentar dit almanach, quedaren tan assombrats Muley Abdsulem y 'l sultá, que predigueren la ruina de tots los que representavan en Fez lo paper de sabis sense saber res.

Un cop publicats los dias y circunstancias dels eclipses, en poch temps arrivaren á noticia de tota la ciutat; y com cadascú afegía alguna cosa á la noticia, feren correr mil tonterías; los astrólechs anunciaren desgracias, que segons ells devian comensar per tres dias seguits d' espessas boyras. Ningú pot figurarse lo travall que 'm costá destruhir la impresió de tan ridículas prediccions.

Acabat lo Ramadan se celebrá la pascua del modo acostumat; y poch temps després sortí lo sultá pera 'l Marroch, pregantme que 'l seguís, lo qual li vaig prometre. L' eclipse de lluna fou poch notat del poble, perque 'l cel estava tapat pels núvols, y va plourer una mica. Mes ¡Deu meu! ¡Quín desordre tan espantós causá l'eclipse del sol! Lo cel estava seré

del tot. A mitj dia, lo sol se tapá casi per complert quedant descubert no més que mitj dit del disch. Los habitants corrian per los carrers donant crits com á bojos; los terrats estavan plens de gent, y finalment ma casa se trobava tan plena, que era impossible donar un pas desde la porta fins dalt de tot.

L' eclipse terminá poch després de mitj dia. Jo estava á taula, quan m'avisaren que 'l fill del kadí volia parlarme tot seguit: lo vaig fer entrar, y me digué ab las llágrimas als ulls y 'l tó més llastimós que, no poguent son pare sortir de casa per estar malalt, venia de sa part á suplicarme tingués la bondat de dirli, ja que 'l bon Deu los havia fet sortir felisment del eclipse, *si podia venir cap més desgracia.* Tranquilisat del millor modo que vaig sapiguer l' esperit d' aquell home sobre sos terrors, se 'n aná content.

Es impossible desarrelar del esperit d' aquella gent la idea de que 'l que sab fer una observació ó cálcul astronómich, ha de ser per forsa astrólech, saber la historia de tothom, y dir la bonaventura. Cada dia trobava personas que 'm pregavan los fes descubrir las cosas perdudas ó robadas; altras que estant malaltas venian á demanarme las hi tornés la salut; altras en fi, no volian més que un *flus* ó moneda petita, pera conservarla com un dó preciós per memoria meva. Tal es la ignorancia de la gent á qui jo volia instruhir y curar de sa torpesa per tots los medis possibles.

Fixada l' epoca de ma marxa pera 'l Marroch, los meus amichs feren tot lo possible pera detenirme: prech, ofertas, intrigas, tot se posá en joch; més al fi vaig donar mas ordres, mirant com un deber cumplir la promesa que havia fet al sultá.

CAPITOL XII

Sortida de Fez.—Viatje á Rabat.—Descripció d' aquesta ciutat.

Fets los preparatius del viatje, y estant ja ma caravana fora de la ciutat, sortí de casa á peu lo dilluns 27 de Febrer de 1804, acompanyat dels principals scherifs y del venerable Emkaddem Hadj Edris; y atravessant la gentada que s' apretava omplint los patis de ma casa y 'ls carrers, passarem á la mesquita de Muley Edris hont, després de resada la oració, nos separarem plorant. Vaig pujar á cavall devant de la porta de la mesquita, seguintme solsament dos criats, dos soldats á caball, y altres criats á peu. Vaig atravessar poch á poch per entre la gentada que era gran; lo qual doná temps als scherifs y altres personatjes distingits de pujar á caball, y anarsem unint successivament. M' acompanyá aquesta comitiva fins á una lleuga de distancia, ahont vaig exigir que 's retirés; més no ho feu sino després d' haver resat altras oracions, abrassantme de nou y vessant moltas llágrimas.

Sortí de Fez á la una de la tarde, per lo camí de Mequinez, lo qual quedá á la dreta, pera dirigirme cap al O., acostantme á las montanyas. A las tres trobarem uns llachs d' aygua salada, d' ahont s' extreu gran cantitat de sal. Se veyan en especial per los marges innumerables estols d' anechs fréstechs. Deixant á la esquerra los llachs, y seguint sempre la mateixa direcció, á dos quarts de cinch ferem parada sobre un turó al costat d' un gran aduar anomenat *Elmografa*.

Lo país presenta al S. vastas planuras, terminadas per montanyas molt distants; y al nort la falda dels puigs que llavors seguiam.

Lo sol se compón de terra vejetal barrejada ab molta sorra. La vejetació era tan poch avansada, que las plantas no més tenian duas polsadas d' elevació, y no 's veya cap flor.

Lo temps se mantingué núvol del tot, y fins plogué una mica. A dos quarts de sis marcaba lo termómetro de Reaumur 12°, y 'l higrómetro 64°. Lo vent bufá fluixet del O.

Al acabar d' armar nostras tendas, vingué á visítarnos un sant imbécil.

Dia 28.—A las duas del matí tinguerem un fort ram d' aygua.

Vaig donar ordre pera aixecar lo camp á dos quarts de deu del matí. La direcció variaba á cada instant á causa de las montanyas; més generalment era per lo O.N.O. A dos quarts d' una arribarem á la vora dreta del riu *Emkès*, que es bastant gros y corre cap al N. Per l' altre banda estrenyen encara més lo camí las montanyas; y seguint generalment la mateixa direcció, acamparem á un quart de sis

Lo país que acabavam de deixar está cubert de montanyetas, y sols á dos quarts de quatre de la tarde 'n vaig descubrir á la dreta una d' alta y encinglada á petita distancia del camí. Segons las noticias que 'm donaren té molta extensió, y la habita la indómita tribu de *Beni-Omàr*, que casi no está somesa al sultá.

Fins al riu lo terrer ofereix terra vejetal molt arenosa, y llavors sens conreu per falta d' aygua. Al altra banda del riu era un xich més argilosa, y per tant la vegetació més avansada: los sembrats eran hermosíssims y 'ls prats espléndits Llavors vaig comensar á veure flors, sobre tot molts radiats y hermosos ranúnculs.

Es de notar que moltas d' aquellas montanyas no están formadas sino de codols vermellenchs y palets calissos, dels quals los més grossos tenen de quatre á sis polsadas de diámetre, y tots están cuberts d' una capa prima de terra vejetal argilosa.

Lo temps nuvolós del tot, menos un moment abans de la posta del sol, en que aquest astre va apareixer una mica. Torná després á taparse l' horisó, y 'l cel quedá ras: á las vuyt plogué una mica ab vent del E. A un quart de set de la tarde

lo termómetro indicava 13°, l' higrómetro 98°, y 'l barómetro 27 polsadas, 4 líneas, 7; lo qual, en l' estat de la atmósfera que he indicat, proba que ma altura sobre 'l nivell del mar era menos considerable que á Fez, encara que 'm trovés en las montanyas.

Al matí, al passar prop d' un aduar, ne sortiren dos de sos principals habitants, y situantse en mitj del camí, me demanaren una oració. Pararem, y aixecant las mans vaig cumplir son desitj. No sabent aquella bona gent com manifestar son reconeixement me besaren moltas vegadas los genolls. Iguals peticions se m' han fet en casi tots los aduars per hont he passat.

DIA 29.—A la matinada caygueren grans turbonadas, de manera que no pogué ma comitiva posarse en marxa fins á tres quarts d' onze; lo que verificarem en la direcció O. N.O., pujant per llargas pendents fins á dos quarts de dotze, en que comensarem á baixar. A dos quarts de quatre, al desembocar per un coll, vaig trobarme fora de las montanyas y ab un vast país al devant; baixarem al plá per ahont continuarem la via al O. fins á dos quarts de sis. Després d' atravessar lo camí de Tánger y 'l riu *Ordom,* acamparem á la vora esquerra.

Lo terrer d' aquesta encontrada es argilós del tot; las montanyas ofereixen en varis punts rocas de marbre en brut y d' argila endurida en capas oblícuas y confosas. Lo grau está obert en la roca arenosa tova: la capa general d' argila es molt groixuda, y he arribat á veure seccions de més de quinze peus.

Al abandonar las alturas, trobarem molt adelantada la vejetació, l' herba dels prats molt crescuda, y abundancia de magníficas flors, qual conjunt presenta més hermós cop de vista que 'ls més expléndits quadros dels jardins d' Europa.

Mos amichs de Fez no ignoran mon gust per las colecions d' historia natural, y saben l' atractiu qne tenen pera las ánimas sensibles á las bellesas de la naturalesa; més los salvatjes que 'm rodejavan no podian compéndreho. Ja m' havia guardat prou de mostrar devant d' ells lo que condemnan en los europeus que viatjan per son país; es á dir, l'amor

á las investigacions, l' ardor per las ciencias, y 'l zel per la dilatació de son domini ab lo descubriment de nous individuos. Semblant gust y lliberalitat d' opinió, son del tot impropias de la ociosa gravetat que deu caracterisar á un prímcep de ma santa relligió. Aquest modo de pensar pot causar perjudicis, y produhir casi sempre fatals consecuencias. Me vaig veurer, donchs, obligat á sacrificar mas inclinacions á la preocupació de la gent de mon seguiment, y á renunciar á las riquesas d' un terrer que 'm brindava ab milions de plantas: sols ne recullí una dotzena tot fent lo distret y l' indiferent.

Passarem prop de molts aduars, dels quals los majors se componian d' unas vint tendas y los demés de quatre ó sis tant sols. Ditas tendas son negras y colocadas en círcul; á alguns dels aduars los voltejava un tancat d' esbarsers: cada tenda está separada de l' altra per un espay de deu ó dotze passas. Los pobles que las habitan son pastors, y sos recursos consisteixen en los remats que mantenen: al estiu los portan á las altas montányas del E., y al hivern tornan al plá. Al caure la nit tancan lo bestiar en la cleda formada per l' aduar. La major part son de bous. De moltons n' hi ha pochs y cabras encara menos.

Pe'l camí me sortian al encontre molts árabes pera cumplimentarme, pera convidarme á que 'm quedés ó be pera demanarme oracions, y alguna vegada, encare que pocas, caritat.

Aixecarem las tendas prop d' algunas capellas en que hi han los sepulcres dels sants; hont vaig enviar almoynas. En aquest indret hi ha mercat cada dijous.

Tot lo dia lo temps fou dolent, y á las nou de la nit queyan encare forts rams d' aygua. Lo vent bufá del O. fins á la posta del sol, que cambiá al E. Lo termómetro marcá á las sis de la tarde 16° 2, y 'l higrómetro 36°.

1 de Mars.—Dematinet comensá á arribar gent al mercat, que 's diu de *Sidi Càssem,* del nom de la principal capella. A la hora de marxar ja hi vejerem moltas tendas armadas, y segons la molta gent que anava arribant, no vaig duptar de que la reunió de venedors y compradors pujaria á més de tres mil personas; y 'm confirmaren en aquesta opinió alguns als

qui preguntí sobre 'l particular. En aquest mercat s' hi venen grans, fruytas y altras produccions del país, y també caballs, bous, moltons, cabras y altres diferents objectes. Allí hi acuden habitants de molts aduars apartats, pera comprar ó pera vendrer. Las donas, que 'm semblaren lletjas y pobres, duhen la cara descuberta.

Al matí lo gefe del santuari de Sidi Cassem, m' enviá un present de taronjas.

A dos quarts de nou prosseguirem nostre viatje, dirigintnos al O.S.O. ab poch desvio. A la una atravessarem lo riu *Bet* que va de S.S.O. al N.N.E. en aquell indret: m' asseguraren que anava á desaygar en uns grans llachs á una jornada de distancia de Rabat, y no 's reunia al riu Sebú, com indica M. Chenier en son mapa. Per lo demés lo Bet te bastanta corrent, y du molta aygua. Una furiosa tempestat nos obligá á acampar á dos quarts de tres.

Lo país que acabavam de recorre era una vasta planura que haviam vist la vigilia, terminada al S. per las montanyas que haviam costejat. També descubrirem altra serra de montanyas més petita al nort, més á molt gran distancia; cap al O. lo plá semblava perdres en l' horisó; més havent arribat al mitj dia als límits del O., trobarem que aquest plá no era altra cosa que un gran ras molt elevat sobre 'l restant del continent, que 's descubreix desde aquells límits, com si un se trobés abocat á un inmens balcó. Baixarem per entre montanyas, quals cimas son més baixas que 'l nivell d' aquell ras. Llavors vegí que las montanyas que haviam vist á nostra dreta, s' extenian considerablement al S.

Lo terrer del ras es argilós; després se va fent calís ab un xich d' argila.

Sobre dit terraplé la vejetació estava atrassada; mes en sa part inferior la observarem més avansada, encara que totas las plantas eran de las especies més petitas, essent més los esbarsers que cap altre. Desde ma sortida de Fez encara no havia vist arbres, sino sols á la hermita de Sidi Cassem, hont hi ha alguns jardins. Hi ha molt poca terra que dongui producte; no 's veuhen aucells, á escepció de grans vols de passada.

Descubrirem alguns aduars miserables, á escepció d' un

de bastanta extensió que 's componia de moltas rodonas de tendas; cada rodona, rodejada d' una tanca d' esbarsers, contindria las brancas primeras d' una familia. Me 'n senyalaren una perteneixent al ministre Salahui. Cada rodona te de quatre á dotze tendas, qual tela es de pel de camell; son negras y asquerosas com sos habitants, los quals son de color de coure ó groguench, de petita estatura y flachs: se 'ls hi veu un ayre de desconfiansa natural al home que sab que ha de ser lliure y sent al mateix temps pesar sobre seu 'l més bárbar despotisme.

Las donas d' aquest aduar son més fayentas, y semblan estar dotadas de carácter dols y apacible. Generalment son molt petitas; tenen la cara llarga, 'ls ulls vius, y l' ayre menos desagradable que las de ciutat: totas las que vaig veurer estavan colradas pel sol com los homes. Son vestit es un salvacós, gipó y mocador del cap. Lo dels homes consisteix únicament en lo hhaik; los més richs se distingeixen per unas calsas y camisa de llana que duhen sota del hhaik; més casi may duhen res al cap.

Los habitants dels aduars y montanyas son particularment coneguts y designats per los moros ab lo nom *Aàrab* (Arabes), ó *Badàui* (Beduins). La major part van sempre á caball ab son fusell y sabre; y casi may se 'ls veu sortir sense aquest ó be un punyal. Molts d' ells durant lo viatje venian á besarme 'l genoll ó la má, quan los hi allargava; altres me demanavan oracions, mes cap almoyna. No vaig veure cap individuo gros ó de color pujat, ni tampoch ningú que fes semblant, no diré de riquesa, sino que ni de mitjanía. Lo qui te diner l' amaga, y segueix semblant un pobre.

Lo dia fou terrible; un fort vent que 'ns bufava á la cara y molts rams d' aygua, nos obligaren á parar abans de lo que jo havia disposat. Acamparem prop d' un aduar, ahont me digueren que hi havia lleons á poca distancia.

A las sis de la tarde lo termómetro senyalava 12° 6, y 'l higrómetro 100°.

A las onze continuaren los rams d' aygua sense interrupció. Vaig trobar en ma tenda molts insectes preciosos que havian vingut á refugiarshi. Un hermós galapat saltá sobre mon escriptori, y s' estigué llarch rato mirantme tranquila-

ment. Al aixecarme á obrir la porta, 'l pobre animal, com si 'm conegués l' intenció, fugí inmediatament.

Dia 2.—Feya tant mal temps, que tot se va probar pera que 'm quedés; més convenintme molt arrivar al Marroch, vaig donar órdre pera aixecar lo camp.

A dos quarts de tres del matí nos posarem en marxa, fent via cap al S. O ; més ben aviat nos perderem y donarem mil revols ab dificultat en un bosch de bimets molt grossos del que no n' hauriam sortit, á no tenir la sort de trovar un guia. Las furiosas ratxadas de vent y la pluja casi continua, no 'ns deixavan observar la brújula; lo cel se trobava tan ras, que m' era del tot impossible marcar cap direcció. Los revols del bosch m' havian fet perdre l' esma, en termes que no coneixia la posició de mon camp, lo qual vaig sentar no obstant al costat d' un aduar á tres quarts de quatre de la tarde.

Forman lo país vastas planuras, trencadas de tant en tant per torrents ó valls estretas y molt fondas.

Lo terrer es terra vejetal molt lleugera, ab molta sorra.

A la una vaig atravessar successivament un bosch de grans matas, una garriga y un bosch d' atmetllers borts en flor.

L' únich ser animat que vaig veurer, fou una hermosa papallona; estava parada sobre una rabassa, y 's deixá agafar tranquilament.

Al pondres lo sol aclarí 'l temps, y á las sis de la tarde marcá lo termómetro 10° 8, y 'l higrómetro 98°.

A poca distancia de nosaltres hi havia uns tolls d' aygua, de dintre dels que me regalavan ab sa música milions de granotas, ab tanta forsa y furor com al mitj del estiu.

Dia 3.—Lo dia comensá ploguent, y á pesar de la inconstancia del temps, se posá en marxa ma caravana á dos quarts d' onze en direcció del O.S.O. que vaig conservar ab alguna petita girada al S.O.

A tres quarts de tres passarem lo petit riu *Filifle,* que en aquell indret corre al O.N.O., y á las quatre vaig manar armar las tendas prop d' un aduar.

Lo pais está compost de petitas costas interpoladas ab am-

ples valls. La sorra roja, barrejada ab una mica de terra vejetal, forma lo terrer.

La vejetació era proporcionada á l' estació. A las onze del matí entrarem en una garriga plena també de ginesteras y d' atmetllers en flor, en tan gran cantitat, que, per lo que produheix la terra expontáneament, vaig veure que si 'ls habitants d' aquell cantó cultivessin aquest ram d' agricultura y comers, podrian surtir los mercats de gran part del imperi; y ab tot y tantas riquesas naturals van casi despullats ó coberts de pellingots, dormint á terra ó tot lo més sobre una estora!... Horror y execració al gobern despótich, quals súbdits son tan desgraciats, quan la naturalesa 'ls brinda ab totas sas riquesas. Dita garriga, que está á lo llarch del comí, 'ns semblá á propósit pera armar las tendas.

Lo temps se mantingué tapat, plogué de tant en tant, y 's sentí fret; circunstancias que donavan al país l' aspecte d' un districte septentrional de Fransa ó Inglaterra, y en res semblant á un país de l' ardenta Africa.

A las sis de la tarde, marcant lo termómetro 10° y l' higrómetro 100°, comensá 'l cel á serenarse, y 'l vent bufava del O. M' hauria interessat molt poguer observar un eclipse de satélit que llavors hi hagué, més los núvols no ho permeteren.

Dia 4.—La pluja durá encare tota la nit y tot lo dia; malgrat aquest contratemps, nos posarem en marxa á dos quarts de vuyt del matí cap al O.S.O., decantant un xich al S.O. A dos quarts de tres arrivarem á las murallas de *Salé*. Tenia molta pressa y no volia entretenirme en visitar la ciutat; vaig fer passar lo riu, y entrarem en *Rabat*, situada á la vora esquerra.

Lo país ofereix per tot arreu inmensas planuras fins á perdrers de vista, y son terrer es sorra roja. Havent sortit dematí, trobarem una garriga més baixa y espessa que la que observarem lo dia anterior, com també atmetllers en flor. Las demés plantas no abundavan molt, y las pocas que 's veyan tenian la vejetació molt atrassada. Era mitjdia quan finalment sortirem del bosch, y llavors vaig descubrir una vasta extensió de costa sobre 'l gran océano Atlántich.

Lo temps era crudel, la pluja queya á bots y á barrals, y bufava un terrible y continuo vent E.

La ciutat de Salé me semblá petita y pobre mentres que 'n Rabat se veuhen alguns edificis bastant ben construhits.

Lo pas del riu nos detingué una hora y mitja, perque calia temps pera descarregar y tornar á carregar las mulas. Vint y cinch ó trenta llanxas, colocadas en las duas voras, serveixen pera passar; cada una la guia un home ab dos rems. Lo riu té sobre cinch toesas d' ample en l' indret per hont lo passarem, que 'n dista de la barra unas trescentas. En la part superior del pas s' hi trobavan anclats tres barcos mussulmans y un de francés.

Axís que desembarcarem en Rabat vaig fer avisar al gobernador, qui enviá tot seguit un de sos oficials pera donarme la benvinguda, portant una dispensa del pago del impost establert per lo pas del riu. M' allotjaren en l' alcassaba ó castell que te una vista hermosíssima tant per la banda de mar com per la de terra. Tot just arribat á mon allotjament lo gobernador m' enviá abundant provisió de queviures y farratje y continuá en aquest obsequi tot lo temps de ma permanencia.

Los dias 5 y 6 foren serens, y vaig pendre ma posició per medi d' excelents observacions, las quals me donaren en latitut 34° 4′ 27″ N., y en longitut, comparada ab las observacions fetas á mon retorn del Marroch, 8° 57′ 30″ O. del observatori de Paris.

En Rabat m' hi vaig quedar cinch dias perque 'ns havia fet sofrir molt lo mal temps y dolentíssims camins, y tant los homes com las bestias tenian necessitat de descans pera continuar lo viatje al Marroch. També calia reparar las tendas que estavan molt malmesas y fer novas provisions.

Lo temps lo vaig passar fent y tornant visitas. Lo visir Sidi Mahomed Salahui, que 's trobava llavors á Rabat, me regalá un magnífich hhaik.

Del antich explendor marítim de la ciutat sols quedan tres ó quatre capitans que ab prou feynas poden dirigir un barco de port, de modo que si tractés lo sultá d' armar barcos una mica grossos, dificilment trobaria qui 'ls comandés. Mes si 'ls coneixements marítims dels habitants de Rabat devian servir

pera ressucitar entre ells sas antigas piraterías, no es de desitjar que s' empenyin en adquirirlos.

Las casas son de millor construcció y tenen més vista que las d' altras ciutats; més sa distribució interior es sempre la mateixa. Com la ciutat está edificada sobre una altura, los carrers tenen moltas costas, lo qual fa que sian molt incómodos. Sembla que Rabat estava destinada á ser la capital del célebre Jacob *El-Mansur,* y per aquesta rahó fou voltada ab un gran cercle de murallas ab torres, y aquest espay l' ocupan bonicas hortas ben conresadas. Hi ha també lo sepulcre del sultá Sidi Mohamed, pare del actual, que está colocat en una capelleta que també vaig visitar. L' alcassaba ó castell que 'm servia d' allotjament está situat á l' extrem occidental de la ciutat. En lo lloch més elevat hi ha un terrat molt gran desde 'l que 's gosa un hermós punt de vista al mar, al riu y al camp. Per desgracia enfosqueixen lo quadro ruinas considerables, las que dissipan algun tant las agradables ideas que produheix tan deliciosa perspectiva. En la part oriental de la ciutat se veuhen encare las ruinas de l' antiga ciutat de *Schella,* que M. Chenier creu haver sigut la metrópoli de las colonias cartaginesas. Leon anomena aquesta ciutat *Sàlla,* y Mármol *Mansàlla.* Faré present respecte d' aixó que prop de totas las ciutats, cap á la quarta S.E., se troba un lloch anomenat *El-Emsàlla,* destinat á la oració pascual. Cadascú podrá interpretar á sa manera aquesta coincidencia de noms. Schella está rodejada d' altíssimas murallas, y sa entrada está prohibida als cristians. Conté los sepulcres d' alguns sants: lo de El-Mansur está en una elegant mesquita molt avansada. Lo dia que hi vaig anar, estaba tan plena de donas, que 'm costá molt entrarhi. La costa de la montanya, en qual falda está situat lo temple, es verdaderament romántica, puig se veuhen desde allí torrents d' aygua cristallina precipitarse per entre las rocas cobertas de rosas veras en flor, de taronjers, llimoners y altras plantas aromáticas que exhalan una olor encantadora.

Al sortir de la mesquita vaig donar un tom per los jardins de taronjers plantats en la vora del riu, los quals son realment una especie de paradís terrenal. Los arbres, casi sempre coberts de flors y fruyts, llensan una olor deliciosa y están plens de fruyta que ab la má se pot eure: los taronjers son

tan espessos, tan grossos y rodons, que 's pot passejar sota sa sombra fins en mitj del dia, sense veure 'l sol ni sentir sos efectes. L' encant que en mí produhiren los jardins de Rabat es tan gran, que 'ls prefereixo baix tots aspectes als més bonichs y preciosos qu' he vist en Europa, ab tot y 'l luxo estudiat dels cristians. Del mitj d' aquets admirables jardins me vaig embarcar á donar un passeig per lo riu en una llanxa guiada per molts remers y dirigida per un capitá de galera que me l' havia fet preparar.

Defensan la ciutat algunas baterías per la banda de mar, y 'l port es bastant segur mentres no bufan los vents forts del O.

L' aygua y queviures son de bona calitat, y lo pá sobre tot es excelent.

Los habitants son moguts, inteligents, y molt més especuladors que 'ls d' altras ciutats. Allí hi ha familias que s' alaban de descendir dels espanyols refugiats en Africa pera lliurarse de las persecucions de sos compatriotas en diferentas épocas y que conservan sos noms. Un d' ells, anomenat *Sidi Matte Moreno,* es l' únich sabi del imperi que posseheix alguns coneixements astronómichs, molt pobres per cert, més al menos fundats en bons principis. L' excelent carácter d' aquell subjecte y son talent, lo feren tant apreciable á mos ulls que li vaig regalar un sextant, un horisó, y algunas taulas astronómicas, ensenyantnhi l' ús jo mateix.

CAPITOL XIII

Viatje al Marroch.

Lo dissapte 10 de Mars á las deu del matí, vaig sortir de Rabat en direcció á Marroch. La direcció era al S.S.O., després al S.O. fins á las tres de la tarde que decliná més cap al O.S.O., axís que atravessarem lo riu *Yetkem*. A las cinch ferem parada prop d' un aduar. Lo camí segueix en aquest indret la vora del mar, que la forma una serra de rocas inaccessibles furiosament batuda per las onas, fins quan lo temps es del tot tranquil. Lo país se compón de montanyetas de roca calissa. La vejetació estava molt avansada, y abundavan las flors que eran molt hermosas. Aixís, donchs, vaig cullir algunas plantas molt interessants pera enriquir mon herbari. Lo sol es de terra arenosa barrejada en algunas parts ab sorra pura, ab poca argila, y trossos d' ocre. La vora del mar se veu del tot coberta de fragments de petxina molt menuts. No obstant y haver buscat molt no 'n vaig trobar cap de sensera. Prop del meu camp s' hi veyan duas grans rocas molt notables, terminadas en punts aguts molt perpendiculars, y formadas de capas oblícuas desiguals, alternant ab cristalls confosos de quars, que forman aixís mateix venas ramificadas en las capas de pissarra argilosa: es la primera roca d' aspecte primitiu d' aquesta especie que he vist fins are á Africa.

Tinguerem una petita pluja: á las sis de la tarde lo termómetro marcaba 15°, y l' higrómetro 100°, bufant lo vent del O.

Dia 11.—Nos posarem en camí á las vuyt del matí, fent via cap al O.S.O. A dos quarts de deu atravessarem primer

lo riu *Sarrat;* després seguint al S.O. á las deu lo riu *Busteka,* y més tart altres dos torrents. A un quart de duas vaig passar per *Mansuria,* y á las tres arrivá ma caravana á la vora dreta del riu *Infife,* hont calgué esperar que baixés la marea pera passarlo. Mitja hora després arribarem á *Fidala,* hont vaig manar fer parada.

Onejan lo país petits puigs; la carretera continua per la vora del mar, y la costa es lo mateix que la que haviam vist la vigilia.

Lo terrer se compón d' una capa d' argila arenosa, sobre rocas de pissarra y argila dura.

També era molt activa la vejetació, y las flors eran abundants, podent enriquir mon herbari ab moltas plantas magníficas.

Lo dia era nuvolós, y 'ns incomodaren molt terribles borrascas de vent y pluja. A dos quarts de nou del vespre plovia molt, y en ma tenda marcaba lo termómetro 14°, y l' higrómetro 100°.

Mansuria y Fidala presentan un cuadrat format de murallas altas ab torres: cada un d' aquestos cuadros podrá tenir unas xeixanta cinch toesas per banda. En l' interior de cada cuadrat hi ha una mesquita y algunas casas bastant pobladas á proporció del espay. La única mezquita de Fidala es bastant bona. Sos habitants me semblaren molt pobres; més los juheus hi son en gran número.

Dia 12.—Plogué de bó tota la nit y part del matí; mes això no impedí que 'm posés en camí una hora ans de mitj dia. Vaig seguir la direcció del S.S.O., y girant després al S. O., á dos quarts de tres passarem un riuet. Després d' haver atravessat y costejat en part uns grans estanys á dos quarts de cinch, allá á las sis arribarem á *Darbèïda,* hont atravessarem altre riu que duya poca aygua.

Lo país es de la mateixa naturalesa que 'l que vaig recorre los dias anteriors, es á dir, pujols entre vastas planas, en las quals s' hi veuhen ayguamolls de bastant extensió. Lo camí segueix casi sempre la vora del mar. La costa es tant dolenta per los barcos, que no s' hi troba altre poble que 'l de Darbeida, y encare aquest es molt petit.

Lo terrer se compón d' argila barrejada ab sorra, y alguns claps de sorra sola. De tant en tant hi ha rocas calissas, y argila pissarenca. La sorra del mar es absolutament pols de petxinas més ó menos fina.

La vejetació era la mateixa ab poca diferencia, pero més monótona y molt menos rica en especies, puig los bargallons componen la major part. Lo temps calmá un poch per la tarde, mes després caygueren forts rams, continuant aixís fins á las nou de la nit. A las vuyt marcava 'l termómetro dins de ma tenda 14° 8, l' higrómetro 95°.

Dia 13.—Me calgué detenir fins l' endemá, á causa de la pluja que durá tot aquell dia. Teniam nostre camp fora de las murallas de Darbeida, sobre la vora del mar.

Malgrat lo mal temps, vaig poguer fer observacions astronómicas, trobant ma longitut=9° 50′ 0″ O. del observatori de Paris; ma latitut=33° 37′ 40″ N., y ma declinació magnética=20° 43′ 30″ O.

A la una marcaba 'l termómetro 17°, l' higrómetro 96°. Lo vent bufava del O.S.O. Lo cel estava mitj tapat per núvols aislats. L' horisó amenassava pluja, y 'l mar estava bastant esvalotat. Darbeida es una petita població closa dins d'un gran cercle de murallas. Es pobríssima, y son port molt petit. Me digueren que sos habitants perteneixen á la provincia de Chaouia. Al riu hi ha alguns molins.

Lo gobernador afegí á ma escolta quatre soldats més.

Dia 14.—Sortirem á dos quarts de vuyt del matí, dirigintnos al S.O. A tres quarts de dotze vaig atravessar un torrent; á mitj dia teniam á la dreta un cap ó punta sobre 'l mar; á la una entrarem en un crescut bosch de matas molt espessas; á dos quarts de tres atravessarem uns ayguamolls de més de mitja lleuga de tinguda, hont los caballs s' enfonzavan á vegadas en lo llot fins al ventre, y á las cinch s' armaren las tendas prop de las ruinas d' un poble nomenat *Lela Rotma.* Lo país ofereix estensas planas que terminan á lo lluny en pujols. Tot lo dia vaig caminar á l' envista del mar á alguna distancia.

Forma lo terrer una roca calissa secundaria, coberta d'

una capa lleujera de terra vejetal argilo-arenosa y molt fértil. La vejetació presenta las més hermosas produccions de la naturalesa.

Tot lo dia estigué núvol, y al caure la tarde plogué una mica. A dos quarts de nou marcaba lo termómetro 13°, l' higrómetro 100°. Lo vent bufava del O., ab negres núvols. Passarem prop de dos aduars, y sobre las ruinas de Lela Rotma n' hi havia altre.

Dia 15.—A dos quarts de vuyt del matí comensarem á caminar cap al S.O. A un quart de nou atravessarem un riuhet, á las deu passarem pe'l costat de dos aduars y duas pagesías ab algunas terras de conreu. A alguna distancia se veyan las ruinas d' altras pagesías. A mitj dia nos trobarem prop de tres capellas ó hermitas y alguns jardins ab sas casetas. L' *hhenna,* que principalment se cultiva en aquell país, es una planta ab que las donas se pintan de vermell las mans y 'ls parpres. A las duas arribarem á la vora dreta del riu *Morbéa:* una barqueta que podia aguantar molt poca carga, era la que daba 'l servey, y 'ns ne tinguerem d' acontentar perque no n' hi havia d' altra, costantnos cinch horas lo passar lo riu ab tóts los equipatjes. A l' esquerra hi ha la ciutat d' Azamor, prop de la qual acamparem á las set de la tarde. Lo país nos oferí planuras extensas fins á mitj dia, en que comensaren á presentarse algunas montanyetas. Sempre conservavam la mar á una distancia d' una mitja lleuga. Lo terrer es de la mateixa naturalesa que 'l precedent.

La primera senyal de vejetació que vaig veure fou un bosch de bimets, y desprès plantas de tota mena, principalment bargallons. Tot se trobava en complerta eflorencencia. Vaig veure duas espigas d' ordi ja fetas, més los grans eran encare molt petits.

Lo temps estigué ras al matí, més haventse aclarit aviat, sols quedaren alguns nuvols aislats. A un quart de nou de la nit lo termómetro senyalava dins de ma tenda 12° 8, l' higrómetro 98°.

Dia 16.—Lo temps revolt, casi sempre cubert y ab grans rams d' aygua m' obligá á detenirme. Malgrat tots aquestos

obstácles, vaig aprofitar al matí un moment de sol, y per la nit lo pas del *Sirio* pera obtenir la latitut d' Azamor que es 33° 18′ 46″ N., y sa longitut 10° 24′ 15″ O. del observatori de Paris. Dita longitut pot ser susceptible d' un erro de 12″ tot lo més.

La gran mesquita me semblá bonica; la ciutat no es lletja, y la guardan murallas y fossos. Tots los divendres hi ha mercat en una plassa destinada á això. Fora de la ciutat hi ha un hermós arrabal al entorn d' una hermita.

Lo riu podrá tenir uns cent cinquanta peus, mes es molt fondo y rápit, en termes que las barcas lo passan ab molta dificultat, puig las arrastra la corrent ab perill de perdres. Aquestos perills son la causa de dir los habitants que hi ha diables amagats dins del riu. La vora esquerra es en aquest indret encinglada; la dreta baixa y planera, y las mareas pujan molt més alt que ella. Me contaren que dit riu ve de las montanyas de *Tedla,* es á dir, del gran Atlas. Sas ayguas se trobavan llavors, á causa de las plujas, tan térbolas y fangosas, com las del Nil en temps d' inundació, de manera que no 's poden beurer sense deixarlas ans posar.

Antigament se feya un gran comers per aquest riu, sempre creuhat per embarcacions. Lo mar me semblá que distava un quart de lleuga, puig lo sentia bramar per més que no 'l veya; lo dia abans lo vaig veure rogench á causa de las ayguas del riu fins á duas lleugas dins del golf. Las voras del Morbea son en aquell paratje de terra vejetal argilo-arenosa ab pedras calissas.

A las vuyt del matí marcaba lo termómetro 13° 5, lo barómetro 27 polsadas 9 líneas 6, y 'l higrómetro 98°. A las nou de la nit lo termómetro senyalava 12°, lo barómetro 27 polsadas 9 líneas 9, y 'l higrómetro 100°. Lo vent bufá sempre del S.O., y á mitj dia pujá lo termómetro á 15°.

Dia 17.—S' emprengué la marxa á tres quarts de nou del matí cap al S.S.O.; á las deu prenguerem la direcció del S. E., y á las quatre vaig manar acampar prop d' un gran aduar.

Lo país está tot rodejat de montanyetas, sobre terrer d' hermosa terra vejetal argilo-arenosa. Oferia la vejetació bar-

gallons, liáceas y petitas plantas totas floridas. Aquell dia vaig veure també moltas terras sembradas, camps de melons, figueras y altres arbres fruyters. Aquest espectacle m' agradá tant més, en quant feya temps que no veyan mos ulls més que terras ermas.

Lo cel se mantingué tapat del tot. A las set de la tarde marcava lo termómetro 13°, y l' higrómetro 98°. Lo vent constantment al S.O.

Lo *cheik* ó cap del aduar proper me feu un regalo que consistia en un moltó, molta llet, gallinas, ordi y fruytas. Componen la tribu duas brancas, que son: *Oulèd-el-Faràch*, y *Oulèd-Emhhammèd*.

Dia 18.—Desde las quatre de matinada comensá á ploure en gran, fins á un quart de nou. Haventse serenat una mica, seguirem lo camí cap al S.S.O. A tres quarts de deu atravessarem un gran mercat que 's celebra tots lo diumenges prop d' algunas capellas. Després de pendrer un xich de repós al mitjdia, continuarem la marxa cap al S. 1/4 S.O , y armarem las tendas prop d' un aduar á las quatre de la tarde.

Lo país ofereix primerament pujols tots d' una mateixa alsaria, y després grans planuras que terminan al S. en una gran montanya distant sis ó vuyt lleugas y en altras més separadas al S.E. y al S. 1/4 S.O. Penso que ditas montanyas son continuació de las de Tetuan, y de las que 's descubreixen desde 'l camí de Fez; pero més altas en aquest indret, perqué presumeixo que 's troban més vehinas de la gran serra del Atlas.

Una hermosa terra vejetal rojenca y una mica arenosa, que forma una capa molt espessa, compón lo terrer. La sorra, que es cuarsosa, conté bastant feldespat de color roig de mahó. ¿Haurá vingut tal volta de las montanyas vehinas que presumo sian graníticas? No m' atreveixo á assegurarho, perque totas las montanyas que he vist son calissas secundarias.

La vejetació era hermosíssima. Vaig contemplar ab plaher molts camps de blat, melons, fabas y altras llegums.

Lo dia fou terrible; caygué un xáfech tant gros y era tan fort lo vent, que diferentas vegadas nos calgué detenirnos. Al

fi amayná una mica 'l temps. A las sis de la tarde marcá lo termómetro 12° 8, y l' higrómetro 100°. Lo vent bufá del S.O.; y 'ls núvols s' esbargiren.

Dia 19.—Desarmadas las tendas á dos quarts de deu del matí, nos dirigirem al S., cap á la montanya elevada que havia vist lo dia abans, al peu de la que arribarem un quart avans de mitj dia. Girarem al S. 1/4 S.O., y á tres quarts de quatre de la tarde descubrirem lo cim de varias montanyas molt altas que estavan devant de nosaltres cap al S. Un dels criats me digué que la ciutat de Marroch estava situada una mica més ensá de la més alta que 's veya mitj cuberta de neu. A un quart de cinch ferem parada.

Vaig veure alguns plans, d' ahont se descubrian al S.E. molts cims de montanyas elevadas á inmensa distancia. A las deu comensarem á pujar las montanyas vehinas, que successivament limitavan l' horisó acostantse de mica en mica. Arribats al peu de la gran montanya, vaig trobar que no era tan alta com m' havia semblat la vigilia. Passarem després per una vall, en la qual s' atravessan tres riuhets, y pujant á un petit serrat, vaig descubrir un nou horisó compost de pujols que termina á llarga distancia la serra dels *monts Atlas*, tallant l' horisó en tota la part del S., y de la qual se desprenian principalment quatre grans massas gegantinas y casi aisladas. ¡Quínas sensacions vaig experimentar á la vista d' aquella famosa serra!

La terra vejetal era la mateixa que la que vaig observar lo dia avans. Després trobí rocas calissas en lo primer serrat: la montanya alta se componia en tota sa extensió d' argila pisarrenca y pissarra argilosa, formant transició á la pissarra de teulats en capas horisontals. Lo terrer fou constantment calís y sorrench; més á las quatre de la tarde 'm vaig trobar sobre una verdadera *capa de rocas graníticas*. Las vaig examinar, y ho eran en efecte, més ja en estat de descomposició, per la conversió de *feldespat* en *terra de porcellana*. Son color es roig de mahó ab un poch de mica cristallisada en grans láminas; lo grá, que es molt desigual, passa del gros al menut y d' aquest al fí. Ditas rocas continuaren fins que acamparem, y mentres s' armavan las tendas vaig pujar á una d' ellas, y d'

ella vaig tenir la satisfacció de contemplar á tot pler las massas colossals que tenia al devant. La superficie superior de la roca era com una plataforma de dotze peus de quadro; volava quatre peus y penetrava fins á una profunditat considerable.

La vejetació del país estava molt atrassada. Las flors eran escassas; no obstant y això vaig poder recullir algunas plantas curiosas. En tot lo dia no vegí terra conresada.

Me digueren que la montanya elevada, per qual peu haviam passat, la habitavan uns sants ermitans. Vaig veure en efecte moltas personas y una dona: suposo que aquesta última será també santa ermitana. Lo dia fou bo, pero núvol. A las vuyt de la nit marcava lo termómetro 10°, y 'l higrómetro 98°. Vent S.O.

No vegí més que un sol poblet: l' indret hont pararem era un veritable desert.

Dia 20.—Comensá la marxa á las vuyt del matí en direcció al S. Després d' atravessar tres riuhets, pararem á dos quarts de cinch prop d' un aduar, á curta distancia de las montanyas.

Componen lo país algunas planuras terminadas al S. y S.E. per una série de montanyetas; derrera d' ellas s' hi veuhen los cims del Atlas cuberts de neu. Mon camp estava casi al peu de la primera línea de ditas montanyas.

Lo terrer ofereix á primera vista una capa lleujera vejetal sobre rocas graníticas, després argila apissarrada, y per últim terra calissa arenosa.

Lo lloch ahont acamparem estava plé de trossets de jaspi blanch.

Lo quadro de la vejetació era generalment desagradable, á escepció d' algunas parts cobertas de flors. No vaig veure ni un sol clap de terra sembrat, y 'l país s' assembla á un verdader desert, tant més no trovantse en éll un sol aduar.

Lo temps se sostingué fins á las duas de la tarde en que 'ns sorprengué una borrasca de pluja y vent. A las set marcá lo termómetro 14°, y l' higrómetro 78°. Lo vent bufava del O., y 'l cel estava cobert de núvols.

Dia 21.—A dos quarts de vuyt del matí marxarem cap al S., y poch temps després comensarem á pujar las montanyas. Arrivat al cim á las nou, vaig descubrir clarament la ciutat de *Marroch*. Baixarem després de la altura, y á las deu me trobava ja en lo plá de Marroch: un quart ans de mitj dia vaig arrivar á un pont llarguíssim, sobre 'l qual passarem lo riu *Tensif*. A dos quarts de duas reposarem y al cap de poch entrarem en la ciutat, terme de mon viatje.

Lo país ofereix al principi montanyas, després plans limitats per la serra del Atlas al S. y S.E., é indefinits al O.

La montanya es de pissarra argilosa y de teulats ab molt *schist-micaci*, que surt del terrer en capas primas pissarrencas perpendiculars, que, entrant en descomposició per lo contacte de l' atmósfera, quedan pencas aisladas y ofereixen l' apariencia d' un inmens fossar ab pedras sepulcrals posadas de dret.

CAPITOL XIV

Arribada á Marroch.—Generositat del sultá.—Semelalia.—Sortida del sultá.—Viatge de Ali Bey á Mogador.—Lo Sahhara.—Mogador.—Festas públicas.—Tornada á Marroch.

Ma arribada á Marroch causá la més gran alegría al sultá, com també á Muley Abdsulem y demés amichs que tenia en la Córt. Axís qne ho sabé 'l sultá, m' enviá en proba de son afecte la provisió de llet de sa propia taula. Altre tant feu Muley Abdsulem. L' endemá 'ls vaig visitar y rebí nous testimonis d' amistat y estima, que aumentavan continuament.

Alguns dias després se digná ferme donació de bens considerables, que 'm posavan en estat de sostenir mon rango independentment dels fondos que jo duya. Estava en ma habitació quan se presentá un de sos ministres, y posá en

mas mans un *firman*, per lo qual lo sultá 'm feya donació absoluta d' una casa de camp nomenada *Semelalia* ab terras, palmeras, oliveras, hortas, etc., y una casa gran en la ciutat, coneguda ab lo nom de *Sidi Benhamed Duqueli*.

Lo castell y plantacions de Semelalia foren comensats per lo sultá Sidi Mohamed, pare de Muley Soliman, que fixá en ells sa estada. Feu plantar las més hermosas y mellors especies d' árbres fruyters, y l' adorná ab deliciosos jardins. Gran abundancia d' aygua, que vé del Atlas per un conducte magnífich, aumenta l' encant d' aquella morada, que té mes de mitja llegua de terra, closa tota per parets. Las grans possesions y las palmeras se trovan fora de la tanca general, y per la part de dintre, cada jardí de recreo, cada hort ó plantació d' oliveras té sa tanca particular.

La casa de la ciutat es gran. La feu construhir é y visqué Benhamed Duqueli, ministre afavorit que goberná l' imperi durant llarch temps. Part d' ella y 'l bany, son d' una arquitectura regular y fins bonica; pero lo demés, encar que molt gran, no hi correspon. Conservo la propietat d' estos bens, y 'l firman ab la data de 29 Dulhaja del any 1218 de la hegira, 11 d' Abril de 1804, que m' en assegura la possessió.

Devent lo sultá sortir dintre de poch pera Mequinez, y desitjant ferme agradable la estada en l' imperi, resolgué que passés á *Suera* ó Mogador á una partida de plaher: ordená, per tant, que 'ls tres bajás de las provincias de Hhahha, Scherma y Sus, se reunissen en Mogador ab sas tropas.

Conforme á las intencions del sultá vaig sortir de Marroch lo dijous 26 d' Abril á mitjdia, dirigintme cap al S. O. y O. S. O. A las cuatre vaig passar un riuhet, y travessant una hora després lo riu *Enfiss*, vaig fer acampar en la vora esquerra.

Lo pais es un pla interminable al E. y O., terminat al N. per montanyetas, y al S. y S. E. per la serra del Atlas. Lo terreno es calís y arenós, un veritable desert, sens altres sérs orgánichs que argelagas y algun bimet. Lo temps fou tranquil y seré, y feu un calor inaguantable.

Se componia mon campament de cinch tendas: la meva, altra pera mos fakihs, altra pera la cuyna, altra pera 'ls criats, y la darrera pera ma guardia, que la formaba un cabo y quatre soldats negres de la guardia de caballería del sultá.

Habia deixat á Marroch mos equipatjes y botiquí de lo qual me 'n vaig penedir molt, perque no vaig tardar en trobarme malament.

Dia 27.—Continuarem la marxa á las vuyt del matí, en direcció. S. O. y O. S. O.; á las onze 's passá un petit riu, y després d' atravessar á las cinch de tarde lo riu *Schuschaua,* que'l mateix que 'ls altres corre de S. E. á N. O., vaig fer armar las tendas en la vora esquerra.

Lo pais es lo mateix que 'l dia avans. La cordillera del Atlas s' allunya; una de sas estribacions que es més baixa termina l' horisont al S. Per la tarde trencavan lo pla alguns serrats, y al N., á poca distancia de nosaltres vaig veurer una montanya que pareixia aislada. Lo terrer 's composa de marga argilosa bastant dura. La vejetació la mateixa que la de la vigilia, escepte las voras del riu, que están plenas d' hermosas hortas, y semblan molt pobladas. Vegí moltas donas rentant al riu ab las caras descubertas.

Me trobava malament. Estava á set graus y mitj del trópich; lo temps era infernal; y al veurem sense medicinas vaig temer que l' enfermetat prengués mal carácter.

Dia 28.—No obstant ma indisposició sortirem á las vuyt del matí, dirigintnos al O. y després al O. S. O. A dos quarts d' una pasarem prop d' una agrupació de casas, y d' algunas capellas anomedas *Sidi Moktard.* Desde las quatre vaig trobant diferentas casas aisladas com masias. A las cinch vaig arrivar á un d' aquells edificis, situat al costat d' un aduar y prop d' un riuhet. Allí ferem parada y descansarem.

Lo terreno ofereix primerament marga, ab claps de terra argilosa roja; després rocas calissas cobertas d' una lleugera capa de terra vejetal sembrada d' innumerables palets calcáris y alguns códols cuarsosos.

Lo pais fou pla al comens de la jornada; pero desde mitjdia deguerem baixar y pujar algunas montanyetas, entre las quals s' armá 'l campament.

Lo cel estava tapat, y bufá vent fresch del O., lo qual m' aliviá un poch. Prenguí moltas llimonadas, qual beguda refrescant m' aliviá bastant.

La vejetació era probíssima en los plans que recorreguerem pel matí; pero á la tarde vejerem bons sembrats y varias plantas en flor.

Dia 29.—Aixecat lo camp á un quart de nou del matí nos dirigirem al O., després del O. S. O., fins á las quatre de la tarde.

Lo pais se compon enterament d' hermosísimas montanyas, ahont se trovan gran número de casas aisladas, lo que las hi dona l' ayre de las montanyas de la Suissa; pero per desgracia n' hi ha moltas de arruinadas. Desde 'l cim d' algunas montanyas se descubreix al N. y S. un pais també montanyós. A las tres ovirarem la mar y la costa de Mogador.

Se compon lo pais de rocas calissas que cubreix una capa lleugera de terra vejetal, igualment calissa y arenosa.

La vejetació era excelent. Ja segaban l' ordi, y al mateix temps se veya una munió de plantas floridas; pero lo que sobre tot me semblá magnífich fou lo prodigiós número d' uns arbres anomenats en lo pais *argán*.

Aquest árbre preciós se multiplica per sí mateix, sens necesitat de cultiu; de manera que no s' ha de fer res més que cullir lo fruyt, que es com una oliva molt grossa, d' ahont s' estrau en abundancia oli bo pera tot.

Remeto á la part científica de mos viatjes la descripció de las plantas; pero l' interés que ofereix aquesta última m' obliga á dirne alguna cosa.

Sembla que Línneo la ha compresa en lo género *rhamnus* ó en lo *sideroxilus;* en son sistema l' anomena *rhamnus siculus,* y en son herbari *sideroxilus spinosus*. Lo sabi botánich Driander li dona 'l nom de *rhamnus pentaphyllus;* pero M. Schusboe, cónsul del rey de Dinamarca en Marroch, que ha examinat las plantas del pais ab més cuydado que ningú, s' ha decidit pels botánichs Retx y Wildenow, que l' anomenan *elœodendron argan.*

La descripció de M. Schusboe es sens dupte la més complerta, fora d' algunas petitas diferencias que 's veurán en la part científica. Quan hi vaig pasar estavan los arbres en plena fructificació. Son espinosos, y al damunt del fruyt hi ha en

gran abundancia una especie de glúten rehinós que tal vegada podria ser útil á la química. La carn, desprès d' estrauren l' oli, es aliment excelent pera 'ls bous. En aquest lloch hi ha un bosch de ditas plantas de deu á dotze jornadas de camí, en direcció N. y S., en lo que l' home no té més que abastar lo fruyt. ¿No sería possible aclimatarlas en los paisos meridionals d' Europa? Més valdria això que l 'adquisició d' una provincia.

Dia 30 d' Abril.—Nos posarem en marcha á dos quarts d' onze del matí, caminant al O. S. O. Una hora després sortirem del bosch, passant després per entre moltas montanyas de sorra movedissa, y per sobre de la mateixa. Poch després de mitjdia arribarem á *Suera* ó Mogador, térme de mon viatje.

Lo pais oferia un aspecte igual al de la vigilia. Entrarem després en un pla de sorra, que 'n realitat es un petit *Sàhhara*, en lo qual pren lo vent una rapidés asombrosa; la arena es tan fina y movedissa que forma en lo terreno onas semblants á las del mar, y tan considerables, que 'n pocas horas pot trasportarse d' un indret á un altre una montanyeta de vint ó trenta peus d' altura. Es cosa inconcebible, y á que no podia dar crédit fins haverho vist. Aquell trasport no's fa de cop com comunment se creu, ni es capás de sorprendrer y sepultar una caravana; pero tampoch es difícil descubrir lo modo ab que s' opera dit trasport. Escombrant lo vent sens parar y rápidament la sorra de la superficie, se veu aquesta molt prompte baixar sensiblement algunas líneas á cada instant. No poguent sostenirse la multitut de sorra que aumenta cada instant en l' ayre per las onas successivas, cau y s' apila pera formar una nova montanyeta, quedant lo terreno que avans ocupava nivellat y com si l' haguessin escombrat. Es tal la cantitat de sorra que voleya per l' ayre, que 's necessita anar ab molt cuydado pera que no pegui á la cara, y sobre tot s' han de guardar los ulls y la boca. Aquest segon Sahhara tindrá sobre tres quarts de llegua de travessia per ahont lo vaig passar; pero s' ha d' anar ab molt cuydado en orientarse pera no perdres en los revols que obligan á fer las montanyetas que limitan la vista, y mudan de lloch ab tanta fre-

cuencia que sols se veu cel y sorra, sens cap senyal pera reconeixer lo lloch; de manera que aixís que alsan lo peu un home ó bestia, per profonda que sia la petjada, queda al instant borrada del tot.

La dimensió, rapidés y continuitat de ditas onas, enterbola també la vista d'homes y animals, de manera que 's camina á las palpentas. Mes allí es ahont gosa 'l camell de totas sas prerogativas: son gran coll, elevat perpendicularment, defensa son cap de la terra y de la part espessa de la onada; sos ulls están guarnits per párpres carnosos, ben armats de pels y mitj tancats; sas petjadas son poch fondas, per la grandaria y forma de sos peus, que son com á coixinets; sas llargas camas li facilitan los medis d'adelantar igual espay ab la meytat de las passas dels altres animals, y de consegüent ab molta ménos fatiga.' Aquestas ventatjas li permeten caminar ferm y ab desembrás en terreno ahont los demés animals van á pas pausat, curt y vacilant; de manera que 'l camell, destinat per la naturalesa á aquest género de travessías, es nou motiu d' alabansa al Criador, que doná 'l camell al africá, y 'l reno al lapó.

La ciutat de Suera, que en los mapas se troba ab lo nom de Mogador, fou fundada per lo sultá Sidi Mohamed, pare del sultá actual. Sa forma es regular. Sos edificis son bastant alts y presentan bon aspecte per una ciutat africana. Lo gran mercat es hermós, y rodejat de voltas; los carrers á dret fil, pero estrets. La ciutat está voltada de murallas, y per la part de terra la defensan alguns canons contra las correrías dels árabes. S' ha establert una batería per la part del mar, que la bat de cara: més es llástima que las troneras están disposadas de modo que 'ls canons tenen poch joch, y 'l servey se fa ab molta dificultat. També hi han en dita batería alguns morters y dos pedrenys. La última tronera per la banda del S., forma un ángul, desde hont un gran canó defensa la entrada del port. Aquest lo forma 'l canal que separa una isla al S.O. de la ciutat. Me digueren que no era molt segur; no obstant hi havia tirat áncora una fragata inglesa. Hi ha á més en la boca del port una batería molt més alta que l' altra. Entre aquestas se veuhen grans magatzems de bona construcció. L' isla que forma 'l port te sobre una milla de diámetre, y dista

de terra cosa de mitja milla. La defensan algunas pessas d' artillería, y allí 's custodian los presos d' Estat. Ab tot y ditas fortificacions, la ciutat de Suera no podria sostenirse contra un sério atach, perque no te més aygua que la del riu, lo qual se troba distant més de mitja milla. L' estada en Suera es bastant trista. La ciutat está rodejada d' un desert de sorra voladora, per lo que no s' hi pot passar: en son clos no hi ha jardins, y sols á mitja lleuga se troban montanyas cobertas de boscos d' argan y d' hermosa vejetació.

Resideixen á Suera vice-cónsuls y negociants de diferentas nacions d' Europa, que forman una especie de colonia, aumentada també per los negociants juheus del país. Aquestos últims gosan molta més llibertat que en las altres parts del imperi, fins al punt de vestír á la europea, y viuhen com los demés negociants extranjers. Son també 'ls més richs; mes de tant en tant pagan tals ventatjas ab horribles extorsions.

Lo temps fou variable en los deu dias que vaig permaneixer á Suera, pero vaig lograr excelents observacions que 'm donaren la latitut=31° 32′ 40″ N., y la longitut=11° 55′ 45″ O. del observatori de Paris.

Durant aquest temps los tres bajás d' Hhahha, de Cherma y de Sus, que 's trobavan allí ab sas tropas, me donaren l' espectácle de carreras de caballs y escaramussas, en las quals figuravan sos combats, gastant molta pólvora, y fent molt soroll. Cert dia me dugueren á un castell del sultá, situat en las montanyas en mitj del bosch, hont se serví un gran dinar. Tornárem de la expedició per entre moltas collas, que feyan sas carreras y escaramussas. Després estiguerem en un palau construhit per lo sultá Sidi Mohamed en lo plá de sorra. Després de visitar l' interior, y al sortir, me vaig adonar d' una pessa tancada; vaig ferla obrir, y, entranthi ab los bajás, trobarem un falcó, que sens dubte s' havia introduhit per algun forat; lo vaig fer agafar y me 'l vaig endur. Poch després se posá en marxa la comitiva, y passarem lo riu que es poch fondo. Un dels soldats que 's trobava poch distant de mí, vejé un gran peix, llarch de dos peus y mitj, que havia quedat aturdit ab lo pas de la caballería; l' atravessá ab lo sabre y me l' oferí. No puch dir los felissos pressagis que 's formaren de la dita cassa y pesca.

Acabats los divertiments, dels que també participá lo poble de Mogador, vaig tornar á Marroch, ab una escolta de quinse caballs manats per un oficial. Llavors vaig comensar á servirme del parassol, privilegi reservat al sultá, á sos fills y germans, y prohibit á tots los demés.

De retorn vaig passar per lo mateix camí que á la anada; y com sempre me precedia mon nom y reputació, tots los habitants dels aduars propers al camí sortian en ceremonia á rebrem. Los primers en serhi eran los soldats de caballería colocats en rengle. Me pagaban lo saludo ab la reverencia y 'l crit simultáneo de *Allah iebàrk ómor Sidina,* Deu beneesca la vida de nostre Senyor. Venian després los vells y noys, y me saludavan presentantme un jerro de llet casi tota agre, puig més se la estiman aixís: jo la tastaba segons costúm. Tots m' instaban á que 'm quedés en lo país: las donas, amagadas darrera de las tendas ó las rocas, feyan ressonar los ecos ab sos xiscles d' alegria. Com á cada instant se repetian dits saludos, perque 'ls habitants venian de llarga distancia, no hi ha necessitat de dir que m' era impossible accedir á totas las invitacions. Llavors me demanavan una oració: aixecavan tots las mans; jo la resava, y ells manifestaban son reconeixement corrent los caballs y ab salvas de mosquets. Al arrivar al paratje hont devia passar la nit, després de las mateixas ceremonias y estant ja acampat, tots los notables de la tribu ó aduar venian altre vegada, precedits del scheik y dels principals, que de dos en dos me duyan per las banyas un hermós moltó, y me l' oferian; altres alcuscus, ordi, gallinas, fruytas, etc., y las entregaban á mon majordom. Jo convidava als principals á pendrer lo té en ma companyía; s' estavan ab mi mitja hora ó be una, després de lo qual se retiravan molt contents de la hospitalitat que 'ls havia concedit, y bona gracia ab que 'ls rebia.

Al matí, al arrancar, tornavan á comensar las carreras de caballs, los tirs de fusell y crits de las donas; y d' aquest modo vaig entrar per segona vegada á Marroch lo dimars 15 de Maig.

CAPITOL XV

Descripció de Marroch.—Sants.—Palau del sultá.—Juheus.—Jardins.—Corps.—Masells.—Mont Atlas.—Brebes.—Colecció de paraulas d' aquella llengua.

La ciutat de *Marraksch* ó Marroch, antiga capital del regne d' aquest nom, arruinada per una continuació de guerras desastrosas, y despoblada ademés per la flagell de la pesta, no es avuy més que sombra de son explendor antich. Una població de casi setcents mil habitants en la época de sa grandesa, donava moviment y vida á la agricultura, arts y comers del país; més avuy tot just conta trenta mil ánimas.

Com las murallas que forman lo recinte de la ciutat han sobreviscut als estragos del temps y á la má dels homes, acreditan son antich explendor. Abrassan una circunferencia de tres lleugas, qual espay está en part cobert de ruinas ó trasformat en jardins; lo demés compón la ciutat actual: las parets de las casas están á dret fil y forman carrers, quedant encar en l' interior de las islas molts espays buyts.

Gran número d' observacions astronómicas de tota classe m' han donat la longitut de ma casa, nomenada Benhamed Duqueli, que 's troba casi en lo eentre del recinte de las murallas=9° 55′ 45″ O. del observatori de Paris. Ma latitud=31° 37′ 31″ N., y ma declinació magnética=20° 38′ 40″ O.

Los carrers de la ciutat son molt desiguals en amplada, de manera que un mateix carrer s' aixampla y estreny d' un modo particular en diferents indrets. Las avingudas de las casas un poch considerables las forman casi sempre carrerons tan estrets y torts, que ab dificultat hi pot passar un caball; lo qual facilita la defensa individual dels grans en las revolucions populars y frecuents guerras dsls scherifs pera succehir

al trono, puig ab quatre ó sis homes n' hi ha prou pera defensar y fer inatacable qualsevol de dits carrerons. Per la mateixa rahó están las casas plenas d' aspitlleras, y la meva sembla un fort.

L' arquitectura empleada á Marroch es la mateixa que en altras ciutats del imperi, es á dir, que 's componen las casas d' un pati ab galerías al voltant, y salas llargas y estretas prop d' ellas, las quals no tenen altra llum que la que hi entra per la porta. Las casas principals tenen dos ó més patis semblants; la meva 'n te cinch. Raras vegadas donan las finestras al carrer. Hi ha varias casas construhidas de pedra, més comunment ho son de terra, sorra y cals; apisonat tot entre duas fustas aplicadas á las duas caras de la paret. Aixó ho anomenan *tàbbi*.

La ciutat de Marroch conté moltas plassas ó mercats, que, com los carrers, no están empedrats ni arenats, lo qual los fá per demés molestos en temps de pluja per lo fanch, y per la pols en temps sech.

Entre 'l gran número de mesquitas de la ciutat, se 'n distingeixen sis de grans, entre las quals las principals son: *El Kutubia, El Moazinn,* y la de *Benius*. La mesquita El Kutubia está aislada en mitj d' un gran espay descubert: sa arquitectura es elegant, y son minaret, que es altíssim, te alguna analogía ab lo de Salé. La mesquita de Benius te sis cents cincuanta dos anys de construcció: es molt gran, més ofereix una extranya barreja d' arquitectura antiga y moderna, perque la major part ha sigut reedificada. La mesquita El Moazinn, que 's construhí fa trescents ànys, está prop de casa meva, y es verdaderament magnífica. Hi ha deu ministres empleats en son servey; son módicas las assignacions que 'ls ha senyalat lo sultá dels fondos de la mesquita: de manera que dits ministres, com tots los demés del Marroch, se veuhen obligats á buscar sa subsistencia en lo travall ó en las piadosas estafas dels talismans que venen pera curar las malaltías, matzinas, feridas, maleficis ó altres accidents... ¡Ah, gran Mahoma! ¡may has enganyat tú als homes ab medis tan mesquins!... Lo profeta may s' atribuhí 'l dó de fer miracles, confessant públicament que tal dó fou concedit á Jesucrist y no á éll.

Lo sant patró de la ciutat de Marroch es *Sidi Belabbèss*. Sa mesquita, lo mateix que la de Muley Edris á Fez, se compón d' un saló cuadrat, terminat per una cúpula octógona, qual armadura está adornada de talla y pintada d' arabeschs, y coberta per fora ab teulas enbarnissadas de color. Cubreixen lo sepulcre del sant moltas telas de llana y seda unas sobre altras; la caixa de l' almoyna está al costat, y 'l paviment y part de las parets cobertas de tapissos y altras telas. Junt al saló ó mesquita hi ha molts patis ab arcadas y pessas destinadas á allotjar los pobres esguerrats, inválits ó vells. Aquest espectácle es asquerós; y al horrible cuadro dels mals que presentan s' hi afegeix la falta de las sábias disposicions observadas á Europa en establiments d' aquesta naturalesa. *Mil vuyt cents desgraciats dels dos sexos* son actualment alimentats en aquest ab lo producte de las almoynas y fondos de la mesquita. Dit santuari serveix d' assil als infelissos perseguits per lo despotisme: refugiats en son recinte poden negociar lo perdó y esperar la restitució dels seus drets, ab la seguretat de que no será violat son asil. No existeix ab tot cap lley positiva á favor de semblant inmunitat; més está fundada en la opinió pública, y 'l monarca que, abusant de son poder se atrevís á trencarla, estaria perdut, perque causaria una revolució. ¡Quán respectable es preocupació tan útil á la humanitat en los países hont l' habitant, privat de tota garantía civil, se troba enterrat en l' avench horrorós del despotisme! Lo gefe del establiment porta també 'l titol de *el emkaddem*, lo vell ó l' anciá, com lo de Muley Edris á Fez; es igualment respectat, y fins viu ja en *olor de santedat*.

Vaig á parlar dels dos majors sants que existeixen are en l' imperi de Marroch: l' un es *Sidi Ali Benhamet*, que resideix en *Wazen*, y l' altre anomenat *Sidi Alarbi Benmate*, viu en *Tedla*.

Los dos sants decideixen casi de la sort del imperi, perque 's creu que son ells los que atrauhen las benediccions del cel sobre 'l país. En los districtes ahont habitan no hi ha bajá, ni kaid, ni gobernador del sultá, y no 's paga cap tribut; lo poble es gobernat sols per los sants personatjes baix un gobern teocrátich y en una especie d' independencia. Es tal la veneració que 's professa á dits personatjes, que quan visitan

las provincias, los gobernadors prenen sas ordres y consells. Los dos sants predican á un mateix temps la sumissió al sultá, la pau doméstica y la práctica de las virtuts. Reben grans presents y almoynas, y tal vegada no hi ha dona en l' imperi que no busqui ocasió de consultarlos quan arriban á son país. En dits passeigs religiosos los acompanya un núvol de pobres que cantan las alabansas de Deu y las dels sants personatjes. Crescut número d' homes armats los segueixen també, disposats á defensar la causa de Deu á escopetadas. He notat ja que 'l diví privilegi de santedat era hereditari en certas familias: lo pare de Sidi Ali fou un gran sant; Sidi Ali ho es igualment, y també comensa á serho Sidi Bentzami, son fill gran. Essent la facultat generativa un dó fet per lo Criador á la débil criatura, aquells sants gosan d' éll en grau eminent, perque Sidi Ali te gran número de negras y encare més de fills. A més de sas donas llegítimas y sas amistansadas ordinarias, posseheix Sidi Alarbi divuyt negretas, que (per extraordinari) participan dels favors celestes un dia á la setmana... ¡miracle del Totpoderós! En un viatje que feu Sidi Ali á Marroch, vaig tenir la ditxa de conferenciar ab éll, qui tranquilisá alguns escrúpuls de ma delicada conciencia. Li vaig fer un regalet de mil franchs, y 'm doná en cambi una magnífica pell de lleó, sobre la qual s' agenollava pera la oració feya tretze anys; hi afegí moltas confituras, y una gran ampolla d aixarop de llimona que barreja ordinariament ab lo té. Vaig tributar grans elogis al tal aixarop quan junts lo probarem. Del tot després dels interessos mundans, lo sant personatje empleá 'l meu diner, com lo de las almoynas recullidas, en comprar fusells y altras armas pera 'ls defensors de la fé que l' acompanyan.

Las formas de Sidi Ali, que frissará als cincuanta anys, son verdaderament apostólicas. Cara redona, bon color, ulls vius, barba petita y blanca com la neu, petitet y plé de carns, perfectament proporcionat... ¡benehit sia Deu! Son trajo, que es sempre 'l mateix, consisteix en una especie de camisa ó petit caftan de llana blanca, que, cubrint lo cap del sant, voleya per darrera y per los costats com un petit mantell. La veu un poch nassal no deixa de tenir gracia per sa dolsura divina. Lo fill gran d' aquest personatje segueix las petjadas de

son pare; respira santedat no obstant sa edat florida. Podrá tenir vintisis anys, pero es més corpulent que son pare, y sobre tot més vermell de cara. Altres fills de las negras de Sidi Ali acompanyavan al sant, lo qual viatja en una llitera colocada entre duas mulas, bastant llarga pera que 'l home apostólich pugui estirarse tot llarch, quan está fadigat de las ardentas oracions que dirigeix al cel pera atraurer sobre 'l país las benediccions de la Divinitat.

No vaig veure á Sidi Alarbi, que 's trobava á Tedla, mes conech á un de sos nebots, que va venir á ferme una visita de part seva. Te molt bons colors, y es tan gros, que sa respiració es molt pesada. M' han assegurat que Sidi Alarbi es encare més alt y gros. Se veu, donchs, be que 'ls dejunis y maceracions no disminueixen pas lo vigor y salut de nostres sants. Afegeixen que á pesar d' esser tant gros Sidi Alarbi munta molt be á caball, y enjega be un fusell, lo qual no deixa d' esser un nou favor de la Divinitat. Per desgracia s' han suscitat algunas diferencias entre éll y Muley Soliman. Havent edificat aquest últim una mesquita en lo territori de Tedla, y faltat sens dupte á certs respectes, Sidi Alarbi cregué convenient convertirla en estable. Llavors Muley Soliman feu á Sidi Alarbi un regalo de mil ducats. En cambi lo sant venerable li enviá mil moltons. Devem esperar que semblant acte d' arrepentiment obtindrá la misericordia de Deu per la recomanació del sant.

Hi ha nou portas pera entrar á Marroch; las murallas que la rodejan tenen bastanta gruixa, son altíssimas y guarnidas de torres per fora, menos pe'l costat del palau del sultá, hont las torres miran cap dins com una ciutadela pera dominar la ciutat. Casi totas las murallas son de tapia ó de terra abeurada ab cals.

Lo palau del sultá es fora del ámbit de la ciutat del costat del S.E. Es un grupo d' edificis vastíssim; perque á més de las habitacions del sultá, de sos fills, de Muley Abdsulem, y de totas las llegions de donas que li perteneixen, hi ha diferents jardins d' esbarjo y hortas. Conté ademés la habitació de moltas personas de la Cort, del servey y guardias; també hi ha duas mesquitas, é inmensos patis ó plassas, hont lo sultá dona sas *meschuars* ó audiencias públicas. Tots los edi-

ficis referits forman un laberinto de parets, y com una altra ciutat, qual circumferencia exterior deu tenir una lleuga y mitja.

Pera entrar en lo palau propiament dit, cal, desprès d' atravessar los tres inmensos patis ó plassa del meschuar, passarne una altra, destinada al cos de guardia y desprès altra en qual centre s' eleva á alguns peus de terra un *cobba* ó caseta cuadrada. L' interior d' aquesta 's veu cobert de tapissos y conté alguns coixins. Es lo lloch hont se seuhen los primers oficials de la cort y servey esperant las órdes del sultá, com en una especie d' antecambra; y 's serveix dinar y sopar als que hi resideixen. De dit pati s' entra á un vestíbul hont hi ha 'ls patjes de servey y altra guardia, y finalment á un jardí ab duas cobbas (casetas de fusta), en una de las quals reb generalment lo sultá.

Lo jardí es de forma regular y plantat de taronjers: es hermós, ben adornat, y sobre tot hi abundan las flors y plantas aromáticas. Allí no hi entran donas; aquestas ne tenen d' altres que son peculiars séus, y allí no hi entran homes. Entre las duas cobbas hi ha un pilanet, sobre del que hi está colocat un petit quadrant solar horisontal. Un dia que duya 'ls instruments, vaig observar lo pas del sol pera pendrer la latitut de dit punt, y vaig fer una senyal en lo pilá, á fi de que 's rectifiqués la posició del quadrant que 's trovaba una mica desorientat, practicant ditas operacions en presencia del sultá.

En altra ocasió m' acompanyá ell mateix al interior del palau, y m' ensenyá hermosas habitacions construidas á la europea ab grans balcons sobre 'l jardí, y un hermosíssim saló cuadrat, ab alguns tapissos per tot moblatje. Aquesta habitació, que 's trova al primer pis, es molt hermosa; sols fa pena veure l' escala tant mal colocada, tant fosca, y sobre tot tant estreta. Hi ha en lo mateix jardi un pas interior pera anar á la casa de Muley Abdsulem, situada al costat del palau. En lo mencionat tránsit no hi ha guardia; las portas sempre estan tancadas, y un porter las obra al sultá, á Muley Abdsulem, ó á mí; á tots los demés está prohibida la entrada sens órdre particular del sultá. La casa de Muley Abdsulem, es també gran, y té un gran jardí á la entrada.

Lo call, ó barri dels juheus, té sa tanca particular de mitja lleuga de circuit, entre 'l palau y la ciutat. Está mitj arrunat com los altres, y únicament hi ha mercat ben provehit. A la

nit y tots los dissaptes se tanca la porta que la guarda un kaid.

Hi ha en aquest barri dos mil juheus, los quals, sia 'l que sia son sexo y edat, no poden entrar en la ciutat sinó descalsos.

Los tractan ab gran menyspreu; son trajo es negre y de l' apariencia més miserable, lo mateix que 'n Tánger. Son gefe, que sembla home de bé, vingué á véurem moltas vegadas: va tant pobrement vestit com los demés. Las donas d' aquesta religió van pe 'ls carrers ab la cara descuberta; n' hi ha de molt hermosas, y fins d' una bellesa enlluhernadora: generalment son rossas. Sos rostres, tenyits de rosa y gessamí, encisarian als europeos. Res hi ha comparable á la delicadesa de sas formas, espressió de son rostre, hermosura de sos ulls y demés encants y gracias de tota sa persona; y, no obstant, aquells modelos de perfeccions, que presentan la reunió del bell ideal dels estatuaris grechs, aquellas donas son objecte del més vil menyspreu; axís es que van descalsas, y 's veuhen obligadas á posarse als peus ricament adornats de negras horribles que disfrutan de l' amor brutal, ó de la confiansa de sos amos. Los fills dels juheus son hermosos quan joves, pero al ferse grans se tornan lletjos, de manera que casi no 's veu un juheu ben agensat. ¿Deurá axó atribuhirse als sufriments de la horrorosa esclavitut en que viuhen?

Los juheus exerseixen molts arts ú oficis; son los únichs argenters, llauners y sastres que hi ha á Marroch. Los moros son sabaters, fusters, mestres de casas, manyans y teixidors de hhaiks.

Antigament rodejavan la ciutat de Marroch jardins y plantacions que s' estenian á molta distancia. Pera regarlos, se conduhia l' aygua de milers de fonts del Atlas per medi de canals ó rechs descoberts, y per acuaductes ó grans minas; ara sols quedan las runas d' obras tant vastas. L' home instruhit pateix al veurer aquella munió de canals destruhits y la terra, que sas ayguas feyan avans fértil y productiva, convertida en aspre desert. Queda no obstant cert número de conductes que encara duhen aygua, y mantenen la frescura y verdor en molts jardins. L' acuaducte subterrani que proveheix d' aygua á Semelalia es tan alt que 'ls homes encarregats de netejarlo hi caminavan drets llarguíssima distancia. L' aygua es excelent.

Lo vejetal més comu en los vols de Marroch es la palmera. Dit arbre s' eleva á prodigiosa altura; pero sos dátils no son tant bons como los de Tafilet, ni poden conservarse sechs tot l' any: los anomenan *billoh*.

Tinch considerable número de palmeras dintre y fora del recinte de Semelalia, y en mon jardí vaig menjar moltas voltas la moll ó part central del tronch, que es excelent.

En una especie de bosch de palmeras entre Semelalia y Marroch, hi ha una mena de corps, de costúms molt particulars. Tots los matins á punta de dia se 'n van aquells aucells cadascú per son vent á buscarse la subsistencia á distancias inmensas, y ni un ne queda en las palmeras ni en los encontorns. Tornan per la tarde, y 's reuneixen á milers en lo bosch, posantse en las palmeras, hont fan un soroll infernal, com si 's contessin las expedicions de la jornada: es cosa que vaig observar al estiu y al hivern. No obstant mas diligencias me fou impossible descobrir en aquestos paratjes los corps de potas rojas, que diuhen haver vist alguns viatjers y naturalistas.

A poca distancia del bosch hi ha un arrabal aislat, del tot poblat de familias que tenen la desgracia de patir una erupció semblant á la lepra, que passa de pares á fills. Aquestos desgraciats son excluhits de la societat dels demés habitants, y ningú gosa acostarshi.

Se descubreix desde Marroch la serra del Atlas, en la que la neu ocupa la quarta part de l' altura, que vaig calcular que en sa totalitat ve á ser de uns tretze mil dos cents peus sobre 'l nivell del mar. Dich poch més ó menos perque pera midarla rigurosament caldria haver fet operacions trigonométricas, que haurian sens dupte alarmat als bárbaros que 'm rodejavan. Vaig preferir, donchs, sacrificar aquest objecte com altres molts á mon principal projecte. Dita serra passa oblícuament per davant de Marroch, en la direcció S.O. á N.E.; pero la part més propera se troba al S. de la ciutat, y sols ne dista unas sis lleugas. Continúa per l' interior d' Africa, dirigintse cap á llevant, y corrent al S. d' Alger y Túnis fins als voltants de Trípoli. Me reservo pera altra ocasió parlar de dita serra y considerarla baix altre aspecte.

Los queviures son més baratos á Marroch que á Tánger

y Fez. La desgraciada ciutat, casi despoblada per las guerras y pesta, presenta un cuadro tant més trist, en quant no hi ha ni rastre de comers. Las arts y ciencias tampoch poden prosperar, faltántloshi l' estímul, puig Marroch no té escolas. La extensió de las murallas, las inmensas ruinas, lo gran número de conductes d' aygua inutilisats, los vastos cementiris que la rodejan, poden solsament fer creible tan rápida y assombrosa destrucció.

La El Caisseria de Marroch no te comparació ab la de Fez; mes los árabes de las montanyas vehinas hi acudeixen pera fer sas compras, lo qual anima algun tant lo mercat. Dits montanyesos son baixos, están flachs, torrats del sol, y son aspecte es repugnant. Los coneixen ab lo nom de *brebes*. y forman nació apart: encar que la major part parlan l' árabe tan bé com los altres habitants, se serveixen d' un idioma que en res s' hi assembla, escepte en las expressions que son presas del mateix. M' explicaren algunas de sas paraulas, y heus aquí las que vaig anotar:

Amànn, aygua.
Agrom, pá.
Tiffii, carn.
Udi, mantega.
Tàmment, mel.
Adil, rahim.
Accaïnn, dátil.
Agmàr, caball.
Tèzerdunt, mula.
Erguez, home.
Tamgart, } dona.
Tamtot, }
Tauàïa, negra.
Yessèmk, negre.
Aguiul, ase.
Taguiult, burra.
Izimmer, moltó.
Tèhzi, ovella.
Tàgat, cabra.
Tafunast, vaca.
Azguer, bou.
Aïdi, gos.
Idan, gossos.
Tigmi, casa.
Agadir, paret.
Làfit, foch.
Imi, porta.
Zèhhar, arbre.
Timuzunin, plata encunyada.
Karèden, coure encunyat.
Afus, má.
Adar, peu.
Alen, ull.
Imi, boca.
Tamàrt, barba.
Mèdden, gent.
Taduàtz, tinter.
Tassàrut, clau.
Tuslinn, estisoras.
Hint, ganibet.

Ohzan, dent.
Ils, llengua
Efg, cap.
Iberdan, remat.
Amzog, orella.
Imzgan, orellas.
Inzar, nas.
Sebàït, } sabata.
Aduco, } sabata.
Iducan, sabatas.
Zífr, llibre.
Quièguet, paper.
¿Ma ismènnek? ¿cóm se diu?
Sàual, cridar.
Aglid, sultá.
Amgar, bajá.
Aruco, vas.
Tomzinn, ordi.
Ierdenn, blat.
Ibaun, fabas.
Tarigt, sella.
Abdan, pell.
Idèmmen, sanch.
Azèr, cabell.
Iegzan, bras.
Ifedden, genoll.
Tadàutt, esquena.
Addis, ventre.
Uul, cor.
Eguer, espatlla.
Adat, dit.
Idudan, dits.
Aglid moccorn, Deu
Taffoct, sol.
Aïur, lluna.
Azal, dia.
Gayet, nit.
Zik, matí.
Tedduguet, tarde.
Idgam, ahir.
Tizuerninn (ó Dulthur), la hora després de mitj dia.
Takuzinn (ó el Aassar), duas ó tres horas després.
Tenuschi (ó el Mogareb), posta de sol.
Tenietz (ó el Ascha), derrera celistia.
Azca, matí.
Azzummeit, fret.
Ierga, calor.
Elhhall, temps.
Behra, molt.
Imik, poch.
Ariat zaat, aviat.
Aschcat, } *vinga*.
Ascht, } *vinga*.
Suddo, vágissen.
Adrer, montanya.
Azif, riu.
Azagar, plá.
Orti, jardí.
Atchàg, menji.
Atzog, begui.
Igdad, aucell.
Ifulessen, gallina.
Tiglaï, ou.
Tàuunt, roca.
Accoràï, bastó.
Aganimm, canya.
Tigchda, tauló.
Uchen, llop.
Tiflutz, pont.
Acal, terra.
Imèndi, grá.
Tisont, sal.
Aganhha, cullera.
Timsguida, mesquita.
Tahanutz, tenda.
Araam, camell.

NÚMEROS

Iàn.	1	*Za.*	7
Sin.	2	*Tam.*	8
Crad.	3	*Tza.*	9
Cos.	4	*Meràu.*	10
Semmos.	5	*Iam de meràu.* . . .	11
Seddès.	6	*Sin de meràu..*	12

Los brebes contan fins á vint, que nomenan *ascharinn*, com los árabes, de quins han adaptat las expressions numerals de desenas combinantlas ab las unitats brebes: v. g.

Cos de ascharinn 24
Za de telatinn.. 37

També fan ús de las expressions:

Ascharin de meràu. . . . 30
Telatinn de meràu. . . . 40 etc.;

com los francesos, que diuhen xeixanta y deu, vuytanta y deu.

Hi ha en las montanyas molts dialectes de la llengua brebe: tots son pobres per demés, y forman barrejas estranyas ab la llengua árabe; de modo que 's pot pronosticar que dintre de pochs sigles haurá enterament desaparegut lo llenguatje brebe. Pera escriurer en aquest idioma 's valen dels carácters y ortografía árabe; més á pesar de lo molt que vaig buscar no 'm fou possible trovar un sol llibre escrit en ell.

CAPITOL XVI

Malaltía d' Ali-Bey.—Historia natural.—Eclipse de lluna.—Retorn del sultá.—Present de donas.—Anunci del viatje á la Meca.—Gran visita y regalo del sultá.—Sortida d' Ali-Bey del Marroch.

Durant ma residencia á Semelalia, baix ser atacat d' una malaltía que 'm posá á las portas de la mort. Ab tres mesos tinguí cinch greus recaygudas, y altre tant temps vaig passar en un estat de debilitat terrible, qne 'm privá del temps preciós pera mas investigacions de tot género. Tot lo temps de la malaltía lo vaig passar á Semelalia sens veure cap metje, perque jo no volia consultar als del pais, y no n' hi habia d' europeos. Me vaig veure, donchs, obligat á curarme jo mateix, y á usar segons mas propias observacions los remeys de que per sort estava ben provehit, acompanyats del modo d' emplearlos convenientment, y vaig tenir la ditxa de no perdrer lo coneixement en aquell estat, en que 'm veya abandonat á mos propis recursos. En tot aquest temps, sempre que podía tenirme dret feya observacions astronómicas. En quant á historia natural, reculli 'ls fets seguents:

Al mes de Maig estavan los magraners en plena florecencia; hi havia molts presseguers; las palmeras y oliveras també tenian flor, y 's segá l' ordi.

Al fi de Juny comensá l' estació de las figas, que duraren fins á mitj d' Agost.

En Juliol molts melons y sindrias.

A últims d' Agost se presentaren los primers dátils de Tafilet.

A mijans del mateix mes los mercats se vejeren provehits de gran cantitat de rahims.

En Juny y Juliol hi hagué moltas carabassas, pebrots, tomatechs y altras llegums, y 's segá 'l blat.

Lo 31 de Juliol mataren mos jefes en lo meu jardí d' estiu una serp que tenia sis peus cuatre polsadas de llargada, y cinch polsadas vuyt líneas de circunferencia en la part més gruixuda. Dit reptil me semblá igual al *coluber molarus* ó á la *boa;* pero tenia grossas tacas sobre 'l cap, que 'l feyan semblar al *scitali*. Presumeixo que sia d' especie desconeguda; mes per desgracia era animal que la lley prohibeix tocar, y 'm fou impossible examinarlo á satisfacció y dibuixarlo, lo qu' hauria sigut un altre crím als ulls dels circunstants. Aixis es que mos criats se donaren pressa é treurer y llansar molt lluny aquell animal tant bell com curiós. ¡Com han de poder adelantar las ciencias naturals en los paissos musulmans!

L' atmósfera 's mantingué serena en los mesos de Maig, Juny y Juliol.

Lo mateix dia que 's trová l' hermosa serp, lo vent del S. E. portá una especie de boyra elevada, ó gran massa de vapors que presentavan un aspecte espantós. No hi havia núvols, l' horisont al lluny semblava una massa inflamada; una ratlla vermella pareixia redejarnos enterament per tots los punts de la circumferencia fins á 6° d' altura aparent; y d' allí fins al zenit, lo cel apareixia de color groguench. Lo disch del sol era de blanch apagat sens cap brillo, y semblava un globo de guix, ó mes bé un disch de paper blanch. Lo termómetre marcá fins á 36°, y 'l calor era en estrem sofocant. Durá 'l meteoro tot lo dia, y fou sens dubte 'l vent *simoun* del desert lo que l' havia ocasionat; y 'ls monts Atlas impediren que exercís sos estragos sobre 'l territori d' aquesta part de la serra.

Al dia següent estigué un poch més descarregada l' atmósfera; y encara que 'l sol penetrava ab dificultat, no oferí 'l fenómeno del dia avans.

Dos dias després l' atmósfera aparegué térbola y coberta de núvols; hi hagué tempestats y ratxadas de vent ab aygua y trons.

M' asseguraren que 'n aquella época may se veyan borrascas ni plujas, puig no comensan fins al mes d' Octubre.

A mitj Agost hi ha ginjols.

A últims del mateix mes maduran ja 'ls codonys, y las magranas comensan á inflarse: més no las cullen fins á mitjans de Setembre.

Se veuhen ja alguns dátils á mitj Octubre, y la cullita es pel Novembre.

En la última meytat d' aquest més se cullen las olivas.

Cap á la meytat del mateix comensaren á cáurer las fullas; mes se verificá tan lentament aquesta operació en aquell any, que al principi de Desembre encara no n' havia caygut la tercera part.

Per lo mateix temps tenia jo en mon jardí tota especie de verduras y llegums; raves, cebas, alls, escarolas, fabas, cols, naps, etc. L' ordi era hermós, y havia crescut fins á vuyt polsadas.

Després de las borrascas del mes d' Agost lo temps milloró del tot, sens altra interrupció que algunas petitas plujas; se deixava ja sentir la falta d' aygua, y á últims de Novembre se trovaban tan secas las terras, que no pogué ferse la sembra. Potser aquesta anomalía pogué retardar la cayguda de las fullas. Per lo demés la falta d' aygua perjudicá en extrém á la provincia de Duquela, principal graner del país.

S' assegura que en lo mes d' Agost las cigonyas se 'n van pera 'l Sudan. Jo 'n tenia tres en mon jardí d' istiu, á las quals se 'ls hi havian tallat las alas: permanesqueren quietas, y sobre tot molt mansas, puig venian á ferme companyía quan jo menjava en lo pabelló ó baix d' una glorieta, y encara que sas alas tornáren á pendre sa grandor natural, may més mostraren volèr fugir. Las nits y matins, que son molt frescas á últims de Novembre, causan molts refredats y desde principis d' aquest mes ja no 's veuhen granotas y galapats.

Lo dia 10 de Novembre se trobaren dos escorpits (*scorpio africanus,* Lin.) sota 'l coixí del meu llit.

Hi ha una infinitat de moscas fins á mitjans de Novembre, en que comensan á disminuhir: passada aquesta época se 'n veuhen molt pocas, y desapareixen del tot á últims del mateix mes.

Los mosquits desapareixen en Octubre.

Lo termómetro, colocat al sol á la una del dia lo primer de Desembre, senyalá 41°. Com continuava pujant y 'l canó no

prestava més, lo vaig apartar desseguida, tement no 's rompés. Posat á l' ombra lo mateix dia á la mateixa hora, senyalava 21° 2′.

Lo dia 5, á las deu del matí, 'l sol senyalava 38°, y á la una y deu minuts, colocat á l' ombra, marcava 17° 5′.

Lo dia 9, á un quart de deu del matí, posat al sol, pujá fins á 34°; y á las dotze y cinch minuts, colocat á l' ombra, senyalava 18° 5′.

Lo major calor observat á l' ombra, ha sigut lo 2 y 'l 3 de Setembre á mitj dia: lo termómetro pujá á 34° 8′.

Los arbres, á mitj Desembre, tenian tanta fulla com á últims del mes anterior.

Lo dia 18 de Desembre vaig veure una cingonya que volava sobre mos jardins, sense que las tres que jo criava fessen lo més petit moviment. Com no hi havia llavors á Marroch cap aucellás d' aquestos, no 's sapigué d' ahont aquell podia haver vingut, tant més en quant no manifestava ser de pas, perque després d' haver donat diferentas voltas marxá cap á N.E.

¿Quedarán tal volta algunas cigonyas en aquest país durant l' hivern? Aquest dia estigué molt núvol, y al matí hi hagué huracá: podria ser que una ventada fes sortir aquesta cigonya de son amagatall.

Las plujas comensaren lo dia 19 de Desembre; y las fullas caygueren en abundancia, y cap á últims del mes casi no n' quedava cap als arbres.

Lo dia 31 de Desembre després de mitjdia, lo sol tingué una corona mal terminada: tenia tots los colors del arch de Sant Martí molt vius, en una extensió de deu graus de sa circunferencia d' un blanch cendrós com una corona llunar sobre un espay de doscents, y 'l restant estava confós.

Las plujas continuaren, y la sembra se feu á últims de Desembre.

Sols se sentiren trons la nit del 30 de Desembre: lo primer fou verdaderament extraordinari; va romprer ab una continuació que durá més de dos minuts.

Los vents bufaren casi sempre del O., ab cops bastant forts y continuats.

La calor més baixa observada ha sigut de 7° sobre zero

del termómetro de Reaumur, lo 18 de Desembre á las cinch del matí, y no obstant s' experimentá aquell dia á la mateixa hora una sensació molt viva de fret.

Lo primer de Janer á dos quarts d' onze del matí, lo termómetro, colocat al sol, senyalava 29° 5′.

Tenia en mon jardí quatre gaselas perfectament mansas. L' espectácle de sos jochs, quan aquestos animals gosan de perfecta llibertat, es verdaderament interessant: fan salts y blincos que admiran. Mos jardiners las hi feyan guerra, per que 's menjavan y destruhian las plantas; mes jo las protegia perque 'ls jardins son bastant grans pera que 'l mal que hi podian causar s' hi pogués coneixer. Domesticadas com las cigonyas, sempre venian á ferme companyía á la taula al matí y á la tarde; de modo que mos set companys havian arribat á ser mos millors amichs.

No volent que la mort taqués lo recinte sagrat de ma Semelalia, vaig prohibir severament lo tirar escopetadas y cassar de cap altra manera. Ma intenció era que 'ls aucells tinguessen á mon entorn un asil segur; aixís lo cant variat de tantas especies diferents feya de ma Semelalia un paradís terrenal: quan me passejava fora dels jardins, mes sempre en lo recinte general, venian fins á prop meu remats de perdius, y 'ls conills me passaban sovint casi per entre camas. Jo procuraba atráurer y amansir aquestos animals, y ells corresponian millor als meus cuydados que 'ls homes que 's nomenan civilisats. Los aucells venian á recullir las molletas de pá que jo 'ls hi tirava, venian á passejarse per los aposentos, y jo dormia per la nit ab lo cortinatje del llit plé d' aucells, lliures en lo país de la esclavitut.

May vaig lograr domesticar un malehit *chackal* que m' havian regalat. Li havia fet construhir una caseta pera deixarli més llibertat, y quan estigué acabada vaig ferli treure la cadena, colocantlo en sa nova habitació; mes éll furgá sota d' una de las parets, y s' escapá ab tanta manya ó raciocini (no m' atreveixo á dir quina de las duas cosas) com ho hauria pogut realisar un sér dotat de rahó. Es veritat que 'l chackal s' animava ab los crits de sos companys, que durant la nit venian á vols á udolar pels encontorns de Semelalia; y com una munió de gossos de tota mena que hi havia dins los con-

testavan ab lladruchs, tenia jo duas músicas nocturnas que eran tot sovint acompanyadas per los brams dels ases que feyan de baixos y 'ls galls de Guinea cantavan de tiple. Aquesta cridoria no 'm desagradava, al contrari produhia en mos oidos un conjunt deliciós, perque tot era allí natural.

Semblá que la fama de la inmunitat de ma habitació havia penetrat en lo desert fins en las classes que 'ls homes anomenem irracionals, de modo que vaig veure grans remats de gaselas que venian á saltar y jugar á centenars prop de las parets de Semelalia. Jo no se si m' erro, mes varias vegadas me semblá que solicitavan lo permís d' entrar.

Vaig fer una colecció bastant interessant de plantas, d' insectes y de fósils á Semelalia. Entre 'ls insectes se troban las *aranea galleopodes,* magníficas per sa grandesa: la primera que vaig veure m' esglayá per cert, ab més motin havent passat per mon ventre estant agegut sobre 'l sofá. Entre 'ls fósils, la colecció dels pórfirs y pedras despresas del Atlas es molt hermosa.

Havent anunciat que en la nit del 15 de Janer de 1805 hi devia haver un eclipse de lluna, molts pachás y altras personas de consideració se reuniren en ma casa pera observarlo; per desgracia lo cel estigué del tot núvol, sobre tot durant la nit, y caygué un terrible ayguat, barrejat de fortas ratxadas de vent, que 'ns impediren lo poder veurer res.

Lo sultá may permaneix llarch temps en un mateix paratje; pochs dias després del eclipse 's rebé noticia de que anava á arrivar inmediatamenj á Marroch, lo qual causá la major satisfacció als habitants, y á mí en especial, que desitjava despedirme d' éll y empendrer ma peregrinació á la Meca.

En efecte lo dia indicat arrivá 'l sultá, y vaig sortir á rébrerlo á gran distancia. Anava en sa llitera colocat entre duas mulas. Aixís que 'm va veure s' aturá á parlarme alguns instants, donantme las més francas mostras de son afecte. Muley Abdsulem que 'l seguia, me manifestá los sentiments d' un germá. Mentres estigué ausent haviam mantingut correspondencia, y durant ma malaltía, en que m' era impossible escriurer, m' enviaban emissaris de Fez, ab la única comissió de veurem y dárloshi noticias mevas; y ara que 'm veyan restablert del tot y en estat de montar á caball, no

sabian com expressar sa satisfacció. Nostras relacions continuaren ab la més perfecta intimitat.

Passats alguns dias vaig quedar del tot sorprés al saber que *'l sultá m' enviaba duas donas.* Resolt á no pendre 'n cap sino després de cumplerta ma pelegrinació á la casa de Deu, vaig refusar lo present; mes las donas ja havian sortit del harem del sultá, ahont era impossible 'l tornar, y 'l bon Muley Abdsulem s' encarregá de tenirlas en sa casa.

Aquest temia parlar al sultá de ma resolució y tampoch me 'n parlá á mí. Tota la Cort tenia las miradas en nosaltres, desitjant saber lo fí d' aquest assumpto: tots enrahonavan sobre 'l fet á cau d' orella, mes ningú s' atrevia á explicarse obertament sobre 'l particular, y jo continuava anant á la Cort, com si no hagués passat res. No obstant no podent soportar Muley Abdsulem situació pera ell tan enfadosa, finalment va rompre á parlar, y fou lo primer que me 'n digué alguna cosa. Li vaig contestar que l' endemá l' aniria á veure, y respondria á las preguntas que tingués á bé dirigirme.

En efecte, vaig passar al dia següent á casa de Muley Abdsulem que m' esperaba, tenint en sa companyía al principal fakih del sultá, personatje verdaderament respectable. Comensá l' atach, y 'm vaig veure obligat á desfer los arguments d' abdós antagonistas. La discussió durá algunas horas. Muley Abdsulem que 's veya entre 'l sultá y jo, estava en la major agitació. Algunas llágrimas s' escaparen de sos ulls tancats á la llum del dia; y jo que 'm sentia més conmogut per la situació perillosa á que 's trobava reduhit per causa meva aquell respectable primpcep, que per cap perill dels que poguessen amenassarme, me vaig aixecar y prenentli la má li vaig dir: «En fí Muley Abdsulem, sé lo molt que m' estimeu; podeu coneixer lo fons de mon cor y llegir fins los meus secrets pensaments: indiquéume, donchs, la conducta que haig d' observar; diheume qué voleu que fassi y ho cumpliré; mes mireuho avans.» Me prengué la má, la posá sobre son cor, y després d' alguns moments de silenci, me digué casi barbotejant: «que vos dugan las donas á casa.» Enhorabona, vaig respondre, mes heu de sapiguer, Muley Abdsulem, que no las veuré, puig está próxim lo dia de ma partida á la Meca, y en tal cas si volen quedarse ho podrán fer, perque jo no las

hauré vist, y si volen seguirme las hi dispensaré protecció.

Desembrassat del gros pes que gravitaba sobre d' ell, lo cor de Muley Abdsulem no pogué resistir. Passant de la extrema tristesa á la més gran alegría, se 'm tirá al coll, abrassantme tendrament. Posá cara de Páscuas, y per segona vegada llensá llágrimas de tendresa.

Quedarem convinguts en qu' aquella mateixa tarde 's verificaria la traslació de las donas; pero vaig exigir que 's fes sens soroll ni cerimonia de cap mena, y ab vaig tornar á casa. Las donas regaladas per lo sultá eran una blanca que 's deya *Mohhàna*, y una negra que duya 'l nom de *Tigmu*.

Vaig dar orde que 's preparés una habitació independent en casa la ciutat, y vaig manar l' adornessim com convenia: vaig fer portar provisions de sucre, café, té, etc.; y á més una caixa que contenia telas diferentas y altres frioleras, algunas joyas, y una bossa ab algunas monedas d' or.

Allá á las deu de la nit, lo majordom va entrar á avisarme l' arrivada de las donas. *Que las conduheixin á la seva habitació*, vaig respondre, y vaig continuar la conversa ab lo secretari, lo fakih y altres dos amichs. La directora del harem de Muley Abdsulem, ab mitja dotzena de donas, fou la que 'm portá y acompanyá las mévas.

Se las hi serví sopar á ellas y 'ls homens. Acavant de sopá, vaig preguntar per la directora del harem de Muley Abdsulem y se'm presentá cuberta segons costum. Li vaig fer un regalet, y després posantli á sas mans la clau de la caixa, li vaig parlar d' aquesta manera:

Doneu aquesta clau á Mohhana, y digueuli que l' estimo; mes circunstancias particulars m' impideixen véurerla. Tot quant trobi en sa habitació y baix aquesta clau es seu. Confio que protegirá á Tigmu. Jo vaig á Semelalia; mes durant ma ausencia deixo un dels meus principals criats, lo scherif *Muley Hhamet*, que tindrá conta del seu servey ab dos criats y duas criadas. En tot lo que desitji, que 's dirigeixi á Muley Hhamet.»

Dit això vaig despedir á la directora qu' estaba espalmada. En aquell mateix instant, qu' era ja mitja nit, vaig montar á cavall ab mos amichs y dependents, y llumenat ab mols fanals, vaig sortir pera Semelalia, ahont me vaig establir. Las donas

de Muley Abdsulem passaren la nit en ma casa fins lo dia següent.

Si quedá esglayada la cort de Marroch per haver jo rebutjat las donas, no ho quedá menos de la rebuda que tingueren. Era impossible mantindrer la cosa en secret á causa dels meus criats y personas que 'm voltavan. Axís en menos de vint y cuatre horas va saber tota la ciutat fins las circunstancias més petitas del cas.

Vaig continuar visitant al sultá y á Muley Abdsulem, com si res hagués passat, perque entre 'ls mussulmans es regla de cortesía no parlar may de las donas.

Finalment vaig declarar qu' anaba á sortir pera la Meca. Vaig tenir sobre 'l particular algunas disensions ab lo sultá, Muley Abdsulem y 'ls meus amichs, quins se empenyaban en ferme desistir de tant penós viatje. Me deyan que tampoch lo sultá ho havia fet; que la relligió no exigia 's realisés personalment, que podria pagar lo viatje á un pelegrí, y d' aquest modo tindria igual mérit als ulls de la Divinitat. Aquestas y altres rahons que no dich, no foren prou pera alterar la meva resolució.

Lo sultá, que desitjaba de tot cor retenirme ab ell, 's presentá un dia en ma casa acompanyat del seu germá Muley Abdsulem, del seu cosí Muley Abdelmelek, y de tota sa Cort. Entrá á las nou del matí, y no 's retirá fins á dos quarts de cinch de la tarde. En aquest temps se tocá varias voltas lo punt de mon viatje; mes jo vaig permaneixer inalterable. Vaig fer servir un menjar al arribar, y un altre al sortir. Lo sultá, que volia darme provas de son afecte é ilimitada confiansa, menjá en los dos banquets; va pendrer café, té y llimonada diferentas vegadas, va escriurer y rubricá las ordes del dia sobre mon propi escriptori; me tractá com un jermá estimat, y finalment, al anarsen, sis dels seus criats me presentaren en son nom dos riquíssims tapissos.

Tot just havian acompanyat al sultá á son palau, casi tots los oficials tornaren altre volta á cumplimentarme y renovar sas instancias pera detenirme, fentme las més llausangeras insinuacions respecte ma futura sort, si consentia á quedarme. Insensible á tot vaig fixar l' época de ma sortida per tretze dias més tart.

Arrivá 'l moment de donar l' últim adeu al sultá. Renová sas instancias, repetintme mil vegadas que reflexionés las fatigas y perills que m' esperavan en tan llarch y penós viatje. Al separarme 'ns abrassarem ab las llágrimas als ulls. Ma audiencia de despedida ab Muley Abdsulem fou crudel per demés, y fins al últim sospir portaré impresa en lo cor la imatge d' aquell primpcep estimat.

Lo sultá me regalá una tenda magnífica de tela vermella ab franjas de seda. Abans d' enviármela, la feu armar en sa presencia; y llavors entraren dotze fakihs y resaren algunas oracions que devian atreurem las gracias del cel y ditxa constant en mon viatje. Afegí á aquell present varis bots pera posar aygua, objecte esencial pera aquest camí.

Llavors vaig enviar á dir á Mohhana que 's cubrís, perque desitjava parlarli. Estant preparada pera rebrem vaig passar á sa habitació, acompanyat de tota ma gent, y li vaig dir: «Mohhana, trovantme á punt de marxar pera llevant, no vos abandonaré si voleu seguirme; mes si voleu quedarvos, sou lliure de ferho, puig sabeu que es aquesta la primera vegada que vos veig y parlo.» Me respongué modestament: «Vull seguir á mon senyor.» Li vaig tornar á repetir: «Penseushi bé, puig no es cosa que 's puga fer duas vegadas.» Mohhana afegí: «Si, senyor, vos seguiré per tot lo mon fins á la mort, aneu allá hont vullau.» Llavors girantme als circunstants: «Ja sentiu, vaig dir, las paraulas que Mohhana acaba de dir, y sou testimonis de sa resolució.» Y girantme vers ella: «Sou, diguí, dona apreciable, me teniu afecte, y jo vos protegiré. Disposeuvos pera marxar. Adeu.»

Vaig fer construhir pera Mohhana una especie de llitera, nomenada *darbucco*, perfectament tancada per tots costats, la qual se coloca sobre una mula ó un camell, y usan en lo país las senyoras de distinció. Respecte de Tigmu no hi hagué tantas cerimonias, puig podia caminar cuberta en son hhaik ó albornús. Vaig destinar á ditas senyoras una gran tenda, hont ningú podia véurerlas ni molestarlas. D' aquesta manera vaig empendrer mon viatge á la Meca, deixant pera procurador encarregat de la administració de mos bens á Marroch, á *Sidi Omàr Busèta*, bajá de la mateixa capital, ab las convenients instruccions.

CAPITOL XVII

Casa regnant en Marroch.—Genealogía.—Scherifs.—Táctica.—Rendas del sultá.—Sa guardia.—Sas donas.—Partida d' Alí-Bey de Fez.—Viatje á Ouschda.

Molts autors han escrit la historia dels soberans d' aquells paissos que forman avuy dia l' imperi de Marroch. Entre las que han escrit los autors europeus, m' ha semblat sobre tot apreciable la de M. Chenier, encarregat de negocis del rey de Fransa prop del emperador de Marroch.

Se sab que desde Muley Edris, que vivia en lo sigle segon de la hégira ú octau de la Era cristiana, los regnes de Marroch, Fez, Mequinez, Sus y Tafilet, foren gobernats per varias dinastías, sempre enemigas entre sí, fins que 'l scherif de Yemboa, *Muley Schèrif,* s' establí á Tafilet, conciliantse per sas virtuts la estimació de tots los pobles, los quals s' apressaren á sometres á sas lleys.

Son fill *Muley Ismaïl,* que ocupá 'l trono desprès de moltas guerras, y son net *Muley Abdalla,* feren notables y odiosos sos regnats per las horribles crueltats que exerciren. Muley Mohamed, més polítich que sos predecessors, fou menos crudel, mes no menos avaro. Lo sultá actual, Muley Soliman, es lo més moderat de quants scherifs han ocupat lo trono fins avuy.

L' imperi de Marroch no posseheix constitucions ó lleys escritas. Lo modo de succehir al trono está determinat, de manera que abans de lograr l' imperi cada soberá te que combatrer á sos germans y altres pretendents, los quals per son costat arman los pobles en favor seu; en termes que la mort d' un primpcep marroquí porta sempre la de cent mil homes.

Muley Soliman, sultá actual, té tres germans, que son: Muley Abdsulem, lo más gran de la familia; *Muley Selema,* qui desprès d' haver combatut contra son germá y sigut vensut per éll, s' ha retirat al Caire, hont arrastra una existencia miserable, y *Muley Moussa,* que resideix en Tafilet, y allí passa sa vida en lo més gran desordre.

Muley Soliman está bastant instruhit en la ciencia de la relligió, puig es fakih ó doctor de la lley: per aixó es més devot que 'ls demés y passa gran part del dia en oració, vestint ordinariament un hhaik bast, menyspreant tota mena de luxo, é inspirant semblant esperit de relligiosa rigidés á sos súbdits. Axís es, que á escepció de Muley Abdsulem y jo, casi no hi ha ningú que s' atreveixi á desplegar ó manifestar la més lleugera apariencia de luxo.

A consecuencia d' aquest principi, ab prou feynas se vejé Muley Soliman tranquilament assegurat en lo trono, desprès de vensuts sos germans, un de sos primers cuydados fou manar arrancar totas las plantacions de tabaco que existian en l' imperi, y ab las quals se mantenian alguns milers de familias. Encar que la lley no prohibeix expressament l' ús del tabaco, com lo profeta no 'n gastaba, los rigoristas casi ho miran com una profanació. No obstant Muley Abdsulem ne fa bastant ús, y 'l mateix Muley Soliman també una vegada que altra. Entre los habitants te poch ús, fora dels ports y la gent de mar.

Lo mateix principi es també causa de la repugnancia que té en comerciar ab los cristians. Está sempre temerós de que las relacions ab los infidels acabin per corromprer y pervertir als fidels creyents. Semblant modo de veure las cosas, fá tan difícil tota relació comercial, que hi ha personas que podrian carregar convoys enters de grá, y casi no tenen pera viurer per la impossibilitat de vendrel fora. Es una nació en que no existeix la propietat, essent lo sultá amo de tot, en que 'l home no té la llibertat de vendrer ó disposar del fruyt de son travall, en fi hont no se n' hi deixa gosar, ni mostrarlo á sos conciutadans. Ab aixó es fácil coneixer la causa de sa inercia, embrutiment y miseria.

He copiat l' arbre genealógich de Muley Soliman, qual original me confiá ell mateix. Pujant desde éll fins al profeta, guarda l' ordre següent:

Solimàn.
Mohamèd.
Abdallà.
Ismaïl.
Scherif.
Alì.
Mohamèd.
Alì.
Jussuf.
Alì.
Hassèn.
Muhamèd.
Hassèn.
Kàssem.
Muhamèd.
Abulkàssem.
Muhamèd.
Hassèn.
Abdallà.
Muhamèd.
Aàrafat.
El Hassèn.
Abubèhr.
El Hassèn.
Ahmèd.
Ismaïl.
El Kàssem.
Muhamèd.
Abdallà el Kàmel.
Hassàn el Meschna.
Hassèn es Sèbet, fill de *Alì ben Abutàleb* y de *Fàthma ez Zohra* (la Perla), filla del profeta *Muhhamed.*

Tafilet conté més de dos mil scherifs, que 's consideran tots ab drets al trono del Marroch, y per la mateixa rahó disfrutan d' algunas lleujeras gratificacions del sultá. En los interregnes molts prenen las armas, y com lo Marroch no té exércit propiament dit pera sofocar aquells moviments parcials, cau lo país á la anarquía.

La táctica dels Marrochs es sempre la mateixa en totas las batallas. Se reduheix á acostarse al enemich á distancia d' unas cinchcentas passas. Llavors se desplegan per un moviment sobtat, y tractan de presentar lo major front possible; després se posan á correr ab tota sa forsa, apuntant ab la espingarda. Arribant á mitj tir disparan; detenen lo caball, retenintlo fortament per la brida, y girant l' espatlla 's baten de retirada ab la mateixa lleujeresa. Tornan á carregar sempre corrent, y si l' enemich recula, continuan fent foch y guanyant terreno. Mes si l' acció s' empenya y 's té que traurer lo sabre, ¡quant gran deu ser l' embrás d' uns homes que sens cap órdre tenen cadascú en sa esquerra la brida y una espingarda, y 'l sabre á la dreta! En tal cas posan aquella davant sobre l' arsó de la sella, y d' aquest modo cada genet ocupa 'l lloch de més de dos, y queda aislat, y sens apoyo per los

costats. ¡Quín seria llavors l' efecte d' una línea de batalla sobre tals escabots! Per aixó la caballería mora evita tot lo que pot empenyarse al arma blanca, fundant sa superioritat á la rapidés del atach y retirada, y en lo destres que son en manejar l' espingarda, perque 'l sabre no l' usan sino en l' últim extrem.

Se calculan las rendas del sultá en uns vint á vint y cinch milions de franchs. Com hi ha pochs empleats, y aquestos no tenen altre sou que 'l casual de son empleo y algunas gratificacions que pocas vegadas se 'ls concedeixen; com per altra part no 's necessita mantenir exércit, puig quan esclata una guerra, tot mussulmá es soldat per relligió, la major part d' aquest diner va á enterrarse en lo tresor que hi ha á Marroch, á Fez, y principalment á Mequinez.

Los únichs soldats que manté 'l sultá constantment, son los que forman sa guardia, y qual número fan pujar fins á deu mil; la major part negres comprats per éll, ó rebuts en ofrena ó pago, ó finalment, fills de negres antichs; los demés son moros trets d' una tribu que s' anomena *udaïas*. Part d' aquestas tropas está repartida per las provincias en destacaments, l' altra segueix al sultá. Los soldats, que son generalment de caballería, son coneguts baix lo nom de *el bokhari*, quin nom lo duhen pera posarse baix la protecció del imam expositor d' aquest nom, qual doctrina se segueix á Marroch.

Encar que Muley Soliman du una vida retirada y sens aparato exterior, los gastos de sa casa son bastant considerables, á causa del gran número de sas donas y fills. No pot tenir sino quatre donas llegítimas, ademés de las amistansadas; mes tot sovint las refusa pera pendren de novas. Tot seguit envia á Tafilet las donas refusadas, á quinas concedeix una pensió pera sa subsistencia. Varias vegadas he vist als habitants presentarli sas fillas que entravan al harem en calitat de serventas, y quan li agradaban eran elevadas á la categoría de donas del sultá pera ser refusadas més endevant. Muley Soliman tampoch te escrupols en pendrer duas germanas per donas. No obstant los doctors no miraban ab bons ulls aquella acció, lo mateix que la de beurer ví per la nit en l' harem, cosas prohibidas per la lley.

Lo sultá es sobri: menja ab los dits á tall d' árabe, més

quan me convidava á menjar ab ell manava que 'm posessin una cullera de fusta, puig la lley prohibeix l' ús de metalls richs en la vaixella; d' aquí es que sos plats y taula no 's diferencian dels de sos súbdits. May tasta altres menjars sino los preparats per las negras del harem. No obstant en ma casa menjava lo que preparavan los meus cuyners.

Vaig anar de Marroch á Fez per lo mateix camí que havia seguit al anar á aquella ciutat Encara que no estaba ma salut completament restablerta, vaig fer no obstant en lo camí algunas observacions astronómicas, que confirmaren mos resultats anteriors: per desgracia no 'm trobava en estat d' entregarme á un travall seguit.

En los primers dias de ma arrivada á Fez vaig tenir una discussió ab lo bajá. Pretenia aquest, que ja que m' havia despedit del sultá pera passar á Alger, devia haver marxat vuyt ó deu dias després de ma arribada; me prepará los medis de trasnportarme, y 'm suministrá la escolta que m' havia d' acompanyar; mes li vaig dir rodonament que encara no podia marxar, y 'm vaig detenir encara un mes y mitj. Pochs dias ans de sortir vingué á Fez Muley Abdsulem, trayentme una carta de recomenació del sultá pera 'l bey de Túnis y altra pera 'l bajá de Tarables ó de Trípoli: lo mateix Muley Abdsulem me 'n doná altra pera 'l bey d' Alger, á qui Muley Soliman no volgué escriurer, tal vegada per consideracions políticas.

Havent finalment resolt ma partida de Fez pera Alger, me vaig despedir de Muley Abdsulem y demés amichs ab més gran tristesa, que la primera vegada, puig me veyan empendrer un viatje perillós y creyan que no 'ns tornariam á veure.

A tres quarts de deu del matí del dijous 30 de maig de 1805, vaig sortir de casa ab mos amichs que 'm conduhíren á la mezquita de Muley Edris, desd' ahont m' acompanyáren fins al moment de despedirnos. Tan la meva casa, com los carrers, la mezquita y sortida de la ciutat estaban plens de gent; per tots costats se 'm tiraban damunt pera tocarme, demanarme una oració, etc. Dirigintme cap al N. vaig arrivar á mitjdia al meu camp ja instalat á l' altra part del pont, sobre la vora dreta del riu Sebú, qu' es bastant gros y corre cap al O.

Dia 31 de maig.—A las vuit del matí emprenguérem la marxa: lo camí generalment se dirigeix al E. N. E., fent mil revols per las montanyas, fins á las duas de la tarde que acampárem sobre la vora del *Yenaul,* riu que du poca aygua y que corre cap al O.

Lo país se compon de montanyas secundarias, la major part caiissas, ab algunas faixas de terra conresadas

Entre 'ls obsequis que 'm feren los habitants dels aduars propers al camí que seguia, es notable 'l que vaig á contar. Vaig veure que 'ls noys reunits sortían á rebrem: un d' ells que anava al devant, anava vestit ab una túnica blanca, un mocador de seda al cap y un cinturó també de seda al voltant del cos, y duya un bastó de set peus d' alsaria, en quina extremitat hi havía penjada una fusta ab una oració escrita. Després de dirigirme un cumpliment estudiat, me besáren la ma, l' estreb ó lo que 'm poguéren tocar, y se 'n tornáren satisfets per demés. Quán interessant era aquella senzillesa! Las mares estavan al aguayt pera veurer la rebuda que feya á sos fills.

Dia 1.er de juny.—Haventnos posat en camí á las vuit en direcció al E., seguírem més d' una hora y mitja la vora del riu Yenaul, que corre atravessant una llarga vall. Poch temps després nos ficárem entre las montanyas y á la una passárem al gol un petit riu en quina vora dreta acampárem á las duas.

Lo terrer com lo del dia avans: la vegetació enterament seca. Vaig veure camps ab espigas, peró sols un aduar.

Lo cel estava mitj tapat; lo termómetro dintre ma tenda senyalava á las cuatre de la tarde 26° 7′ de Reaumur.

Dia 2.—Nos posárem en camí á las set, seguint las direccions de moltas valls entre montanyas de regular altura; tot sovint teniam d' atravessar rius de poca aygua fins á un quart de cinch de la tarde que 's plantáren las tendas al peu de *Teza,* ciutat petita situada sobre una roca al peu d' altras montanyas més altas al S. O. Es molt pintoresch lo cuadro que presenta. La ciutat está voltada de murallas antigas y lo minaret de la mezquita s' enfila als núvols com un obelisch. La roca es encinglada en alguns punts y en altres está cu-

berta d' hermosa vegetació; sa falda plena de jardins. Per un costat un riuhet que salta, per altre diferents reguerons que cauhen com cascatas y un pont mitj enrunat, donan més interés al paisatje: é innombrables rossinyols, tórtoras y altras aucells, forman d' aquell paratje un lloch encantat. Las valls cubertas d' abundants espigas me fan creure que 'ls seus habitants son més travalladors que 'ls de las costas de mar.

Seguí lo temps seré mes ab excessiva calor fins que férem parada. Llavors se tapá d' espessos núvols. Tot just s' havian parat las tendas, comensáren á sentirse trons y caiguéren forts xáfechs.

Malgrat aquell contratemps vaig tenir la felicitat d' aprofitar un moment de sol per entre 'ls núvols, trobant la longitut cronométrica = 6° 0′ 15″ O. del observatori de Paris.

Vaig trobar pel camí moltas caravanas árabes que venian de llevant, fugint de la miseria que regnava en son país. Se componian de tribus que s' emportavan lo que 'ls quedava del seu bestiar y tot quant tenian. L' espectacle d' aquellas caravanas dona idea de las antigas emigracions de Palestina y Egipte, produhidas per la mateixa causa.

Un cop de sol m' ocasioná dissipelas á las mans. S' inflaren molt y 'm féren sufrir fortíssims dolors.

Dia 3.—No parant aquells dolors tampoch vaig voler alsar lo campament; á mes que hi haguéren forts xáfechs y trons tota la nit y al matí següent.

Vaig observar lo pas del sol per entre núvols, y 'm doná per latitut = 34° 30′ 7″ N.; peró no es exacta la observació.

La tarde continuá plujosa ab vent O. fortíssim y la ma esquerra seguí fentme patir molt.

Dia 4.—Los xafechs seguiren sense parar, y no 'ns deixaren posar en camí.

Dia 5.—A las vuyt del matí girarem al E., atravessant valls, pujant y baixant montanyetas per hont corria l' aygua d' alguns torrentons; á un quart de duas passarem un riu, y plantarem lo camp en l' interior d' una alcassaba ó castell nomenat *Temessuin*.

Lo terrer del país se compon del tot d' argila glutinosa que forma 'ls turons y valls fins á una fondaria molt gran, puig vaig veure escletxas verticals de més de quaranta peus. Penso que aquella es la mateixa capa general que per un costat va fins al camí de Tánger á Mequinez, y per altre fins á formar las montanyas de Tetuan.

En lo mateix dia trobarem una *càffila* ó caravana que venia de la banda de llevant, duyent un remat de més de mil cinchcentas cabras. Havian posat sobre camells una especie de pabellons ó tendas petitas, dintre de las quals hi anavan las donas y fills dels més richs de la tribu; los demés anavan al descubert. També anavan carregats molts bous ó vacas, portant lo mateix que las mulas la cárrega com los cavalls.

En la marxa s' observava l' ordre següent: lo bestiar davant, dividit en ramats de cent caps guiats per noys que procuravan tenir los uns á vint passos de distancia dels altres; en lo centre las tendas, equipatjes y la major part de las donas y noys montats en camells; finalment, á derrera hi anavan los homes á cavall ó á peu ab fusell á la espatlla, aixís mateix escampats pels costats formant la línea.

L' alcassaba hont estavam acampats se compon d' un cuadrat de murallas de quatre cents vinticinch peus de front, ab una torre cuadrada sobre cada ángul, y altra al centre de cada cara. La muralla tenia tres peus de gruixa y divuyt d' alsaria. Desde allí puja un débil parapet plé d' aspitlleras, y lo demés del gruix de la muralla es l' únich espay que queda als defensors, los quals están allí com si 's trobessin damunt d' un arbre. En lo centre de l' alcassaba hi ha una mesquita arruinada, á qual costat s' hi veuhen igualment altres restos d' edificis. Los miserables habitants d' aquella soletat s'abrigan en algunas barracas divididas en grupos de tres ó cuatre. Lo kaid de l' alcassaba, que viu en un aduar que 'n dista una lleuga, vingué á ferme 'ls honors, regalantme un moltó, ordi, llet y altras cosas.

DIA 6.—A dos quarts de vuyt del matí se dirigí ma caravana cap al E., fins á dos quarts de quatre de la tarde en que vaig manar armar las tendas al costat d' un pobre aduar, y á poca distancia d' unas ruinas ó parets informes.

Lo terrer, compost d' argila sola, oferia una vasta planura y verdader desert sense habitants, ni altra vejetació que algunas malesas ressecas del tot. A las deu passarem prop d' una gran cisterna plena d' aygua excelent, y á mitj dia atravessarem un riuhet.

Lo temps, encar que seré, se refrescá ab lo vent E.

Dia 7.—Poch ans de las set nos posarem en camí, y després d' atravessar lo riu *Mulouia,* ovirarem las ruinas d'una alcassaba. Vaig seguir un parell d' horas lo camí al N.E., á poca distancia del riu, y girant al E. continuarem fins á las duas de la tarde. Passarem després pe'l costat d' una inmensa alcassaba arruinada, prop de la que hi havia molts aduars, y després d' haver passat lo riu *Enza* acamparem á sas voras.

Lo riu Mulouia es fondo; mes l' indret per hont nosaltres lo passarem es bastant ample, y 's troba un bon gol. Son curs es al N.E., y sas ayguas, carregadas de llot, son vermellas y espessas com las del Nil; mes deixantlas reposar son molt bonas Sos marges son baixos y poblats d' arbres per lo costat que nosaltres passarem lo dia abans.

Lo riu Enza, poch important, se sangra á més per molts canals de regar. Era un veritable plaher pera mí lo considerar aquellas senyals de la industria humana en mitj del desert. Lo riu aquí córre cap al O.

Lo terrer presenta á primera vista una continuació de la mateixa superficie argilenca deserta que havia observat lo dia avans. A las deu del matí baixarem á altre país, alternativament compost de capas argilencas y calcáreas que formavan turons. Al mitj dia passarem prop d' una montanya que 'm semblá formada de basalt, y que deixarem á la má dreta. A dos quarts de duas entrarem en un hermós país ben conreuhat, y cobert de bonichs fruyts, al mitj del qual se troba l' alcassaba, y al N. lo riu Enza, en qual marje dret ferem parada.

Lo temps se presentá nuvulós, y refrescá á causa d' un fort vent de N.E.

Aquest desert es conegut ab lo nom d' *Angad.* Sembla

que s' exten en la línea de E.O. desde l' alcassaba de Temessuin, fins al S. d' Alger.

Dia 8.—Aixecarem lo camp á un quart de vuyt y nos posarem en camí cap al N.E., caminant en lo mateix desert. A las vuyt trobarem un torrentó d' aygua bastant bona. A dos quarts de deu lo país se aná estrenyent entre montanyetas calcáreas y argilencas. A tres quarts de duas atravessarem un torrentó, y girant al E , seguirem algun temps sa vora dreta: desde allí comensarem á veure camps de sembrat y més tart un aduar. A dos quarts de quatre se colocaren las tendas al costat d' una alcassaba y d' un aduar nomenat *Aaïaun Mayluk*.

Lo terrer que trepitjarem aquest dia es argilós y calcari alhora. Duas serras que vaig veure que formavan part del petit Atlas, terminan l' horisó al N. y al S.

En tot lo desert no 's troba cap animal, á excepció d' algun que altre llagardaix, aranyas, y alguns cargols morts ó dormits sobre las espinosas brancas d' alguna planta resseca

A ma arribada los habitants celebravan la cerimonia ab un acompanyament fúnebre. Lo cos, colocat ab ostentació sobre una altura, estava rodejat d' una cuarentena de donas, las que repartidas en dos coros, cridavan á la vegada *Ah-Ah-Ah*. Totas las donas d' un dels coros, al pronunciar son *ah* respectiu, s' esgarrapavan la cara ab las duas mans, fins al punt de ferse sanch. Sis homes á caball estavàn formats en rengla á son costat, mirant lo país de la tribu enemiga que havia mort al home quals funerals celebravan, y 'ls demés árabes á peu, que formavan l' acompanyament, lo rodejavan del tot.

Permanesquerem mitja hora en aquesta actitut, y las donas, després d' haver continuat lo mateix temps sos crits y esgarrapadas, se separaren del mort plorant al compás. Los homes enterraren lo cos en lo mateix lloch y cadascú se retirá sense altre cerimonia.

Lo temps, sempre fresch, continuava nuvolós.

Dia 9.—Nos posarem en camí á las sis del matí cap al N.E. A las set atravessarem un torrent, y girant al E.N.E.

á las duas de la tarde, atravessarem altre torrent, entrant á tres quarts de quatre á *Ouschda*.

Lo terrer es aquí de la mateixa naturalesa que 'l del plá desert que havem parlat. No obstant á las vuyt del matí vaig advertir una terra vejetal bona més poch conreuhada. Las duas serras d' altas montanyas continuavan terminant l' horisó al N. y S. á gran distancia.

A dos quarts de vuyt del matí vaig descubrir al lluny, sobre una altura propera al camí, dos homes á caball armats que s' adelantavan al pas cap á nosaltres. Ma comitiva comensá á alarmarse. Jo 'ls vaig tranquilisar, y quan nos toparem vaig sapiguer que eran centinellas de la tribu enemiga que havia mort al home enterrat en Aaïaun Mayluk, y derrera d' ellas hi havia la gent armada de la tribu.

Trobarem després alguns homes que segavan blat: y tenian tots á son costat los caballs ensellats y ab bridas. Mes lluny s' ovirava gent armada. A las deu estavam en terreno d' aquesta tribu: conté l' espay d' una lleuga de diámetre, del tot conreuhada, y més de vint aduars. Sortiren quatre homes á caball y armats á reconeixens. Me demanaren una oració, y tot seguit se despediren ab cortesía. Aquesta tribu, que s' anomena *Mahàïa,* me semblá composta de gent belicosa. A lo que 's veu 'l sultá de Marroch te sobre ells una autoritat molt petita.

CAPITOL XVIII

Descripció de Ouschda.—Dificultats pera continuar lo viatje.—Detenció per órdre del sultá. —Marxa á Ouschda.—Aventuras en lo desert.—Arribada al Laraisch y sa descripció.— Sortida del imperi de Marroch.

Ouschda, població que té uns cinchcents habitants, es com las demés parts pobladas que he trobat de la part d' ensá de l' alcassaba de Temessuin, un *oasis* en lo desert d' Angad.

Las casas, construhidas d' un sol pis, son petitas, y tan baixas que ab prou feynas s' hi pot estar dret. Ademés son tan brutas y plenas d' insectes, que vaig preferir quedarme acampat sota la tenda á l' alcassaba, que es bastant gran y situada á un costat del poble: vaig passar una part del temps en un hermós jardinet de la vora.

Una deu bastant abundant, que naix á mitja lleuga de Ouschda y qual aygua es excelent, rega 'ls jardins y hortas que rodejan lo poble. Aquestos jardins presentan un hermós vert y excelents arbres fruyters, entre 'ls quals la figuera, la olivera, la vinya y la palmera, ocupan lo primer lloch. Lo país produheix també melons saborosos, y carn ben superior á tot lo que puga imaginarse; y es increible lo delicada que es la del moltó del desert. Aquestos animals son llarchs y magres, tenen molt poca llana, y habitan en un país ahont ab prou feynas hi troban pera menjar; mes sa carn es tal volta la millor del món.

En la població y sos voltants hi ha molts pochs pollastres y cap mena de cassa ó aussells, pero 'l pá, l' arrós y las llegums no hi faltan may.

Per un gran número d' observacions de distancias llunars y eclipses de satélits, la possició de Ouschda fou determinada ab una exactitut satisfactoria; y 'l resultat de sa llongitut es=

4° 8′ 0″ O. del observatori de París. Sa latitut=34° 40′ 54″ N. En una latitut tant elevada, lo clima devia diferenciarse poch d' Europa; peró 'l desert que 'l volta fa que l' ayre sia molt calent. No obtant tinguerem dias bastant frescos en lo mes de Juny, alguna vegada núvols y fins pluja.

Vaig observar en Ouschda un eclipse llunar, del que parlaré en la part astronómica. Devia haver fet moltas més observacions, peró desgraciadament las circunstancias m' ho privaren, deventho sacrificarho tot á mon objecte principal.

Aixís que vaig haver arribat, lo gefe y 'ls principals del poble me declararen que no podia passar endevant, perque lo mateix dia havian rebut la noticia de la revolució que acabava d' esclatar en lo regne d' Alger, y que 'n *Tlèmsen* ó *Tremecèn*, ahont jo 'm dirigia, no parava de correr la sanch dels turchs y dels árabes.

Desprès de moltas discusions y d' haver reflexionat madurament, vaig resoldre enviar un correo, que de tornada me dugué la noticia de que las bullangas de la ciutat de Tlèmsen s' havian apaygabat, peró que 'ls camins estavan plens de rebelats que robavan y asesinavan.

Vaig demanar tot seguit una escolta al gefe de la població; y 'm respongué que no tenia prous forsas, peró que cuydaria d' arreglar las cosas á mon gust.

Al cap de dos dias, lo gefe y 'ls principals d' Ouschda feren venir al *Schèk Boanàni* que es lo cap d' una tribu vehina, y li proposàren que 'm conduhis á Tlémsen. Lo schek refusá de moment, y desprès d' haver discutit molta estona, se 'n aná sens haver decidit res.

Molt dias havian passat en negociacions inútils ab tot y que 'ls revoltosos s' acostaren fins á las murallas d' Ouschda; enjegant alguns tiros d' espingarda que mataren á dos homens. Ma posició 's feya cada vegada més crítica, puig per una part s' apuravan tots mos medis de subsistencia, y per altra savia que mos enemichs del Marroch s' havian valgut de ma llarga estada en Fez pera ferme sospitós al sultá. Persuadit jo de que no deixarian d' aprofitarse d' aquesta circunstancia pera desacreditarme, vaig pendre 'l determini de pujar á caball pera anar sol á buscar á Boanani, lo qui tenia son aduar á duas lleugas de distancia al peu de las montanyas.

La meva gent s' esglayá de mon determini, á escepció de dos renegats espanyols que se m' havian reunit quan vaig sortir de Fez, los que en aquet crítich moment se presentaren dihentme: «Senyor, si 'ns ho permet, lo seguirém y participarém de seva sort » Los vaig mirar ab atenció, y vehent que eran homens resolts, los hi vaig dir que prenguessen las armas, ab lo fi de que me 'n seguis un, quedantse l' altre ab mos equipatjes.

Anava á marxar acompanyat d' un fidel esclau anomenat Salem y de mon renegat, quan vaig trobar tancada la porta de la ciutat, y sos principals habitants, en número de quaranta ó cinquanta, decidits á privarme la sortida.

Los hi vaig dir que 'm deixesen anar; y 'm respongueren casi tots alhora, los uns ab rahons y 'ls altres ab crits. Vaig resistir, y ells resistiren. En fi, dirigintme al cap d' ells vaig pendre una de las pistolas del arsó de ma sella, y ab tó entre amistós y amenasador, vaig dirli: «*Schek Soliman*, havém comensat bé, y crech que anem á acabar mal. Obriu la porta.» Llavors Schek Soliman, trayent per un cantó la viga que barrava la porta, l' obrí dihent als altres: «Ja que vol morir, que fasse lo que vulga.»

Vaig sortir seguit del meu esclau y del renegat, dirigintme á las montanyas de Boanani. Poca estona després d' haver marxat vaig veure arrivar corrents als mateixos habitants, que venian á reunirsem pera escoltarme; s' acostaren escusántse de la seva resistencia, la que no tenia altre objecte, segons deyan, que 'l seu interés pera mí y la por d' una desgracia.

Forem molt bent rebuts per Boanani, lo qui tot seguit nos convidá á menjar, donantmos un excelent dinar; peró trobava sempre mil obstácles pera conduhirme sol fins á Tlémsen. Per fi, convensut per mas paraulas y las del Schek Soliman, que 'm va servir molt bé en aquesta ocasió, se convingué en arreglarse ab lo schek d' altra tribu, anomenat *Benisnuz*. Aquest últim devia esperarme ab sa gent á mitj camí, pera escoltarme fins á Tlémsen, y 'l Boanani se 'n encarregaba fins allí.

Dos dias després vingué Boanani á avisarme de que estava disposat pera l' endemá. Se presentá en efecte, ab prop de cent homens, y sortirem al moment d' Ouschda. Tot just forem á

mitja lleuga de distancia, dos soldats del sultá vingueren corrents cridant que 'ns paressem. A dits soldats los seguia un cos de tropas manat per un oficial superior de la guardia anomenat *El Kaid Dlaïmí,* qui m' anunciá que 'l sultá, sabent que jo estava detingut en Ouschda, l' enviava pera protegirme y pera defensarme si calgués.

Li vaig fer saber que la revolució d' Alger y de Tlemsen, y 'ls robos dels revoltats eran los únichs motius que m' havian detingut, y que ja que havia passat lo perill podia seguir lo meu camí ab seguretat, tant mes anant escoltat per las tribus dels boananis y dels benisnuz.

Malgrat mas rahons, Dlaimi 'm declará que en tal estat de cosas no consentia en lo meu viatge fins á rebrer novas instruccions del sultá. Per tal motiu me vegí obligat á entrar en Ouschda y á escriure á aquest

Axís que rebé ma carta m' envià altres dos oficials de la Cort, ab ordre de conduhirme, segons deyan, á Tánger, ab lo fi de poder embarcarme pera llevant. Eixa ordre del sultá m' obligá á sortir de Ouschda ab la meva gent y equipatje lo dia 3 d' Agost, á las nou del vespre. Anava acompanyat de dos oficials y trenta udaïas ó guardias de corps del sultá. Vaig deixar en Ouschda al Kaid Dlaimi ab lo restant de sa tropa. Vaig sortir tan tart, á causa de que Dlaimi havia tingut avis de que cuatre cents árabes armats m' esperavan en lo camí. Me vegí obligat á marxar en secret y sense sapiguer quin camí pendrer, fins al moment de sortir en que Dlaimi 'l va indicar á mos conductors. Deixant de banda 'l camí ordinari, atravessárem cap al S., ficantnos en lo desert. La nit era molt fosca y lo cel estava tapat del tot.

Dia 4 d' Agost.—Desprès d' haver caminat molt depressa tota la nit pujant per montanyas, arrivárem á las sis del matí prop de las runas d' una gran alcassaba, hont hi havía una deu d' aygua y un gran aduar.

Continuárem caminant sense parar, seguint la direcció de moltas valls tortuosas per quin fons corria un torrent que, tot essent petit, no era menos útil pera regar als travalladors habitants de molts aduars.

En virtut d' una ordre que duyan los oficials encarregats

d' acompanyarme, sortían de cada aduar un ó dos árabes montats y equipats que s' afegian á mon acompanyament.

Havent arrivat á las nou del matí al indret ahont acavaba lo torrent, los trenta udaïas se despedíren de mí, deixantme la escolta dels árabes armats, manats per dos oficials.

Aixís que 'ls guardias del sultá 's retiráren, vaig dar algunas monedas d' or á un dels oficials pera gratificar als soldats y continuárem lo camí; peró ben aviat, havent sentit soroll derrera meu, vaig girá 'l cap veyent als udaïas revoltats contra 'ls seus gefes, volguent assessinarlos. Desseguit dos d' ells vinguéren corrents á queixarse, creyent que 'ls oficials s' havian retingut part del diner que jo 'ls hi havia donat. Vaig correr cap á 'n ells y no vaig parar fins que baixáren las armas, fent que seguíssen son camí després d' haver lograt calmarlos y convencels. Mentres durá aquesta baralla, que 'ns alarmá bastant, á causa de las desgracias que podian haver ocorregut, ningú 's recordá de fer provisions d' aygua, ab tot y que 'ns comensava á faltar, y desgraciadament jo ignorava que aquest era l' últim punt en que se 'n podia trobar.

Feyam depressa 'l camí, per la por de topar ab los quatre cents árabes dels qui voliam fugir. Per aquest motiu anavam fora de camí per dintre 'l desert, sobre pedregals y atravessant montanyas. Aquest país está del tot faltat d' aygua; no 's veu ni un arbre, ni una roca aislada que puga oferir un petit abrich ó una mica d' ombra. Una atmósfera del tot trasparent, un sol fort que estabella, un terrer casi blanch y per lo comú de figura cóncava com un mirall ustori, un ventet ardent com lo foch: tal es lo cuadro exacte dels llochs que recorriam.

A cualsevol que se 'l trobi en aquesta soletat se 'l considera com enemich. Los meus tretze beduhins vegéren cap al mitjdia un home armat á caball que estava á una distancia bastant llarga. Tot seguit se reuníren y corregueren com un llamp á sorpendrel, llensant forts crits barrejats ab expressions de menyspreu y de mofa. *¿Qué buscas, germá meu? ¿Ahont vas, fill meu?* etc., li cridavan movent los fusells y fentsels passar per sobre sos caps. Lo beduhí descubert apro-

fitant la distancia fugí á las montanyas ahont fou impossible trobarlo. Aquest fou l' únich home que vejerem.

Ni homes ni bestias havian menjat ni begut desde la vigilia, ni havian parat de caminar desde las nou del vespre. Poch després de mitjdia ja no 'ns quedava una gota d' aygua, y tant la meva gent com las bestias comensaban á cedir á la fadiga. Sovint queyan las mulas ab sas cárregas y las haviam d' anar aixecant contínuament, sostenint tot lo pes que duyan. Aquesta pesada feyna acabá ab las pocas forsas que 'ns quedavan.

A las duas de la tarde, mort de set y de cansament, caygué un home á terra ert com un cadávre. Vaig pararme pera socorrel ab dos ó tres dels meus criats. S' espremé la poca aygua que quedava en un bot, y lograrem introduhirnhi en la boca algunas gotas, peró tant débil ajuda produhí molt poch efecte. Jo mateix comensava ja á sentir una debilitat, que, aumentant d' un modo espantós, m' anunciaba que també á mí m' anaban á abandonar las forsas. Vaig deixar aquell desgraciat y vaig pujar altra volta á caball.

Desde aquell instant anavan cayent un redera l' altre alguns de ma escolta, abandonantlos á sa trista sort, donchs la caravana caminava ja á *salvis qui puga*. També s' abandonaren algunas mulas ab sas cárregas. Tot passant vaig veure duas de mas grans maletas per terra; mes no vaig poder sapiguer qué fou de las mulas que las duyan; perque ningú 's cuydaba ja dels meus efectes é instruments. Vaig mirar ab indiferencia aquella pérdua y seguirem endevant. Ja sentia que 'l meu caball tremolava y aixó que era 'l més valent de la caravana. Caminavam abatuts y sens dir un mot. Si jo volia animar á algun que s' apressés, sa resposta era mirarme de dret á dret y posárse 'l dit índice á la boca pera manifestar l' ardenta set que 'l devorava. Vaig voler també tirar en cara als oficials conductors son poch cuydado, que era causa de la falta d' aygua: peró s' escusavan ab lo motiu dels udaïas; y además deyan: ¿no sufrim també com los demés? Nostra situació era tant més horrorosa, en quant cap de nosaltres creya poder sostenirse fins al lloch hont s' havia de trobar aygua. Per fi per' allá á las quatre de la tarde jo vaig caure també, mort de cansament y de set.

Estés sens sentits en mitj del desert, ab tant sols quatre ó cinch homens al meu costat, dels quals un havia caygut casi al mateix temps que jo, y 'ls altres en estat de no poder donarme la més petita ajuda; ja que no sabian hont trobar aygua, y encara que ho sapiguessen, sense forsas pera anar á buscarla; hauriam mort tots sense remey, si no 'ns hagués salvat la Providencia per una especie de miracle.

Mitja hora feya que estava á terra sens sentits, segons deprés me contaren, quan s' ovirá una caravana de mes de dos mil homens que venia cap á nosaltres. La manava un moravit ó sant, anomenat Sidi Alarbi, que anava á Tlémsen ó Trémecen d' ordre del sultá. Vejentnos en tant horrible situació, feu tirar sobre nosaltres molts bots d' aygua.

Després d' havermen tirat algunas vegadas á la cara y á las mans, vaig comensar á recobrar los sentits, vaig obrir los ulls, mirant á totas parts sense poder coneixer á ningú. Al cap d' una estona vaig veure set ó vuyt scherifs y fakihs, que acostantsem me parlaren amistosament. Volia respondrels, mes m' ho privava un nus que 'm tapava la gola; y sols vaig poderme fer entendre per signes, senyalant la boca ab lo dit.

Seguiren tirantme aygua á la cara, brassos y mans y per fi vaig poguermen empassar algunas petitas glopadas. Llavors ja vaig poguer preguntar: *¿Quí sou?* Axís que 'm sentiren, me respongueren: *No temeu; no som lladres ni saltejadors, al contrari som vostres amichs: jo soch fulano,* etc. En efecte vaig reconexer sas fesomías, mes no podia recordar sos noms. Me tiraren més aygua demunt, y en més gran cantitat que abans, y vaig beure altra vegada. Aixís que vejeren que comensava á restablirme, ompliren d' aygua alguns dels meus bots, y continuaren son viatje, puig cada instant que perdian en aquell lloch era preciosíssim é irreparable sa pérdua.

L' atach de la set se manifesta per tot lo cos ab una gran sequedat de la pell: los ulls se tornan vermells de sanch, la llengua y boca 's cubreixen tant per fora com per dins d' una capa de sarro groixuda com una moneda de cinch franchs; lo color d' aquest sarro es groch fosch, son gust fat, y sa consistencia molt semblant á la cera tova de las brescas. Un defalliment ó deixadesa suspen tot moviment; un nus en lo

diafragma y pit deté la respiració; saltan dels ulls algunas grans llágrimas aisladas; se cau á terra, y aviat se pert lo coneixement. Tals son los síntomas que vaig advertir á mos desgraciats companys de viatje, y vaig experimentar jo mateix.

Vaig pujar á caball ab prou dificultat, y tornarem á nostre camí. Los beduhins y mon fidel Salem havian anat, cadascú per la seva banda, á buscar aygua; duas horas tardaren á arribar y vingueren un redera l' altre, portant aygua bona ó dolenta. Com tots artibavan cansadíssims á presentarme lo que trobaren, calgué probarne de tots, y vaig beure més de vint vegadas; més tot just m' havia empassat una mica d' aygua, se 'm quedava la boca tan seca, com si no la hagués mullada. En una paraula, ni podia escupir, ni parlar.

A las set de la tarde ferem parada prop d' un aduar y un riuhet, després d' una marxa forsada de vintyduas horas seguidas, sense un moment de descans.

Tota ma gent y bagatjes anaren arribant durant la nit. En quant á mí, no vaig perdre casi res, perque la caravana de Sidi Alarbi, havent anat trobant successivament mos equipatjes y criats, va socorrer y salvar ab la seva aygua tant als homes com á las bestias.

Si no hagués passat dita caravana, tots hauriam mort sense remey, perque no hauria arribat á temps l' aygua que portaren los beduhins y Salem: nostra respiració y funcions vitals se trobavan ja interrompudas, y estich convensut que no haurian pogut passar duas horas més en tant violent estat y hauriam mort. Quan considero que la caravana s' havia desviat de sa ruta per la falsa noticia de que hi havia un cos de dos á tres mil homes ab intenció d' atacarla (eran los quatre cents árabes que m' esperaban); y que aquell erro fou la causa de ma salvació, no 'm canso d' admirar y benehir la Providencia.

Are comprench ja com pogué 'l desgraciat *major Hughton* haver mort en lo desert per efecte d' una situació semblant á la que acabava jo d' experimentar, sense que hi hagués traició per part dels que l' acompanyavan.

La major part del terrer que comprén lo desert es d' argila sola, á excepció d' algunas petitas venas calissas; tota la

superficie está coberta d' una capa de pedras calissas de color blanch, rodonas, aisladas, grossas com lo puny, casi totas iguals, ab la superficie foradada com trossos de morter sech; lo qual me las va fer considerar com verdader producte volcánich. Se troba estesa dita capa ab tan perfecta igualtat, que no deixa absolutament cap punt descobert, y fa la marxa en extrem cansada.

No 's veu en aquell desert cap animal, cuadrúpedo ni aucell, reptil ni insecte; l' ull no ovira cap planta, y l' home se troba rodejat solsament del silenci de la mort. Sols á las quatre de la tarde comensarem á distingir algunas petitas plantas ressecas, y un arbre espinós sense flors ni fruyts. Havia ja recullit en lo desert duas pedras, un tros d' argila, y dos de mineral; mes tot se va perdre.

A consecuencia de tan horrible catástrofe, mas mulas y caballs no sols perderen sas ferraduras, sino que quedaren casi tots fets malbé.

Dia 5.—Eran las set del matí quan nos posarem en marxa, seguint lo mateix desert y fent una volta par lo S. y S.O.

Lo terrer es lo mateix que haviam recorregut la vigilia. A las onze del matí baixarem una llarga costa, y 'ns trobarem en la provincia de *Schauia,* y sobre la vora dreta del riu Enza. Al altre vora sols s' hi veya una casa, hont vivia lo *schek Schàui,* gefe de la provincia. Després de passar tres vegadas lo riu, acamparem á mitj dia sobre la vora esquerra prop d' un aduar y un mercat. Tenia la meva gent tan afectada la imaginació, y 'ls animals estavan tan cansats dels perills passats lo dia anterior, que axís que uns y altres vejeren lo riu, corregueren tots á tirarshi, 'ls homes vestits, y las bestias carregadas; havent costat molt temps y fatich ferlos sortir.

Tot lo dia vaig tenir febre; efecte sens dupte del accident sufert.

Las voras d' aquell riu están ben conresadas; hi teniam abundancia de xindrias, melons y rahims que miravam com un do del cel, en l' estat d' irritació de nostra sanch.

Llavors estava ausent lo schek Schaui, quina provincia 'm semblá molt rica; mes son germá vingué á veurem y m' oferí moltas provisions.

Dia 6.—Nos posárem en camí á las sis del matí cap al O. per las montanyas, y fins á mitjdia no baixárem al gran pla, ahont, seguint al N. O., allá á las cuatre de la tarde passárem lo gros riu Mulouia. Vaig fer alsar las tendas en la vora esquerra, prop d' un aduar.

Las montanyas que atravessarem no eran peladas com las anteriors; puig s' hi veuhen alguns riuhets y terrenos conresats. Lo pla es lo mateix desert de Angad, que derrerament havia atravessat anant á Ouschda.

Vaig continuar sentintme bastant indisposat, tement sempre algun atach més sério.

Dia 7.—Seguí la meva caravana lo camí ja descrit, que termina en la alcassava de Temessuin.

Dia 8 —Seguint la ruta, arrivarem al peu de la ciutat de Teza.

Dia 9.—Tot lo dia varem estar acampats y vaig anar á la ciutat pera assistir á la oració pública del divendres.

Teza es la ciutat més bonica de totas las que he vist en l' imperi del Marroch y la única hont la vista no descubreix ruinas. Los carrers son bonichs y las casas pintadas. La mezquita principal es molt gran, ben construhida y adornada ab un magnífich vestíbul. Hi ha molts mercats ben provehits, moltas tendas y hermosos jardins ó verjers; l' aygua es molt bona, l' ayre puríssim; los queviures bons, baratos y abundants. Los habitants me semblaren vius y emprenedors. Tantas ventatjas plegadas me fan preferir la ciutat de Teza á las demés del imperi, fins á las capitals de Fez y Marroch.

Acampava prop de mas tendas un cos de tropas á las órdres d' un bajá, qui maná ferme 'ls honors y m' enviá provisions. S' estava ab éll Muley Moussa, germá del emperador del Marroch, mes la meva malaltía no 'm permeté anarlo á visitar.

Novas observacions, molt millors que las primeras, donáren la latitut de Teza = 34° 9′ 32″, lo que 'm fa veurer l' error gruller en que vaig incorre en la observació feta ab lo cel tapat durant mon primer viatje. Sols la longitut era exacta.

Contra nostra costum nos posárem en camí á las nou del vespre, dirigintnos cap al S. O. Després de passar lo riu Teza y fer algunas voltas per entre las montanyas, atravessárem altres rius.

Dia 10.—Després de caminar tota la nit, á punta de dia passarem altre riu que corre en direcció al E. Recorrent un país sempre montanyós prenguérem la direcció del O., y á las vuit del matí passárem prop d' un aduar. Me trobava llavors en la provincia de *Hiàïna.*

A la una continuárem cap al O. y S. O. fins á las cinch de la tarde que vaig fer armar las tendas prop d' un aduar, patria d' un dels oficials del sultá encarregats d' acompanyarme.

Dia 11.—Los bons habitants del aduar me pregáren ab tanta amabilitat que 'm quedés ab ells un dia, que no vaig sapiguer com negarmhi. Me procuráren tota mena de diversions pera ferme passar lo temps agradablement. Per altra part tampoch me va molestar aquesta circunstancia que 'm oferí algun descans que tant necessitava després de las fadigas que acabava de passar.

Dia 12.—Haventme despedit d' aquells bons árabes, me vaig posar en marxa á las sis del matí, fent alguns rodeigs per las montanyas. A las nou atravessárem lo riu *Levènn,* qu' es bastant caudalós y corre cap al S. O. Anárem seguint durant duas horas sa vora dreta per una llarga planuria, tornant á pujar després per las montanyas. A la una acamparem prop d' un aduar.

Prop del meu camp hi havia ricas y abundants salinas: desd' allí 's descubria una série de sis ó set montanyas aisladas, en forma de pilons de sucre, d' un color roig que 'm feu pensar si serian metálicas enterament.

Dia 13.—A las sis del matí continuarem caminant entre montanyas fins á las duas de la tarde, que acamparem al peu d' un populós aduar.

Tot lo pais que acabava de recorre perteneixia á la provincia de Hiaïna.

Lo terrer se compón de montanyas rodonas d' argila aglutinada, com las de Tetuan. Son estérils per naturalesa; mes los habitants son travalladors, y 's veuhen casi totas las montanyetas cobertas de plantacions de *panicum,* que se sembla el blat de moro, y forma la base de sos aliments. Allavors estavan en plena fructificació; totas las plantacions estavan custodiadas per homens que procuravan espantar los aucells, cridant sens parar may.

Fora dels rius mencionats y que atravessarem, los habitants de la provincia de Hiaïna no beuhen altra aygua que la dels pous que obren en la vessant de las montanyas: la de casi tots ells te mal gust; puig es salina, sulfurosa, ó diversament mineral. Abundan los barranchs y llits de torrents coberts del tot per una capa de sal blanquíssima. Crech que aquest pais deu ser molt rich en minerals; peró sos habitants no tenen la més lleugera idea de la riquesa que trapitjan Hi ha indrets hont se descubreixen las capas metálicas entre l' argila que las amaga; y s' alsan per tot arreu com á torres aisladas en mitj d' un pla, rocas perpendiculars, casi del tot compostas per sustancias minerals.

Los naturals están dedicats á la agricultura, es á dir, que sembran molta mena de grans; peró no tenen arbres, ni cultivan més que un petit número d' hortas. Las casas, construhidas de tapia, son petitas, cobertas de brancas y sols las habitan al ivern; perque á la primavera y al estiu viuhen en tendas com los árabes.

Dia 14.—Marxarem á las sis del mati, donant mil voltas per montanyas bastant altas y ben pobladas de aduars. Era mitjdia quan baixarem al pla. Després d' atravessar lo riu Werga, bastant caudalos, y que corre cap al O., seguirem sa vora dreta en la mateixa direcció fins á las tres de la tarde, hora en que vaig fer armar las tendas al costat de dos aduars.

La tribu que 'ls habita, com també altres molts aduars inmediats, s' anomena *Vlèd-Aaïza*, ó fills de Jesús; es bastant numerosa.

Dia 15.—Estant ja preparada la meva gent, emprenguerem la marcha á las sis del matí cap al N. O. A las vuyt entrarem

al districte de *Wazein,* y al cap de poch vaig descubrir al N. la montanya sobre que está situada la ciutat. La deixarem á dreta, y seguírem lo camí fins á las tres de la tarde: llavors vaig maná acampar prop d' alguns aduars.

Se compon lo districte de Wazein de extensos plans, terminats al E. per montanyas de bastanta alsaria. En mitj dels plans s' aixeca una gran montanya roja aislada del tot: á la meytat de sa altura hi ha la ciutat de Wazeid: diuhen que es molt gran; pero no te murallas com las demés del imperi. Es la residencia del célebre sant Sidi Ali Benhamet, de qui ja 'ns havem ocupat. Dit personatje, que es senyor de la ciutat y son districte, viu en una especie d' independencia.

En cap pais he vist bestiar més bonich, numerós y ben peixat; ni camps més plens d' espigas. Es de presumir que la gracia divina protegeix als habitants especialment. Lo pais está plé de populosos aduars, disposats d' ana manera molt distinta dels demés: puig las tendas están posadas en líneas rectas, mentres que 'n altres punts ho están en cercle.

No 's veu un arbre en tot lo pla, ni altra aygua que la d' algunas fonts.

Acampava jo á una llegua O. de la montanya de Wazein. Montats los instruments, vaig trobar ma llongitut cronométrica=6° 55′ 0″ O. del observatori de París. Dita observació es dubtosa; axís no hi puch contar del tot, peró si en la estima geodésica. Ma latitut, resultat d' una bona observació, doná=34° 42′ 29″, y es la de Wazein, puig dita ciutat estava exactament al E.

Vaig notar en los oficials conductors cert aire de misteri, y signes de connivencia; continuavan no obstant tractantme ab un gran respecte; jo res los hi podia dir, ni tant sols sospitar l' objecte de sas secretas conversas. Las tribus que 's trovan al pas sortian á ferme tots los honors, y á oferirme regalos de queviures y farratje. Jo continava usant lo parasol. Sempre 'm tractaban com fill ó germá del sultá. ¿Podia ser durable tal estat de cosas? Axó es lo que veurem ben aviat.

Dia 16.—Nostra marcha comensá á l' hora acostumada, en direccio del O. entre petitas montanyas, y á l' hora de nostra sortida, prenent lo camí de Fez á Tánger, girarem de dret

al N. fins á las tres de la tarde, en que acamparem entre 'ls jardins que hi ha al S. O. de la ciutat d' Alcassar.

Vaig fer una observació no molt bona sobre la longitut; sentme impossible pendre 'l pas de cap estrella, ni tampoch de la lluna al apuntar lo dia, á causa dels grossos núvols que tapavan l' atmósfera.

Dia 17 d' Agost.—Aquest dia s' esqueixá 'l vel de la conducta misteriosa dels meus oficials: m' anunciaren que anavam á *Laràïsch* ó Larache, en lloch de Tánger, com m' havian dit. Aquest procedir me desagradá en gran; pero després de ben reflexionat, vaig deixarme conduhir, sentme indiferent anar á un ú altre dels dos punts.

Per tant nos posarem á caminar á las sis del matí cap al O. Una hora després girarem al N. y N. O. Internantnos en un bosch d' alsinas molt elevadas, y ple de falgueras, y no 'n sortirem fins á mitjdia, havent donat moltas voltas. Per fi després d' atravessar un riuhet entrarem en Larache á la una.

Laraisch, que 'ls cristians anomenan Larache, es una ciutat petita, que vindrá á tenir quatre centas casas, situada en la costa nort d' un turó espadat, desde ahont s' estenen las casas fins á la vora del riu, qual boca es un surgidor pera 'ls barcos grans. Los barcos que no passan de duas centas toneladas poden entrar en lo riu, pero tenen que descarregar pera passar la barra.

Hi ha á Larache moltas mesquitas: la principal es de bona arquitectura. S' hi veu també un espayós mercat voltat d' arcadas, sostingudas per columnetas de pedra. Es lo més hermós que he vist en aquell pais. Es obra dels cristians, igualment que las demés fortificacions. Després d' haver possehit aquesta ciutat los espanyols, fou reconquistada per Muley Ismail.

Per la banda de terra defensa la ciutat una bona muralla ab son fosso, y la porta y 'l pont están defensats per dos mitjos baluarts. L' alcassaba ó castell, que está per part de terra al S. de la ciutat, es un petit quadrat de baluarts ab orellas rodejat de fossos, tot bastant ben conservat, á escepció del parapet, que está molt malmés. Per desgracia la ciutat no te aygua; la que beuhen vé d' una deu situada á la vora

del mar, á cent vuytanta toesas de la muralla, en un siti á cobert dels fochs de la plassa. A la estremitat de la ciutat, y en lo cap del riu, hi ha un castell que 'm digueren havia sigut construhit per *Muley Yèzid*. La fortalesa quadrada está defensada per petitas culebrinas. Defensan la boca del port duas baterias colocadas al S., y altra bateria ó castell per la mateixa banda ab canons y morters, situada á tres centas cinquanta toesas de distancia. Al N. del riu ó port no hi ha cap fortificació.

A tres centas toesas al S. de la última bateria de canons y morters, hi ha sobre la llengua del aygua algunas obras, que vistas desde 'l mar tenen apariencia de una fortalesa; pero no son sinó runas d' una casa y d' un molí vent.

A xeixanta toesas E. S. E. del castell quadrat, hi ha una capella ó santuari d' una santa dona, patrona de la ciutat, anomenada *Lela Minana*. Allí 's venera son sepulcre. May he pogut desembrollar la complicació de ideas que ha suscitat en mon esperit la existencia de la canonisació d' una dona, ab l' esclusió del paradis anunciada tácitament per la lley al sexo. Pero Deu sab més que 'ls homens.

La costa del S. la forma una roca bastant elevada: la del N. una petita faixa de sorra.

D' órdre del sultá, lo bajá de la ciutat Sidi Mohamed Salaui, me destiná per allotjament la mellor casa, situada en lo gran mercat, al costat de la mesquita principal.

A pesar d' aquestas ventatjas, no poguent pujar al terrat pera veure 'l cel al descobert, me fou impossible pendre distancias llunars; pero ma longitut quedá ben establerta per los eclipses dels satélits, que donaren=8° 21′ 45″ O. del observatori de Paris: com també ma latitut per los passos del sol=35° 13′ 15″ N., resultat de excelents observacions. Ma declinació magnética es=21° 39′ 15″ O. La temperatura es molt suau, é igual á la d' Andalusía.

La ciutat está rodejada de sorra roja, que considero com un detritus de feldspat, ab grandíssima disposició á conglutinarse. La roca elevada del mitjdia la forman capas perfectament horisoltals, molt primas y acostadas, lo qual dona un teixit pissarrench, tallat perpendicularment á la vora del mar. Ditas capas de roca son formadas únicament de sorra roja ja conglutinada en lo prim teixit apissarrat.

Hi ha alguns jardins en Larache. Los queviures son bons, y l' aygua, encara que forta, no es mal sana.

Consecuencia del viatje de Ouschda fou una malaltía que 'm durá deu dias. També caygueren malalts alguns de mos dependents, y las bestias de cárrega, algunas de las quals quedaren malmesas; pero sols morí una mula. Vaig pendre banys de mar, y vaig aprofitar l' ocasió pera enriquir mas coleccions de productes marítims.

Hi havia llavors á Larache una corbeta de Trípoli desprès d' haver passat molts mesos en lo riu: lo sultá doná órdre de nolejarla per son compte, destinant la cambra de popa pera ma travessía á llevant. Després de visitar lo barco, que devia molt prompte issar vela cap á Trípoli, vaig fer arreglar pera aquest llarch viatje la cambra que m' havian destinat.

Lo diumenge 13 d' Octubre de 1805, dia de ma partida, vaig anar al matí á despedirme del bajá, qui 'm va demostrar la mes gran estima y consideració, afegint que si volia embarcarme á las tres de la tarde, vindria á despedirme. M' agradá massa aquesta proposició pera que deixés de consentirhi.

Embalats mos equipatjes, y carregats á bordo, vaig fer cap al port á l' hora convinguda, pera embarcarme ab la meva gent.

Havent preguntat per lo bajá, 'm respongueren qu' estava per arribar. Entretant venia la llanxa, me vaig esperar alguns instants á la vora de la mar, en un lloch hont la muralla forma un ángul entrant, y ahont hi ha un carreró que surt del ángul.

Arribada la llanxa, y no deixantse veure lo bajá, me disposaba á pujar á bordo, quan per un costat y altre se presentaren dos destacaments de tropa, un altre desembocá per lo carreró. Los dos primers s' apoderan de tots los meus; l' altre 'm volta, y m' intima que embarqui sol y que surti tot seguit. Pregunto la causa de tan estrany procedir, y 'm responen: *aquesta es la órdre del sultá.* Pregunto pel bajá, y 'm diuhen ab imperi: *Embarqueuvos.* Llavors vaig veure clarament la mala fé del sultá y del bajá, que fins lo darrer instant havian ordenat se 'm fessen los majors honors per las tropas y poble, mentres meditavan lo cop que devia ferirme profondament;

puig jo mirava ab tant interés la sort de las personas que m' eran afectas, com la meva propia.

Me vaig embarcar en la llanxa trossejat lo cor pels crits d' algunas personas de ma comitiva, inconsolables per tant crudel separació. Vaig baixar lo riu, devorat per la rabia y desesperació, fins arribar al pas de la barca, ahont los forts cops de las onas me donaren mareig, lo qual fou bo pera ma salut, puig lo vómit alivià 'l meu cos de gran cantitat de bilis; pero estenuat per tant violents batzegadas morals y físicas, vaig arribar casi sens sentits á la corbeta que estaba al ancla á poca distancia fora de la barra. Habenthi pujat, me conduhiren á la cambra, y 'm ficaren al llit.

D' aquest modo vaig sortir del imperi del Marroch. Ometo las reflexions que no son d' aquest lloch, y que tal vegada ho serán d' ocasió mes oportuna.

CAPITOL XIX

De la antiga isla Atlántida.—De la existencia d' un mar Mediterrá en lo centre d' Africa.

Avans de visitar la part occidental del Africa, l' estudi reflexiu de la geografía física d' aquesta part del món, comparat ab las nocions que 'ns ha trasmés la historia y tradició sobre las grans revolucions del globo, y alguns indicis suministrats per los geógrafos ó viatjers d' aquestos últims temps sobre la situació de la part interior d' aquest continent, me portaren casi simultáneament á duas ideas, que derivadas d' un mateix principi, y apoyantse totas duas, sembla concorren á forsar l' assentiment ab un grau de probabilitat major que lo que podia prometrers d' un objecte d' aquesta naturalesa. He cregut:

1.er Que la antiga isla Atlántida se formava de la serra del Atlas;

2.on Que existeix á Africa un mar Mediterrá; que aixís com lo Caspi á Assia, existeix per sí mateix sense comunicació ab los altres mars.

Després de tants sistemas y conjecturas sobre 'l lloch que degué ocupar antigament la isla Atlántida, podria semblar estrany reproduhir una cuestió tantas vegadas ventilada, y olvidada ja avuy dia; més com jo no faig aquí sino indicar lleugerament aquesta idea, discutida massa sovint per altres escriptors, sa coincidencia ab la existencia d' un mar interior en Africa me servirá d' excusa ab los llegidors, los que no obstant podrán mirar aquest capitol com un epissodi de la historia de mos viatjes.

Encar que cap viatjer europeu ha atravessat lo Sahhara ó gran desert d' Africa en son centre, tenim suficients datos pera estar absolutament certs de que del N. al S. no está tallat per cap gran serra de montanyas que puga unir la del Atlas á las montanyas de Kong, y á las que 's troban al S.E. del desert, y s' extenen á la direcció E.O. fins Abisinia.

Al extrém oriental de la serra del Atlas hi han los deserts propers á Godemesch y Trípoli; lo de Suda y de Barca, que tocan per un costat en lo Sahhara, y pe'l altre en lo Mediterrá; per conseguent la serra del Atlas, rodejada al N. y O. per lo Mediterrá, limitada al S. y E. per deserts de sorra, que per una part tocan al Occeá Atlántich y per l' altra al Mediterrá, forma una verdadera isla, sense unió aparent ab las demés montanyas d' Africa.

Tot lo que 's coneix dels deserts de sorra que rodejan la serra del Atlas al E. y S., proba que no 's componen com los de Tartaria, del *humus depauperatus* de Linneo, es á dir, d' una terra que de tant travallar y produhir ha quedat corsecada y privada de las moléculas orgánicas necessarias á la vegetació. Se pot jutjar dels deserts del S. del Atlas, pe'ls que he vist al N. y O.: en aquestos últims sols he vist grans capas d' argila glutinosa, que tinch per producte volcánich sub-marí, plans de sorra movible, composta en sa totalitat d' una pols siliceosa de cuars y feldspat, barrejada ab un detritus de conxas finíssim, y banchs de marga calissa molt moderna, formada sens dupte per l' aglomeració de la sorra ó detritus animal.

Es veritat que no he trobat en aquestos deserts restos enters d' animals marins, mes també ho es que la situació en que 'm trobava m' impedia entregarme á investigacions seguidas; essent probable que si tals restos existeixen, no poden trobarse sino á molta fondaria al S. y O. del Atlas, atés que lo furor de las onas fa pols tots los objectes que s' elevan en aquells paratjes á la superficie del mar.

Es tan terrible la embestida de las onas, que fins en lo temps de perfecta calma, quan no hi ha borrascas y la superficie del mar sembla tranquila al lluny, las onas baten las voras, aixecant tot sovint montanyas d' espuma de cincuanta ó xeixanta peus d' alsaria, no sols en los punts plens de rocas, sino també en las platjas sorrencas.

No 'm detindre á examinar las causas d' aquest fenómen, que sembla deuhen anar á buscar en lo moviment general de la gran massa de las ayguas del Occeá, aumentat ó disminuhit per la projecció ó configuració de las costas; mes sos resultats deuhen considerarse per las relacions que tenen ab la present cuestió.

Quan la mar bat suaument sas voras, s' estableixen en ella las petxinas y zoófits; hi van molt be las plantas marinas, y 's multiplican així com los animals: la descomposició successiva de tots aquestos cossos orgánichs ja engrassant lo terrer y fentlo més apte pera las generacions posteriors; y de la acumulació de tantas despullas en lo transcurs dels sigles, que pera la naturalesa no son més que un dia, resulta finalment una rica terra vejetal, abundantment carregada de moléculas orgánicas, propia pera donar aliment y vida als animals terrestres, que deuhen per sa part servir á las necessitats del home.

Mes quan per lo contrari la mar bat ab furia una costa, los mareschs y demés animals marins s' apartan d' allí com d' un escull, contra 'l qual prompte serian trossejats; las plantas marinas no poden fixarse, y si s' hi posan, son arrancadas y arrebassadas avans de pendre consistencia en lo terrer que 'ls serveix d' apoyo. Lo desgraciat animal, ó la planta que las corrents llensan sobre aquestas costas, moren víctimas del furor de las onas, y sos fragments son transportats á inmensas distancias. Quan per un efecte de las corrents del

Occeá, ó per la disminució dels mars, ó per altra causa qualsevulla, queda aquesta costa descoberta y fora del aygua, no pot presentar sino un apilotament sens coherencia de pedras, sorra, ó partículas siliceosas aisladas, impropi á la vejetació, y de conseguent á la animalisació; en una paraula, un terrer inútil á la existencia del home, y que si es d' alguna extensió será designat ab lo nom de *desert*.

Gran part de las costas del Marroch se troba en semblant estat: Tánger está voltat de sorra; Rabat está en la mateixa situació; Mogador, que es lo punt més meridional que he vist, está colocat al mitj d' un petit Sahara, quina sorra forma turons viatjadors bastant alts. Si com crech, aquestos deserts se van aixamplant tant com anem caminant cap al S., trobarem, al fi, lo Sahara ó gran desert, que no es sino repetició en gran del fenómeno que 's veu en petit á Mogador, y en miniatura á Rabat y Tánger.

Es probat que ditas planurias de sorra son dipósits de la mar que 's va retirant sensiblement d' aquellas platjas: la badía de Tánger se va cegant; lo riu de Rabat també s' omplena y estreny; lo mateix fenómen se reproduheix á Mogador en lo canal que 'l separa de la isla y serveix de port. Aquestos fets son tots comprobats per los fondejaders que de dia en dia 's fan més estrets. Sovint se veuhen remolins de sorra arrancats de la vora del mar pels vents del O., formar en poch temps dunas ó montanyetas en llochs ahont no n' hi havia, sense que may cap vent contrari ó forsa oposada contrabalanseji dits efectes; de manera, que contínuament la sorra está venint de la mar pera no tornarhi. Per conseguent, si 'l Sahara es una repetició en gran del mateix fenómeno, com tot conspira á ferho creure, lluny de compondrers del *humus depauperatus* de Linneo, no es altra cosa que una superficie de sorra abandonada per la mar, com lo de Mogador y Tánger que jamay han sigut propis á la vegètació.

Eixa conjectura 's fa casi evidencia, si 's considera la poca elevació del Sahara sobre 'l nivell de la mar. Veyem lo Wad-Drah, lo Wad-Tafilet y demés rius, que baixant de la part S. del Atlas, en lo desert, se perden sens arrivar á la mar per falta d' inclinació pera seguir lo seu curs.

Lo Senegal y 'l Gambia s' escorren de las montanyas pro-

peras á Kong cap al N. N.O. Quan lo primer arriva als límits del Sahara y 'l segon á altra planuria de molta extensió, giran de cop al O., y després de mil giravoltas semblants á las del Meandro en Assia menor, arrivan á la mar per un pla d' inclinació casi insensible. Forman en son curs innombrables islas, puig ab la cayguda d' un arbre ó de cualsevol altre lleuger obstacle, n' hi ha prou pera desviar ó dividir sa débil corrent.

Aixó sembla indicarnos que quan las montanyas de Kong formavan una isla, dits caudalosos rius se precipitavan en lo mar de Sahara, y quan aquest mar fou cegat per la sorra portada poch á poch han dirigit son curs al Occeá; aixís es que dita sorra successivament los obligava á separarse de sa primera direcció. Essent fluixa la corrent, lo més petit obstacle era prou pera desviarlos com avuy veyem desviarse 'l Senegal quan está pera desembocar en la mar, en lo lloch que anomenan *Marigot dels Maringuins*.

Aquestas consideracions, comparadas ab la munió de petxinas trobadas en lo desert, al E. del Atlas, com la considerable cantitat de sal que hi ha en lo Sahara, y ab altres fets que he pogut observar; me fan creurer que 'l Sahara ha sigut mar fins á épocas no molt llunyanas, si 's comparan ab las grans épocas de la naturalesa, y llavors se veu la serra del Atlas formant una isla.

A dita serra l' anomenan los naturals *Tedla.* Aquest nom escrit sense vocals, segons l' us de las llenguas d' orient, pot pronunciarse *Atdla,* al que afegeixen los grechs una *s* final segons geni del seu idioma, y héus aqui 'l nom conservat fins are desde la primitiva antiguitat tradicional.

Si consultem los autors y mapas antichs, trobarem designats ab lo nom de mar Atlántich los mars que banyan l' África per llevant, mitjorn y occident; y puig lo país d' Atlas donava son nom á mars tant distants, es ben clar que ab més rahó l' haurá donat al mar de Sahara que banyava sas costas, y llavors la isla d' Atlas ó Atlántida 's presenta voltada pel mar del mateix nom y pel Mediterráni, oferint exactament la primera circunstancia referida á Platon per lo sacerdot de Sais, qui diu que aquesta isla estava situada *á las voras del mar Atlántich.*

Altra de las particularitats d' aquella isla era la de trobarse *al davant de la embocadura que 'ls grechs anomenan en sa llengua las Columnas d' Hércules.* Lo sacerdot no diu senzillament que la isla estés davant de las Columnas d' Hércules, sinó que marca ab més especialitat lo lloch, dihent que estava *al davant de la embocadura que 'ls grechs anomenan en sa llengua* las Columnas d' Hércules. Ara be, aquesta embocadura may ha sigut altra sino l' estret de Gibraltar; y 'l petit Atlas, que es un bras de la serra que s' exten fins Teza y Tetuan, omple exactament la segona condició.

Dita isla era *mes gran que la Llibia y Assia juntas.* Tal es poch més ó menos l' estensió del Atlas gran y petit.

Lo sacerdot de Sais afegeix que d' aquesta Atlántida *poden los viatjers* PASSAR *á altras islas, d' ahont facilment van al continent.* Es clar que 'l gran número d' islas del Mediterrani podia facilitar las comunicacions de l' Atlántida ab diferents punts del continent d' Europa y Assia, banyats per dit mar, y tant mes, quant en l' estat de poder en que 's suposa als reys atlántichs, devian estendrer son domini á las petitas islas vehinas, pera servirse d' ellas com d' escalas, segons l' espressió del mateix sacerdot de Sais.

La dominació dels reys atlántichs establerta per un costat desde la Llibia fins Egipte, y per l' altre fins la Tirrenia, y sas amenassas contra 'ls grechs, concordan perfectament ab la posició d' aquella isla, situada en la línea central del pais, y ab sa numerosa població.

Una sola objecció pot ferse á aquest sistema, la qual á primera vista sembla devia destruhirlo. Es la que 's dedueix de la *desaparició* de la isla, ocasionada segons lo mencionat sacerdot, *per horrorosos terratrémols y desastrosas inundacions.* La isla en efecte ha acabat d' existir, puig s' ha trasformat en continent; es també possible que algunas parts de la isla hagin sigut engolidas per los terratrémols, com per exemple la part que ocupava l' espay ple avuy pel golf de Trípoli, desde cap de Bon, prop de Túnis, fins al cap de Ras Sem, prop de Derna: los grans banchs de Kirkenni y Sidra que están en dit golf, vendrian també á apoyar dita hipótesis, si se 'ls vol considerar com las parts altas d' una terra enfonsada; lo qual coincidiria també ab la última circunstancia

mencionada per lo sacerdot de Sais sobre la isla Atlántida. Respecte la sumersió total en vintiquatre horas d' una isla tant extensa com suposan l' Atlántida y de sas montanyas es un fet impossible d' admetre si s' aten als inmensos avenchs que seria indispensable suposar pera concebir efecte tant prodigiós; suposició del tot gratuita, y que no va apoyada en altres fets análechs trets de l' historia de la naturalesa després del últim gran cataclisme.

Si 's suposa que arribés l' isla del Atlas fins al cap Ras Sem, llavors aquesta part de l' Atlántida 's trobará davant y á petita distancia de la Terrenia, Grecia, Assia, Egipte y Llibia; y aquí tenim lo teatro de las conquestas dels atlants, qual metrópoli era al centro.

Podria jo anar donant més y més provas, y raciocinis y més raciocinis apoyant mon sistema; mes no volent tractar aquesta cuestió sinó com accesoria y subordinada á la de la existencia d' un mar interior en Africa, abandono la solució als crítichs que ja l' han analisat. No obstant deixant á part la multitut de sistemas que s' han publicat sobre l' Atlántida, crech poder fer observar que la posició donada á aquella isla per l' autor de l' Historia filosófica del mon primitiu, no respon als datos que tenim del sacerdot de Sais; puig llavors no estaria á las voras del mar Atlántich, si se la coloca, com ell fa, en mitj del Mediterrani, que may ha portat lo nom d' Atlántich, ni *devant de la boca que 'ls grechs anomenan en sa llengua las Columnas d' Hércules,* es á dir, l' estret de Gibraltar, d' ahont, segons l' autor citat, deuria distar dos centas lleugas. En tal hipótesis cap ratlla recta tirada desde la isla hauria terminat en l' estret sens passar per las terras intermitjas, á causa de la projecció de las costas d' aquell mar. De consegüent lo reduhit espay ahont coloca la isla no podia contenir un territori tan gran com la *Llibia y Assia juntas,* sia lo que sia, la reducció que 's fassa esperimentar als paissos coneguts llavors baix aquets noms, y menos encara un territori en lo qual regnavan *soberans célebres per son poder...* que estenian son domini á inmensos paissos adyacents y que estavan *orgullosos ab tantas forsas.* Prou veig que l' autor de l' Historia filosófica ha previngut aquets inconvenients ab ingeniosas solucions; y confesso també que sols ab má tremolosa aventuro algunas objeccions al autor d'un monument que

miro com lo Códich de la Naturalesa: pero á ell mateix es á qui someto mas observacions, persuadit de que fará justicia á mon afany pera trobar la veritat, qualsevol que sia 'l grau de probabilitat que 's puga atribuhir á mon sistema.

Dech també advertir que la posició dada á dita isla per M Bory de Saint-Vincent en sos Ensaigs sobre las islas Fortunatas, tampoch omple millor las circunstancias mencionadas per lo sarcedot de Sais, puig M. Bory la suposa *en* lo mar Atlántich, y no *en las riberas* de dit mar, com diu aquest. En tal cas ja no tendria per un costat la Llibia, y per altre la Tirrenia. Segons la situació y forma que 'ls dona, los atlants no haurian tingut altras islas intermitjas pera passar al continent. Pero lo que encara hi ha de més notable es que 'l sacerdot diu positivament que Atenas existia ja desde 'l temps de la isla Atlántida, y que 'ls atenienses armavan escuadras contra 'ls atlánts conquistadors. Resulta, donchs, en lo sistema del autor, ab tot y son comentari, que 'n temps de l' Atlántida l' estret de Gibraltar y Aténas no existian, perque l' un no estava obert encara, y l' altra, ab totas las planuras de Grecia, estava encara sota las ayguas del Mediterrani, las quals no la deixaren en sech sino pera rompre l' estret y engolirse l' Atlántida. ¿Com, donchs, los atenienses, qual pais encara no existía, poguéren posar fré á l' ambició dels atlants? ¿Com fou possible que 'ls barcos d' uns y altres entressen y sortissen del Mediterráni, que segons la suposició del autor era llavors un llach tancat per totas parts sens comunicació ab altre mar? Remeto la discusió detinguda d' aquest projecte á mas Memorias sobre la part científica de ma espedició d' Africa.

Una vegada probat en quant es possible que 'l Sahhara fou un mar en temps molt posteriors al últim gran cataclisme del globo, resulta que estant sa superficie molt poch elevada sobre 'l nivell del mar, deu formar una especie d' estany gran, ahont vagin á parar las ayguas de pluja que regan los paissos circunvehins. Es també probable que hagi quedat en lo centre d' Africa un gran llach ó mar Mediterrani, que seria tal vegada monument irrefragable de la retirada del mar Atlántich del Sahhara.

Hem demostrat la poca elevació del Sahhara sobre 'l ni-

vell del mar, per los rius, als quals després d' entrar en lo desert falta pendent pera arribar als mars esteriors d' Africa. Examinem los motius que 'm fan creure la necessitat de la existencia d' un mar interior en aquella, independentment de las ayguas que 'l Occeá hagi pogut depositar allí, y que bastarian tal volta pera mantenir, com en lo mar Caspi, un llach de gran estensió per molts sigles.

Hi ha en l' interior d' Africa un espay de trentatres graus y mitj de E. á O.. desde 'l naixement del Níger fins al del Misselad, y altre de més de vint graus de N. á S., desde las vessants meridionals del Atlas y altras montanyas properas del Mediterrani, fins á la vessant septentrional de las montanyas de Kong, y á las fonts del Bahar-Culla, superficie inmensa d' ahont no surt una gota d' aygua para entrar en los mars esteriors d' Africa. Si atenem á que per una banda coneixem l' orígen dels rius que van á perdres en lo Mediterrani y Occeá occidental, los quals tots naixen fora d' aquesta superficie, y per altra á que 'ls rius que desayguan en lo golf de Guinea no son molt més caudalosos que 'ls altres; de conseguent no suposan un orígen més distant de sa embocadura que las vessants meridionals de las montanyas de Kong, y altras, que seguint la mateixa línea al E. van á reunirse á las de Komri ó de la Lluna, ahont se troban las fonts del Bahar-el-Abiad ó Riu Blanch, que forma 'l principal bras del Nil.

Se sab ademés que 'ls rius d' aquesta part d' Africa 's dirigeixen al centre en líneas convergents: los del Atlas y del desert, al S. y S. E.; lo Níger y 'ls que venen de las montanyas de Kong, al N. E y E.; lo Misselad, lo Kulla y altres molts intermedis, al N. O.; lo Kuku, lo Gazel y altres, al S. y al S. O.; en fi tots los rius coneguts en l' interior d' Africa tenen sa direcció cap al centre d' aquell continent.

Las relacions d' alguns viatjers en l' interior d' Africa, com aixís mateix las noticias rebudas dels habitants, anuncian que durant molts mesos es tant considerable la cantitat d' aygua que llensan las contínuas plujas d' aquell pais, que 'ls animals y plantas se debilitan y cauhen en un estat d' aniquilament.

No tenint observacions métricas directas sobre aquesta

cantitat d' aygua en paratjes determinats del pais de que 's tracta, cal recorrer á cálculs d' aproximació fundats en la comparació d' altres paratjes coneguts. Se sab que 'n Europa, per terme mitj, cauhen anualment divuyt polsadas d' aygua: aquesta cantitat s' aumenta cap al S. O. En Alger cauhen de 27 á 28 polsadas d' aygua cada any comunment: en 1730 caygueren 30 polsadas, y dita cantitat s' elevá fins á 44 l' any 1732. En Madera cauhen al any 31 polsadas. Baix los trópichs, segons las observacions del célebre baró Humboldt, la cantitat de pluja que cau al any puja fins á 70 polsadas. La superficie en cuestió está tallada en sa meytat pel trópich; mes pera armar contra mí totas las suposicions, reduhiré la cantitat de pluja á 54 polsadas, es á dir, 16 menos de lo que donan las observacions de M. Humboldt; reduhiré á zero las plujas del desert, y suposaré que 'l Sahhara ocupa la meytat d' aquesta superficie, de manera que solsament las ayguas de l' altra meytat suministran l'aygua al gran llach interior. Penso que cnalsevol pot quedar satisfet ab tals condicions. Calculem, donchs: la superficie mencionada 's compon de 240,000 lleguas quadradas de vint al grau; pero com ne suposo la meytat de desert, sols quedan 120,000 para suministrar las ayguas de pluja al gran llach: dita extensió, á rahó de 292,410,000 peus quadrats per lleuga en compte rodó, compon una superficie de $35_{2}089,200_{1}000,000$ de peus quadrats, sobre la qual depositan las plujas una massa d' aygua de $157_{2}901,400_{1}000,000$ de peus cúbichs un any ab altre.

Si á aquest mar interior d' Africa se li donan 250 lleugas de llarch y 50 d' ample, será ab poca diferencia tan gran com lo mar Caspi ó 'l Roig, y formará una superficie de 12,500 lleugas cuadradas, igual á $3_{2}655.125_{1}000,000$ de peus cuadrats.

Segons Dobson, la evaporació en Europa, per una temperatura mitja de 11°, es de 30 á 38 polsadas al any. A América, M. Humboldt observá en Cumana, per 28° centígrados de temperatura, = 2780 milímetros anyals. S' han vist en la Guadalupe de 4 á 6 milímetros al dia, y aquest sabi viatjer creu que en los trópichs pot pujar fins á 80 polsadas anyalment. Mes pera no deixar que desitjar als antagonistas del sistema, posaré també contra meu aquest dato, triplicant la

cantitat assignada per M. Humboldt, y portant la evaporació de nostre llach á 240 polsadas ó 20 peus per any.

Are be, si 's multiplica dita evaporació per la superficie del llach, resulta una massa de 73,102,500,000,000 de peus cúbichs d' aygua, que anyalment s' elevan en vapors á la atmósfera; mes com també hem rebut en igual espay de temps, per medi de las plujas, una massa de 157,901,400,000,000 peus cúbichs, queda encara un excés de 84,798,900,000 peus cúbichs d' aygua que basta á la evaporació en los rius y llachs subalterns, y pera la descomposició del aygua pera la vejetació y altres fenómenos: lo qual demostra encar ab las suposicions menos favorables á mon sistema, que en un mar tant gran com lo mar Caspi ó mar Roig, en lo centre d' Africa, la evaporació no absorbiria ni la meytat del aygua que las plujas deuhen donar anyalment sobre la superficie en cuestió, y que quedaria més de la meytat pera 'ls altres medis d' absorció; de manera, que si aquestos no bastan pera tráure aquesta altra meytat, nostre mar africá deurá ser encara major de lo que he indicat.

No parlaré de sa fondaria, perque aquesta depen de la configuració de la terra; més sia qualsevulla dita fondaria, lo mar conservará sens alteració tot lo que excedeixi dels 20 peus absorbits per la evaporació.

Semblants cálculs fan veure la impossibilitat de suposar que 'l Níger se pert en uns ayguamolls en lo Wangara, y explican quin te de ser lo desaygua de tants rius que entran en lo centre d' Africa, sense que se 'ls vegi sortir.

Demostran aixís mateix la impossibilitat de que surti tan inmensa cantitat d' aygua per la costa de la Guinea, com ha pretés un sabi alemany: en efecte, lo Níger y 'l Senegal prenen son orígen de las montanyas de Kong, á curta distancia un d' altre, y 's dirigeixen l' un cap al N.E., y l' altre al N.O. Lo primer, després d' un curs de cent xeixanta lleugas, arriva á Gímbala en los confins del Sahhara, y 'l segon, havent recorregut igual espay, banya 'ls confins del mateix desert á Faribe. La situació d' abdós rius es llavors absolutament la mateixa. Lo Senegal, pera arribar de Faribe al mar, del que no dista més de cinquanta lleugas, fa mil voltas, formant ab sas ayguas gran número de llachs y ayguamolls en un país

plá y casi al nivell del Occeá; de manera que pot assegurarse, que si 'l mar se retirés unas cent lleugas de las costas actuals, lo Senegal no podria arribar fins á éll, evaporantse en un ó més llachs.

Ab més rahó, las ayguas del Níger, que en Gimbala se troba en la mateixa posició que 'l Senegal en Faribe, no trobarán inclinació suficient pera recorrer més de cent cinquanta lleugas, es á dir, lo triple de la distancia que recorre lo Senegal de Faribe al Occeá; y llavors comensará lo gran llach ó mar interior d' Africa, que, extenentse en las dimensions suposadas, arribará junt al llach Fitré, hont se descarregan lo riu de las Gaseias, lo Misselad y altres, y que té comunicació ab lo llach de Semegunda, que considero com una badía o golf de nostre mar Caspi á Africa.

Mes si desde lo paratje hont suposo comensa aquest mar interior, lo Níger deuria encare recorre duas centas quaranta lleugas; lo Gazel, lo Misselad y 'ls altres rius, més de tres centas quaranta en línea recta pera arribar al golf de Guinea, es evidentíssim que, no trobant inclinació en la terra, s' extendrían y perderian en llachs, sense poder arribar al Occeá.

Los grans rius Formoso y Rey, com los demés que tiran sas ayguas al golf de Guinea, reben las ayguas d' una superficie bastant extensa pera poder igualarse als rius caudalosos, puig si 's conta desde la vessant meridional de las montanyas de Kong y Komri fins al Occeá, hi ha una superficie de 75,000 lleugas cuadradas, que es més que suficient pera mantenir tots aquestos rius, en un país, ahont un espay de menos de la meytat d' extensió, produheix los grans rius Senegal, Gambía, Riu Gran, Messurata y altres molts, que forman prop del Cap Roig, munió de canals y llachs, iguals als de Riu Formoso y Riu de Rey en lo golf de Guinea.

La carta general del Africa septentrional, que 's troba en l' atlas, presenta lo plan d' aquest sistema, y com está copiada de la del major Rennell, proba també que la existencia del mar interior suposada, resol lo problema del desaygua dels rius interiors d' Africa, sense transformar en res la geografía coneguda.

Una vegada demostrat, per lo menos tot lo que ho permet la materia, que la inmensa cantitat d' aygua de las plujas en

l' interior d' Africa, conduhida per lo Níger y altres rius cap al centre d' aquell continent, no pot evaporarse en petits llachs, y molt menos en senzills ayguamolls en lo Wangara, ni tampoch arribar al Occeá pe'l golf de Guinea; si deduhim d'aquí la necessitat de que existeixi un gran llach ó mar ahont se reuneixen y evaporin las ayguas sobrants da las necessitats de la vegetació y altras descomposicions del fluit, no queda més que probar ab algun fet la existencia d' aquell mar interior.

Se troba en autors antichs feta menció de molts grans llachs existents en l' interior d' Africa: lo *Nigrites Palus,* los llachs *Clonia, Libia, Nili, Nuba, Gira, Chelonides.* ¿Per qué no havian de ser golfs ó badías d' un sol y gran llach, als que s' haguessen donat diferents noms? Los moderns han fet lo mateix, y si un que no sapigués geografía sentís parlar del mar Adriátich, del Arxipélach, del mar de Marmara y del mar Negre, de segur que no se li ocorreria que fossen parts d' un sol mar anomenat Mediterrá, perque 'ls consideraria cada un separadament.

En las discussions á que ha donat lloch aquesta cuestió s' han adoptat errors per falta d' inteligencia. Jo crech haver trobat la causa en las diferentas acepcions donadas á la paraula *Bahàr.* Las nacions que parlan l' árabe, diuhen Bahar á la mar; Bahar, á un llach cualsevulla; y Bahar, á cualsevol riu.

Quan los árabes ó habitants viatjers del Africa interior han parlat d' un Bahar existent en aquell país, los europeus antichs y moderns han entés que parlavan d' un llach; y sense ferse explicar una paraula, qual únich y verdader sentit creyan compendrer, suposaren que 's parlava de llachs ó rius.

Heus aquí las rahons que 'm determinaren á creurer la existencia d' aquell mar, molt ans de viatjar per Africa; rahons que vaig discutir en 1802 á Paris ab molts sabis del Institut, y á Lóndres ab alguns membres de la Societat real. També vaig enviar desde Cadis una memoria sobre 'l mateix asumpto, fetxada á 30 de Maig de 1803, y altra de Trípoli en Novembre de 1805.

Mes anem al cas que confirma 'l sistema, y fa indubtable l' existencia d' aquest mar interior.

En lo barco que 'm dugué de Laraisch á Trípoli en Octubre de 1805, hi havia un negociant del Marroch, anomenat *Sidi Matte Buhlàl,* que havia viscut molts anys en *Tombut* ó Tombuctu, y altres paissos del Sudan ó de la Nigricia, ahont feya 'l comers en companyía d' un germá seu.

Dit Buhlal era aixís mateix germá del cheick, nombrat per l' emperador del Marroch pera gobernar la caravana de la Meca, si las circunstancias políticas haguessin permés fer lo viatje. Era home sensat, d' uns quaranta anys, y de conducta molt arreglada, en extrem verídich, bastant rich, y que no tenia cap antecedent pera sospitar que jo tingués motius de procurarme noticias sobre l' interior d' Africa. Totas aquestas consideracions reunidas, m' obligan á donar la més entera confiansa á sas relacions, y 'm fan creurer que nó m' enganyá, puig no hi tenia interés. Havent tingut varias conversas ab dit comerciant en la travessía, las vaig fer recaure alguna vegada sobre l' interior d' Africa, y d' aixó resultaren las noticias següents:

Tombut es ciutat gran, molt comercial, y poblada de moros y negres.

La familia regnant en Tombut es la d' un emperador del Marroch que feu una excursió en lo país, y qual nom es molt respectat.

En Tombut gosava Buhlal molta més llibertat que en lo Marroch. Tenia sempre pera son servey y ús gran número de negras, que prenia, deixava ó mudava segons son capritxo; lo qual havia alterat algun tant sa constitució física, y li havia ocasionat moltas malaltías.

«Tombut se troba *á igual distancia del Nil-Abid* (Nil dels negres, ó Níger) *que Fez del Wad Sebú*, es á dir, á una lleuga llarga ó duas curtas.

«Dit riu se dirigeix *cap á llevant.*

«Lo Nil-Abid es ample, y tots los anys, durant l' estació de las plujas, *surt de mare inundant lo pais com lo Nil d' Egipte*, de manera que sembla llavors un bras de mar.

«Los negres navegan per ell ab barcas de singular construcció. No tenen claus, y totas sas parts están unidas ab cordas de palmas.

«Cada una de ditas barcas pot dur fins á *cinch centas càrregas de camell,* en sal, grans y altres géneros.

«Navegan també sens rems ni velas: pera ferlas caminar, cert número d' homens, segons lo port de la barca, se coloca á las duas bandas cap á la proa; cada qual té en sas mans un pal llarguíssim que apoya al fons del riu, y tots alhora empenyen la barca. Aquesta navegació pueril los obliga á no separarse may de la vora.

«Lo Nil-Abid se dirigeix cap á l' interior d' Africa, ahont forma *un gran mar sens comunicació ab los altres.* En dit mar, las barcas dels negres *navegan cuaranta vuyt dias de viatje,* prop d' terra mes sens que may vejan l' altra vora.

«Los objectes més ordinaris de comers en aquell mar son los grans y sal, perque hi ha en l' interior extensos paissos que están faltats dels mateixos.

«Se diu també que 'l mateix mar *comunica ab lo riu d' Egipte;* mes sobre això no hi ha res de cert.

«Afegeix que *Haussa* es una ciutat molt gran y populosa al E. de Tombut, y en extrem civilisada.»

Com en aquestas conversacions parlabam l' árabe, y Buhlal usava sempre de la paraula Bahar, may deixava de demanarli explicacions sobre 'l sentit que li donava: á lo que respongué varias vegadas, que entenia per ella un mar de moltas jornadas de travessía al llarch y ample *com aquell en que navegavam ab nostre barco;* es á dir, lo Mediterrani.

Un fet tan notable desvaneix fins la més lleujera sombra de dupte sobre la existencia del mar interior ó mar Caspi africá, que Buhlal anomena sempre *Bahàr Sudan* ó mar de la Nigricia Per lo demés á mon veure ja estava demostrat ans de mon viatje á Marroch, pe'ls cálculs de sana física que he indicat. Tal vegada se farán algunas objeccions més; pero als viatjers que vindrán los hi toca donar ó procurarse la resposta.

FI DEL TOMO PRIMER

TAULA

VIATJES DE ALI BEY EL ABBASSI

PER

ÁFRICA Y ASSIA

VIATJES

DE

ALI BEY EL ABBASSI

(DOMINGO BADIA Y LEBLICH)

PER

ÁFRICA Y ASSIA

DURANT LOS ANYS 1803, 1804, 1805, 1806 Y 1807

TOMO SEGON

BARCELONA

Imprempta La Renaixensa, Xuclá, 13, baixos

1888

VIATJES DE ALI BEY EL ABBASSI

CAPITOL I

Viatje de Larache á Trípoli de Berbería per mar. — Aixecament de la superficie del mar. — Tempestat. — Arrivada sobre 'l banch de Kerkeni. — Descripció de las islas d' aquest nom. — Arrivada al port de Trípoli.

Lo diumenge 13 d' Octubre me vaig embarcar en una fragata de guerra tripolitana, manada per l' arraix ó capitá Omar: estava al áncora en la rada de Larache, hont vaig passar tot l' endemá. Lo dimars 15 nos ferem á la vela molt dematí, mes com no bufava vent favorable, lo barco no feu més que donar bordadas.

Dimecres, 16.—A la matinada bufá un vent de O. SO. A mitj dia ja eram al estret de Gibraltar, y desprès de duas horas y mitja 'ns trobavam entre Gibraltar y Ceuta: desde allí se veyan las duas ciutats, oferint un aspecte pintoresch. Lo camp dels espanyols devant de Gibraltar, format de tendas y barracas; la ciutat de Sant Roch sobre un turó, y Algeciras que 's descubreix darrera d' una punta de terra, forman un cuadro hermosíssim. En lo port de Gibraltar s' hi veya una escuadra inglesa y un convoy.

Tot lo dia anarem seguint lo rumbo cap al S., sempre ab lo mateix vent.

Dia 17.—A la nit bufá més fort lo vent; lo qual molestá

molt al barco: passaren varios cops de mar sobre coberta, y fins se 'ns ficá aygua dins. Pe'l matí descubrirem lo cap de Gata per devant del que passarem á las duas de la tarde; després de lo qual prenguerem la direcció del NE.

Dia 18.—Molt dematí se descubrí lo cap de Palos. Nos trobavam á sa altura, quan lo capitá maná girar al S., pera seguir á un barco que semblava fugir de nosaltres. L' atraparem á la una; era un bergantí suech. Al pondres lo sol estavam sobre 37° 15′ de latitut N., y 2° 47′ 30″ de longitut O. del observatori de Paris.

Dia 19.—La nit avans feu poch camí 'l barco, y 'l matí se mantingué tot en calma. Nostra derrota fou al E. 1/4 SE.

A las quatre de la tarde se descubrí una serra de la costa d' Africa, y á las cinch vaig observar ma longitut=1° 37′ 30″ O. del observatori de Paris..

Lo vent pará del tot, mes la corrent nos portava al E.

Dia 20.—Continuava la calma, y á las nou del matí vaig pendre ma longitut=1° 27′ 30″ O. del observatori de Paris.

Dia 21.—Virarem de bordo cap al N., ab un ventet de S.E.

Dia 22.—La fragata continuá en la direcció del N. fins á curta distancia de la isla Formentera, hont la prengué al S.O.

Dia 23.—Seguirem cap al O.SO. fins á la posta del sol, en que dirigirem la proa al E. NE.

Dia 24.—A mitj dia prenguerem la direcció del E. 1/4 SE.

Comensant á refrescar l' ayre, á las tres de la tarde se vejé lo barco voltat d' un meteoro ben singular. Lo mar s' aixecá de sopte, y en compte de rodar las onadas unas sobre las altras en sa superficie, com passa sempre, l' aygua pujava verticalment en pirámides ó conos diáfanos de puntas agudas que 's sostenian molt temps sense decantarse per cap costat, fins que per últim s' aplanavan perpendicularment sobre sí mateixas. Me semblá que la causa d' aquell fenómeno, bastant

análech á las trombas marinas, devia atribuhirse á la electricitat d' alguns nuvolots que teniam sobre nosaltres, y exercian tan violenta atracció pera anivellarse ab la electricitat del mar. Al mateix temps lo vent bufá mes fort, y 'l barco, saltant per damunt d' aquellas pirámides punxagudas, nos causaba terribles batzegadas, aumentadas encare més per lo volúm de la arboladura, excessivament gran á proporció del cos de la fragata; y com las troneras estavan obertas, entravan per tots costats torrents d' aygua. Per desgracia sols hi havia duas bombas; l' una espatllada y l' altra poch se 'n faltava, de modo que xuclava molt poca aygua. Los forats y conductes per hont havia de sortir de la coberta y dels entreponts, estavan tapats per los fardos y la bruticia; aixís es que la molta aygua que entrava per tots costats, y no podia sortir, amenassaba á cada instant enfonzar lo barco. Lo fons de la cala y entreponts estavan inundats; no veyam terra en lloch, y per consegüent ni teniam esperansa de socorro. Los mariners y passatjers plens d' espant havian pujat á la coberta, hont esperavan la mort per moments. Se tancaren las troneras tan bé com se pogué, y 's llensaren al mar los fardos y efectes més pesats. Tots travallavan á la sola bomba que estava de servey; y á copia de paciencia y cansament, se logrà per fi desembrassar alguns dels conductes pera donar sortida al aygua. En poch temps se buydá extraordinariament lo barco; mes no obstant de tals precaucions, y dels esforsos de la tripulació, hauriam mort infaliblement en un barco tan mal aparellat, si 'l meteoro, que sols durá deu minuts, hagués durat més.

En los moments més crítichs de nostra situació, vaig lograr la recompensa d' alguns actes de beneficencia que havia exercit en lo barco. Lo capitá, lo contramestre, y varis mariners vingueren uns darrera altres á dirme á l' orella que res temés, y que si havia de salvarse un sol home, aquest seria jo. D' això vaig deduhir que existía un complot á fi d' apoderarse de la llanxa; que s' anava disposant desde 'l fí del meteoro, pera poguer salvarse y defensarse ganivet en má contra la resistencia d' aquells á quins se tractava d' abandonar. Felisment se sortí del pas sols ab la pérdua dels efectes perteneixents á la fragata y passatjers, qual valor pujava molts mils

duros. Respecte de mí, sols ne vaig perdre tres cents; mes fins en axó y relativament al objecte, vaig experimentar l' agrahiment de la tripulació. Vaig veure alguns efectes, que reconeguts per meus al moment de llensarlos al mar, eran arrebassats de mans dels que 'ls duyan, y tornats al camarot; al mateix temps que 's llensavan tots los objectes preciosos del barco y dels passatjers; de manera que estich persuadit que no hauria perdut res, si s' haguéssen pogut reconeixer los meus en mitj del desordre y confusió que regnavan en tan horrorosos moments. Desde nostra sortida de Larache, havia jo distribuhit gratuitament medicaments y altres molts socorros als infelissos que me 'n demanavan; y axó es lo que 'ls havia obligat en favor meu.

Dia 25.—Durant aquest dia seguí lo mateix rumbo fins després de post lo sol; llavors girarem cap al NE.

Dia 26.—Trovantse á mitjdia la fragata als 38° de latitut, se dirigí 'l rumbo al E. SE. ab un vent fluixet.

Dia 27.—A mitjdia se descubrí 'l cap Bugaroni sobre la costa d' Africa, y gobernaren cap al E.

Dia 28.—Al capvespre nos trobavam entre la illa de Galita y la costa d' Africa.

Dita illa, que vaig observar ab la meva ullera 'm semblá formada d' una gran roca granítica de color roig de mahó ab amplas venas onejadas de cuars pur. Es una montanya bastant alta, qual aspecte té bastanta semblansa ab l' estret de Gibraltar.

Lo canal entre Galita y 'l continent es bó. Los tripolitans evitan sempre passar per fora de la isla, es dir, entre ella y Cerdenya, perque 'ls habitants d' aquesta costa estan en continua guerra ab ells, y segons la relació del comandant de la fragata, fan penjar als capitans tripolitans que tenen la desgracia de caure á sas mans.

Dia 29.—Aquest dia ferem poch camí; á mitjdia estava 'l bastiment devant de Biserta ó cap Blanch.

Dia 30.—Reconeguerem lo cap de Bona y després d' haberlo passat avans de mitjdia, lo capitá prengué la direcció del S. SE. 5° E. ab un vent fluixet.

Dia 31.—Continuant lo rumbo ab vent més fresch, descubrirem á la cayguda de la tarde la isla Lampidosa ó Lampedusa, cinch lleugas distant cap al E.

O la marxa del meu cronómetre havia esperimentat una considerable anomalía d' un dia á altre, ó la posició de Lampedusa té un error de mitj grau cap al O. en la carta del depósit hidrográfich de Madrit, segons l' observació astronómica que vaig fer á sa vista.

A las nou del vespre comensá á refrescar lo vent, y bufá ab tal violencia, que á mitja nit hi hagué una tempestat desfeta. Lo barco feya molta aygua, los cops de mar llensavan las onas sobre 'l pont, que estava mitj obert, y 's fivavan dintre. La dolenta bomba que teniam anava sens parar, pero ab poch resultat. Los balanceigs eran tan violents, que las vergas se ficavan més de sis peus al mar: la tripulació 's veya perduda, y 's preparava á morir. Lo capitá, groch y sens esperansa, vingué á dirme que 'l barco no podia resistir mes; consultantme sobre 'ls medis que debian emplearse en moments tan crítichs.

Li vaig preguntar si hi havia velas fora, y dihentme que sí, li vaig aconsellá que las recullís totas, escepte una pera dirigir. Sortí al instant á manar la maniobra, y llavors, calculant, vaig veure que eram á vinticuatre lleguas al N. de Trípoli.

Vejent al capitá altra volta li vaig preguntar si la fragata podia orsar. «No ho sé, digué; pero ho probarem.—Donchs bé, gireu la proa al O. NO., y vejeu si es possible guanyar lo canal entre Kerkeni y Zerbi.»

Axís ho feu, y poch després lograrem sortir d' aquella terrible ratxada de vent que amenasava estrellarnos contra la costa de Trípoli. Comensá á minvar lo vent, y 'l mar á ferse soportable, pero seguint perçó agitat.

Dia 1 de Novembre.—Després de seguir lo mateix rumbo durant tot lo dia, y quedant lo mar de mica en mica més tran-

quil, tirarem l' áncora á las vuyt de la nit á quinze brassas sobre un banch prop de Kerkeni.

Totas las personas del barco 's miravan com ressucitadas, s' abrassavan y felissitavan mútuament.

Dia 2.—Vaig reconeixer notre punt distant tres llegúas de Kerkeni, que 's trobava al O. NO. 6° N.

Estávam sobre un gran banch de sorra de feldspat roig, de mahó y de cuars, qual superficie ocupa algunas lleugas, y sobre 'l qual estava 'l barco anclat ab tanta seguretat com en un port tancat, perque fins ab lo vent més fort no s' aixecavan las onas, y 'l mar en aquest paratje sembla un safreig.

Dit banch forma un pla inclinat casi insensible fins á la islas de Kerkeni y costa del regne de Túnez. Algunas millas avans d' arrivar, se 'l reconeix per lo color fosch ó blanquinós del aygua, y quan s' está sobre d' ell per la tranquilitat del mar.

Las islas de Kerkeni son duas situadas á molt poca distancia de la costa de Túnis, y separadas per un canal. Son tan baixas, que ab prou feynas se descubreix sa elevació sobre 'l mar. Vaig ovirar alguns arbres ó palmeras. Lo capitá aná á terra varias vegadas. Me contáren que 'l abordatje á aquellas islas es difícil, perque la més petita llanxa embarranca molt avans d' arrivar á terra, per la poca aygua; de manera que es impossible arrivar no mes que á alguns punts coneguts dels pilots práctichs.

Aquestas islas son designadas per sos habitants y 'ls de las costas vehinas, ab lo nom de *Kàrguena,* y no *Kerkeni,* com indican las cartas.

Lo dupte que jo tenia sobre la llongitut de la isla de Lampedusa, s' esten igualment á la situació de ditas islas. La latitut del punt mitj entre abduas islas es de 34° 39'; lo qual difereix algun tant de sa posició sobre las cartas.

En aquestas islas no hi ha deus ni rius. Los habitants no beuhen altra aygua que la de pluja, y es aquesta tan escassa, que pera portarne poca cantitat al barco, fou necessari recullirla ab cantarets y escudellas per las casas dels habitants.

Lo terrer es una roca casi pelada, que no ofereix més vejetació que palmeras; aixís es que 'ls naturals son molt infelissos, y son aliment se reduheix al fruyt y ubeca de las

palmeras, lo de la *palma christi* y 'l peix que secan pera la provisió del any.

La població está reunida en varis aduar formats de cabanas ó casas baixas de miserable aspecte.

Té una especie de barcos molt dolents, d' una sola vela, que poden sostenir tres ó quatre personas. S' anomenan *sandàl*, y corren tota la costa de Trípoli, pero may s' apartan de terra més d' una lleuga. Una de ditas barcas vingué a durnos l' aygua que haviam demanat, y també viram. Los homes no portan altre vestit que un hhaik de burell molt gruller; son magres y morenos. Dedicats enterament á la pesca, se valen de diferents ormeigs pera agafar lo peix, que forma la base de son sosteniment.

No 'm fou possible adquirir noticias certas sobre 'l número d' habitants d' aquellas islas; pero crech no passan de sis cents y encara dubto que hi arriban. Professan la relligió musulmana, y las islas están baix la direcció d' un *cheik* nombrat per los habitants: aquest envia cada any á Túnis certa cantitat de peix en tribut al bajá, únich producte que aquest treu de las islas.

Nostre barco permanesqué sobre 'l banch de Kerkeni fins la nit del 7 de Novembre, y durant tot aquell temps los vents bufaren ab gran forsa. En una de las excursions á terra, se va rompre al capitá l' arbre de la llanxa y s' esqueixá la vela, mentres allá hont eram nosaltres y ab tot y la forsa del vent, y estar á més de duas lleugas de terra, 'l mar estava del tot tranquil. Los dias de descans s' emplearen en reparar las velas esquexadas, y tapar ab planxas de coure las clivellas per hont entrava l' aygua en lo fons de la cala.

Dia 7.—Alsarem l' áncora á las vuyt del vespre, y ferem via al SE. ab una petita brisa.

Dia 8.—Havent seguit la mateixa direcció tot lo dia, lo barco va recorrer algunas bordadas durant la nit, pera no acostarse massa á la costa de Trípoli, que no estava molt distant.

Dia 9.—Lo matí estigué tapat; no obstant abans de mitj dia descubrirem perfectament la costa de Trípoli.

Lo barco se dirigí cap al port, passant devant d' un castell al que saludá ab una canonada, y se li torná lo saludo. A la entrada del port nos vingué á rebrer una llanxa del gobernador: pujaren á bordo alguns individuos y prengueren al capitá una especie de declaració Continuarem nostra entrada fent al pas moltas salvas d' artillería, fins á deixar l' áncora en mitj de la badía: eran las tres de la tarde, y 'l capitá baixá á terra tot seguit.

Dia 10.—Tota la tripulació va desembarcar; mes jo 'm vaig quedar á bordo, esperant que estigués preparat mon allotjament en la ciutat.

Dia 11.—Vaig saltar á terra á mitj dia, acabada ab felicitat tan fatigosa travessía.

Es de notar que 'l gran aixecament del mar del 24 d' Octubre succehí *dos dias desprès de la lluna nova, y casi una hora y mitja desprès de son pas per nostre meridiá.*

La forta borrasca de la nit del 31 d' Octubre sobrevingué *dos dias desprès del primer quart* y comensá *una hora y mitja desprès del pas de la lluna per nostre meridiá.*

En los dos cassos estava la lluna en sa *constitució boreal.* Al sabi *M. Lamarck* toca apreciar aquestas observacions.

CAPITOL II

Desembarch. — Presentació al bajá. — Intrigas. — Descripció de Trípoli. — Gobern. — Cort. — Mesquitas. — Tribunals. — Cafés. — Queviures. — Juheus. — Comers. — Midas, pesos y monedas. — Clima. — Antiguitats. — Regne de Trípoli.

Ja he dit que al arribar al port de Trípoli, nostre capitá havia saltat á terra desseguida pera presentarse al bajá, y entregarli sos papers y cartas del Marroch.

L' endemá matí vingué á bordo ab orde de desembarcar los passatjers; me doná moltas excusas per no haver pogut prepararme encare allotjament, y me pregá esperés fins á la tarde. Desembarcada tota la gent, torná á la tarde, demanantme que esperés fins l' endemá.

No ignorava jo que 'l bajá Salaui de Larache havia escrit contra mí; també m' inspiravan desconfiansa dos dels passatjers; mes dels demés n' estava del tot segur, com també de la tripulació, y més que de tots del capitá. Lo vaig deixar fer y vaig quedar tranquil. Ben aviat vaig coneixer que 'l obstácle á mon desembarch no era pas lo no tenir disposat l' allotjament. Ab lo temps vaig saber que no m' havia equivocat.

Lo dia següent m' anunciá lo capitá que ja podia baixar á terra. Vaig fer desembarcar mos bagatjes, y al saltar del barco, me conduhiren á la casa que 'm tenian destinada, situada devant de la del primer ministre y del cónsul general d' Espanya.

Feya ja tres dias que 'm trobava á Trípoli, quan lo capitá m' anunciá la orde de presentarme al bajá. La audiencia fou solempne y 's verificá en un gran saló, hont estava lo bajá assentat en una especie de trono ó petit sofá elevat, tenint prop d' ell á sos fills y rodejat d' una cort brillant. Li posaren devant mon present, que va admetrer ab gracia y dignitat,

me feu moltas finesas y 'm dispensá honors de tota mena. Vaig estar molt temps assentat en una cadira que havia fet dur; conversá ab mí llargament, me feu servir té, aygua d' olor y perfums; en una paraula, me doná las més claras probas d' afecte y consideració. Desprès d' una dilatada conversa, nos despedirem molt contents un d' altre, me doná la má amistosament, y no me permeté que li besés, com se practica ab los soberans.

Doná orde á dos de sos primers oficials pera que 'm conduhissen á casa del primer ministre, personatje verdaderament respectable, que havia casi perdut la vista. Nostra assentada fou aixís mateix llarga y filantrópica, y al tornar á casa estava molt satisfet de mas duas visitas.

Algunas personas de Marroch, y en especial lo bajá Salaui, havian escrit pintantme ab los més negres colors. Un dels passatjers, tal volta comissionat per lo bajá, havia fet tot lo possible pera ferme odiós; mes aquestas trapasserias foren menyspreadas per lo bajá y sa cort, desprès dels informes que prengueren, y de las declaracions fetas per las demés personas del barco. Lo passatjer que era un comerciant marroch, se n' endugué ab aixó l' aversió de tothom. Estava jo tan segur, que al presentarme al bajá ni tant sols vaig fer ús de la carta de recomanació del emperador de Marroch. Vaig declarar al capitá y á alguns altres, que vista la conducta de Muley Soliman á ma sortida de Larache, no volia ja sa protecció. Tal procedir me feu respectable als ulls del bajá y de sa cort. No obstant pera borrar del tot la memoria del succés del Marroch, com també á causa del Ramadan y d' una indisposició que vaig tenir, vaig sortir de casa molt pocas vegadas durant ma estada á Trípoli, excepte pera anar á las mesquitas, tornar visitas d' etiqueta, y donar alguna volta á peu. Totas aquestas causas estrenyeren també lo camp de mas investigacions. En quant á las observacions astronómicas de las distancias llunars, com no podia pujar al terrat de la meva casa y me veya precisat á ferlas en un corredor, y encare aixó pocas vegadas, ne vaig fer molt pocas. Las de latitut son satisfactorias.

Resulta de mon travall que la longitut de Trípoli es=11° 8′ 30″ E. del observatori de Paris, y la latitut=32° 56′ 39″ N. La declinació magnética observada=18° 41′ 2″ O.

Trípoli de Berbería es nomenada *Tarables* per los naturals. Es molt més hermosa que qualsevol altra ciutat del imperi del Marroch. Está situada á la vora del mar; sos carrers son llarchs, y bastant amples.

Las casas son regulars y ben construhidas; sa blancor enlluherna. L' arquitectura s' acosta més al estil europeu que al árabe: las portas en general son d' orde toscá; se veuhen en los patis columnas de pedra y archs cintrats, en lloch dels punxaguts que hi ha en lo Marroch. Hi ha moltas casas de pedra; també 's veuhen marbres fins empleats en la construcció dels patis, portas, escalas y mesquitas. Las casas tenen balcons al carrer, lo que no passa en lo Marroch; mes sempre tancats ab atapahidas gelosías.

Hi ha en las casas de Trípoli una costum particular, y es que en casi totas las pessas, que solen ser llargas y estretas, hi ha en cada estrem una tarima de fusta, de uns quatre peus, á la que s' hi puja per estrets grahons. Los estrados tenen barana y alguns ornaments de fusta: s' entra per sota d' ells per una porta petita. Examinant quin sería l' objecte de tan singular disposició, vaig veure que cada pessa pot contenir lo parament complert d' una dona, puig sobre un dels estrados se posa 'l llit, en altre la roba y 'ls fills. En un s' hi posa la vaixella y demés cosas pertanyents á la taula, y en l' altra tot lo que falta pera completar lo parament. Aquest arreglo deixa en mitj del saló l' espay necessari pera rebrer visitas; y qualsevol home, en una casa composta de tres ó quatre pessas, pot tenir tres ó quatre donas ab totas las comoditats possibles, y en la més perfecta independencia unas d' altras.

Trípoli no té fonts ni rius. Los habitants beuhen l' aygua de pluja, y la conservan en cisternas construhidas en totas las casas; pera 'l bany, ablucions y altres usos, tenen pous d' aygua salabrosa.

La peste ha disminuhit en gran part la població de la ciutat; fins se n' ha portat familias enteras, vejentse algunas casas abandonadas ó en ruina per efecte d' aquest mal. Actualment lo número dels habitants tot lo més es de dotze á quinze mil.

Dita població 's compon de moros, turchs y juheus; y

com al principi lo gobern era absolutament turch, la civilisació está molt més adelantada que al Marroch. La seda y 'l or s' emplean per lo comú en los trajos; la cort es tot lo magnífica que pot ser. La major part dels habitants coneixen y parlan varias llenguas europeas; lo bajá parla l' italiá, cosa mirada com pecat mes ó menos grave entre 'ls marrochs.

La societat es aixís mateix molt més franca y lliure que entre ells; los cónsuls extrangers me visitavan ab frecuencia, y ningú hi tenia res que dir. Los renegats europeos poden allí adelantar molt, y arrivar á las primeras dignitats del estat: l' almirall ó cap de tota la marina tripolitana es un inglés casat ab una parenta del bajá. Los esclaus cristians son ben tractats, y tenen permís de servir als particulars, deixant part de sas ganancias al gobern.

Lo soberá de Trípoli conserva encara lo títol de bajá, perque antiguament lo pais era gobernat per un bajá enviat cada tres anys per lo Gran Senyor. Aquets comandants efímeros no veyan en los firmans de son nombrament sinó un medi de robar impunement als habitants; pero al fi, cansats aquets de tan crudels vexacions, assessinaren al últim bajá enviat per la Porta. En conseqüencia d' aquesta revolució, ocorreguda fa vuytanta anys, elegiren per gefe á *Sidi Hhamet Caramanli*, natural de Caramania, fundador de la dinastía regnant. Després de Sidi Hhamet pujá al trono son fill Sidi Ali, pare del soberá actual; pero habentlo obligat á expatriarse algunas revolucions que esclataren, se retirá á Túnis. Li succehí lo fill de Sidi Ali, anomenat Sidi Hhamet, com lo seu avi. Era aquest home viciós é indigne per sas malas qualitats del lloch que ocupava, y axó li costá la vida y 'l trono: sent reemplassat per *Sidi Yussuf*, son germá, que actualment regna.

Sidi Yussuf, ó senyor Joseph, tindrá uns cuaranta anys, y es d' hermosa figura. No li falta talent, y parla bastant bé l' italiá; li agrada la solempnitat y lo majestuós; son port respira dignitat, sens deixar per axó d' esser amable y fi. Fa deu anys y mitj que ocupa 'l trono, y 'l poble sembla estarne molt content.

Sidi Yussuf te sols duas donas propiament ditas: la una cosina seva, es blanca, y li ha donat tres fills y tres fillas; l'

altra negra, de qui te un fill y duas fillas. Sas esclavas negras son en gran número, mes no 'n te de blancas. Desplega lo major luxo y magnificencia en los vestits de sas donas y ornament de sas habitacions.

Los fills del bajá portan lo títol de *bey*, y un d' ells s' anomena com jo, Ali Bey; mes quan se diu bey senzillament s' entén lo més gran, reconegut hereu del trono.

Asseguran que las rendas del bajá no excedeixen d' un milió de franchs anuals.

Lo porter interior del palau del bajá es un esclau negre, y pera lo servey seu te més de cuaranta esclaus cristians, tots italians.

Lo dia de pascua, al moment que entrava jo pera veure al bajá, comensá á tocar sa orquesta desde una pessa interior; més tot just me vejé feu senya de que parés la música, per ser aquesta una diversió que la gravetat mussulmana mira ab menyspreu. En los pochs instants que vaig poguer sentirla, me semblá soportable, é infinitament superior á la del Marroch. Me digueren que dita orquesta se componía de vinticuatre músichs.

Los primers empleats son lo *hasnadar*, ó tresorer; lo *guardiá-bàchi*, gefe y majordom del palau; lo *kiàhia*, llochtinent del bajá, que ocupa un magnífich sofá en lo vestíbul; lo segon kiahia; cinch ministres pera desempenyar los diferents rams d' administració; l' agá dels turchs, y 'l general de la caballería árabe. Se compón la guardia del bajá de trescents turchs y cent mameluchs de caballería.

Fora d' aquestas guardias lo bajá no te altra tropa arreglada en actiu servey. Quan hi ha guerra que requereix organisació de forsas, convoca las tribus árabes, que 's presentan ab sos estandarts ó banderas al devant; y llavors pot reunir deu mil caballs, y cuaranta mil infants.

He dit que l' almirall del bajá es un renegat inglés, casat ab una parenta seva. Sas forsas marítimas se componen dels barcos següents:

1 fragata ó corbeta de.	28 canons.
1 idem de.	16 »
3 xabechs de 10 canons cada un. .	30 »

1 saich de.	8 canons.	
2 galions de sis cada un..	12	»
1 petit xabech de.	4	»
1 bot de.	1	»
1 galeota de.	4	»

Total 11 barcos armats de 103 canons.

En aquell temps se construhian dos galions, lo qual formará un total de tretze barcos armats.

Hi ha á Trípoli sis mesquitas de primer orde ab minarets, y altras sis de més petitas.

La mesquita principal es magnífica y de bonica arquitectura; lo sostre, tot compost de petitas cúpulas, s' apoya sobre setze columnas dóricas hermosíssimas, de bonich marbre gris, que 'm digueren haver sigut presas en un barco cristiá. Fou construhida per l' avi de Sidi Yussuf. Axís aquest monument com los demés que he vist á Trípoli de la mateixa classe, no tenen res de la migrada arquitectura de Marroch. Sa elevació no careix de majestat, y en totas hi ha tribunas altas pera 'ls cantants lo mateix que en las iglesias d' Europa. Están cobertas de tapissos, mentres que fins las mesquitas del palau del sultá del Marroch ho están ab estoras; únicament se veu entapissada la de Muley Edris á Fez.

Los minarets de Trípoli son unas altas torres cilíndricas, ab una galería circular en la part superior, de qual centre s' aixeca altra torreta ó garita. En dita galería es hont lo mudden convoca al poble en las horas designadas pera la oració.

Lo cult del Marroch es més senzill y místich: á Trípoli més complicat y pompós. Los divendres á mitj dia comensan las cerimonias alguns cantors entonant versiculs del Coran. L' imam puja á sa tribuna particular, que es una escala com al Marroch, ab la sola diferencia d' esser de pedra la que allí es de fusta. Resa en veu baixa una oració de cara á la paret; y girantse després al poble, se posa á cantar un sermó ab los mateixos refilets, ornaments y cadencias de certas cansons espanyolas anomenadas *polo andalús*. Part del sermó es variable, y 'l predicador la canta llegint son manuscrit; l' altra part, que sempre es la mateixa, se recita de memoria ab al-

gunas oracions y altras fórmulas d' estil, que canta per igual tó.

Al fi del sermó se girá ab afectació cap al *meherèb* ó nitxo que está á sa dreta, cantant altra oració en tó més alt; girantse desprès á la esquerra ab igual afectació, la repeteix per segona vegada. Baixant dos ó tres grahons de la tribuna resa algunas oracions per lo bajá, com també pe'l poble; al fi de cada una los assistents responen *amin:* finalment baixant al mehereb mentres canta 'l chor, resa la oració canónica junt ab lo poble, com se practica al imperi del Marroch. Los clamors ó crits dels minarets son menos graves á Trípoli; puig en algunas mesquitas los noys son los que desempenyan las funcions de mudden, cosa que no es de las que més contribueixen á excitar la devoció.

Durant lo Ramadan no 's senten allí las trompetas fúnebres que s' usan en lo Marroch: totas las nits s' il·luminan las galerías dels minarets, y 'ls muddens resan llargas oracions.

Las mesquitas posseheixen rendas en casas y terras, que 'ls venen de donacions voluntarias. Ditas rendas serveixen pera la dotació dels ministres y empleats en lo cult.

Lo muftí es lo cap de la religió é intérprete de la lley. Te á sas ordes dos kadis, un pera 'ls individuos del ritu hhanefi, y altre pera 'ls del rito maleki. Ja he dit que la lley admet quatre ritos ortodoxos: los turchs segueixen lo hhanefi, y 'ls árabes occidentals lo maleki; los ritus schafi y hhanbeli regnan á orient.

La composició dels tribunals del muftí y dels kadis es veradament respectable Aquestos jutges son d' una integritat incorruptible, y tots sos ministres se mantenen de las rendas de las mesquitas.

Trípoli conté tres presons, una pera 'ls turchs y las altras pera 'ls moros; mes molt mal-montadas, puig los presos s'han de mantenir á sas despesas ó de la caritat del públich.

Un café serveix de reunió als negociants y gent bagarra; pera 'l poble baix hi ha altres dos cafés d' orde inferior: mes en aquestos establiments sols s' hi serveix y 's pren café sense sucre.

S' hi troban també moltas tabernas, ahont hi venen vi y licors y están á cárrech de mussulmans que no tenen escrupols

de beure vi apesar de la prohibició de la lley. Aquest ram de renda pública estava arrendat al preu de cent mil franchs quan jo 'm trobava á Trípoli.

Lo mercat está ben surtit y 'ls queviures á baix preu. Lo pa y carn son excelents; mes la calitat de las llegums es molt mitjana. Los tripolitans no fan l' alcuscus tan fi y bó com en lo Marroch. Lo país produheix oli bastant pera 'l consúm. S' usan á més altres grans pera mantenirse; alguns dels que 'n vaig pendre mostra venen del interior d' Africa.

La terra es comunal com' al Marroch, escepte quan te tancat, sia cualsevulla: hi ha habitants que posseheixen quinze ó vint possessions tancadas, y diuhen que 'l bajá 'n te una de molt preciosa. Com no hi ha aygua viva, regan los jardins ab l'aygua salabrosa dels pous, que fan pujar per medi d'artificis moguts per mulas: cada un d' aquestos consisteix en una curriola, de la que penja una galleda de cuyro per medi d' una corda.

Los juheus tenen aquí tres sinagogas, y son infinitament millor tractats que en l' imperi vehí. Son número ascendeix á dos mil. Usan lo mateix trajo que 'ls mussulmans, ab la diferencia de ser negre lo casquet y sandalias ó pantufles, y 'l turbant blau per lo comú. Hi ha entre ells sobre trenta personas bastant ricas; los demés son artesans, argenters, etc. Agabellan casi exclusivament lo comers ab Europa; més sa principal correspondencia es ab Marsella, Liorna, Venecia, Trieste y Malta. No faltan alguns negociants moros, y entre altres *Sidi Mohamet Degaiz*, primer ministre del bajá, qui es fama té en giro un milió de franchs.

La balansa de Trípoli ab Europa, segons los datos que'm vaig procurar es ventatjosa á aquella ciutat, puig las exportacions excedeixen d' un ters al valor de las importacions; mes en cambi son comers ab llevant y l' interior d' Africa balanceja las ventatjas del tráfech ab Europa. En altra part reuniré los detalls del comers d' aquesta ciutat ab lo d' altres paissos.

Las midas y pesos usuals, son tan inexactes y poch justos com los del Marroch, tant per sa grossera construcció com per la falta de tipo original.

D' un gran número de comparacions directas he obtingut los següents resultats.

Lo *pik* ó colze de Trípoli, nomenat *dràa,* es la base de totas sas midas: equival á 25 polsadas 9 líneas y mitja del peu de París.

L' *artal* ó *rottle* te 16 onsas 6 adarms 54 grans del pes de Paris.

S' anomena *uiva* la mesura pera 'ls grans; mes com es incómoda per ser massa grossa, se serveixen ordinariament d' altra, que es solzament sa cuarta part.

Aquesta mida de sa capacitat *quart de uiva,* es un vas de fusta en forma de cono truncat, mes grosserament construhit. Desprès de fer las reduccions possibles vaig trobar sa capacitat igual á. . . . . 1200 polsadas cúbicas de Paris

Mes com s' usa lo curullar la mida, es precís afegir á més. 130 » » »

Conté, donchs, dita mida de grá ab son curull. . . . . . 1330 polsadas cúbicas del peu de Paris.

Tals son los pesos y midas que he comparat, y segons los medis de que m' he servit tinch la confiansa de ser mos resultats més exactes que 'ls obtinguts fin are.

Las monedas corrents á Trípoli son las següents:

D' OR

Scherifi.—Val 48 hamissinn: es la pessa de més valor.
Nos scherifi.—Igual á 24 hamissinn.
Mahbuh trablèssi.—Val 28 hamissinn.

DE PLATA

Yuslik:—Val 10 hamissinn.
Tseaut hamissinn. — Igual á 9 hamissinn, com ho indica son nom.
Hamissinn ó *bu-hamissinn.* — Es la unitat monetaria, y la moneda més comú en la circulació: llavors 26 hamissin valian un duro d' Espanya.
Nos hamissinn.—Mitj hamissinn, com ho indica son nom.
Para.—Dotze paras y mitja fan un hamissinn.

DE COURE

Para.—Dotze paras y mitja componen un hamissinn.
Nos para, ó mitj-para, 25 d' aquestas fan un hamissinn: es la especie ínfima corrent.

MONEDA IMAGINARIA

Piastra.—Cinquanta piastras valen un hamissinn.

Totas aquestas especies son de calitat inferior, senyaladament las de plata, que no son sinó de coure platejat.

Lo valor respectiu de las mateixas está subjecte als capritxos del moment; de manera que hi havia circulant llavors paras de bona plata, qual pes era exactament lo mateix que 'l de las paras de coure; y no obstant tenian unas y altres lo mateix valor representatiu de dotze paras y mitja per un hamissinn.

Los europeus son ben vistos y fins respectats á Trípoli. A més dels agents de diferentas potencias d' Europa s' hi trobava un negociant francés, germá del cónsul, un espanyol constructor de barcos, un metje maltés y un rellotjer suís.

Los cristians tenen una capella servida per quatre frares de la orde terciaria de Roma. Es notable que en la capella tenen aquestos relligiosos una campana, qual só 's deixa sentir cada dia en tots los ánguls de la ciutat. Dita capella se sosté dels drets d' altar, donatius y una pensió de la cort de Roma.

Diuhen que 'l clima es cálit al estiu, á causa de sa latitut; pero las demés estacions ofereixen l' imatge d' una perpétua primavera. No obstant vaig sentir durant ma permanencia alguns dias de fret. Veritat es que m' aseguraren que era cosa extraordinaria en lo pais. De mas observacions meteorológicas mentras vaig viure á Trípoli, resulta que 'l grau mes alt de calor fou=16° 1 de Réaumur, lo 2 de Desembre, á la una y vint minuts del dia; y 'l grau més baix=8° 4 de Réaumur, en varias matinadas y por la nit.

Aquesta disminució de calor seria poch sensible en Europa; pero aquí produheix una sensació de fret tan rigurosa

com en los iverns d' aquell pais; lo qual es sens dubte relatiu al estat habitual dels poros, que sempre están oberts en aquest clima·

He vist regnar casi continuament los vents de quarta al O.; ha plogut diferentas voltas, y 'l higrómetro de Saussure ha marcat ab molta frecuencia 100°, terme de la estrema humitat.

Junt á la casa del cónsul de Fransa hi ha un hermós monument. Es arch triunfal edificat per los romans, y 's compon d' una cúpula octógona, sostinguda per quatre archs que reposan sobre altres tants pilans: tot construhit sens morter, ab grossas pedras picadas sostingudas per sa propia gravetat.

Dit monument estava adornat d' esculturas, figuras, festons y trofeus militars per dintre y fora; pero la major part d' aquets relleus está ja destruhida; y únicament existeixen parts aisladas é incoherents, que acreditan encara l' antigua bellesa d' aquella obra.

Sobre las caras que miran al N. y O. s' hi veuhen los restos d' una inscripció, que sembla era la mateixa en los dos costats. Aquesta singularitat proporcioná á *M. Nissen,* cónsul de Dinamarca, la facilitat de compararlas; y, reunint y ordenant los fragments de las duas inscripcions, las ha restituhit á sa integritat.

A vint lleugas de Trípoli hi ha las ruínas de l' antigua *Leptis* ó *Lebda;* me digueren que hi quedavan encara moltas columnas, capitells, y altres fragments interessants. *M. Delaporte,* canciller del consulat general ds Fransa, que visitá ditas ruinas, copiá d' ellas varias inscripcions.

Algunas jornadas terra endintre, existeixen igualment ruinas magníficas d' altras ciutats antigas, ab catacumbas, estátuas, y restos d' edificis de tota mena.

La costa de Trípoli abrassa de duas centas vint á duas centas trenta lleugas, desde 'ls confins d' Egipte fins als de Túnis dret al cap de Gerbi, contantse en aquella estensió 'ls ports següents:

Trabuca, port situat á l' estremitat oriental de la costa. A dotze lleugas cap á ponent se trova *Bomba*, rada ab bon fons. A vuyt lleugas d' allí se trova *Rasatinn,* port hont no entran si no barcos petits que van á carregar sal. *Derna,*

quince lleugas més allá, es una platja impracticable en ivern: s' hi carrega mantega, cera y llana pera Alexandría, á cambi de teixits de cotó y arros. Los habitants de Derna no coneixen altra moneda que la llevantina y 'ls duros espanyols. Cuaranta lleugas més lluny hi ha *Bengàssi*, port bastant bó, pero ab tan poch fons, que sols admet barcos petits: se fa, no obstant, grant comers de llanas, mantega, mel, cera, plomas de avestrús, ab Marsella, Liorna, Venecia, Malta y Trípoli. A cincuanta lleugas d' allí hi ha 'l cap *Mesurat,* ab mala rada, obert á tres vents: s' hi carregan dátils pera Bengassi.

Trípoli, qual port no té 'l fons suficient pera 'ls barcos de guerra, y obert al vent NE., está á trenta vuyt lleugas al O. del cap Mesurat: s' hi embarcan llanas, dátils, safrá, rubia, sosa, senet, negras, pelletería y ploma d' avestrús, pera 'ls ports d' Europa ja mencionats y pera llevant. A deu lleugas al occident se veu lo *vell Trípoli,* port sols practicable als barcos petits que carregan sosa pera Trípoli. A vinticuatre lleugas hi ha *Suàra*, rada hont molts barcos de petit port prenen sal y peix salat pera tota la costa.

Sols se contan dos millons d' habitants en tota la vasta estensió del regne de Trípoli, perque la major part del pais está desert, y á escepció dels habitants de la capital, tota la població consisteix en curt número d' árabes pobres y desgraciats. Es tan precaria l' autoritat del gobern sobre 'l pais, que ningú sinó aquets mateixos árabes pot viatjar á distancia bastant considerable sens anar en caravana ó molt ben escoltat; puig de lo contrari s' exposaria infaliblement á ser robat ó assesinat.

Los habitants de Suakem, de Fezzam y de Guddemes, tributaris de Trípoli, mantenen relacions ab los del interior d' Africa. Lo soberá de Fezza es reconegut per lo bajá de Trípoli ab lo nom de *scheik de Fezzàn.* Los fezzanesos son negres grisos, pobres, pero de caracter dols; exerceixen en Trípoli los oficis més vils com camálichs, y travallan en los forns, camins, etc.

A dos lleugas SE. de Trípoli está l'habitació del més gran santó ó morabit del pais, á qui anomenan lo lleó. Té un poblet cercat de murallas, y en ell sa mesquita: gosa del do de *santedat hereditaria* com los sants del Marroch; son po-

ble es asil inviolable pera 'l criminals, per grossos que sian sos delictes; encara que fos l' assessinat comes en la persona del bajá. Lo lleó actual pasa de quaranta anys.

Las montanyas més prop de la ciutat distan vuyt lleugas al S., y sos habitants son tributaris del bajá.

Com no 's pot viatjar sol per los perills del camí, moltas caravanas van y venen de llevant y ponent en temps tranquils. Las grans caravanas del Marroch, Alger, Túnis y El-Gerit, fan aquí un descans de quinse dias quan emprenen lo viatje á la Meca; pero desgraciadament are no poden viatjar á causa de las turbulencias que agitan casi tota la Berbería y Egipte. Aquest contratemps m' obligá á fer per mar la travessía á Alexandría, y continuar axís ma peregrinació á la casa de Deu.

CAPITOL III

Ali Bey se despedeix del bajá de Trípoli.—Sortida pera Alexandría.—Erro del capitá.—Arrivada á la costa. de Morea.—Isla Sapiensa.—Continuació de la ruta.—Falta de queviures.—Retorn á Sapiensa.— Modon.

Conforme á mas disposicions, se disposá la travessía á Alexandría en un barco turch, que 's feu á la vela y sortí del port de Trípoli lo 26 de Janer de 1806, ab la meva gent y equipatjes, mentres jo quedava en terra ab dos criats esperant las ordres del bajá, qui 'm feu dir que volia donarme una abrassada avans de partir.

Com lo temps passava, y 'l bajá no m' enviava á buscar, vaig comensar á inquietarme, y lo mateix succehí á mos amichs, perque 'l barco estava ja á dos lleugas en la mar, y corria bordadas esperantme.

En fi á las onze del matí vaig rebrer l' ordre del bajá, y vaig anar tot seguit á son palau.

Me rebé ab la més afectuosa cordialitat; me feu sentar al seu costat y renová en una llarga conversació las tentativas que havia fet pera obligarme á quedar en Trípoli. En un rebato de son cor, s' aixecá, y posantse davant meu 'm digué: *Jo soch ton germá; ¿qué desitjas? parla.* Li vaig manifestar mon regoneixement, pero insistint en marxar. Un moment després, bromejant ab mí, me portá á un balcó, desde hont se veya 'l barco corrent bordadas en l' horisó y comensá á dirme: *Mireu, mireu com vos espera;* y, sentint disparar una canonada, afegí: *ja vos crida.* Finalment vaig pendrer la paraula pera dirli: *Per Deu, amich meu, deixéume partir.* Nos abrassarem plorant, y vaig sortir acompanyat de mos amichs y alguns dels seus. Vaig trobar en lo port las llanxas del bajá preparadas pera conduhirme. S' embarcáren ab mí mos amichs á la una del dia, y m' acompanyaren fins al barco, hont nos despedírem. Inmediatament dirigí aquest rumbo al NE ab bon vent, y no tardarem en perdrer de vista la terra.

Lo baxell que jo montava era gran, pero poch veler, y son capitá, la bestia mes estúpida que puga imaginarse. Desde que no veya terra, ja no sabia absolutament hont estava, y ni tant sols tenia 'l talent de formar lo menor cálcul d' estima. Per fortuna lo seu segon s' encarregava de tot, no cuydantse l' imbécil més que de beure y de dormir.

Anavan en lo barco dos comerciants del Marroch, un oficial del bajá de Trípoli, dos ó tres negociants tripolitans, un scherif morabi, anomenat *Muley Hazen,* que 's vanagloriava d' haver sigut gran destructor de francesos durant la guerra d' Egipte, cinch ó sis donas, y alguns pelegrins que anavan á la Meca, pero tan miserables, que son ayre era mes bé d' aventurers que anavan á buscar fortuna, que á cumplir debers de devoció.

L' ayre de mar m' es sempre tant contrari, que cada travessía marítima me malmet la salut; de manera que 'm vaig trobar malament y vaig passar dos dias al llit.

Lo 29 poguí aixecarme, y vaig fer una observació astronómica, per la qual coneguí que 'n lloch de seguir la ruta de Alexandría, nos haviam elevat cap al N., fins al punt de trobarse nostre barco casi sobre 'l mar Adriátich en la direcció de Corfú.

Vaig advertir al capitá son grave erro; vaig fer variar lo rumbo al E. pera anar en demanda de la costa de Morea, ahont arribarem desprès de quatre dias de calma, y tirarem l' áncora en la isla *Sapiensa,* devant de la ciutat de *Modon.*

Lo pais ofereix un aspecte espantós: sembla trossejat per antiguas erupcions volcánicas. La base del terrer es una argila glutinosa forta per demés, y 'l fons del mar es de la mateixa especie, de manera que las áncoras s' aferran ab una forsa extraordinaria. Estávam á vuytanta brassas de la vora al N. de la isla Sapiensa, y sobre més de vint de fondo.

Cinch dias permanesqué lo baixell fondejat en aquesta posició. No obstant d' estar malalt vaig saltar un dia á terra, y per mas observacions vaig trobar la latitut de la isla molt prop del fondejader,=36° 49′ 51″ N.; pero la llongitut necessita discusió. Vaig observar axís mateix la declinació magnética=14° 27′ 0″ O. No surto no obtantant responsable d' un erro d' un á dos graus, per trobarse ma brújula espatllada á causa d' un cop de mar que entrá en ma cambra durant la travessía de Larache.

La isla Sapiensa tindrá com de vuyt á deu millas de vol. Fórmala la terra argilenca coberta de rocas calissas. Tota la superficie de la isla se compon de montanyas ó turons. No té torrents, fonts ni pous; sols hi ha petita cantitat d' aygua en los forats de las rocas; pero encara aquella, que sempre es mal sana, desapareix axís que comensa la calor.

La isla no conté cap habitació. Sols quan hi ha aygua hi trasportan allá remats de moltons ó cabras, guardats per pastors grechs, que vesteixen una especie de gech y un llarch calsó de pell de moltó ab llana y tot. Semblan sans y robustos, de bon color, y sobre tot d' aspecte falaguer; tenen los ulls vius. Com no coneixen altra llengua que la de sa patria, no vaig poder entrar en conversa ab ells; pero 'm semblá que conservan encara alguns restos de l' antigua cortesanía y urbanitat que formavan lo fons del carácter dels antichs grechs.

Desde allí 's descubría la ciutat de Modon, situada en lo continent á la vora del mar, y á duas lleugas de distancia al N. NO.

També 's veu poch apartat de terra ferma un illot molt elevat, sobre 'l qual habian aixecat los russos una batería de

vinticuatre pessas pera batrer la ciutat en la última guerra; me sembla, no obstant, impossible que haguessen pogut maniobrar vinticuatre pessas en espay tan reduhit, encara que la situació es favorable al objecte.

Permanesquerem al áncora; lo capitá seguí bevent molt; fins que 'l 20 de Febrer doná la vela ab un ventet de O.

Poch avans li havia jo indicat lo rumbo que debia seguir pera fer camí per fora de la isla de Candia, y navegar dret á Alexandria. Prometé seguir ma indicació; pero son intent era entrar en l' Arxipélach y fer escala ab cualsevol excusa en lo port de *Canèa* ó de Candia. Per aixó cambiá de direcció cap al E. durant la nit, y al matí següent nos trobavam devant de las illas de Cerigo y Candía, á la embocadura del Arxipélach. Vaig reconvenir al capitá per aquella operació que tant havia d' allargar nostre viatje; y s' excusá dihent que no havia estat en las sevas mans obrar d' altra manera, ni havia trobat medi per no entrar en l' Arxipélach. En aquesta situació 'ns trobavam, quan nos sorprengué la calma més gran.

Los diferents caps y montanyas nevadas de la Morea, y las diferentas illas que 's troban á l' entrada del Arxipélach, forman un quadro interessant. Totas aquestas illas, que son molt altas, me semblaren formadas de la mateixa especie de roca que la isla Sapiensa. La isla de Cerigo, que domina l' entrada del Arxipélach, sembla ben cultivada, y s' hi veuhen moltas poblacions. Llavors la ocupavan tropas russas.

Se mogué un ventet al capvespre y, tement lo capitá lo vehinatje de las terras, doná la proa al mar, y 's posá á dormir després d' haverse ben emborratxat.

L' endemá volgué novament entrar en l' Arxipélech, pero estavam ja molt lluny. Lo barco caminava poch á poch á favor de bufadas de vent y calmas; pero sorprés per la nit avans d' arrivar, lo capitá feu la mateixa maniobra que 'l dia anterior, y la repetí per altres cinch consecutius, lo qual no hauria succehit, y haguerem pogut entrar en l' Arxipélach, ab sols vetllar una nit, y correr petitas bordadas pera mantenir sa posició.

Un dia nos creguérem amenassats per un piratà. Se prepararen las armas, més lo corsari passá de llarch, respectant

tal volta lo port de nostre barco, y la multitut de gent que veya. Lo laberint del Arxipélach protegeix l' existencia d' aquets piratas, que ab barcos lleugers, sens artillería, y una tripulació poch numerosa, pero ben armada, atacan á barcos més grans. Lo capitá del nostre y son segon havian exercit aquell noble ofici durant alguns anys. Quan un pirata fa una presa, acostuman á llensar al mar tota la gent pera que no 's divulgue 'l secret; desprès s'endú 'l barco á un dels petits ports deserts que tan abundan en aquest mar, ahont disfruta tranquilament de lo robat: lo qual proba bé que 'l gobern turch no es lo régimen mes apropósit pera fer desapareixer semblant calamitat.

En tan aburrida navegació s' havian consumit casi enterament los queviures y l' aygua; molts passatjers ja no tenian de que menjar, y 'ns veyam reduhits á la octava part de racció d' aygua al dia.

En tan crudel situació, los viatjers y mariners, entrats en una tristesa tant més profonda, en quant ignoravan quin seria 'l terme de tan horrible estat, tenian fixos en mi 'ls ulls: ¿més qué podía jo fer ab aquell imbécil que teniam per capitá, y que 'n mitj de tants desastres, continuava emborraxantse y dormint?

Per fi vaig pujar á cuberta; vaig fer distribuhir part de mos queviures; repartí diner ademés á cuaranta infelissos, á fi de que poguessen comprarne als que 'n tenian. Consolat aixís tothom, vaig fer severas reconvencions al capitá per sa conducta y per la situació á que 'ns havia conduhit. Confos de vergonya, virá de bordo cap al NO., y vetllant tota la nit, entrá en un petit port de la isla Sapiensa l' endemá al matí 14 de Febrer, pera provehirse de queviures en Modon.

Dit port, anomenat *Porta-Longa,* es hermós y ben tancat, ab un islot á sa embocadura, y excelent fons: s' hi pot atracar fins á cuaranta brassas de la vora, y ab barcos petits molt més prop. Pot contenir de dotze á quinze barcos de guerra, ab tanta seguretat com en un estany, sia la que sia la forsa y direcció del vent, per trobarse perfectament cobert per totas parts, y abrigat per montanyas.

La tarde del mateix dia entrá en Porta-Longa un barco grech que venia de Liorna.

Lo diumenge 16 de Febrer vaig desembarcar en Modon, petita ciutat, sis ó set millas distant de Porta-Longa.

Tres turchs de grotesch aspecte me reberen en l' aduana á la vora de la mar, y m' afalagaren molt, convidantme á pendrer café; me presentáren també una de sas llargas pipas, obsequi que vaig refusar. No sabent cap d' ells parlar l' árabe ni cap altra llengua que 'm sigués coneguda, no vaig poder respondrer á sas finesas sinó ab gestos de regoneixement. Nos separárem satisfets uns dels altres y vaig entrar en la ciutat hont se m' havia disposat una casa situada en lo carrer principal.

Pot considerarse la ciutat de Modon com una bona plassa forta. Possehida antigament per los espanyols y venecians, fou succesivament fortificada per las duas nacions. La rodejan murallas altas y fortas ab torres terraplenadas, defensadas per artillería, bons fossos ab contraguardias; lo camí cobert ab estacada, y 'ls glassis ben conservats; pero lo que principalment cubreix los ponts de balansa y la porta de terra, es un gran bastió aixecat per los venecians, en quals costats s' hi veu encara un lleó de Sant March. La ciutat té sols una porta per la part de terra, y dos sobre la mar; diuhen si hi ha també una protella secreta que dona al camp y per la qual mentras los russos sitiaban la plassa, feren los turchs una sortida, y embestiren ab tant furor al enemich, que 's vejé obligat á aixecar lo siti abandonant tota l' artillería y 'l campament.

Pero té 'l defecte capital d' estar dominada de la part del nort per una petita altura, hont l' enemich pot facilment aixecar baterías á cent-cinquanta toesas del cos de la plassa, sens trobar oposició, y d' ahont pot dominar part del camí cobert, y batrer fins al peu de la muralla. Pera salvar aquest inconvenient, los espanyols construhiren una bateria altíssima en lo cos de la plassa; y aquesta obra, quals fochs dominan l' altura, está encara en bon estat. Més hauria estat preferible aplanar la mateixa altura, lo qual no 'm sembla empresa difícil; ja que no habentho fet, las baterias que 'l enemich pot sempre aixecar á pesar dels esforsos de la plassa, farán callar ben prompte 'ls fochs dels sitiats; y llavors poden los sitiadors establirse lliurement sobre la cresta del camí cobert pera batre en bretxa.

L' área de la plassa está enterament coronada d' immensa artillería de totas nacions, calibres y edats; pero totas las pessas molt mal montadas, la major part sens curenyas, y colocadas solsament en perspectiva.

La ciutat de Modon está habitada per los turchs. Crech podrá contarse sa població en un miler de familias; se diu que hi ha set cents soldats pagats per lo Gran-Senyor. Los que he vist me semblaren hermosos, blanchs, ben formats, y sobre tot ben armats y vestits. Sas armas consisteixen en una petita carabina, pistola, y 'l *khanjear* ó gavinet; portan la carrabina creuhada á las espatllas. Los pochs cavalls que vaig veure me semblaren dolents.

Durant ma residencia en Modon, feren tots los soldats una sortida pera perseguir una quadrilla de bandolers, que feya alguns dias havian atacat un poble, y degollat á homens, donas y noys. Aquestas horribles escenas son per desgracia molt frequents en la Morea; prova clara de la desorganisació del gobern turch.

La ciutat, voltada d' altas murallas ab carrers estrets y bruts, me semblá habitació mal sana, perque s' hi respira un ayre sens circulació, y viciat per la mala olor. Vaig veure també en lo camp que l' argila forma un terreno fangós y desagradable; á lo qual atribuheixo l' aspecte de putrefacció que s' adverteix en las llegums y fruytas. Lo pa tou y negre del tot, sembla un tros de fanch mitj sech; y fins la carn se troba fada. No obstant los naturals tenen bona salut y bons colors; se poden atribuhir aquestas ventatjas á la gran cantitat de vi que beuhen, la qual es més considerable en proporció que 'n cap ciutat d' Europa, á pesar de la prohibició de la lley.

En Modon no hi ha cap font, sinó tant sols pous, qual aygua no es potable: la que beuhen es portada per bestias de cárrega, d' un torrent que hi ha á poca distancia de la ciutat. Antigament hi havia fonts; pero 'ls conductes están malmesos.

La major part de las murallas son construhidas de grans pedras picadas; las casas també de pedra, cobertas de teulas com en Europa, y 'ls carrers ben empedrats. Las pedras son varietats de pissarra, pedras calissas ó márbres bruts. Lo trespol de las habitacions es de fusta. Las casas tenen mol-

tas finestras construhidas á l' europea; més tancadas ab espessas gelosías. Algunas portas ó archs, que anuncian una petita idea d' arquitectura, son totas d' estil grech, pero res que tiri al árabe.

En general la ciutat presenta un aspecte molt trist. Lo color cendrós dels edificis, las teulas del mateix color, la alsaria de las murallas, la bruticia dels carrers, la mala olor que se sent continuament, la calitat baixa dels queviures, l' escasedat d' aygua potable, la pobresa y complerta inacció dels habitants, que no exerceixen cap art ni comers, la mútua desconfiansa que entre ells hi ha, sas divisions en diferents partits sempre armats y sempre disposats á barallarse, lo trist silenci que regna per tot arreu, la pública borratxera, tot contribuheix á dar á la ciutat un aspecte infernal, per més que per sas fortificacions se la puga mirar com plassa de segon orde, com també per sa posició geográfica, que es l' ángul SO. de la Morea, y 'l pas del Arxipélech als mars d' Europa. Té á més en sos vols molts ports excelents, que podrian fer d' ella un empori mercantil.

Una bona observació me doná la latitut de Modon= 36° 51′ 41″ N. Una mala observació anterior havia donat dos minuts ménos. Sa longitut es la mateixa que la de la isla Sapiensa. Me fou impossible observar distancias llunars.

La temperatura, mentras hi vaig ser, se mantingué freda, l' atmósfera sempre carregada de núvols, y plogué moltas vegadas.

Sobre un islot, á pocas toesas de la ciutat, hi ha un castell ó torre octógona, composta de tres cossos un sobre altre; l' inferior está artillat. En ell viu lo capitá del port; y s' ha construhit un moll pera passar de la terra al islot.

Prop de la porta del mar hi havia hagut altre moll del que sols quedan las ruinas.

Lo bany públich es mesquí y mal disposat.

Hi ha molts cafés, en que 'ls turchs únicament están ocupats en beure, fumar y jugar als escachs.

En lo carrer principal s' hi veuhen moltas tendas mal provehidas y de pobre aspecte.

La unitat monetaria que está en us en Modon y en tota Turquía, es la *para*, petita pessa de plata ó coure platejat. Cent cinquanta paras fan un duro espanyol.

Lo *goeursch* ó piastra turca, moneda tan gran com un duro espanyol, val cuaranta paras. Es de coure ab molt poca lliga de plata.

Lo *yuslík*, del mateix metall, val cent paras.

Lo *mahbub* del Caire, que es la piastra d' or, val cent vuytanta paras.

Lo gobernador de Modon, qual autoritat es sempre precaria, se deya *Mehemet Aga;* llavors estava malalt.

Lo més influyent habitant de Modon es un tal *Mustafá Schaux,* molt rich, qual aspecte es de bandoler. Va sempre armat de gavinet y de dos grans pistolas. Amo del bany públich, del gran café, y de totas las tabernas de la ciutat de la isla Sapiensa, té al agá casi confinat en son allotjament: lo capitá del port que li té por, no gosa may á entrar en la ciutat. Lo gran café es una especie d' asil pera tot criminal; axís que hi entra, ja res té que temer de l' autoritat pública, mentras no surti d' aquell sagrat recinte.

Mustafá Schaux protegía la piratería en sa isla. Era amich del meu capitá y de son segon, que m' acompanyá á desembarcar. Axís que digué en la aduana que 'm conduhia á una de las casas de Mustafá Schaux, tothom baixá 'l cap, me feu mil obsequis, y vaig ser despatxat al moment.

Axó no obstant poch temps enrera aquest havia sostingut una guerra ab un partit que 's sublevá contra sa tiranía. Duraren molts mesos las hostilitats; los del seu partit, que eran molts, s' havian retirat á sos cafés y casas, desde hont feyan foch sobre 'ls enemichs que sortian da sas casas y anaban per los carrers. Lográ per fi triunfar y mantenir son despotisme, que s' ha fortificat més que may. Tals son los aconteixements que passan diariament en la major part de las provincias subjectas al domini del sultá: fácil es concebir que tal orde de cosas no pot durar, y que aquesta perpétua anarquía acabará per destruhir lo poder dels turchs.

He dit més amunt que estava allotjat en una de las casas de Mustafá Schaux. Son germá me servia d' agent de negocis, y 'l mateix me feya sempre la cort; deya públicament que *Ali Bey Effendi era 'l primer home del mon:* que era tant com dir que mon reconeixement devia ser proporcionat als honors que 'm feya.

Aquest important y fer personatje té una filla y dos fills tan bons bebedors, tan grassos y vermells com son pare; prenda certa de la perpetuitat de tan noble rassa. La filla, que tindria sobre dotze anys, vingué sola á portarme la roba: al entrar en mon quarto se descubrí del tot la cara que per cert es hermosa. Quan torná Mustafá, li vaig preguntar com tenia sa filla tanta llibertat; á lo qual me respongué: *Mon estimat senyor, nosaltres no formem sinó una sola familia.* Vaig quedar en estrem reconegut á la distinció que tenia á bé concedirme.

Derrera del puig que domina la ciutat está situat lo poble dels grechs; s' hi contan cinch cents habitants escassos, quals estadas descubreixen la més gran miseria. Allí es no obstant hont vivia l' únich cónsul resident en Modon, lo de la república de Ragusa. Lo que hi havia llavors era persona molt amable; tenia ab ell un canonge, prefecte apostólich de la Morea, persona molt instruhida, la qual en molts anys de residencia en Roma, havia adquirit tota la delicadesa y y urbanitat romana. Los demés cónsuls europeus viuhen en la ciutat de *Coron,* una jornada distant de Modon al E.

Tripolizza es la capital de la Morea, hont resideix lo bajá. S' assegura que la Morea conté 88,000 grechs y 18,000 turchs. Antiguament era moltíssim més numerosa la població grega; pero los habitants, horriblement vexats per sos amos, emigran cada any en gran número. Per poch que segueixi aquest orde de cosas, los grechs acabarán per abandonar del tot la terra de sos pares. Si las virtuts y austeritat de costums no ha pogut llibertar á Esparta de la ignominia de la esclavitut, ¿quína nació podrá jamay gloriarse de ser lliure?

La part oriental de la Morea forma un departament separat, anomenat *la Màïna,* que conté 30,000 ánimas. Aquest departament es sempre l' herencia del capitá bajá de la Porta otomana, que 'l goberna á son capritxo y gosa exclussivament de sos productes.

CAPITOL IV

Porta-Longa. — Bastiments europeus. — Ipsilanti. — Continuació de la ruta. — Borrasca. — Arribada devant d' Alexandría. — Huracá. — Tempestat horrorosa. — Arribada á la isla de Xipre. — Llastimós estat del barco. — Desembarch á Limassol.

Vaig estar á Modon fins al 20 de Febrer á la tarde, en que 'l capitá m' anunciá estava prompte á marxar. Vaig entrar en una llanxa, que 'm conduhí á Porta-Longa, hont vaig trobar tres barcos austríachs, quals capitans reunits me donaren l' endemá una petita festa.

Lo vent E. que regnava nos obligá á quedarnos tres dias més á Porta-Longa, qual port está situat en la part occidental de la isla Sapiensa. Duas bonas observacions fetas á terra me donaren la latitut=36° 46′ 37″ N.

En aquest temps se feu la provisió de queviures duts de Modon, com també d' aygua de pluja, recullida en los forats de las rocas de la illa. L' últim dia de nostra detenció entrá en lo port una gran urca russa armada y altre barco que venian de Nápols y Corfú, conduhint oficials y soldats russos á las costas del mar Negre.

Un general-major ab sos oficials vingué á visitarme. Me semblá home de bé. Anava vestit de negre, ab un petit casquet de cuyro del mateix color, y un rosari en la má compost de dotze grans com á nous. Los oficials havian pres perfectament l' ayre y modals inglesos. Los acompanyava un grech nomenat Constanti Ipsilanti, nebot del célebre prímpcep Ipsilanti: dit jove havia servit d' oficial en guardias walonas á Espanya. Se 'm figurá un diccionari políglota ambulant, puig parla y fa versos en deu ó dotze llenguas. Li vaig sentir parlar inglés, francés, espanyol é italiá ab igual perfecció: llástima que ab tants coneixements y talent tan privilegiat, sas ideas se confonguin tot sovint.

Axís que s' hagueren retirat vaig enviarlos un petit present de llet y refrescos; á lo que respongueren ab una salva general de l' artillería d' un y altre barco. Ipsilanti m' enviá los versos següents:

Volerà di lido in lido
la tua gloria vincitrice,
E d' obblio trionfatrice
La tua fama viverà.
E non solo in questi boschi
Sarà noto il tuo coraggio,
Ma ogni popolo più saggio,
Al tuo nome, al tuo valore
Simulacri inalzerà.

In segno di verace stima e profondo rispetto,

L' infimo si però servo sincero,
COSTANTINO IPSILANTI.

Si aquestos versos improvisats son seus, com ho sembla, pot considerarse 'l grech Ipsilanti com un dels homes més instruhits de la seva nació.

L' endemá al matí, 21 de Febrer, issarem vela pera continuar nostra navegació cap al SO., havent finalment determinat al capitá á passar més enllá de la isla de Candia sense entrar al Arxipélach.

Allans al mitj dia comensá á refrescar lo vent de NO., y á la cayguda de la tarde era ja borrasca declarada. Tota la nit y 'l dia següent navegarem ab terribles cops de mar; no obstant á las nou de la nit s' amansí una mica 'l vent, y sortirem del perill.

Los següents dias tinguerem vents moderats; mes la mar sempre grossa y agitada. Jo estava en una debilitat extrema, no podent menjar ni obehir res, y vomitant sanch. Casi tots los passatjers estavan igualment malalts, y en l' estat més deplorable. Cooperava 'l capitá á la comú desolació, allargant la travessía, perque de nit manava recullir velas, pera poder ajeures y dormir tranquil, desprès d' emplear una hora en cantar himnes báquichs, voltat d' ampollas; lo que també ho

va fer la nit de la tempestat. No podia jo pensar que toparia ab un capitá tan poch cuydadós d' amagar sa intemperancia. Moltas vegadas me demanava que li digués hont eram; puig no portava compte d' estima, ni per aproximació tant sols; y se trobava com un cego en mitj del mar, sense saber ahont dirigirse, lo qual feya desesperar als viatgers, que'm pregavan los tregués d' aquest embull.

Sostingut com un agonitzant á espatllas d' algunas personas, vaig pujar diferentas vegadas á la cuberta. Com no portavam estima de nostra posició, vaig fer varias observacions en lo sol y Vénus; y per aproximacions successivas me vaig posar en estat de determinar exactament nostre punt, que vaig trobar ja bastant proper á Alexandría. Aquesta noticia consolá á tots los passatjers.

L' endemá matí, 3 de Mars, havent trobat que nostra longitut estava molt aprop de la d' Alexandría, vaig fer dirigir lo rumbo al S. pera buscar la terra. Se descubrí en efecte ans de mitj dia, y desde aquell instant l' alegría fou universal. Mes com es costa baixa é igual, no hi havia senyal per hont poguessim reconéixerla.

A mitj dia vaig observar la latitut, y vaig veure que era casi exactament la mateixa que la d' Alexandría. Llavors vaig manar virar de dret al E., ab un vent fresch de NO. que 'ns feya caminar forsa. A dos quarts de duas descubrirem á Alexandría devant nostre. Duas horas desprès nos trobavam casi á la entrada del port. Las casas se veyan tan properas que semblava que 's poguessen tocar ab la má: tothom saltant d' alegría s' anava ja vestint y arreglant y 's disposava á desembarcar; ja 's preparavan las áncoras... ¡Y qué incert es lo destí del home!. . Al instant mateix d' entrar al port ab lo vent més favorable, un cop d' huracá furiós descarrega sobre 'l barco, deixant de pedra al capitá.

Son segon y 'ls práctichs insisteixen en voler entrar en lo port; lo capitá s' hi oposa, y 's fa obehir á bastonadas, y corrent per la cuberta, de la proa al mar. Li diuhen que procuri guanyar l' altre port d' Alexandría, ó lo d' Abukir: sort als prechs, se fica mar endins y nos conduheix al centre de la tempestat més horrorosa que pot imaginarse.

Va creixer fins á tal punt la furia dels vents y onas, que

tots los passatjers se donaren per perduts á posta de sol, y comensavan ja á implorar la misericordia divina ab crits que esglayavan. Vaig pujar á cuberta y vaig veure un espectácle verdaderament espantós. Las onadas molt més altas que 'l vaixell, venian á estrellarshi unas redera las altras, formant una especie de boyra espessa, que al través de la débil claretat de la celistia confonia la vista del cel ab la del mar; tots los objectes apareixian d' un color gris casi vermellench; las velas fetas á trossos; lo barco fent aygua per tot arreu, no bastant las bombas pera disminuhir la cantitat. La major part dels passatjers, tremolosos y defallint semblava que anavan á espirar: varis mariners estavan ferits, ja pe'ls cops del capitá, ja de caygudas ó cops de la maniobra; lo barco saltava com una pilota entre 'ls dos elements que 'l combatian. Tal era l' horrorós cuadro que 's presentava á la meva vista. Lo capitá se m' acostá ab las llágrimas als uils, y 'm digué: *¿Qué farém, Sidi Ali Bey? Si es voluntat de Deu que 'ns morim aquesta nit ¿qué será de nosaltres?...* Jo li vaig respondre solsament: *¡Ah! capitá...* y no vaig dir res més; perque sa mala conducta y boja obstinació era la que 'ns havia conduhit á tal extrem, que podia evitar molt be entrant en un dels ports d' Alexandría, ó millor si s' hagués pres la pena de vetllar la nit avans, ab lo qual hauriam arrivat al port avans de mitj dia.

No obstant la tempestat va cedir algun tant després de pondres lo sol. Situació tan crítica no va impedir ab tot al capitá retirarse á sa cambra, hont va beure algunas ampollas de vi, tirantse després á dormir com si fos á port. Seguint son exemple lo segon feu lo mateix, després de manar assegurar lo timó. Los mariners, cansats y sense cap, desfilaren un derrera l'altre, anantsen á descansar al entrepont. Vaig quedar sol en la cuberta, ab un mariner maltés y dos napolitans. ¡Quín espectácle oferia un barco del port d' una fragata, corrent la borrasca més desfeta, fent aygua per tots costats, sense pilot ni mariners, ab lo timó amarrat, y abandonat del tot al furor dels vents y las onadas!

A las deu de la nit comensá á reforsar lo vent, y 'ls cops de mar se feren més terribles y seguits. Al veurer la nova forsa que prenia la borrasca, esperava una crísis terrible al

pas de la lluna per lo meridiá, y no poguent contar absolutament ni ab lo capitá ni ab la tripulació, vaig donar per perdut lo barco y 'ls que hi anavam dintre.

A las onze passá la lluna per lo meridiá: la tempestat se feu més forta, y cap á mitja nit era la més horrible que pot imaginarse. Ab tot y la claror de la lluna 'ns trobavam enterrats en las més espessas tenebras; unas onas com montanyas nos cubrian d' aygua; de tant en tant queyan torrents de pluja, barrejats d' espantosas pedregadas. Los llampechs iluminavan aquella escena d' horror, mes los trons no 's sentian, perque 'l soroll de las onadas, semblant al bruel de milions de lleons y toros, nos aixordava; y pera més gran desgracia, lo barco se trobava en semblant apuro abandonat per dirho aixís del capitá y tripulació... Me veya reduhit á un estat d' extrema debilitat, y vaig creurer que havia arribat ma hora derrera; mes la reflexió de que vint anys de vida més ó menos passan com un somni, y altras semblants consideracions, tranquilisaren mon esperit; y vaig permaneixer en tal estat d' indiferencia á la vida ó á la mort, que esperava lo moment fatal ab la major calma y resignació.

La tempestat continuava ab la mateixa violencia. Mes d' una vegada vaig veure caurer lo llamp á mon costat, y encar crech haverlo vist saltar del mar cap als núvols. Vaig lograr no obstant despertar al segon y alguns mariners: aquestos se posaren á travallar en las bombas; lo segon, que era un home colossal, va agafar lo timó y procurá donar la proa á las grans onas. Aquestas duas operacions aliviaren molt la embarcació. Per fi á las duas del matí vaig veurer reventar devant de la proa un globo de foch que 'm semblá tenir uns tres peus de diámetro; mes com me fou impossible calcular sa distancia; també m' ho fou estimar sa verdadera magnitut. Me semblá també un xich aixecat sobre la superficie del mar. Se verificá la explossió sense llampech ni moviment aparent; la llum, brillant com lo sol, durá de tres á cuatre segons. La forma del meteoro se semblava á un sach que 's buyda, girantlo al revés. Al últim va despedir una llum blavosa y vermellenca.

Seguiren á dit meteoro horribles cops de mar, vent y pedra, que duraren fins á prop de las tres. Llavors comensá á

calmar la borrasca, encare que sempre violentíssima, fins á una hora després de sortir lo sol. Mes lo terrible vent NO. y 'l fort trángul duraren tot lo dia.

L' endemá, 5 de Mars, després d' haver observat nostra posició, va decidir lo capitá que no podiam arribar á Alexandría y va voler anar á Xipre. En consecuencia vam girar lo rumbo, y després de tres dias de navegació ab vents forts y mar sempre furiós, fondejarem en la rada de *Limassol,* á la isla de Xipre, lo 7 de Mars de 1806.

¿Cóm descríurer l' horrible y llastimós estat de nostre barco? Totas las velas fetas á trossos, sense tenirne d' altras pera cambiarlas: lo casco fent aygua per tot arreu, de manera que las bombas havian d' estar sempre en joch; tota la gent malalta, y més de vint personas estesas al llit y casi agonitzants. Una d' ellas morí 'l dia 4, y 'l cadavre fou tirat al mar; altre morí 'l dia que arribarem al port; altres duas estavan pera entregar l' ánima á Deu, y per fi altres dos se tornaren boigs. La gent de la tripulació, ajudantse uns als altres pera saltar á terra, fugí tota: sols quedá á bordo lo capitá ab tres ó cuatre mariners turchs. Nosaltres nos apressurarem á desembarcar. Al veurer los habitants l' horrorós aspecte que presentavam, fugiren tots. Ningú volia anar á bordo; y fou necessari que 'l gobernador de la ciutat manés á alguns calafats que arreglessen per lo menos las principals oberturas del casco, pera salvar lo barco que per moments s' en anava á fons.

Digueren que l' aygua dolenta de la isla Sapiensa era la que havia fet enmalaltir á nostra gent, y 'l baf d' alguns quintás de safrá viciat l' atmósfera de la fragata; més lo pitjor de tot fou que durant molts dias que varem correr la borrasca, hi hagué constantment més de vuytanta personas tancadas en l' entrepont, sense la més petita obertura pera respirar; totas tristas y abatudas; y pera completar la desgracia, los escrements de tanta gent se tiravan al fons de la cala. D'aquí 's pot inferir quin seria l' estat d' aquells infelissos. Per fortuna meva, la cambra de popa, que ocupava jo sol, no tenia comunicació ab l' entrepont.

Al desembarcar á Limassol se 'm presentaren alguns turchs grechs. Havéntloshi demanat allotjament me conduhi-

ren á una bonica caseta, de que vaig pendre possessió ab mos criats. No va tardar en venir á oferirme sos serveys lo gobernador turch, que es un agá; y enviá duas llanxas ab un de sos oficials pera desembarcar mos efectes. Res registraren á la aduana. En una paraula, vaig ser tractat ab tanta delicadesa com pogués serho en la més culta ciutat d' Europa.

La persona que 'm servia d' agent era un dels principals grechs anomenat Demetri Francudi, llavors vice-cónsul d'Inglaterra y Russia, y cónsul de Nápols, home molt rich que parlaba be l' italiá, y molt respectat dels grechs y turchs.

S' allotjava á casa de Francudi un inglés anomenat M. Rich, que anava segons digué al Caire á intervenir en los negocis de la companyía d' Indias. Aquest interessant jove, que parla ab soltura 'l turch y persa, y havia adoptat lo trajo y costums mussulmanas m' acompanyava sovint á taula y sempre estava parlant de Mamluk Elfi Bey ab lo major entussiasme.

Hi havia aixís mateix á casa del mateix M. Francudi un eunuch negre, que era un dels quatre gefes del serrallo del Gran-Senyor: s' anomenava *Lala,* y passavá á la guardia del profeta á Medina. Al arribar havia sigut mortalment ferit per alguns soldats que atacavan á un de sos criats; y aquest home, dotat del carácter més dols que pugui imaginarse, morí víctima d' aquell funest accident.

Un de mos criats caygué malalt á causa de las fatigas que havia experimentat á bordo. En la mesquita hi havia també molts infelissos en aquell estat

Lo 21 de Mars morí una de las donas que venian en lo barco. Lo 25 perderem també altre passatjer, y 'l 23 me caygué malalt altre criat.

CAPITOL V

Viatje á Nicosia. — Descripció de la ciutat. — Arquitectura. — Visitas d' etiqueta. — Arquebisbes y bisbes. — Contribucions dels grechs. — Donas. — Ignorancia. — Iglesias. — Turchs. — Mesquitas.

Com me trovava en los llochs que inmortalisaren los poetas grechs ab la descripció de las encantadoras aventuras de la mare del Amor; vaig voler visitar los tan célebres llochs de Citera, Idalia, Pafos y Amatunta, acompanyat solsament de Mr. Francudi, un fill seu, y quatre criats. Empreguerem la expedició 'l 28 de Mars á las cinch del matí, dirigintnos al E.

Havent atravessat lo riu d' Amatunta, que corre al S. pera desayguar en la mar á poca distancia, trobarem ben aviat á la vora mateixa las ruinas de la ciutat, qual descripció 's veurá més endevant. Seguint desde allí la direcció del camí cap al NO., nos internarem en las montanyas, hont nos sorprengué á mitj dia una tamborinada; y á un quart de duas arribarem al poblet de *Togni*.

Lo país que recorreguerem aquell dia presenta lo cuadro més rialler y encantador. Desde Limassol fins á las ruinas, lo camí segueix per la vora del mar, y la terra ofereix petits planos lleugerament inclinats y que terminan en turons: mes tot cobert d' hermosa verdor. Sobre 'ls turons s' aixeca una serra d' altas montanyas, ab los cims coronats de neu. Lo terrer, compost de terra vejetal de color roig, es en extrem fértil.

Las montanyas del camí tenen totas vessants molt suaus, tant á la baixada com á la pujada; y forman com graons als dos costats del camí, animant aquest hermós paissatje la més rica vejetació.

Lo poblet de Togni, quals casas son lletjas y mal edificadas, gosa d' una posició pintoresca, en la vessant de dos pujols, una dels quals habitan los grechs y altra 'ls turchs. Entre los dos hi corre un riuhet sota d' un pont d' un sol arch, sobre 'l qual 's veu fabricada la iglesia grega, dedicada á santa Elena.

L' endemá sortirem á un quart de vuyt, sempre á la direcció del E. Una hora després atravessarem lo riu *Scarino,* que va al S., y á las tres, altre que corre al mateix costat.

A un quart de deu variá lo camí cap al NE.; y comensarem á pujar las montanyas més elevadas, en qual cim arribarem á las once. Baixant després per costas suaus, passarem mitja hora més tart per un poblet anomenat *Corno,* y á mitj dia 'ns detinguerem en lo monestir grech d' *Aïa Tecla.*

Sortirem d' aquí á dos quarts de deu, y seguírem la direcció del N. NO. A las duas atravessárem un riuhet; y una hora després teniam á la esquerra al poble de *Teraforio*, situat á poca distancia. Deixant després á la dreta altre poblet anomenat *Tisdarchaui,* y atravessant un petit riu, continuant sempre la mateixa direcció, entrarem á las sis en la ciutat de *Nicosia,* capital de la isla.

Desde 'l principi nos havia ofert lo país petitas montanyetas esgrahonadas cobertas de la més hermosa verdor, y cuadros falaguers, dignes de la deesa á quin cult se consagrá la isla. Se compon lo terrer d' excelent terra vejetal, bona com la de jardí.

Las altas montanyas son formadas de roca de jaspi, ab totas las gradacions de colors, desde 'l vert clar fins al negrench: hi ha també trossos de blenda jaspiada molt bonica y lluenta.

Vaig parar un instant al caball pera examinar aquellas rocas. M. Francudi me digué: *á aquestas rocas se las anomena* ROCA DI CORNO. Li vaig preguntar d' hont havian prés lo nom; y 'm respongué: *D' un indret que veurem ben prompte* y que 's lo mateix de que he parlat en la descripció d' aquesta ruta. Si es casualitat aquesta coincidencia del nom vulgar ab lo mineralógich, es sens dubte molt xocant; y en cas contrari, ¿quín mineralogista haurá fundat ó donat semblant nom al poblet de Corno? Res me saberen dir sobre l' orígen d' aquest

lo qual proba ser molt antich. Tot lo més tindrá trenta casas: sa situació es bellíssima, en lo centre d' una petita vall plantada d' oliveras y garrofers. Casi tots los habitants fabrican vaixellas de terra. Las montanyas están cobertas de xipresos selvatjes que forman grupos y bosquets deliciosos. D' aquest arbre va pendre son nom la isla de Xipre.

Entre las grans massas de rocas de jaspi s' hi veuhen venas ó petits filaments de cuars; pero no he trobat lo més petit rastre d' ull de serp. Ditas montanyas son certament metalíferas; puig contenen mica, axís com óxits de coure y ferro.

Després d' atravessar un torrent á dos quarts de tres de la tarde, entrarem en un plá, qual terrer es una mala terra argilosa. Podrá tenir dit plá una lleuga de diámetro; y la termina al E. ab petitas montanyas d' argila pura blanca, del tot estérils y peladas.

Al sortir d' aquest petit desert hi ha una mica de terra vejetal, pero de calitat inferior. Totas las planuras següents no tenen la bellesa y fertilitat de la part meridional de la isla.

Lo monastir de Aïa Tecla ocupa una bella situació, en la vessant de las montanyas de jaspi. En ell tant sols hi viu un monjo, ab molts criats y pagesos que travallan las terras fértils que d' ell dependeixen. L' arquebisbe de Nicosia, verdader prímpcep de la isla, gosa dels productes d' aquest monastir, com també d' altres, qual número es bastant considerable. Al peu de la iglesia de Aïa Tecla corre un manantial d' aygua excelent. L' iglesia está en bon estat. En lo monastir hi ha celdas ó habitacions pera allotjar als viatjers.

La extensió de Nicosia, capital de la isla de Xipre, representa una ciutat que podria contenir cómodament cent mil habitants: pero está deserta; y 's descubreixen numerosas hortas y grans espays plens de ruinas. M' asseguráren que contenia mil familias turcas y altras tantas de gregas.

La situació de la ciutat, sobre una elevació d' alguns peus; y en lo centre d' una gran planuria, li procura ayres purs y hermosa vista. La circunferencia del plano es encinglada, revestida de pedra picada, coronada d'una muralla, y tallada en ánguls sortints y entrants, de manera que es susceptible de defensa regular; lo qual li dona un aspecte imponent.

Té tres portas que 'n diuhen de Pafos, de Xirigna y de Famagosta. Aquesta última es magnífica. Se compón d' una vasta volta de canó que cubreix tota la rampa ó pujada, desde 'l nivell inferior del camp fins al nivell superior en que está fundada la ciutat. A meytat de dita pujada hi ha una cúpula de mitj punt ó segment d' esfera, ab una claraboya circular, pera donar entrada á la llum. Aquest monument, construhit tot de grans pedras picadas ó de marbre sens pulir, es obra digna dels antichs habitants.

S' hi distingueixen alguns carrers bonichs en la part de la ciutat habitada per los grechs; pero 'ls demés son estrets, torts, y, sobre tot, bruts y sens empedrar.

Hi ha en Nicosia algunas casas bonicas, y n' hi ha també de molt grans. La que 'm servia d' allotjament, perteneixía al *dragoman de Xipre,* primer empleat de la nació grega en la isla. Era realment un palau per las columnas, jardins y fonts que l' adornavan.

La construcció dels edificis es diametralment oposada al método practicat en Berbería. En aquesta part d' Africa la major habitació no reb llum sinó per la porta. Aquí al contrari, no hi ha paret interior ó exterior que no tinga duas renglas de balcons ó finestras unas sobre altras, y en tant número, que 'n lo cuarto hont jo vivia, que no tenia més de vinticuatre peus de llarch sobre dotze d' ample, hi havian *catorse grans finestras* á més de la porta. Lo rengla superior d' aquestas se tanca per fora ab gelosías, y per dintre ab vidrieras. Las finestras de baix tenen gelosías, vidrieras y portas. Aquesta disposició produheix bon efecte en las habitacions que tenen lo sostre bastant elevat, essent de notar que fins los embans tenen finestras com las parets mestras. Los sostres y part de las escalas son de fusta. Los corredors ó galerías tenen igualment sas gelosías. Lo trespol de totas las pessas es de marbre, com també los muntants de portas y finestras, y las primeras filadas de pedras de las casas: lo demés de la paret está construhit de pedra sens traballar, mahons poch cuyts y cals. No 's cubreixen los sostres ab teulas; son plans y molt pesats. Tal vegada á tan dolenta costum se deu atribuhir la destrucció de tots los antichs edificis, dels que sols queda lo palau.

Aquest que s' anomena *seraya* ó serrallo, monument vast y mal distribuhit, serveix d' habitació al gobernador general de la isla.

L' antiga catedral de *Aïa Sofía*, soberch edifici gótich, está avuy convertit en una gran mesquita dels turchs, los quals han revestit las columnas ab una grossa capa de cals, de manera que se semblan á cilindros monstruosos; hi han afegit duas torres ó minarets, ben fets, més incoherents ab la construcció primitiva.

Com la lley mana que 'ls mussulmans se posin de cara á la Meca pera fer l' oració, y la catedral no fou destinada en son principi á dit cult, ha calgut que 'ls turchs elevessin en l' interior del temple fatxadas ó frontispicis de fusta, colocats oblícuament en la direcció de la línea de la Meca, á fi de poguer fer l' oració de la manera prescrita.

Estavan en aquella ocasió reunits en Nicosia tots los bisbes de la isla, per haver arribat un nou gobernador general. També hi havian acudit molts altres personatjes de nota á oferirli sos respectes.

L' endemá de ma arribada vingué á veurem lo bisbe de Larnaca, ab numerós acompanyament. Es un home de bon sentit, de judici recte y molt instruhit.

L' endemá me visitá 'l bisbe de Pafos, que es molt jove y 'm semblá subjecte fi y avispat. Lo bisbe de Xiriga, que es lo tercer de la isla, estava malalt de cuydado.

L' arquebisbe, impedit per sa extrema vellesa y 'ls dolors del puagre, m' enviá á son bisbe *in partibus*, que 'l reemplassa en sas funcions. Se presentá aquest, acompanyat del *arximandrita*, del ecónomo, y de més de cincuanta preberes. Los tres dignataris me donaren mil escusas en nom del arquebisbe, quí apesar de sa situació s' havia empenyat en fer que 'l trasportessin, costant molt lo dissuadirlo.

Entre 'ls personatjes notables que 'm visitavan, vaig distingir particularment á Nicolaos Nicolidi, encarregat de la dragomania de Xipre en ausencia del dragoman. Es home del tot format pera la oratoria; aixís es que jo li deya 'l Demóstenes modern.

Al tercer dia vaig anar á visitar al gobernador general, qui 'm va rebre ab gran cerimonia, rodejat de gran nombre

d' oficials, soldats, y criats armats fins á las dents. A la porta del saló hi havia un centinella ab una destral á la espatlla.

Lo gobernador s' aixecá pera rebrem, y 'm feu assentar á son costat en un magnífich sofá. Es un home molt viu y plé de foch, y diuhen que també es molt instruhit. Tinguerem una llarga assentada que versá sobre política. Los Srs. Nicolidi y Francudi, que m' havian acompanyat, me servian d' intérpretes, perque 'l gobernador no parlava l' árabe ni las llenguas d' Europa, ni jo entenia 'l turch. Lo gobernador magníficament vestit, anava cobert d' un riquíssim vestit de pells. Li presentáren sa pipa persa, y me la oferí, mes, com no fumo, vaig escusarme. Sis patjes de quinze anys, iguals en estatura, hermosos com ángels y ricament vestits de satí y richs xals de catxemira nos serviren lo café; desseguida 'm perfumaren y ruixaren ab aygua de rosas. Al despedirme, lo mateix gobernador m' acompanyá fins á la porta de sa habitació.

Vaig anar després á la d' un germá seu, que es un vellet molt bó; maná també que 'ns servissen café, y s' entussiasmá ab mí aixís que sapigué que 'm disposava á empendrer lo viatje á la Meca, hont ell havia estat diferentas vegadas. Me doná alguns consells sobre 'l particular, y nos separarem molt contents un del altre.

Havent terminat ma visita al serrallo, vaig anar al palau del arquebisbe. Vaig trobar á la porta al arximandrita y al ecónomo, ab vint ó trenta servents pera rebrem. Al peu de la escala s' apoderaren de mí una munió de sacerdots, y m' acompanyaren fins á la primera galería, hont lo bisbe *in partibus* me rebé també ab altra comitiva de preberes. En la segona galería vaig trobar al arquebisbe. Aquest venerable vell, ab tot y que te las camas infladas per demés, s' havia fet portar allí pe'l bisbe de Pafos, y altras cinch ó sis personas pera rebrem. Me vaig queixar amistosament perque s' havia molestat tant, y després, donantli la má, lo vaig acompanyar á sa cambra.

Me servia d' intérprete un metje italiá, domiciliat en Nicosia, que havia adoptat lo trajo, usos y costums gregas. Se nomenava lo doctor Brunoni. Es home de bon humor, molt fi, y en extrem despreocupat.

Lo venerable arquebisbe me contá las violentas vexacions que havia sufert l' any ánterior de part dels turchs rebelats de la isla. Vaig procurar calmar aquell cor llagat encare per las desgracias sufertas. Parlarem llargament sobre 'l particular, y després dels acostumats honors del café, perfums y aygua d' olor, nos separarem ab lo sentiment del afecte més cordial.

Vaig fer després ma visita al ecónomo y arximandrita en sas respectivas habitacions, hont també 's reuniren lo bisbe de Pafos y 'l bisbe *in partibus*. Mes ¿quína no fou ma sorpresa, quan al sortir vaig trobar altra vegada al venerable arquebisbe á la galería, ahont s' havia fet conduhir pera donarme l' últim adeu? No m' es possible expressar fins á quin punt me conmogué aquest acte del respectable anciá. Vaig volerli fer algunas reconvencions, mes las paraulas espiraren en mos llabis.

L' arquebisbe de Xipre, patriarca independent en la Iglesia grega, es aixís mateix prímpcep y gefe suprem espiritual y temporal de la nació grega en la isla. Es responsable devant del Gran-Senyor dels impostos y accions dels xipriotas grechs. Pera no tenirse de ficar en negocis criminals, y descarregarse d' una part del gobern temporal, ha delegat sos poders al dragoman de Xipre, quí en virtut d' aquesta delegació, ha arrivat á ser la primera autoritat civil: gosa de la consideració y atribucions de prímpcep de la nació, perque 'l gobernador turch no pot fer res contra un grech, sense la participació é intervenció del dragoman. qui está aixís mateix encarregat de presentar los vots de la nació al peu del trono del Gran-Senyor.

L' any avans ocorregué una forta sublevació dels turchs contra 'l dragoman. Apoderantse de la ciutat de Nicosia feren mil atrocitats en la persona del arquebisbe y dels altres grechs, y mataren á tothom que no 'ls hi volgué donar diners. Lo dragoman fugí á Constantinopla, hont no sols obtingué sentencia á favor dels grechs, sino també la orde de fer marxar un bajá ab tropas de Caramania, contra los rebelats, los quals s' havian fet forts á Nicosia.

En tan crítica situació, l' ecónomo fou l' ángel tutelar de la nació pe'l talent y esperit que desplegá pera neutralisar lo furor dels facciosos.

Després de molts combats, los revoltosos entaularen relacions ab lo bajá, quí per la mediació d' alguns cónsuls europeus empenyá sa paraula de no castigar á ningú. Ab aquesta condició, los rebelats obriren las portas de la ciutat. Mes tot just entrá lo bajá, maná degollarne molts, sense respectar la paraula empenyada.

Aquest fet ha humillat als turchs que viuhen en la isla, mentres que 'ls grechs s' han revestit de cert orgull y ayre d' independencia. Lo dragoman estava encare á Constantinopla; mes si no vaig poder tractarlo personalment las obras que he vist d' éll anuncian ser home de talent.

Ja he dit avans, que en la part espiritual l' arquebisbe de Xipre es patriarca independent, y per aquesta causa no manté relació de cap mena ab lo patriarca de Constantinopla; únicament las conserva ab lo de Jerusalem, per respecte als sants llochs, quals servidors posseheixen algunas propietats en la isla.

L' arquebisbe proveheix los bisbats y demés empleos y dignitats eclesiásticas per presentació del poble; dona aixís mateix las dispensas pera matrimonis en graus prohibits.

Ni l' arquebisbe, ni 'ls bisbes, ni altras dignitats poden casarse; sols als simples preberes seculars los hi es lícit tenir una dona, si 's casaren ans d' esser elevats al sacerdoci, mes si 's moren, no 'n poden pendrer cap més. L'actual arquebisbe es viudo, y té un fill de son matrimoni. Los monjos están pera sempre consagrats al celibat.

Lo signe distintiu dels preberes es un boneto de feltre negre, angular pera 'ls casats, y rodó en forma de cono invertit, pera 'ls celibataris y monjos. Los bisbes se distingeixen per una petita cinta morada al entorn del cap, y per lo general van vestits de teixit del mateix color. Los demés preberes van per lo comú vestits de negre.

Tenen los grechs gran sumissió y profon respecte á sos bisbes. Quan los saludan, se postran, se descubreixen, y 'ls presentan la gorra boca per avall. En sa presencia casi no s' atreveixen á parlar. Es veritat que 'ls bisbes son pera aquesta nació esclava los intermediaris de tot. Per ells es per quins conservan una mica d' existencia, y per lo tant los hi convé donar á sos prelats certa importancia política, reco-

neguda fins per los turchs, si s' ha de judicar pe'l modo ab que 'ls tractan, y per la deferencia y respecte que 'ls hi tenen. En sas casas y taula desplegan los bisbes un luxo real. May surten en públich sense nnmerosa comitiva, y quan han de pujar una escala, los pujan las gents de son séquit.

Pagan los grechs al bisbe los delmes y primicias de sos fruyts, lo peu d' altar, las dispensas, y moltas almoynas.

Com aquestos prímpceps de la Iglesia percibeixen los impostos de la nació pera pagar al gobern turch la contribució anyal, això dona lloch á una especie de monopoli entre ells. May ha pogut saber lo gobern turch ab exactitut lo número de grechs que viuhen á la isla. Confessan un total de 32,000 ánimas; mes per relació de personas instruhidas se sab que la població grega ascendeix á 100,000. L' any avans havia enviat lo gobern un comissari pera formar l' exacte catastro dels grechs; mes se 'l feren seu, li ompliren las butxacas, y s' en aná sense fer res. Aquesta administració dels impostos produheix als encarregats inmensas ganancias, y 'l poble sufreix en silenci per no anar de mal en pitjor.

Los grechs pagan al gobern turch un tribut de 500,000 piastras al any per lo sou d' una guarnició de quatre mil soldats turchs; mes falta molt pera completar aquest número. Lo Gran-Senyor te á més duas ó trescentas mil piastras de drets sobre 'l cotó y altras produccions. Ditas sumas agregadas á lo que exigeixen lo gobernador general y 'ls gobernadors particulars, farán ascendir la totalitat dels impostos á un milió de piastras que 'ls grechs de Xipre pagan als turchs. Més los bisbes y altres gefes de la nació ne treuhen molt més.

Son los grechs tan gelosos com los turchs; tenen á sas donas en llochs tan retirats, que es impossible véurerlas. Las que vaig trobar per los carrers anavan cobertas, y envolcalladas en una tela blanca, com las turcas; las que portan la cara destapada solen ser vellas ó lletjas. Son vestit no careix de gracia; mes lo que 'm disgustá molt fou una mena de gorra en forma cónica que portan al cap. En quant als homes n' hi ha de ben formats, y generalment tenen molt bon color. Las personas ricas usan sempre vestits amples com los turchs, dels que no 's diferencian sino per lo turbant blau; molts l' usan d' altres colors, y fins blanchs, sense que 'ls turchs ho

prengan á mal. Vaig notar que tothom, fins los pastors, jornalers y la gent més pobre, anavan en extrem nets.

No tenint los grechs en la isla cap establiment pera estudiar las ciencias sublims, se troban molt atrassats en aquest particular. Se descubreix no obstant entre ells l' antich esperit de sos pares, y 's veuhen molt sovint homes plens de foch y d' excelents disposicions. Mes la massa de la nació, envilida per la esclavitut, es aturada, ignorant y cobarda.

Usan lo calendari antich, sense la correcció gregoriana. Son cómputo es, donchs, igualment atrassat respecte al d' Europa, del que difereix en dotse dias; queda també enderrera respecte del sol; de modo que si no 's corretgeix, arrivará temps en que son calendari marcará 'l mes de Juliol en lo solstici del hivern, ó 'ls dias de gebra en la canícula.

Sa cuaresma, que observan ab gran rigor, dura una setmana més que la dels católichs. Durant aquell temps de penitencia no menjan carn, peix, ni lacticinis; tenen escrúpols de usar oli y son aliment se reduheix á pa y olivas. Se creuhen ser los sols ortodoxos, perque presumeixen haver conservat lo rito grech primitiu, y donan lo nom de cismátichs als cristians llatins. Tenen tots los sagraments reconeguts per la Iglesia llatina, sols que consagran la Eucaristía ab pa fermentat.

Lo santuari de las iglesias gregas está separat de la nau per un embá de fusta, cubert de cuadros pintats ab lo mal gust que regnava en lo Baix-Imperi. Al mitj de dit embá hi ha una porta ampla, y duas de més estretas á cada costat que serveixen d' entrada al santuari, en qual centre s' eleva un pedestal cuadrat cubert de telas, y rodejat d' una petita balustrada de fusta. Sobre aquest pedestal s' hi veuhen alguns cuadrets, lo missal y altres efectes. Los ministres del cult, únichs que poden entrar en aquella part de la iglesia, celebran la misa, segons m' han contat, ab las tres portas tancadas, y no s' obren sino en certs temps determinats per lo ritual. Los faels se quedan en la nau, y sa imaginació supleix la grandesa dels misteris que no veuhen. Las donas assisteixen á una tribuna alta, tancada ab espessas gelosías, hont no poden ser vistas.

Tots los grechs portan bigoti, y s' afaytan la barba com

los turchs; mes las personas d' avansada edat y 'ls sacerdots, se la solen deixar creixer.

Está prohibit als grechs tenir armas; mes no n' hi ha cap que no porti son punyal ó ganivet dessota 'l vestit.

Lo comers de la isla, qual ram principal consisteix en lo cotó, es casi exclusivament seu, y 'ls turchs no fan en aixó més que un paper secundari. La indolencia de son carácter es ben coneguda. Satisfets del clima y habitants de Xipre, fuman tranquilament sa pipa, y may se mouhen sinó pera cometrer alguna *estorsió* contra un grech, pretestant una falta real ó aparent. Fins lo crím més negre 's perdona, sempre que 'l delincuent posa á la balansa la cantitat d' or que segons la avaricia del jutge equival á la gravetat del fet. La propietat no 's respecta, sino quan es més forta ó millor protegida que 'l lladre. Aixís es que 's veuhen tot sovint infelissos pagesos grechs despossehits pe'ls turchs, que 's constituheixen en pacífica possessió de son patrimoni.

Pera evitar tan odiosas vexacions molts habitants se posan baix la protecció dels cónsuls europeus, que gosan de la facultat de concedir aquest favor á un cert número. Dits *protegits* disfrutan de las mateixas inmunitats que 'ls individuos de la nació que 'ls protegeix. Son distintiu es una gran mitra de pell d' os, nomenada *calpac,* ab lo pel molt negre. He vist no obstant alguns grechs ab la mitra sense ser del número dels protegits, y sense que 'ls turchs los hi diguessen res.

Las mesquitas del país, á excepció de la de santa Sofía, que 'ls turchs nomenan *Aïa Sofía,* son pobres y lletjas.

Ja he dit que 'ls divendres, avans de la oració de mitj dia, l' imam deu pronunciar un sermó en árabe; mes aquí, com no hi ha cap imam que sápiga l' idioma, los sermons se reduheixen á algunas frases curtas y aisladas, que aprenen de cor, y repeteixen sempre com papagalls, sense enténdrerlas ni ells ni sos oyents. Encara que 'l árabe es la llengua sagrada dels mussulmans, tal vegada en tota la isla no n' hi haurá deu que l' entengan.

D' observacions satisfactorias he lograt la latitut de Nicosia=35° 13′ 14″ N., y la longitut=31° 6′ 30″ E. del observatori de Paris.

Es notable en aquest país que 'l gesto negatiu, es á dir, la

senyal pera dir que *no*, consisteix en aixecar lo cap del modo que s' usa á Europa pera indicar despreci ó burla. Pera menysprear posan l' extrem de la llengua entre 'ls llavis, y pronuncian *ptu*, com qui escup. Lo signe de negació que usan los europeus, girant lo cap de dreta á esquerra, no es conegut á la isla de Xipre.

CAPITOL VI

Viatje á Citera. — Ruinas del palau de la reina. — Observacions sobre son orígen. — Tornada á Nicossia. — Viatje á Idalia. — Larnaca. — Tornada á Limassol.

Lo 3 d' Abril á las vuyt del matí, vaig sortir de Nicossia ab direcció de NE. pera anar á Citera. A las nou vaig passar per un poble nomenat *Diamiglia*, y tres quarts d' hora després estava ja al terme de mon viatje.

La gran planuria de Nicossia s' exten fins als voltants de Citera, que está rodejada de petitas montanyetas d' argila.

¡Quant no s' enardiria una imaginació poética á la vista dels llochs antigament consagrats á la mare del Amor!... Jo havia trobat á Limassol un viatjer inglés nomenat M. Rook, qui, després de visitar á Citera, me digué que sa imaginació havia suplert lo defecte de la realitat, y s' havia figurat á la Deesa rodejada de sa cort. Mon cap, poch disposat á las ilusions, no pogué oferirme aquí imatges en contrast ab los objectes que 's presentavan á mos sentits; las Gracias, las Ninfas y 'ls Amors no volgueren embellir á mos ulls lo cuadro de la pobre Citera, que no m' es posible comparar sino al més miserable poblet del comtat de Venaissin ó de la Limagne á Auvernia.

Es, donchs, Citera un petit territori de forma irregular, plé d' hortets y moreras, de sobre una lleuga d' extensió de N. á S., ab molt poca amplaria.

La existencia d' aquest lloch dependeix d' un abundant manantial situat á la part del N., que, dividintse en dos brassos, rega 'l fons d' una vall entre pujols d' argila pura, totalment pelats y que may han sigut més fértils. En dita vall s'hi veuhen algunas casas espargidas ensá y enllá, y alguns molins que proveheixen de farina á Nicossia. Lo terrer no es dels millors; mes la escassedat d' aygua á la isla, fa aprofitar tots los medis de regó, y aquesta vall está ben cultivada en tot lo que 's pot regar. Hi ha en aquell espay horts, y moltas moreras; mes aquestos arbres no 's troban aislats ó separats uns d' altres com á Europa, sino junts, de modo que forman un bosch espés, molt semblant á un planter. Aixís es que 's quedan prims y petits. Diuhen que per aquest método produheixen més fullas. Poden esfullarse ab la má desde la part de baix fins á las brancas més altas del arbre.

Citera, donchs, ofereix are un bosch de moreras pera cuchs de seda, alguns garrofers, oliveras, arbres fruyters y verduras, en lo fons d' una vall, que per la poca circulació del ayre, reverberació dels pujols d' argila, y proximitat d' una serra de montanyas volcánicas al N., deu ser á l' estiu un infern. Los habitants diuhen que aquella estació no es calurosa; mes com en totas parts es l' home animal de costúm, jo m' atinch més bé á lo que indica sa situació topográfica que á tot lo que ells diuhen.

En mon viatje no vaig tenir altres companys que un criat y 'l doctor Brunoni que 'm servia d' intérprete y de *cicerone*. Per orde del arquebisbe nos allotjarem á casa del capellá, digne y respectable anciá.

Prou haguera volgut veure algunas donas, que gosan reputació d' hermosas; mes ni en los carrers ni en las casas vaig poder veuren una de passadora. Pretenia 'l doctor, que verdaderament d' hermosas no n' hi havia, sino que eran las més disolutas de la isla y donavan peu á infinits processos, devant los magistrats de Nicossia. Tal vegada lo ardent del clima, l' aislament de las casas separadas entre sí, l' espes bosch de moreras, y las ausencias diarias dels homes que van á celebrar lo mercat de la ciutat, sian las causas á que degui atribuhirse 'l carácter de las donas de Citera, per que totas aquellas circunstancias favoreixen sos desórdes.

Diuhen que l' antiga Citera estava fundada sobre una petita eminencia, distant d' allí una lleuga. No crech hi haja hagut may jardins en aquell paratje; per lo menos, no n' ha quedat rastre. Mes passém á la descripció de restos més interessants.

Al sortir de Nicossia me previngueren que podria á la tornada de Citera visitar las ruinas del *palau de la Reyna;* mes se 'm digué ab un ayre d' indiferencia, com si no fos objecte mereixedor de que m' incomodés pera véureho.

A la meytat del camí me senyalá 'l doctor lo lloch hont se troban ditas ruinas, sobre la punta més elevada de las montanyas al N. de Nicossia. Haventho observat ab ma ullera, vaig creure distingir en ell objectes ben dignes de ma curiositat. Per tant vaig formar la resolució de visitarlos á ma tornada.

Desde la casa del capellá hont estavam allotjats, se descubreix per un cantó la montanya del palau de la Reyna. Després de dinar me vaig despedir de mon hoste, y partirem cap al N. y NE. pera veure avans que res las fonts que regan á Citera.

Al peu dels turons d' argila que hi ha al S. d' una serra de montanyas basálticas, brolla l' aygua en abundancia per cinch indrets, y en menor cantitat per altres molts, formant ja un petit riu. Es crestallina, lleujera, perfectament pura, y molt fresca al istiu segons diuhen, lo qual proba que surt de molta profunditat en las montanyas. Desde 'l moment es evident que 'l dipósit ó reservatori no es en los turons argilosos. Los habitants creuhen que ve de las montanyas de Caramania en lo continent, y passa per dessota del mar. Podrá ser rigurosament parlant, pero es més probable que surti del cor de las montanyas basálticas dels voltants, passant á una gran profunditat per dessota dels turons d' argila sense tocarlos, puig llavors perderia sas bonas qualitats, tant més quant aquestos turons son posteriors y sobreposats á la massa primitiva de las montanyas.

Satisfeta ja ma curiositat, me vaig separar ab molta indiferencia de la pobre Citera, la qual ha conservat ben poch de la bellesa que la distingia quan era morada de la Deesa de las Gracias. Pujarem cap al N. fins á la primera línea de mon-

tanyas, que dominàn los turons argilosos y la gran planura al S., d' ahont dirigint nostra ruta al O., y seguint lo plano superior d' aquesta línea, cuberta de lavas y productes volcánichs, y costejant sobre nostra dreta la serra de montanyas basálticas, tornarem á pendre duas horas més tart la direcció del N., y ferem alto en lo monastir de San Joan Crisóstomo, situat á poca distancia de la roca, sobre la qual se veuhen las ruinas del palau de la Reyna, nomenadas també de *Buffavent,* quina vista vaig treure desde aquest punt.

Aquest monastir, qual forma es casi la mateixa que 'l de Santa Tecla, pertany als sants llochs de Jerusalem. Tres monjos grechs, una germana del prior, vella y viuda y una criada jove, robusta y bonica, son los únichs habitadors d' aquella soletat. Los jardiners ó travalladors viuhen fora de la tanca del monastir.

L' endemá vaig sortir acompanyat de dos guías. Lo doctor no 's va atrevir á seguirme, y mon criat era massa gras pera pujar per las penyas. Vaig anar, donchs, montat en una mula fins al peu de la roca de las ruinas, distant mitja hora del camí. Allí 'm vaig veure obligat á baixar pera pujar per vessants molt espadadas. Al cap d' un quart nos trobavam al peu de l' agulla ó pich, hont se veuhen dos cuadrats de parets arruinadas. Es dita agulla una roca tallada casi á plom per tots costats. No s' hi veu rastre de camí pera pujar. Nos enfilarem, donchs, per aquella mena de paret natural, aprofitant las puntas de las pedras y furats pera agafarnos ab las mans y peus. A voltas teniam que ajudarnos mútuament ab un bastó; altras se parava 'l guía pera examinar lo paratje hont podria agafarse més fortament, á fi de poder guanyar lo parapet que tenia devant, y pera completar lo cuadro teniam sempre á nostre costat un horrorós precipici.

Arribarem per fi després de moltas fatigas á la porta del palau, hont descansarem alguns moments. Pot considerarse aquell edifici com dividit en quatre cossos uns més alts que altres, y son: primer, lo dels guardias; segon, lo dels magatzems; tercer, lo de la Cort ó habitació de respecte; y quart, lo dormitori dels duenyos, situat en lo punt més alt de l' agulla. Aquesta última part fou tal vegada destinada á servir de capella ú oratori. La construcció del edifici, que descansa sobre

soterranis me semblá haver precedit á la época histórica. Me contáren que no se 'n fa menció en cap historia fidedigna ni he trobat en lloch indicis d' inscripció ó geroglífichs.

Las parets son de pedra tallada en los mateixos llochs y unida ab cals. Diferents ánguls son de mahons rojos encare y molt ben cuyts. Los que vaig midar tenen dos peus de llarch, un d' ample y dos de gruixa. Los muntants de portas y finestras son de marbre, compost del tot de petxinas de mil especies diferentas y molt ben conservadas. Algunas pessas del edifici tenen encare sostre.

Quan se considera 'l travall y gastos que ha degut ocasionar aquell palau, sobre tot en lo paratje que ocupa; quan se reflexiona sobre sa antiguetat, un queda espalmat. Fou adornat ab tot lo luxo conegut en la época de sa construcció. Las finestras son ben proporcionadas. Lo marbre degué durse de molt lluny, com també la cals y mahons, que es impossible haverse fabricat en los mateixos llochs. La bellesa, y fins diré, la magnificencia de la habitació, hont probablement se reunia la Cort; en una paraula, fins la provisió d' aygua necessaria pera la construcció de tan vast edifici en lloch tan elevat, tot fa creurer que 'l fundador d' aquell palau fou algun soberá dotat de talent superior, esperit poch comú é inmensas riquesas.

Si 's vol suposar que dit edifici no fou més que una simple fortalesa, se podria fixar poch més ó menys la época en que fou construhit, sense fer cas del silenci de la historia; perque podria molt ben ser que no hagués fixat la atenció, no havent sigut teatro d' algun succés notable. Si se 'l vol considerar com la morada d' algun personatje important, iguai á los que he vist en varias parts sobre las montanyas d' Africa, y que servian d' habitació als xechs árabes, diria que aquest edifici fou edificat en circunstancias paregudas, es á dir, quan no hi havia casas en lo país. Mes quan veig la magnificencia y luxo del palau, monument dels progressos de las arts en la época de sa construcció, y sa posició singular é inexpugnable; penso reconeixer allí la residencia d' un poderós soberá.

Resulta de las anteriors observacions, que 'l palau de la Reyna fou construhit y habitat abans de la época histórica; que 'l fundá algun soberá de la isla, rich y poderós, y que

degué ser á un temps fortalesa inexpugnable y morada de luxo, hont se trobavan reunits los plahers de la societat al aparato del poder. ¿Més quín prímpcep fou son fundador?

Lo nom de palau de la Reyna ha sigut fins avuy tramés de pares á fills per una constant tradició, puig no hi ha en la illa ningú que no 'l conegui per aquest nom.

Com cada cult te sa mística, m' ensenyaren en lo convent de Sant Joan Crisóstomo un cuadro antich sobre fusta, de dos peus cuadrats, que diuhen representa la reyna fundadora, á qui los monjos atribuheixen també la fundació de son monastir. Aquesta primpcesa está de genolls devant d' una imatge de la Verge María. Lo pintor ha representat la cara de la reyna lo més bonica que ha pogut, mes l' ha vestida de ropatje grech modern. Al peu del cuadro s' hi veu una inscripció grega mitj esborrada, sobre la qual s' hi llegeix encare lo pretengut nom de la reyna: *María, filla de Felip Molinos,* etcétera.

Los monjos pretenen que en son convent se conservava un antich manuscrit, que acreditava ser dita soberana sa protectora. Mes ningú ha vist lo manuscrit, y la comparació d' un y altre edifici manifesta clarament l' anacronisme. Lo cert es que quan s' edificá lo palau de la Reyna ni 's coneixían Marías, ni Felips, ni Molinos, y molt menos lo monastir de Sant Joan Crisóstomo.

Aquestos pobres grechs, desde la época del Baix-Imperi, per tot arreu veuhen frares y convents. Diuhen que la part superior del palau es la iglesia, encare que consta sols de duas petitas pessas cuadradas ab portas estretas, sense 'l més lleuger indici que manifesti haver sigut lloch de reunió. També consideran com restos de monastir altras ruinas, situadas al peu de la roca, no obstant d' esser tan antigas com las primeras. Per lo que fa á mí, las considero com reductes ó llochs avansats pera defensar la avinguda del palau.

Un poch més avall, per lo costat del convent, s' hi veuhen las ruinas d' una verdadera iglesia. La comparació d' aquestas ruinas demostra la falsetat del orígen atribuhit á las primeras. Mes elevem nostre pensament, y busquem á aquest monument singular un orígen més análech á las formas de sos fragments, y á sa encantadora situació.

Lo nom de palau de la Reyna ha sigut, com he dit, constantment trasmés y conservat per la tradició. En la remota época en que fou construhit, si un home hagués dirigit sa execució, hauria sens dupte fet una fortalesa, limitantse á reservar una habitació pera son ús; mes lo luxo y gust que regnan en la part que jo anomeno saló de la cort ó de societat, m' induheixen á creure que fou obra d' una dona.

Se compon aquesta part de quatre salas cuadradas, unas després d' altras, y totas ab grans finestras al N. y al S., de manera que per tots costats se disfruta de la vista de casi tota la illa: las portas practicadas en lo centre son d' igual elevació, y aixís desde la entrada s' exten la vista cap á las quatre pessas, lo qual produheix lo més bonich efecte.

No es possible suposar que dita habitació hagi servit de lloch de defensa, puig sa construcció no es acomodada al objecte, y sa situació no presenta cap ventatja. Per altra part no podria considerarse com lloch de residencia habitual, puig sas grans finestras, qual obertura arriva fins al trespol, y están obertas á tots vents desmenteixen tal opinió. Tampoch pot mirarse com lloch destinat al cult, excepte al de la Deesa de las Gracias, puig careix del tot d' aquella misteriosa obscuritat que caracterisa los temples antichs. No hi trobo altra explicació que puga convenir millor á aquest rengle de pessas, que suposar foren destinadas á servir de galerías ó de saló de cort ó societat. Lo gust y elegancia de la construcció m' inclinan á tenirho per obra d' una dona. Quan per altra part se troba la tradició del nom de palau de la Reyna conservat d' una manera tan constant després de tan llarch temps, es difícil no respectarla.

Considerant la situació d' aquest monument, es sorprenent que fins ara cap viatjer n' haja fet esment baix lo punt de vista históricli y filosófich. Lo mateix Mr. Rooke, que havia esplayat sa imaginació en aquells lloch poblats de tants antichs recorts, no diu una paraula d' aquell edifici singular que domina tota la isla y més particularment Citera ó Idalia. La tradició compta que antigament podian pujar carros fins allí. Citera é Idalia son los llochs més propers ahont se troban ayguas en abundó pera que la poderosa senyora del palau pogués fer sos jardins... ¡Pot ser aquesta senyora se-

ría!... Sí, lector, ho endevinas: una verdadera *Vénus,* ó un tipo dels de la Vénus poética... Si altres viatjers han visitat las mateixas ruinas y han donat una explicació més fundada, no m' ho diguéu; no destruhíu la agradable ilusió que goso havent habitat un moment la casa de las Gracias y penetrat en lo lloch més enlayrat y tal volta més secret de la Dehesa del Amor. Sens dupte, quan volia dispensar sos favors als mortals, baixava á rebre 'ls seu incens en Idalia y Citera. Després se 'n anava pera gosar de la companyía dels deus en la celestial habitació colocada sobre 'ls núvols... ¡Ah, Rooke! També á mí m' ha arrastrat la imaginació com á tu la teva.

En fi, si 's compara la construcció, posició y antiguitat del edifici ab la tradició y la faula, resulta d' una manera probable haver sigut obra d' una dona; que aquesta dona tenía gran poder en la isla; que Citera é Idalia devian mirarse com si formessin part dels seus jardins; que si hagués existit algun poeta en la isla hauría divinisat sens dupte aquells objectes, fent la deificació de la heroina, que compararía á Vénus, filla de Júpiter: alegoría de la fecunditat en la materia, ó més ben dit, de la atracció universal, que precedí molt á la civilisació dels grechs y encare á la dels egipcis sos mestres. Suposant això, lo géni poétich haguera inmortalisat un objecte que per sa naturalesa estaría tal volta molt lluny de meréixeho.

En la cambra ó pessa més alta que no te sostre, hi ha un xiprer silvestre. Vaig trencarne una branca ab son fruyt, y pujant á la paret vaig arrancar la pedra més alta del edifici.

Se gosa en aquell paratje d' un bonich punt de vista. Exceptuant un petit recó que amagan las montanyas de Pafos y de Olimpo, abrassa la mirada casi tota la circunferencia de la isla de Xipre, á vista d' aucell, com una carta geográfica. Per la part del N. se descubreix la ciutat de Xirigna, que sembla estesa al peu de la montanya. Haventla presa desde allí ab lo compás y comparantla ab la posició geográfica de Nicosia, vaig trobar que la latitut de Xirignya era = 35° 25′ 0″ N. y sa longitut = 31° 1′ 30″ E. del observatori de Paris. L' horisó, per mar, s' esten á tan inmensa distancia, que la vista confon, al lluny, la mar ab lo cel, los quals semblan com un caos ó boyra espessa. No hi ha cap deu en aquesta roca, peró su-

poso n' hi hagué antigament, y tal volta la font del monastir de Sant Joan Crisóstomo no siga altra cosa que una antiga deu desviada de sa primitiva direcció.

En aquella altura se respira un ayre puríssim, mes de temperatura tal, que be 's pot assegurar que no deixaria vestir á la Dehesa trajo tan lleuger com los pintors y escultors suposan, al menys quan vivia en aquell palau.

Dita agulla ó pich descolla en l' espay aislat d' aquellas montanyas vehinas y forma una especie de conductor eléctrich. Algunas vegadas vaig notar, trobantme en la planura, que 'ls núvols que s' enlayravan d' altras montanyas ó eran conduhits pels vents s' encastavan á son cim, fenómeno favorable á las ilusions religiosas de la mística.

A las nou del matí vaig sortir del palau de la reyna. La baixada 'ns costá tan travall com la pujada, essent igualment perillosa. Arribat al peu de la agulla, vaig tornar á pujar á la mula entrant al monastir á las deu pera reunirme ab lo doctor y mon criat.

Varem descansar una hora, baixárem l' últim grahó de las montanyas basálticas, després los turons d' argila que hi ha al peu y arribárem al pla á dos quarts d' una. Se necessitan duas horas y mitja pera baixar desde la punta de la agulla ahont existeixen las ruinas del palau de la Reyna fins al pla.

Seguint cap al SO., á la una atravessárem lo torrent de Nicosia que sols du aygua en la estació de plujas, un quart més tart lo poblet de *Caimaki* y á las duas entrárem en Nicosia.

L' endemá, dia 5 d' abril, á un quart de nou, vaig marxar d' aquella capital caminant al SE. per la gran planura; després, avansant á través de turons d' argila, vaig girar al S. allá á dos quarts de dotze costejant la vora esquerra d' un riuhet que atravessárem á mitjdia, poch avans d' entrar en Idalia.

Aquest lloch que fou tan célebre per sos bosquets, avuy no es més que un miserable poble situat en una vall, tot voltat de turons d' argila pura absolutament estérils y del aspecte més trist. Las casas mal edificadas y de miserable apariencia y sos habitants pobres per demés. Sols s' hi veu algun que altre arbre y pochs hortets; no s' hi sembra més que blat y

ordi: en una paraula, la moderna Idalia, com lo més petit poblet de las planas de Beauce, es la més trista morada que 's pugui imaginar. Se creu en lo país que la antiga Idalia estava situada en una petita eminencia distant una milla de la nova. També vaig anar á visitarla, peró no hi vaig veure cap rastre d' antiguitat. Desde allí se descubreix perfectament la roca del palau de la Reyna.

No trobanthi res que 'm cridés la atenció, me vaig posar en marxa altra vegada á un quart de tres. Després de passar per un poble y un país molt trist, entre petitas montanyas argilencas enterament estérils, vaig tornar á la plana deixant á la esquerra lo poble de *Aradipo,* á un quart de sis. A las sis vaig entrar en *Larnaca* qu' es la ciutat més considerable després de Nicosia, sede episcopal y residencia de tots los cónsuls, alguns negociants europeus y de molts grechs protegits per diferentas nacions ab las quals parteixen los privilegis é inmunitats de sos pabellons respectius. Per aquesta rahó s' hi troba la mateixa civilisació y casi igual franquesa que en las ciutats ó ports d' Europa.

Lo dia de ma arribada vingué á visitarme lo gobernador turch, qu' es un scherif, ab sa gran carrabina al bras. L' endemá vingué també 'l bisbe acompanyat de nombrosa comitiva. Me feren lo mateix honor los cónsuls y personas distingidas de la ciutat.

La badía de Larnaca me semblá massa oberta y ab poch abrich, mes sa posició geográfica devant de la costa de Siria fa que hi fondegin molts bastiments.

Hi ha á una milla de Larnaca lo poble de Scala ahont resideix lo cónsul inglés ab altres dos cónsuls més. Allí sembla que hi ha l' embarcader.

Per bonas observacions vaig obtenir la longitut de Larnaca $= 31^{\circ}\ 27'\ 30''$ E. del observatori de Paris, y la latitut $= 34^{\circ}\ 56'\ 54''$ N.

Lo dia 8 d' abril á un quart de duas de la tarde vaig sortir de Larnaca cap al S. SO. Vegí á poca distancia un acueducte de molta llargada mes de pobre construcció. A un quart de quatre me vaig detenir cosa de mitja hora en lo jardí de una casa de pagés. A la sortida comensá á brufolarse 'l dia, y á pesar d' haverme dat molta ansia 'm sorprengué la pluja pel

camí. Eran las sis de la tarde quan vaig entrar en lo poble de *Mazzotos.*

La planura que acabavam d' atravessar es poch fértil; á la esquerra la limita 'l mar á duas ó tres millas y á la dreta, encare á major distancia, las montanyas.

Mazzotos es un poble miserable situat en bon terreno á la falda de las montanyas.

A dos quarts de sis del matí del dia 9 me vaig dirigir cap al SO., y á las sis vaig girar cap al O. després d' atravessar un país bastant fértil que sos naturals nomenan *Lacónicos,* y diuhen que antigament havia estat habitat per una nació del mateix nom. Me diguéren que trobaría á la dreta las ruinas d' una antiga ciutat nomenada *Alamina,* que no s' ha de confondre ab Salamina. A las set vaig passar un riuhet y á las vuyt un altre, y tres quarts més tart vaig fer alto als marges del riu de Santa Elena.

Hi ha en la embocadura d' aquest un petit port ab espayosa badía del mateix nom, perque la primpcesa Elena, mare del emperador Constantí, hi desembarcá venint de Jerusalem.

A las deu del matí vaig contínuar lo meu viatje seguint la vora del mar. A las duas de la tarde vaig passar prop de las ruinas de Amatunta, un quart més tart lo riu d' aquest nom y á un quart de quatre arribava á Limassol.

CAPITOL VII

Viatje á Pafos.—La Couclia.—Boniquesa de las donas cipriotas --*Yeroschipos Afroditis,* ó jardí consagrat á Vénus.—Ktima.—Antiga Pafos.—Nova Pafos ó Baffa.

Lo dimecres 23 d' abril, á un quart de vuyt del matí vaig sortir de Limassol en direcció á Pafos. Vaig pendre tot seguit lo camí del O.SO. Duas horas més tart, desviantme més al

O. vaig passar per *Colossi,* d' ahont, atravessant lo riu que corre al S. vaig anar á descansar á *Epíscopi* fins á tres quarts de quatre de la tarde. Seguint després la mateixa direcció, á dos quarts de cinch vaig passar per Sant Tomás y á las sis era á *Lataniskio,* ahont devía fer nit.

La plana de Limassol s' esten fins á Colossi, y al S. de aquest espay s' allarga lo Cap de Gatta.

Colossi es un poblet voltat de jardins ab molta aygua. Hi ha encara un fort ó torra quadrada que 's creu construhíren los templers y al costat un gran aqueducte qu' encare avuy serveix. Las duas obras son de márbre sense pulir.

Millor població que Colossi es Epíscopi, situat en paratje deliciós. Totas las casas están voltadas de jardins, arbres, plantacions de cotó y sembrats. Posat al peu de las montanyas que arriban fins á la vora de la mar, domina una extensa planura y la costa. Las ayguas son abundants y la terra excelent, ventatjas que fan de Epíscopi un lloch encantador é infinitament més digna de la Dehesa de la isla que Idalia y Citera.

Antigament era ciutat molt rica y tenía grans molins de sucre. S' hi veuhen encara las ruinas d' un aqueducte, de inmensos magatzems de volta y moltas iglesias gregas ab pinturas al fresch. Are es població petita composta de turchs y grechs que viuhen cada qual en barri separat. Me semblá que las donas gosavan de molta llibertat, mes no n' he vist de bonicas. La meva mala sort las robaría á ma vista.

Passant d' Epíscopi 's puja per montanyas calissas del tot, ahont hi han alguns singles sobre la vora de la mar, lo que fa 'l camí tan més perillós en quant lo sol es un pla inclinat de roca sólida y pelada, ahont ab prou feynas poden tenirshi los caballs. Després d' aquest pas perillós segueix lo camí per montanyas, entre boscos de xiprers, alzinas y matas, y entre plantas aromáticas qu' embalsaman la atmósfera.

Sant Tomás es una petita població situada á las montanyas. Lataniskio, una mica més gran, se troba en igual situació y com en lo centre de la serra.

Desde Lataniskio 's domina enterament lo cap de Gatta, quina extremitat sembla apartada set lleugas al SE.

La major part dels habitants de Lataniskio son turchs; sem-

blan homes de be y travalladors, van vestits ab netedat, la major part blanchs; tots se deixan la barba, qu' es llarga y sovint roja. Serian ditxosos si no fos per las vexacions del gobern que 'ls maltracta encare més que als grechs, puig que 'l més pobre d' ells paga cent piastras cada any. Aquells bons pagesos me féren llástima. Son fidels, bons mussulmans y per tant dignes de millor sort.

Lo dia 24 vaig sortir de Lataniskio á dos quarts de nou del matí; vaig baixar á un estimbat torrent en quin fons hi ha una cristallina font, que com altras que n' he vist en la isla, está adornada d' un frontispici antich. Te dit torrent una fondaria de doscents quaranta peus, y presenta infinitat de capas horisontals de roca calissa ó de marbre brut. Tot lo que no está encinglat ho cubreixen grossos matolls.

A un quart de deu vaig passar per Yalectora, avuy dia poble pobre, peró antigament gran y rich, si s' ha de judicar per las ruinas d' iglesias y altres edificis que's veuhen encara. Está situat en la vessant de las montanyas, y rodejat de ricas valls moltas de las quals están conresadas.

Havent per fi sortit de la serra, á un quart de quatre vaig passar un petit riu á curta distancia de sa embocadura ab la mar, quina vora corre en aquell indret del E.SE. al O.NO.; y seguint ma ruta casi cap al N. vaig arribar á la *Couclia,* antich palau situat sobre un alt turó á mitja lleuga de la mar, prop del poble del mateix nom, casi del tot arruinat y que sols te unas deu familias. Lo palau es de pedra, compost de un gran pati rodejat d' estables y magatzems; las habitacions están en la part de dalt. Tot l' edifici 's va enrunant.

Alguns autors miran á Couclia com la antiga Crafaa y altres creuhen que es Arsinoe. Sos habitants miran aquell lloch com lo *jardí ó lloch preferit de la reyna Afrodita,* (nom grech de Vénus). Dit palau domina una vasta y hermosa plana ben regada per torrents y rius. Are es la possessió de una de las sultanas del Gran Senyor; mes aquesta propietat abandonada á arrendataris y subarrendataris que descuydan son conreu y deixan morir los arbres, lluny d' esser un país de delicias y mantenir, com podria, milers d' habitants, arribará de mica en mica á ser un desert.

L' administrador ó encarregat principal de la Couclia era

llavors un cristiá grech que vivía en lo palau. Com era fora, vaig deixar pera ma tornada de Pafos la visita y descripció d' algunas antiguitats que hi ha en sos voltants.

Desde Couclia 's veu la mar á mitja llegua al S.SO. y un poble turch nomenat la *Mandria* á distancia d' una milla y casi en la mateixa direcció.

Al precís instant de marxar, un sacerdot grech me conduhí á algunas toesas de la porta del castell y m' ensenyá sobre la meytat de la montanyeta dos espays quin diámetro sería de uns tres peus, novament descuberts, ahont s' hi veu un bonich mosaich. M' admira que algun aficionat á las arts no hagi fet descubrir lo demés, puig la capa de terra sols te algunas polsadas de gruixa. Lo sacerdot me digué que en aquell indret hi había hagut un temple de Afrodita.

Vaig sortir de Couclia allá á dos quarts de cinch de la tarde caminant cap al NO., y passant un riu per un bonich pont d' un sol arch ahont hi ha una inscripció turca, á las cinch vaig atravessarne un altre y los poblets de Dimi, Ascheïa y Coloni, poch separats l' un del altre. En fi, á tres quarts de set arribárem á Yeroschipos, paraula grega que significa *jardí sagrat* y es lo nom que dú aquest poble desde la més antiga época tradicional. Se diu que es lo lloch que ocupava 'l jardí sagrat de Vénus, mentres la Dehesa residía en Pafos.

Sobre la vasta plataforma de roca que domina lo jardí sagrat hi ha cap al N. una petita població nomenada també Yeroschipos, composta únicament de turchs y alguns grechs. Vaig posar á casa d' un del país que 's deya Andreu Zimbolaci, agent del consulat inglés quin pabelló tenía issat. Dit subjecte, home de be y molt atent, había adoptat enterament lo vestit y las costums inglesas. Sa filla gran me semblá digna d' habitar lo *Yeroschipos Afroditis:* es la bellesa més perfecta que he vist en la isla de Xipre. Sa cara, sense ser molt blanca pot passar per un modelo de gracia y perfecció; ab tot vaig notar en ella lo defecte característich que tenen totas las donas de la isla, es á dir, un ayre de reserva y aturament, y la sina en res semblant á la de la bella Europa que Metastasio descrigué en lo següent vers:

Quel bianco petto, rilevato e mobile...

En efecte, tan aquesta dona com las demés de la isla tenen los pits massa cayguts; tal volta hi contribuheixi lo vestit que no favoreix á las formas. Notant que sos cabells eran daurats vaig recordarme que á África las donas usan un color pera tenyirsels. Vaig demanar al pare que 'm digués francament si sa filla feya us d' aquell color. Després de havermho confessat, maná á sa muller que portés un plat contenint uns polvos dels que se serveixen per aquest objecte totas las donas de la isla y que 'ls portan d' Alexandria. A n' ells, donchs, deuhen las xipriotas aquesta part de la seva bellesa.

Ja que 'ns trobém en la isla de las Gracias, no se m' acriminará que parli de las donas sempre que la ocasió s' ho porti. La filla de Zimbolaci estava, per desgracia seva, casada ab un capitá de barco mercant, quinas arribadas, per cert molt raras, costavan á la pobre dona algunas pallissas. Axís passava la vida en un estat de soletat y viudesa aquella desgraciada que no tenía més de vint anys.

També vaig veure en la mateixa casa una criada turca molt rossa: era bonica, peró tenía un ayre tan fréstech, que semblava una pagesa suissa. Es vritat que no es entre las mussulmanas ahont s' han de buscar los restos de la antiga bellesa xipriota. No hi ha dupte que son bonicas; mes ningú ignora que 'ls turchs, quin orígen es tártar, han barrejat la seva sanch ab las georgianas, circassianas y mingrelianas introduhidas en los harems. Entre las gregas es ahont s' ha de buscar lo tipo de la Vénus de Médicis; mes ¿cóm descubrirlo, evitant com evitan sempre las miradas de tothom? Altra reflexió. ¿Ha existit may aquest tipo? Tal volta 'l poch mérit de las demés donas gregas serví pera realsar lo de las xipriotas; tal volta la coquetería y disolució que en aquell temps regnavan en la isla suplíren la bellesa pera enardir la fantasía dels pintors, escultors y poetas. Confesso que, deixant á part l' ayre monástich qu' he observat en totas las gregas d' avuy en dia y que tal volta sía efecte del abatiment y esglay de sa situació política, sas caras massa rodonas y per consegüent sense espressió, sos pits cayguts y sos mohiments poch graciosos, no donan pas gran idea de la antiga bellesa tan celebrada, fins judicant per las donas que passan per guapas en lo país y que realment ho eran als meus ulls.

L' endemá matí, divendres 25 d' abril, vaig anar á veurer lo jardí sagrat de Vénus. Es una plana á la vora de la mar, de duas millas d' extensió al llarch de la costa y una d' ample. S' exten en pendent suau fins á la mateixa vora y la volta en sa part alta una roca calissa de capas horisontals, tallada perpendicularment, lo qual dona al jardí la apariencia d' un soterrani, ja que per qualsevol costat que s' hi entri es necessari baixar per un barranch; y quan regnan los vents més forts en lo pla superior. format de la mateixa especie de roca en tot lo país, com passava quan jo hi vaig ser, gosa 'l jardí de perfecta calma.

Dels diferents trenchs de la roca brolla aygua clara y bona y 's veu que antigament degué sortirne també per altres paratjes. Com ve de la part de dalt podía fácilment distribuirse per medi del pla inclinat del jardí.

Lo tallat de la roca forma moltas sinuositats, lo qual diversifica 'ls quadros y facilitaria la divisió del jardí en molts compartiments quedant en cada un diferentas grutas ó habitacions obertas en la roca.

La entrada principal me semblá una especie de rampa ó baixada practicada en la roca al costat del actual poble, quina volta s' ha ensorrat deixant lo pas descobert y ple de runas, lo que 'm confirma en la opinió de que s' entrava al jardí per una gruta com las que hi ha encara prop. Tal vegada l' aspirant sería detingut allí pera sufrir las probas ó participar dels misteris de la iniciació. En tal cas, quan lo tornavan á la claror, al mitj del jardí, debia creures transportat á una regió celestial. Es positiu que dita capa de roca está considerablement minada, puig se notan en diferents punts oberturas ó lluernas; y en tal suposició ¿quí será capás de descríurer lo fosch laberinto que tenian de recorre 'ls iniciats avans d' arrivar al jardí? Tenim ja noticia de las terribles iniciacions de Isis y Osiris; també sabém que 'l mateix Pitágoras, volent participar dels misteris de Dióspolis, se vegé obligat á sometres á la operació cruel de la circuncisió. ¿Que no podría ser que s' exigís axó en las *iniciacions de Afroditis,* cosa que jo no veig lluny?... Parlo de las iniciacions primitivas, anteriors á las que s' usavan en los temples de la Dehesa.

Tota la superficie del jardí estaba sembrada de diferents

grans y una mica de tabaco; d' arbre no 'n vegí cap sinó en algunas sinuositats de la roca; més produccions expontáneas molt pocas á excepció d' algunas miserables plantas que afegí á ma colecció. Aixís es que aquell famós jardí, antigament delicia dels habitants de Grecia y Assia, no es are més que la habitació y camp d' un pobre arrendatari.

A la meytat poch més ó menys s' hi veuhen los restos d' una iglesia grega dita Aïa Marina, entre 'ls quals vaig notar lo capitell d' una columna estriada de marbre gris, molt senzilla y elegant per demés.

Al peu del poble de Yeroschipos, y en lo jardí, hi ha la font principal, que també surt de la esquerda d' una roca: dona també aygua excelent com totas las del sagrat jardí de Vénus.

Lo mateix dia á dos quarts de deu del matí vaig sortir del poble dirigintme al O.N.O., deixant á ma esquerra la ciutat y port de Pafos ó Baffa. A dos quarts d' onze entrarem en *Ktima,* residencia del Gobernador turch de Pafos y sede d'un bisbe grech.

Estava aquest gobern, mirat com la segona dignitat dels turchs en la illa, feya molts anys á mans de *Alaï Bey,* anciá dotat d' exquisida finesa, y que s' havia guanyat l' amor y respecte de turchs y grechs. Vaig baixar á sa casa y 'm rebé ab solemnitat, puig m' obligá á entrar á caball fins á la porta de sa habitació, y se 'm serví després una sumptuós dinar.

Al acabar vaig trasladarme á una casa que m' havian preparat, hont vaig fer ma ablució, anant tot seguit á la mesquita. Aquest edifici, d' hermosa construcció, pero petit, era en altre temps iglesia grega dedicada á santa Sofía.

La ciutat de Ktima, antigament considerable, no es avuy més que un laberinto de ruinas. Ab la apariencia d' una població de vint ó trenta mil habitants, no conta més de doscentas familias turcas y vint de gregas. Lo palau del arquebisbe, ab sas dependencias, está en barri separat; mes lo bisbe, que llavors era fora, sembla haver fixat sa residencia en una ciutat del interior, que diuhen que es bastant gran y poblada sols de grechs.

Havent lograt bonas observacions en Ktima, vaig fixar la latitut=34° 48′ 4″ N. Una inmersió del segon satélit de Júpi-

ter doná per longitut=2^h 0′ 9″ E. del observatori de Paris; y una distancia llunar doná=1^h 59′ 40″. La longitut mitja será, donchs,=1^h 59′ 54″ en temps, ó 29° 58′ 30″ en graus E. del observatori de Paris.

Lo port de Baffa está á mitja lleuga al S. de Ktima, y per consegüent als 34° 46′ 34″ de latitut N., y sa longitut la mateixa que la de Ktima=29° 58′ 30″ E. del observatori de Paris.

L' endemá matí, després de rebrer la visita del respectable Alaï Bey, vaig anar á l' antiga Pafos, distant una milla á la vora del mar.

Al acostarme á la ciutat, no hi vejí de moment més que uns enderrochs aislats en la planura. ¡Mes quina no fou ma sorpresa, quan acostantmhi, vaig veure que cada roca estaba per dins travallada ab la major regularitat, y formava una verdadera casa! ¡Y quant no cresqné la meva admiració al veure sota de terra la imatje d' una ciutat socavada á la roca! Los sostres de ditas casas están oberts en voltas de mitj punt; també n' hi ha que no tenen cintre; las parets son perpendiculars y pulidas, y 'ls ánguls exactament rectes. Alguns de dits edificis tenen la apariencia d' un palau ab sos patis, galerías, columnas, pilastras y tot l' esmero y luxo arquitectónichs imaginables; tot grabat y tallat en la roca viva ab motlluras las més preciósas y afiligranadas: y després de tan considerable trascurs de temps tot conserva encare lo més perfecte puliment. Quan se considera aquest esfors del home, se sent un penetrat de fonda admiració pels constructors d' un sistema d' obras, que sembla molt anterior als llibres y medallas de la més remota antiguetat. La roca que forma 'ls dits edificis es una pedra calissa arenosa, d' un blanch groguench y de grá petit, y forma capas horisontals oblícuas. En un d' ells hi vaig veure una columna trencada, quals capitells permaneixen penjats del arquitrau, perque forman una pessa ab la cornisa, cosa molt singular.

Encar que puguin considerarse aquestos edificis com catacumbas, á causa de sa situació y del gran número de nitxos estrets, que semblan haver sigut destinats á contenir féretres; no obstant la falta de tals nitxos en moltas de las pessas, y en altras la comunicació dels nitxos uns ab altres, com també la

classe d' ornaments adoptats en ells, me fan creure que aquells monuments serviren també d' habitació.

La vasta extensió que ocupan aquestas ruinas fa presumir que podrian trobarse objectes interessants si s' emprenguessin excavacions ben dirigidas y sostingudas, com las d' Herculano y Pompeya, qual antiguetat no es res en comparació de l' antiga Pafos.

La tradició que presenta aquest lloch y 'l Yeroschipos com la morada de Vénus, está molt ben fundada pera poder pòsarse en dubte, y las grans grutas que encare s' hi veuhen, concordan ab la idea que tenim de las iniciacions misteriosas de la Dehesa. Mes que aquesta Dehesa de Pafos sia la mateixa que la de Idalia y Citera, y en consecuencia la reyna del palau quals ruinas coronan lo cim més alt de las montanyas de Nicosia, no ho asseguraré; perque l' estil d' arquitectura del palau, es evidentment de temps molt anterior á las ruinas y restes de Pafos.

Ja reconegut això, pot sentarse ab bastant probabilitat, que hi hagué en la illa de Xipre duas reynas Afroditis ó duas Vénus, la primera de las quals regná en Pafos, Yeroschipos y Couclia y la segona, en época menys remota, habitá lo palau de las montanyas de Nicosia, y doná sas lleys á Citera é Idalia; que essent una y altra molt anteriors á la época histórica, los poetas las confongueren, fent d' ellas una sola divinitat ó soberana única de Citera, Idalia y Pafos. Las hi dedicaren temples en cada una d' aquellas ciutats, como á un sér idéntich. Tal es per lo menys lo resultat de mas observacions, las que someto á la prudencia de mos lectors, desitjant que de no participar del meu modo de veure la cosa, puguin dir al menys: *Se non é vero, é ben trovato;* puig soch amant de la veritat y estich disposat á inmolar davant d' ella tot sistema que no vagi apoyat en demostracions geométricas, ó fets incontestables. Per desgracia quan se tracta de cosas tan remotas, un se veu en certa manera obligat á contentarse ab probabilitats ó condempnat á callar.

Es de notar que l' antiga Pafos, situada á la vora del mar, es un monument del estat estacionari del Mediterrá, que 'n l' espay de tants sigles no ha disminuhit una sola polsada del nivell general. En veritat lo mar es qui ha format las rocas en

que está enclotada l' antiga Pafos; mes això degué ser en época molt anterior al últim gran cataclisme del globo.

Havent observat lo pas del sol en mitj de las ruinas que descrich, vaig trobar la latitut=34° 48′ 4″ N.; y trobantse aquestas exactament al O. de Ktima, queda perfeetament confirmada la situació d' aquesta ciutat, com també la del port de Baffa.

Sortirem de las ruïnas després de mitj dia, y marxarem á nova Pafos, port de mar distant mitja lleuga, que 'ls turchs y cartas náuticas anomenan Baffa.

Fou antigament ciutat considerable: s' hi veuhen encare infinits fragments de columnas, archs y altras ruinas: mes are la composan sols un curt número de casas habitables, espargidas entre las ruinas, y alguns jardins.

Lo port es petit y casi cegat de sorra, en termes que sols poden fondejarhi barcos petics. Damunt un cim de roca al SO. hi ha un fort edificat per los turchs, y defensat ab artillería. Axís que 'ns oviraren, s' arborá lo pabelló. Havia donat orde lo respectable Alaï Bey pera que 'm saludessen ab tres canonadas al entrar en lo castell; mes essent tart vaig continuar lo camí sens detenirme. A la vora del mar, davant lo port, y en una petita montanyeta de roca, hi ha excavacions en forma d' habitacions, quals entradas están tapadas. Sobre dita montanyeta los fragments de moltas columnas acreditan l' antiga existencia d' un magnífich monument; son de marbre gris negrench y molt ben brunyit. Los habitants diuhen que era un palau d' Afroditis. Potser los soterranis tenen la mateixa fetxa; mes jo crech que l' edifici, qual forma es impossible regoneixer, era un temple dedicat á son nom ó cult, y construhit molt després.

Havent donat un cop d' ull al laberinto de ruinas de la nova Pafos, vaig tornar á Yeroschipos aquella mateixa tarde.

CAPITOL VIII

Ruinas gegantescas en la Couclia.—Tornada á Limassol.—Amatunta.—Ruinas.—Catacumbas.—Consideracions generals.—Viatge á Alexandría.—Desembarch.

L' endemá matí, 27 d' abril, després de visitar altras catacumbas ó casas subterráneas á poca distancia de Yeroschipos, vaig sortir pera la Couclia, passant per *Coloni, Archia* y *Dimi.* Existeixen en Archeia los restos y alguns archs d' un antich acueducte, que seria per los ingenis de sucre del país.

Lo principal administrador de la Couclia, que 'ns esperava, havia disposat un gran dinar. Se 'm queixá amargament de la sultana, mestressa de la possessió, la qual no volia gastar res pera la conservació d' aquell domini, que de dia en dia 's va malmetent, y acabará per arruinarse del tot. Paga anyalment deu mil piastras.

Se veuhen poquíssims arbres en lo país; més pot jutjarse per la disposició de las ayguas, que hi hagué antigament grans jardins, com també palaus y altres edificis considerables.

Entre las ruinas qu' existeixen en Couclia, hi ha una cosa admirable, axó es: molts llens d' una muralla extraordinaria, composta de dos renglas de pedras grans que forman la base, y estesas unas sobre altras; dessobre s' aixeca altre filada de pedras, colocadas unas al costat d' altras, y formant per si solas la altura y gruixaria de la paret. Aquesta obra colossal pareix haber sigut elevada per mans gegantinas. No poguent créurer lo que veya, vaig voler tot seguit persuadirme de que aquella massa no era més qu' una pasta antiga petrificada, pero en vá me inclinava á aquesta idea son color negrench y un principi de descomposició: es impossible

equivocarse; son pedras, pero de tan gran dimensió, que 's queda un espalmat al imaginar los esforsos que ha degut costar sa traslació y colocació en son siti. ¿Será potser arquitectura ciclopea?... Diuhen que tant aquellas ruinas, com lo mosáich de que he parlat avans, pertanyían á un palau de Afroditis. Admiro als autors de semblant obra, y contemplant los restes d' aquell maravellós edifici atribuhit á una dona, no puch menos de representarme á Catarina II, fent trasportar la base de la estátua de son marit.

Prop d' aquellas ruinas colossals n' hi ha d' altras que semblan de la etat-mitja. Allí s' hi veuhen inscripcions, baixos-relleus, y algunas pinturas al fresch de bastant bon colorit

La dona del administrador de la Couclia es molt hermosa, encar que massa grossa. Sas duas criadas son també bonicas; pero las tres tenen la cara rodona. Asseguran qu' en Pafos, Ktima, y en tot lo districte, lo sexe es hermós en general.

Lo 28, després d' una tamborinada que durá fins á mitj dia, vaig tornar á Limassol per lo mateix camí per ahont havia vingut. Dormí en Lataniskio, ahont mos bons montanyesos turchs m' esperaban ab un deliciós sopar de lacticinis. Al següent dia vaig arribar á Limassol.

Pochs dias després vaig visitar las ruinas de Amatunta, á una lleuga al E de Limassol.

Era antigament Amatunta una ciutat inmensa, fabricada sobre molts turons á la vora del mar; també degué ser plassa forta y considerable, atenent los munts de runas qu' encar s' hi veuhen. Pero aquestas son tan informes, que ab prou feynas s' hi troba cap objecte notable. He tret alguns croquis de lo que 'm semblá més digne d' atenció.

Entre dits restes vaig observar los d' un temple, qual arquitectura irregular indica haver sigut construhit en época en que l' art havia ja degenerat. Sobre alguns archs se distingeixen pinturas cristianas d' excelent colorit, pero de dibuix detestable.

En lo cim d' una montanyeta s' hi veuhen los fragments d' una columna, y á poca distancia existeix altre monument singular: á saber, dos vasos esculpits ó formats de la roca sobre un peu y de grandesa colossal: l' un casi del tot destruhit; pero l' altre bastant ben conservat.

Sembla que 'ls dos vasos, qual dimensió es gegantina,

colocats un al costat del altre, deuhen haver sigut destinats á un mateix objecte. Per entre la fosquetat de la tradició, la construcció d' aquests vasos en lo cim de la montenyeta de prop del monument, y la figura d' un toro en relleu esculpida ab la major perfecció als quatre costats de cada vas, corresponents als quatre punts cardinals, me fan creurer que estavan destinats als sacrificis ó libacions d' Adónis.

Hi ha també sepulcres oberts en la roca, y gran número de inscripcions grabadas en las penyas; lo que vaig procurar copiar fidelment.

Vaig treure també lo dibuix de las catacumbas ó grutas sepulcrals, qu' existeixen al O. fora del recinte d' Amatunta La entrada está tant obstruida, que no s' hi pot entrar més que per un forat, arrossegántse algunas toesas ajegut, sens altra llum que la de las atxas que un mateix du.

Se compónen aquestas catacumbas d' una galería, una pessa central y altras tres cambras sepulcrals. Al entorn nostre volavan milers de rataspinyadas, que enlluernadas ab lo resplandor de las atxas, nos bofetejavan ab las alas. Aquell espectacle me recordá la célebre ventura de *don Quixot en la cova de Montesinos,* y ma imaginació sonrigué un moment en aquella fúnebre mansió. Pero las densas tenebras que 'm voltavan ab tot y las atxas, la humitat que traspua de tot arreu, los llits sepulcrals cavats en la roca y oberts, lo desagradable aspecte de las rataspinyadas, sos excrements que cubreixen la terra fins la alsada de més d' un peu, lo silenci del meu guia, que habia entrat únicament ab mi, me feren recordar ben prompte que 'm trobaba en la morada dels morts. Axís que vaig terminar de cumplir ma intensió, vaig sortir, arrastrantme com habia fet al entrar, y apressurantme á sortir á la llum del dia

Tals son los monuments dignes d' alguna atenció en Amatunta. Encare existeixen alguns llens de la muralla que rodejava la ciutat, pero en extrém deteriorats.

Antigament se construhiren las casas ab codols rodons, cullits á la vora del mar. Dits codols, massa durs pera unirse al morter, compost tal vegada de mala cals, s' han després; lo morter desaparegué, y no 's distingeix lo lloch de cada casa, més que per los grans munts circulars de codols molt nets.

Lo riu d' Amutanta corre á alguna distancia al O. de la ciutat, per mitx de la qual pareix haber tingut son curs antigament, entre los turons que enclou son recinte. Lo mar bat al peu de las murallas d' Amatunta.

A mitja milla, terra endins, hi ha una petita població, que du are 'l mateix nom. En mas investigacions sobre 'ls restos de la ciutat, me serviren de guias un grech y un turch d' aquell poble.

La inspecció de las antiguetats de Xipre, me confirmá en la idea de que han existit duas reynas diferentas, anomenadas Afroditis ó Vénus, en épocas molt distants entre sí; primer la Vénus primitiva, anterior á la época histórica, soberana de las catacumbas ó palaus subterránis de l' antiga Pafos, de Yeroschipos y de la Couclia; després la Vénus de Idalia y Citera, senyora del palau de la Reyna, sobre 'l cim de la montanya de Sant-Crisóstomo ó de Buffavent, y que floresqué en temps molt posterior.

Los poetas contemporánis de la segona Vénus, pera afalagar sa vanitat, no establiren diferencia entre ella y la primera, y los dels sigles posteriors enlluernats ab sos escrits, acabaren confonent la copia ab l' original sens reparar ab l' anacronisme, y donaren á una sola Vénus los atributs de la de Pafos y de la de Idalia y Citera. La superstició, llicencia é interés dels xipriotas consagraren temples á la apoteosis d' aquesta dona en los sitis que habia senyalat com morada de la Deesa la tradició dels poetas, únichs historiadors d' aquells temps. Trobántse precisament situat entre l' antiga Pafos y Yeroschipos lo port de Pafos ó Baffa, situat á la part occidental de la isla, sembla que fou lo punt de desembarch dels pelegrins grechs. Las ofrenas, empleadas sens dubte en la construcció del temple magnífich, quals bellas columnas existeixen fetas á trossos sobre la montanyeta de la nova Pafos ó Baffa, devant del port, degueren contribuhir á fer d' aquella ciutat un centre de riquesas y luxo, com ho demostra la inmensa cantitat de ruinas.

No recordo haber llegit cap descripció d' aquesta isla: també ignoro lo que altres viatgers han pensat; pero sia lo que 's vulla sa opinió jo estich en que la Vénus de Pafos, no es la mateixa que la de Citera é Idalia.

Si estigués la illa baix un gobern protector y amich de las arts, es probable que unas excavacions ben dirigidas donarian objectes tan curiosos com los d' Herculanum y Pompeya.

La illa de Xipre generalment te poca aygua: las montanyas vehinas á Pafos y Episcopi ne donan ab abundancia, pero en l' interior sols hi ha alguns riuhets ó torrents que al estiu portan poca ó gens d' aygua. Si s' hi prengués la pena, crech que 's podria treurer del cor de las montanyas de Pafos la necessaria pera las necessitats de la illa; y segons los numerosos indicis de conductes que hi ha per tot arreu, fins en los paratjes més árits, sospito que existí antigament un plan general de regor.

També 's veu que hi hagué en la mateixa época hermosos camins dels quals sols quedan vestigis: los del dia se troban en lo pitjor estat possible.

La illa de Xipre está castigada ab dos terribles plagas; lo primer es una munió de serpents de dos ó tres peus de llargada, qual picadura diuhen es mortal; més lo que proba que 'n realitat no ho es, es que hi ha xarramecas que s' alaban de curarlas ab oracions, reliquias y ceremonias superticiosas, que alguns éxits acreditan. Lo número de dits reptils obliga als habitants de totas edats y condicions á portar sempre sabatas. He vist diferentas d' aquestas serpents, qual mohiment es molt pesat.

La segona plaga son las llagostas que 's reproduheixen anyalment d' un modo espantós, sens que s' emplehi lo més lleuger medi pera destruhirlas, lo qual seria molt fácil. Vaig escríure al arquebisbe prímpcep una memoria relativa al objecte, y me respongué ab la carta més llausenjera.

Si la població aumentés fins al grau de que crech susceptible la illa de Xipre; si una constitució lliberal assegurés la llibertat y propietat individual, fent desapareixer en lo possible la rivalitat dels cults, podria ser aquesta illa un dels llochs més ditxosos de la terra. Son clima temperat; sas ayguas excellents, que ab facilitat podrian ferse abundants ab alguns travalls, y plantant boscos que atraguéssen las plujas; la fertilitat de la major part del terreno; las cullitas de cotó, ví y grans, que aumentarian en rahó de la població, industria, llibertat y seguritat dels habitants; las fábricas de sucre y

tabach, que poguessen restablirse; los boscos d' arbres corpulents, que facilment se multiplicarian en las altas montanyas; lo traball de las abundants minas de cóure, y encara de metalls més preciosos qu' existeixen en la illa; la disposició dels habitants á un nou orde de cosas, que afavoriría lo desenrotllament de la industria nacional; tot conspira á fer de Xipre un país interessantíssim.

En quant á la part topográfica, pot considerarse la illa com un segment de círcul de xexanta lleugas de corda ó longitut, y divuyt y mitj de radi. Se divideix aquesta superficie en tres grans parts; primera, la serra de Pafos ó del Mont-Olimpo, quals pichs més elevats están sempre cuberts de neu. Aquesta serra de primera formació compren la part S. de la illa, desde las inmediacions de Pafos, ahont se troban los cims més alts, fins á las de Larnaca. Segona, la planura de Nicosia, que atravessa tota la illa per lo centre de ponent á llevant. Tercera, la serra de las montanyas volcánicas al N., que s' exten desde 'ls voltants de Chirigna fins al cap de Sant-Andreu.

Mas observacions astronómicas, fetas en diferentas épocas en Limassol, donaren la latitut de dita ciutat=34° 42′ 14″ N.; la longitut=30° 36′ 30″ E. del observatori de Paris; y la declinació magnética=11° 26′ 14″ O., sobre resultats satisfactoris.

Volent continuar ma peregrinació á la Meca, vaig aprofitar la primera ocasió pera fer ma travesía á Alexandría de Egipte: vaig ferla ab un petit berganti grech, qual cambra vaig nolejar pera mi sol, ab lloch pera mos criats. Com no podia desterrar de la memoria la idea de las tempestas que habia sufert, no 'm dava cap satisfacció empendre lo viatje en tan petit barco; pero al fí 'm vaig resoldre, embarcarme lo 7 de Maig á la tarde.

L' endemá matí una terrible tempestat del O. me obligá á desembarcar, y vaig passar dos dias més en Limassol. Vaig tornar á embarcarme la nit del 9 al 10, y á las pocas horas darem vela ab vent favorable que durá fins la nit del 11, en que 'l tinguerem de front, més cambiá prompte y seguirem nostra ruta al matí del 12.

Ans de mitj dia 's descubrí un barco de guerra que

venia sobre nosaltres vent en popa, y vejerem aviat que era una fragata turca. Al anar á issar lo pabelló, se buscá per tot arreu y no 's trobá. Lo capitá, desesperat y tement algun insult ó pallissa de part dels turchs, si no l' arborava, comensá á copejarse lo cap contra 'ls caixons y pipas; més lo pabelló no surtia. En fí pren un determini, y arbora un pellingot de mil colors que casualment trobá en un recó.

Vingué sobre nosaltres la fragata. Després dels saludos y preguntas d' istil, nos digueren: *¿Quin pabelló es aquest?* Lo capitá respongué sens detenirse: *Lo d' un bey scherif, fill del sultá, que hi ha á bordo, y va á Alexandría—¿Cóm se diu? —Sidi Ali Bey el Abbàssi.—¿D' ahont ve?—De lo Garb* (del occident.)—*¿A hont va?—A la Meca.—Bon viatje:* y 'ls dos barcos se separaren. Vaig alabá la bondat dels turchs, y tot aplaudint la bona pensada de mon capitá li vaig encarregar no 'm comprometés per segona vegada. Plegá lo pellingot y continuá buscant son pabelló turch, que per fí 's trobá dintre d' una caixa.

No tardarem en descubrir lo port de Alexandría, hont entrá felisment nostre barco á las tres de la tarde del 12 de Maig de 1806, després d' una travesía de dos dias y mitj.

Lo matí següent vingué á buscarme á bordo lo segon scheih de Alexandría, anomenat *Scheih Ibrahim Baschà.* Inmediatament vaig desembarcar, y 'l vaig acompanyar á casa seva, hont prenguerem café y llimonada. D' allí 'm conduhiren á la posada que m' havian ja disposat.

En la aduana no volgueren obrir ni registar cap de mas maletas y fardos; en una paraula, vaig rebrer totas las probas de consideració y respecte que la honradés pogué inspirar á aquella bona gent.

CAPITOL X

Descripció d' Alexandría. — Antiguitats.

No fora difícil formar una biblioteca entera de viatjes á Egipte y descripcions d' aquell país. Essent ja bastant conegut, ho es molt més densá que l' ha visitat un exércit francés, acompanyat d' un cos de sabis, quals llums y esforsos reunits durant tres anys, han apurat sens dupte tot lo que podia cridar la atenció del observador. Tal vegada no hi ha més per dir sobre la patria de Sesostris; més ¿podrá un trobarse en aquesta terra célebre, y allunyarse d' ella com sombra fugitiva y muda, sens pagarli quan menys lo tribut d' admiració, y procurar excitar la dels demés? Jo parlaré aquí breument; y si 'l lector troba que no faig sino repetir lo ja dit, podrá passar endavant; mes seria molt afalagador pera mí que hi trobés alguna cosa nova.

La posició geográfica d' Alexandría está fixada en las taulas astronómicas pera l' any 1806, en latitut = 31° 13′ 5″ N., y en longitut = 27° 35′ 30″ E. del observatori de Paris. L' eclipse de sol del 16 de Juny no comensá pera Alexandria sino alguns moments després de la posta d' aquell astre, qual lleuger retart m' impedí observar lo primer contacte: en lo dupte d' alguns moments d' erro en mon cálcul, vaig seguir l' astre ab mon telescopi fins á sa desaparició, afavorit en ella per una atmósfera del tot trasparent.

Sapigut es que la primitiva Alexandría, un dels majors emporis de comers y cort d' Egipte, era una ciutat inmensa, ab més d' un milió d' habitants. Sa aduana en aquells temps d' opulencia, produhia sumas grossas, que podian valuarse en xexanta ó xexanta cinch milions de franchs; qual valor re-

latiu, á rahó de l' actual apreciació del diner, pot estimarse en cent vegadas lo valor nominal, ó considerat eom equivalent á sis mil milions de franchs del dia!... y are sols ne produheix uns cincheents mil.

Contan los historiadors, que en la época que 'ls árabes conquistaren la ciutat en temps del califa Omar, contenia *cuatre mil palaus, igual número de banys públichs, cuatre cents borns, y cuaranta mil juheus tributaris*... Tots aquests edificis s' han destruhit, y ab dificultat se coneix lo lloch que ocuparen.

Fan aixís mateix menció del número infinit de jardins y horts que hermosejan los voltants de la ciutat. Avuy no son més que un desert de sorra movedissa y árida.

Per fi la ciutat magnífica, obra del gran Alexandre, la opulenta capital dels Tolomeos, deliciosa residencia de Cleopatra, no es sino sombra de la passada grandesa. Una inmensa acumulació de ruinas, la major part enterrada sota la sorra, en una superficie d' algunas lleugas; la columna de Pompeyo, 'ls obelischs de Cleopatra, las cisternas, catacumbas, y algunas columnas senceras ó trossejadas, espargidas sá y enllá, son los únichs restes de son antich explendor. Un recinte de casi duas lleugas, rodejat d' alts y groxuts murs, ab torras mitj arruinadas, y una inmensa acumulació de fragments y trossos de paret que ocupan aquell espay, heus aquí los tristos restes de la edat mitja, ó segona época de la ciutat, quan caygué baix la dominació del islamisme. Una ciutat de cinch mil habitants de tots colors, nacions y cults, fundada en una petita llenga de terra, sens altres medis de subsistencia que 'ls débils recursos d' un comers agonitzant, y que pera més gran desgracia acaba de pérdrer lo present any (1807) la única ayguá potable que tenia: tal es l' estat de la moderna Alexandría.

Ab tot y tals desventatjas, no puch trassar lo cuadro d' aquesta ciutat ab tan negres colors y tan desfavorable punt de vista com ho han fet alguns viatjers. Suposan que sos carrers son estrets é incómodos, las casas foscas y d' aspecte desagradable per la falta de finestras, los borns mal assurtits, los habitants inquiets, indócils y poch civilisats. No es possible que jo confirmi tals assercions; al contrari, 'ls carrers d' Ale-

xandría son bastant regulars, y encar que n' hi ha d' estrets, com succeheix fins en las més hermosas ciutats d' Europa, també n' hi ha de bastant amples; alguns més espayosos tenen aceras; lo carrer dels Franchs no desdiria de qualsevol gran ciutat d' Europa, y no es l' únich d' aquesta classe que hi ha á Alexandría. Si 'ls carrers no están empedrats, no per això son menys cómodos pera 'ls que van á peu, puig lo paviment es de cals y sorra molt consistents: se podria comparar al de la hermosa ciutat de Valencia en Espanya. Las casas, diuhen, no tenen finestras. Apuradament pecan per l' excés contrari; perque á excepció d' algunas miserables habitacions, que sols tenen las cuatre parets, com n' hi ha á totas las ciutats del món, no hi ha pessa per petita que sia, hont no hi haja cuatre, sis, deu y fins dotze finestras; tancadas, es cert, ab gelosías, mes que donan hermosa vista á l' exterior de las casas, y bastanta llum y ventilació á l' interior. Lo gust per las finestras es dut al excés, y fins se sacrifica á ell la regularitat en las construccions: hi ha carrers ahont las fatxadas de las casas no están disposadas sobre una alineació ordinaria, sinó en ánguls entrants y sortints; lo qual doblant l' amplada de la superficie, afavoreix la multiplicitat de las finestras. Allí hont tal método no 's pot adoptar, practican en lo primer pis una classe de belveder ó volada, per medi de la qual part de la pessa ó saló 's troba com penjada sobre 'l carrer; la rodejan una, duas ó tres líneas de fiuestras, colocadas una sobre de l' altra, y tan juntas, que casi 's tocan totas en los tres fronts del cos avansat.

Los mercats públichs están tan ben provehits com ho puguin estar los millors d' Africa; s' hi troba tota mena de carn, fruytas verdas y secas, llegums, volatería, cassa y pesca en abundancia, pá bastant bó, ous y lacticinis. Lo país casi no produheix res, puig está en mitj d' un desert: més las produccions de Rosetta, de tot lo baix Egipte, de las costas de Siria, illas del Arxipelach, y costa d' Africa fins á Derna, arriban allí sense intermissió en barcas petitas; de manera que en l' article de subsistencias, Alexandría res deixa que desitjar, á pesar de las críticas circunstancias en que avuy se troba, privada del comers exterior á consecuencia de las guerras ab los cristians, y del interior per causa de las dels ma-

meluchs, d' ahont ve la falta de diner; á pesar també de la extrema dificultat dels trasports, y las devastacions de las tropas d' Elfi Bey, acampadas á curta distancia de la ciutat; á pesar de la fugida dels habitants del camp, inundació del estany Mareotis, causada per los inglesos durant la guerra d' Egipte, terrer perdut pera l' agricultura, que presentava abans més de cent cincuanta aduars establerts en sa superficie. Si ab tot y tantas circunstancias desfavorables, son tan ben surtits los mercats públichs; ¡quína devia ser l' abundancia en circunstancias més propicias!

La massa principal dels habitants d' Alexandría se compón d' árabes, es á dir, d' homes generalment ignorants y y grossers; mes lluny d' esser indócils y dolents ab los cristians, los serveixen y sufreixen sos capritxos é injusticias ab tanta paciencia com si fossin esclaus. Jo crech que anteriorment no era tan afable 'l poble ab los europeus, per la única rahó de las preocupacions religiosas; mes la expedició dels francesos los ha fet veure que 'l cristiá no aborreix al mussulmá, puig tenint la forsa suficient pera manar com senyor, tractava als habitants com germans. Circunstancias son aquestas que han produhit en aquells pobles una felís revolució. Las inmensas ventatjas de la civilisació, de la táctica militar, de la organisació política, de las arts y ciencias de las nacions europeas, que han tingut la ocasió de coneixer; las ideas filantrópicas comuns á totas las classes de la societat, que han tingut temps pera apreciar, los han inspirat una classe de respecte per las nacions, que tantas ventatjas posseheixen sobre los árabes y turchs, qual inferioritat respecte dels europeus regoneixen francament.

Las casas d' Alexandría tenen los terrats plans, com succeheix en tots los paissos ahont plou poch. Per gran que sia una escala sempre es estreta de grahons, y sols pot passarhi una persona.

A la entrada dels salons hi ha generalment un embá de fusta ab armaris, y formant en sa part superior una classe de gabinet ó palco, ab petitas balustradas ó ab gelosías, qual forma representa exactament una tribuna. Al entorn del saló y á la alsada de set peus, hi ha una post petita d' un peu d' ample, sobre la qual posan llibres ú altres objectes: lo fons

del saló l' ocupa una classe d' estrado ó banch de mitj peu d' alsada y tres d' ample, que s' exten per los dos costats com á una cuarta part de lo llarch del saló. Lo banch está cobert ab un matelás y un rengle de coixins grans arrimats á la paret. Tal es lo sofá turch que allí s' anomena *diuan* ó divan.

Moltas casas d' Alexandría tenen cisternas, mes com casi may plou, se veuhen obligats á durhi l' aygua del Nil en camells, quan sobreix en lo canal al temps de la inundació.

Los mercats se celebran en alguns carrers dels més amples de la ciutat, per no haberhi plassa bastant gran; la única que hi ha un poch espayosa está situada al exrém oriental de la ciutat. Dits carrers, destinats á la venda de géneros, están coberts de canyas, ramatje y estoras, y perfectament al abrich dels raigs del sol durant lo dia; pero á la nit regna la més profonda fosquetat. Quan considero que no obstant las facilitats que ofereix la ciutat als malfactors, may vaig sentir enrahonar de cap atentat mentres hi vaig viure, m' atreveixo á assegurar que no son los alexandrins tan dolents com se vol suposar.

A excepció de la gran mesquita, y de la del sant *Sidi Abulabbas,* pastor de la ciutat, qual sepulcre existeix en una de las capellas, las demés res contenen digne de menció. Mes es notable que la gran mesquita y altras moltas están al primer pis; y á peu pla hi ha botigas, magatzéms y habitacions.

En las formas del cult també vaig notar una adició que no he vist en occident. Abans de comensar la oració del divendres, molts cantors resan alguns versiculs en coro; surt després un vell, qu' arriba al peu de la escala ó tribuna del predicador, pren en la má una especie de bácul ó bastó llarch, y dret y de cara al poble, ab veu nassal y tremolosa fent un falset, com un vell á punt de espirar diu. *Allahu ak*^{i} *bàr, Allahu ak*^{i} *bàr.* Lo coro de cantors repeteix en música las mateixas paraulas. Cántanlas segona vegada, y després continúa lo vell tota la fórmula de la oració, y lo coro també la repeteix versicul per versicul. Per fí resa lo vell á mitja veu una sentencia del Coran, en que 's recomana la oració del divendres: allavors deixa son bácul, se retira, y l' imam comensa lo sermó. Aquesta petita adició que 's practica en totas las mesquitas d' Alexandría, no es pas indiferent; perque comunica al cult certa gravetat y unció.

Las mesquitas no son ricas, y la dotació dels ministres es escassa: l' imam de la mesquita hont jo acostumava anar, sols tenia al mes quatre piastras turcas; mes las almoynas ó donatius voluntaris dels fidels contribuheixen á la manutenció dels ministres.

Las magníficas mesquitas antigas de qu' enrahonan alguns viatjers, ja no existeixen; lo temps, los turchs y las guerras ho han destruhit tot. L' antich y magnífich sarcófach plé de geroglífichs de que fan menció los viatjers, també desaparegué, sembla qu' ha sigut transportat á Inglaterra.

Com los queviures se portan de punts distants, los preus son una mica alts en proporció dels altres paíssos del Africa qu' he visitat. Una gallina costa una piastra turca, lo parell de colomins trenta paras, la oka de carn de moltó cuaranta paras, la oka de pa deu paras, la d' oli xeixanta paras, la de mantega cent quinze paras. L' institut d' Egipte ha analisat la correspondencia de las midas, pesos y monedas. Resulta que la oka val cuaranta unsas, doscents trenta cinch grans del pés de Fransa. La relació de las monedas qu' están en us es de cuatre piastras y mitja turcas, cada una de cuaranta paras, per un duro espanyol, y de deu piastras y deu paras per un zequí d' or de Venecia.

Los queviures solen ser de bona calitat, mes l' aygua, que permaneix estancada en las cisternas, presenta sovint al fí del any molts insectes, tenintse de purificar artificialment pera ferla potable.

Dita aygua venia, com he dit ja, del Nil cada any á la época de la inundació, per un canal que la prenia á poca distancia de Ramanich, y á catorse lleugas de Alexandría, en línea recta; mes lo canal acaba de ser romput d' orde de Elfi Bey, prop de Damanhur, y la ciutat no té altra aygua que la salobre d' alguns pous, ó la que portan per mar.

Se sab que 'l antich far de Alexandría, mirat com una de las maravellas del mon, se troba situat en una isla poch distant del continent. Lo temps ha anat successivament depositant sorra entre la isla y la terra, y s' ha format un istme, sobre 'l qual se eleva la nova Alexandría. A un costat y altre hi ha altres tants ports. Abans de la espedició francesa los bastiments cristians sols podian entrar en lo port de llevant que es lo

pitjor; l' altre, al occident, se reserbava pera los baixells turchs; mes desde allavors los dos ports están oberts á totas las nacions.

Una barra que hi ha á la embocadura del port oriental, no deixa més que un pas molt estret; hi ha poch fons, que minva diariament per la inmensa cantitat de llastre que están tiranthi continuament los barcos. Aquest port está del tot descubert á la cuarta del N.; y 'ls vents de N. O., que 'n aquells paratjes son furiosos, causan frequents desastres. Lo port de ponent té un excelent fons, y está ben abrigat: poden fondejarhi tots los barcos de guerra, ó de cert número de toneladas. Més també camina á sa destrucció per la mateixa causa que terraplenará ab lo temps lo de llevant, es á dir, per la gran cantitat de llastre que hi tiran.

A la extremitat oriental de la isla, ahónt antigament existí lo far, hi ha una fortalesa ó torra de construcció árabe, que presenta bastant bon aspecte. Está elevada sobre una roca casi aislada, que 's comunica ab terra per un moll també mitj arruinat; y com los turchs jamay reedifican, aviat quedará aislada del tot. Aquella torra l' anomenan *far*, y la defensan algunas pessas de artillería y guarnició turca. L' extrém occidental de la península del far se diu *Ras-et-tinn,* ó Cap de las figueras, per lo gran número d' aquestos arbres que s' hi veyan en altre temps, y 's tallaren en las últimas guerras. En lo siti que ocupavan han fet los europeos construhir un llatzeret.

Alexandría está en regular estat de defensa; molts forts construhits per los francesos, alguns trossos de muralla renovats, ab sos fossos, algunas trinxeras y murallas obligarian á un atach complicat: ab tot y aquestas obras, pera tropas europeas, no poden considerarse més que com fortificacions de campanya. Casi tots los forts y reductes se van malmetent per la incuria dels enginyers, los quals no conservan los travalls; y com no hi ha revestiments, aviat quedarán arruinats. Per aquesta rahó es impossible que dita plassa, fins fentse esforsos extraordinaris de defensa puga sostenirse contra europeos; més respecte á árabes, mussulmans ó turchs, que son ignorantíssims en l' art militar, pot considerarse com plassa forta. Per lo demés, trobantse Alexandría casi aisla-

da á causa dels llachs Mareotis y Mahadie, sa defensa contra 'ls naturals d' Egipte se redueix á guardar los dos passos estrets per ahont se pot venir del continent; y tampoch seria difícil aislarla del tot. Mes aquesta mida aumentaria la dificultat d' abastir la ciutat, privántla per sempre de l' única aygua potable que 's pot procurar.

En lo recinte y sobre 'l terreno de l' antiga Alexandría hi ha alguns migrats jardins. A exepció de las palmeras, que semblan apropiadas al terrer, la vegetació no presenta més que plantas petitas y neulidas, lo qual prevé de no tenir los habitants altra aygua pera regar que la dels pous, que per altra part no es molt abundant.

Pera anar á passejar als jardins, ó passar d' un punt á l' altre de la eiutat, se serveixen d' ases d' especie tan petita, que 'ls que 'ls muntan tocan de peus á terra. Si son petits dits animals, en cambi son tant caminadors, que son pas ordinari equival al gran trot d' un caball. No pocas vegadas se veuhen, carregats ab lo genet, y encara ab pesos enormes, córrer sens parar d' un extrém de ciutat á l' altre com caballs de posta. Sos conductors van sempre á peu, y també á tot córrer pera poderlos seguir; lo qual ordinariament es materia de diversió per los espectadors. Jo vaig pendre la mida de tan interessants animals; lo terme mitj d' ella es ordinariament trenta nou polsadas de Fransa y molts sols ne tenen trenta set. ¡Quant útil no seria sa introducció en las grans ciutats d' Europa! Lo gasto que fan diariament no arriba á la cuarta part de lo que consum un caball ó una mula, y 'ls serveys que prestan son tan grans com los d' aquells.

Los caballs que 's venen á Alexandría son de totas las rassas d' Egipte, Arabia, Siria y Africa: n' hi ha pochs de bons; y 'ls que ho son los ramblers los fan pagar ben cars. Los estreps, molt més grans que en lo Marroch, tenen ánguls aguts, que serveixen pera punxar als caballs, perque ningú usa esperons. Aquí lo mateix que á Xipre, axís que un desmunta lo criat pren lo caball per la brida y 'l passeja á poch á poch cosa d' un quart, com pera fer passar per graus al animal al estat de repós, y es costúm á que may faltan, encare que 'l caball no haja fet cap carrera pesada.

Hi ha en la ciutat individuos que s' emplean en servir de

patjes de geneta y cuydar los caballs: los hi diuhen *sàïz*. Sempre que hi ha caballs pera comprar ó vendrer, arman embolichs en l' assumpto sortinthi sempre guanyant. Quan se surt á caball, lo saiz sol anar davant, ab un bastó de set ú vuyt peus, pintat de vert ó vermell, que porta perpendicular á la má. Los bajás y grans se fan precehir per gran número de saiz. Aquestos van de dos en dos, y per pochs que sian, lo corteig se sembla bastant á las professons que he vist á Europa.

Alexandría no te escolas pera las ciencias: l' art d' escriure está reduhit á las formas més grosseras. Com que 'ls mestres d' estudi no están subjectes á exámen ni inspecció particular, forman los carácters caligráfichs cada qual á son capritxo; en una paraula, alteran á son modo la forma de las lletras. Los coftes, grechs y juheus, y fins cada tribu, te sos rasgos y gradacions particulars; aixís es que no basta la vida d' un home pera apendrer á llegir correctament. Los que segueixen la carrera de las lletras, van á estudiar al Caire.

Los més respectables scheihs de la ciutat tenen també son rato de lectura en las mesquitas principals, lo qual contribuheix á difundir algun poch la instrucció. Pera fer ditas lecturas públicas, s' assenta 'l scheih sobre una catifa extesa en lo centre de la mesquita; al voltant y á certa distancia, los oyents forman un rotllo; los que van arrivant successivament ne forman altres darrera del primer, mes tots assentats á terra. Sobre una tauleta posada al mitj, hi ha un candelero ab un ciri vert. Devant del scheih s' assenta un llegidor ab uns papers á la má, que solen contenir articles dels principals comentadors del Coran. Comensa lo llegidor un versícul; més aixís que n' ha llegit algunas paraulas, l' interromp lo scheih, comentántlas més ó menys lleugerament, y á vegadas sobre una sola hi fa lo més extravagant comentari, y més extrany al text. Torna 'l llegidor á son tema, y 'l scheih á sos comentaris, parlant sempre en tó d' inspiració: de tant en tant se permet alguns acudits.

En la nit del dia 27 del mes d' *Archàb* se celebra l' ascenció ó rapte de nostre sant profeta. Feya cuatre horas que predicava lo scheih á la mesquita principal, quan vaig arribar pera fer ma oració. Després d' escoltarlo per algun temps, li

vaig dir á l' orella: *Sheih, sou home de ferro.* Se sonrigué, y sens vacilar digué en alta veu á la multitut que l' escoltava: *Sidi Ali Bey diu que soch un home de ferro; ab axió per avuy ja n' hi ha prou.* Pera la festa havian iluminat la mesquita ab moltas llantias; s' hi veyan á més algunas coronas de llum, d' ahont penjan fanalets de vidre de colors, que produhian un efecte magnífich.

Tot lo nivell de l' antiga Alexandría s' ha elevat considerablement per la sorra del mar que 'ls vents del O. trasportan sens may parar. Aquesta es la rahó de trobarse coberts de sorra tots los restes de la ciutat antiga, y per la mateixa se veuhen enterradas de molts peus las columnas que no han caygut y 'l obelisch. Si per aquest se calcula, sembla que 'l nivell de l' antiga Alexandría ha pujat de quinse á setse peus de Paris. Dita elevació es igual en tot lo desert que rodeja á Alexandría, y sembla ser produhida per la mateixa causa.

Los restes dels antichs edificis de pedra, enterrats en la sorra, son las pedreras ahont van los habitants de la nova Alexandría á buscar materials pera la construcció de sas casas. Dit espay está ademés minat per cisternas, algunas de las quals se veuhen adornadas ab diferentas ordes de columnas que sostenen archs uns sobre altres. Antigament existia una mesquita dita de las mil columnas.

Gran número d' aquestas, tretas d' entre las ruinas, havian sigut en diferentas fetxas dutas per los europeus fins á la vora del mar pera trasportarlas á son país; mes un dia que 's trobava la flota turca en lo port, sentint los capitans que la manavan no tenir un embarcader cómodo, las feren tirar al aygua, unas demunt de las altras, formant aixís en un instant un petit moll d' aquells preciosos objectes, que per segona vegada quedan enterrats en la sorra, y perduts pera 'l luxo del home. Lo citat embarcader, únich en sa classe, se troba situat en lo port d' occident.

Los obelischs, que també 's diuhen *Agullas de Cleopatra,* se veuhen en la extremitat oriental del port de llevant, prop d' una macissa torra, que li donan lo nom de torra rodona. Son dos, un dret y altre caygut: un y altre d' ull de serp de color de mahó, y coberts de geroglífichs ben conservats en algunas caras, y casi del tot esborrats en altras. S' han practi-

cat excavacions pera descubrirlos del tot. La base del obelisch que queda dret s' apoya sobre tres gradas de marbre blanch de petxinas.

Si 's tracta d' examinar quin pogué esser lo destí d'aquell doble monument, diré que, vejentlo construhit á la vora del mar y sa base casi al nivell del aygua, podrá considerarse com un embarcader, y que la posició dels dos obelischs devant de la torra del far, fa conjecturar que l' espay entre 'ls dos punts estava destinat á las naumaquias.

La columna nomenada de Pompeyo, colós tal vegada únich en son género, y de la mateixa pedra que 'ls obelischs, se compón de cuatre pessas que forman lo pedestal, la base, la canya y 'l capitell; la canya, que es d' una sola pedra, te xexanta tres peus una polsada tres líneas de longitut, sobre vuyt peus duas polsadas duas líneas de diámetro en sa part inferior. ¡Més quan enganyadors son los sentits del home! A cinquanta passas, la vista no 's dona encare compte del colós que te devant; la imaginació no queda ferida ab la presencia d' aquella massa, fins á estarhi á molt curta distancia; lo qual prevé de trobarse la columna aislada sobre una petita eminencia, sense tenir á prop cap objecte de dimensió ordinaria que serveixi d' escala de comparació. Los sentits se representan una gran columna y res més; mes quan s' arriba á la distancia de set ú vuyt passas, allavors, com si de cop s' esqueixés un vel devant dels ulls, es quan se coneix lo grandiós del monument. Nosaltres aprenem á veure tocant, y aquí l' ull no dona la mida del objecte fins que casi se 'l toca, ó quan menys fins que 's compara la dimensió de qualsevol de sas parts ab la de nostre cos. Llavors es quan un raig de llum sorpren de sobte nostra imaginació, y queda un espalmat de la gran massa que te al devant. No es la primera vegada que he experimentat aquest fenómeno d'óptica, que han explicat ab acert los inteligents. Los furats que hi ha al capitell indican haver sigut antigament coronat d' una estátua.

S' ignora absolutament la fetxa de la construcció de la columna y obelischs. Los noms que se 'ls donan de *Cleopatra* y *Pompeyo* no poden considerarse sinó com denominacions modernas: perqué indubtablement son monuments molt anteriors als personatjes quals noms portan. Lo de *Se-*

vero, que li donan altres á la columna, es encare molt més absurdo, puig son orígen revela la ignorancia del llenguatge árabe. Aquells pobles l' anomenan *Lo Suari*, nom que significa *la columna*, y que per la imperfecció de la escriptura árabe s' escriu ab los mateixos carácters ó lletras que la paraula *Severo*, que es lo que ha ocasionat l' erro.

Alguns árabes instruhits pensan que la columna es obra d' Alexandre, que ells anomenan *Scander;* mes jo he trobat en altres sabis del país una tradició més respectable y análoga á la naturalesa y grandesa del objecte. Diu, donchs, la citada tradició, que la columna s' elevá desde 'l temps y pera 'l cult d' Hércules, que ells anomenan *Scander-lo-Carneim*, es á dir, *Alexandre dels dos sigles*, perque la tradició es que visqué dos sigles; y no *Alexandre dels dos corns*, com han traduhit alguns autors: *Carn* vol dir *sigle; carneinn*, que es lo dual de *carn*, significa *dos sigles.*

Las catacumbas ó grutas que componian l' antiga *Necropolis ó ciutat dels morts* son també objecte digne de la atenció del viatjer. N' hi ha de tallats á la roca, en forma de cambras més ó menos grans, ab un, dos y tres rengles de nitxos destinats á rebrer los cadavres. Prop de la habitació d' un morabit anomenat *Sidi-lo-Pabbari*, s' hi veu una especie de carrer, compost solsament de catacumbas y situat al peu de dos pujols un devant del altre. Un dels costats está casi totalment cobert de sorra, á excepció d' una catacumba gran per demés, puig conté tres salas y gran número de nitxos; lo costat oposat conté onze catacumbas, de las quals, algunas se conservan perfectament, y tenen tres rengles de nitxos uns sobre altres.

Las grutas més magníficas se troban á distancia de duas millas al SO. de la ciutat. Sembla que serviren de sepulcre als antichs reys d' Egipte; avuy están malmesas, y encare destruhidas en molts paratjes; gran part está obstruhida per la runa y sorra, perque 'l sostre cau. Per lo mateix es molt incómodo penetrarhi, lo que no 's pot fer sinó arrastrantse per terra. Abans de ficarshi es prudent enjegar alguns tirs de fusell ó pistola, tant pera espantar á las bestias féstegas que se solen abrigar en aquella trista morada, com pera posar l' ayre en moviment Després s' hi entra ab llums, y ab

una corda que serveix de guía de tornada y qual extremitat se lliga á la porta.

Regna un calor excessiu en l' interior d' aquellas grutas, y se sua en ellas com en un bany de vapor; de manera que al sortir nos vegérem obligats á detenirnos mitja hora en lo vestíbul d' entrada, pera aixugarnos la suhor, y posarnos gradualment á la temperatura exterior. Las tenebras son tan espessas, que ab la claror de moltas atxas tot just s' arriba á distingir de prop alguna cosa, fins després d' estarhi prop d' una hora, y d' haber rebut la retina tota la dilatació de que es susceptible.

Las bestias fréstegas que habitan las catacumbas hi duhen sa presa pera devorarla, puig vegerem lo trespol cubert d' ossos de tota mena d' animals, molts dels quals semblava menjats de poch. No hi ha rataspinyadas com en las catacumbas d' Amatunta, mes sí gran número de *falens* ó papallonas nocturnas, y moscas de colors brillants com cantáridas. També s' hi veuhen calapats, quals caus penetran fins á terra, hont troban aygua á molt poca fondaria; sa pell es d' un blanch gris, y sembla polsosa. Tals son los habitants d' aquellas moradas sepulcrals que preparà l'home ab tant luxo pera eternisar la existencia de sas mortals despullas. Los cossos que va depositar allí la vanitat, convertits en pols ja fa temps, no han deixat rastre, y fins ignorém los noms dels que manaren obrir aquells monuments. La roca que 'ls compon es de sorra granítica lligada ab un glúten calís.

A pocas passas al O. de las catacumbas reals, s' hi veuhen los banys de *Cleopatra*. Son tres pessas obertas en la roca, á tall de safreig, de forma casi quadrada, y d' onse peus poch més ó menys de costat. L' aygua del mar pot entrar allí per tres oberturas, elevadas alguns peus de terra: disposició que fa créurer que haguessen sigut realment banys... ¡Uns banys al costat de la morada dels morts! ¿Per quí, y en quin temps foren construhits? Res, absolutament res conexém d'aquellas remotas fetxas. ¡Oh pérdua irreparable de la biblioteca d' Alexandría! Mes respectem la decisió del califa del major dels profetas.

Seguint la vora del mar cap al O., hi ha á distancia de dos lleugas la habitació del morabit *Sidi lo Ajami*. En aquell indret desembarcá l' exercit francés.

CAPITOL X

Llachs Mahadie y Mareotis. — Habitants d' Alexandría. — Música. — Correspondencia. — Clima. — Notas históricas.—Firma del capitá baxá.

He dit ja que la rodalia d'Alexandría se troba circunscrita y casi aislada per lo mar Mediterrá al N., y per lo llach Mareotis al S.

Antigament s' omplenava aquest llach ab l' aygua del Nil; mes havent sigut tallat cap á la segona época lo *bras Canópich,* com també lo canal que venia de la part superior, y careixent de comunicació ab la mar y ab cap altre riu, s' aná evaporant de mica en mica, y quedá transformat en un camp fértil y cobert d' habitacions.

Lo mateix succehí ab lo llach Mahadie, encare que estava resguardat dels cops del mar per una forta muralla que s' extenia desde la part de llevant fins al fons de la badía d' Abukir.

Ab lo temps també 's trencá la resclosa del llach Mahadie; l' aygua inundá lo lloch que ocupava, y com han deixat que s' anés malmetent la obertura del dich, es ja impossible restituhirlo á son estat primitiu.

Los llachs Mahadie y Mareotis están separats per una llengua de terra molt estreta, per la qual passa lo canal d' Alexandría, y que tallaren los inglesos en temps de la espedició francesa. L' aygua del llach Mahadie que ve del mar, s'estengué per lo terreno que abans ocupava lo llach Mareotis y cent cincuanta aduars quedaren negats perdentse molts milers de mojadas de terra vejetal. De resultas d' aixó Alexandría se troba privada d' aygua potable.

Per una fortuna singular, lo célebre *Genib-Effendi,* tres

anys després lográ á costa d' innumerables sacrificis, restablir lo canal per medi d' un terraplé format sobre estacas, tapant lo trench fet per los inglesos. Desgraciadament se va també malmetent aquesta obra, y la dessidia natural dels mussulmans deixará arribar lo dia en que l' aygua del llach Mahadie trenqui altra vegada la dich, ó inundi novament lo llach Mareotis, que 's va ja assecant y reduhint de dia en dia per la evaporisació. Si això passa veig difícil trobar un segon Genib-Effendi. Tot lo terreno que abandona l' aygua en las voras del llach al evaporarse, queda cubert d' una capa de sal marina perfectament blanca. La recolecció d' aquesta sal pertany al gobernador d' Alexandría, que treu d' allí anyalment grans sumas. Més ningú 's recorda de conservar ó reparar lo dich.

Lo llach Mahadie abunda molt en peix, haventhi sempre ocupats molts barcos en la pesca. Portan sols una vela llatina, y navegan per lo llach fins á sa embocadura en lo fons de la badía de Abukir. Habent visitat dita embocadura en lo mes de Juliol, vaig veure que l' aygua del llach era molts graus més calenta que la del mar, tant en la embocadura com á lo llarch de la llengua de terra que separa abduas ayguas, y qual amplada podrá ser de divuyt á vint peus.

Lo terreno sobre qu' está situada Alexandría, entre 'ls dos llachs y 'l mar, no es més que un desert de sorra movedissa sens altra senyal de vejetació qu' algunas matas de barrella. Més á pochs peus de fondaria hi ha una vena d'aygua més ó menys salobre, y casi potable en certs paratjes. Per aquesta rahó se veuhen plantacions de melons, figueras y palmeras per lo costat de Abukir, hont sembla impossible tota vejetació. Los caballs s' enfonzan en la sorra fins al estrep.

Lo modo de plantar melons consisteix en obrir amples valls de cuaranta cinch á xexanta peus de longitut, y de vuyt á deu de profontitat, que costan poch atesa la movilitat de la sorra. Més pera impedir que torni á cáurer, se veuhen obligats á donar molta inclinació á las parets dels valls, que en consecuencia son molt amples en la part superior, mentres en lo fons apenas tenen un peu. Allí sembran un rengle de llevors en tota la llargada del vall: las plantas se van agarrant y pujan per los costats. Com las arrels troban aviat aygua,

las plantas prenen vigorós increment. Així cada plantació es un conjunt de valls un al costat de l' altre. Se conresan del mateix modo alguns ceps.

Las figueras se troban rodejadas de palmas secas, que abrassan y cubreixen exactament l' espay comprés entre las brancas de la figuera y 'l sorral. D' aquest modo se preserva del sol lo terreno qu' está al peu de l' arbre, s' impideix que 'l vent acumule sorra, se manté la humitat y frescor, y 's defensa 'l fruyt de mans extranyas y dels animals del desert. Quan hi ha tres ó cuatre figueras juntas, estant tan prop una d' altre, que sas brancas s' enllassan, y á benefici del tancat s' encontren defensadas del sol y sorra, com si fossen sols un árbre. ¡Quin gust se sent, y com alegra la vista y 'l cor l' espectacle de la cultura, quan, després d' haberse fatigat lo físich y moral en la vasta aridés del desert, se troba un siti plantat de figueras, ceps y melons! En aquest despoblat lloch no 's descubreixen més que cuatre ó sis aduars, quals habitants viuhen pobrement ab un reduhit número de caps de bestiar.

Poblan lo desert gran número de *xacals,* llargandaixos y una prodigiosa multitut de *gerbos,* animalets molt bonichs, sobre 'ls quals hi ha una excelent disertació del viatjer Sonnini.

La confosa mescla dels habitants d' Alexandría, que son un compost de totas las nacions, fá que s' enrahonin allí totas las llenguas; perqué en aquesta moderna Babel s' olvida casi l' idioma matern pera parlarne molts y donarse á entendrer. Los noys aprenen sens mestre tres ó cuatre llenguas alhora, llenguas que jamay saben ab perfecció. Se pot dir que es Alexandría lo pitjor punt del mon pera apendre un idioma.

Los coftes, descendents, com se sab, dels antichs habitants d' Alexandría y Egipte, avuy estan reduhits á un miler d' indivíduos, dedicats generalment al comers. Tenian en altre temps pera son cult un temple magnífich, qu' ha sigut arrasat pera posar en descubert los fochs de la plassa.

Sols quedan en Alexandría unas cuaranta familias gregas domiciliadas; pero hi ha gran número de grechs de pas, perqué la major part dels barcos qu' entran son grechs ó servits per tripulació grega. Hi ha una iglesia y un convent d' aquesta relligió, hont resideixen lo bisbe y 'l *patriarca*

d' Alexandría, subjecte apreciable y molt instruhit. No faltan alguns siris católichs, que fan petits negocis de géneros de liquidació.

Alexandría conté més de trescents juheus establerts, ocupats en lo comers y agiotatge y que mantenen correspondencias molt activas ab Liorna quan las circunstancias ho permeten. Tenen actualment duas petitas sinagogas provisionals, perqué la gran sigué arruinada per los europeus.

Los cristians y juheus del país vesteixen lo trajo llarch oriental, y no 's diferencían entre ells. Los turchs y árabes los tractan bé; aixís es que atenen á sos negocis, practican sa relligió, celebran sas festas, y ostentan tot lo luxo que 'ls acomoda, segons sos medis, ab entera llibertat, y sens temor de vexacions.

Aquí també, com en tot llevant, son coneguts los europeos ab lo nom de franchs. Son número, que pujará á doscents, presenta una mostra de totas las nacions. En temps de pau, ocupats en lo comers, no pensan sinó en sos negocis. Satisfets ab sas ganancias, viuhen tranquilament dintre de la comoditat; pero en la época de ma residencia, desvagats a causa de la casi total interrupció del comers, irritats ab la consideració de lo que perdian cada any, ab l' agotament de tots los recursos, comprant los géneros á preu alt y no guanyant en sas especulacions, la major part estavan en un estat de tristesa inesplicable. La més petita cosa los irritaba á uns contra 'ls altres; lo més xich deute, ó 'l menor assumpto de comers, produhía processos interminables. Aixís es que estavan tots tan renyits ó dividits que era casi impossible reunir en una casa una societat de quinze á vint personas.

Los franchs y sas donas vesteixen á la europea, ab tot lo luxo, esmero y gust de la moda. Viuhen en un barri molt semblant á una ciutat d' Europa. Homes y donas surten lliurement dia y nit, tocan instruments, y cantan per los carrers, sense que may un mussulmá se permeti ab ells lo més lleujer insult, la menor descortesía. Aquesta llibertat s' exten també fins als protegits dels consulats, que, vestits á la europea, disfrutan dels mateixos privilegis que 'ls europeus, encare que sian juheus. ¡Quína diferencia d' aixó ab lo passa al regne de Marroch!

Los católichs tenen una iglesia y convent que están baix la protecció de Fransa, com tots los establiments d' aquesta classe que manté Espanya á Llevant.

Las donas del país, sian cristianas ó juevas, surten ab vel, y viuhen retiradas com las mussulmanas, mentres que las europeas disfrutan de la mateixa llibertat que en sa nació. Entre las cristianas y juevas del país n' hi ha d' hermosas. Si hem de jutjar de la bellesa de las mussulmanas per las formas de sos fills, no podrém deixar de formar péssima opinió; perque tots los noys mussulmans tenen formas repugnants, ventre gros, camas curtas y tortas, cap disforme y desproporcionat, ulls casi tots afectats d' oftalmía y lleganyosos, color moreno groch ó moreno verdós. Aquest conjunt desagradable que 's veu en casi tots los noys, no dona elevada idea de la bellesa y netedat de sas mares; tant més quant los fills d' europeas, nascuts y criats en lo país, son tan hermosos y ben formats com en la patria de sos pares. ¡Quant diferents son los noys mussulmans á Fez, hont se veuhen caras casi d' ángel!

Alexandría sols te dos banys públichs y allí 's veuhen indistintament personas de tots cults. Lo millor, situat fora de la ciutat, está enrajolat de bonichs marbres trets de las ruinas y bastant ben servit. Hi vaig anar de nit, acompanyat dels principals scheihs. Me guardaren la atenció de tenir oberta la porta de la ciutat fins á ma tornada, que no se verificá abans de mitja nit.

Las arts han conservat la tosquedat que s' adverteix en Africa per tot arreu. Vaig veure no obstant un bon rellotjer, un pintor de casas y alguns altres artistas europeus, tals com un sombrerer, dos sabaters, tres apotecaris, un dels quals era molt instruhit y alguns nomenats metjes, encare que sols un era passador.

Dech aquí rectificar un erro considerable del sabi viatjer inglés M. Brown.

«Se fabrican á Alexandría, diu, fanals y ampollas de vidre vert y blanch; s' emplea per aixó lo natrum, en lloch d' altre álcali, y la platja baixa de las costas d' Egipte subministra sorra excelent.»

No n'hi ha prou pera una fábrica de vidre de tenir l' álcali y la sorra. Lo primer article y fins lo més important, es lo com-

bustible, y d' aquest no n' hi ha á Alexandría. Aixis lo afirmat per Mr. Brown me sembla impossible He preguntat sobre aixó ab alguns habitants, que m' han assegurat que may ha existit cap fábrica de vidre á Alexandría. M' he informat més especialment sobre las fetxas anteriors, y tots m' han confirmat lo que jo ja creya. En efecte, basta lo més senzill raciocini pera fer compendrer que seria extravagancia pensar en establir fábricas de vidre en un país hont la llenya li duhen per mar desde Turquía

Aquí com en altras parts acostuman los mussulmans solemnisar la circuncisió de sos fills. Cumpleixen ab aquesta cerimonia en totas edats, fins á dotze anys, encar que lo comú es en la primera infancia. Passejan solemnement al neófits per los carrers ben vestits y sobre caballs ricament guarnits y precedits de dolsaynas y timbals.

Aquesta música es com la del Marroch: res d' armonía, una melodía detestable y crits aguts en lloch de cant: heus aquí lo que conmou als habitants fins á ferlos llensar llágrimas.

La música turca, encar que del mateix género que la árabe, té millor composició, puig al menys se veuhen algunas cadencias ben terminadas. Lo capitá-baixá de la Porta Otomana que hi havia á Alexandría, tenia la bondat de enviarme sa orquesta cada dia, lo qual me posá en estat de poderla apreciar.

Aquesta orquesta de cámara de S. A. se compon de cinch músichs y un *schaux* ó director que sempre 'ls acompanya. Tocan cuatre instruments: un salteri, que tocan ab unas petitas baquetas y qual caballet del mitj se troba colocat de modo que las cordas sonan sobre l' esquerra la octava del tó que donan sobre la dreta; una viola ab sis cordas, trempada ab la progressió de *do*, *mi*, *sol*, *do;* una especia de dolsayna de só molt agradable, que té alguna analogía ab lo baixó, ó més bé ab la corneta inglesa; en fí dos petits timbals acordats á la quinta, en lloch de la cuarta com en Europa y que 's tocan picantlos suament ab las puntas dels dits Lo quint músich canta, pero no toca cap instrument.

Cada vegada que dita orquesta venia á casa á passar la vetlla, lo schaux entrava fentme un cumpliment de part de

S. A. Los músichs se sentavan á terra formant simicercol devant del meu sofá. Ja duyan los instruments trempats y á una senyal meva, comensavan per un *adagi,* en lo qual un dels instruments seguia lo tema. Los demés feyan un baix contínuo, y tocavan *pianíssim,* no tocant llavors los timbals. Fins aquí era tolerable y casi agradable en certs punts; més aviat comensava un *andante* ó *alegro,* en lo que prenian part los timbals: llavors era quan las veus ó instruments se esforsavan en vá pera posarse al unísono, y mas orellas, acostumadas á una música regular, purgavan los ratos agradables que s' habian dat en Europa.

Al cap d' un cuart cessava 'l cant y continuavan tocant los instruments: per fí paravan los timbals y venia un adagi semblant al primer. Desprès d' aquesta pessa, los músichs me feyan una cortesía, y s' acabava lo primer acte. Se 'ls hi servía café. Donavan després altre segon acte, ab las mateixas ceremonias y en tot semblant al primer. Jo aplaudia son talent músich, y 'ls feya algunas preguntas. En fí després d' encarregar al schaux presentés mos respectes á S. A. los hi donava una petita gratificació, y se n' anavan contents. La escena que acabo de referir se renová més de cent vegadas durant la residencia del capitá-baixá á Alexandría.

Considerant lo gran comers d' aquesta ciutat, es ben extrany que no hi haja oficinas públicas de correus: las correspondencias se fan del modo més ridícul y grosser. Los patrons dels barquets que venen sovint de Smirna, de Constantinopla y altres punts, s' encarregan de las cartas pera Alexandría, ó voluntariament ó per especulació particular. A sa arribada recorren los carrers y casas ab las cartas dintre un mocador ó sach que duhen á la má. Devegadas al treure las cartas del paquet cauhen en lo carrer y 's perden. Qualsevol que crega que li han d' arribar cartas deté al portador en son camí y li demana 'l sach. Aquest, que ordinariament no sab llegir l' árabe ni 'l europeu, li dona, y d' aquest modo poden alguns indiscrets fer passar per sas mans tota la correspondencia de la ciutat ab pretext de buscar las cartas que suposan las hi dirigeixen; fer inventari del sach, pendre las que 'ls hi convinga, y mitjansant una petita gratificació al portador, entornarsen tranquilament després d' haver

violat tal vegada los secrets dels particulars y atentat contra la fé pública. Jo 'm feya creus de veure exposats d' aquesta manera l' honor y fortuna dels particulars y 'ls interessos polítichs de las diferentas nacions que tenen cónsuls á Alexandría. Vaig donar la idea d' un establiment públich de correus, més las cuestions particulars dels europeus oposaren sempre á mas ideas un obstacle insuperable.

Per més que la temperatura d' Alexandría sía cálida, no ho es en proporció de sa posició geográfica. Es veritat que al estiu lo sol crema; més los vents de N. O. ó de mar, que regnan continuament, temperan l' atmósfera á la sombra, hont lo termómetro en los mesos de Juliol y Agost no puja visiblement més enllá dels vint á vintidos graus de Reaumur, terme de calor d' un estiu ordinari en Europa. Durant ma permanencia los vents de mar bufaren contínuament, l' ayre casi sempre sigué humit y 'l higrómetro marcá un grau d' humitat molt elevat los dias que devía deixarse sentir la calor més excessiva.

La oftalmia, considerada com la única malaltía endémica del país, me sembla prevé d' una causa purament mecánica: tal es sens dupte l' efecte d' alguns grans de sorra impalpables que voleyan sempre per l'ayre en aquell país. Penetrant aquesta sorra en l' ull, produheix en éll una mena de picó que obliga á fregarsel. Com l' ull se troba ordinariament irritat per la reflexió del sol y la pols salada, aixis que la sorra ha entrat en l' ull, la menor fricció trenca la pell y produheix una inflamació. Molt pochs n' hi ha que escapin d' aquesta malaltía. En quant á mi, quan sentia en l' ull un cos extrany, no feya cas de la picó, y ab aquesta sola precaució me vaig preservar de la malaltía.

No vaig ser tan cuidadós ab las variacions de temperatura en la tardor, las quals son tan repentinas que en l' espay de tres ó cuatre horas, s'experimentan variacions considerables de fret y calor. Se pot un preparar contra aquestos efectes posantse bastante roba. Ab tot y aquestas precaucions, vaig sofrir duas indisposicions per dita causa.

Encar que la historia dels paissos que he visitat me sembla objecte extrany al itinerari de mos viatjes, no obstant la singular situació política d' Egipte, país que no té soberá ter-

ritorial, y gosa d' una classe d' independencia anárquica, exigeix atenció particular. Donaré, donchs, seguint las noticias que se m' han donat, una idea de sa situació, desde la expedició dels francesos fins al temps de ma partida pera la Meca.

Sapigut es que un grapat de francesos que ocupavan l' Egipte tingué que cedir als esforsos reunits d' un exércit inglés de 23,400 homes, manats per lo general Abercromby; d' altre de turchs de 6,000 homes, desembarcat en Abukir, á las órdres d' Hassan Bajá capitá de la Porta Otomana; altre inglés de 6,000 homes, al mando del general Baird, desembarcat en Suez; altre cuart exércit turch de 28,300, vingut de la Siria, y manat per lo gran-visir; lo qual unit á 27,000 mariners ó empleats, suma un total de 90,700 homes. Per medi, donchs, d' aquestas forsas, quedá l' Egipte en poder dels inglesos y turchs.

Algun temps després, de resultas del tractat d' Amiens, los inglesos evacuaren lo país, Hassan Bajá se retirá y 'l gobern d' Egipte quedá en mans de Mehemet Bajá, ab un cos de tropas turcas, qual major part se componia d' albanesos ó arnautas.

No tardaren los albanesos en rebelarse contra lo baixá turch, y cridaren als mameluchs, que vivían retirats en l' alt Egipte. Aquestos, ab son carácter dominant, s' apoderaren ben aviat del gobern, y 'ls arnautas no foren més que mers soldats á soldada del bey. Mes aviat cansats de la dominació dels mameluchs, se revelaren contra ells, y 'n materen molts. Los que quedaren se retiraren al alt Egipte. Al principi de la revolució del Caire, lo valent Osman Bey Bardissi, se trobava en sa casa sense tenir á sas ordres més que uns vint mameluchs. Anaren á atacarlo milers de arnautas: maná ensellar tranquilament sos caballs, y de cop, manant obrir las portas, caygué com un llamp sobre los arnautas, passá per sobre d' ells ab sa petita escolta, y 's retirá al alt Egipte, d' hont no s' ha mogut. Segons sembla aquesta revolució sigué organisada per Kursuf Baixá, gobernador d'Alexandría, y 'ls scheihs del Caire tampoch ignoravan la intriga.

Kursuf marxá sense detenirse á aquesta ciutat, y prengué 'l mando d' Egipte. Més los arnautas, sempre inquiets, exci-

tats també per los scheihs del Caire, destituhiren á Kursuf, y posaren en son lloch á Mehemet Ali, baixá actual.

Mentres los mameluchs estavan en lo Caire, la Porta Otomana nombrá per gobernador d' Alexandría al inquiet Ali Bajá, que ja s' havía donat á conéixer durant la revolució de Trípoli en Berbería, hont per algun temps havia sigut baixá intrús. Arribá ab instruccions d' abatre lo poder dels arnautas y mameluchs y restituhir l' Egipte á la obediencia de la Porta. Lo seguía un cos de tropas dignas de tal jefe: arribava á tal punt sa indisciplina, desordre y llicencia, que tot sovint tiravan á las personas que trobavan pel carrer, y las matavan, duts solsament per son bárbre capritxo. Los europeus mateixos y sas casas no estavan al abrich de sas violencias: un dels cónsuls establerts en Alexandría m' ensenyá algunas balas que havia recullit en los cuartos de casa seva, d' escopetadas enjegadas per aquells bandolers al seus balcons. Per sa part Ali Bajá, l' home més crudel que puga imaginarse, no passava dia que no fes donar garrot á algunas víctimas, y tirar sos cossos al mar, al mateix temps que feya assesinar á altres secretament en las catacumbas. Tal era lo carácter del home que la Porta enviava á Egipte pera tornársel á fer seu.

Havent sigut infructuosas totas las reclamacions dels cónsuls europeus pera posar un fre als excessos de sas tropas; prengueren en fi la resolució d' embarcarse ab sas familias en una fragata que 's trobava en lo port, y desde allí 's queixaren á sos respectius embaixadors á Constantinopla.

Temerós Ali-Bajá de las consecuencias d' aquest pas dels cónsuls, los proposá entrar en negociacions, accedint per últim á la proposició que 'ls hi va fer de tornar á terra y restituhirse á sas casas, desprès d' haver estat á bordo quinze dias, y fet una solemne capitulació ab lo baixá.

Terminat aquest assumpto, lográ dels mameluchs y arnautas que 'l deixessin anar al Caire sense tropas. Tot just arribá, que sa gent, que també avansava, fou sorpresa y derrotada en lo camí. A consecuencia, Ali-Bajá rebé la orde de sortir del Caire y del país per lo camí de la Siria. Sortí escoltat per un destacament de mameluchs: mes al cap de tres dias, haventse aquestos quedat endarrera, feren foch

sobre 'l baixá y sa comitiva, y 'ls assessinaren á tots. Mentres passava aixó, la política anava preparant una revolució molt més important pera l' Egipte y pera lo comers europeu de llevant, si no s' hagués desbaratat.

Quan los inglesos evacuaren l' Egipte, lo mameluch *Elfi Bey*, esclau y un dels hereus de Murat Bey, marxá ab ells á Malta ab intenció de passar á Lóndres. Com las circunstancias políticas variavan á cada moment, y la importancia de la persona d' Elfi Bey caminava ab sas vicissituts, cansat de la poca consideració que li tenian los inglesos á Malta, resolgué entaular relacions ab la Fransa; y estava á punt de marxar allá, quan los inglesos li oferiren una fragata, en que s' embarcá pera Lóndres. Desembarcat ja tractá de lo que convenia á sa ambició ab los interessos de la Gran-Bretanya. En sa consecuencia se li facilitaren fondos y medis pera prosperar y s' arreglá lo plan de conducta que 's devia observar á Egipte.

Ple de presents y riquesas, se restituhí Elfi á Egipte en una fragata inglesa. Osman Bey Bardissi, que entre 'ls beys mameluchs era 'l que tenia més influencia, y era lo més valent, tement lo poder d' Elfi, esperá 'l moment de la arribada de son enemich. Axís que ho sapigué prengué sas midas pera ferlo enmatzinar; portant son odi fins al extrem d' enviar alguns escabots pel camí pera ferlo assessinar, cas que 's lliurés de las matzinas. ¡Desgraciada política assiática, que sempre va armada d' aquestas y del punyal!

Elfi sospitá, ó tal vegada rebé avís secret del perill que corria, y escapá á més correr atravessant lo desert, sol, sense diner, y en l' abandono més complert. Se conta que en sa fugida, havent entrat, sense saberho, en la tenda d' un beduí, enemich seu, en ocasió de trobarse sola la dona, ocultá son nom pera obtenir socorros. Espantada ella del perill del fugitiu, li doná queviures y aygua, pregantli que s' allunyés tot seguit, perque son marit, á qui nombrá, era son mortal enemich. Elfi seguí lo consell, y fugí. De retorn lo beduí, sa dona li contá lo que li passá mentres era fora. Plé de furor, pero animat al mateix temps dels més nobles sentiments, respongué: «¡Muller!... si l' hagués trobat aquí, no sé lo que hauria fet... potser l' hauria mort... mes... també t' hauria

mort á tú, si no li haguesses dat hospitalitat y sòcorro.» Rasgo admirable, y del que no faltan exemples en la historia.

Tot lo magnífich equipatje y preciosos efectes que Elfi portá de Lóndres foren després de sa fugida saquejats, destrossats y venuts.

Havéntseli agregat alguns mameluchs, s' establí en lo desert. Ab lo diner que feren arribar á sas mans los inglesos, pogué formarse un partit, ab lo qual subjectá alguns aduars, y tribus y tot, y aná á bloquejar la ciutat de Damanhur, aprop d' Alexandría. Mes los habitants, que s' havian declarat contra Elfi, s' han defensat per espay de dos anys fins ara, ab una curta guarnició d' arnautas.

En aquest temps los inglesos y 'ls agents d' Elfi obtingueren firmans del Gran-Senyor pera constituhir á Elfi Bey *Schèih-lo-Belèd,* es á dir, primpcep feudatari d' Egipte.

La Porta enviá al capitá-baixá ab tota la escuadra otomana, á fi de fer executar los firmans; enviá també á Mussa, baixá de Salónica, ab algunas tropas en calitat de baixá del Caire; mes Mehemet-Ali, y 'ls scheihs de la ciutat s' oposaren á semblant disposició, y per medi de novas negociacions ab lo capitá-baixá y la cort de Constantinopla, obtingueren nous firmans á favor de Mehemet-Ali. Lo capitá-baixá y Mussa Bajá se retiraren, sense fer res, lo 18 d' Octubre de 1806. Elfi Bey quedá sol y abandonat en lo desert. Aquest fou sens dubte un cop fatal pera 'ls inglesos, que perderen lo fruyt de tants sacrificis, y la ventatja de quedar amos del comers d' Egipte. Per lo demés, jo sols dich lo que m' han contat sense garantir res, perque no responch més que de lo que veig; y encar que tant lo capitá-baixá com Mussa Baixá hagin tingut la bondat de prodigarme las mostras més inequívocas de consideració y amistat, desde 'l primer dia fins al derrer, mon carácter, més propens á la contemplació de la naturalesa que á las intrigas dels homes, m' ha mantingut sempre distant de tals assumptos.

Durant ma permanencia, vaig fer algunas adquisicions interessants d' objectes d' historia natural y antiguetats. Havia dissecat un bonich peix volador, pescat en aquella costa; mes com las bestiolas lo comensavan á malmetre lo vaig dibuixar.

Vaig passar dinou dias, acampat ab ma gent, fora de las murallas de la antiga Alexandría, á poca distancia de las avansadas d' Elfi. Vaig pendre 'ls banys de mar, y vaig formar una bonica colecció de plantas marinas, que vaig extreure vivas del fons de l' aygua; traguent també la vista general d' Alexandría. La capitá-baixá tingué la bondat d' enviarme son metje casi cada dia, que venia per mar en una llanxa; m' enviava també dolsos, y altras futesas que creya 'm serian agradables. La vigilia de la seva sortida d' Alexandría tingué la finesa de donarme, sense jo solicitarho, una carta de recomanació pera Mehemed Ali, altra pera 'l baixá de Damasch y un firman pera 'l sultá scherif de la Meca. Las duas cartas anavan tancadas, mes lo firman estava enrotllat en una bossa de satí blanch, tancada ab un cordó de seda, ab una mica de cera vermella tova, y un trosset de paper per fora, que tenia la direcció ó sobre. Lo firman anava concebut en aquestos termes:

«DEU LO CONSERVI

Al primpcep ilustre, gloria dels primpceps, hereu dels profetas de la gloria divina.

»Vos presento mos respectes ab tanta major sumissió y humilitat, en quant aquestos sentiments prevenen d' un cor que vos es apassionat baix lo doble aspecte d' estimació y santa fidelitat.

»Lo portador de la present, nomenat Ali-Bey, es un senyor al servey de sa majestat Muley Ismael, rey del Marroch. Ha vingut aquí ab intenció de cumplir lo deber que prescriu la relligió. Ha permanescut algun temps en Alexandría, y surt avuy pera Arabia, hont desitja obtenir perdó de sos pecats, cumplint lo vot de son cor y 'l de sa relligió. Després d' haver donat en la terra l' exemple de totas las virtuts, vol anar á visitar los llochs sants, y tornar després á sa llar. Mon cor m'obliga á recomanarvos á dit senyor, no tant per trobarse al servey de sa majestat lo rey Muley Ismael, com per la admiració que m' inspiran sas virtuts y talents. Per lo demés, quan se vos presenti, y pugau coneixel y apreciarlo, no tar-

dareu en veure que ab ell porta la recomanació, sense necessitat de la meva. No obstant vos escrich aquesta carta, pera aprofitar la felís ocasió de presentarvos mos respectes, y demanar vostra santa benedicció.

»Crech, donchs, que en consideració á un senyor que está al servey de sa majestat lo rey Muley Ismael, y á favor de las virtuts y talents que l' adornan, lo distingireu del número dels que se vos presentan. M' atreveixo á esperar, que al tenir la satisfacció de presentarseus lo rebreu ab generositat y bondat. Deu vos conservi y allargui vostres dias.

»Aquell á qui sosté la misericordia del Altíssim.

Firmat L' HAGE MOHAMET, almirall del mar.»

Lo sobrescrit deya aixís:

»*Al respectat de la potencia Otomana, nobilíssim, majestuosíssim y reverendíssim scherif de la santa Meca.*

Lo precedent firman, escrit sens tenirne jo noticia conté dos erros: lo primer donar lo nom de Muley Ismael al emperador del Marroch, que 's nomena Muley Soliman: lo segon suposarme al servey d' aquell primpcep, lo qual no es cert, encar que 'ls mogrebins ó marroquins que hi havia á Alexandría ho diguessen pera ferme passar á la opinió pública per un agregat á sa nació: mes tant sols desprès d' escrit lo firman vaig adonarme d' aquells erros que ja no era temps de rectificar, puig lo capitá-baixá havia sortit d' Alexandría, y 'l firman escrit en turch no 's traduhí fins á Rosetta, hont ho verificá lo dragoman del consulat francés, molts dias després de sa sortida.

CAPITOL XI

Travessía á Rosetta. — Boca del Nil. — Rosetta. — Viatje al Caire per lo Nil

Vaig empendre la continuació de mon romiatje lo dijous 30 d' Octubre de 1806, després de cinch mesos y mitj de permanencia á Alexandría, embarcantme en una *djerme,* acompanyat d' alguns dels principals scheihs de la ciutat, que s' empenyaren en seguirme en lo barco per lo menys durant duas horas de navegació. Llavors nos despedirem, y s' entornaren en un bot.

La djerme es una barca descuberta, ab velas llatinas ó triangulars. La meva era de las més grans, tenia tres arbres, y en cada un una gran vela. Las vergas d' aquestos barcos están asseguradas en l' extrem dels mástils, de manera que quan s' han d' agafar los rissos á la vela, s' ha de pujar y correr per tot lo llarch de las antenas, lo qual exposa á mil accidents en barcos tan petits, sobre tot qnan hi ha borrasca de vent ó de mar. No hi ha cap any que no 's perdin alguns d' aquestos barcos, per la mala disposició del velamen, y 'l pas difícil y perillós de la barra del Nil. Com teniam poch vent y la djerme no feya molta vía, no essentnos possible arrivar á temps de passar la barra ans del vespre, fondejarem en la badía d' Abukir á las cuatre de la tarde.

Al extrem oriental de dita badía hi ha lo castell, fortalesa antiga, ab una torra elevada y algunas novas defensas. Prop s' hi veu un poble del tot arruinat, y més lluny algunas casas rodejadas d' arbres y jardins. Sobre la fortalesa hi ha alguns canons montats. Me digueren que sa guarnició no passaba de vuyt á deu homes. Davant hi ha alguns islots hont s' hi pot tirar l' áncora bé.

A las tres del matí del divendres 31 nos ferem á la vela, mes no tenint forsa lo vent, no arribarem á la barra fins á las set.

La barra del Nil está á cuatre lleugas dins del mar. Per lo comú es molt fort allí 'l trangul, perque las ayguas del mar topan ab las del Nil. Los barcos hi troban poch fons, y 'ls estrets ó canals practicables varian de lloch casi continuament; aixís es que sempre hi ha una embarcació en la barra pera indicar lo pas.

Ab tot y aquesta precaució, com la barra es tan ample que á vegadas se necessitan deu minuts pera atravessarla, succeheix que en las baixas del riu casi tots los barcos fregan á la sorra; lo qual es causa de molta fatiga á las tripulacions, y los exposa tot sovint á perdrers. Al passarhi, com lo Nil estava molt alt y 'l mar tranquil, la barra no 's distingía més que per la línea vermellosa que forman las ayguas del Nil, sempre carregadas de llot, y nosaltres la atravessarem casi sense adonárnosen.

Faltant absolutament lo vent, se tirá l' áncora al Nil, á la part interior y á curta distancia de la barra. ¡Quín hermós espectácle lo d' aquella especie de mar d' aygua dolsa! La boca del Nil distava encare una lleuga. Estavam en realitat en lo mar Mediterrá, y beviam las ayguas del Nil, que son perfectament dolsas, y retxassan las del mar molt més endins de la barra.

A dos quarts de deu bufá un vent favorable y nos férem á la vela. A las deu entrarem per la boca del Nil. ¡Quin quadro tan admirable! Un riu majestuós, quals ayguas corren poch á poch per entre duas voras cuberta de palmeras, d' árbres de tota especie, de grans sembrats d' arrós, que allavors segaban, y d' una infinitat de plantas silvestres y aromáticas, quals aromas embalsaman la atmósfera; poblets, cabanas, casetas escampadas sá y enllá als dos marjes; vacas, moltons y altres animals, ó be peixent ó ajassats sobre l' herba; moltas menas d' aucells fent ressonar l' ayre ab sos cants amorosos; milers d' ánechs, pollas y gallinas d' aygua, y altres aucells fluvials saltant pe'l riu, entre 'ls quals se distingian grans vols de cisnes, que semblan los reys d' aquells pobles acuátichs... ¡Ah! ¿per qué la deesa del Amor

no escullí per morada seva las voras de la embocadura del Nil?

Deixém á la esquerra del riu lo fort Juliá, que sembla se troba en bon estat y guarnit d' artillería; y á la dreta una gran illa novament formada anomenada *Djezira Hhàdera,* ó illa verda, y que deu son orígen á una djerme naufragada, sobre la qual s' han anat ajuntant sorra y llot: avuy es de gran extensió, y plena de casas y jardins. Continuárem aquesta deliciosa travessía acompanyats d' altras tretze ó catorze djermes, que ab la nostra formaban una petita escuadra.

En un recolze del riu, tenint lo vent de proa, totas las tripulacions saltaren á terra á la vora esquerra; cada una remolcá son barco ab cordas fins á arribar á una segona recolzada en que tornant á guanyar lo vent de popa, s' issá vela, y arribarem á Rosetta á mitj dia. Tot seguit vaig saltar á terra, y me vaig allotjar en una casa que un amich meu me tenía preparada.

La ciutat de Rosetta, que 'ls habitants l' anomenan *Raschid,* está situada sobre la esquerra del Nil, á la vora del aygua. Es poch ample, pero molt llarga. Las casas, lo mateix que en lo camp, son de mahó, y de cuatre ó cinch pisos, lo qual afegit al gran número de finestras, y á altas y hermosas torres, dona á Rosetta l' aspecte d' una ciutat europea. Si á dit cuadro s' afegeix la inmediació del gran riu, y més enllá la perspectiva del Delta, la bellesa del clima y la excelencia de sas produccions, se pot jutjar lo deliciosa que seria l' estada en aquella ciutat, si 'ls homes no contrariessin las benéficas disposicions de la naturalesa.

Rosetta te per gobernador á un agá arnauta, nomenat Ali Bey, que te á sas ordes personalment dos ó trescents soldats de sa nació. S' hi trobava per casualitat un turch nomenat Ali-Bey, fill d' un antich baixá; de manera que eram tres Ali-Bey á Rosetta á un mateix temps.

Dita ciutat es residencia d' un bisbe grech. L' arquebisbe del mont Sinaï, que venia del Caire y passaba á Constantinopla, hi era ab lo *Kiahía* ó llochtinent general del capitá baixá, que seguia la mateixa ruta: aixís es que Rosetta ofería la imatje d' una petita córt.

Lo dissapte me visitaren moltas personas de la ciutat; mes en aquell dia únicament vaig sortir pera anar á veure al célebre M. Rosetti, que m' obsequiá ab una petita festa. Lo diumenge caygué una abundant pluja acompanyada de forts trons.

Lo dilluns 3 d' Octubre, á las duas de la tarde, me vaig embarcar en una *canxa* pera anar riu amunt. Las canxas son uns barcos destinats á navegar solsament per lo Nil. Sa construcció difereix poch de la de las djermes; son de la mateixa capacitat y tenen lo mateix aparell; pero tenen ademés una cambra molt cómoda, dividida en duas parts, que forman una sala y gabinet plens de finestras, ab una especie de balcó redera independent del resto del barco. En la canxa en que'm vaig embarcar, jo sol ocupava la cambra; mos criats, equipatje y caballs, s' havian acomodat molt be en lo cos de la embarcació.

A dos quarts de tres passarem per davant d' Abu-Mandur, que es una mesquita d' un santó á la vora del Nil; y á las cinch arribarem prop de Berinbal, població de la vora dreta, després de deixar á Lemir á la esquerra.

Las sinuositats del Nil obligan sovint á donar la proa al vent: llavors se sirga lo bastiment, á qual efecte las canxas portan tripulació més numerosa de lo que exigeix lo port de la embarcació; la meva duya catorze homes.

A las vuyt del vespre tirarem áncora entre 'l poble d' Emtaubes, á la dreta, y 'l d' Edfina, á la equerra del riu.

Dia 4.—A las vuyt del matí varem issar vela ab vent fluix: vuyt homes saltaren á terra pera sirgar; pero no poguent caminar per la vora del riu qu' estava entollada, tornaren á bordo y gobernaren ab perxas. A poca distancia d' allí, lo pilot, que tenia gran coneixement práctich del terreno, feu per segona vegada saltar los homes al aygua; nadaren fins á set ó vuyt toesas de distancia, hont trobaren solsament dos peus d' aygua, y encar que 'l barco se trobava bastant separat de terra, continuaren sirgant.

Allí vaig veure també un pescador assentat tranquilament en un petit ray, format de set ó vuyt pals; altre home anava per l' aygua empenyent poch á poch lo ray, mentres lo pescador estava al aguayt. Quan aquest veya á tret als peixos

tirava la xarxa, se tirava al aygua, los treya y 'ls matava apretantlos ab las dents. Treya tot seguit la xarxa, y tornava á son ray, pera comensar la mateixa operació.

Los barcos que baixan pe'l Nil no duhen vela ni rem, y quan la corrent es grossa, los pilots s' hi deixan portar: pero gobernant per la proa ab un pal ó perxa llarga, que tres ó cuatre homes maniobran continuament.

Se 'ns tirá demunt un nuvol de moscas molt molestosas; pero hi havia pochs mosquits, y encara sols á la nit.

Allá á las deu del matí nos pararem un instant en la vora esquerra, pera deixar descansar la tripulació y donarli temps de menjar. En lo lloch hont eram era l' aygua tan profunda fins á la mateixa vora, que 'ns atansávam á terra fins á fregar las canyas del marge ab las finestras de mon camarot, sens que la quilla toqués lo fons. A dos quarts d' onze se prosseguí remolcant. No tardarem en passar per entre 'ls pobles de Schemschera á la dreta, y 'l de Fizzara á la esquerra del riu.

Llavors vaig veure passar una comitiva fúnebre á Schemschera. Un personatje respectable y ben vestit, tal vegada l' imam, obría la marxa, seguit de dotze ó quinze personas; venia després lo cadavre á espatllas de quatre homes, y cobert de diferents draps de mort, dels quals l' últim era vermell; seguian al acompanyament un centenar de donas que ploravan y xisclavan. Anavan axís com totas las que he vist prop del Nil, vestidas de blau, escepte una, més elegant que las demés, que anava ab una gran bata de ratllas blavas y blancas. Arribada la comitiva al lloch de la sepultura, las donas se retiraren, y 'ls homes quedaren sols pera enterrar lo cos.

Tot sovint veyam eras hont se batia arrós. Las voras estavan plenas de vacas y búfalos: molts d' aquells animals están casi sempre al riu ab aygua á coll; de tant en tant fican lo cap al aygua y s' están en dita posició un minut ó dos.

A la una passarem per entre 'l poble de Derot, á la esquerra, y 'l de Sindiun, á la dreta del riu; á dos quarts de quatre eram devant de la ciutat de Foua, situada á la vora dreta, y de molta extensió, puig vaig contarhi catorze minarets, ademés de que las casas son molt grans: llavors hi havía molta tropa ó soldats arnautas. Devant de dita ciutat hi ha lo poble de Zurumbé. En aquest lloch deu tenir lo riu mitja leuga d' amplada, en qual centre hi ha una gran illa.

A dos quarts de sis de la tarde, passá nostre barco per devant del poble de Salmia, situat á la vora dreta; y tres horas després, atravessant entre la ciutat de Rahmanieh á la vora esquerra, y 'l poblet de Dessuk á la dreta, tirarem l' ancora á la vista d' ellas.

L' aspecte de Rahmanieh, com lo de totas las ciutats interiors del baix Egipte, te molt poch d' agradable. Las habitacions están fabricadas sobre petits turons de terra negra, y construhidas, á falta de pedra, ab mahons mal cuyts de la mateixa terra, y com no blanquejan donan á dita ciutat un aspecte trist. S' hi veu també un barri enter format de colomars, de forma igual á un pá de sucre ó cúpula parabólica, qual conjunt dona á Rahmanieh un ayre original.

Al costat de la ciutat, y á la vora del riu, hi havía un campament de dos mil arnautas, que tenia gran número de barcos colocats á lo llarch de sa línea.

Dia 5.—Regná calma. A las deu del matí bufá lo vent, y nos ferem á la vela.

Mitja hora després nos trobavam entre 'l poble de Morgues, á la vora esquerra, y 'l de Maidmun á la dreta.

Després, deixant lo poble de Mehalet Abuaali á la vora dreta, passarem per Caffer-Machar, situat en lo mateix costat del riu. En l' oposat se descubreixen varis grupos de casas y cabanas molt petitas.

En tots aquets pobles y masías hi ha gran número de colomars com los de Rahmanieh; y com la carn va molt escassa en aquell país que no te pasturas, se supleix ab coloms. En dit lloch están las duas voras despobladas d' arbres.

A mitj dia passarem per devant de Ssaffia, á la dreta; al cap de tres quarts entre Mahhaladiaya, á la dreta, y Hheberhhil, á la esquerra; una hora y mitja més tart, entre el poble de Dameguiniddena, á la dreta, y 'l de Scheberriss á la esquerra del riu.

A las tres vejerem lo poble de Saun-el-Hajar, que es bastant gran y á mitja milla terra endins á la vora esquerra. Una hora després teniam Nikleh á la esquerra, y á la dreta una floteta de vint y quatre bastiments plens de soldats arnautas.

Allá á las sis passarem per devant d' Addahharie, poblet situat á la esquerra, y ocupat llavors per los mameluchs. Per aquesta rahó evitárem l' acostárnoshi, y seguirem la vora dreta, hont hi ha alguns pobles; lo de Schabur está á la vora esquerra.

Per fi, á las vuyt estavam á Noffa, á la dreta, d' ahont continuant nostra ruta, encallarem á las deu de la nit, prop de la mateixa vora. Aquest accident nos obligá á passar la nit en aquell lloch.

Dia 6.—A punta de dia vaig veure que 'ns trobavam á la vista de Nitmé, á la esquerra, y de Caffer-el-Baga á la dreta.

No bastant los esforsos de tota la tripulació pera fer surar de nou lo barco, se feren venir alguns árabes que nos tragueren del apuro; mes una forta ventada del E. nos precisá á fondejar á Caffer-el-Baga.

A mitj dia vaig baixar á terra, y havent observat lo pas del sol vaig obtenir la latitut de dit poble=30° 47′ 53″ N.

Havent amaynat una mica 'l vent á dos quarts de duas, se sirgá lo barco desde la vora dreta; més la contrarietat del ayre y corrent no li deixava fer molt camí. A las quatre estavam en Mischla, á la dreta, y una hora després nos vejerem en la necessitat de tirar l' áncora per falta de vent.

En lo mateix lloch hi havia detinguts altres dos barcos; qual tripulació nos informá de que aquell mateix matí los árabes de la vora esquerra havian robat un barco, una mica més amunt, y que tenian duas llanxas armadas.

A un quart de set bufá una mica lo vent, y aprofitant axó se feren á la vela los tres barcos. Una hora més tart deixarem á Zaïra, á la vora dreta, y á dos quarts de nou nos detinguerem á Tunub, sobre la mateixa.

Dia 7.—Una borrasca del SO. nos tingué detinguts tot lo matí. Havent calmat lo temps á dos quarts de tres issarem vela, seguint sempre la mateixa vora.

Allá á las tres arribarem á un poblet nomenat Amorus, situat á la vora dreta. Al cap d' un quart vejerem la població de Komscherif, á la esquerra, y á dos quarts de quatre Tschtan, á la vora oposada.

A las quatre passavam per devant de Zaueh, situat en la mateixa. L' aspecte d' aquell lloch es molt particular. Figúrinse un grupo de cent cinquanta cúpulas parabólicas; de divuyt á vint peus d' elevació, qual base podrá tenirne de deu á onze de diámetro, construhidas de terra y mahó negre, y un gran minaret que descolla en lo centre. Ditas cúpulas serveixen de colomars, y com son més grans que las miserables casetas que 'ls hi serveixen de base, podria dirse que es un poble de coloms hont viuhen alguns individuos de la especie humana.

A punta de dia se posaren sobre las armas las tres tripulacions, pera estar disposats cas de ser atacats per los habitants de la vora esquerra.

A dos quarts de set, deixarem á Nadir á la dreta del riu, y mitja hora després entrarem en lo canal de Menuf, al SE., abandonant lo bras principal del Nil, qual navegació es perillosa, estant exposada als insults dels árabes de la vora esquerra.

Essent lo vent fluix, darem fons en lo canal á las deu de la nit.

Dia 8.—Issarem vela á dos quarts de vuyt del matí, haventhi una boyra molt espessa. En aquest indret podrá tenir lo canal de doscents cinquanta á trescents peus d' ample. Una bonansa complerta nos obligá á fer sirgar, aixís es que la lentitut de semblant maniobra no 'ns deixá arribar á Menuf fins á mitj dia. Alguns soldats arnautas volgueren obligar á mon patró á rebrels en son barco, pera transportarlos al Caire, á lo que'm vaig oposar, y vaig enviar dos de mos criats al gobernador. Aquest m' oferí donarme tota classe de satisfaccions; mes ans que arribés la resposta, los soldats havian desaparescut.

Després d' haver fondejat á Menuf durant una hora, s' emprengué la sirga fins á la nit, en que bufá una mica de vent; y á las deu se tirá l' áncora en lo canal com la vigilia.

Dia 9.—A las set del matí se continuá sirgant per falta de vent. A las nou passarem per devant de Quéleti, á la vora esquerra: llavors fou quan vaig comensar á descubrir ab la ullera las montanyas del Caire.

Poch després vejerem á la vora dreta un poblet ab molts colomars, formats de segments d' esfera ab terra cuyta, qual part convexa está cap á fora, y la cóncava, girada cap á dins, está destinada á servir de niu.

Cada esfera podrá tenir un peu de diámetro, y cada colomar se compón de gran nombre d' esferas arregladas en cúpula parabólica, y unidas ab terra pastada: una sola finestra serveix pera entrar y sortir los coloms; l' amo hi entra per una obertura practicada en l' interior de la casa á la base de la cúpula. Per fora hi ha molts llistons petits clavats á la paret pera posarshi 'ls coloms.

Havent desembocat del canal á un quart d' onze, entrarem en lo bras dret del Nil, que va á *Dumia* ó Damieta.

Lo canal de Menuf pren l' aygua en lo bras dret del Nil, y la desayga en l' esquer. La sinuositat de son curs fa fatigosa la navegació, si 's fa ab vela, perque es precís maniobrar á cada instant, y si 's sirga per la dificultat que ofereixen las recolzadas. Sa direcció general ve del SE.; sa amplada mitja sembla ser á poca diferencia de 150 á 160 peus; sa corrent es bastant rápida, y sas voras están cobertas de prats descuberts, escepte en alguns llochs hont los arbres forman bonichs paissatjes.

A tres quarts d' onze fondejarem en lo bras dret del Nil, desde hont vaig descubrir perfectament las duas grans pirámides, que distavan encare dotze lleugas.

A dos quarts de dotze nos ferem á la vela ab un vent que comensava á bufar, y una hora y mitja després vejerem á Buschara á la vora esquerra. A dos quarts de tres, á l' altura de Schobra, á la dreta del riu, s' ovirá la tercera pirámide.

A un quart de quatre deixarem Chifeïta á la dreta, y una hora més tart passavam per devant de Darauek, situat á la punta del S. del Delta, en l' indret hont se divideixen los dos brassos del Nil.

A las cinch teniam á Schalakan á la vora dreta; y sis horas més tart fondejarem felisment á Bulak, que es lo port del Caire sobre la mateixa vora.

Aquesta navegació del Nil, desde Rosetta fins al Caire, es tan deliciosa, com poch interessant al llegidor la llista de tants noms de pobles desconeguts; mes no he pogut passarla en silenci sense faltar á la exactitut de mon itinerari.

CAPITOL XII

Desembarch. — Visitas. — Mehemed Ali. — Estat polítich d' Egipte. — Lo Caire. — L pirámides. — Djizé. — Lo Mikkias. — Lo vell Caire. — Comers.

Lo dilluns 10 de Novembre de 1806, vaig participar mon arribo al scheih *Methluti*, amich meu, y 'l segon personatje de la ciutat, puig era lo scheih *Mogarba*, ó jefe dels mogrebins ú occidentals.

Aixís que rebé ma carta, la transmeté á *Seid Omar Makràm*, primer scheih del Caire, que unía á aquesta dignitat la de *Nekib l' Ascharaf* ó cap dels scherifs, y que representava casi lo paper de primpcep independent.

Seid Omar m' enviá tot seguit prous camells pera desembarcar mos efectes. Scheih Medlutti sortí á rebrem ab altres, y 'm conduhí á sa casa, hont m' havia disposat una habitació.

Vaig rebre las visitas de Seid Omar, de Scheih Sadat, y altres dignataris del Caire, que en sa conversació desplegaren la més ardent filantropía. Mes ¡quína no fou ma conmoció al veurem entrar á *Muley Selema*, germá de Muley Soliman, emperador del Marroch! Son rostre, formas y mohiments me recordavan exactament las del meu car y respectable primpcep Muley Abdsulem. Mon cor pegá un salt, y vaig dir: ¡Muley Selema!... quan ja estavam als brassos l' un del altre. Per molta estona corregueren las llágrimas per nostres rostres.

Nos sentárem, més nostres cors encare oprimits no 'ns deixavan parlar.

Muley Selema te més anys que Muley Soliman, mes lo dret de primogenitura no serveix de res al Marroch, hont cap lley regula la successió al trono: tant sols la forsa fixa 'ls drets

dels pretendents, com ja vam dir. A consecuencia d' aquest sistema d' anarquía, Muley Selema, després d' un regnat d' alguns mesos, havent sigut duas vegadas batut per son germá, se vejé precisat á renunciar al trono, retirantse definitivament al Caire, hont s' establí ab sa familia, abandonat de son germá, y vivint á despesas dels scheihs de la ciutat.

Estava jo al corrent de sa historia; ell sabia també la meva; axís es que poguerem ab franquesa explicarnos tots dos. Se manifestá molt ressentit contra Muley Soliman. Vaig poder no obstant sossegarlo una mica, reconvenintli amistosament algunas faltas lleujeras, y després d' una llarga sessió, que terminá besantme la barba y 'l chal, digué que *mas paraulas eran més dolsas que 'l sucre.*

Vaig tornar las visitas als grans scheihs, y acompanyat de Seid Omar vaig anar á veure al baixá Mehemed Ali en quals mans vaig deixar la carta del capitá-baixá que 'm dispensá los més grans obsequis. Dit primpcep, encare jove, es petit y garbat; es valent, te 'ls ulls vius, y 's nota en éll cert ayre de desconfiansa; dotat de talent y bon sentit, no te instrucció, y sovint no se sab sortir del pas: y llavors es quan Seid Omar, que exerceix sobre éll notable influencia, fa senyalats serveys al poble y al mateix baixá.

Se fa pujar fins á cinch mil homes lo cos d' arnautas que te á sas ordes Mehemed Ali, qui domina l' Egipte. Aquestos soldats son revoltosos y exigents; mes lo poble 'ls sufreix ab paciencia, perque no seria més ditxós ab los mameluchs ni ab los turchs; y com no está en estat de donarse un gobern representantiu, sufreix lo jou en silenci. Per altra part Mehemed Ali, que deu sa elevació al valor de sas tropas, tolera s'os excessos y no sab ferse independent; ademés que 'ls grans scheihs, gosant baix aquesta classe de gobern major influencia y llibertat, apoyan ab totas sas forsas lo sistema existent. Lo soldat tiranisa, lo poble baix sufreix, mes los grans no se 'n ressenten, y la máquina va com va. Lo gobern de Constantinopla, faltat d' energía pera mantenir lo país en complerta sumissió, sols gosa d' una especie de domini, que li produheix alguns petits rendiments, los quals procura aumentar d' any en any ab nous tributs. Lo petit número de mameluchs que hi ha está confinat al alt Egipte, hont Mehe-

met Alí no pot extendre sa dominació; mes com per una singularitat de la naturalesa no poden aumentar sa població en Egipte per medi de la generació, y no 's permet que 'n vingan més d' Assia, acabarán per desapareixer del tot. Elfi Bey, ab son cos de mameluchs, árabes, turchs y renegats, recorre 'l desert de Damanhur. Lo gobern de Constantinopla no pot contar ab Alexandría, la qual, no obstant sa posició geográfica, ni es ciutat egipcia, ni turca. Tal es lo cuadro fidel de la actual situació política d' Egipte.

Los naturals donan al Caire lo nom de *Massar*. Los turchs l' anomenan *Misr Kahira* ó Massar lo gran. Lo nom d' Egipte es desconegut als habitants, los quals anomenan a aquell país *Berr-Massar* ó *Beled-Massar*, es á dir, terra ó país de Massar: al alt Egipte li donan lo nom de *Lo Saaid*.

Molts viatjers cristians han dit que 'ls carrers del Caire eran molt bruts y d' aspecte trist. Puch assegurar que hi ha pocas ciutats en Europa ab los carrers tan nets. Tenen bon trepitjar com los passeigs d' Europa. No son empedrats y si 's veuhen alguns carrers molt estrets, també n' hi ha de molt amples, encar que tots semblan més estrets de lo que realment son, á causa de la projecció del primer pis com á Alexandría. Ditas projeccions ó voladas se troban de tal manera disposadas, que en los carrers estrets las casas casi 's tocan ab las del devant, puig sols las separa un espay de quatre dits, disposició que es necessaria y agradable en un país tan calent.

Lluny d' oferir los carrers del Caire aspecte trist, lo gran número de botigas y tallers, unit á la inmensa gentada que hi circula, fa variar la escena á cada instant, y jo 'ls trobo tan alegres y divertits com los de las grans ciutats d' Europa. Lo barri dels europeus, situat en un ángul solitari lluny del gran tráfech, haurá tal vegada donat peu á las descripcions fetas per los viatjers cristians. No m' empenyaré en negar que la residencia en lo Caire sia desagradable als europeus: tancats en son trist barri, y obstinats en conservar lo vestir y usos de sa patria, si 's presentan en los carrers; aquesta singularitat atrau sobre ells la curiositat pública: llavors s' aturdeixen y van com esparverats. ¿Podrá tirarse en cara aquesta grossería als árabes, gent sense civilisar, quan se veu á Londres al inglés civilisat fer altre tant, y encare insultar al extranjer

que 's presenta ab un vestit dos dits més llarch ó curt que 'l seu?

Diuhen que l' estiu es llarch en lo Caire; mes la calor deu naturalment temperarse per la forma dels carrers y casas; los sostres de las habitacions tenen oberturas ben entesas pera produhir corrents d' aire. La tardor fou fresca mentres hi vaig ser, en termes de ferse allí tan sensible lo fret, com lo que havia jo experimentat á Londres á la mateixa estació. Previngut ja de la fredor de las nits en lo desert, havia pres las precaucions convenients.

Lo clima del Caire no es tan humit com lo d' Alexandría, puig l' higrómetro de Saussure sols marcá 56°. La disposició de mon allotjament no 'm permeté observar los vents. La atmósfera estigué alternativament serena y ab núvols com en Europa. Durant ma residencia plogué alguna vegada, mes may vaig sentir cap tró.

Tanca lo Caire algunas mesquitas, la major part de las quals no mereixen la pena de visitarse. La gran mesquita, *L' Azahàr,* es superba per la extensió del edifici, mes no per la magnificencia de la construcció y luxo dels ornaments, com diu M. Brown. Sas columnetas de marbre comú, á lo més d' un peu de diámetro, ab capitells grosserament travallats y molt bruts, no van be en un edifici d' aquesta naturalesa. Lo trespol, en compte de las ricas catifas de Persia de que parla lo mateix viatjer, estava cobert d' estoras molt ordinarias y usadas que renovaren mentres hi vaig ser ab altras de la mateixa classe. Vaig preguntar expressament als scheihs y á altras personas, ahont s' havian transportat las preciosas catifas que abans hermosejavan la mesquita d' Azahar; tots m' asseguraren que en aquell temple may n' hi havia hagut d' altras que las que veya, y de totas maneras fora impossible fer ús de las catifas, perque molts pobres tenen costúm d'anar á dormir á la mesquita, cubrintse ab las estoras, cosa que jo he vist sovint, y 'ls insectes que deixan allí no moren sino quan se rentan ditas estoras, lo qual no podria ferse ab las catifas. M' es sensible contradir á M. Brown, viatjer dels que mes aprecio, per son atrevit viatje al Darfur, y me complasch en creure que sas descripcions de l' interior d' Africa no contindrán tantas inexactituts com se li podea notar sobre Egipte.

Aquesta mesquita, en quins voltants viuhen los més notables scheihs del Caire, está principalment destinada als mogrebins, que acudeixen allí á fer sa oració ab preferencia á tota altra mesquita. En dit temple 's reuneixen los consellers del cadí, com també los principals sabis, pera fer sas leeturas, ó donar las explicacions de la lley, dividintse en diferents rotllos per la vasta extensió de la mesquita.

Mes aquella hont la devoció atrau més gent, se nomena *L' Hazanèinn;* en la qual se veneran las reliquias d' un net del profeta. Sa construcció es semblant á la de las altras; mes te una capella cuadrada ab una bonica cúpula, hont se venera lo cap del santó *Sidi Hassàn,* colocada en un sarcófach de fusta, com ho son los de tots los santons mussulmans. Cubreixen dit monument ricas robas de seda brodadas d' or y plata, y 'l rodeja una reixa de llautó y plata, terminada en una especie de cúpula petita en la part superior.

Lo segon objecte de la devoció dels habitants es la bonica mesquita de *Setna Ziànab* ó nostra Senyora Zianab, axís nomenada del nom de la germana de Sidi Hassan, neta del profeta.

La mesquita del sultá Hazan, prop de la ciutadela, es notable per la valentía de sa construcció, sa altura y una hermosa nau per l' istil d' algunas iglesias d' Europa.

Tampoch careix de mérit la mesquita del sultá Calaun; mes la capella separada hont se troba lo sepulcre d' aquest primpcep, es mes bonica encare. Termina en cúpula sostinguda per superbas columnas. En aquella mesquita vaig veure molts sastres ocupats en cusir una inmensa tela de llana negra, destinada á cubrir la *Kaaba* ó casa de Deu á la Meca. Aquesta tela que envian cada any del Caire, es una especie de xamellot, qual teixit artísticament travallat, forma la professió de fé: *No hi ha altre Deu, que Deu.* Los carácters, que tenen algunas polsadas de grandaria están espargits per la tela com á flors ó altres dibuixos. Al entrar jo en l' obrador hont travallavan, los sastres me presentaren agulla y fil pera cusir; y com es acte piadós y meritori, vaig donar alguns punts á la tela, qual destí era tan respectable.

Entre las dependencias de la mesquita del sultá Calaun, hi ha un hospital general pera 'ls malalts dels dos sexos, y

pera bojos. Tots aquestos desgraciats están en la més espantosa miseria, y sense robas, mentres l' administrador desplega lo més gran luxo. Després d' haverme ensenyat totas las parts del hospital, vaig deixarhi una almoyna, de lo que no vaig tardar en arrepentirme, al saber que 'l hospital possehia prous rendas pera acudir á la assistencia de tots los malalts, si la administració estigués en mans netas. Als principis del establiment havian portat lo luxo fins á fer construhir un magnífich menjador pera 'ls malalts, en mitj d' un gran pati rodejat de galerías, y pagar una cobla de músichs pera que toquessin cada dia sota dit menjador. Tot desaparegué, y avuy sols quedan ruinas, qual vista inspira la més profonda tristesa.

Ja hem parlat del Seid Omar lo Makram, cap dels scherifs, y de Scheih lo Methluti, jefe dels mogrebins: heus aquí los noms y empleos dels altres grans scheihs del Caire:

Scheih Scharkàui, jefe de la gran mesquita L' Azahar, y primer scheih del Ulema ó cos de sabis.

Scheih l' Emir, administrador y tresorer del Azahar, y segon jefe del Ulema.

Scheih Sadàt l' Uafaïya, jefe de la orde ó confraternitat dels Uafaïyas. Es un rito que te sas prácticas y oracions particulars.

Scheih lo Bekri, jefe de la orde d' Abubekr.

Los quatre scheihs y jefes consellers del cadí:

Scheih Hhaneffi,
Scheih Schaffi,
Scheih Maleki,
Scheih Hanbeli,
} quals noms corresponen als cuatre ritos ortodoxos.

Hi ha entre 'ls sabis principals:

Scheih lo Mehedi.

Scheih Soliman Fayumi.

Seid Dauahli.

Seid Abderrahman Djabarti, primer astrónom del país.

Sheih l' Arussi y scheih Saui gosan de gran consideració, en memoria de la que gosaren sos pares.

Seid lo Meheruki, jefe del comers, personatje de la més alta influencia.

Mahmud Hhassen, segon jefe del comers.

Aquestos dignataris ostentan tot lo luxo que 'ls hi permeten sos medis. Pot dirse que respecte d' axó ofereix lo país lo contrast més marcat ab la miseria aparent que regna en l' imperi del Marroch. Cap d' ells dona un pas sense anar acompanyat de gran número de criats. Reben las personas de classe inferior ab tota la dignitat d' un sultá; surten casi sempre á caball, precedits d' una professó de saiz ó patjes de geneta, ab llargas varas á la má, mentres per derrera 'ls escolta altre grupo de criats armats y á caball. Axó dona al Egipte la apariencia d' una república aristocrática, posada al jou del despotisme militar y que no vol abandonar aquell simulacre de llibertat, la qual creu conservar baix las formas d' independencia. Mehemet Ali y 'ls arnautas s' apuran poch per aquestas formas, mentres paguin y obeheixin.

Lo cult se practica ab las mateixas adicions que vaig donar á coneixer parlant d' Alexandría. Vaig passar lo Ramadan al Caire. Sapigut es que aquest temps d' abstinencia se reduheix pera 'ls richs á viure al revés, es á dir, dormir durant lo dia y divertirse á la nit.

Durant aquest temps, las mesquitas, casas y carrers están perfectament iluminadas. En los grans salons de las personas ricas se contan centenars y encare milers de llantietas ó gots de vidre de diferents colors, plens d' oli y suspesos de coronas de ferro de varis diámetros, posats uns sobre altres en forma d' aranyas; lo qual produheix un bonich efecte, sense llensar mal olor, puig lo fum se 'n va per las oberturas de dalt practicadas en lo centre de las cúpulas que hi ha en mitj dels salons.

Los habitants corren com á bojos per los carrers lo dia de pascua, ab fullas verdas de palma á la má. Las donas van en grupos d' una banda á l' altra, las més plorant y xisclant. La tradició mana que en aquestos dias se visitin los sepulcres; mes jo m' inclino á creure que aquesta costúm pública, de cap manera indicada per la lley, no es sino un resto del antich cult d' Adónis ó Adonaï. ¡Tanta es la analogía que hi ha!... Com nostre any es llunar, ditas festas no queyan llavors en primavera; axó no succeheix més que vuyt vegadas en cada período de trenta tres anys.

La ciutadela, que domina del tot la ciutat, está dominada

també per una montanya; de modo que no podria sostenir un atach en regla. Aquí es hont se troba lo famós *pou de Joseph,* tantas vegadas descrit pe'ls viatjers.

Encar que las pirámides de Djizé estavan en aquella ocasió rodejadas dels árabes rebeldes é hi hagués perill en acostarshi, vaig voler ab tot y axó arriscarme á veure aquells colossos elevats per la má del home. Havent sortit pera Djizé, ab tal intent, vaig avansar cap á las pirámides, escoltat de mas gents ab las armas en la má, fins á un punt, d' hont fora imprudencia passar, puig teniam casi á la vista alguns escabots de caballería enemiga, que 'ns amenassaban, y volian venjar la pérdua de doscents camells, que 'ls arnautas de Djizé tingueren la fortuna de péndrelshi la nit avans.

No es suficient la imaginació, sense l' auxili del tacte, pera formarse una idea justa y exacta de las pirámides, de la columna d' Alexandría, y de qualsevulla altre objecte de formas y dimensions extraordinarias. Me n' havia endut l' ullera acromática, y la ullera militar de Dollond. A forsa de comparacions, aproximacions y raciocinis, crech haver lograt formarme una idea, sino del tot exacta, lo qual es impossible quan sols se consulta un dels sentits, per lo menys sumament aproximada.

No parlaré aquí de sas dimensions, ja que la comissió d' Egipte ha resol completament lo problema; n' hi ha prou ab saber que son las massas més colossals que existeixen.

Las pirámides de Djizé son tres, de las quals duas considerablement més grans que la tercera; mes entre aquellas duas vaig creure advertir menys diferencia en l' altura de la que han indicat los viatjers.

Lo sabi historiador dels extravios del esperit humá, M. Dupuis, ha dit que la gran pirámide está construhida de tal manera, que colocat l' observador al peu lo dia del equinocci, veuria 'l sol á mitj dia, com assentat ó recolzat sobre 'l cim. Axó vol dir que 'l plano inclinat ó 'l costat de la pirámide, forma ab lo plano del horizont un ángul igual á l' altura meridiana del sol en aquella época, ó á l' altura del ecuador. Estant las pirámides colocadas bastant exactament á la latitut de 30° N., resulta que aquest ángul deu ser de 60°. Com tots los costats donchs, semblan igualment inclinats, lo

perfil de la pirámide tallada perpendicularment desde 'l vértice á la base pe'l mitj de dos de sos costats oposats, deu exactament representar un triángul equilátero. Aquesta felís casualitat, causada per la més simple figura rectilínea que s' emplea en la construcció d' un edifici, produheix aquest hermós fenómeno, y era pera mi un estímul que m' animava á comprobarho.

Quan se miran las pirámides á certa distancia, sembla que tenen la base molt més llarga que 'ls costats, ó l' ángul del vértice més obert ú obtús que 'ls de la base; mes aquesta ilusió prevé de que 's descubreixen casi sempre dos costats de la pirámide, y llavors se veu la diagonal del cuadrat de la base, que per sa naturalesa es més llarga que 'l costat; lo qual fa semblar á la vista las pirámides aplanadas, encar que sa altura es igual á la longitut d' un dels costats de sas bases.

Está igualment resolt lo problema sobre 'l destí de las pirámides: foren elevadas pera servir d' última mansió als soberans, que portant més enllá de la tomba la distinció enorme de son rang sobre un poble esclau, feyan elevar al cel sas despullas mortals, mentres los cadávres de sos súbdits eran sepultats á poca distancia dels pous de las momias: aixís es l' home, sobre tot lo poderós

Las pirámides son conegudas dels árabes ab lo nom de *L' Haràm Firàun.* Ne contan mil historietas, y creuhen que hi ha galerías subterráneas, que 's ramifican y extenen per tot lo baix Egipte.

Se sab que no existeix en aquells antichs monuments cap inscripció ni geroglífich capás d' oferir datos sobre la época de sa construcció. S' atribuheix la gran pirámide á *Cheops,* que vivia sobre vuytcents cinquanta anys abans de la era cristiana; mes jo crech que es millor créurela anterior á la época histórica, perque si fou obra d' aquell primpcep existirian altres testimonis que la simple relació d' Herodoto sobre un monument, que en son temps devia excitar la atenció y admiració dels homes.

Al peu de la gran pirámide hi ha un aduar árabe. La comparació detinguda de las casas y tendas ab aquesta construcció colossal me serví d' escala pera formarme la idea més exacta possible de sas vastas dimensions.

Inmediat á las pirámides vaig veure la *Esfinje,* busto ó cap format d' una roca d' enorme magnitut, que 'ls árabes nomenan *Abulhhul.* Se percebeix perfectament lo pentinat, los ulls, y la boca; mes com me trobava casi de front, no la poguí veure de perfil com volia.

La planura y turons del Sahhara, del tot cubertas de sorra blanca movedissa, terminan lo cuadro cap al occident.

Djizé está situada á la esquerra del Nil. Antigament aquesta població era, segons me contaren, un lloch deliciós, rodejat de casas de camp y de jardins. Are es morada ben trista y poblada de soldats arnautas, que no son res més que que bandolers. Axís que vaig posar los peus á terra, se m' acostá un de sos jefes, y 'm tocá l' arbornús, com pera examinar la calitat de la tela; pero aviat acudí un de mos criats ab ayre amenassador á ferli deixar, desviantli la má; al veure llavors aquell home molts criats armats y caballs que sortian de las llanxas y venian a colocarse á vora meu se retirá, y ja no se me 'n acostá cap més, ni al anar, ni al tornar de las Pirámides. Lo nom *Djizé* es pronunciat *Guizé* per los naturals, que donan lo so de *Guim* á la lletra árabe *Djim.*

Al retorn de Djizé vaig visitar la illa *Rudi* ó Ruda, sobre 'l Nil, prop de la vora dreta. Aquesta illa, are abandonada, era antigament un petit paradís, cobert de jardins deliciosos. Al extrem S., y en una especie de pati fondo que comunica ab las ayguas del riu, hi ha lo famós *Mikkias,* columna establerta pera midar cada dia l' altura de las ayguas del Nil, á la época de la inundació. Se divideix al efecte en colzes desiguals, ó per millor dir, inexactes y dits; de modo que cadascú pot segons aquestos datos calcular lo grau de fertilitat de la terra en la cullita següent. Mes avuy aquest monument de tan alta importancia se troba abandonat á una escabot de soldats, ó mes be de bárbaros que sembla conspiran á sa destrucció. Al desembarcar me conduhiren á uns pilots de ruinas desertas. ¡Quína no fou ma sorpresa y dolor al convencem, per lo testimoni de mos propis ulls, que la mateixa sort espera al mikkias! Ja están arruinats una mesquíta y altres edificis adherents al mikkias; cuatre columnetas de las vuyt que formavan la galería superior son á terra; los sostres cauhen á trossos, y com si la má del temps no fos prou pera

destruhirlo, los soldats van arrancant lo plom que uneix las pedras, y las fustas que forman lo sostre: aixís es com s' accelera rápidament la ruina d' un edifici de la més gran utilitat, y que per tants sigles ha contribuhit á la gloria del país.

En lo curs de sas expedicions en Egipte, havian los francesos fet algunas reparacions al mikkias, y restablert l' orde del servey; mes tot está ja destruhit, y la columna mateixa del mikkias hauria tingut igual sort, si no s' apoyés en una gran viga trasversal que 'ls francesos posaren sobre 'l capitell. Vaig preguntar si hi havia algú encarregat de guardar un edifici tant interessant y 'm respongueren: *¿Quí ho pagaria? —¿Per qué al menys no 's posa una porta pera impedir la entrada?—Perque costaria diners, y 'ls soldats se n' endurian la porta y la viga...* Las llágrimas son la única resposta á tan desoladora apatía. Vaig arribar á creure que Mehemet Alí conspirava com los demés á la destrucció del mikkias, qual ruina sembla haver també desitjat lo califa Omar.

Las parets del pati, en qual centre se troba lo mikkias, están revestidas de pedra quarsosa; la escala per la que se baixa al fons del pati, es de la mateixa pedra, com també la columna, á la que no 'm fou possible acostarmhi per estar rodejada d' aygua. Una cúpula de fustà, d' agradable forma, que cubria antigament lo pati y la columna, va desapareixent poch á poch de dia en dia.

Un monument d' aquesta especie en un país en que las cullitas dependissen de las plujas, ó altres causas accidentals, seria insignificant é inoportú; mes en Egipte, hont la abundancia y miseria son relativas al grau de pujada periódica del Nil, havent demostrat exactament la experiencia lo resultat que produheix sobre las cullítas cada colze d' aygua d' elevació, l' instrument destinat á midar aquesta pujada del riu deu ser de la més alta importancia pera un gobern ilustrat; puig li suministra un medi cert de prevenirse contra 'ls desastres que son inevitables en altres paissos, hont no 's pot coneixer lo grau, abundancia y escassedat sino al temps de la cullita. Per aquesta rahó dedicaren los francesos á dit objecte una atenció particular. A ells també se deuhen las hermosas ramblas que atravessan la illa Ruda en tota sa llongitut de S. á N.

Desde allí vaig tornar al antich Caire ó *Massar l' Atik*, arrabal sobre la dreta del riu devant de la illa y de Djizé.

Diuhen que antigament era aquest arrabal més agradable que 'l Caire, á causa del gran número de casas que 'ls grans y richs de la ciutat havian fet edificar; mes avuy las casas abandonadas se van arruinant, y jo mateix he vist soldats arrancarne la fusta pera véndrela. No obstant la població es bastant gran y 'ls mercats públichs están ben provehits.

Hi han allí convents dels diferents ritos cristians. Vaig visitar lo monastir grech situat, en hermós indret, ab un terrat elevat que domina la ciutat y campinya. Desde allí se descubreixen las *pirámides de Sakkara,* que semblan rivalisar en altura ab las de Djizé, una de las quals está construhida á grans esglahons.

Hi ha en dit monastir una capella dedicada á Sant Jordi, que tenen en molta veneració en lo país. La imatje del sant se veu colocada en un ángul sobre un petit altar y derrera d' una reixa de filferro. Del centre de la capella s' eleva una columna á la qual hi ha una cadena de ferro, que serveix pera subjectar los bojos que portan allí pera implorar la protecció del sant: los monjos contan que fa curas miraculosas, sia la que sia la relligió dels bojos que s' hi presentan.

Havent anat á visitar lo convent dels coftas, m' introduhiren en una gruta sota del altar major, hont pretenen se refugiá la familia de Crist, quan vingué á Egipte fugint de las persecucions de Herodes. La cosa me semblá tan absurda en totas sas circunstancias, que no mereix fixar un moment nostra atenció. Es de suposar que la tal gruta ó capella no son monuments estérils pera 'ls monjos encarregats de sa conservació.

L' arrabal més considerable del Caire es Bulak, sobre la ribera del Nil. Hi ha bons edificis; y la situació d' aquest lloch es la que 'l preserva de la destrucció que ja amenassa á Djizé y al vell Caire. Lo port de Bulak está plé de gran nombre de barcos que fan lo comers ab tots los pobles de las voras del Nil: aixís es que 's nota molta activitat, y la aduana produheix beneficis considerables. Lo camí de Bulak al Caire es hermosíssim desde que fou reparat y embellit per los francesos.

Al parlar del comers de Bulak, cal convenir que tot just es sombra de lo que deuria ser; puig l' estat d' insurrecció del alt Egipte, ahont s' han retirat los mameluchs ab Ibrahim Bey y Osman Bey Bardissi, fa perdre al Caire casi tot lo comers del Africa interior. Las revolucions de Berbería destorban la sortida de las caravanas del Marroch, Alger, y tots los paissos occidentals. Per altra part los árabes del *Ssaddor,* arriban fins á las inmediacions de Suez á robar las caravanas que portan las mercaderías d' Arabia é India pe'l mar Roig; afegeixis á aixó que la guerra d' Inglaterra suspén del tot lo comers del Mediterrani: heus aquí las causas que han disminuhit tant lo comers exterior d' Egipte.

No es molt més floreixent l' interior. Los mameluchs dominan en tot l' alt Egipte; Elfi, en la provincia de Behira; los árabes de la provincia de Scharkia están revoltats; hi ha cada dia revolucions parcials en la Garbia ó Delta, de modo que es casi impossible donar un pas en Egipte sense correr los més grans perills.

Al veure que en circunstancias tan fatals se fa encare un gran comers en lo Caire, no puch menys de dir que l' Egipte es país admirable per sos recursos. Mes ¿qué seria en circunstancias més favorables, y baix un gobern tutelar?

CAPITOL XIII

Viatje á Suez. — Barcos árabes. — Travessía del mar Roig. — Perill de la embarcació. — Arribada á Djedda. — Assumptos ab lo gobernador. — Djedda.

Terminat lo ramadan lo dia 11 de Desembre, vaig donar las disposicions necessarias pera mon viatje á la Meca. Alguns de mos amichs eseribiren á sos corresponsals de Suez, Djedda y la Meca, pera ferme preparar allotjaments, y procurarme protecció en tots los punts hont me detingués. Lo dilluns 15 de Desembre de 1806 vaig sortir del Caire, acompanyat de molts scheihs.

A curta distancia de la ciutat, me vaig despedir d' aquells bons amichs, que no vaig permetre s' internessen més en lo desert, y duas ó tres horas després vaig fer parada en Ashas, que está á mitja lleuga al N. de Matarieh.

Vaig esperar dos dias á Ashas dins de ma tenda la reunió d' una gran caravana. Durant aquest temps vingueren á visitarme alguns de mos amichs del Caire, tant cristians com mussulmans, entre altres lo primer cónsul de Fransa, quí 's presentá acompanyat d' una comitiva bastant considerable, y de cinch mameluchs, renegats francesos, al servey de Mehemet Ali. Vaig preguntar á aquestos sobre sa situació, y vaig saber que després d' haver pertenescut al exércit francés, s' havian posat lo turbant, y 's trobavan ben establerts ab sas familias. Tenen cada hú d' assignació un duro espanyol diari, y casi sempre van de comissió pe'ls pobles cobrant las contribucions y altres objectes; destí que 'ls fa guanyar molt diner. Tenen ademés bonichs caballs ricament guarnits.

Lo dijous 18 á mitj dia 's doná la senyal de sortir, y aviat apareixeren de tots los punts del horisó llargas fileras de

camells, sortint de sos campaments respectius pera reunirse al gran grupo, que no tardá á posarse en marxa dirigintse cap al E. per mitj del desert.

Jo duya solsament catorze camells y dos caballs, per haver deixat á Egipte tots mos efectes y part dels meus criats. La caravana contava cinch mil camells, y dos ó trescents caballs. Hi havia gent de totas las nacions mussulmanas que anavan á fer la pelegrinació de la Meca.

Los camells caminavan arrenglerats, y á pas igual y regular com un rellotje. Acamparem part de la nit en mitj del desert.

Dia 19.—Com la caravana anava molt poch á poch, seguint sempre la mateixa direcció, jo passava al devant, acompanyat de dos criats, que 'm posavan una petita catifa y un coixí al costat del camí, y m' assentaba durant més de tres quarts d' hora que tardava en desfilar; després tornava á pujar á caball, y arribant al devant altre cop, repetia tres ó quatre vegadas la mateixa maniobra, ab lo qual no se 'm feya tan pesat lo camí.

Aquest desert se compón del tot de dunas movedissas, sense 'l menor indici de plantas ó animals; no s' hi veu un insecte ni un sol aucell. Al lluny, sobre la dreta, se descubreix la branca del *Djebel Mokkattam* ó montanya tallada del Caire, que s' exten fins vora de Suez.

Dia 20.—S' emprengué la marxa molt dematí. Arribat á un petit turó, vaig descubrir la ciutat de Suez á llarga distancia. Llavors tots los que tenian caballs, com també 'ls árabes armats, montats en camells ó dromedaris, passaren devant de la caravana, y continuaren en aquest orde.

Poch després vejerem sortir de Suez una escabot de gent á caball, y dirigirse cap á nosaltres. Ja 'ns disposavam á defensarnos, quan se reconegué eran soldats arnautas, y habitants de Suez que 'ns sortian al encontre Ab això lo temor cedí son lloch á la alegría, y haventse reunit los dos cossos, comensaren los festeigs.

Caminarem en lo mateix orde, sobre una llarga bardissa, mentres alguns árabes, destacantse successivament de dreta á

esquerra, se desafiaban mútuament, y s' entretenian en correr enjegant escopetadas paralelament á nostra línea, de manera que sentiam xiular las balas devant de nosaltres y molt aprop, lo qual divertia molt á tota la caravana.

Es realment un admirable cop de vista veure aquells árabes destacarse de la línea, corre á galop, montats en caballs ó dromedaris, ab la llansa á devant, en una direcció paralela á la línea, y tan prop d' ella, que la extremitat de la llansa passaba á menys de cinch dits de distancia de nostres caballs. Figúrinse la classe de moviment que devian donar als seus, pera no tocar la línea, que no per aixó deixava de marxar endevant. Era indispensable que sa carrera fos oblícua y rápida com una exhalació. ¡Quíns caballs los árabes!

Per fi, allí á mitj dia, al espetech dels tirs y dels crits d' alegría, feu la caravana sa entrada á Suez, hont m' allotjaren en una casa previnguda.

Suez, es una ciutat petita que 's va arruinant, hont se troban sobre cinchcents mussulmans, y uns trenta cristians. Per sa posició á la extremitat del mar Roig, es la clau del baix Egipte per aquell costat, tant més no haventhi altre punt d' apoyo en mitj d' aquest desert.

Lo port es dolentíssim; las embarcacions del mar Roig, nomenadas *daos,* no poden entrarhi sino en la marea alta, y després de descarregar. Lo verdader port de Suez, está mitja lleuga distant cap al S., sobre la costa d' Africa, y es accessible á las grans fragatas.

Lo mar Roig, devant de Suez, te tot lo més duas millas d' ample en la marea alta; en la baixa se reduheix á un ters d' aquesta latitut. Sobre l' embarcader hi ha un arrecife casi del tot format de petxinas, y molt cómodo pera 'l desembarch.

Los carrers de la ciutat son regulars, sens empedrar, y 'l sol de sorra; en quant á las casas, la major part van cayent lo mateix que las mesquitas.

Lo clima del país es molt variable. Lo mercat públich bastant ben provehit de certs articles; la major part dels queviures arriban allí per mar de las duas costas d' Arabia y Africa. Lo Wadi tor, lo *Djebèl tor* ó mont Sinaï, proveheixen á Suez de fruytas bastant bonas y llegums. Lo pá que

allí 's fa es una especie de coca mal pastada. La carn es escassa, y sovint falta de tot. Hi ha poch peix. La reunió dels convoys marítims y caravanas, fa circular allí una considerable massa de numerari, aliment contínuo de la activitat dels habitants, que son tots sens excepció, negociants, comerciants ó camálichs.

La ciutat no te aygua; mes la duhen de lluny. *Lo Bir Suez* ó pou de Suez, qual aygua es salobre, dista cinch quarts de lleuga seguint camí del Caire; *L' Aayon Moussa* ó fonts de Moisés, que donan un aygua pudenta, están molt més lluny, sobre la costa d' Arabia. La única aygua bona es la que ve de las montanyas del E.; mes costa molt cara, y es tan escassa, que moltas vegadas es precís disputar ó pegarse pera tenirne un bot. Es tal la erma de la sorra que rodeja á Suez, que no s' hi veu un arbre tant sols, ni una herba.

Los cristians, que son tots del rito grech, tenen á Suez una iglesia y un papas.

Volta la ciutat una mala muralla, algunas trinxeras, y altras obras de campanya, aixecadas per los francesos; mes tot aixó no está defensat mes que per dos ó tres petits canons de á dos.

Un negre, esclau d' un personatje del Caire, era llavors gobernador de Suez, ab títul d' agá, y trenta soldats arnautas á sas ordes. Sa *kiàhia* ó lloctinent gobernador era al mateix temps jutje civil de la ciutat. Tots aquestos soldats y sos jefes guanyan molt diner ab lo contrabando que fan habitualment.

No conté Suez altres artesans que calafats.

Sols hi vaig estar dos dias, y 'l dimars 23 de Desembre de 1806 me vaig embarcar en un *dào* pera fer ma travessía á Djedda, per lo mar Roig.

Los *daos* son las embarcacions árabes de major port que navegan en aquell mar. Sa construcció es singular; sa altura igual á més d' un ters de longitut del casco del barco, y dita longitut s' aumenta encare en la part superior per una llarga projecció en la proa, y altra en la popa, á semblansa de las antigas galeras troyanas.

Proporcions del dao que jo montava.

	Peus de Paris.
Longitut de la quilla.	43
Projecció de la popa.	16
Projecció de la proa.	32
La major longitut del cos del barco.	21
Altura del casco..	16
L' arbre midat desde 'l fons de cala.	60
La verga.	80
Amplada mitja de la cambra.	14
Sa longitut.	14
Sa altura.	5 1/2

Las cordas d' aquestos barcos son d' escorsa de palmera, y las velas de cotó molt bast. Duhen tres velas de repuesto de diferents tamanyos, y duas petitas de llatinas; pero may se 'n posa més que una de gran ó petita segons la necessitat. Lo barco en que jo anava no duya altre carga que plata acunyada, tancada en sachs sellats per los negociants de Suez ó 'l Caire, y dirigits á sos corresponsals de Djedda. Vaig llogar lo camarot pera mi sol; mos criats anavan sota cuberta, hont se trobavan igualment més de cincuanta pelegrins. Lo capitá era de Mokha, y 'ls quinse mariners de la tripulació flachs y negres com micos.

Després d' esperar tres dias, s' issá vela lo divendres 16 per la tarde.

Dissapte 27.—Havent navegat tota la nit y tot lo dia 27, se tirá l' áncora á las quatre de la tarde en un port de la costa d' Arabia, nomenat *L' Hammam Firàun* ó banys de Faraon. La longitut d' aquell lloch, segons mas observacions es de 30° 43′ 25″ E. del observatori de Paris, á la punta del cap Almarhha, hont está situat.

Dia 28.—Al capvespre nos detinguerem á poca distancia de la ciutat de Tor, en la costa d' Arabia.

Dia 29.—Al matí entrá nostre dao en lo port de Tor, hont permanesquerem tot lo dia. Mas observacions me donaren per longitut 31° 12′ 55″ E. del observatori de Paris.

Dia 30 —Tot lo dia 30 estiguerem en la mar, y passarem per devant del cap *Ras Abumohhammed,* sobre la mateixa costa.

31 de Desembre.—Després d' haver navegat tota la nit pera atravessar lo bras de mar que s' interna en l' Arabia anomenat *Bahar l' Akkaba,* maná nostre capitá tirar l' áncora, després de posta de sol, en un petit port ben tancat, situat en una de las illas *Naaman* ó dels Avestrussos.

1 de Janer de 1807. — Navegarem tot lo dia, y á la nit fondejarem sobre la costa d' Arabia.

Dia 2.—Las mateixas maniobras que 'l dijous.

La navegació per lo mar Roig es terrible. Casi sempre 's camina entre esculls y rocas á flor d' aygua; de modo que pera dirigir la embarcació, cal tenir sempre de guardia quatre ó cinch homes á la proa, que observan atentament la ruta, y ab sos crits adverteixen al timoner que viri á dreta ó esquerra: mes si s' erran; si s' adonan del escull massa tart; si lo timoner que no veu las rocas no s' aparta prou, ó 's separa massa; si llensa 'l barco contra altre escull proper que no s' havia vist; si sent lo crit de través, com sol succehir; si 'l vent ó la corrent s'oposan al cambi de direcció en un temps tan curt com lo que transcorra entre descubrir la roca y la arribada del barco al punt del perill; ¡quíns perills no 's corren á cada instant entre la vida y la mort en tan perillosa navegació! Per aixó no hi ha cap any que no hi hagi molts naufragis en aquell mar, que sembla retxassar l' atreviment dels navegants. Mes, ¿qué es lo temor de la mort al costat de l' esqué de las riquesas? Los barcos árabes que conduheixen las preciosas produccions de la India, Persia y Arabias, solcan continuament aquell mar insaciable de víctimas, y que tal volta los espera pera engolirlos.

Pera salvar una mica tals inconvenients, tenen los daos

una falsa quilla per sota, que al tocar minva una mica lo cop y preserva la embarcació, sino es molt forta la batzegada. Per altra part la inmensa vela de cotó de casi un dit de gruixa, sa mala forma que exigeix la mateixa maniobra que una vela llatina, de manera que pera cambiar de rumbo cal deixarla anar, voleyant llavors com un inmens estandart, y donant terribles batzegadas; las grulleras cordas d' escorsa que obeheixen ab dificultat; tots aquestos inconvenients fan la maniobra tan pesada, fatigosa y lenta, que estranyo no sia major lo nombre dels naufragis. En ma embarcació no sempre bastavan quinse homes de tripulació pera maniobrar la vela; moltas vegadas tenian los passatjers que ajudals.

Dia 3 —Passarem per entré 'l numerós grupo de las illas *Hamara,* y tirarem l' áncora prop d' una d' ellas.

Dia 4.—Fondejarem al caure la tarde sobre un illot entre esculls.

Dia 5.—¡Terrible dia! Després de mitja nit s' aixecá una terrible tempestat. Refresca lo vent en termes que á las duas de la matinada los cops del huracá, eran cada vegada més violents; y en pochs minuts se feren trossos los llivants de nostras quatre áncoras.

Abandonat lo barco á la furia del vent y de las onas, fou arrastrat cap á una roca, contra la qual comensá á donar horribles embestidas. La tripulació, creyentse perduda, donava xiscles de defalliment y desesperació. En mitj dels crits, vaig sentir la veu aguda d' un home que plorava y cridava com un noy; vaig preguntar quí era, y 'm digueren que era 'l capitá. Vaig fer buscar al pilot, més inútilment. Veyent llavors la cosa perduda, puig lo barco estava abandonat á sa desgraciada sort, y continuava donant horribles cops contra la roca, no vaig voler esperar á que s' estrellés, y vaig dir á mos criats que preparessen la llanxa. Al instant s' apoderan d' ella; tothom s' hi vol precipitar, m' allargan la má, hi salto per sobre 'ls caps dels passatjers, y dono orde d' allunyarnos de la embarcació; mes un home que tenia son pare á bordo, la detenia ab una corda del barco, cridant: *¡Abuya! ¡Abuya!*

¡pare! ¡pare! Vaig respectar per un moment aquest rebato d' amor filial; mes á la vista d' un grupo d' homes disposats á tirarse á la llanxa, crido á aquell bon fill, que déixi anar la corda. Sort á mas ordres va continuar cridant al seu pare; llavors un fort cop de puny que li vaig dar á la má, l' obligá á deixarla, y en lo mateix instant fou llensada la llanxa á més de doscentas toesas del dao. Aquesta escena passá en menys d' un minut... Moments curts, pero horrorosos. . En compte de la dolsa claror de la lluna que devia iluminar nostra vía, un vel de negríssims núvols nos tenia en tan profonda foscor que no veyam res. Estavam casi despullats; los cops de mar omplian d' aygua la llanxa, mentres queyan á estonas forts rams d' aygua. Nasqué una disputa, perque uns volian anar á la dreta, altres á la esquerra, com si fos possible distingir nostra via entre mitj de las més espessas tenebras. Fentse cada vegada més séria la disputa, la vaig fer parar apoderantme del timó, y dihentlos ab imperi: *Jo 'n sé més que vosaltres, y m' encarrego de dirigir la llanxa: desgraciat del que s' atreveixi á disputármel.*

Jo havia observat molt be la posició de la terra al caure la tarde; mes no sabia cap á quin costat dirigirme. No podent orientarme en mitj de la fosquedat que 'ns rodejava, procurava tot lo possible conservar ma posició relativament al barco, que encare 's veya. Pera complement de desgracia, estava atacat de violents vómits de bilis. No obstant no vaig abandonar lo timó.

Vaig dar ordre de remar; mos companys no 'n sabian; vaig senyalar son lloch á cadascú, y després de distribuhirlos los rems, los hi vaig explicar la maniobra, y 'm vaig posar á cantar com los mariners del mar Roig, pera darlos lo compás y ferlos moure ab uniformitat. ¡Quín espectácle! Jo estava casi despullat, descobert als cops de mar, pluja y pedra; lligat al timó sense saber ahont anar, sufrint horribles vómits, y obligat á cantar pera regular la uniformitat de la maniobra. Alguna vegada la llanxa, nostre derrer y únich recurs, tocava en una roča, y la sanch se 'ns glassava. Per fi, després de passar una hora en tan horrorosa agonía, comensaren á aclarse 'ls nuvols; un raig de lluna serví pera orientarme, y dugué l' alegría fins al fons de mon cor. *Nos hem salvat,*

vaig dir. Llavors vaig fixar la direcció de la llanxa cap á la costa d' Arabia, encar que no hi hagués claretat bastant pera descubrirla; y després de tres horas de las més grans fatigas, nos trobarem casi en terra á punta de dia.

Desembarcarem en número de quinse, tots casi despullats ó en camisa: nostre primer moviment fou abrassarnos y donarnos la enhorabona per nostra salvació. Mos companys sobre tot no 's cansavan de manifestar sa admiració per ditxa tan inesperada; me preguntavan com havia jo pogut saber, á pesar de la foscor, que la terra estava allí; y per un moviment espontáneo de reconeixement se despullaren de part de sa roba per oferírmela; ab lo qual me vaig trobar aviat vestit, grotescament es veritat, pero á lo menys al abrich del vent que feya.

Sols faltava saber quina era la terra ahont nos trobavam. Pera això vaig enviar quatre homes á la descoberta. Sa relació 'ns va donar á coneixer que 'ns trobavam en una illa deserta, que no era absolutament més que una planura de sorra movedissa, sense aygua, sense roca, ni vejetació. Se descubría lo continent á algunas lleugas de distancia; mes ¿cóm tornarnos á exposar en la llanxa y ab una mar que seguia esvalotada? ¿Y si la borrasca havia de durar alguns dias, com quedariam en la illa sense menjar ni beure? Lo temps, que s' anava aclarint cada vegada més, me feu descubrir en l' horísónt nostre barco acompanyat d' altre dao. ¡Quína fou nostra alegría al tornarlo á veure, quan lo donavam per perdut!... ¿D' hont venia l' altre barco?

Lo temps girá altra vegada: l' aygua queya á bots y á barrals, y al mateix temps un vent glacial nos privava dels sentits. Nos apretarem uns contra altres; un sol capot que portavam l' estenguerem sobre nostres caps, y serví pera defensarnos algun tant dels cops d' aygua, y fernos entrar en calor.

A mitj dia calmá un poch lo temps, y la llanxa del altre barco, que 'ns buscava morts ó vius, s' acostá lo suficient pera veure las senyals que li feyam ab una camisa posada en la extremitat d' un rem. Aviat s' acostá, sos mariners nos asseguraren que 'l dao s' havia salvat, sens avería considerable, per ser molt fort y dur poch cárrech. Com havia perdut totas sas áncoras, fou afortunadament socorregut per l' altre

barco, que arribant casualment en aquell moment d' aflicció, li havia deixat un áncora y alguns llivants.

Nos embarcarem en las duas llanxas, y tornárem al barco. Mes ¿cóm pintar la escena que passá al arribar á bordo? Tothom boig d' alegría content per veurem salvat, se tirá á mos peus llensant llágrimas d' alegría; m' abrassavan, y no sabian com manifestarme son goig, perque 'ns havian ja cregut engolits per la mar, aixís com nosaltres creyam que ells s' havian fet trossos contra las rocas. No pogué mon cor resistir á tan tendra escena: conmogut profondament á semblants espontáneas mostras de son afecte, sentí mos ulls plens de llágrimas.

En lo terrible moment en que vaig abandonar la embarcació, un home per saltar á la llanxa, havia caygut en la mar: fou la única víctima de la tempestat. Permanesquerem allí aquell dia y la nit següent, pera donar temps de posar en orde totas las cosas, á fi de partir l' endemá.

Dia 6.—Després de navegar tot lo dia, y passar prop de la illa de *Djebel Hazen,* se tirá l' áncora sobre la costa d' Arabia al vespre.

Dia 7.—A la cayguda de la tarde abordarem al port de *Ienboa,* ciutat bastant considerable, y la més important de la costa d' Arabia desprès de Djedda.

Dia 8.—Lo capitá volgué passar lo dia en Ienboa, pera comprar áncoras y altres efectes que li faltavan, y reparar las averías del barco.

Dia 9.—En aquest dia passarem lo trópich, y pararem en Algiar. Vaig fer algunas observacions, que desprès vaig perdre.

Dias 10, 11 y 12.—Durant lo dia navegavam, y passavam la nit al áncora sobre la costa d' Arabia; mes se m' han perdut las notas que vaig pendre.

Vaig comensar llavors á sentir un doloret contínuo en lo baix-ventre, y una considerable inflor en la part inferior; lo

que 'm feu temer hi hagués trencadura. Sens dupte fou efecte del violent esfors que vaig fer al saltar en la llanxa la nit de la borrasca. M' entristí tant més aquesta persuassió, perque vaig creure que no podria soportar cap fatiga, y que no podria montar á caball, en lo moment que més necessitava de mas forsas.

Com aquest accident no l' havia previst, y no havia pres en mas notas de medicina cap dato sobre dita malaltía, no sabia com curarla. Guiat pe'l simple raciocini vaig fer us de venas y faixas, y vaig posarme ajegut en la posició més favorable á mon estat.

Un d' aquells dias arribarem allá á las deu del matí á *Araboh,* que 's troba en lo límit N. del *Beled l' Haram* ó Terra-santa: lo barco encallá la proa en la sorra, á fi de facilitar als pelegrins la práctica de la primera cerimonia de la pelegrinació nomenada *Iaharmo.* Pera aquest preliminar un s' ha de tirar al mar, banyarse, fer una ablució general en aygua dolsa ó sorra, resar tot seguit la oració despullat, embolicarse la cintura y fins los genolls ab un drap ó toballola sense costuras, ó sia l' *Ihràm,* donar alguns passos en la direcció de la Meca, proferint la següent invocació:

Li Bèïk; Allàhumma li Bèïk.
Li Bèïk; la scharika làka li Bèïk.
Inna alhàmda, ua naamàta làka,
Uèl mulku, la scharikà lèïk.

Finalment se fan alguns pilots de sorra ab la má; y després s' embarca ab lo meteix vestit, repetint las mateixas oracions durant lo resto del viatie.

Com no 'm trobava be, no 'm vaig tirar al mar, fent ma ablució ab sorra: mos criats formaren un clos ab roba de llit y hhaiks, pera preservarme del vent, mentres feya ma ablució, oració é invocacions, y feya pilots de sorra segons lo rito, sense faltar á la circunstancia que ordena se fassi tot al ras. Vaig tornar tot seguit á bordo sostingut en sos brassos, com n' havia sortit.

Per qualsevol punt que arribi 'l pelegrí al Beled l' Haram, está obligat á fer las mateixas cerimonias que 's miran com lo

preludi indispensable de la pelegrinació; encar que presentan algunas lleugeras diferencias en los quatre ritos ortodoxos de la lley.

Desde aquell moment ja no 's deu afeytar lo cap fins haver donat las set voltas á la casa de Deu, y besat la pedra negra, begut l' aygua del pou sagrat, nomenat *Zemzem,* y fet los set viatjes entre 'ls turons sagrats de Ssafa y Merua.

Dia 13.—Se tirá l'áncora felisment en la badía de Djedda, terme d' aquella travessía marítima.

Al instant vaig despatxar un de mos criats á terra ab cartas pera 'l negociant *Sidi Mohamed Nas,* encarregat de mos assumptos

Poch després de mitj dia vingueren á buscarme en un bot que 'm trasladá á terra, desembarcant allá á las tres. Vaig ser ben rebut en una habitació adornada ab tot lo luxo oriental, y se 'm serví un sumptuós dinar.

Al pondres lo sol feu lo barco sa entrada en lo port, y l' endemá, havent fet desembarcar mos criats y efectes, vaig establirme en una casa que vaig llogar pera mi sol y mas gents.

Me trobava malalt y débil, en termes que casi no 'm podia moure. Los quatre primers dias de ma arribada vaig tenir molta febre; malgrat aixó lo divendres vaig anar á la mesquita, hont vaig sufrir un lleuger disgust, qual historia vaig á contar.

L' endemá d' haver arribat, lo gobernador nomenat Uisir, que es un negre, esclau del sultá scherif de la Meca, me feu dir que tenia noticia de que portava ab mi algunas sellas de montar, y volia véurelas. Clar está que 'l objecte de tal pas era que n' hi regalés quan menys una; mes no havent rebut d' aquell personatje cap mostra de consideració, no tenint d' ell necessitat, ni motiu pera témel, vaig dir al meu escuder que li enviés cinch sellas que jo duya, *mes únicament pera ensenyárlashi.*

Lo gobernador, haventlas examinat, deixá escapar algunas indirectas devant del meu criat. Aquest feu lo desentés, segons mas instruccions, y se 'n entorná ab las cinch sellas.

Segons sembla aquella aventura picá l' orgull del gobernador, y pera venjarse procurá ocasionarme algun disgust

públich. Esculli pera la execució de son projecte lo divendres, quan me vaig presentar á la mesquita.

En tots los paissos per hont he viatjat, acostumava pera cumplir los divendres ab la oració en la mesquita, ferme precedir d' alguns criats encarregats de posar una catifa al costat del imam, y guardarla fins que jo arribés. Y axís per molta que fos la munió dels assistents, ma catifa era sempre respectada.

Lo divendres citat, haventme precedit mos criats á la mesquita, posaren la catifa com solian ferho, y vaig fer sobre ella la oració preliminar. No tardá en arribar lo gobernador ab sos oficials també negres y alguns soldats, los quals feren retirar als que hi havia prop de mí, y posaren la catifa del gobernador de modo que part d' ella cubrís la meva, sense que per axó s' atrevissin á dir un mot.

Lo gobernador se colocá en sa catifa, y son primer oficial, després de duptar alguns moments, s' adelantá fins á tocarme lleugerament á l' espatlla. Vaig girar lo cap, y llavors me feu senya de que me 'n anés, lo que vaig executar al instant per no causar escándol. Llavors se posá aquell en mon lloch á fer la oració sobre ma catifa.

Tots esperavan ab impaciencia lo fi de la escena, y desitjavan veure com jo ho prenia. Mes, jo, scherif, fill d' Othman Bey *el Abbassi,* tenia per ventura de sufrir l' insult d' un esclau!... Ell ab tot tenia la forsa, y buscava provocarme, y si m' hagués deixat arrebatar, podia abusar de sa autoritat. Vaig pendre, donchs, altre partit.

Axís que vaig acabar la oració, y abans que ningú s' aixequés, vaig dir á mos criats ab ayre resolt: *Treyeu aquesta catifa; duéula al imam, y dieuli que li regalo pera que se 'n serveixi en la mesquita; jo ja no puch fer oració sobre ella: enduéuvosla.* Mos criats tregueren depressa la catifa, y se la presentaren al imam, qui quedá molt content del regalo. Tothom aplaudí ma acció. Lo gobernador y sos oficials negres quedaren de pedra. Vaig deixar algunas almoynas á la mesquita y als pobres, y acompanyat de moltas personas, vaig tornar á casa pera ficarme al llit, atormentat sempre per gran febre.

Dits oficials negres ostentan lo luxo oriental més refinat;

portan hermosos xals de catxemira, riquíssimas telas de la India, armas magníficas, y esquisits perfums.

Ab tot y trobarme tant malament vaig fer algunas observacions astronómicas que 'm donaren la longitut per distancias llunars=36° 32′ 37″ E. del observatori de Paris: la latitut per passos de sol=21° 33′ 14″ N., y la declinació magnética =10° 4′ 53″ O.

Djedda es bonica població, ab carrers regulars, y casas agradables, de dos y tres pisos, totas de pedra, pero poch sólidas; tenen gran nombre de finestras grans, y 'ls sostres plans. Hi han cinch mesquitas, que no mereixen la atenció.

Volta la ciutat una bonica muralla ab torras irregulars; á deu passos de distancia per la part de fora, hi ha un fosso del tot inútil, puig no hi ha cap obra que 'l sostinga. En lloch de pont de balansa, devant de la porta de la ciutat, lo fosso está plé de terra: encar que es de construcció moderna, no sembla que haja de durar molt temps, perque sas parets están talladas á plom sense talús. Tampoch son arrebossadas. Tindrá de nou á deu peus d' ample y uns deu de fondaria.

Los mercats públichs de Djedda están ben provehits; mes los preus son molt alts: una gallina costa un duro espanyol. Las llegums se duhen de molt lluny, perque no haventhi en los voltants ni fonts, ni rius, tampoch hi ha jardins ni hortas.

L' aygua que 's beu á Djedda es de pluja, y excelent, per que está ben conservada en cisternas. No puch elogiar aixís lo pá que no 'm sembla de molt bona calitat.

Se respira allí sempre un ayre embalsamat, perque en tots los llochs públichs hi ha gents que venen aygua en vasos pera beüre, y tenen sempre prop d' ells un braseret hont creman incens y altres aromas. Igual método se practica en los cafés, tendas, casas, y per tot arreu.

Hi ha á Djedda uns cinch mil habitants, y pot mirarse aquella ciutat com lo centro de circulació del comers interior del mar Roig. Los barcos de Mokha duhen allí 'l café y demés géneros de India y de Llevant, d' ahont los transportan en altras naus á Suez, al Ienboa, á Kosseir, y á altres punts de la costa d' Arabia y Africa.

Si 'ls árabes estiguessen més adelantats en l' art de la navegació, sens dupte Mokha podria enviar directament sos

carregaments á Suez, sense fer escala á Djedda, lo qual aumenta molt lo valor dels géneros; mes aixó es casi impossible en l' estat actual de sa marina, ab sos barcos sense pont, mal construhits, y manats per patrons tan ignorants, que una simple travessía de Mokha á Djedda, es pera ells casi donar mitja volta al mon.

L' interés dels árabes deu per altra part oposarse á tota millora en lo particular, puig avuy dia 'ls géneros de passada deixan en sa patria un producte d' interessos, comissions, transports y drets, que la perfecció de sa navegació 'ls hi faria perdre, y en tal cas ja no seria Djedda una escala important com ho es are. Los negociants de Djedda compran á Mokha, ó per millor dir los negociants de Mokha fan sos envíos á Djedda; y 'ls negociants del Caire per la intervenció dels comissionistas de Suez envian sos fondos á Djedda pera comprar. Arriban á Djedda per la vía de Suez alguns objectes d' Europa, principalment telas; pero ni ab ells n' hi ha prou pera pagar las produccions de la India y 'l café del Iemen; la major part dels valors es en duros espanyols, ó en escuts d' Alemania: aquesta última moneda es molt buscada á Djedda, puig guanya considerablement á l' Iemen y á Mokha.

Lo negociant encarregat de mos assumptos á Djedda, me semblá feya comers bastant extens; mes vaig presumir tindria poch metálich, puig me costava molta dificultat tréurenhi.

Se nota bastant luxo en lo vestir y habitacions; mes en lo poble baix hi han individuos que van casi despullats y en la última miseria.

La guarnició se compón de doscents soldats turchs ó árabes; mes no 's vagi á creure que montin guardias ó prestin algun servey militar: sa ocupació se reduheix á passar lo dia assentats ó ajeguts en un café, jugant als escachs, fumant, ó prenent café.

En Djedda no hi ha europeus. Se veuhen alguns cristians coftes, confinats á una casa ó caverna propera al embarcader.

Lo personatje de mes suposició y principal negociant de la ciutat se nomena *Sidi Alàrbi Djilàni:* home de talent, y molt relacionat ab los inglesos, ab los que fa casi tot son negoci.

Los habitants de Djedda estavan llavors molt irritats, per haverse apoderat los francesos l' any abans d' un barco del sultá scherif, ricament carregat, com aixís mateix d' altres barcos árabes. Apesar d' aixó no 's volian pas venjar, ni aborrian á la nació francesa; al contrari desitjavan un arreglo, per més que no sabian com ferho. Jo crech que comensavan en realitat á estimar als francesos, després d' haver vist sa conducta en Egipte.

Enganyat ab la fama dels caballs árabes, havia jo enviat los meus desde Suez al Caire; mes ben aviat me 'n vaig penedir, al veure que no n' hi havia á Djedda, escepte alguns que perteneixian á richs negociants, los quals no volian desfersen. Tampoch vaig veure mulas. Los ases son excelents, grassos y ben formats; mes en quant á la alsada no'n tenen més que 'ls d' Egipte. Hi ha un número gros de camells, únicas bestias de cárrega que hi ha en lo país.

Va pe'ls carrers un prodigiosa cantitat de gossos perduts ó sense amo, com en totas las poblacions mussulmanas. Sembla que estigan organisats ó dividits en diferents tribus ó familias. Aixís que un gos te la desgracia ó atreviment de passar á un departament ó tribu extranjera, aixecan los d' aquesta un crit infernal, y 'l temerari no n' escapa sens rebre moltas feridas. No es menos lo nombre de gats, que son molt parescuts als d' Europa. Hi ha també algunas moscas; mes no mosquits, ni insectes de cap classe.

Djedda no te gens de carbó; l' únich combustible es la llenya que 's du de lluny, ó las desferras dels barcos. La farina se porta d' Africa.

Los habitants me semblaren una mescla de sanch árabe, abissinia ó negra, ab una mica de sanch india. He vist caras que tenen bastanta analogía ab la fesomía indiana, y participan de la xina.

Es tan comú l' ús de tenir per donas esclavas abissinias ó negras, que 'l dia que vaig arribar á Djedda, una de las primeras cosas que 'm proposá mon negociant fou comprar una esclava abissinia; mes no 'm vaig aprofitar de son oferiment, encar que no ho prohibeix la lley, perque 'm considerava en un estat de penitencia durant ma pelegrinació.

Se contan uns cent barcos que fan lo cabotatje de Djedda

á Suez, y altres tants que fan la travessía á Mokha; mes com sempre n' hi ha ab averías ó en carena, crech se podrá reduhir dit número á vuytanta. Veritat es que no hi ha cap any que no se 'n perdin alguns en los escults del mar Roig; mes també se 'n construheixen sense parar á Suez, Djedda y Mokha.

La ciutat era antigament més rica que en la fetxa de mon tránzit; mes la guerra dels wehhabis la ha fet decaure molt, perque 'ls habitants s' han vist obligats á fer dia y nit, durant molt temps, l' ofici de soldats. Per altra part la Europa paralisa lo comers de llevant; las revolucions d' Egipte y Arabia matan lo del país, y las de Berbería impideixen ó retardan las pelegrinacions dels occidentals; totas aquestas causas exerceixen una influencia directa y poderosa en la felicitat y prosperitat de Djedda.

Fora dels murs de la ciutat, pe'l costat de terra, hi ha un gran barri de barracas molt poblat, quals habitants me semblaren tots pobres; aixís es que no s' hi veuhen més que venedors de géneros bastos y de comestibles.

Está Djedda situada en un plá, que es un verdader desert, y en clima molt inconstant. D' un dia al altre veya jo l' higrómetro passar de la extrema sequedat á la extrema humitat. Lo vent N. que atravessa 'ls deserts d' Arabia, arriba en tal estat de sequedat, que la pell se posa seca; lo paper cruix, com quan ha sigut esposat á la boca d'un forn; y 's veu l'ayre continuament carregat de pols: si 'l vent cambia al S., s' experimenta de cop y volta la sensació oposada; l' ayre, y tot quan se toca, s' impregnan d' una humitat pastosa, que relaxa las fibras animals, y es en extrem desagradable, encar que 'ls habitants la creuhen més saludable que la sequedat del vent N. La calor més forta que vaig experimentar fou 24° de Reaumur. Ab lo vent S. he vist la atmósfera carregada d' una especie de boyra.

Una nit vaig tenir la lluna en mon zénit y altra per la part del N.; efecte de la latitut, puig me trobava poch més ó menys á dos graus S. del trópich.

Desde que vaig arribar, me presentaren cada dia petits jerros del aygua del milagrós pou Zemzem de la Meca: jo bevia, y pagava.

Lo dia ans de marxar cap á la ciutat santa, havent vingut á veurem lo capitá del meu barco, me va rompre lo cabell del higrómetro.

CAPITOL XIV

Continuació de la romería.—L' Hhadda.—Arribada á la Meca.—Cerimonias de la pelegrinació á la casa de Deu, á Ssaffa y á Merua.—Visita de l' interior de la *Kaaba* ó casa de Deu.—Presentació al sultá Scherif.—Visita al jefe dels scherifs.—Purificació ó lavatori de la Kaaba.—Titul d' honor adquirit per Ali-Bey.—Arribada dels Wehhabis.

Restablert un poch, encara que molt débil, vaig sortir pera la Meca lo dimecres 21 de Janer, á las tres de la tarde, sobre una *schevria* que construheixen ab pals, y un matelás, en forma de petit sofá ó cabriolé y coberta ab unas telas sobre archs, va colocada en las espatllas d' un camell. Aquestas *schevrias,* son molt cómodas, puig un pot estar assentat ó ajegut; mes los moviments del camell, que sentia per la primera vegada en ma vida, me fatigavan molt, en l' estat de debilitat en que 'm trobava.

Los meus árabes comensaren á armar disputas en los carrers, disputas que duraren més d' una hora, donant uns crits capassos d' aturdir á qualsevol. Pensava que ja havian acabat; pero encare m' esperavan novas disputas y crits fora de las murallas, y detingueren encare ma marxa per espay de més d' una hora y mitja. Per fi tot quedá en pau y carregats los camells, se posaren en camí á dos quarts de sis, per la direcció del E.; atravessant una gran planura deserta, terminada al horisont en grupos aislats de montanyas que interrumpeixen algun tant la monotonía del desert.

A dos quarts de nou del vespre arribarem á ditas montanyas, que son petitas massas de pedra sense rastre de vejetació.

L' atmósfera serena, y la lluna que passava sobre nostres caps, feyan nostre viatje agradable, y 'ls árabes cantavan y ballavan al meu voltant. Jo no 'm trobava be ni molt menys; los moviments del camell se 'm feyan insoportables. Aturdit per l' estrépit, extenuat de fatiga, y abatut sobre tot per l' estat de debilitat en que 'm trobava, vaig dormir duas horas: al despertar s' encengué de nou la febre y vaig llensar sanch per la boca.

Haventse dormit los meus árabes, perderen lo camí. Després de mitja nit, adonantse de que anavam en direcció de Mokha, giraren cap al NE., entre montanyas de mitjana elevació en las que s'hi veyan alguns arbres. Havent per fi trobat lo camí, anaren seguint cap al E. fins á las sis del matí del dijous 22, en que 'ns detinguerem en un aduar de barracas, anomenat *L' Hhàdda,* hont hi ha un pou d' aygua salabrosa.

No vaig poder estimar exactament la distancia que haviam recorregut; pero crech nos trobavam llavors sobre vuyt lleugas al E. de Djedda.

Las barracas de dit aduar son totas iguals, del tot rodonas, de set á vuyts peus de diámetro, ab sostres cónichs, qual vértice s' eleva de terra á la altura de set peus. Las forma un rengle de pals com una gavia, coberts de fullas de palma y matolls.

Se compón l' aduar d' un grupo de barracas, rodejat de fullaraca (que es hont viuhen los habitants), y de duas ordes exteriors de barracas buydas, separadas las unas de las altras, y destinadas á allotjar las *cáfilas* ó caravanas. Al arribar cadascú s' acomoda en una barraca, sense demanar permís á ningú.

Lo pou, situat entre 'ls dos recintes exteriors, forma un cuadro d' un peu y mitj per cada part, y sobre sis brassas de fondaria. En la obertura hi ha una corda ab una galleda de cuyro pera 'l servey dels que arriban. L' interior del pou fa suposar que 'l terrer se compón de sorra movedissa fins á una gran fondaria; puig pera impedir que s' enfonzi s' han vist obligats á revestirlo d' estacadas de dalt á baix.

Lo terrer ofereix en veritat algunas plantas, mes sense flor ni fruyt; y no es sino una vall de sorra en la direcció de llevant á ponent, rodejat de montanyas de pórfit d' un roig més ó menys fosch.

La manera que donan menjar als camells en aquell paratje me semblá curiós. Primerament estenen per terra una estora ó un tros de tela de figura circular, y de cinch ó sis peus de diámetro. Després posan al mitj un munt d' herba espinosa, tallada molt petita: fets aquestos preparatius, duhen un camell, lo qual s' ajup poch á poch devant d' aquella classe de taula; van arribant successivament lo segon, tercer y quart, que s' agenollan aixís mateix devant de l' herba, y á distancias iguals; y 's posan á menjar ab una urbanitat y orde admirable, prenent cadascú de l' herba que te devant á petitas bocadas: si algun se separa de son lloch, lo company lo renya amistosament, y l' indiscret torna al instant al orde; en una paraula, la taula dels camells es copia fidel de la de sos amos.

Aquí repetírem la cerimonia de la purificació, tal com la haviam practicada en Araboh; es á dir, la ablució general que vaig fer ab aygua calenta, y la oració que deu resarse tot despullat; després de lo qual se cubreix un ab duas tovallolas sense costuras, l' una al vol dels lloms, y l' altra que rodeja lo cos passant per demunt de l' espatlla esquerra y dessota del bras dret; lo qual queda nu com també 'l cap, las camas y 'ls peus; en aquest se caminan alguns passos cap al costat de la Meca, resant la invocació. *Bèïk,* etc. Conservárem, segons lo rito, dit trajo fins á la tarde.

Los habitants del aduar venen aygua dolsa molt bona, que portan de las montanyas vehinas de la part del S.

Al anárnosen se presentá un árabe del aduar á demanar diners y rebé en efecte una gratificació pe'l allotjament.

A las tres de la tarde 'ns posarem en marxa en la direcció del E., per un camí ample y plá. Aviat vejerem alguns bosquets. Després de post lo sol passarem entre montanyas volcánicas, cobertas de lava negra; hont vejerem los restos d' algunas casas arruinadas per los wehhabis. Desde allí, atravessant alguns petits turons, á dos quarts de dotze de la nit, arribarem á unas graus, hont lo camí ofereix una excelent posició militar. Lo dijous per la nit 23 de Janer del any 1807, 14 del mes dulkaada, del any 1221 de la Héjira, vaig arribar á mitja nit, per lo favor de la suprema misericordia, á las primeras casas de la santa ciutat de la MECA, quinze mesos després de ma sortida del regne de Marroch.

Hi havia á la entrada de la ciutat molts mogrebins ó árabes occidentals que m' esperavan ab cantarets d' aygua del pou de Zemzem, la qual me presentaren pera beure, pregantme no la prengués de cap mes, y oferintme provehirme la casa, afegint en secret, que no begués may de la que 'm presentés l' encarregat del pou.

Varios particulars de la ciutat, que també m' esperavan, comensaren á disputar sobre quí m' hostatjaría, perque 'ls hostatjes son una de las principals especulacions dels habitants ab los pelegrins; mes los subjectes que durant ma permanencia á Djedda s' havian encarregat de provehir á mas urgencias, terminaren las rahons, conduhintme á una casa que m' estava preparada al costat del temple, y prop de la del sultá scherif.

Los pelegrins deuhen entrar á peu en la Meca; mes en atenció á ma malaltíe, vaig entrar dalt del camell fins á mon allotjament.

Al arribarhi, vaig fer una ablució general, y després vaig ser conduhit en professó al temple ab tot mon seguiment. La persona encarregada de guiarnos, resava al caminar diferentas oracions en alta veu, y nosaltres las repetiam tots plegats paraula per paraula, y en lo mateix tó. Ma debilitat era encare tan gran, que calgué que dos criats me sostinguessen.

D' aquest modo vaig arrlbar al temple, donant la volta per lo carrer principal á fi d' entrar per lo *Beb-es-selem* ó porta de la salut, lo qual se mira com felís auspici. Haventme tret las sandalias, vaig passar per aquella benaventurada porta que está prop l' ángul septentrional del temple. Ja haviam atravessat lo pórtich ó galería; estavam á punt d' entrar en lo gran pati, hont está situada la casa de Deu, quan nostre guía nos detingué y ab lo dit girat senyalant la Kaaba, me digué ab énfasis: *Schuf, schuf lo Bèït Allah l' Haràm.* «Mireu, mireu la casa de Deu la prohibida. La comitiva que 'm rodejava, lo pórtich de columnas que 's perdia de vista, l' inmens pati del temple, la casa de Deu coberta de dalt á baix ab sa tela negra y rodejada de llántias, la hora intempestiva y 'l silenci de la nit, y nostre guía que parlava devant de nosaltres

com inspirat, tot aixó formava un quadro imponent, que may s' esborrará de ma memoria.

Entrarem en lo pati per una calsada diagonal d' un peu d' elevació, que termina desde l' ángul del N. á la Kaaba, la qual se troba casi en lo centre del temple. Abans d' arribar, allí 'ns feren passar per dessota d' un arch aislat, que forma com un arch triumfal, y s' anomena *Beb-es-selém,* com la porta per hont haviam entrat. Arribarem devant de la casa de Deu, ferem una curta oració, besarem la pedra negra, portada per l' ángel Gabriel, y nomenada *Hàjera l' Assuàd* ó pedra celestial, portant lo guía al devant, colocats en lo mateix orde ab que haviam arribat, y resant oracions plegats; després darem la primera volta á la casa de Deu.

La *Kaaba* es una torra cuadrilátera, situada casi en mitj del temple, coberta d' una inmensa tela negra, que no deixa descubert més que 'l sócol ó base sortint del edifici, l' espay hont está incrustada la pedra negra, y altre per l' istil sobre l' ángul del S., que es de marbre comú. Del costat del NO. s' eleva una barana á l' altura d' un home, formant casi un semicírcol, separat del edifici, y nomenat *El Hàjar Ismàïl* ó pedras d' Ismail.

Heus aquí lo detall de las cerimonias ulteriors que s' observan en aquell acte religiós, tals com las vaig fer jo en aquella época.

Consisteixen en set toms al voltant de la Kaaba. Cada tom comensa desde la pedra negra del ángul del E., seguint la cara principal de la Kaaba, hont hi ha la porta, y desde allí girant cap al O. y S. per fora de las pedras d' Ismail, y arribant al ángul del S., s' exten lo bras dret, y després de passar la má sobre 'l marbre angular, tenint molt conte en que la part inferior del vestit no toqui al sócol descobert, se passa la má per la cara y barba, dihent: *En nom de Deu: Deu molt gran; alabansa sia donada á Deu.* Se continua la marxa cap al NE., dihent: *¡Oh gran Deu! siau ab mí: donáume 'l be en aquest món, y donáume 'l be en l' altre:* anant després al ángul del E., devant de la pedra negra, s' elevan las mans com al principi de la oració canónica, exclamant: *En nom de Deu; Deu molt gran:* y s' afegeix baixant las mans: *Alabansa sia donada á Deu;* després de lo qual se besa la pedra, y ab aixó dona fi lo primer tom.

La segona es en un tot semblant; mes las oracions son diferentas desde l' ángul de la pedra negra fins al ángul del S.; mes d' aquest á la pedra negra son sempre las mateixas en los set toms. La lley tradicional mana que 's donguin las últimas á pas llarch; mes atés mon estat de debilitat, las vaig fer sempre poch á poch.

Al fi del seté, després d' haver besat la pedra negra, se resa en comú una curta oració, de peu y de cara á la paret de la Kaaba, entre la porta y la pedra negra. Se passa després á una especie de menjador, nomenat *Makám Ibrahim* ó lloch d' Abraham, situat entre la Kaaba y l' arch aislat, que s' anomena *Beb-es-selém,* y allí 's resa una oració ordinaria. Desde aquell indret se va al pou Zemzem, d' ahont se treuhen galledas d' aygua, y 's beu fins que 's pot. Se surt per fi del temple per lo *Beb Sàffa* ó porta de Saffa, de hont se puja un carreró que hi ha devant, y que forma lo que s' anomena *Djebel Saffa* ó 'l turó de Saffa.

Al extrem del carrer, que termina en una especie de pati compost de tres archs sobre columnas, y ahont se puja per grahons, hi ha lo lloch sagrat nomenat *Sàffa.* Al pujar lo pelegrí gira la cara cap á la porta del temple que está devant, y resa dret una curta oració.

Llavors se dirigeix en professó pel carrer principal, y 's recorre part del *Djebel Merua* ó turó de Merua, resant sempre: al cap devall del carrer, que 's troba tallat per una gran paret, se pujan alguns grahons ab la cara girada al temple, encare que interceptin la vista las casas intermedias, y 's pronuncia una curta oració sempre dret. Se fa segon viatje cap á Saffa, altre tercer cap á Merua, y axís fins á set vegadas, resant en alta veu, y dihent las pregarias curtas en un y altre lloch sagrat; lo qual forma los set viatjes entre 'ls dos turons.

Terminat mon seté viatje á Merua, vaig veure alguns barbers establerts en aquell lloch pera afeytar lo cap als pelegrins, lo qual fan ab la major lleujeresa, dihent oracions en alta veu, que repeteix lo pelegrí paraula per paraula.

Es sabut que tots los mussulmans se deixan creixer un manyoch de cabells al mitj del cap; mes com lo reformador *Abdulwehhàb* declará que 'l conservar lo manyoch es pecat, y

'ls wehhabis dominan en lo país, tothom s' afayta ben be 'l cap. Me vaig veure, donchs, obligat á deixar caure 'l meu á las mans del inexorable barber.

Ja era prop de punta de dia quan haviam cumplert aquestos primers debers: llavors me digueren podia retirarme á disfrutar algun repós; mes com no faltava molt pera la hora de la oració del matí, vaig preferir tornar al temple, ab tot y ma debilitat y fatiga, y no vaig entrar á casa fins á las sis.

A mitj dia vaig tornar al temple pera la oració pública del divendres, desprès de donar segona vegada los set toms de la Kaaba, resar una oració particular, y beure molta aygua del Zemzem.

L' endemá, 24 de Janer de 1807, 15 del mes de dulkaada, l' any 1221 de la Héjira, s' obrí la porta de la Kaaba, lo qual no 's verifica sino tres vegadas al any, y en diferents dias. La primera vegada es pera que tots los homes que hi ha á la Meca puguin fer sas oracions en l' interior; la segona, que 's verifica al dia següent, pera las donas; y la tercera, cinch dias desprès, se destina á rentar y purifiear la casa de Deu. Per aquesta rahó los pelegrins que ordinariament no permaneixen á la Meca més que sis ó vuyt dias en la época de la pelegrinació d' Aarafat, tornan á la seva terra sense haver vist l' interior del temple.

La porta de la Kaaba está situada sobre la fatxada del NE., á poca distancia de la pedra negra, y com á uns sis peus d' elevació sobre 'l plano del gran pati del temple. Pera entrarhi se coloca fora una bonica escala de fusta, que duhen sobre sis corrons de bronze.

Aquest dia me conduhiren al temple, y com hi havia una gentada inmensa, me feren sentar en una especie de menjador hont hi ha la guardia de la Kaaba, devant de la pedra negra. Dita guardia 's compón d' eunuchs negres.

Havent disminuhit la gentada, alguns guardias y mon guía me conduhiren á la casa de Deu. Tingueren molt cuydado en ferme posar lo peu dret en lo primer grahó de la escala.

Entrat en la Kaaba, vaig ser conduhit directament al ángul que mira al S., hont permaneixent en peu, ab lo cos y cara arrimats lo més possible contra la paret, vaig resar una

oració en alta veu, després de lo qual vaig fer la ordinaria de cara al ángul del S.

Vaig passar després al que mira al O , y tot seguit al del N., repetint exactament en cada hú lo que havia fet en lo del S.

Passant després al ángul del E , hont vaig fer dret sols una curta oració, vaig besar la clau de plata de la Kaaba, que al efecte tenia en la má un fill del scherif assentat en una cadira, y vaig sortir escoltat per los negres, que apartavan la gent á cops de puny pera obrirme pas..

Axís que 'm vaig veure fora, vaig besar la pedra negra, y vaig tornar á fer los set toms á la casa de Deu; entrant després en un petit fosso, al peu de la Kaaba, al costat de la porta, hont vaig recitar la oració ordinaria, y després d' haver begut aygua del pou de Zemzem, vaig tornar á casa.

Aquell mateix dia per la tarde vaig rebre avís de que m' aparellés pera presentarme al sultá scherif.

Vingué á buscarme lo *Nekib l' Ascharàf* ó cap dels scherifs, y m' acompanyá al palau. Pujá primer, y jo vaig quedar á la porta esperant la orde d' entrar. Poch després baixá á buscarme 'l gefe del pou de Zemzem, *que ja s' havia fet amich meu.* Pujarem la escala, á meytat de la qual hi ha una porta que tanca 'l pas. Mon conductor picá. Dos criats armats la obriren, y continuarem pujant. Atravessarem després un corredor fosch, y després de treurens las sabatas en aquell paratje, entrarem en un bonich saló, hont s' estava lo sultá scherif, nomenat *Scherif Ghàleb,* assentat prop d' una finestra, y rodejat de sis personas que continuaren dretas.

Després que 'l vaig saludar, me feu las següents preguntas:

Scherif.—¿Sabeu l' árabe?

Ali-Bey.—Si, senyor.

S.—¿Y 'l turch?

A.—No, senyor.

S.—¿Solsament l' árabe?

A.—Si, senyor.

S.—¿Parleu las llenguas dels cristians?

A.—Algunas.

S.—¿Quín es vostre país?

A.—Haleb.

S.—¿Sortireu molt jove de vostra patria?

A.—Si, senyor.

S.—¿Hont haveu estat durant vostra ausencia?

Li vaig contar ma historia: llavors digué 'l scherif al que estava á la seva esquerra: *Parla molt bé l' árabe, son accent es verdaderament árabe,* y dirigintme la paraula, continuá: *acosteuse.* M' hi vaig acostar una mica, y repetí: *acosteuse.* Llavors vaig avansar fins á éll y 'm digué, *senteuvos.* Vaig obehir tot seguit, y éll maná igualment á la persona que tenia á sa esquerra que 's sentés.

Sens dupte dueu novas de la terra dels cristians, continuá: *dieume las últimas que haveu rebut.* Li vaig fer una breu relació del estat actual d' Europa. Me preguntá després: *¿Sabeu llegir y escriurer lo francés?*—Una mica.—*¿Una mica no més, ó bé?*—Una mica, y no més.—*¿Quínas llenguas parleu y escribiu millor?*—L' italiá y l' espanyol. Continuarem conversant més d' una hora, y després d' haverli presentat mon regalo y 'l firman del capitá-baixá, me vaig retirar acompanyat del gefe del Zemzem, qui 'm conduhi fins á casa.

Avans de passar endevant, vull donar á coneixer á aquest interessant personatje, que se m' havia ja fet amich.

Era un jove de vintidos á vintiquatre anys, d' hermosa presencia, ulls bonichs, ben vestit, molt fi, d' ayre dols é interessant, y dotat de totas las cualitats exteriors que fan amable á una persona. Depositari de tota la confiansa del scherif, desempenyava la plassa més important... la d' enmatzinador en cap... Tranquilisat, lector, y no tremolis per mí. Aquest home perillós ja m' era conegut. Desde la primera vegada que vaig anar al Zemzem, me galantejava sens parar; m' havia dat un sumptuós banquet; cada dia m' enviava dos petits jerros del aygua del pou maravellós, espiava las horas en que jo anava al temple, y acudia ab la dolsesa y gracia mes delicada á presentarme una tassa plena del aygua miraculosa, que jo bebia sense rezel fins á la última gota.

Aquest malvat observa igual conducta ab tots los bajás y personatjes de categoría que van á la Meca. A la més petita sospita, al més petit capritxo, lo scherif ordena, y 'l desgraciat extranjer mor aviat. Com seria impietat no aceptar l' aygua

sagrada presentada per l' encarregat del pou, aquest home 's troba per tal medi amo de la vida de tots los pelegrins; y porta ja sacrificadas moltas víctimas.

Desde temps inmemorial tenen los sultans scherifs de la Meca un enmatzinador en sa cort; y lo més notable es que no se 'n amagan, puig la cosa ja es sabuda en lo Caire y en Constantinopla, en termes que 'l divan ha enviat en varias ocasions bajás y altras personas á la Meca, pera desferse d' ells per aquest medi. Heus aquí la rahó perque 'ls mogrebins ó árabes occidentals, que estavan del tot á ma devoció, s' apressuraren á prevenirme me mantingués alerta, quan vaig arribar á la ciutat. Mos criats aborrian al traydor; jo 'l tractava ab las majors mostras de confiansa, y bebia la seva aygua y menjava en sos convits ab una serenitat y sanch freda imperturbables; solsament tenia la precaució de dur sempre *vidriol blanch*, vomitiu molt més actiu que 'l tártaro emétich, y que obra al instant; á fi d' aprofitarme desde 'l moment que sentís lo més lleuger indici de traició.

Lo scherif me semblá de trenta sis á cuaranta anys, y una mica moreno; te grans y hermosos ulls, barba regular, es bastant gros, y no obstant te molta vivesa; son traje consisteix en un *benisch* ó caftan exterior, altre caftan interior cenyit ab un chal de catxemira y altre chal de la mateixa classe per turbant. Tenia derrera seu un gran coixí, altre al costat, y altre més petit devant, sobre 'l qual sovint s' apoyava. No hi havia en lo saló altres mobles ó adornos sino una gran catifa que cubria lo trespol.

Durant ma visita, lo sultá scherif fumava sa pipa persiana ó *nerguilé,* colocada en altra pessa, y qual canó de cuyro anava á parar á sa boca per medi d' un forat practicat á la paret. Havent proclamat lo reformador Abdulwehhab com pecat l' us del tabaco, y essent molt temuts generalment sos sectaris, que dominan l' Arabia, no 's fuma sino ab molta circunspecció y d' amagat.

L' endemá, 25 de Janer, vaig fer ma visita al Nekib l' Ascharaf ó cap dels scherifs, y li oferí un petit present. Usá ab mí totas las mostras de consideració y amistat que podia desitjar. Era aquest lo segon dia de la obertura de la Kaaba, com he dit; pero exclussivament dedicat á las donas. Entran

allí á empentas pera resar sas oracions, y lo mateix que 'ls homes donan los set toms per fora.

Lo dilluns 29 de Janer, 20 del més dulkaada, se fregá y purificá la Kaaba ab las cerimonias següents.

Duas horas després de sortir lo sol, lo sultá scherif passá al temple, acompanyat de trenta personas y dotze guardias, part negres, part árabes. Ja estava oberta la porta de la Kaaba, y rodejada d' una inmensa gentada; mes encare no s' havia colocat la escala.

Lo sultá scherif, pujat á espatllas d' uns y sobre 'l cap d' altres, entrá en la Kaaba ab los principals scherifs de las tribus. Los demés volian fer lo mateix, mes los guardias negres defensavan la entrada á cops de canyas y bastons. Jo estava lluny de la porta pera evitar la gent, quan per orde del scherif, lo jefe del Zemzem, me feu senyal ab la má de que passés endevant, mes ¿cóm passar per entre més de mil personas que m' ho privavan?

Tots los ayguaders de la Meca s' adelantavan ab sos bots plens d' aygua, que feyan passar de má en má fins als guardas negres de la porta, com axís mateix gran número de petitas escombras de palma.

Los negres comensáren á tirar aygua per lo trespol que está enrajolat de marbre; també tiravan aygua de rosas. Escorreguentse l' aygua per un forat fet baix lo llindar de la porta, la recullian ab ánsia los fidels, mes com aixó no 'ls satisfeya y 'ls que eran més lluny ne demanavan á crits pera beure y banyarse, 'ls guardias negres ne tiravan en abundandancia sobre 'l poble ab tassas y ab las mans. Tinguéren la atenció de donarmen un jerret y una tassa y 'n vaig beure tanta com poguí, tirantme la sobrera per demunt, perque, dita aygua, per mes que es molt bruta, porta en sí la benedicció de Deu. A més que está ben aromatisada ab aygua de rosas.

Vaig fer llavors un esfors per acostarmhi; moltas personas m' alsaren sobre 'l grupo y anant per dalt dels caps vaig arribar per fi á la porta, ahont los guardias negres m' ajudáren á entrar.

M' havia preparat per aquesta operació, no portant mes que la camisa, una *caschaba* ó camisa de llana blanca sense mánegas, lo turbant y 'l hhaik ab que anava embossat.

Lo sultá scherif en persona escombrava la sala. Axís que vaig entrar, los guardias me traguéren lo hhaik y 'm presentaren un manat d' escombretas de las que 'n vaig agafar algunas á cada ma. Tot seguit tiráren aygua á terra y 'm vaig posar á escombrar ab las duas mans y ab una fe ardent, per mes que las rajolas fossen ja netas y lluhentas com un mirall. Durant la operació, lo scherif, qu' havia acabat d' escombrar y perfumar la sala, estava fent oració.

M' entregáren després una tassa de plata plena d' una pasta composta de serraduras de sándal, fusta molt aromática y pastadas ab essencia de rosa. Vaig estendre dita pasta sobre la part inferior de la paret, incrustada de marbre, dessota la tapissería que cubreix la part superior y 'l sostre. Me donaren després un tros de fusta d' áloes, que vaig fer cremar en un braser pera perfumar la sala.

Llavors lo sultá scherif me proclamá *Hhaddem-Bèït-Allah-el-Haràm;* es á dir, servidor de la casa de Deu la prohibida, y rebí la enhorabona de tots los assistents. Vaig resar desseguida mas oracions en los tres ánguls de la sala com la primera vegada; ab lo qual terminaren del tot mas obligacions. Mentres jo estava en aquest acte piadós, lo sultá scherif s' havia retirat.

Una munió de donas que hi havia en lo pati y s' havian reunit á alguna distancia de la porta de la Kaaba, llensavan de tant en tant forts crits d' alegría.

Me daren una mica de pasta de sándalo, ab duas de las escombras, que vaig guardar preciosament com reliquias interessants. Los guardias me baixaren sobre 'l poble, qui m' agafá y 'm posá á terra, fentme cumpliments de felicitació. Desde allí vaig anar á Makam Ibrahim á fer una oració, y després me posaren mon hhaik, y vaig tornar á casa mullat del tot.

Altres empleats del temple vingueren á durme successivament aygua del lavatori; lo fill del scherif, que tenia la clau de la Kaaba, m' enviá també un canti, ab un got de banya plé de serraduras de sándalo, pastadas ab aygua de rosa, altre vas de banya que contenia diferents aromas, una candela y duas escombretas. Deguí correspondrer á tants favors del millor modo possible.

Lo dimars 3 de Febrer, 25 del mes dulkaada, la gran tela

negra que cubreix l' exterior de la Kaaba, fou tallada una mica més amunt de la porta al voltant de tot l' edifici; de manera que quedá descubert per la part inferior, lo qual completa la cerimonia nomenada *Iaharmo-el-Bèït-Allah* ó purificació de la casa de Deu.

Durant la operació, tots los empleats del temple procuraren obtenir algun tros de la tela, y la dividiren en petits fragments pera fer una especie de reliquias que regalan als pelegrins, los quals deuhen correspondrer á aquest favor ab alguna gratificació. A mi me 'n van dar tants, qué... ¡alabat sia Deu!

Aquell mateix dia entrá á la Meca un cos d' exércit dels wehhabis, pera cumplir lo deber de la pelegrinació, y pendre possessió de la santa ciutat. Los vaig veure entrar per una casualitat.

M' estava á las nou del matí en lo carrer principal, quan vegí venir una munió d' homes... Figuris lo lector una colla d' individuos apretats uns contra altres, no duyent més vestit que una petita faixa al vol de la cintura, y alguns una tovallola sobre la espatlla esquerra y sota 'l bras dret; y en lo demés del tot nusos y armats de fusells de metxa ab un khanjear ó gran ganibet corvo á la cintura.

A la vista d' aquell torrent d' homes nusos y armats, tothom se posá á correr pera deixar net lo carrer, que omplian del tot. Jo 'm vaig voler moure y vaig pujar á un pilot de runa, pera observarlos millor.

Vaig veure desfilar una columna que 'm semblá composta de cinch á sis mil homes, tan apinyats en tot l' ample del carrer, que 'ls era impossible moure la má. La columna, precedida de dos genets armats ab una llansa de dos peus de llarch, terminava en altres quinze ó vint montats en caballs, camells ó dromedaris, ab una llansa á la má com los primers; mes no duyan banderas, ni timbals, ni cap instrument ó trofeu militar. Durant la marxa, los uns donavan crits de santa alegría, altres resavan confosament oracions en alta veu, cadascú á sa manera.

En l' orde referit pujaren fins á la part superior de la ciutat, hont comensaren á desfilar en grupos pera entrar en lo temple per la porta Beb-es-Selém.

Gran número de noys de la ciutat, que serveixen ordinariament de guías als extranjers, sortiren á son encontre, y 's presentaren successivament als diferents grupos, pera servir de guías en las cerimonias sagradas. Vaig notar que entre aquells conductors benévols no hi havia un sol home fet. Ja los primers grupos pera comensar las voltas de la Kaaba, s' apressuran á besar la pedra negra, quan altres, cansats d' esperar, s' adelantan en confusió, se barrejan ab los primers, y prompte, arribant á son grau més alt la confusió, no deixa sentir la veu dels joves conductors. A la confusió succeheix l' escándol. Tots volen besar la pedra negra, y s' hi precipitan; molts s' obran pas bastó en má: en va un de sos gefes puja al sócol, prop de la pedra sagrada, pera restituhir l' orde; sos crits y mohiments son inútils, perque 'l sant *zel de la casa de Deu que 'ls devora* no 'ls permet escoltar la rahó ni la veu de son gefe. S' aumenta lo moviment en círcol per la impulsió mútua. Finalment se 'ls veu, com un escabot d' abellas que volan confosament al voltant del rusch, circular sens orde al entorn de la Kaaba, y en son confós entussiasme fan trossos ab los fusells que duyan á la espatlla totas las llántias que rodejavan la casa de Deu.

Després de las diferentas cerimonias al voltant del temple, cadascú devia aixís mateix beure aygua del pou miraculós y ruixarse ab ella; mes com anavan en confusió y tant depressa, en pochs moments quedaren fets trossos cordas, galledas y curriolas. L' encarregat y empleats del Zemzem abandonan son puesto. Los wehhabis, quedant sols amos del pou, se donan la má, forman la cadena, baixan al fons, y treuen aygua com poden.

Lo pou exigeix almoynas, la casa de Deu ofrenas; los guías reclaman son salari, mes la major part dels wehhabis no duyan ni una moneda: y 's descarregaren d' aquella obligació de conciencia donant vint ó trenta grans d' una pólvora molt granada, trossets de plom ó alguns grans de café.

Al fi de las cerimonias, com los cabells los hi havian ja crescut una polsada, cregueren de son deber fersels afeytar: aquesta operació 's practicá en los carrers, y 'ls barbers foren pagats en la mateixa classe de moneda que 'ls joves guias y servents del temple.

Los wehhabis de *Draaiya,* lloch principal de la reforma, tenen color de coure. Son per lo general ben fets, y molt ben proporcionats, mes d' estatura petita, y he notat principalment entre ells alguns caps bastant hermosos pera ser comparats als del Apolo, del Antinoo, ó del Gladiator. Tenen los ulls vivíssims, lo nas y boca regularment dissenyats, bonicas dents y fesomía molt expressiva.

Figuris lo lector una munió d' homes nusos y armats, sense casi cap idea de civilisació, y parlant una llengua bárbara. Tal quadro á primera vista espanta la imaginació, y sembla horrorós. Mes si un se sobreposa á aquesta primera impresió, troba en ells cualitats recomanables: may roban ni ab violencia, ni ab engany, excepte quan creuhen que 'l objecte perteneix á un enemich ó á un infidel. Tot lo que compran, y qualsevol servey que se 'ls fassi, ho pagan en sa moneda. Cegament sotmesos á sos jefes, sufreixen en silenci tota classe de fatigas, y 's deixarian dur al cap del mon. En fi, se veu en ells los homes més disposats á la civilisació, si se 'ls sapigués donar la direcció convenient.

Tornat á casa vaig saber que no cessavan d' anar arribant cossos de wehhabis á cumplir lo deber de la pelegrinació. ¿Qué feya en tant lo sultá scherif?... En la impossibilitat de ressistir á tals forsas, se mantenia tancat ó amagat per millor dir, tement algun atach. Las fortalesas estaban abastidas y preparadas á la defensa; los soldats árabes, los turchs y mogrebins se mantenian en sos llochs. Vaig veure guardias y centinellas en los forts y s' aparedaren moltas portas. En una paraula, tot se trobava prompte pera 'l cas d' agressió. Mes la moderació dels wehhabis, y las negociacions del scherif feren inútils aquestas precaucions.

CAPITOL XV

Pelegrinació á Aarafat. — Gran reunió de pelegrins. — Descripció d' Aarafat. — Sultá y exércit de's wehhabis. — Cerimonias á Aarafat. — Tornada á Mosdélifa. — Regrés y cerimonias á Mina. — Tornada á la Meca, y fi de la pelegrinació. — Apéndix á aquesta.

S' havia fixat pera 'l dimars 17 de Febrer lo gran dia de la pelegrinació á la montanya d' Aarafat. Jo vaig sortir la vigilia á la tarde en una schevria posada dalt d' un camell, del mateix modo que á ma arribada de Djedda.

Unas duas horas després vaig passar per devant del cuartel dels guardias negres y mogrebins, situat á la extremitat N. de la ciutat.

Desde allí, prenent per l' E., en pochs minuts vaig ser devant d' una gran casa de camp del scherif, y un quart d' hora després vaig descubrir la célebre montanya *Djebel Nor*, es á dir montanya de la Llum, hont l' ángel Gabriel entregá al més gran dels profetas lo primer capítol del Corán. Dita montanya s' eleva en figura de pá de sucre, aislada sobre las demés que la rodejan. Hi havia en altre temps una capella en lo cim y era una de las estacions de la pelegrinació; mes los wehhabis després d' haverla arruinat, han posat una guardia al peu de la montanya pera impedir que 'ls pelegrins pujin á fer oracions, que Abdulwehhab ha declarat supersticiosas. Segons me contaren s' hi pujava per grahons oberts á la roca. Com dita montanya queya á un quart de lleuga sobre la esquerra, sols la vaig veure al passar ab la munió de pelegrins.

Seguint lo camí cap al ESE., vaig veure á tres quarts de tres una petita deu d' aygua dolsa ab son receptácle d' obra, y poch després vaig entrar á Mina. Lo primer objecte que 's veu al entrar en lo poble es una font, devant de la qual hi ha una fábrica antiga, construhida segons diuhen, per lo dimoni.

Lo poble de Mina, dit també *Mona,* no te sinó un carrer; mes tan llarch que vaig emplear més de vint minuts en atravessarlo. S' hi veuhen moltas casas bonicas, la major part arruinadas y sense sostre. Hi ha aixís mateix espays tancats ab paret de pedra seca, y de cinch peus de alsada, que 's llogan als pelegrins durant los dias de pascua.

A dos quarts de quatre vaig fer sentar lo camp á la sortida de Mina, per la part de llevant, en un petit plá, hont hi ha una mesquita rodejada de muralla, com una fortificació.

Tot lo país que acabava de recorrer es una estreta vall entre duas montanyas de rocas graníticas peladas del tot; lo camí molt plá y sobre llit de sorra, estava cobert de camells, de gent de á peu y á caball, y de gran nombre de schevrias.

Un destacament de wehhabis, montats en dromedaris, que vaig trobar al peu del Djebel Nor, vingué á acampar devant de la porta de la mesquita. Lo seguiren ben prompte altres cossos de la mateixa nació, igualment montats en camells, y en poch temps se vejé inundada la plana. Després de posta de sol arribá 'l sultá dels wehhabis, *Saaud,* quals tendas estavan preparadas al peu d' una montanya, á poca distancia de las mevas.

Una caravana de Trípoli á Berbería, altra del Yemen, munió de pelegrins negres del Soldan ó de la Abisinia, gran nombre de turchs que vingueren per Suez, molts mogrebins arribats també per mar, una caravana de Bassora, altras de llevant, los árabes del alt y baix Egipte, los del país y 'ls wehhabis, estavan llavors reunits ó més be á munts en aquell petit plá, hont s' obliga á acampar als pelegrins, perque la tradició conta que 'l sant profeta feya lo mateix sempre que anava á Aarafat.

Encare no havia arribat la caravana de Damasch, la que havia ja sortit ab tropas, artillería, y gran nombre de donas pera presentar la rica catifa que cada any s' envia de Constantinopla pera 'l sepulcre del profeta á Medina; mes los wehhabis, que miran aquesta costúm com un pecat, li sortiren al encontre prop de dita ciutat, y manifestaren al baixá de Damasch *Emir l' Hage,* que la manava, que no 's podia rebrer la catifa destinada pera 'l sepulcre; y si volia continuar son viatje á la Meca, deuria abans despedir sos soldats, arti-

llería y donas, y transformats d' aquesta manera en verdaders pelegrins, la caravana no trobaria obstácle á son viatje. No volent lo baixá sométrerse á tals condicions, se vejé obligat á retrocedir. Alguns suposan que se li exigí una forta contribució de diner; mes altres desmenteixen la asserció.

Dimars 17 de Febrer de 1801, 9 dulhagea, 1221 de la héjira, á las sis del matí, estava en camí en direcció del SE. 1/4 E. A curta distancia del lloch de la sortida, vaig deixar á la dreta la casa d' un scherif; allá á las set vaig parar á *Mosdélifa,* petita capella ab un gran minaret en una estreta vall, y després d' atravessar altre congost entre las montanyas, vaig seguir una vall al SE., que termina al peu de la montanya Aarafat, hont vaig arribar á las nou del matí.

Lo mont Aarafat es l' objecte principal de la pelegrinació dels mussulmans; aixís es que diferents doctors s' adelantan á dir que en cas d' arribar á faltar la casa de Deu, seria tan meritoria la pelegrinació al mont Aarafat, com si 's donessin los set toms al entorn de la Kaaba. *Aquesta es també ma opinió.*

Sols en lo mont Aarafat es hont se pot formar idea del espectácle imponent que ofereix la pelegrinació dels mussulmans. Un concurs innumerable d' homes de totas nacions, de tots colors, arribats desde 'ls extrems de la terra á través de mil perills é innumerables fatigas pera adorar junts un mateix Deu, lo Deu de la naturalesa; l' habitant del Cáucaso presentant una má amiga al etíope ó al negre de Guinea; l' indi y persa agermanats ab lo berberesch y 'l marroch; tots mirantse com germans, ó com individuos d' una mateixa familia, units ab los vincles de la relligió; parlant los més, ó al menys comprenent poch ó molt la mateixa llengua, la sagrada llengua de la Arabia; no, ¡no hi ha cult que presenti als sentits espectácle més senzill, més tendre, més majestuós!... ¡Filósophs de la terra! permeteu á Ali-Bey defensar sa relligió, com defenseu vosaltres l' espiritualisme ó 'l materialisme, la vuydor ó 'l plé, la necessitat de la existencia ó la creació. Aquí, lo mateix que vaig notar en la relació de mon viatje al Marroch, no hi ha intermediari entre l' home y la divinitat; tots los individuos son iguals devant del Criador; tots se troban íntimament persuadits que sols sas obras los acostarán ó

allunyarán del Sér suprem, sense que cap má extranjera sia capás de fer cambiar l' orde d' aquesta justicia admirable. ¡Quín fré contra 'l crím! ¡quín estímul pera la virtut!... Mes ¡quína desgracia que ab tantas ventatjas, no sigam per aixó millors que 'ls d' altres relligions!

Lo mont Aarafat es una roca granítica com las altras montanyas del voltant, d' uns cent cinquanta peus d' alsada, tancada ab un llens de murallas, y situada al peu d' una montanya més alta, al ESE. d' una planura de tres quarts de lleuga de diámetro, rodejada per totas parts de montanyas peladas. S' hi puja per grahons, part oberts en la roca, part formats d' obra. Hi ha al cim una capella que 'ls wehhabis tractavan llavors d' arruinar per dintre. Me fou impossible visitarla, perque als individuos que segueixen lo mateix rito que jo, es á dir, lo maleki, los hi está prohibit pujar al cim, segons las institucions del imam fundador del rito: per aixó nos detinguerem á meytat de la pujada pera resar la oració. Al peu de la montanya hi ha una plataforma preparada pera lo mateix ús, nomenada *Djamàa Arrahma* ó mesquita de la Misericordia. Segons la tradició, lo profeta hi feya sa oració.

Prop de la montanya hi ha catorze grans safretxs que 'l sultá Saaud ha posat en bon estat. Proveeixen en abundancia d' aygua bona pera beure, y serveix igualment pera rentarse 'ls pelegrins en aquell dia solemne. Al costat mateix cap al SO. de la montanya, hi ha una casa del scherif; y á un quart de lleuga cap al NO. altra plataforma hont se fa la oració, y 's nomena *Djamàa Ibrahim* ó mesquita d' Abraham.

En lo mont Aarafat fou hont lo pare comú dels homes trobá ó reconegué á nostra mare Eva després d' una llarga separació; y per aquest motiu se doná á aquell lloch lo nom d' *Aarafat*, es á dir, *reconeixement*. Se creu haver sigut lo mateix Adan lo constructor de la capella que 'ls wehhabis han comensat á destruhir.

Després de la oració del *aassar* ó de la tarde, que fa cadascú en sa tenda, y disposat tot pera la marxa, lo ritual prevé que 's vagi al peu de la montanya pera aguardar allí la posta del sol. Pera cumplir ab aquest precepte, 'ls wehhabis que's trobavan acampats á distancias molt llargas, comensaren

á acostarse, anant al devant d' ells lo sultá Saaud y á Abunocta, son segon jefe. En poch temps vaig veure desfilar un exércit de *quaranta cinch mil wehhabis,* casi tots montats en camells ó dromedaris, ab altre miler de camells conduhint l' aygua, tendas, llenya, y l' herba seca pera 'ls camells dels jefes. Un cos de doscents caballs portava banderas de tots colors arboradas en llansas; dita caballería pertanyía, segons me digueren, al jefe segon Abunocta. Se veyan també set ó vuyt banderas entre 'ls grupos de camells, mes sens altra insignia, sense timbals, trompetas ni altre instrument militar. Com tota aquella gent anava despullada, lo mateix que sos jefes, me fou impossible reconeixer á Saaud y Abunocta. No obstant me vaig figurar que 'l sultá seria un vell venerable ab una llarga barba blanca y precedit del pendó real. Dit pendó, de color vert, tenia per distintiu la professió de fé, *La illahá ila Allah* (no hi ha altre Deu sino Deu), brodat en grandíssims carácters blanchs.

Vaig reconeixe ben be en sos cabells llarchs y estesos un dels fills de Saaud, noy de sis ó vuyt anys, moreno com los altres, vestit d' una gran camisa blanca, rodejat d' escolta particular, y montat en un hermós caball blanch ab un albardó sens estreps, segons l' us dels wehhabis, que no coneixen altras sellas: dit albardó, anava cobert d' una manta vermella, ricament brodada, y sembrada d' estrellas d' or.

Ben aviat la montanya y sos voltants se vejeren coberts de wehhabis. S' hi acostaren després las caravanas y 'ls pelegrins solts. Ab tot y las reflexions dels meus, me vaig arriscar á penetrar per entre 'ls wehhabis, arribant fins al centre, á fi d' examinar al sultá més de prop; mes molts d' ells ab qui vaig fer conversa, m'asseguraren que era impossible lograrho, y que la por de sufrir igual sort que 'l desgraciat *Abdelaaziz* que fou assessinat, havia fet multiplicar las guardias al entorn de la persona de Saaud.

Dech confessar en veritat que vaig trobar molta racionalitat y moderació en tots los wehhabis ab qui vaig parlar. D' ells mateixos es de quins vaig treure la major part de las noticias que donaré sobre sa secta. Ab tot y aquesta moderació, ni 'ls naturals del país, ni 'ls pelegrins poden sentir pronunciar son nom sense tremolar, y encar entre ells mateixos no 'l

pronuncian sino en veu baixa. Axís es que fugen, y evitan en lo possible parlarhi, y sempre que jo volia comunicar ab ells, tenia que superar la més obstinada oposició de part dels que 'm rodejavan.

Lo sultá scherif havia enviat, com se practica tots los anys, part de sas tropas ab quatre pessas d' artillería; deyan també que vindria en persona, mes no 's vejé.

Es costúm, després que arriba cada any un imam del scherif, predicar un sermó sobre la montanya. Lo que vingué aquell dia fou despatxat per Saaud ans de comensar. Un imam del sultá fou qui predicá; mes no 'm fou possible sentirlo per estar molt lluny. Acabat lo sermó, los wehhabis donaren totas las senyals d' aprobació, y aplaudiren á mes no poguer.

Fácil m' hauria sigut trobar medis d' introduhirme ab lo sultá Saaud, com ho desitjava, á fi de coneixel més particularment, mes axó m' hauria compromés ab lo sultá scherif, qui no deixaria d' atribuhir un pas de simple curiositat á algun motiu polítich: aquesta consideració me feu renunciar.

Esperavam sobre la montanya 'l moment de pondres lo sol. Arribat lo tal moment... ¡quín remolí! Figuris lo lector una reunió de vuytanta mil homes, duas mil donas, y un miler de noys, ab xeixanta ó setanta mil camells, ases y caballs, que á entrada de fosch volen tots ficarse á pas llarch segons lo ritual, per una estreta vall, marxant uns sobre altres á través d' un núvol de pols, y un bosch de llansas, fusells y espasas. Axís forsant lo pas com podiam, apilotats y empenyuts mútuament es com tornárem á Mosdélifa en una hora y mitja; mentres n' haviam empleat més de duas en anar d' aquest punt á la montanya santa. Lo motiu de la precipitació ordenada per lo ritual, es que no 's deu fer la oració de la posta del sol ó del *Mogareb* á Aarafat, sinó á Mosdélifa, al mateix temps que la oració de la nit ó *Ascha,* la qual deu resarse á la derrera celístia, es á dir, hora y mitja després de post lo sol. No 's fan en comú ditas oracions; cada familia, cada reunió las fa en particular. Axís que arribarem nos donarem pressa en dirlas, abans d' armar las tendas, y la jornada se terminá ab felicitacions recíprocas sobre la ditxa d' havernos santificat ab la pelegrinació del mont Aarafat.

Al altre dia, dimecres 18 de Febrer, 10 del mes de dulhajea, y primer dia de la pascua, sortirem á dos quarts de sis del matí pera anar á acampar á Mina.

Tot just arribarem, baixarem á terra, y 'ns dirigirem precipitadament á la casa del dimoni, que está devant de la font. Duyam cadascú set pedras del gruix d' un sigró, que haviam cullit expressament la nit anterior á Mosdélifa, pera tirarlas contra la casa del dimoni per sobre de la paret. Los mussulmans del rito maleki, com jo, las tiran unas derrera altras, després de pronunciar cada vegada aquestas paraulas: *Bism illah-alla-huakibar,* es á dir: *en nom de Deu; ¡Deu molt gran!* Com lo diable tingué la malicia de posar sa casa en un lloch tan estret, que potser no tinga trenta quatre peus d' amplaria, y 's troba á més tallada per grans rocas, hont s' ha de pujar pera assegurar lo tir de las pedras; com finalment tots los pelegrins volen fer aquesta santa operació tot seguit que arriban á Mina, regna allí una extranya confusió. Pero per fi ab ajuda dels meus, vaig lograr, ab tot y las apretadas y esvalot, cumplir tan sagrat deber; y vaig sortir del pas ab duas feridas á la cama esquerra. Vaig retirarme després á la tenda pera descansar de tantas fatigas. Los wehhabis van també á tirar sas pedretas, perque aixís ho feya 'l profeta. En aquell dia ferem també lo sacrifici pascual.

Dech alabar ab justicia la moderació y bon orde que regná en mitj d' aquella inmensa gentada d' individuos pertanyents á diferentas nacions. Mes de duas mil donas confosas en tan inmensa munió no causaren lo menor desordre; y encar que hi havia quaranta ó cinquanta mil fusells, no 's sentí més que un tir, que sortí d' aprop meu. Tot seguit acudí un gefe wehhabi y renyá al que l' havia disparat, dihentli ab severitat barrejada de dolsesa: *¿Per qué haveu enjegat lo tir? ¿Venim aquí á fer la guerra?*

A la matinada vaig trobar pel camí al fill més gran de Saaud. Anava á caball, al devant d' un cos de dromedaris. Arribat á Mina al mateix temps que jo, y al passar per mon costat, cridá als que anavan ab ell: *Anem, noys, acostemse.* Després girant á esquerra y prenent lo trot, seguit de tots los seus, aná á la tenda de son pare, que acampava al peu de la montanya en lo mateix lloch del dia avans. Mas tendas s' armaren prop de las tropas del scherif.

Lo dijous 19 de Febrer, haventme aixecat á punta de dia pera fer la oració, vaig adonarme de que m' havian robat mon escriptori, llibres, papers y part del meu equipatje. L' escriptori tenia dintre un cronómetro, algunas joyas, petits utensilis, mon gran sello, dibuixos y observacions astronómicas.

Espantats los meus criats, se posaren á buscar per tot arreu, tement las consecuencias del robo; puig havian descuydat la guardia que sempre 'ls hi havia encarregat que fessen á la nit. Pero estavan cansadíssims dels dias anteriors, y la guardia dels soldats turchs y mogrebins del scherif que hi havia prop, los hi havia inspirat una fatal confiansa.

Vaig fer tranquilament la oració ab los meus. Quan lo dia permeté distingir los objectes, se trobaren papers espargits per la montanya. Acudiren tots los meus criats; trobaren l' escriptori obert y espanyat, y tots mos papers y llibres per' allá terra, á escepció del cronómetro, de las joyas y las taulas de logaritmes que estavan lligadas, y que en la fosquetat creurian los lladres que eran un Coran.

Ans de la oració de mitj dia anárem á tirar set pedretas rentadas en l' aygua contra un petit pilá d' obra, de sis peus d' alt, sobre dos en quadro, situat en mitj del carrer de Mina, y segons diuhen construhit per lo dimoni: ne vaig tirar altras set á altre pilá com l' anterior, elevat per lo mateix arquitecte, y situat á quaranta passos de distancia; en fi 'n vaig tirar set més contra la caseta de que he parlat ja.

Lo divendres 20 de Febrer, 12 del mes de dulhajea, y tercer dia de pascua, després de repetir la cerimonia de las set pedras, vaig tornar á la Meca.

Al entrar en la ciutat vaig anar al temple dant los set toms á la casa de Deu, y tot seguit, havent fet la oració y begut del aygua del Zemzem, vaig sortir per la porta del Saffa, pera terminar la pelegrinació ab los set viatjes entre Saffa y Merua, com la nit de ma arribada.

Aquest solemne acte anava antigament acompanyat d' altras prácticas d' estació y devoció, afegidas per diferents doctors, ó per ánimas piadosas; mes los wehhabis han suprimit totas las adicions, com fórmulas supersticiosas, y no queda més que 'l següent apéndix, que vaig observar puntualment.

Lo diumenge 22 de febrer, casi tots los pelegrins anaren á una lleuga de distancia cap al ONO. de la Meca, á un lloch hont hi ha una mesquita que 's va arruinant, nomenada *l' Aamra*. De primer se feu la oració; després se colocaren devotament tres pedras una sobre altra, á poca distancia de la mesquita. Passaren després al lloch hont visqué l' infame *Abugehel*, aquell enemich encarnissat de nostre sant profeta, y allí, ab sant furor, se 'l malehí y tiraren set pedras. Tornats á la ciutat, darem los set toms á la casa de Deu, y ferem los set viatjes á Saffa y Merua, y ab això ja no quedá res que afegir á la cerimonia de la pelegrinació pera satisfacció nostra.

Diu la tradició que aquest apéndix fou instituhit per *Ayescha*, la dona més estimada de nostre sant profeta.

CAPITOL XVI

Descripció de *L' Haràm* ó temple de la Meca. — La *Kaaba* ó casa de Deu. — Lo Makam Ibrahim. — Lo Bir Zemzem. — Lo Bet-es-Selem. — Lo Monbar. — Llochs de las oracions. — Pilans de bronze y llántias. — Calsadas. — Coloms. — Las duas cobbas. — Pati. — Galerías. — Portas. — Saffa y Merua. — Empleats del temple.

Comenso per la descripció del temple de la Meca, que es l' objecte principal. Passaré després á la de la ciutat y del país.

Lo temple de la Meca es conegut per los mussulmans ab lo nom de *L' Haràm* ó temple per excelencia.

Se compón de la casa de Deu *(Bèït Allah)*, dita també *la Kaaba*; del pou de Zemzem *(Bir Zemzem)*; de *la cobba* ó lloch d' Abraham *(Makam Ibrahim)*; dels llochs d' oració dels quatre ritos ortodoxos *(Makam Hhaneffi, Makam Schaffi, Makam Maleki* y *Makam Hhanbeli)*; d' altras duas cobbas ó capellas *(Lo Cobbataïn)*; d' un arch aislat, en forma d' arch triomfal, prop del lloch d' Abraham, anomenat *Beb-es-Selém;* del *Monbar* ó tribuna pera 'l predicador dels divendres,

de la escala de fusta *(daurch)* que serveix pera pujar al saló de la casa de Deu; d' un inmens pati ó plassa rodejat de tres ordes d' archs; d' altres dos més petits igualment rodejats de pórtichs; de dinou portas y set minarets, cinch dels quals son adherents al edifici, y 'ls altres dos colocats fora del recinte entre las casas vehinas. Donaré una descripció detallada de cada part del temple.

La Kaaba.

La Kaaba, nomenada també *Bèït Allah* ó casa de Deu, es una torra quadrilátera, quals costats y ánguls son desiguals, de manera que forma sa planta un verdader trapeci. No obstant, la grandesa del edifici y la tela negra que 'l cubreix fan desapareixer aquesta irregularitat, y li donan la apariencia d' un quadrat perfecte. Jo mateix vaig sufrir aquesta ilusió á primera vista; mes aviat me vaig desenganyar.

Tenia 'l més gran interés en poder donar á coneixer exactament las proporcions de dit temple; mes ¿cóm midarlas sense topar ab las preocupacions de la gent de ma relligió? Sols á forsa de midas parcials y aproximacions es com he obtingut algun resultat; lo qual si no es de precisió matemática, te al menys una exactitut tan palpable, que puch respondre del erro d' un peu en mos cálculs.

L' edifici no está orientat á cap dels punts cardinals. No obstant se creu generalment que l' ángul de la pedra negra está exactament colocat cap al E.

Heus aquí, segons mas observacions, la situació y proporcions de la Kaaba.

Es una especie de *cubo trapeci,* construhit ó revestit de pedras picadas de forma quadrada, mes sense pulir, de roca de cuars, roca silícea y mica, y tretas de las montanyas vehinas.

La cara hont hi ha la porta, y que forma un dels costats del ángul de la pedra negra, mira al NE. 10° 1/2 E. Sa longitut es de 37 peus 2 polsadas 6 líneas, mida de Fransa.

La cara que forma l' altre costat del ángul de la pedra negra, mira al SE. 15° S., sa longitut 31 peus 7 polsadas.

Lo costat oposat á la porta mira al SO. 11° 1/2 O.; y sa longitut es de 38 peus 4 polsadas 6 líneas.

La quarta cara del costat de las pedras d' Ismail, mira al NO. 17° 1/2 N., y te 29 peus de llarga.

L' altura de la Kaaba es de 34 peus 4 polsadas.

La porta te 6 peus d' alsada sobre 'l plano exterior, 8 peus d' alt, y 4 peus 2 polsadas d' ample: Dista 6 peus del ángul de la pedra negra. Te duas mitjas portas de bronzo daurat y platejat que 's tancan ab una enorme cadena de plata.

Lo sócol que rodeja 'l peu de la Kaaba es de marbre, y sa altura 20 polsadas, y 10 polsadas de sortida. Al voltant de dit sócol hi ha moltas anellas groixudas de bronzo, fixas en lo marbre, á las quals se lliga per la part de baix de la gran tela negra que cubreix l' edifici.

La pedra negra, dita *Hhajera l' Assuad* ó pedra celestial, está elevada 42 polsadas sobre 'l plano exterior, ab una gran planxa de plata al voltant d' un peu d' ample. La part de la pedra que la planxa deixa descuberta sobre l' ángul, forma casi un simicírcul de 6 polsadas d' altura, sobre 8 polsadas 6 líneas de diámetro en sa base.

Creyém que aquesta pedra miraculosa es un jacinto trasparent baixat del cel á Abraham per l' ángel Gabriel com una prenda de la divinitat; y que havent sigut tocada per una dona impura, se torná negra y perdé la brillantor.

Mineralógicament parlant es un tros de basalt volcánich, sembrat en sa circumferencia de petits cristalls de puntas, com palletas y rombos de feldspat roig de teula sobre fons negre molt pujat, com de vellut ó carbó, á excepció d' una de las prominencias, que te un punt de roig.

Las besadas y tocaments continuos dels fidels han gastat desigualment la superficie de la pedra, de manera que ha adquirit un aspecte musculós. Te uns quinze muscles y un gran buyt.

Comparant las voras de la pedra, cobertas y amparadas per la planxa de plata, ab la part descoberta, he vist que aquesta s' havia gastat en la superficie unas dotze lineas ab los tocaments; d' ahont se pot inferir, que si la superficie de la pedra era plana y unida en temps del profeta, ha perdut una línea cada sigle.

La part interior de la Kaaba no te sino una sala, elevada sobre 'l nivell exterior com la porta.

Duas columnas de menos de dos peus de diámetro, situadas en mitj de la sala, sostenen lo sostre, qual forma per dins m' es impossible indicar, puig la amaga una magnífica tela estesa, que cubreix també las parets y columnas desde dalt fins á cinch peus del trespol.

Dita tela es de seda color de rosa, sembrada de flors de plata texidas, y forrada ab altra tela blanca. Cada nou sultá de Constantinopla está obligat á enviarne una al pujar al trono, y llavors es quan se muda.

Com las columnas comensavan á malmetres per la part de baix que no está coberta ab la rica tela, las han revestit ab llistons de fusta d' una á duas polsadas d' ample, posats á plom un al costat del altre, y assegurats ab claus de bronzo daurat.

La part inferior de las parets, que també ha quedat al descobert, está incrustada de bonicas planxas de marbre, llisas unas, altras ab flors ó arabeschs de relleu, y algunas ab inscripcions.

Lo trespol está igualment pavimentat de bonichs marbres.

A set ó vuyt peus d' altura, hi ha una barra que va d' una columna á altra, y una segona barra va desde cada columna á la paret. Diuhen que son de plata. D' ellas penjan gran munió de llántias de plata, agrupadas unas sobre altras.

En l' ángul N. de la sala hi ha la escala per hont se puja al terrat. La cubreix un embá, y la porta está tancada.

Lo sostre plá de dalt, sols te una canal molt gran per la banda que mira al NO., y per ella surten las ayguas al espay rodejat per las pedras d' Ismail. Diuhen que es d' or; á mí 'm semblá no obstant de bronzo daurat.

Ja he dit que la casa de Deu está coberta del tot per defora ab una gran vela negra, dita *tob lo Kaaba* ó camisa de la Kaaba, suspesa al sostre, y subjecta per baix ab cordas que corresponen á las anellas de bronzo colocadas al voltant del sócol.

Cada any se porta del Caire una vela nova. D' allí s' envia també la magnífica cortina, tota brodada d' or y plata, destinada á cobrir la porta.

A dos tersos de sa altura, te 'l tob lo Kaaba una faixa de dos peus d' ample, brodada d' or, ab inscripcions repetidas en los quatre costats: te per nom *L' Hazem* ó la cintura.

Se posa lo nou tob cada any lo dia de Pascua; mes al principi no 'l tenen extés del tot com lo vell. Aixecan la tela á pabellons, y la cortina de la porta se posa de perspectiva, y penjada del sostre. Esta costum no te altre objecte que lliurar al tob de las mans dels pelegrins; per la mateixa rahó se talla lo tob vell en la cerimonia *Yaharmo,* pera no perdre la ventatja de vendrel com ho fan, á cinch franchs lo colze; mes la embustería dels criats ha reduhit aquesta mida á catorze polsadas cinch líneas del peu de Paris, com me 'n vaig convencer per mi mateix. Are hi ha pochs pelegrins que comprin; aixís es que cada any ne queda, y aviat n' hi haurá un depósit considerable, puig dita tela no pot servir á cap més us, á causa de las inscripcions sagradas que conté. La faixa y la cortina de la porta tocan de dret al sultá scherif, excepte quan lo primer dia de la Pascua cau en divendres; perque en tal cas se remeten al sultá de Constantinopla, á qui envian també cada any aygua del pou de Zemzem.

Crech ab fonament que la Kaaba tingué antigament altra porta á la banda oposada á la actual, y devant per devant d' ella; per lo menys aixís ho fa presumir la superficie exterior de la paret. Sembla també que aquella porta era semblant á la que existeix.

Ja he dit que enfront del costat NO. de la Kaaba hi ha una especie de barana d' uns cinch peus d' alt y tres de gruixa, dita *L' Hajar Ismail* ó las pedras d' Ismail. Aquesta barana tanca un espay undecágono y casi simicircular, pavimentat de bonichs marbres, entre 'ls quals se distingeixen especialment algunas rajolas verdas preciosas per demés. Per aquesta part lo sócol de la Kaaba está dividit en gradas com sota de la porta, y 'l reste de la circumferencia per una superficie oblícua, que forma un plano inclinat. Entre la barana d' Ismail y 'l cos de la Kaaba hi ha un buyt de sis peus poch més ó menos, que deixa pas á un y altre costat. Se creu que en aquest tancat fou enterrat Ismail ó Ismael.

Encare que la sala y porta de la Kaaba estigan elevadas, com acabém de veure, sobre 'l nivell del pati del temple, si 's considera la topografía d' aquell paratje, será fácil advertir, que 'n los primers temps, estavan dita sala y sa porta al nivell del terrer.

En lo temple de la Meca, la Kaaba es l' únich edifici antich que existeix; tot lo demés s' ha afegit desprès.

Lo temple está situat casi en lo centre de la ciutat, y aquesta 's troba edificada en una vall, que te pendent bastant sensible de N. á S.

Fácil es d' advertir que quan se tractá de formar lo gran pati y demés parts del temple, en compte d' enfonzar per un costat y terraplenar per altre, á fi d' aplanar lo terrer, y tenir axís un nivell mitj, enfondiren per tots costats; de manera que pera entrar en lo temple per qualsevol costat que sia, s' han de baixar alguns grahons, perque 'l paviment está molts peus més baix que 'l plano general del terrer, y dels carrers que 'l voltan; y fins lo terreno inmediat á la Kaaba, y que forma una superficie oval enrajolada de marbre, sobre la qual donan los pelegrins sos toms á la casa de Deu, es la part més baixa del temple.

Suposant, donchs, elevada á sa altura natural la terra al voltant de la Kaaba fins al nivell dels carrers que rodejan lo temple, y tal com era, quan aquell antich edifici estava aislat, se reconeixerá que la altura de la sala y la porta corresponen exactament al nivell general, y per consegüent no calia llavors escala pera entrar.

Veritat es que en aquest cas hauriam de suposar que la pedra negra estava en lloch distint del que es are, puig se veu casi dos peus dessota del nivell de la porta. Un infidel diria que tal vegada no hi era, ó que estava sota terra. Jo no puch formar tal idea d' aquell sagrari de la divinitat.

La escala de fusta que posan devant de la porta de la Kaaba pera pujar durant los dos dias que s' obra al públich, está montada sobre sis corrons de bronzo, ab baranas á un y altre costat, y deu grahons d' uns vuyt peus d' ample.

Prop de la porta de la Kaaba, per lo costat oposat á la pedra negra, hi ha un petit fosso d' un peu de profonditat, enrajolat de marbre, y sobre 'l qual se contrau mérit particular en fer oració.

Lo Makàm Ibrahim.

Lo Makàm Ibrahim ó lloch d' Abraham, forma una especie de menjador paralelógram devant y á trenta quatre peus y mitj del punt central de la paret, hont está la porta de la Kaaba. Dit paralelógram, que te dotze peus nou polsadas de llarch y set peus vuyt polsadas d' ample, mira á la Kaaba per sa cara més estreta. Sostenen son sostre sis pilastras una mica més altas que un home.

La meytat del paralelógram, per lo costat de la casa de Deu, está rodejat d' un bonich reixat de bronzo, que abrassa quatre pilastras, y qual porta 's troba sempre tancada ab una gran cadena de plata.

Dit reixat tanca una especie de sarcófach, cobert d' una magnífica tela negra brodada d' or y plata, ab grossas borlas d' or, y no es altra cosa sino una gran pedra que servia d' escambell á Abraham pera construhir la Kaaba. Dit escambell, segons diuhen, creixia en alsada, á mida que avansava la obra, á fi de facilitar los travalls, y al mateix temps las pedras, sortint ja quadradas miraculosament de terra per lo lloch hont al present se troba l' escambell, passavan de las mans d' Ismail á las de son pare. Per aquesta rahó, al donar los toms á la casa de Deu, 's va també al lloch d' Abraham, y 's fa una oració ordenada per lo ritual. Lo lloch que tanca 'l reixat se veu coronat d' una petita cúpula molt elegant.

Lo Bir Zemzem.

Lo Bir Zemzem ó pou de Zemzem está situat á cinquanta un peus y mitj al E 10° N. de la pedra negra.

Tindrá com uns set peus vuyt polsadas de diámetro, y cincuanta sis peus de fondaria fins al nivell del aygua. Lo brocal es d' hermosíssim marbre blanch, y te d' alsada cinch peus.

Pera treure l' aygua, s' ha de pujar al brocal, en qual part interior hi ha un empit de ferro ab una planxa de coure pera apoyarhi 'l peu; y com no hi ha grahons pera pujar, s' ha de saltar primer á una finestra que hi ha prop, pera enfilarse

desprès al brocal. Totas aquestas dificultats no tenen altre objecte que fer que 'ls pelegrins no pugan treure l' aygua ells mateixos, y no privar als servidors del pou las gangas del ofici. Tres curriolas de bronzo ab cordas de cánem, y galledas de cuyro á la extremitat de las cordas serveixen pera treurer l' aygua, que es pesada y salabrosa, pero molt clara. No obstant la fondaria del pou y calor del clima, al sortir del pou sembla tebia, lo qual prova que existeix en son fons una causa particular de calor molt viu. A pesar de tot es sanitosa, y tan abundant, que en la época de la pelegrinació en que cada dia se 'n treuhen milers de cantis, lo nivell no baixa sensiblement.

Tinch en mon poder quatre ampollas d' aquella aygua, que vaig treure jo mateix, y vaig tapar al sortir del pou ab totas las precaucions que exigeix la química, á fi de poder un dia fer son análisis. Una hora desprès d' haverla posat en ampollas, esmeriladas y ab sos taps esmerilats també, y lacradas tot seguit, tota la superficie interior se cubrí de bombollas d' ayre sutilíssimas, semblants á una punta d' agulla. Una petita batzegada donada á l' ampolla las feu pujar á dalt, hont se reuniren en una sola de la grandaria d' un sigró; sens dubte era algun gas que bastava pera despendrer la sola diferencia de temperatura.

Tothom sab que 'l citat pou l' obrí miraculosament l' ángel del Senyor en favor d' Agar, en lo moment que anava á morir de set en lo desert ab son fill Ismail, aixís que va ser despedit de la casa d' Abraham.

Al voltant del pou s' ha construhit una caseta, composta de la pessa en que está, altra de més petita que serveix de depósit dels cantis, y la escala pera pujar al terrat, al que rodeja una baraneta, y 's divideix en duas parts: la una, destinada á la oració pera 'ls sectaris del rito *schaffi*, está coronada per una elegant cúpula sostinguda per vuyt pilans, l' altra conté dos grans rellotjes de sol horisontals de marbre, destinats á marcar las horas de la oració.

Lo *monkis*, es á dir, la persona encarregada d' observar en los rellotjes la hora de la oració, comensa cridant la fórmula de la convocació al Makam Schaffi. Tot seguit set muddens repeteixen cridant la fórmula desde l' alt dels set mina-

rets. Pera pujar al terrat s' ha practicat en la escala altra porta, independent de la del pou y de la del depósit dels cantis; de modo que en aquell petit edifici hi ha tres portas.

La pessa hont está 'l pou te disset peus tres polsadas en quadro, tres finestras al O. del costat de la Kaaba, altras tres al N., la porta y duas finestras al E. Está del tot revestida y pavimentada d' hermosíssims marbres. En la part del S. hi ha tres nitxos en la paret que separa la pessa del depósit dels cantis. Adorna la part exterior una petita fatxada de bonich marbre blanch

Lo número dels cantis del pou es inmens: no sols ocupan la petita pessa de que acabo de parlar, sinó també las duas cobbas vehinas, y varias pessas situadas al entorn del pati del temple.

Es extranya la figura de dits cantis; tenen un llarch coll ó broch cilíndrich, ab un ventre tan llarch com lo coll y terminan en cono ó punta á la part inferior, de modo que no 's poden tenir drets, sino se 'ls acosta á la paret. Sa llargada total, puig son tots iguals, es de quinze polsadas, son major diámetro te set polsadas sis líneas. Son de terra sens embarnissar, y tan porosos, que continuament xirican, mes també refrescan l' aygua en poch estona.

Aixís que arriba á la Meca un pelegrí de reng distingit apuntan son nom en lo gran llibre del encarregat del pou Zemzem; al mateix temps aquest mana á un criat que tregui l' aygua pera 'l pelegrí y se la dugui á casa, lo qual executa ab puntualitat. Los cantis portan escrit lo nom del pelegrí ab cera negra, y á més alguna inscripció mística.

Fora dels cantis subministrats als pelegrins, los aygaders del Zemzem se passejan continuament per lo temple pera véndrela ó distribuhirla. Ordinariament á entrada de fosch s' exten gran número d' estoras llargas y estretas en lo pati del temple, y devant de cada una se posa un rengle de cantis á mitj omplir y colocats oblicuament; las personas que venen á assentarse sobre la estora, se troban totas ab un canti devant; cosa molt agradable en un país cálit, y que atrau molta gent al temple, fins ans de la hora del *Mogareb;* essent una estona de reunió, durant lo qual se resa ó s' entreté en conversació agradable fins al moment de la oració.

Los servents del Zemzem portan en l' espatlla esquerra lo canti tapat ab una especie d' herba seca que impideix la entrada á la pols ó insectes, mes no la sortida al aygua, si 'n volen treure sens destapar. En la má dreta duhen una tasseta ben estanyada, en la qual presentan l' aygua tant als que 'ls n' hi demanan com als que no 'ls diuhen res.

Lo Beb-es-Selem.

Lo Beb-es-Selem ó la porta de la salutació es un arch aislat en forma d' arch triomfal, situat á disset peus del Makam Ibrahim, casi devant d' aquest monument, á la banda oposada á la Kaaba.

Dit arch, construhit de pedra picada y terminat en punta, te quinze peus sis polsadas d' altura, sobre dinou peus sis polsadas d' ample, compresa la gruixor dels estrebs del arch.

Ja vaig dir que era de bona senyal y prenda d' una gracia particular lo passar per sota de dit arch la primera vegada que s' arriba á donar los set toms á la Kaaba.

Lo Monbar.

Lo Monbar ó tribuna del predicador dels divendres está al costat del Makam Ibrahim, á distancia de catorze peus devant del ángul N. de la Kaaba.

Dita tribuna, de bellíssim marbre blanch, es la més acabada y preciosa obra del temple. Está construhida en forma d' escala, y termina en un quadrat, sobre 'l qual s' eleva una bonica cúpula piramidal octógona, que 'm semblá de bronzo daurat. La sostenen quatre columnetas, unidas per petits archs, que recordan l' orde corinti, mes en realitat no pertanyen á cap dels cinch ordes d' arquitectura.

Los costats exteriors, la balustrada, la porta y la base son de delicat travall. Tanca 'l peu de la escala un reixat de bronzo. La escala tindrá uns tres peus d' ample.

Aquí lo mateix que en totas las mesquitas, no puja l'imam á dalt de tot de la tribuna pera predicar son sermó, sino que 's queda dret al penultim grahó, girat d' espatllas á la Kaaba. Es circunstancia particular que no he vist en lloch més,

que l' imam pera predicar lo sermó y fer la oració dels divendres du un trajo especialment destinat al objecte, y es un gran caftan de roba fina de llana blanca, y un xal igualment lleujer y llis que li cubreix lo cap, y després de donarli un tom al coll s' arregla de modo que las extremitats li penjan per devant.

La Kaaba y las pedras d' Ismail, colocadas casi en mitj del temple ocupan lo centre d' una superficie oval ó elíptica irregular, que forma una sona de trenta nou peus d' ample al voltant d' aquest edifici, sobre la qual caminan los pelegrins pera donar los toms á la Kaaba. La superficie, empedrada de bonichs marbres, está situada, com diguerem, en lo nivell més baix del temple.

Rodeja á dit temple altra superficie elíptica irregular de trenta un peus d' ample, un peu més alta que la anterior, y enrajolada de daus usuals de cuars.

Sobre la grada que forma 'l límit entre abdós nivells s' aixeca un rengle de trenta una columnas primas ó pilans de bronzo, ab altre pilá de pedra á cada extrem.

Dits pilans tenen prop de set peus sis polsadas desde la extremitat inferior fins á la part superior d' un petit capitell hont s' apoyan diferentas barras de ferro que van d' un pilá á l' altre, y de las quals hi ha suspesas crescut número de llántias al voltant de la casa de Deu. Lo capitell te un ornament daurat, d' uns dos peus d' alt, y acaba en una mitja lluna. Los pilans que son cilíndrichs, tindrán tot lo més tres polsadas de diámetre. S' hi veu una especie de cordó á la meytat de sa altura. Cada pilá descansa sobre una pedra cilíndrica d' un peu d' altura y diámetre.

Las llántias tenen mica més mica menos la figura de globo, de vidre vert molt groixut y poch trasparent, y están disposadas sense orde ni simetría en los intervals dels pilans: cada nit s' encenen.

Sobre 'l plá exterior 's' hi veuhen los llochs d' oració pera 'ls tres restants ritos ortodoxos mussulmans, nomenats:

Makam Hhanèffi,
Makam Maleki,
Makam Hanbel,

Lo *Makam Hhanèffi,* situat devant de las pedras d' Ismail, serveix pera 'l rito dels turchs Consisteix en una especie de galería aislada, sostinguda per dotze pilastras, sobre tres archs de front y dos de fondo. Son plan es un paraleló-gram, quals costats més llarchs tenen vintinou peus tres polsadas, y 'ls petits quinze peus y mitj. La altura de las pilastras excedeix poch de la talla ordinaria d' un home.

Dessobre hi ha altra galería d' iguals dimensions: la escala es al ángul del O.

Lo *Makam Maleki,* situat devant de la Kaaba, á la part oposada á la porta, es un cuadrat de quatre pilastras, que sosté 'l sostre; te uns onze peus en cuadro. La altura de las pilastras es la mateixa que la del Makam Hhaneffi.

Lo *Makam Hanbeli,* exactament semblant al Makam Maleki, se veu devant de la pedra negra.

Los sostres d' aquestos edificis, com també lo del *Zemzem* y 'l de *Makam Ibrahim,* están coberts de plom, y tenen gran volada pera donar la sombra, y per la mateixa rahó son tan poch elevadas las pilastras.

Tots los mencionats llochs d' oració tenen devant una barana de tres peus d' altura ab una especie de nitxo al mitj destinat pera l' imam; mes com tot ha cambiat desde la reforma dels wehhabis, los imams *Hhaneffi* y *Hanbeli* fan sa oració al peu de la Kaaba devant de la porta; l' imam *Schaffi* en lo Makam Ibrahim, y sols l' imam *Maleki* es qui la fa en son lloch.

L' imam Hhanbeli dirigeix la oració del matí; las de mitj dia y posta del sol l' imam Hhaneffi; la de la tarde l' imam Schaffi; y la de la nit l' imam Maleki.

Los eunuchs negres, criats y guardas de la Kaaba, s' assentan en lo Makam Hanbeli, hont tenen alguns mobles y catifas. A las horas de la oració pública, los cantors, que son també eunuchs negres, forman lo coro en la galería superior del Makam Hhaneffi.

S'entra al clos enrajolat, hont se troban dits edificis, per sis rampas igualment enrajoladas ab pessas de cuars, y que arrencan desde las grans galerías devant de las portas *Selém, Nebi, Sàffa, Udaa, Ibrahim* y *Aàmra.* Las rampas, amples d' uns deu peus y sis polsadas, ab un peu d' elevació sobre 'l

nivell general del pati, comunican ab altras més petitas que van á parar á diferents punts de las galerías.

Lo demés del pati no es més que sorra cualsevol, y morada habitual de més de dos mil coloms que pertanyen al sultá scherif.

Se troban continuament sobre las rampas donas y xicots que venen blat en uns platets al preu d' una para cada plat Los pelegrins may deixan de gastar algunas paras per la compra de platets de blat pera los coloms del temple; lo qual es obra espiatoria molt agradable als ulls de la divinitat y *del scheref.*

Devant de la porta del pou Zemzem, y á poca distancia, se veu *Lo Cobbatain* ó las duas cobbas: son duas capellas juntas, que forman cada una un cuadrat de divuyt peus de costat y qual punt de contacte representa un ángul diagonal. La forma y dimensions d' una y altre son exactament las mateixas, y las duas acaban en una bonica cúpula acanalada. Ja es sabut que las duas cobbas serveixen de depósit pera 'ls cantis del Zemzem. N' hi ha una que serveix á més pera rentarse y banyarse 'ls pelegrins ab l' aygua del pou.

L' espay que rodeja al Makam Hhaneffi está enrajolat, y forma una especie de cua de peix fins á la gran galería derrera d' aquell lloch.

Lo gran pati, circunscrit per quatre porxos sostinguts per columnas y pilans, representa un paralelógram, quals costats més llarchs en la direcció del E. 34° 1/2 N. al O. 34° 1/2 S., son de cinchcents trenta sis peus nou polsadas de llarch, y 'ls petits de trescents cincuanta sis en la direcció del N. 34° 1/2 O. al S. 34° 1/2 E.

La fatxada de cada costat gran presenta trenta sis archs de rengle; y cada un dels petits vinticuatre. Dits archs son lleugerament punxaguts y sostinguts per columnas de marbre blanch gris de diferentas proporcions, encar que en general s' aproximan á las dóricas.

De quatre en quatre archs hi ha en lloch de columna una pilastra octógona de pedra picada de tres peus de diámetre.

Se compón cada costat de las grans galerías de tres naus ó tres ordes d' archs, á excepció d' algunas irregularitats parcials, tots igualment sostinguts per columnas y pilans, de

manera que 's poden contar més de cinchcentas columnas y pilastras pera sostenir las galerías ó porxos del temple.

Los capitells de las columnas que forman las quatre fatxadas del pati son hermosíssims, encar que no perteneixen á cap dels cinch ordes d' arquitectura; mes los capitells de las columnas de l' interior de las galerías son tots d' orde corinti ó compost, y molts d' ells travallats ab la major delicadesa.

Las bases de las columnas son comunment áticas; altras ab un petit pedestal átich ó rebaixat; altras ab una falsa base; y algunas, per capritxo del arquitecte, tenen un capitell corinti invertit.

Los archs que donan al pati están coronats d' una cupuleta jónica; mes los interiors tenen sols voltas esféricas de mitj punt.

Las quatre caras del pati acaban en ornaments de pedra bastant semblants á las flors de lliri.

Aquestas galerías están empedradas com las calsadas y parets del temple, ab pedras de tall de roca de cuars barrejada ab roca silícea y mica que es una penya que abunda en lo país.

L' ángul del E. del temple está tallat ó arrodonit pera seguir la línea del carrer principal, y arriba á ser tan estreta en aquell punt la galería, que tot just queda espay pera passar entre la paret y la pilastra angular del pati.

En l' ala ó galería SE. del temple, desde la porta *Saffa* fins á la porta *Zeliha,* hi ha un quart orde d' archs, en qual disposició s' adverteixen també algunas irregularitats.

La Kaaba no está situada exactament en lo centre del pati. La fatxada NE. dista doscents setanta cinch peus sis polsadas de la galería corresponent; la cara SE. cent cincuanta cinch peus sis polsadas; la del SO. doscents vintinou peus tres polsadas; y la fatxada NO. cent xeixanta dos del costat oposat.

Al costat SO. del gran pati, n' hi ha un altre de més petit rodejat axís mateix d' archs, hont hi ha la porta *Ibrahim.* També se 'n troba altre semblant en l' ala NO., y allí 's veuhen las portas *Kutubia* y *Ziada.*

Te 'l temple dinou portas, ab trenta vuyt archs, disposats com segueix al voltant del temple, de N. á E.

Noms.	Número d' archs en cada porta.
Angul del N.	
Beb-es-Selem	3
Beb en Nebi	2
— Abassi	3
— Aali	3
Angul del E.	
Bed Zitun	2
— Bagala	2
— Saffa	5
— Arrahma	2
— Modjahet	2
— Zeliha	2
— Omhani	2
Angul del S.	
Bed l' Udaa	2
— Ibrahim	1
— El Aamara	1
Angul del O.	
Bed el Aatik	1
— Bastia	1
— Kutubia	1
— Ziada	2
— Duriba	1

De totas las portas, sols la de Saffa es la que te verdadera fatxada adornada; las demés son senzillas per demés.

En lo temple hi ha set minarets: quatre en los quatre ángulş, altre entre 'l *Bed Ziada* y 'l *Bed Duriba,* y 'ls dos últims separats del cos del temple entre las casas próximas del ala NE. Ditas torras, que son totas octógonas y de tres cossos, tenen una mateixa forma, mes no las mateixas dimensions.

Per la part de fora las casas amagan las parets del temple, de manera que no hi ha cap fatxada exterior. En algunas de ditas casas s' hi veuhen á més finestras, que donan al interior del temple.

Saffa y Merua.

Las duas montanyetas sagradas, *Saffa* y *Merua,* poden considerarse com dependents del *Haram,* á causa de la obligació de visitarlas imposada á tots los pelegrins, després de donar los set toms á la casa de Deu. Los dos llochs, situats fora de la ciutat en temps del profeta, están are compresos en ella per los auments successius, y las duas montanyetas plenas de casas, forman carrers en la actualitat.

Saffa dista molt poch del temple al SE., y está devant, encar que ab alguna oblicuitat, de la porta del mateix nom, y al peu de la montanya *Djebel Kubiis* que es lo lloch hont la pedra negra caygué del cel.

Al cap d' un carrer curt y ample que termina en la montanyeta per una pendent suau, hi ha un pórtich de tres archs sostinguts per pilans toscos. S' hi puja per quatre gradas que s' extenen á lo llarch dels archs, y allí 's situa lo pelegrí pera resar la oració de Saffa.

Merua está una mica més separada del temple per la part del N.

Al extrem d' un carrer que conduheix á la montanyeta de *Merua,* hi ha una plataforma de vinticinch á trenta peus en quadro, tancada per una gran paret per tres costats: es lo lloch sagrat hont va lo pelegrí á fer la oració de Merua: s' hi puja per algunas gradas.

En dit carrer hi han las tendas dels barbers hont van los pelegrins á afeytarse 'l cap, axis que han acabat los set viatjes entre las duas santas montanyetas.

Derrera de las parets de Merua continuan elevantse las casas en anfiteatre fins al cim de la montanya.

Com lo carrer principal de la Meca es precisament lo camí que conduheix de Saffa á Merua, y al mateix temps mercat públich, la gent que sens parar tranzita per allí, molesta molt als pelegrins en sos devots viatjes entre 'ls dos sagrats turons

Empleats del temple.

L' Haram te son jefe principal, á qui anomenan *Scheih l' Haram.*

També te son jefe particular lo pou Zemzem, y s' anomena *Scheih Zemzem.*

Desempenyan lo servey de la Kaaba quaranta eunuchs negres, que son guardas y servents de la casa de Deu. Portan per distintiu sobre son vestit ordinari un gran caftan ó camisa de tela blanca, subjecta ab un cinturó, ab un gran turbant blanch, y portan comunment una canya ó vareta en la má.

Lo pou Zemzem te gran nombre d' empleats y ayguaders, als qui pertany l' administració de las estoras que s' extenen cada tarde sobre 'l pati y galerías del temple.

Hi ha ademés excessiu nombre d'empleats, tals com encarregats de las llántias y esmocadors, criats del Makam Ibrahim, del petit fosso de la Kaaba, de cada lloch d' oració dels quatre ritos, porters, dependents dels minarets, servents de Saffa y de Merua, los que cuydan dels llochs á que están destinats. Hi ha ademés criats que guardan las sandalias dels pelegrins á totas las portas de la entrada del temple, muddens dels minarets, imams y muddens particulars pera cada un dels quatre ritos, lo kadí y sos empleats, los cantors del coro, lo monkis ó observador del sol pera anunciar las horas de la oració, l' administrador y servents del *tob lo Kaaba,* lo depositari de la clau de la Kaaba, lo mufti, los guías, etc.; de modo que casi la meytat dels habitants de la Meca pot dirse que son empleats ó criats del temple, no contant ab altre salari que ab las almoynas ó dons eventuals dels pelegrins.

Per aquesta rahó aixís que arriba un foraster tothom lo volta; tothom li presta serveys y li fa honors, vulgas no vulgas; tots li manifestan lo major interés per sa salut, y fan tot lo possible pera obrirli las portas del cel per medi d' oracions y prácticas místicas, cadascú segons son rito.

En altre temps las caravanas que acudian de tots los paissos del globo hont regna la religió del islam, subvenian á totas las necessitats, ab la abundancia de las almoynas que deixavan en la ciutat; mes are que ha disminuhit tant lo nú-

mero, essent per altra part molt pochs los pelegrins que estigan en estat de contribuhir als gastos y no disminuhint lo nombre dels empleats del temple, la devoció y prácticas religiosas costan molt més, perque tots los empleats s' acostan al que creuhen rich, y aquest no pot sortir d' allí que no deixi 1500 ó 2000 franchs entre almoynas y gratificacions als empleats y dependents del temple; y fins los pelegrins més pobres, fins los que fan lo viatje captant, no 's lliuran de deixar allí algun diner.

Com ditas almoynas son individuals, cadascú arreplega lo que pot en públich ó en particular, á excepció dels eunuchs negres y 'ls empleats del Zemzem, que forman duas classes de corporacions. Veritat es que ab tot y la organisació que 'ls uneix y no obstant sos registres y caixa comuna d' ingressos los individuos de cada cos procuran estafar lo que poden en particular.

Las caravanas duyan en altre temps grossas almoynas de part de sos compatriotas: are no 's reb casi res; senyal inequívoca d' una deplorable relaxació.

Antigament lo jefe del país contribuhia per sa part á una part de la subsistencia dels empleats; mes avuy lo scherif, empobrit ab la revolució dels wehhabis, lluny de donar almoynas, arreplega totas las que pot.

Lo sultá de Constantinopla dona los eunuchs negres pera guardas y criats de la Kaaba, y pera 'ls empleos de cantors y muddens.

Los pelegrins antigament tenian de fer moltas devotas estacions, lo qual produhia també grans beneficis á molts servents y empleats; mes tot ho han destruhit los wehhabis. La mesquita y la capella hont nasqué 'l profeta; *Lo Djebel Nor* ó montanya sobre la qual rebé la primera revelació del cel; la casa d' *Abutaleb,* hont passá part de sa vida; varis llochs hont feya oració; la montanya *Djebel Kubiis* hont baixá la miraculosa pedra negra; las capellas de *Setna Fathma,* filla del profeta; la de *Sidi Mahmud* y altres sants, ja no existeixen. Quedan donchs los pelegrins privats del mérit espiritual que contreyan fent sas piadosas visitas á aquells sants llochs; y 'ls bons habitants de la santa ciutat han perdut los bens temporals que 'ls resultavan d' aquestos actes piadosos.

CAPITOL XVII

Descripció de la Meca.—Posició geográfica.—Topografía.—Edificis.—Mercats públichs.—Arts y ciencias.—Comers.—Pobresa.—Decadencia.

La santa ciutat de la Meca, capital del *Hedjaz* ó Arabia deserta dels antichs geógrafos, centre de la religió mussulmana, á causa del temple que Abrahan aixecá allí al Sér suprem, es l' objecte del amor de tot fidel creyent.

Gran número d' observacions del pas del sol al meridiá m' han donat per latitut de la Meca 21° 28′ 9″ N., y varias distancias llunars me donaren sa longitut=37° 54′ 45″ E. del observatori de Paris. La casa hont vivia, y en qual terrat feya mas observacions, está situada casi en lo centre de la ciutat, á cinchcents trenta peus ab poca diferencia al N. de la Kaaba: per hont se poden considerar dits resultats com la verdadera posició geográfica de la Meca.

La observació de varis azimuths doná per declinació magnética 9° 43′ 52″ O.

Hi ha en la Meca un dignatari ab lo títol de *Monjim Baschi* ó jefe dels astrónomos; mes no 'n te ni un á sas ordes, é ignora complertament la posició geográfica de la ciutat, puig careix de la més petita idea d' astronomía, la qual, tant ell com tots los habitants, consideran simplement com l' art de pronosticar. Ab tot gosa de molta consideració.

La ciutat de la Meca, nomenada *Mekka* en árabe, está situada en una vall, qual amplada mitja es d' unas cent cinquanta cinch toesas, sobre una línea torta que va de NE. á SO. entre montanyas. Per consegüent la ciutat, que segueix las sinuositats de la vall, te una forma del tot irregular, y contribuheixen ençare més á sa irregularitat las casas fabrica-

das en la superficie, y en la pendent de las montanyas colaterals.

Vaig voler treure una vista complerta de la Meca, tal com ho vaig fer en Alexandría; mes me fou impossible trobar cap punt de vista convenient; puig estant la ciutat tancada entre montanyas, si 's surt per una extremitat sols se descubreixen tres ó quatre casas; si per un dels costats, aviat se topa ab la pendent de las montanyas, desde hont no 's veu més que un plano irregular de terrats, sense cap perspectiva. Me vaig veure, donchs, forsat á abandonar la idea. La vista de la Meca, que 's troba en lo *Quadro del imperi otomá,* pogué tenir son mérit en lo temps en que la ciutat no ocupava més que la meytat de la vall; mes aquella no es la Meca d' avuy dia. Ja no existeix la hermosa font que 's veu en lo dibuix d' aquell autor; la única aygua que s' hi troba es la dels pous. Res diré del temple, puig lo plano y perfil que d' ell vaig treure proban la inexactitut dels dibuixos de M. Ohsson. Sens dubte me fora fácil compondre una vista de la Meca; mes com he volgut ser tan exacte en mos dibuixos com ab las notas, no vaig volerlo fer, puig no donaria més que una pintura d' imaginació, com ho será tota vista general d' aquella ciutat.

Per lo demés pot considerarse com la reunió de crescut nombre de casas agrupadas al N. del temple, y prolongantse en forma de mitja lluna del NE. al SO. per lo S. La ciutat s' exten sobre una línea de nou centas toesas de llargada poch més ó menos, y duascentas xeixanta sis d' ample en lo centre del E. al O.

Los carrers principals son bastant regulars, y fins hermosos, á causa de las elegants fatxadas de las casas; están arenats y son molt cómodos; aixís es que acostumat com estava á viure en las ciutats d' Africa, vaig quedar agradablement sorprés á la vista dels bonichs edificis de la Meca.

Ditas construccions tiran al gust indi ó persa que s' introduhí durant la residencia del califat en Bagdad. Hi ha en las habitacions dos rengles de finestras com á Xipre, ab molts balcons coberts de gelosías; hi ha també finestras amples obertas del tot com en Europa; mes la major part tenen una classe de persianas de palma lleugeras per demés y que pre-

servan del sol, sens interceptar lo pas al ayre; y 's plegan cap dalt com las persianas que s' usan en Europa.

En totas las casas, sólidament construhidas de pedra, hi ha tres ó quatre pisos, á vegadas més, ab frontispicis adornats ab motlluras, basaments y pinturas, lo qual las hi dona un aspecte graciós. Pocas son las portas que no estigan adornadas d' un basament ab grahons y banchs á un y altre costat. Las gelosías dels balcons son poch grans, y están talladas de tros en tros per petitas oberturas.

Las casas tenen terrats plans que están rodejats d' una barana d' uns set peus: aquesta está interrumpuda de tant en tant per claraboyas de mahons roigs y blanchs, colocats horisontalment y ab simetría pera donar pas al ayre, de manera que contribuheixen al ornament de las fatxadas y al mateix temps impideixen que las donas pugan ser vistas quan surten als terrats.

Las escalas que vaig veure totas eran estretas, foscas y de grahons molt alts. Las pessas de la habitació son ben proporcionadas en llargada, alsada y amplada. Ademés de las grans finestras y balcons hi ha en ellas altra rengle de finestras més petitas, y una lleixa al voltant, com á Alexandría, que serveix pera colocar diferents objectes.

La hermosura dels edificis acredita l' antich explendor de la Meca. Per altra part los habitants tenen gran interés en conservarlos pera atraure als pelegrins, essent lo producte dels lloguers un de sos principals recursos.

A la Meca no hi ha mercats propiament dits, perque no ho permeten la irregularitat del terreno y la falta d'espay. Los mercats públichs se celebran á lo llarch dels carrers principals; y 's pot dir que 'l gran carrer del centre es un mercat contínuo, d' un extrém á altre de la ciutat. Los venedors se situan en barracas construhidas ab pals y estoras; altres no tenen sinó una especie de parasol gran, sostingut per tres pals que 's reuneixen en lo centre.

Los mercats se troban bastant ben provehits de queviures y de tota especie d' objectes bastos; á tota hora 's veuhen plens de gent, en especial á la época de la pelegrinació. Llavors també 's veuhen fondistas ambulants, pastissers, estanyadors, sabaters, y altres artesans per l' estil.

Los queviures si be son abundants, son cars, menys la carn: un moltó costa set franchs; la viram es escassa, y per tant los ous també. No 's veu una pessa de cassa. Lo blat, ó més be la farina, ve del alt Egipte; las llegums y arrós de la India; las herbas de Taïf, com també una mica de blat, que es molt inferior al d' Egipte. La mantega, que 's conserva en bots y ollas es abundant en lo país; mes á causa del calor se manté sempre líquida com l' oli.

Lo preu dels géneros es per demés variable, per la falta de seguritat en lo comers. La següent llista dona á coneixer los preus que regnavan durant ma estada en 1807.

	Piastras turcas.
Una *oka* de mantega.	5
Una gallina.	4
Mitja dotzena d' ous.	1
Una carga de camell d' aygua dolsa. . .	2
Una oka d' oli.	4

	Paras.
Una oka de pá.	12
Un bot d' aygua de pou.	15
Una oka de llenya.	3
Una oka de carbó.	20

Los pesos y midas son los mateixos que 'n Egipte; mes es tal sa inexactitut, que seria inútil buscar lo módul.

Las monedas corrents son també com las d' Egipte. Lo duro espanyol val en lo comers cinch piastras turcas de cuaranta paras cada una; en los cambis sols ne val quatre y mitja. Circulan á la Meca monedas de tots los paissos; y cada dia 's veuhen cambistas, assentats devant d' un taulell en los mercats públichs, ab un petit pes, ocupats en cambiar. Sas operacions se fan en veritat molt grosserament; mes ja 's pot suposar que 'ls erros may son en contra d' ells.

També 's troban en los mercats totas las produccions naturals y artificials de la India y Persia. Prop de casa meva hi

havía dos rengles de botigas, destinadas exclusivament á la venda d' articles aromátichs, qual catálech y descripció he conservat.

A la Meca, com en lo demés de la Arabia, no 's fa pá propiament dit, ó per lo menys lo que 's sol entendre per aquest nom. Se fan, ab farina deixatada en aygua, sens llevat y alguna vegada usantne en petitíssima cantitat, cocas de tres á quatre líneas de gruix y de vuyt á nou polsadas de diámetro. Se venen ditas cocas á mitj coure y tovas com la pasta. A això li donan lo nom de *pá (hhops.)*

L' aygua dolsa que 's porta continuament en camells de las montanyas vehinas y de Mina, es bona. La dels pous, si be una mica salabrosa y pesada, es potable y com la del Zemzem. Lo poble baix no 'n beu d' altra.

He examinat cada pou en particular. Tots tenen igual fondaria, y l' aygua que 's treu te la mateixa temperatura, gust y trasparencia que la del Zemzem. En los carrers més propers al temple hi ha quatre pous públichs, absolutament iguals: també n' hi ha en altres llochs de la ciutat, los més apartats. M' he convensut, per medi d' un exámen atent, de la fondaria dels pous, calitat, temperatura y gust del aygua que prové d' una sola deu, quin nivell está á cincuanta cinch peus dessota de terra, y qual reunió 's deu á la filtració de las ayguas plujosas. Lo gust salabrós que l' aygua agafa allí deu atribuhirse á la descomposició de la selenita, barrejada ab la terra; d' ahont resulta clarament que tenint l' aygua de tots los pous la mateixa naturalesa y orígen que la del Zemzem, no tenen la virtut d' atraure la benedicció y gracia divina com aquest pou maravellós... ¡Alabat sia Deu!...

La carn que 's menja á la Meca es d' inferior calitat: hi ha grans moltons, mes per lo comú flachs. Lo peix es casi desconegut, ab tot y distar del mar sols unas dotze lleugas. Las verduras que portan de Taïf y altres punts propers, principalment de *Setna Fathma,* consisteixen en sebas, naps, cogombres, verdulagas, táparas, y una especie d' enciam compost de fullas semblants á las gramineas: Aquesta última planta, que no vaig poder veure sensera, se diu *corràt.*

Mentres vaig estar á la Meca no vaig veure flors, excepte una anant á Aarafat. Vaig manar á un criat que arrenqués la

planta y me la portés, mes se n' adonaren uns pelegrins, los quals se li tiraren demunt, dihent que era pecat arrancar ó tallar cap planta durant la pelegrinació d' Aarafat. Vaig veurem, donchs, obligat á renunciar á la única flor que havía pogut trobar.

Se fan á la Meca diferentas begudas de pansas, mel, sucre y fruytas. Lo vinagre es dolent, y segons me digueren lo fan de pansas.

Crech que no hi ha cap ciutat mussulmana hont se desconegan tant las arts com á la Meca. No hi ha un home capás de fabricar un pany ni una clau. Las portas se tancan ab claus de fusta mal fetas; los caixons y maletas ab candados duts d' Europa. De conseqüent no hi hagué manera de substituhir la clau d'una maleta y la de la caixa de las ulleras, que 'm robaren á Mina.

Los pantufles y babutxas venen de Constantinopla y Egipte, perque á la Meca no 's saben fabricar sino sochs de fusta ó de cuyro sense adobar, y sabatas dolentíssimas. Tampoch hi ha artesans d' obras delicadas, ni qui sápiga grabar una inscripció ó dibuix en una pedra, com en altre temps.

Cap armer está en estat de fer un cargol ó de posar una pessa á la xapa d' un fusell europeu. Los actuals armers del país no saben fer més que 'ls basts fusells de pedra de foch, los ganivets corvos, y las llansas ó alabardas que s' usan en lo país. En qualsevol indret que 's trobin, arman son obrador en un instant; tot son aparato 's reduheix á fer un clot á terra, que 'ls serveix de forn; una ó duas pells de cabra, que un dels fadrins mou devant de la fogayna, fan de manxa; duas ó tres estoras de palma y quatre pals forman las parets y sostre del obrador, lo qual mudan de lloch sempre que 'ls convé.

Tampoch faltan estanyadors pera las eynas de coure; mes aquest article ve de las fábricas extranjeras. També hi ha llauners, que fabrican una especie de gots, dels quals se serveixen los pelegrins pera endursen aygua del miraculós pou de Zemzem. Fins hi vaig veure un mal grabador de sellos de coure.

Las ciencias se troban en igual estat d' abandono que las arts. Tot lo saber d' aquella gent se reduheix á llegir lo Corán, y á escriurer, encar que malament. Desde noys aprenen las ora-

cions y cerimonias de la santa pelegrinació á la casa de Deu, á Saffa y Merua, á fi de poder guanyar diner aviat, servint de guía als pelegrins; y 's veuhen noys de cinch ó sis anys desempenyar tals funcions, que 'ls pelegrins los duhen á bras ó á l' espatlla. Aquestos repeteixen las oracions que resan los noys paraula per paraula ab una veu aguda, al mateix temps que dirigeixen la marxa del pelegrí y las cerimonias de las diferentas estacions.

Hauria volgut adquirir un Corán escrit á la Meca; mes es difícil trobarlo, y quan se logra, está tan horriblement escrit y tan plé de mentidas, que de res serveix.

La Meca no te escolas regulars, sino aquellas en que s' ensenya á llegir y escriure. Pera lo demés sols hi ha alguns talbes ó doctors, que per capritxo, vanitat ó copdicia d' alguna retribució van á assentarse sota dels porxos ó galerías del haram, hont se posan á llegir en alta veu pera atraure als oyents, los quals solen acudirhi los uns darrera dels altres á colocarse en círcul al voltant del doctor. Aquest explica, llegeix ó predica com pot, y se 'n va y torna quan li passa pel cap. Tals son los medis d' instrucció que 's troban en la santa ciutat. Totas las tardes van dos ó tres de dits doctors á las galerías del temple, mes no 'n vaig veure cap que tingués més d' una dotzena d' oyents.

Resulta de lo dit que 'ls mequesos son los més ignorants del món. Veritat es que la situació geográfica de sa ciutat hi contribuheix molt. La Meca, posada en mitj d' un desert, no es com Palmira, á la que 'l comers contínuo del orient ab l' occident elevá al alt grau d' explendor que s' admira en sas ruinas, y que tal vegada subsistiría, sense 'l descubriment del cap de Bona-Esperansa. Al contrari no 's troba en cap camí de pas. La Arabia está rodejada á llevant per lo golf Pérsich, al occident per lo mar Roig, al sud per l' Occeá, y al nort per lo Mediterrani. Lo centre, donchs, d' aquesta península no pot ser línea de comunicació ab los paissos circunvehins hont se pot anar per mar. Tot lo més podrán los seus ports servir d' escala als barcos mercants, com los de Djedda y Mokha, sobre 'l mar Roig, y 'l de Mascate, prop de la embocadura del golf Pérsico.

Per lo tant la Meca no está destinada per sa posició á

ser punt mercantil. En mitj del aspre desert hont se troba, tampoch poden sos habitants ser ni pagesos ni pastors. ¿Quins recursos los hi quedan, donchs, als mequesos pera subsistir? La forsa de las armas, pera obligar als altres pobles á donarlos part de sas produccions, ó l' entussiasme religiós, pera empenyar als extranjers á que vingan á deixar son diner en lo país. En temps dels califas, aquestos dos medis reunits feren de la Meca una ciutat opulenta; mes abans y després d' aquella gloriosa época, no li queda pera la subsistencia altre recurs que 'l entussiasme religiós, y per desgracia aquest se va refredant de dia en dia, lo qual reduheix la ciutat á una existencia precaria, com se veu avuy y 's vejé ans de la missió del profeta.

La Meca ha sigut sempre 'l centre del entussiasme religiós de diferents pobles. L' orígen de las pelegrinacions y la fundació primitiva de son temple 's perden en la obscuritat dels temps, puig semblan anteriors á la época histórica. Lo profeta destruhí 'ls ídols que contaminavan la casa de Deu; lo Corán confirmá la pelegrinació; y aixís la devoció dels pobles fou en tots temps la base de la subsistencia dels mequesos. Mes com aquest recurs no pot provehir á totas las necessitats dels habitants, la Meca era molt pobre abans de la vinguda del profeta, y després d' una curta época de gloria y riquesas adquiridas per las armas, ha tornat á caure en la pobresa que sembla haver sigut la seva herencia. ¿Cóm donchs, se pot esperar que hi floreixin las arts y ciencias? Sa situació, desviada de totas las comunicacions mercantils, la manté enfonzada en la més gran ignorancia de totas las noticias, descubriments, revolucions y accions dels demés homes; y 'l poble de la Meca quedará sempre en l' embrutiment y en las més grans tenebras, á pesar de la influencia dels extranjers, los quals per altra part no están allí més que 'l temps absolutament necessari pera cumplir los sagrats debers de la pelegrinació, fer alguns cambis comercials, y disposar lo retorn á son país.

Es, donchs, la Meca tan pobre per naturalesa, que si no fos per la casa de Deu, per forsa quedaría deserta en menos de dos anys, ó tot lo mes reduhida á un simple aduar ó poble de mala mort; puig sos habitants en general no tenen

altres medis de subsistencia durant l' any, que lo que poden recullir en la época de la pelegrinació. Llavors la ciutat cobra una apariencia de vida, s' anima 'l comers, y la meytat dels habitants se converteixen en dispesers, comerciants, traginers, criats, etc., mentres l' altra meytat, del tot dedicada al servey del temple, viu de las almoynas y regalos dels pelegrins. Tals son los medis de subsistencia dels mequesos; ¡existencia deplorable, que deixa impresas en sas caras las senyals de la gran miseria que 'ls rodeja!

L' árabe, per sa naturalesa, es generalment flach; mes los mequesos, y sobre tot los empleats y servents del temple son verdaderas calaveras ambulants vestits d' un pergamí agafat als ossos. Confesso que vaig quedar parat al véurels per primera vegada. Tal volta se prenga per exageració lo que dich, mes asseguro que son veritables mas expressions, y puch afirmar que es impossible, sense la ajuda dels ulls, formarse la idea de una reunió d' homes tan flachs y descarnats com los empleats de tota classe y 'ls servents del temple á escepció del gefe del Zemzem, l' únich que está una mica gras, y dos ó tres eunuchs negres no tan flachs com los altres. Sembla impossible que 'ls tals esquelets ó mes ben dit sombras, pugan tenirse drets tant temps com ho están. Figúris lo lector uns grans ulls enfonzats, nas punxagut, galtas begudas fins al os, camas y brassos prims á no poguer més; las costellas, venas, nirvis, en una paraula, totas las parts secas sortints de tal manera, que se 'ls podria pendre per verdaders models de anatomía ú osteología. Tan espantosa es la vista d' aquells desgraciats, que 'ls ulls ab dificultat poden acostumarse á tan trist espectacle. ¿Pero 'ls goigs que 'ls esperan en lo paradís no son preferibles á tots los bens de la terra? Y ab tot y aquesta esperansa es impossible trobar, fins ajudantse ab la imaginació, gent mes trista y melangiosa que la de la Meca. Mentres hi vaig ser no vaig sentir cap instrument de música ni la veu de un sol home. Alguna vegada, molt pocas, vaig sentir los cants de una dona y 'm vaig afanyar en notarlos. Sempre tristos, los irrita la més petita contrarietat. Los pochs esclaus que hi ha son los més desgraciats dels esclaus mussulmans pels mals tractaments que se 'ls hi donan. He sentit desde casa com un habitant donava una pallissa al seu esclau

durant un quart d' hora: cada tres ó cuatre minuts reposava pera seguir després ab més forsa.

D' aixó 's desprén que la població de la meca te de disminuhir poch á poch. Aquesta ciutat que 's veu que havía tingut més de cent mil habitants no conta avuy més que ab setze ó divuyt mil. Barris sencers hi ha fora d' ella absolutament abandonats ó arruinats; casi las duas terceras parts de casas están deshabitadas y la major part de las habitadas se van destruhint per dintre á pesar de sa forta construcció. Las fatxadas son las únicas que 's mantenen en bon estat á fi de atraurer als pelegrins; mes las casas van cayent per falta de adops esencials y no se 'n aixecan d' altres de novas. En tota la ciutat no recordo haverhi vist cap edifici nou, fora d' un que alashoras n' aixecavan ab extraordinaria lentitut. Si segueix aquest estat en menos d' un sigle quedará la ciutat reduhida á la décima part de lo que es avuy.

CAPITOL XVIII

Donas. — Noys. — Llengua. — Trajes. — Armas. — Sequedat. — Casaments, naixements y enterros. — Clima. — Medicina. — Bálsam de la Meca. — Incissions á la cara.

A la Meca lás donas gosan de més llibertat que en cualsevol altra ciutat mussulmana. Tal vegada en la época d' esplendor contribuhí á pervertirlas la gran afluencia d' extrangers; y la miseria y tristesa dels habitants las han reduhit respecte al particular á una indiferencia que casi frega en abandono. Lo cert es que la opulencia y la pobresa son dos extrems igualment oposats á la conservació de las costums.

Las donas se tapan la cara, com en Egipte, ab una tela en la que hi ha dos forats pera 'ls ulls;, pero tan grans que se 'ls hi veu mitja cara; la major part la duhen descuberta del tot.

Totas usan una especie de mantell ó llensol gran ab ratlletas blavas de dalt baix com á Alexandría, y ajustat ab molta gracia; mes quan se 'ls hi veu la cara, se pert la ilusió que s' havia format, perque generalment son lletjas y de color groch fosch com los homes; sa cara y mans del tot pintadas de negre, blau ó groch, presentan un cuadro horrorós que la costúm fa mirar com bellesa. N' he vist algunas ab un anell atravessat per lo tendrum del nas, y qne 'ls cau sobre 'l llabi de dalt.

Son bastant lliures, y fins puch dir descaradas, relativament al rigorisme de las costums mussulmanas. Continuament veya las donas de las casas properas á ma posada que sortian á las finestras, y moltas d' ellas del tot descubertas. Altra que vivia en lo pis de sobre de casa, sempre que pujava jo al terrat á fer observacions astronómicas, se desfeya en finesas y cumpliments ab la cara descuberta, lo qual me feu sospitar si las donas eran altre ram d' especulació pera 'ls pobres mequesos.

Totas las que vaig veure eran molt graciosas, y sobre tot tenian uns úlls hermosíssims, mes aquellas galtas sortidas, y la costúm de pintarlas de groch verdós, donan á sas caras un aspecte desagradable d' ictericia ú opilació. Parlan be y s' expressan ab gracia; tenen lo nas regular; mes totas la boca grossa.

Graban sobre sa pell dibuixos inesborrables, y 's pintan de negre 'l voltant dels ulls; las dents de groch; los llabis, mans y peus de vermell, com las egipcias, y ab los mateixos ingredients.

Son vestit consisteix en unas amples calsas que entran en las pantufles ó mitjas botas grogas. Entre las pobres, ditas calsas son de tela blava; las ricas las duhen de tela ratllada de la India.

Tenen además una camisa de la dimensió y forma més extravagant. Figuris lo lector una tela cuadrada de sis peus d' ampla y més de cinch d' alta: ¡donchs be! alló no es més que mitja camisa; altre quadro igual forma l' altra meytat. Las duas pessas s' uneixen per la part de dalt, deixant en mitj una obertura pera passar lo cap; dels dos ánguls inferiors se treu un sector de círcul d' unas set polsadas, y d' aquest modo

lo que abans formava l' ángul se converteix en una curva entrant ó cóncava; únicament se cusen las duas curvas, y la camisa queda oberta en tota sa part inferior y en los dos costats de dalt á baix. Las ricas se fan las camisas de seda lleujera, fina com una glassa, de color de viola unit ó ratllat, la que ve d' Egipte. Pera posárselas, plegan sobre las espatllas la tela sobrant de sa excessiva amplada, y las subjectan al cos per medi d' un cinturó. Sobre las camisas, las donas ricas portan un caftan d' indiana. En son cap may hi he vist altre adorno que un mocador; mes en las mans, brassos, camas y peus, portan anellas y brassalets, com las donas mussulmanas d' altres paissos.

Lo poch comers de la Meca se limita á las caravanas que acudeixen en la época de la pelegrinació. Ja he notat lo molt que cada any disminuheix son número, de consegüent es fácil calcular la marxa progressiva del aniquilament de la ciutat santa. Se reben allí, per Djedda, los géneros d' Europa, que venen per Egipte y 'l mar Roig; per lo mateix port arriban diferentas produccions de la India y 'l Yemen, principalment café; las caravanas de Damasch, Bassora, Egipte y 'l Yemen duhen lo demés, y 's fan cambis mútuos.

La ciutat disminuheix cada dia son consum, per motiu de la disminució del ingrés de fondos. Generalment, la fortuna dels habitants del país, compostos per lo comú de wehhabis, beduhins y árabes en la major miseria, se reduheix á la possessió d' un camell y alguns caps de bestiar. Casi nusos, vivint en tendas ó barracas, sense altres mobles que una tassa de fusta, devegadas un calderó petit, un canti, un got de terra, una estora que 'ls serveix de llit, duas pedras pera moldre 'ls grans, un ó dos bots pera conservar l' aygua, ¿quin recurs oferirian á un comers actiu ó passiu? Se veuhen no obstant entre ells alguns personatjes ricament vestits ab telas de la India y xals de catxemira ó persans.

Las beduhinas ó del interior del país, fins las que semblan de classe més elevada, portan per tot vertir una gran camisa de tela blava, un vel color de rosella sobre la cara, altre vel negre y molt gran de llana, anells, brassalets y altras joyas.

Es donchs evident que una gent, quals necessitats son

tan limitadas, no poden dar gayre vida al comers, mentres no penetri allí la civilisació; cosa molt difícil en un país de deserts, que per naturalesa sembla condempnat á la superstició, ignorancia y miseria. Si per un instant ha pogut sortir del estat d' embrutiment y nulitat, degué aquell impuls repentí á la efervescencia del zel religiós; mes com es impossible se sostingui llarch temps tal estat d' exaltació, la fredor torna á enfonzar rápidament lo país en l' antich estat de barbarie y pobresa que sembla haver sigut sa herencia. Los historiadors celebran la noblesa de la nació árabe, que may doblegá 'l cap al jou dels grechs ni romans; més aquesta es una falsa consecuencia deduhida dels aconteixements. Si la Arabia tingué la ditxa de conservarse lliure de tota dominació extranjera, degué tal ventatja més be á la naturalesa del país que al carácter de sos habitants. Perque ¿quín capitá voldria sacrificar homes y diners pera conquistar esbarjosos deserts, y pobles incapassos de sostenirse en cos polítich, sinó quan las ideas religiosas reunian allí totas las voluntats, que no podria may unir qualsevol altre víncul, á causa del aislament de cada tribu, y sequedat del terrer, que 's nega á sa cultura, y en consecuencia al encadenament de relacions socials que d' ella se derivan?

Es veritat que la Meca y Medina son lo bressol de la llengua árabe; mes per resultat de la ignorancia general, dit idioma se va perdent y alterantse fins en la pronunciació, ab tanta major facilitat quant s' escriu sense vocals, y te gran número d' aspiracions que cadascú gradua á sa manera per falta de prosodia nacional, y medis pera conservar y perpetuar la tradició primitiva. Aixís, lluny de perfeccionarse, tendeix cada dia á corrompres ab las expressions viciosas peculiars á cada tribu, y per lo comers ab los extranjers.

Lo vestit dels mequesos, com lo dels egipcis, consisteix en un *benisch* ó *caftan* exterior, separat d' altre interior, lo qual va subjecte ab un cinturó y en camisa, calsas y pantufles. Aquest vestit es lo de la gent acomodada, negociants y empleats del temple, etc. Lo poble baix sols usa camisa y calsas.

L' árabe beduhí porta ordinariament sobre 'l vestit un gran capot sense mánegas, ab duas oberturas pera ficarhi los brassos. Es d' una especie de barragam ó panyo gruller, ó bé

de tela lleujeríssima, qual color y teixit presentan la mateixa apariencia exterior. Aquestos capots solen ser de franjas blancas y pardas alternativament, cada una de prop d' un peu d' amplada.

Los habitants de la ciutat duhen gorras vermellas ab turbans; mes los beduhins no usan gorra: se tapan lo cap ab un mocador groch, ratllat de vermell y negre, plegat diagonalment en forma de triángul, y simplement estés sobre 'l cap, de modo que las duas puntas dels ánguls aguts cauhen per devant de la espatlla, y 'ls altres sobre 'l coll. Los beduhins acomodats posan sobre dit mocador un pedás de musselina enrotllat en forma de turbant; mes los pobres, que son los mes, van casi nusos.

Fora dels empleats del temple, y un reduhit número de negociants, los habitants van sempre armats. Las armas més usuals son lo gran ganibet corvo, llansa, alabarda y massa; també hi ha fusells, pero pochs.

La veyna dels ganibets te figura extranya: ademés del espay que ocupa la fulla, te una gran prolongació encorvada en semicercul, y rematant en una bola ú altre adorno més ó menos complicat. Lo ganibet se posa oblicuament devant del cos ab lo mánech cap al costat esquer, la curvatura cap al altre cantó, y la punta á dalt, de manera que deu incomodar moltíssim aquesta disposició als moviments del bras, la qual no obstant se manté á forsa de la corba. ¡Tan cert es que l' home en tot estat y lloch se troba subjecte als capritxos de la moda!

Las asconas son un bastó de quatre peus y mitj á cinch y mitj de llarch, armat ab una punta de ferro, y ab altra de petita abaix. La fulla ó punta superior, que sempre te més d' un peu de llargada, afecta formas diferents; llarga, estreta ó com un ferro de llansa ó bayoneta, etc. Algunas asconas tenen lo bastó guarnit de dalt á baix de petits claus y anellas de llautó.

La massa consisteix en un bastó d' uns dos peus de llarch, d' unas quinze líneas de diámetro, y terminat en una bola de la mateixa fusta de vint y sis á trenta líneas de diámetro. També n' hi han de ferro.

Los fusells de pistó son molt escassos: no se 'n veuhen més que de pedra, molt pesats, y d' ordinari molt grullers; n' hi

ha no obstant de ben fets; y jo 'n vaig veure un bastant bonich y cubert de fullola de marfil, del que 'n demanavan cent vint franchs.

Alguns árabes duhen destral de dos peus de llarch poch més ó menos; altres van armats ab un gran bastó de més d' una polsada de diámetro, y quatre peus y mitj de llarch, revestit de ferro en sa part inferior.

L' arma de la caballería es una llansa llarga de deu peus y mitj, adornada ab un plomall de plomas negras en l' encaix del ferro; en l' altra punta del bastó hi ha una petita punxa, ab la qual lo genet fixa sa llansa en terra perpendicularment quan desmonta.

Los árabes del Yemen usan espasa y escut: aquella dreta y de full ampla; d' aquestos uns son de metall, altres de fusta duríssima, altres de pell de hipopótamo: aquestos últims son los millors; mes uns y altres adornats ab dibuixos, y no tenen més d' un peu de diámetro.

Es tant sech lo país, que ab prou feynas se veu cap planta en los voltants de la ciutat ni en las montanyas vehinas. Ja he dit que las llegums venen de lluny; las quatre ó cinch especies de plantas que vaig trobar forman part de ma colecció. Potser que en altras estacions del any hi haja també altras especies; mes no s' imagini que 's puga trobar á la Meca cap prat ni cap jardí: sorra y pedras, tal es l' únich be que la naturalesa prodiga á sos habitants. No 's sembra cap grana: la terra massa ingrata no correspondria á las fatigas del pagés, y la terra ni dona allí ni tant sols las produccions expontáneas de que es tan lliberal en altras parts; finalment no s' hi veuhen més que tres ó quatre arbres en lo lloch hont existí antigament la casa d' *Abutaleb*, oncle del profeta, y altres sis ó vuyt d' escampats. Aquestos arbres son espinosos y produheixen una fruyteta semblant als ginjols, y l' anomenan los árabes *nebbek*. Prop d' una casa que posseheix lo scherif fora de la ciutat, á curta distancia cap al N., hi ha una especie do jardí plantat de palmeras, sense altre aygua que la d' un pou.

La gent del país m' han assegurat que las cerimonias dels casaments y naixements no van acompanyadas de festas y regositjs com en los demés paissos mussulmans. Jo no 'n vaig veure cap.

Los enterros se practican sense cap cerimonia. Portan lo cadavre al peu de la Kaaba, hont los fidels concorren y fan una curta oració per lo difunt després de la canónica ordinaria; després se n' duhen lo cos pera enterrarlo en un clot fora de la ciutat. Pera aquest servey hi ha devant d' una de las portas del temple, en lo carrer públich, gran nombre de bayarts: la familia del difunt ne demana un, hont coloca lo cadavre, revestit de son vestit ordinari sense cap adorno, y comunment se 'l traslada descubert y sense caixa. Després d' enterrat, tornan lo bayart al seu lloch.

Lo clima de la Meca es ardent, no sols per rahó de sa latitut geográfica, sinó particularment á causa de sa posició topográfica entre montanyas, que li envian la calor rebuda.

La calor més forta que vaig observar durant ma residencia fou 23° ½ de Reaumur, lo 5 de Febrer al pondrers lo sol; y lo menor de 16°, lo dia 16 del mateix mes á las set del matí.

Hauria volgut arreglar lo meu higrómetro; mes ho estorbá la impossibilitat de trobar un cabell: semblará impossible, mes no per això es menos cert. En mitj d' una numerosa població, en lo centre d' una cort no 'n vaig poder obtenir ni un.

Los homes portan lo cap del tot pelat; y las donas, per una especie de superstició no donarán un sol cabell; perque 's creuhen que podrian servirse d' ell pera fer sortilegis y maleficis en perjudici d' ellas. Per aquesta rahó quan se pentinan, tenen moltíssim cuydado d' enterrar secretament lo cabell que 'ls hi cau, y lo mateix practican, y per igual rahó, quan se tallan las unglas. Molts homes participan també de semblant superstició; mes los wehhabis pensan de molt altra modo, puig en la época de sa pelegrinació los vaig veure que 's feyan afeytar al mitj del carrer y 'ls llochs que ocupavan quedavan tan cuberts de cabells, que sense dificultat se 'n haurian pogut omplir alguns matalassos; mes tots los cabells eran curts, de poch més d' una polsada.

No havent, donchs, pogut adobar lo meu higrómetro, vaig quedar privat d' un dels medis d' observació; puch dir, no obstant, que mentres vaig viure allí, l' ayre 's mantingué generalment en estat de sequedat; y 'l vent bufá constantment del SO., fora d' alguns intérvals de calma. Sempre vaig fer mas observacions sobre 'l vent superior, observant la direcció

dels núvols, perque l' inferior, modificat continuament per las montanyas que rodejan la ciutat, enganya al observador. Per aquesta rahó quan no hi havia núvols, vapors ó fum á certa altura pera indicarme la corrent del vent superior, no posava cap nota en mas taulas d' observacions meteorológicas.

Tot lo temps de ma estada á la Meca, lo cel estigué alternativament núvol y seré com en los paissos temperats; mes no vaig advertir cambis repentins de temperatura y humitat, com havia experimentat á Djedda.

Lo clima sembla sá; puig no 's veuhen gayres malalts, ni malaltías crónicas; mes tampoch se troban vells d' edat molt avansada. No hi ha cegos, ni las oftalmías son tan comuns en Egipte. De lo dit es fácil formar una idea del excés de calor durant l' estiu; puig en lo mes de Janer, ab las finestras obertas y de nit, ab prou feynas se pot sufrir un llensol demunt, y en lo mateix temps la mantega 's manté sempre líquida com l' aygua. ¿Qué succehirá en los mesos de Juliol y Agost? Situada la ciutat dos graus dins de la zona tórrida, te 'l sol casi perpendicular, ó quan més dos graus distant de son zenit, dos mesos y mitj, es á dir, desde mitjos de Maig fins á fi de Juliol. Si á aixó s' hi afegeix sa posició en lo fons d' una vall arenosa, rodejada per tot arreu de montanyas de roca pelada, sense cap torrent, riu, ni altre deu d' aygua viva, sens arbres, plantas, ni altra especie de vejetació, podrá formarse una idea dels calors que allí regnan al estiu. Sens dubte lo Totpoderós s' ha dignat colocar allí son temple pera consol dels habitants, que sense aixó haurian desaparescut del tot de la terra.

No hi ha á la Meca, com en altres paissos, metjes propiament dits. Vaig veuren dos que tenian l'atreviment de dirsho, y un dels quals deuria comensar per curarse ell mateix: dits empírichs empleavan sempre en sas curas oracions y prácticas supersticiosas.

En consecuencia tampoch hi ha apotecaris, ni venedors de drogas y medicaments. Quan un habitant cau malalt son barber li fa una sangría, y li dona á beure molta aygua de ginebró; y també la miraculosa aygua del Zemzem en beguda y banys; se 'ls fa pendre molta canyella, clavells y altras aromas, y 'l malalt cura ó no segons la voluntat de Deu.

Com jo 'm duya las medecinas, curava á mos criats quan estavan malalts. Fou atacat d' una febre intermitent mon *hhazindar* ó majordom; després de prepararlo, li vaig donar un vomitiu, que produhí son efecte; mes l' endemá, en conte del alivio que esperava, lo vaig trobar ab una terrible accessió No sabent á que atribuhir tan inesperada recayguda, me digueren aquella tarde, tot anant al temple, que durant la nit havian trasladat á mon criat al pou Zemzem, mullantlo be ab aygua freda, y dantli aygua fins que va poguer. Al tornar á casa vaig donar una forta reprimenda als demés que havian assistit á la operació clandestina, y vaig tornar á empendre la cura de mon hhazindar, lo qual se posá bó en lo terme ordinari.

Lo célebre *bálsam de la Meca* ho es tot, menos producte d' aquella ciutat. Al contrari es molt escás, y no se n' hi troba sinó quan ne duhen per casualitat los beduhins de las altras parts d' Arabia. Un subjecte que semblava bastant instruhit pera ser de la Meca, me digué que 'l tal bálsam se treu principalment del territori de Medina, y que 's nomena *Belsan*, mes que sos compatriotas no coneixen l' arbre que 'l produheix, lo qual porta 'l nom de *Gilead*.

He notat en tota l' Arabia l' ús singular de ferse tres incisions perpendiculars á lo llarch de cada galta, d' ahont resulta que la major part dels homes tenen sis talls á la cara. Vaig preguntar á diferents lo motiu de semblant costum. Uns me responian que pera sangrarse; altres que alló era la senyal de declararse esclau de la casa de Deu; mes en realitat la moda sols es qui ordena aquellas incisions que miran com bellesa igual als colors blaus, negres y roigs de que 's serveixen las donas pera tenyirse 'l rostre. També es la moda la que 'ls obliga á dur anells al nas, y ganibets corvos, que destorban tots los moviments. ¡Aixís es l' home.

CAPITOL XIX

Caballs.—Ases.—Camells.—Altres animals.—Catifas.—Rosaris.—Montanyas.—Fortalesas.—Casas del scherif.—Sultá scherif.—Situació política de la Meca.—Cambi de dominació.—Beled l' Haram ó terra santa del Islam.—Montanyas del Hedjaz.

Esperará sens dupte 'l lector no veure terminada la descripció de la Meca, sense parlar dels caballs árabes, tan famosos en tot l' univers; mes ¿qué diré? Ab prou feynas se 'n trobarán dintre d' aquesta capital d' Arabia un centenar en la guardia del sultá scherif, y tot lo més mitja dotzena entre 'ls particulars. Son tan escassos entre 'ls beduhins, que 'l sultá Saaud, al cap de quaranta cinch mil wehhabis, no duya més que dos ó trescents caballs, y aquestos eran encara de Yemen.

Los que vaig veure eran lletjos, petits y dolents, á excepció de mitja dotzena de passadors, y dos ó tres de bonichs. Generalment parlant son molt forts, grans corredors, y sufreixen facilment la fam y set. Tals son las ventatjas dels caballs árabes. Son color es per lo comú tordillo. Tenen lo cap bastant bonich, la part inferior de la cama poch grossa, la cua prima, los ulls com centellas, l' oido fi.

Los genets tractan molt malament á sos caballs, puig se serveixen, com al Marroch, d' un mos molt fort, que 'ls fa sagnar la boca

A excepció d' alguns soldats del scherif, que tenen sellas, tots los demés árabes muntan sobre aparells sense estreps; y en aquella especie d' assiento corren ab la velocitat del llamp. Tots los wehhabis, y fins los fills del sultá Saaud, se serveixen d' iguals sellas sense estreps.

Deu atribuhirse lo escassos que son los caballs á la gran sequedat dels deserts, ahont únicament lo camell pot viure y

viatjar ab comoditat. Alimentan als caballs ab herba seca com als camells, y casi may los hi donan ordi ni cibada.

No es la Meca la patria d' aquest noble company del home; en lo Yemen y en los voltants de la Siria es hont se troban los hermosos caballs árabes, y d' allí 'ls duhen á Constantinopla. Per consegüent ne parlaré més endavant.

Los ases, encar que petits, son excelents á la Meca; mes no son millors que 'ls d' Egipte.

Lo camell es la única bestia de cárrega del desert; es un dó de la divina Providencia als habitants y als que viatjan per aquella árida regió. ¿Qué seria l' Arabia sense camells? ¿Ni quínas forsas humanas bastarian pera reunir vuytanta dos ó vuytanta quatre mil individuos al peu de la montanya Aarafat lo dia de la pelegrinació, sense 'l socorro d' aquells preciosos animals?

Deixem lo caball, l' ase y demés bestias de cárrega pels paissos hont la abundancia d' ayguas suministra bonas pasturas; mes pera las Arabias, nomenadas per los antichs geógrafos *Petrea* y *Deserta,* y pera 'l *Sahhara* ó gran desert d' Africa, criá Deu lo camell, y aquest es un tresor pera 'ls habitants d' aquellas regions.

Veritat es que no faltan ases que van sovint de la Meca á Djedda en dotze horas; n' hi sol haver també en las grans caravanas alguns, y aixís mateix caballs; mes no son res, absolutament res, en comparació del inmens nombre de camells que circulan per aquells deserts.

Los amos los tractan be y se 'n cuydan molt; mes en cambi están condempnats á travallar fins á son últim sospir; moren sota la cárrega, y sos ossos blanquejan los camins. No he advertit diferencia sensible entre 'ls camells d' Arabia y 'ls d' occident.

Pera la manutenció d' aquestos preciosos animals, dels caballs y ases, se ven en tots los mercats l' herba seca en feixos ó en manats recargolats.

Hi ha á la Meca una hermosa classe de vacas sense banyas, ab un gep á la espatlla; venen, segons me digueren, de la part oriental. Serveixen pera muntar y pera cárrega, caminan molt depressa, y donan molta llet.

En la ciutat hi ha pochs gossos; los que 's troban s' as-

semblan als gossos de remat. Com en los demés paissos musulmans, van errants, lliures y sense amo.

Los gats son com los de la classe comú d' Europa, una mica més petits.

Hi han moltons alts y de cua grossa; mes no tant com la dels que hi ha en altras regions meridionals.

Vaig véurehi també una especie de cabras molt graciosas y bastant grans, ab banyas de més de vintiquatre polsadas de llarch; y bous y vacas de poca alsada y banyas curtas com las del Marroch.

Volan lliurement á la Meca una infinitat de coloms que no son de ningú: fabrican sos nius en los terrats y en los forats de las murallas.

Los insectes son escassos; y sols vaig recullir alguns coleópteros; mes un dia vaig veure en lo gran pati del temple un escorpit molt gros que caminava ab la cua retorsada sobre l' espatlla; lo mataren á cops de pedra, y quan estirá la cua, me semblá que tindria més de sis polsadas de llarch.

May he vist ratolins tan atrevits com los de la Meca. Com mon llit era á terra, cada nit saltaván y jogavan sobre meu; ab alguns cops n' hi havia prou pera ferlos fugir; mes una nit que vaig posar á un de mos criats *bálsam de ginebre,* ab tot y haberme aixugat molt bé las mans ab un mocador, l' olor atragué als ratolins, los que, quan més dormit jo estava, me dongueren duas fortas mossegadas en un dit de la má dreta, y me despertaren esparverat. De cop, creyent que m' havia mossegat algun animal venenós, vaig tallarme la part mossegada aplicanthi álcali volátil. Mes no vaig tardar en veure que havian sigut los ratolins los que m' havian mossegat. Llavors me vaig fer fer lo llit ben alt; mes fou inútil la precaució; los animalets hi pujavan també, saltant als mobles de més aprop; y fins un casi 's domesticá. Tot sovint venia 's posava tranquilament sobre mon escriptori, me mirava á la cara, y encare que li dirigís la paraula no 's movia, sense consentir no obstant que 'l toqués. Per lo demés no existeix la més petita diferencia entre 'l ratolí doméstich d' Europa y 'l d' aquest país.

Pochs mosquits vaig veure, mes si moltas moscas ordinarias. Las pussas y xinxas eran llavors escassas; mes en lo

temple, en los dias de gran concurs, está un segur d' encomanarse molts insectes, en particular de la especie nomenada *poll humá*.

Una de las cosas que miro com resto de l' antiga opulencia de la Meca, es lo gran número de catifas y coixins que hi ha á las casas. Com un y altre objecte han sigut lo present més usual dels pelegrins, s' han anat acumulant successivament en la ciutat, de modo que fins en las casas més pobres s' hi veuhen catifas riquíssimas, encar que vellas.

Los wehhabis, prohibint l' us del rosari com una superstició, han privat als habitants de la Meca d' un ram de comers molt lucratiu: mes continuan fabricantlos d' amagat pera 'ls pelegrins, ab diferentas fustas de la India y del Yemen, y ab fusta de sandal que es molt odorífera.

Las montanyas de la Meca se componen d' esquitas ó fullas cuarsosas, ab alguna part de basalto ó roca jaspiada. Casi tot es cuarsós en lo país: la sorra no es altra cosa que un detritus de cuarso pur. La blenda ó roca jaspiada, lo feldspato, la mica, 'l xorlo, son parts accidentals que varian en las diferents montanyas, mes lo cuarso forma en tot la massa principal. Las capas son oblícuas baix diferents ánguls d'inclinació, y per lo comú de trenta á cuaranta cinch graus tirant cap al E.

Lo centre de la ciutat ó 'l temple está circunscrit per quatre montanyas principals, que son:

Djebel Kubis, al E.
Djebel Djiad, al S.
Djebel Omar, al O.
Djebel Hindi, al N.

Son poch altas. Me 'n vaig endur trossos de las classes de rocas que las componen. Es probable que 'l país abundi en minerals, mes aquestos tresors quedarán amagats mentres duri la ignorancia dels habitants. Solsament se benefician algunas betas de sofre que están al descubert

La Meca es ciutat oberta, sense cap mena de muralla; te sobre la montanya *Djebel Djiad* una fortalesa, que respecte de la táctica dels habitants deu mirarse com un segon Gibral-

tar: no obstant no presenta més que un monstruós conjunt de parets y torras. Crech que haurá sigut construida parcialment en diferentas épocas, sense órde ni plan fixo. Es la principal fortalesa del scherif, lo qual ne te altras duas més antigas, construidas una y altra en forma de paralelógram ab una torre en cada ángul. Descansan ditas fortalesas sobre duas montanyas, una al N. y altra al S.

Lo cuartel dels soldats mogrebins y negres del scherif, situat á la sortida de la ciutat per lo camí d' Aarafat, se troba axís mateix flanquejat de torras; mes sa posicio en lo fons de la vall y al peu d' una montanya fa impossible sa defensa.

Las avingudas de la vall están guardadas per diferentas torras rodonas aisladas, hont sols hi cap un centinella.

Lo scherif tenia son palau prop del temple, al peu de la gran fortalesa y de la montanya Djebel Djiad; dit palau l' arruinaren los wehhabis, y 'l scherif resideix ara en un gran edifici, ó més bé un grupo de tres grans casas que hi ha prop de la montanya. Devant d' aquesta habitació ha fet aixecar una batería de quatre petitas pessas de campanya de bronze, ab sos jochs de curenyas.

Posseheix ademés la casa hont va viure ans de pujar al trono, bellament pintada y molt prop del cuartel dels soldats mogrebins y negres de la guardia, devant del lloch nomenat *Abutaleb;* te axís mateix una casa de camp, poch distant del cuartel, ab un pou y jardí plantat de palmeras; una casa á Mina, altra á Aarafat, altra á Djedda, hont va tot sovint: antigament posseia també un palau á Taïf, mes ha sigut destruhit. Totas aquestas casas están com los castells, rodejadas de murallas y torras.

L' actual sultá scherif de la Meca s' anomena *Scherif Ghaleb*. Es fill del *Scherif Msaat,* son predecessor en lo trono. Fa anys que sa familia ha obtingut la soberanía del *Beled l' Haram* y del *Hedjaz;* mes la costum, quan mor un sultá scherif, es disputar lo trono ab las armas en la má, com se practica al Marroch, fins que 'l vencedor fa la lley á la nació; puig no hi ha establert lo dret de successió.

Lo scherif Ghaleb es home de carácter astut, polítich y valerós; mes del tot faltat d' instrucció, y entregat á sas pas-

sions, se transforma en un vil egoista pera satisferlas; no hi ha vexació que no cometi ab los habitants y ab los extranjers ó pelegrins; es tal sa inclinació á la rampinya, que no perdona ni á sos amichs ni á sos més fidels servidors, quan creu poderloshi arrancar alguna cantitat. Durant ma curta residencia en sos estats vaig ser testimoni d' un d' aquestos fets, que costá més de cent mil franchs á un negociant de Djedda, un de sos principals protegits. Los impostos sobre 'l comers y sobre 'ls habitants son del tot arbitraris; van creixent cada dia, puig inventa nous medis d' aumentar sas rendas; en una paraula, está 'l poble reduhit á tal extrem que en tota la terra santa no he trobat una sola persona que 'm parlés bé del scherif, excepte 'l negociant de qui he parlat ja.

Ademés de las contribucions arbitrarias ab que castiga al comers, molesta al negociant y posa trabas á las especulacions, perque pren per sí mateix part activa en lo comers ab sos barcos. No 's pot carregar ni descarregar lo barco d' un particular fins haver carregat ó descarregat los del scherif; y com aquestos son més grans, mes ben construits y millor montats, absorveixen la major part del comers del mar Roig, en perjudici dels negociants, los quals se troban per aquesta causa reduhits á la més dura esclavitut.

Los inglesos son mirats com los millors amichs del scherif, per l' interés directe de que 'l deixan disfrutar en lo comers de la India. No obstant tampoch los plany quan se presenta ocasió de ferlos una mala passada. L' any abans arribá á Djedda un gran barco inglés carregat d' arrós: saltá á terra lo capitá, y trobant molt baix lo preu d' aquell género resolgué anar á altra part; mes lo scherif pretengué que 'l capitá devia pagar tots los drets, com si hagués desembarcat y venut son carregament en aquell lloch. Després de contestacions molt vivas, se vejé 'l capitá obligat á forsar la sortida del port, á fi d' escapar de las urpas del scherif.

L' any mateix, altre barco inglés, manat per un capitá de la mateixa nació, y perteneixent á *M. Petrucci*, vice-cónsul d' Inglaterra á Rosetta, encallá en una roca: dit personatje era amich particular del scherif, puig á ma arribada li vaig presentar una carta del mateix M. Petrucci: los árabes entraren al barco, s' apoderaren del carregament, y 'l gober-

nador del Ienboa se va apropiar del casco y dels aparells, que 'l capitá inglés m' ensenyá en terra á la vora del mar quan vaig passar per Ienboa. Lo pobre capitá cridá y pregá que li donguessin al menos alguna cosa; mes no se l' escoltaren. Demaná al gobernador que 'l deixés anar á bordo á recullir los papers que pogués trobar: no pogué obtenirho. En fi solicitá se li lliurés una certificació de sa desgracia, á fi de justificarse ab lo propietari del barco; mes fins això li fou negat. Passá á Djedda pera fer constar la negativa que li havian donat d' un pilot y un áncora que demaná ans de la catástrofe del barco; y no rebé altra resposta que riallas irónicas é insultants. En tan desesperada situació, acompanyat de tres ó quatre mariners, se 'm presentá pera obtenir un certificat de la meva má. Tot seguit vaig complaurel després de pendre declaració als mariners, ab lo qual se consolá una mica lo pobre capitá inglés.

Havent mort de malaltía altre capitá d'una gran nau de las illas Maldivias, ricament carregada, á Djedda hont feu escala, lo scherif s' apoderá al instant de la nau y carregament, pretextant que havent mort lo capitá en son territori, devia pertenéixerli tot lo que deixava. Algun temps després, lo scherif, fent companyía ab lo comers de Djedda, enviá aquell barco á la India ab altre de seu, un y altra ricament carregats, mes los francesos los apresaren y sols ne deixaren sortir un després de descarregarlo del tot.

La noticia d' aquesta presa produhí gran sensació en l' esperit del scherif, qui me 'n parlá á ma arribada á la Meca. També me'n parlaren los comerciants de Djedda axís que vaig desembarcar, puig no ignoravan mas relacions á Europa. Lo scherif desitjava en extrem que jo informés á mos amichs, mes li vaig contestar que 'l assumpto exigía que ell mateix escrigués al gobern francés. En fi després de varias discussions m' obligá á encarregarme d' una carta, pregantme la enviés per vía segura á algun de mos corresponsals pera ferla passar á mans del emperador Napoleon.

Com aquestas cuestions passavan en lo precís moment en que 'ls wehhabis amenassavan pendrer definitiva possessió de la Meca, va témer lo scherif, que si s' arribava á saber que havia entaulat relacions ab los cristians, s' atribuhís

aquell pas á algun fi polítich, y li costés car. Per aixó insistía tant en que escrigués jo directament, per tenir, segons deya, tota la confiansa en mí; sabia á fons l' objecte de sos desitjos, y creya que 'ls intérpretes del emperador no li podrian trasladar fidelment lo sentit de lo que li escrigués. Vaig combatre sas rahons, ó més bé pretextos, y 'l vaig determinar á que escrigués ell mateix.

Dirigí al mateix temps duas cartas més al gobernador de la isla de Fransa, anomenat per los árabes *Djezira Mauris,* pregantli li remetés lo barco y 'ls dos carregaments; mes lo silenci del gobernador proba 'l cas que va fer de sas cartas.

No obstant los defectes del scherif, y la classe de nulitat á que cada dia lo reduhian los wehhabis, conserva encare bastant influencia en los ports d' Arabia, y en Cosseir, per sas relacions ab los mameluchs y 'ls habitants del Saaid ó alt Egipte, com també en Sauaken y Messua, que posseheix en las costas de la Abisinia, en nom del sultá de Turquía. També vaig notar ab sorpresa en dit primpcep, que no tenia cap de las preocupacions de sa nació.

La situació política del país quan vaig arribarhi era molt singular. Era 'l sultá scherif son natural é inmediat soberá, y no obstant se reconeixía com monarca suprem al sultá de Constantinopla, fentsen menció com á tal en lo sermó dels divendres fins que Saaud, que domina 'l país ab sos wehhabis, prohibí lo divendres ans de pascua, seguirlo anomenant com á soberá de la Meca.

Prou enviava la Porta otomana un baixá á Djedda; mes aquest passava 'l temps á la Meca menjant á despesas del scherif, sense exercir cap acte d' autoritat, de modo que casi s' ignorava sa existencia.

Lo sultá enviava també cada any á la Meca, Djedda y Medina, kadis pera exercir lo poder judicial; mes no podian ficarse en res de lo administratiu; puig aixó quedava del tot en mans del scherif, que gobernava com sultá independent per medi de sos gobernadors. Portavan aquestos lo títol de *uisir* ó visirs, y tots eran esclaus negres del scherif.

Lo sultá Saaud, qual autoritat estava sols en la forsa, se feu obehir allí; mes encare no s' havia abrogat del tot la gefatura. Tampoch exigía contribucions, y fins sembla que respectava 'l poder del scherif.

Gosant aquest de las atribucions de sultá independent, era amo absolut de la vida y bens de sos súbdits; feya segons sa voluntat la pau ó la guerra? y mantenia sobre tres mil homes de tropa entre turchs, negres y mogrebins. Ab tot y tals ventatjas, no bastant sos medis pera oposarse á las empresas dels wehhabis, se veya obligat á respectar sas ordes, rebrer las lleys que li imposavan, y deixarlos obrar ab llibertat; mes no deixava de mantenir sas fortalesas tançadas y en estat de defensa, á fi de conservar sempre una actitut imponent.

De semblant conflicte de poders, resultava que la ciutat de la Meca no sabia qui era son verdader amo; la autoritat, dividida en tants caps, perjudicava á la administració de justicia, comprometía la propietat y la llibertat individual, y per lo tant apressurava cada dia la ruina de la felicitat pública.

Fora del sultá dels turchs, no tenia lo scherif relacions políticas ab cap soberá; ni hi havia en lo país cap cónsul ó agent d' una nació extranjera. Los inglesos son los únichs que de tant en tant se presentan al port de Djedda, hont son atesos per los habitants, perque fan ab ells lo comers de la India. Ja diguerem que 'l scherif es lo principal actor d' aquest comers; sos barcos navegan de Djedda á Mokha, y d' allí á Mascate y á Surate.

Tal era la situació del pais, quan lo 26 de Febrer de 1807, lo sultá Saaud maná anunciar en totas las plassas y llochs públichs, que l'endemá á la tarde devian sortir de la Meca tots los soldats turchs y mogrebins del scherif, y dirigirse fora de la Arabia, com també 'l baixá turch de Djedda, y 'ls antichs y nous kadis de la Meca, Medina y altres llochs: lo scherif fou desarmat, destruhida sa autoritat, y 'l poder passá á mans dels wehhabis.

Se digué que 'l sultá Saaud acompanyaría la retaguardia de la tropa y pelegrins fins á las fronteras de Siria, y que després aniria á establir sa residencia en la Meca, ó per lo menos donaria á algun de sos fills lo gobern del país: en tal cas la nova monarquía árabe dels vehhabis hauria pres un vol per l' estil del antich califat.

La nit del 26 al 27 de Febrer se retiraren á Djedda tots los soldats turchs.

Una petita caravana de Trípoli que hi havia en la Meca,

aixecá 'l camp á mitjdia, y sortí ab tan poca precaució, qne 's va temer per sa seguretat.

Encara quedavan lo baixá, los kadis y 'ls pelegrins turchs, y no sabian encare quin partit pendre en aquell desordre, per que tots obravan de mala fé.

La nit següent se passaren al servey de Saaud doscents cincuanta soldats negres del scherif.

Los restants sortiren lo 28 de Febrer. Lo sultá Saaud se dirigí sobre Medina ab sas tropas, desprès d' haver instalat sos kadis, deixant segons digueren, vinticinch mil franchs d' almoyna pera 'ls empleats del temple y pobres de la ciutat. Aixís acabá sense efusió de sanch aquesta revolució política.

Lo *Beled l' Haram* ó terra santa del Islam, de la que es capital la Meca, está compresa entre 'l mar Roig y una línea irregular que arrenca d' *Arabog*, sobre vintiuna lleugas al N. de Djedda: descriu una curva desde 'l NE. al SE., passant per *Yelemlem*, á duas jornadas al NE. de la Meca; desde allí per Karna, á unas vintiuna lleugas casi al E. de la capital, y vuyt lleugas al E. de Taif, que queda fora de la terra santa; d' ahont girant casi al ESO , passa per *Dzataerk*, y va á parar á *Mehherma* sobre la costa en lo port nomenat *Almarsa-Ibrahim*, á trenta duas lleugas poch més ó menos al SE. de Djedda: te, donchs, unas cincuanta set lleugas de llarch de NO. á SE., y vintivuyt d' ample de NE. á SO.

Dit espay se troba comprés en la part de la Arabia, coneguda ab lo nom de *El-Hedjaz* ó terra de la pelegrinació, quals límits no son coneguts ab bastant exactitut pera que m' aventuri á descríurels.

Medina y Taif fan part del Hedjaz, mes no del Beled l' Haram.

No hi ha un sol riu en tot lo Beled l' Haram. La única aygua que s' hi troba es la d' algunas fonts petitas, y la salabrosa d' alguns pous molt fondos. La terra santa es, donchs, un verdader desert. Sols á la Meca y á Djedda es hont s' han obert cisternas pera conservar l' aygua de pluja; per lo tant es estrany trobar un jardí en tota la superficie d' aquell territori. Los camps son de sorra ó de terra dolenta, absolutament abandonada; y com no s' hi sembran blats, s' alimentan dels

grans ó farinas que venen del alt Egipte, del Yemen, de Taif, hont se cultiva una mica la terra, y de la India. Tot lo Beled l' Haram está cubert de montanyas, que crech que son formadas d' esquitas y pórfits; mes no hi ha grans serras. Las montanyas més altas del país se veuhen á Medina y Taif, ciutats situadas fora del Beled l' Haram, sobre terrer abundant en ayguas, y cubert de jardins y plantacions.

Las únicas ciutats considerables del Beled l' Haram son la Meca y Djedda. Las demés poblacions, excepte alguns llochs indicats en mas cartas geográficas, no son sino pobres aduars de barracas ó tendas, establerts generalment prop dels pous ó fonts.

Aixís que 'ls pelegrins de tots los paissos arriban als confins del Beled l' Haram, deuhen santificarse ab la cerimonia nomenada *Yaharmo,* y pendre l' *Ihram* ó vestit sagrat de la pelegrinació.

Encar que senyor natural del país lo sultá, no percebeix contribucions sino de la Meca y Djedda; lo restant paga 'l delme al sultá Saaud.

Vaig sentir dir que 'ls habitants de Medina no pagavan cap contribució.

També 'n cobra 'l sultá del *Ienboa lo Bahar,* lloch que está baix son domini, encare que situat fora de la terra santa; ne cobra també de la illa Sauaken, sobre la costa d' Africa, de Mesua, en la costa d' Abisinia, y d' algunas altras illas en nom del sultá de Constantinopla.

Las altas montanyas del Hedjaz forman una línea oblicua, ó un ángul ab la costa d' Arabia sobre 'l mar Roig. Segons lo que vaig poder observar, surten de Taif, que dista unas trenta lleugas de la costa, fregan los límits del Beled l' Haram, y passan á Mohharr, prop del arxipélach de las illas Hamara: la illa de Djebel Hasen me semblá un apéndice ó continuació de ditas montanyas.

Entre ellas están situadas Taif, Medina, Djideida, l' Hamara, y 'l Ienboa á Nahal.

Al costat de las mateixas, que per analogía suposo ser totas graníticas, s' aixeca altra segon orde de montanyas d' esquita, pórfit y roca jaspiada entre las quals se troba situada

la Meca. No tenen absolutament aygua, mes crech que son ricas en minerals. Lo restant del pais es terrer pla, arenós y calís, abandonat per la mar en la última época, y que cada dia s' exten per retirarse 'l mar Roig.

CAPITOL XX

Noticia sobre 'ls wehhabis.—Principis relligiosos d' aquestos pobles.—Expedicions militars més notables.—Armas.—Capital.—Organisació.—Consideracions.

La historia dels vehhabis podrá oferir un dia lo més gran interés, per la influencia que 'ls es possible adquirir en la balansa dels estats que 'ls rodejan, si per fi relaxan una mica la austeritat de sos principis, pera adoptar altre sistema més lliberal. Mes si s' obstinan en sostenir lo rigorisme prescrit per son reformador, es casi impossible que fassan adoptar sa doctrina á las nacions que tenen algun principi de civilisació y estengan son domini més enllá dels límits de sos deserts: sa historia seria llavors insignificant pera 'l resto del mon. Presentaré aquí, donchs, las noticias que he adquirit sobre aquestos reformadors, tals com me las comunicaren ells mateixos y alguns habitants del pais; afegint solsament las observacions que he fet sobre 'ls llochs segons los successos de que he sigut testimoni.

Lo *Scheih Mohamed ibn Abdulwehhàb* nasqué en los encontorns de Medina; mes no he pogut saber lo nom del lloch hont vejé la llum, ni la época exacta de son naixement, que suposo fou per l' any de 1720. Estudiá á Medina, y visqué allí molts anys. Dotat d' esperit poch comú, conegué aviat que las minuciosas prácticas de devoció introduhidas per los doctors, aixís com certs principis supersticiosos, que 's desviavan més ó menos de la senzillés del cult y de la moral del

profeta ó no eran més que sobrecárrega arbitraria, necessitavan de reforma, com atentatorias contra la puresa del text revelat. Va pendre en consecuencia la resolució de restituhir lo cult á sa senzillés primitiva, purgantlo de las doctrinas particulars dels doctors, y reduhintlo al text literal del *Kur-ann* ó Coran.

Medina y la Meca, massa interessadas en sostenir los antichs ritos, com aixís mateix los usos y preocupacions populars que 'ls enriquian, no eran á propósit pera l' éxit de las innovacions proposadas per lo reformador. Prengué 'l partit de dirigir sos passos cap á llevant, á fi d' insinuarse entre las tribus dels árabes beduhins, los quals més indiferents al cult, y molt poch ilustrats pera sostenir ó defensar sos ritos partículars, no estant per altra part interessats en sostenirne cap, li davan més facilitat pera propagar y fer abrassar son sistema sense correr cap pertll.

En efecte Abdulwehhab lográ un prosélit en la persona de *Ibn-Saaud,* prímpcep ó gran xech dels árabes, establert á Draaïya, ciutat distant disset jornadas al E. de Medina en lo desert. Desde llavors (1747) data la reforma d' Abdulwehhab.

Diguerem que la tal reforma seguia estrictament lo text del Coran; que rebutjava totas las adicions dels expositors, imams y doctors de la lley. Per conseguent lo reformador suprimí la diferencia dels quatre ritos ortodoxos, nomenats *Schaffi, Maleki, Hanbeli* y *Haneffi.* Ab tot he vist alguns wehhabis seguir encare un ú altre d' aquestos ritos particulars, los quals no creyan anulats.

Tot bon mussulmá creu que després de la mort y enterro del profeta la seva ánima y cos se reuniren, y que feu sa ascensió al paradís en cos y ánima, montat en la cabalcadura del ángel Gabriel, nomenada *lo Borak,* y qual cap y pit son de dona hermosa. Veritat es que aixó no es article de fé; mes lo mussulmá que no ho cregués seria mirat com impío, y tractat com á tal. Abdulwehhab proclamá ser absolutament fals, y que las mortals despullas del profeta havian quedat en lo sepulcre com los dels demés homes.

Entre los mussulmans, l' home que ha lograt reputació de virtuós ó sant, es depositat després de sa mort en un sepulcre particular més ó menos adornat. Aixecan al voltant de sa

tomba una capella, hont acudeixen tots á invocar sa protecció prop de Deu, de quin es considerat com amich. Si la reputació del nou sant se fa de moda, la devoció creix, la capella s' engrandeix y no triga en transformarse en un temple, que te sos administradors y empleats, escullits d' ordinari entre 'ls individuos de sa familia; y per tal medi los parents del sant adquireixen una situació més ó menys opulenta. Mes per una extranyesa inexplicable, passa sovint que 'l poble concedeix los honors de la santedat á un boig ó á un beneyt, á qui mira com favorescut de Deu, perque Deu li negá 'l sentit comú. També se sol veure honrar lo sepulcre d' un sultá, y fins de cualsevol pillet que 'l poble proclami sant, sense saber ell mateix per que.

Ja 'ls mussulmans instruhits despreciavan secretament tals supersticions, encar que aparentavan respectarlas als ulls del poble. Mes Abdulwehhab declará altament que aquella classe de cult donat als sants es pecat gravíssim als ulls de la divinitat, puig es dividir los honors que sols á Deu son deguts. Per lo tant sos partidaris han destruhit los sepulcres, capellas y temples fabricats en honor d' aquells.

En virtut d' aquest principi, Abdulwehhab ha prohibit com pecat molt grave, tot acte de veneració ó devoció envers la persona del profeta. No es axó dir que refugeixi reconeixer sa missió; sino que preten que fou un home com los altres, de qui 's valgué Deu pera comunicar als mortals sa paraula divina; y que desprès de sa missió torná á entrar en la classe ordinaria de las criaturas humanas. Per la mateixa rahó prohibí á sos sectaris anar á visitar lo sepulcre del profeta á Medina; y per axó, quan parlan d' ell, en compte d' usar la fórmula adoptada pels altres mussulmans: *Nostre senyor Muhhammed* ó *Nostre senyor lo profeta de Deu,* diuhen senzillament *Muhhammed.*

Tenen los cristians per lo general ideas falsas ó confosas respecte dels wehhabis. S' imaginan que no son mussulmans, denominació baix la qual designan exclusivament als turchs, confonent sovint los noms *mussulmá* y *osmanli.* Escribint pera tota classe de lectors, dech fer observar que *osmanli,* es á dir, *successor d' Osman,* es l' epíteto adoptat per los turchs en memoria del sultá d' aquest nom, que fou l' orígen prin-

cipal de sa grandesa; que dit nom res te de comú ab lo de *mussulmá,* que significa *home del Islam, home consagrat á Deu;* de manera que 'ls turchs podrian ferse cristians sense deixar per aixó de ser *osmanlis.*

Los wehhabis se donan lo nom de mussulmans per excelencia; aixís quan parlan del Islam, no entenen ab aquesta paraula més que las personas de sa secta, mirada per ells com la sola ortodoxa. Los turchs y demés mussulmans son pera ells *muschrikins,* es á dir, *que donan companys á Deu;* mes no 'ls tractan d' idólatras ó infidels, *Coffar.* En una paraula, l' islam es la relligió del Coran, es á dir la consagració á un Deu sol y únich. Tal es la relligió dels wehhabis, los quals per consecuencia son verdaders mussulmans, com ho foren segons lo Coran, Jesucrist, Abrahan, Noé, Adan y tots los antichs profetas fins á Muhhammed, á qui miran com l' últim profeta verdader ó enviat de Deu, y de cap manera com un simple sabi, segons diuhen los cristians, parlant de la creencia dels wehhabis; perque en efecte, si Muhhammed no fos enviat de Deu, no podria 'l Coran ser la paraula divina, y llavors los wehhabis estarian en contradicció ab ells mateixos.

Los wehhabis no han suprimit res de la professio de fé: *Là ilàha ila Allàh, Muhhaméd Arrassùl Allàh* (No hi ha altre Deu que Deu; Muhhammed es lo profeta de Deu.) Los muddens dels wehhabis fan sentir aquesta professió de fé desde lo alt de las torras de la Meca, las quals no han destruhit, com també en lo temple que ja está baix son domini. ¿Y com no ferho aixís, proclamant cent vegadas lo Coran aquesta professió de fé com indispensable á la salvació del mussulmá? Veritat es que 'ls wehhabis han adoptat ademés la següent professió de fé:

La ilàha ila Allàh uahadahu;	No hi ha altre Deu que Deu sol.
La scharica la hu;	No hi ha companys ab éll.
Lohal mulku, loha alhàmdo, ua yahia, ua yamita;	A éll perteneix la dominació, á éll la alabansa, la vida y la mort.
Ua hua ala kolli schaïinn Kadirun.	Y éll es sobre totas las cosas lo Poderós.

Mes aquesta professió de fé particular, recomenada axís mateix per lo profeta, no impideix que 's proclami cada dia la primera en totas las oracions canónicas.

May se presentá Abdulwehhab com profeta, segons s' ha volgut suposar; ni may ha passat sino com un sabi scheih reformador, que volgué depurar lo cult de totas las adicions dels imams, intérpretes y doctors, y restituhirlo á la primitiva senzillesa del Coran. Mes com l' home sempre es home, es á dir imperfecte é inconsecuent, Abdulwehhab caygué á sa vegada en petitesas que res tenen de comú ab lo dogma ni ab la moral. Vaig á darne una lleujera mostra.

Los mussulmans s' afaytan lo cap, y segons costúm establerta se deixan creixer un manyoch de cabells. No obstant molts d' ells no 'n portan, mes la major part lo conservan sense darli gran importancia, y potser sols per hábit. Entre ells n' hi ha que creuhen que 'l dia del judici universal lo profeta 'ls agafará per lo manyoch pera transportarlos al paradís. Aquesta costúm no sembla devia ser objecte d' una lley; no obstant Abdulwehhab ho jutjá d' altra manera, y 'l manyoch de cabells fou proscrit.

La major part dels mussulmans portan, sia per entreteniment, sia per costúm, un rosari á la má, quals grans van passant entre 'ls dits, generalment sense dir res, y fins conversant ab sos amichs; devegadas invocan lo nom de Deu, ó pronuncian una petita oració en veu baixa á cada grá. Abdulwehhab va proscriure los rosaris com signos de supersticiό.

En lo número dels pecats més graves posá lo reformador l' ús del tabaco, y 'l de la seda y metalls preciosos en los vestits y utensilis; mes no tingué per pecat l' acció de despullar á un home d' altra relligió y rito. Los wehhabis han prohibit als pelegrins com supersticiosas las estacions del *Djebel Nor* ó montanya de la Llum, y las demés estacions de la Meca; y no obstant fan la del *Aàmara,* y van á Mina á tirar pedras contra la casa del Diable. ¡Axís es l' home!

Una volta admesa la reforma d' Abdulwehhab per Ibn Saaud, l' abrassaren totas las tribus somesas al seu domini. Fou també pretext pera atacar á las tribus vehinas, que successivament foren colocadas en la alternativa d' adoptar la reforma ó morir al tall de la espasa del reformador. Al morir

Ibn Saaud, son successor Abdelaaziz continuá empleant aquells medis enérgichs é infalibles: á la menor resistencia atacava ab decidida superioritat, y 'ls bens y propietats dels vensuts passavan á mans dels wehhabis. Si l' enemich no resistia; si la tribu, abrassant la reforma, entrava baix la dominació d' Abdelaaziz, prímpcep dels fidels, sempre era un aument de forsas pera 'l partit.

Amo ja de la part interior de l' Arabia, se trobá ben prompte Abdelaaziz en estat d' extendre la mirada als paissos adjacents. Comensá per una expedició als voltants de Bagdad. En 1801 fou quan al devant d' un cos de dromedaris envestí *Imam Hosseïn,* ciutat poch distant de Bagdad, hont hi havia lo sepulcre d' un imam del mateix nom, en un temple magnífich y ple de las riquesas de Turquía y Persia. Los habitants sols feren una débil resistencia, y 'l vencedor maná degollar tots los homes y noys de totas edats. Mentres s' executava tan horrible carnicería, un doctor wehhabi cridava desde dalt d' una torra: *Mateu, degolleu á tots los infidels que donan companys á Deu.* Abdelaaziz s' apoderá dels tresors del temple, y 'l feu destruhir; saquejá y arborá la ciutat, la qual quedá convertida en un desert.

Al tornar d' aquella expedició, Abdelaaziz fixá sos ulls á la Meca, persuadit que si lograva apoderarse d' una ciutat, centre del islamisme, adquiriria un nou títol á la soberanía dels paissos mussulmans que la rodejan; mes tement la venjansa del baixá de Bagdad, á causa de sa expedició contra Iman Hossein, no volgué allunyarse de son territori, y enviá son fill Saaud ab un poderós exércit pera apoderarse de la Meca. Aquest se 'n feu amo en 1802, després de lleujers combats. Lo sultá scherif Ghaleb se retirá de moment á Medina, que feu fortificar, y després á Djedda, que posá aixís mateix en estat de resistir tots los atachs dels wehhabis.

Saaud maná arrasar totas las mesquitas ó capellas consagradas á la memoria del profeta y de las personas de sa familia; feu igualment destruhir los sepulcres dels sants ó héroes que estavan en veneració; la mateixa sort tocá al palau del sultá scherif. De tots aquestos edificis no 'n queda avuy més que un pilot de ruinas informes: sols lo temple ha sigut respectat y conservat en tota sa integritat.

No tardá Saaud en anar á atacar á Djedda, enviant al mateix temps un cos de tropas pera sorpendre á Medina. Aquestas expedicions contra ciutats fortificadas se malograren del tot, y Saaud se vejé obligat á retirarse á Draaïya ab las reliquias de son exércit considerablement disminuhit, ja per la deserció de diferentas tribus, ja per la pesta y 'ls combats. Deixá no obstant á la Meca una petita guarnició, á fi de mantenir en lo país la idea de la soberanía de son pare sobre la ciutat santa; mes no pogué sostenirse dita guarnició al tornar lo sultá scherif Ghaleb.

Algun temps després, en Novembre de 1803, Abdelaaziz fou assessinat per un home que s' havia posat á son servey pera donar lo cop ab major seguretat, y que per molt temps tingué 'l valor y serenitat de meditar y madurar son plan.

Pujá al trono son fill Saaud, y posá particular cuydado en extendre y consolidar son domini per las costas del golf Pérsich. Lográ ademés posar baix sa dependencia al imam de Mascate, y apoderarse de Medina en 1804. La gran caravana de Damasch no pogué obtenir lo pas en 1805, sino á costa de grans sacrificis; y Saaud feu dir al baixá *Emir l' Hagi* ó prímpcep dels pelegrins, que no volia que la caravana portés escolta turca, ni duyés la rica catifa que 'l gran-senyor enviava cada any pera cubrir lo sepulcre del profeta; cosa que miran los wehhabis com pecat grave. Exigí per fí, que pera fer lo viatje 's compongués únicament la caravana de verdaders pelegrins, sense tropas, armas, pendons, ni altres trofeus ú ornaments, sense música ni donas.

A pesar de la declaració de Saaud, lo següent any (1806), la caravana de Damasch s' empenyá en fer la pelegrinació del modo acostumat, sense conformarse extrictament ab las ordes del vencedor; mes tot just arribá á las portas de Medina, se vejé obligada á retirarse en desordre, perseguida per los wehhabis que ocupavan la ciutat y 'ls seus voltants. Per fi los aconteixements referits en lo capítol anterior passaren á ma vista, y d' allí resultá que Saaud es avuy amo absolut de las Arabias, menos de Mokha y algunas altras ciutats muradas en lo Yemen ó Arabia felís, y exten sa dominació al desert que hi ha entre Damasch, Bagdad y Bassora

En aquella vasta superficie fora de la vora del mar hi ha

poquíssimas ciutats. Se contan no obstant alguns milions d' habitants, que viuhen tots en tendas ó barracas, baix l' imperi del sultá Saaud, al que obeheixen á ulls cluchs, y pagan lo delme de son bestiar y fruyts. Dit delme es lo tribut imposat per lo Coran, y Saaud no exigeix altra contribució; mes tots sos vassalls están obligats á posarse en campanya quan·los convoca, mantenirse á sas despesas, y provehir á sas necessitats, lo qual també mana la relligió; de manera que 'l soberá dels wehhabis te sempre exércits numerosos sense costarli res. En las expedicions cada camell pot dur dos homes, ab l'aygua y queviures necessaris pera tots tres.

Quan lo soberá dels wehhabis necessita tropas, escriu á las diferentas tribus, indicántloshi lo número d' homes que li han d' enviar, la fetxa y 'l punt de reunió. Se presentan lo dia assenyalat ab los queviures, armas y municions necessarias, y 'l sultá no 'ls ha de donar res. Tal es la forsa de las ideas rellgiosas.

Usan los wehhabis las mateixas armas que 'ls habitants de la Meca. Los duhen d' Europa y Turquía groixuts canons de fusell, y 'ls muntan d' un modo gruller. Ells mateixos se fabrican també la pólvora y balas; mes ab tàn poca manya, que la pólvora surt casi tota en grans grossos com un pesol, y las balas no son altra cosa que una pedra cuberta d' una lleujera capa de plom. Aquest metall y 'l sofre 'l compran á la Meca y á las demés ciutats marítimas de la península d' Arabia; en quant al nitre y salitre ja n' hi ha en son pais.

Lo vestit dels wehhabis es igual al dels altres árabes. Unicament vaig notar que 'ls dos fills de Saaud duyan lo cabell llarch, com distintiu de la familia real. Me digueren que 'l sultá ostenta un luxo extraordinari; mes jo 'l vaig veure nú del tot en la época de la pelegrinació.

Draaïya, capital dels wehhabis, es ciutat bastant gran, situada unas cent trenta lleugas al E. de Medina, cent lleugas al SSO. de Bassora, y cent xeixanta al SE. de Jerusalem. Las illas Bahareinn, hont se fa la pesca de las perlas, en lo golf Pérsich, á cincuanta lleugas al E. 1/4 NE. de Draaïya, están també subjectas á Saaud. Lo riu Aftan, que passa á catorze lleugas al SE. de Draaïya, desaygua prop de ditas illas. Segons la relació que 'm feren los wehhabis, sa capital está si-

tuada al peu de tres altas montanyas; lo país abunda en grans y tota especie de queviures, y las casas de Draaïya son de pedra.

Los wehhabis no tenen organisació militar; tota sa táctica consisteix en posarse per escamots baix la direcció d' un gefe, y seguir tots sos moviments sens orde ni formació: mes sa disciplina es verdaderament espartana; sa obediencia cega; la més petita senyal de sos gefes basta pera imposárloshi respectuós silenci, ó pera subjectarlos als més durs travalls.

Sa organisació civil no 's troba en millor estat: no hi ha entre ells empleats, y molt menos tribunals superiors é inferiors. Cada scheih ó gefe de tribu es responsable del pago del delme y del contingent dels homes pera la guerra. Saaud envia kadis á las ciutats subjectas á son domini; mes no te kaids ó gobernadors, bajás, visirs, ni altres empleats. Lo reformador Abdulwehhab no 's revestí may de cap títul honorífich ó carácter públich; fou sempre 'l gefe de la secta, y may exigí distinció personal. Després de sa mort, son fill que 'l succehí, conservá 'l mateix esperit de senzillesa.

La persona que sembla més poderosa, y que gosa de major valiment ab Saaud, es *Abunocta,* gran scheih del Yemen, lo qual te á sas ordes gran número de tropas. Mes d' una vegada me succehí preguntar á uns wehhabis: *¿Perteneixeu á Saaud?—Res d' això, som d' Abunocta,* me responian ab un ayre d' orgull que manifestava quan contents estavan de pertenéxehi: y això 'm fa creurer que després de la mort de Saaud, si Abunocta li sobreviu, hi ha d' haver una excissió entre 'ls wehhabis, dels quals uns se someterán al fill de Saaud, altres á Abunocta; y desde llavors comensará á minvar lo poder d' aquells reformadors. Independentment de la probabilitat d' aquesta decadencia, tinch per gran obstácle á la propagació de la reforma fora dels deserts d' Arabia, la extrema rigidés dels principis casi incompatibles ab las costums de las nacions que tenen alguna idea de civilisació, y avesadas als goigs que la acompanyan; de manera que si 'ls wehhabis no relaxan la severitat de sos principis, me sembla impossible que 's propagui lo wehhabisme en los paissos que rodejan lo desert. Llavors aquesta gran població, que ni produheix ni consum casi res, permaneixerá sempre en son estat

de nulitat en lo fons de sos deserts, sense altras relacions ab lo resto del mon que sos saltejaments sobre las caravanas ó barcos que cauhen en sas mans, y las dificultats que podrá oposar á la pelegrinació de la Meca.

Mes lo temps los ensenyará que l' Arabia no pot existir sense las relacions comercials de las caravanas y de la pelegrinació. Llavors la necessitat los obligará á afluixar una mica sa intolerancia respecte de las altras nacions, y 'l comers ab los extranjers los fará coneixer lo defecte d' una austeritat casi contra la naturalesa; poch á poch s' anirá refredant lo zel; recobrarán son imperi las prácticas supersticiosas, que son sempre l' apoyo, consol y esperansa del home débil, ignorant ó desgraciat; y llavors la reforma del wehhabisme desapareixerá abans d' haver consolidat sa influencia, y després d' haver vessat la sanch de milers de víctimas del fanatisme relligiós. Tal es la trista vicissitut de las cosas humanas.

Per altra part jo crech que 'ls wehhabis en lo fons de sos deserts serán sempre invencibles, no per sa forsa militar, sinó per la naturalesa de son país, inhabitable pera cualsevol altre nació, y per la facilitat que tenen d' amagarse y sustraures al alcans dels seus enemichs. Podrán aquests conquistar momentáneament la Meca, Medina y las ciutats marítimas; mes ¿podrán sostenirse llarch temps unas simples guarnicions aisladas en mitj d' horrorosos deserts? Al presentarse un enemich poderós, los wehhabis s' amagarán per caure sobre éll, y trossejarlo aixís que 's vegi obligat á dividirse pera buscar queviures. Aixó 'm fa creurer que no permanexerán llarch temps subjectes per la forsa de las armas; y 'l mateix motiu es lo qu' ha preservat en tots temps á l' Arabia de la dominació extranjera.

FI DEL SEGON TOMO

TAULA

VIATJES DE ALI BEY EL ABBASSI

PER

ÁFRICA Y ASSIA

VIATJES

DE

ALI BEY EL ABBASSI

(DOMINGO BADIA Y LEBLICH)

PER

ÁFRICA Y ASSIA

DURANT LOS ANYS 1803, 1804, 1805, 1806 Y 1807.

TOMO TERCER Y ÚLTIM

BARCELONA

Imprenta de La Renaixensa, Xuclá, 13, baixos.

1889

VIATJES DE ALI BEY EL ABBASSI

CAPITOL I

Regrés d'Ali-Bey á Djedda. — Posició geográfica. — Noticias. — Travessía al Ienboa.

A 2 de Mars de 1807, després de donar los set toms á la casa de Deu, y resar las oracions particulars de despedida devant dels quatre ángulς de la Kaaba, en lo pou de Zemzem, en las pedras d' Ismail y en lo Makam Ibrahim, vaig sortir del temple per la porta *Beb-l'udàa;* lo qual es de felís auguri, perque 'l profeta sortia per ella terminada sa pelegrinació, y vaig sortir de Meca á dos quarts de sis de la tarde pera tornar á Djedda.

Anava dalt d'una *schevria,* que portava un camell, lo mateix que á ma arrivada.

Aixís que vaig sortir de la ciutat, los árabes que m' acompanyavan se pararen y comensaren á disputar terriblement més d' una hora y mitja; per fi allá á las set se posaren á caminar.

Estava lo cel plé de núvols, que interceptavan del tot la claror de la lluna; de manera que rodejat de la més negra fosca m' era impossible distingir los objectes.

A las quatre del matí nos detinguerem en un aduar de barracas nomenat *Hhadda.* Lo camí estava cubert de gran número de pelegrins que com jo tornavan á sas casas, ab sos camells y equipatjes.

Lo 3 de Mars, mentres estavam acampats en lo Hhadda, lo termómetro de Reaumur, á la sombra y al ayre lliure, marcá 24° 1/2 ab un vent O. Corrian per l' ayre uns nuvolets prims y aislats. A tres quarts d' una marcava al sol 45° 1/2, es á dir, mes de la meytat del calor del aygua bullint: tal es lo clima d' aquells paissos, quals desgraciats habitants se veuhen condempnats á viure com en un forn.

Sols vaig poguer recullir á Hhadda duas plantas y algunas pedras.

A lâs tres de la tarde vaig sortir ab la caravana tot y no trovantme be, seguint en general la direcció del O. Després d' haver caminat casi tota la nit vaig parar, mes sense desmontar, pera esperar lo dia; y poch després de sortir lo sol vaig entrar á Djedda.

Resultava, donchs, que haviam fet lo camí de la Meca á Djedda en vintitres horas de pas de camell. Tenia molt interés en observar la diferencia de longitut cronométrica entre una y altra ciutat, y al efecte havia preparat á la Meca las corresponents observacions. Desgraciadament se 'm pará 'l rellotje pel camí: igual accident me passá al anar á la Meca, perque es impossible sufreixi un rellotje las batzegadas del camell sense espatllarse.

Ni jo mateix estava á proba de tals moviments, puig havia sufert durant la marxa vuyt ó deu violents vómits de bilis.

En la matinada del 4, á pesar de ma indisposició, vaig pendre algunas distancias de la lluna al sol, en una circunstancia interessant, per trobarse la lluna al O., mentres en mas observacions anteriors, fetas á Djedda, s' havia mantingut constantement al E.

Mentres vaig estar á la Meca sols hi hagué un eclipse del primer satélit de Júpiter, y 's verificá lo matí del 22 de Febrer. A fi d' observarlo vaig pujar á una montanya propera, puig lo fenómeno devia comensar poch després de la sortida del planeta; pero altra montanya més alta, que 's veya al lluny, m' amagá l' astre fins passat l' eclipse. En atenció á dit accident sols está determinada la longitut de la Meca per distancias llunars; mes los resultats han sigut comprobats per moltas observacions presas á dreta y esquerra.

Vaig observar aixís mateix á Djedda lo 17 de Mars una

emersió del quart satélit, y una inmersió del primer. Aquestas excelents observacions, combinadas ab las de las distancias llunars que vaig fer la primera vegada donaren per longitut de Djedda 45° 54′ 30″ E. del observatori de Paris. Per gran número de passatjes comprobats y combinats ab mas observacions precedents, la latitut de Djedda es definitivament =21° 32′ 42″ N. Molts azimuts solars, combinats ab los que vaig observar anteriorment, donaren per declinació magnética 10° 8′ 18″ O.

Pretenen que dita declinació es á Mokha=8° 30′; y en l' estret de Babel Mandel=7° poch més ó menos. Jo m' he assegurat que á Suez es de 13° 30′: resulta, donchs, que segueix una disminució constant tot lo llarch del mar Roig en la direcció del SE.

En aquell pais, rodejat de deserts de sorra, son escassos los dias plujosos, excepte en l' equinocci de tardor, en qual época son las plujas bastant abundants pera omplir las cisternas.

Los vents regnants en la costa de Djedda son casi sempre del N., excepte en los mesos d' Agost, Setembre y Octubre, en los quals passan á la quarta del S.

Despedits los soldats turchs de Djedda, lo mateix que 'ls de la Meca, deixavan la terra santa; quedant sols á Djedda los artillers. Vaig veure embarcar ab las banderas desplegadas y á só de tambó doscents soldats que enviava lo scherif á la costa d' Africa á cobrar las contribucions.

Lo scherif posseheix á la costa d' Africa la illa de *Sauaken,* anomenada per los geógrafos Suakem; hont hi ha un bon port. Posseheix ademés *Messua* en la costa d' Abisinia, y algunas altras illas, en nom del sultá de Turquía.

D' orde de Saaud s' havia suprimit á Djedda, com á la Meca, lo nom del sultá de Constantinopla en la oració del divendres que 's fa á la mesquita.

Havia arribat á Djedda lo kadí wehhabi pera administrar la justicia en nom de Saaud, al mateix temps que 'l gobernador negre, esclau del scherif, continuava gobernant la ciutat en nom de son amo. Aquesta barreja d' autoritats no deixá de produhir lo mal efecte que tal volta ja presumía lo sultá Saaud. Dit kadí, segons me digueren, es del rito hanbeli. No

obstant pretenen algunas personas que 'ls wehhabis no admeteixen tal diferencia de ritos. Tal es la incertitut de las noticias que s' adquireixen dels naturals del país.

Ademés dels muddens ó cridayres públichs, que cridan al poble á la oració desde dalt de las torras de las mesquitas, los wehhabis han establert á Djedda altra classe de convocadors, que podrian dirse executors pera obligar als fidels á anar al temple. A la hora assenyalada van per los carrers cridant: *Anem á la oració, á la oració.* Empenyen á tots los que troban pera obligarlos á caminar á la mesquita, y obligan als menestrals y comerciants á abandonar sas botigas, tallers y magatzems, pera assistir á la oració pública cinch vegadas al dia, com prescriu la lley. També cridan molt abans de la albada, fent un soroll espantós per los carrers, pera obligar á tothom á aixecarse y acudir al temple. ¡Quín zel tan ardent! Sense cap dupte es més pur que 'l d' aquells pobles, los quals á la mateixa hora mouhen un soroll infernal ab sos timbals, pera despertar als casats; en aquestos tot es materia; allí tot esperit. Tal vegada tinga la crida per los tambors un orígen relligiós com lo dels convocadors wehhabis, que probablement acabará per degenerar en lo mateix.

Lo vestit d' aquestos es molt senzill: van casi nusos, sense més que uns curts calsotets blanchs y un mantell doblegat y tirat á la espatlla, ab un gruixut bastó á la má. Vaig saber que á la Meca ja s' havian introduhit los despertadors pera obligar al poble á acudir á la mesquita; mes á Djedda regna major moderació; puig no més fan que cridar, reganyar y empenyar als que troban; per lo menos axó es lo que vaig poder veure desde las finestras que donavan á la plassa.

Durant ma permanencia á Djedda arribá de Bengala un gran barco, de port de corbeta ab pabelló vermell mussulmá, armat de vint pessas d' artillería y carregat d' arrós. Lo comers reb cada any quatre ó cinch barcos d' aquesta classe, que portan arrós y altras produccions de la India.

Travessía al Ienboa.

Dissapte 21 de Mars (dia del equinocci), poch després de pondres lo sol me vaig embarçar en una especie de llanxa,

nomenada en lo país *sambok*. Després d' una hora y mitja de giradas entre 'ls banchs de pedra, que forman en aquella badía una especie de laberinto á flor d' aygua, vaig arribar al barco que devia conduhirme á Suez: era un dao com lo que m' havia dut á la anada.

Dia 22 de Mars. — Permanesqué anclat tot lo dia casi á la boca del port.

Observant la latitut, vaig lograr per resultat 21° 36′ 11″ N. Djedda quedava á unas tres millas y mitja al SE. 1/4 S.; y teniam quatre brassas y mitja d' aygua sobre fons de sorra.

Navegavan altres dotze passatjers pelegrins turchs ó árabes en lo barco, lo qual anava molt carregat de sachs de café.

M' havia reservat pera mí tot sol la cambra de popa, y mos criats ocupavan lo cos del barco.

Lo temps se mantingué seré y molt cálit; lo termómetro que tenía al camarot pujá als 23° y 1/2 de Reaumur. Lo vent era favorable, mes l' arraix ó capitá no evacuá sas diligencias fins á las nou del vespre: axís que arribá á bordo maná disposar la sortida.

Dia 23.—Aixecá l' áncora á dos quarts de cinch del matí, y feu remoicar lo bastiment al través d' una infinitat d' esculls que tancan la entrada del port, y dels que no 'ns vejerem desembrassats fins á las vuyt.

A mitj dia reforsá 'l vent del O., y tirarem l' áncora á dos quarts de duas en un mal fondejador, nomenat *Delmaa*.

En lo mateix lloch hi havia altres cinch daos que feyan lo mateix camí que nosaltres.

La mar estava esvalotada, y nostre barco rebia terribles cops del trángul.

Dia 24.—A las quatre de matinada issarem vela, y á pesar de no ser molt favorable 'l vent, los barcos caminavan bé.

Ferem la major part de nostre camí per una especie de canal d' unas duas lleugas d' ample, ab direcció cap al N., entre la costa d' Arabia y una línea d' innumerables esculls que ocupan tota la superficie del mar fins á perdres de vista:

dits esculls se troban tots sens excepció á un mateix nivell, y escassament los cubreixen sis polsadas d' aygua; las onas s' hi estrellan ab fúria; mes en lo restant del canal está l' aygua tan tranquila com en un riu.

A mitj dia passarem per devant de *Tual*, poblet al entorn del qual s' hi veuhen alguns arbres. Mas observacions me donaren per latitut 22° 5′ 46″ N. No surto no obstant responsable d' un ó dos minuts d' erro. A las duas se fondejá sobre vuyt millas al SSO. d' altre poblet nomenat *Omelmusk*, qual longitut cronométrica es, segons mas observacions, de 36° 31′ 0″ E. del observatori de Paris; mes la irregularitat de mon rellotje en aquella ocasió pot molt be haverme enganyat d' un minut de temps, ó d' un quart de grau en longitut

Lo passatje de Marte 'm doná per latitut 22° 13′ 0′ N. Dit fondejador es excelent, encare que dista de terra més de duas millas.

Dia 25.—Permanesquerem allí tot lo dia. La embarcació, que anava bastant carregada, ho fou encare més per una adició de trescents quintars de café, que s' havian extret de Djedda sense pagar drets, y 's portaren á bordo en llanxas. Perteneixian segons digueren á Sidi Alarbi Djilani, principal negociant de la ciutat y amich meu. En efecte vaig rebre per medi d' un d' aquells barcos una carta de dit personatje, en la qual me recomenava á un de sos amichs resident á Medina. Ab aquest aument lo barco 's vejé molt carregat y feu molta aygua.

Alguns altres barcos reberen recárrech de contrabando en aquell fondejador, hont teniam onze brassas d' aygua sobre fons de llot.

Vaig observar lo pas del sol, alcansant per resultat de latitut 20° 18′ 11″; lo qual confirma la que ja havia obtingut per lo pas de Marte

Hi havia entre nosaltres y 'l continent una illa elevada y de bastanta extensió. Lo capitá saltá á la llanxa ab xarxas y torná ab alguns peixos.

En aquell paratje la costa es baixa, fins á una lleuga terra endins, hont comensa una serra de montanyas altas y encingladas, aisladas unas d' altres. Se descubreixen alguns bos-

quets, y arbres plantats arreu; mes las montanyas semblan del tot despulladas de vegetació.

Lo cel sempre estigué tapat. Per la tarde reforsá 'l vent, y mar enfora semblava haverhi una furiosa tempestat, mentres allí hont eram estava tranquil del tot.

Dia 26.—A pesar del vent N. que contrariava nostra direcció, nos ferem á la vela: la mar seguia grossa, y 'l vent fort; nostre barco sufria molt á causa del excessiu cárrech. Se trencá l' antena d' altra de las embarcacions, y 'ns vejerem precisats á tornar á Omelmusk.

Lo capitá descarregá una mica lo barco, fent passar vint sachs de café á altre dao; mes fins aixís feyam bastanta aygua, y 'm semblá convenient qne traguessen més carga.

Vejerem arribar successivament altres barcos de Djedda, que vingueren á fondejar prop de nosaltres al pondres lo sol, seguint la mateixa ruta. Llavors formavam un convoy de deu daos, sense contar altres barcos més petits.

Encare que seguí lo temps seré, l' estat de ma salut no 'm permeté fer observacions.

Dia 27.—A dos quarts de cinch nos ferem á la mar ab vent contrari.

A mitj dia 'ns trobavam á sis millas al SSO. de Dunibatz, poblet en la costa d' Arabia; lo pas del sol me doná per latitut 22° 31′ 5″ N.: de consegüent la latitut de Dunibatz deu ser=22° 34′ 0″ N. A las dues de la tarde entrarem en lo port d' Arabog.

Vaig fer portarme á terra, hont vaig recullir petxinas y plantas marinas.

Estant l' horisont tallat per una línea de barcos, me fou impossible observar la latitut en lo mar. Hi ha á Arabog alguns jardins, d' ahont me presentaren sindrias y carbassas. Hi ha molts arbres al vol de la població, situada á duas lleugas de distancia de nosaltres.

Dia 28.—Vaig saltar á terra allá á las quatre del matí, duyentmen lo telescopi, y vaig observar perfectament una inmersió del tercer satélit de Júpiter, que 'm doná per longitut d' Arabog 36° 31′ 45″ E. del observatori de Paris.

Eran las sis quan nos ferem á la vela casi sense vent, dirigintnos tot seguit cap al O., y després cap al OSO., fins que cessant absolutament lo vent, fou precís fer remolcar los daos per las llanxas. A las deu se mogué un vent de O., que feu cambiar de rumbo al NO. A mitj dia vaig obtenir per latitut 22° 38′ 14″ N.

Després de caminar tot lo restant del dia cap al NO. fins á las quatre de la tarde, se tirá l' áncora en lo fondejador de *l' Hhabt*, qual longitut cronométrica vaig trobar = 36° 18′ 45″ E. de Paris.

Las latituts observadas per mí aquell dia y l' anterior no presentan entre sí més que 7′ 9″ de diferencia, y la estima de las rutas me donava ab bastant aproximació la latitut d' Arabog, que crech se troba casi en lo paralelo de ma observació de dit dia, salvo un minut d' error.

Per la tarde passarem devant de Meschtura, á lleuga y mitja de l' Hhabt, segons me digueren.

Dia 29.—Se continuá lo viatje á quarts de cinch del matí ab ventet fluix, seguit ben prompte d' una calma total: fou forsós remolcar tots los barcos com lo dia abans, fins á las deu que s' aixecá un bon vent de O.

Feyam ruta al NO. entre un laberint d' esculls y banchs de pedra á flor del aygua, estant algun d' ells tot just dotze á quinze peus distants un de l' altra. Se passaren després uns canals, qual amplada seria de cinquanta á xeixanta peus. A las sis del matí topá 'l barco contra una roca; afortunadament lo vent era fluix y sa marxa molt pausada.

Nos manteniam sempre á duas ó tres millas de terra; y tot lo que 's descubria de la superficie del mar estava sembrat d' esculls y banchs de pedra á flor d' aygua.

A mitj dia vaig pendre la latitut, y resultaren de ma observació 23° 21′ 44″ N.: llavors quedava á deu millas al SSE. lo cap Ras Abiad á la costa d' Arabia.

Continuá 'l barco son viatje al NO. ab un bon vent de O., y havent passat lo trópich, fondejá devant d' Algiar entre esculls, poch abans de las quatre.

Haviam disfrutat á mitj dia lo singular espectacle d' un combat de peixos. Trobantse 'l mar tranquil, presentava en

un círcul de cent á cent vint peus de diámetro, un bullidor soptat, acompanyat de brumera y gran soroll. Durava mitj minut, y 'l mar tornava á sa tranquilitat; mes desprès comensava de nou la mateixa escena. Fora y al voltant del gran círcul se notavan durant lo bull molts punts, lo qual indicava los combats parcials é individuals. Dits bulls s' extenian á crescuda distancia del camp de batalla. Lo barco passá per la vora del círcul en lo moment del atach: per desgracia era precisament la hora de mitj dia, mentres jo observava lo pas del sol: forsat á escullir entre un y altre objecte, vaig donar la preferencia á l' astronomía, y vaig malograr d' aquest modo la ocasió d' observar lo geni belicós d' aquells animals. Vaig saber no obstant per mos companys de viatje, que havian vist combatre innumerable munió de peixos llarchs d' un peu.

Mentres passava aixó, se vejeren acudir de tots los punts del horisont y d' inmensas distancias, una infinitat de pollas d' aygua ó aus marinas del tot blancas, que volejavan sobre 'l camp de batalla á sis ó vuyt polsadas demunt del aygua, sens dupte á fi d' aprofitarse dels peixos morts, ó dels petits encare vius. Aixís seguian, y 'l combat encare durava quan los perderem de vista.

Dia 30.—Aixecarem l' áncora á mitja nit; mes continuant sempre la calma, las llanxas remolcavan als daos per intérvals, y nosaltres adelantavam ab molta lentitut. A las deu del matí s' aixecá un vent S. Vaig descubrir á mitj dia la ciutat de l' Ienboa, y abordarem á ella felisment á tres quarts de duas.

Tenia vivíssims desitjos de passar á Medina á visitar lo sepulcre del profeta, no obstant la absoluta prohibició dels wehhabis. Lo pas era arriscat; no obstant vaig poder determinar á diferents pelegrins turchs, y alguns árabes mogrebins á correr ab mi los perills del viatje.

Com mon capitá tenia tota sa familia á l' Ienboa, hont tota la flota devia fer una escala d' alguns dias, vaig quedar ab ell que estaria de tornada dins de vuyt ó nou.

Desitjava al mateix temps fixar la posició geográfica de Medina; mes s' acostava la lluna nova, durant la qual no 's poden observar distancias sino fins al matí del 4 d' Abril; y

encare en aquest dia es tan débil, que es més que difícil atráurerla per reflexió á la ullera del círcul. Encare 's podian observar també dos eclipses de satélits; mes lo primer devia verificarse al matí del 2 d' Abril, y l' altre al del 9; de consegüent m' era impossible observar un ni altre á Medina; puig lo viatje d' aquesta ciutat al Ienboa es de quatre nits. Me veya privat igualment d' observar la diferencia cronométrica entre Medina y 'l Ienboa, perque no hi ha rellotje capás de resistir als moviments del dromedari ó del camell. No 'm quedava, donchs, cap medi de lograr la longitut de Medina; y confesso que 'm causava verdaderament pena tal reunió de privacions.

Vaig enviar tot seguit á buscar los dromedaris, á fi de fer més prompte mon viatje; mes á pesar de tota ma activitat, me fou impossible sortir fins á la nit següent. No vaig endurmen més que una petita maleta ab instruments y sols tres criats m'acompanyavan, quedant en lo barco 'ls demés junt ab mon equipatje.

CAPITOL II

Viatje en direcció á Medina. — Djideida. — Arrest d' Ali-Bey per los wehhabis. — Disgustos que 'n resultan. — Lo fan retrocedir ab una caravana dels empleats del temple de Medina. — L' Ienboa.

Vaig sortir del Ienboa, lo dimars 31 de Mars á las cinch de la tarde, muntat en un dromedari, acompanyat de tres criats, diferents pelegrins turchs ó mogrebins, y uns cincuanta dromedaris.

Caminavam cap al E. 1/4 SE. per una planura de sorra, á trossos seca, mes oferint de tant en tant algun rastre de vejetació.

Los dromedaris caminan comunment més de lleuga per hora, y nosaltres los feyam trotar alguna vegada; mes no po-

dian mas forsas soportar la violencia de sos moviments. A mitja nit me vaig sentir abatut per demés, tant per los mohiments del animal, com per la incomoditat d' una sella tota de fusta y sense estrebs; per lo qual me vaig veure obligat á escursar una mica 'l pas. A las quatre del matí me trobava en la direcció del E. 1/4 NE. entre montanyetas que s' anavan estrenyent á mida que avansavam. A un quart de set vaig manar fer alto en una vall, que suposo dista unas quinze ó setze lleugas del Ienboa.

Nos veyam rodejats de montanyas de diferentas esquitas, del tot peladas. Per més que no hi haja aygua en dita vall, vaig trobar algunas plantas, petitas, mes molt bonicas; entre altras una hermosa especie de *Solanum* de flors grans.

Seguia trovantme malament, y ans d' alba havia tingut dos forts vómits durant lo viatje.

Lo mateix dia, dimecres 1 d' Abril, á dos quarts de tres de la tarde vaig continuar la marxa, dirigintme al E. y seguint lo mateix desert per una vall d' aspecte singular: las montanyas de la banda del S. son totas de sorra movedissa blanca del tot; las de la part del N. se componen de penyas de pórfit, rocas jaspiadas y d' esquitas. Tindrá la vall tot lo més cent toesas de llarga. Al contemplar aquellas montanyas de sorra tan altas com las de penya, vaig quedar admirat de la forsa que ha aglomerat y manté tal acumulació de sorra movedissa, la qual forma las montanyas del S., sense que 'ls vents ne trasportin un sol átomo á las del N. Lo fons de la vall es una varietat de penya y sorra, hont se troban algunas plantas bonicoyas. Contenen las montanyas del N. una hermosa colecció de pórfits de tots colors y pastas. En las rocas jaspiadas s' hi veuhen tots los tints ó gradacions del vert; entre ellas n' hi ha de magníficas; tampoch faltan esquitas de tota especie.

Al pondres lo sol me trobava entre molts grupos de montanyas volcánicas del tot negras, y que presentavan diferents quadros de ruinas molt pintorescas.

Ja post lo sol, vaig comensar á pujar pera atravessar la serra. Fins á las deu de la nit no vaig arribar al cim, y aviat vaig empendre la baixada. Tot aquell espay está embrassat per demés per un bosch d' arbrissons espinosos molt moles-

tós, sobre tot quan se va de nit; á cada instant un se sent ferit en la cara, mans y camas.

A la matinada llampega al E. durant una hora: lo fenómeno excitá l' entussiasme de ma gent que l' atribuhian al sant profeta.

Passarem á mitja nit per un poble nomenat *Hamara;* mes essent completament fosca, sols vaig distingir alguns fochs.

Lo camí comensava á girar més al N., y 'ns conduhí, per una estreta vall de poca pendent prop d' altre poblet, fins que á las cinch del matí arribarem á Djideida, abatuts y mitj morts. Me baixaren del dromedari, y m' estengueren sobre 'l matalás en mitj de la plassa.

M' havian promés los árabes arrivar á mitja nit á Djideida, hont haviam de fer alto. Estava en consecuencia preparat á la observació del satélit, á pesar del fatal estat de ma salut; mes los arbres espinosos del camí, y crech que també la fatiga de mos companys de viatje, sense comparació més forts y robustos que jo, havia retardat nostra marxa, y haviam arribat algunas horas més tart. Me vaig consolar d' aquest contratemps ab un altre, que tampoch m' hauria permés dedicarme ab fruyt á ma observació astronómica, encare que haguessem arribat á temps; perque Júpiter sortí ab la lluna, y un y altra permaneixeren cuberts de núvols fins á punta de dia.

Es realment notable la exactitut dels conductors de dromedaris; á cada hora canónica, feyan parar la caravana, y cridavan: *I ua salàh, I ua salàh; anemsen á pregar, anemsen á pregar*. Llavors tots baixavan, se donavan l' ablució ab sorra, y desprès de fer plegats la oració tornavan á muntar pera continuar lo camí.

Una nit que anava jo devant de la caravana, vaig sentir un soroll derrera meu; vaig girar lo cap, y vaig veure á un dels conductors de dromedaris amenassar ab un gruixut bastó á mon hhazindar ó majordom, volentlo obligar á retrocedir. Tot seguit hi vaig ser pera veure que era. L' árabe, portat de sant zel, no parava de dir: *¡Ah, Sidi Ali Bey! ¡aquest home es un gran criminal!—¿Qué ha fet?—¡Es un horrible criminal!—¿Més que ha fet?* insistía jo.—*No passará endavant, no anirá á Medina, no ho permeteré.* Mon criat estava atónit. *Digam, donchs,* vaig repetir al árabe, *¿qué ha fet?—*

Sí, Sidi Ali; fuma tabaco, no anirá á Medina; no ho consentiré. Me costá molt calmar al árabe, dihentli que essent mon criat un scherif marroquí, ignorava del tot las disposicions d' Abdulwehhab. Li vaig prometre en son nom que no fumaria més. Exigí que mon criat ho jurés, y tirés la pipa, ab lo poch tabaco que li quedava. Sols ab aquestas condicions li permeté seguir son viatje.

Djideida es població per demés trista, situada en lo fons d' una vall; las casas son baixas y construhidas de pedra seca sense morter: hi ha una gran plassa ab algunas tendas, hont se celebra 'l mercat. L' aygua que 's beu es excelent. No hi faltan alguns jardins, y plantacions de palmeras; més la situació es molt trista.

Lo gefe de la població, per sobrenom *Scheih lo Belèd,* y 'l kadí, son naturals del país, y aquest se troba baix la dominació del sultá Saaud, á qui 'ls habitants pagan lo delme de sos fruyts.

En lo desert de Medina creix l' arbre d' ahont s' extreu lo *bálsam,* impropiament nomenat *de la Meca.* No poguent detenirme, vaig deixar pera la tornada mas investigacions sobre dit arbre.

Essentme ja impossible soportar la marxa dels dromedaris, vaig deixar marxar la caravana, prometent conseguirla ben aviat. Me vaig jeure en mitj de la plassa, dormintmhi sense tenir en ma companyía no més que 'ls criats.

Al despertar me vaig trobar rodejat de moltas personas, que ajupidas s' entretenian mirantme. Vaig obrir mon botiquí, y vaig posar desfilas ab bálsam *católich* á tots los ensetats y feridas de mas camas, mans, etc. Vaig menjar després una sindria deliciosa, que 'm refrigerá en extrem. Mes encare no 'm podia mourem poch ni gens.

Mos criats s' ocupaban mentrestant en fer preparar quatre camells, y una *schevria* per l' estil de la que 'm serví en lo viatje de la Meca; y 'l matí del mateix dia, dijous 2 d' Abril, vàig pujar en aquella montura, sense més escolta que mos criats y 'l cameller. Vaig sortir de Djideida á dos quarts de nou per lo camí de Medina, de qual ciutat no distava, segons las noticias adquiridas, sino unas setze lleugas al E.

Estimo la posició de Djideida sobre vintivuyt lleugas al E. 1/4 SE. d' Ienboa.

Dirigiam nostra via cap al ESE., atravessant una ampla vall.

Duas horas després de nostra sortida de Djideida, surten dos wehhabis de las montanyas, detenen nostres camells, y 'm preguntan: *¿Hont aneu?*—Los hi vaig respondre que á Medina.—*No podeu continuar lo camí* Llavors se presenta un gefe, ab altres dos oficials montats en camells, pera interrogarme de nou. Lo capdill, sospitant que jo era turch, amenassa tallarme 'l cap. Sense esglayarme per sas amenassas, responch ab serenitat á sas preguntas. Mos criats confirman mas respostas. En va me recordá la imaginació en aquell instant la noticia espargida per Djedda, d' haver sigut degollats tots los turchs sortits de la Meca; puig no vaig perdre la sanch freda. Me diuhen que 'ls hi entregui 'l diner, y 'ls hi dono quatre duros que duya á la butxaca. Insisteixen en que 'ls n' hi doni més; pero responch que no me 'n queda ja, y que poden si volen, inspeccionar mos efectes. Pretenen que duch diner amagat á la cintura, com s' usa á llevant; mes jo 'ls contesto que no. Veyent sa obstinació, tiro á terra l'albornús, y comenso á despullarme pera satisferlos. Llavors me detenen; pero al veure la cinta del rellotje l' estiran y m' obligan á donálshi. Reiteran sas amenassas, després d' apoderarse del rellotje y albornús, y per fi 's retiran, indicant al cameller un lloch proper hont haviam de parar y aguardar sas ordes.

Nos dirigirem al indret indicat. Tot seguit vaig fer trossos d' una capsa que contenía 'ls insectes recullits á Arabia, y vaig llensar lluny de mí las plantas y fóssils que vaig reunir en aquesta travessía del Ienboa. Vaig entregar á mon hhazindar alguns duros que portava en ma maleta y vaig quedar del tot tranquil. Vaig empassarme una carta de Muley Abdsulem, la qual podia comprometrem als ulls d'aquells fanátichs. Mos criats amagaren sota las pedras lo poch tabaco que 'ls hi quedava, y en tal estat esperarem las ordes.

Poch després vingueren dos wehhabis á posarse prop de nosaltres com centinellas de vista. Per fortuna arribava tart aquella disposició, haventnos ja desembrassat de tot lo que 'ns podia comprometre. Estich persuadit que aquells mo-

ments de llibertat los deguerem á la avaricia d' aquells homes, los quals se retiraren tal vegada pera convenirse en la partició del botí, puig sols hi havia dos objectes, l' albornús y lo rellotje, no essent suficient lo poch diner que m' havian pres pera contrabalansar lo valor de dits objectes al repartirse entre cinch individuos.

Al cap de duas horas apareixeren altres dos wehhabis, dihent que eran enviats del emir, á fi d' exigirme cinchcents franchs per ma llibertat. Los hi vaig tornar á dir que no tenia diner, ab lo qual se retiraren tot seguit.

No tardá en presentarse altre wehhabi ab orde de trasladarnos á altre lloch. Anarem ab ell, y darrera d' una montanya vehina 'm trobo... ab tota ma caravana, igualment presonera dels wehhabis.

Mos companys de viatje, pálits, tremolant é inquiets sobre sa sort, estavan custodiats per una forta escolta. Me vaig assentar al costat dels árabes mogrebins; los turchs feyan grupo apart.

Arribá un wehhabi ab la intimació de que tots los pelegrins, turchs ó mogrebins paguessen cinchcents franchs. A tal exigencia mos companys d' infortuni comensaren á cridar demanant misericordia, ab las llágrimas als ulls. Respecte á mí, 'ls vaig contestar fredament que ja havia donat ma resposta; mes també vaig intercedir en favor d' aquells desgraciats.

Anava á pondres ja 'l sol quan se presentá altre wehhabi á dirnos que havent l' emir acordat una rebaixa de la contribució, cada pelegrí no pagaria més que doscents franchs. Nous gemechs, novas llágrimas de part de mos company, que en realitat no tenian diners.

Post lo sol nos feren ficar en un congost, manantnos assentar en dos grupos separats. Los meus companys estavan aterrats y confesso que jo mateix vaig temer ser ben prompte testimoni d' alguna terrible escena en que 'ls turchs anavan á ser las víctimas. Res temia pera mí; puig me consideravan com árabe mogrebí, y 'ls turchs no podian dir altre cosa; mes no per aixó deixava d' afligirme molt la sort d' aquells infelissos, los quals, á no ser per mí, may haurian pensat en empendrer aquell viatje, y jo desgraciadament careixía d' influencia y medis pera lliurarlos d' una catástrofe.

Després de passar tota una hora en aquestas angunias, arribaren altres soldats y 'ns manaren pujar á caball, dihent que 'l emir volia examinar en particular á cada hú de nosaltres. Precisats á desfer lo camí ab un temps núvol y fosquíssim, atravessarem per Djideida, y poch després ordenaren fer alto pera passar lo resto d' aquella trista nit.

Lo matí del endemá, divendres 3 d' Abril, poch ans de sortir lo sol continuarem retrocedint, ab una escolta de sols tres soldats wehhabis.

A las duas horas vaig descubrir un campament compost de bonicas tendas. Vaig creure que 'ns anavan á presentar al emir; mes després vaig veure que eran los empleats, criats y esclaus del temple de Medina que Saaud enviava fora d'Arabia.

Arribats al campament, nos feren omplir los bots en una font, y sense deixarnos descansar continuarem la marxa.

Mentres s' omplian los bots, al criat que portava mon camell del ronsal, li agafá tanta por, que 's posá á correr, portant darrera seu la cabalcadura pera posarse ab mi baix la protecció de la caravana dels empleats del temple; mes aviat acudí un wehhabi, li arrancá de la má 'l ronsal, lo tirá á terra y després de cossejarlo, torná á reunirme á la caravana sense dirme un mot.

Nos feren passar per Hamara, poblet semblant á Djideida, mes millor situat, puig lo rodejan jardins y grans palmeras en mitj d' una ampla vall y á poca distancia de la font hont haviam omplert los bots. Dita font es abundant y dona aygua riquíssima, pero molt calenta.

Mitja hora després nos tragueren del camí, fentnos baixar á terra al ser á las montanyas. Comensaren de nou las discussions pera 'l pago de la contribució, y duraren fins á las tres de la tarde. Los wehhabis desferen tot nostre equipatje, y per fi feren pagar á cada turch vint franchs; prengueren un hhaik y un sach de galeta als mogrebins; robaren tres duros que havia jo olvidat en mon escriptori, y 'l benisch ó caftan de mon hhazindar. Exigiren quinze franchs á cada conductor de camells. Lo meu no volgué pagarlos, y se 'n aná á parlar al emir. Desde llavors ja no l' he tornat á veure. Nos intimaren la orde positiva de Saaud, que prohibeix als pelegrins anar á Medina. Després nos reuniren á la caravana dels empleats del

temple, que llavors passava per la vall, escoltada per altres soldats. Aixís acabá, y puch afegir felisment, aquest desagradable contratemps, encar que 'm queda lo sentiment d' haver malograt un viatje interessant, y perdut lo rellotje que 'm servia pera las observacions astronómicas.

A mitj dia, mentres s' estava discutint sobre la contribució exigida per los wehhabis, se sentiren cinch ó sis trons ab un cel clar y sense núvols.

En quant á la conducta de dits wehhabis, es de notar que nosaltres sabiam molt be, com tots los árabes, la expressa prohibició d' anar á visitar lo sepulcre del profeta á Medina. De consegüent cometiam sabentho una infracció de la lley. Mes jo estava resolt á tentar la ventura, ab la esperansa de que la casualitat secundaria ma empresa. Al agafarnos, no feren los wehhabis sino posar en execució la orde general anteriorment expedida.

La contribució que exigiren no fou més que una penyora per nostra infracció. Lo modo d' exigirla fou brutal, es cert; més s' ha de perdonar en gent poch civilisada. També es veritat que se m' enportaren lo rellotje y l' albornús, mes ¿per qué no se n' endugueren lo demés?... Aquestos árabes, encar que wehhabis y súbdits de Saaud, son naturals del país novament somés, y per tant se diferencian molt de la brillant joventut wehhabita de llevant que acabava de veure á la Meca; aixís es que 'ls hi vaig perdonar de bona gana l' haverme robat lo rellotje y l' albornús, com resto dels antichs vicis de son país; donant gracias á la reforma d' Abdulwehhab, per haverme deixat los demés efectes y los intruments astronómichs. Sas amenassas y maltractes als turchs no son sinó consecuencia de son ressentiment y odi contra aquella nació, qual nom solament ja 'ls posa furiosos.

Ab tot aquest desgraciat viatje me doná una idea del desert de Medina, y coneixement bastant aproximat de la posició geográfica de dita ciutat, que vaig determinar, segons la estima geodésica de las rutas y noticias adquiridas tant en Djideida com en lo paratje hont me detingueren, á 2.° 40′ al E. del Ienboa, y casi en la mateixa latitut, salva la diferencia d' uns tres ó quatre minuts cap al S.; de modo que colocant á Medina sobre 'l meridiá de la Meca, se trobará ab prou feynas un minut de temps ó un quart de grau d' error.

Reunit á la caravana caminarem cap al O. Confiava poder reemplassar las plantas que m' havia vist obligat á abandonar; mes no anárem per lo mateix camí, y allá á las quatre del matí, quan la caravana feu parada, me vaig trobar en una dilatada vall seca, hont sols vaig veure una mitja dotzena de plantas poch notables.

A mitj dia, y á la sombra, marcava lo termómetro 28° de Reaumur.

Anava en dita caravana lo nou kadí arrivat de poch de Constantinopla, y destinat á Medina, ab qui havia tingut relacions d' amistat durant ma permanencia á la Meca. Al mateix temps vaig fer coneixensa ab lo *tefterdar* ó tresorer y 'ls principals empleats del temple de Medina.

Me contaren que 'ls wehhabis havian destruhit tot los ornaments del sepulcre del profeta, hont absolutament res hi quedava, que havian tancat y sellat las portas del temple, y Saaud s' havia apoderat dels inmensos tresors acumulats allí en lo transcurs de tants sigles. Lo tefterdar m' assegurá que sols lo valor de las perlas y pedras preciosas era superior á tota estimació.

Portava la caravana un salvo conducte de Saaud, pera ser respectada en son viatje, y no obstant m' informaren després que al sortir de la ciutat santa la havian obligada á sortirse del camí, imposat una contribució exorbitant, y forsat al agá ó gefe dels negres á pagar per son compte tres mil franchs, y 'ls demés en proporció. Vaig saber igualment que havia sigut despullada de tot la caravana dels turchs de la Meca, al acabar de passar per Medina, prenentli fins las provisions de boca; de manera que no se si pogueren aquells desgraciats escapar á la set y fam en mitj dels deserts.

Lo mateix dia 4 d' Abril, á las tres de la tarde, prenguerem la direcció del OSO. Al cap d' una hora vaig descubrir la mar á distancia considerable, y després de caminar tota la nit, vaig ovirar al Ienboa á punta de dia. Llavors me vaig adelantar, y vaig entrar en dita ciutat al sortir lo sol, diumenge 5 d' Abril. Inmediatament vaig pujar á bordo, hont vaig trobar á la meva gent inquieta per las fatals noticias que de mí havian corregut. Tal fou la fi d' aquell viatje, sens dupte afortunat, puig á pesar de tot lo que 'ns havia succehit, tant

mos companys d' infortuni com jo encare 'ns felicitavam d' haver sortit del pas á tan poca costa.

Hi ha dos camins pera anar del Ienboa á Medina: l' un passa per l' *Ienboa en Nahal* ó de las Palmeras; l' altre va directament al través del desert. Se sol preferir lo derrer, com més curt y menos montanyós, lo mateix que jo havia escullit pera l' anada, contant tornar per l' Ienboa en Nahal, sino hagués trobat obstácles.

L' Ienboa en Nahal ó de las Palmeras dista una jornada al E. 1/4 NE. del *Ienboa lo Bahar* ó de la Mar. Aquesta ciutat, situada en mitj de las montanyas, abunda en ayguas, hermosos jardins, y gran número de palmeras d' ahont pren lo sobrenom. Los habitants son tots scherifs ó descendents del profeta, y braus guerrers.

L' Ienboa lo Bahar ó de la Mar está situat en una espayosa planura; essent fácil reconeixer que 'l lloch que ocupa fou abandonat del mar en época no molt distant de nostres dias. La marea alta puja fins al primer circuit interior de las murallas, é invadeix part de la ciutat á l'alsaria de tres ó quatre polsadas d' aygua. Aquella está situada sobre un banch de pedra á flor del aygua, igual als que hi ha en gran número á lo llarch d' aquella costa, y que dotze ó quinze polsadas de terra ó dipósits deixats pel mar en dit banch han sigut suficients pera reunirlo á la terra ferma.

Lo port es bo, y poden fondejarhi grans fragatas; mes la entrada es difícil, á causa de las rocas que la obstruheixen.

Rodeja la ciutat un espaciós circuit de murallas de forma irregular, d' unas trescentas cincuanta toesas de diámetro del E. á O.; y unas doscentas del N. á S. Ditas murallas tenen sols quinze polsadas de gruix, sobre nou peus d' alsaria, no comprenenthi algunas torres més elevadas, y altra més gran, guarnida d' artillería, en mitj d' aquella línea de murallas.

Lo centre de la ciutat, que 's troba en l' embarcader, está tancat dins d' un segon recinte de murallas més altas, flanquejadas de torres.

Se contan á l' Ienboa lo Bahar uns tres mil habitants. Las casas son baixas, y 'ls terrats plans; casi totas tenen únicament baixos, exceptuantne pocas hont hi ha un pis. Tant aquestas com la muralla que rodeja la ciutat son novas, y

construhidas de pedra calissa blanquíssima, desde 'l temps de la guerra ab los wehhabis. Anteriorment no presentava la ciutat sino un grupo de barracas formadas de pals y estoras, com avuy dia se 'n veuhen carrers enters.

Encare que l' Ienboa lo Bahar está baix la dominació del sultá scherif de la Meca, qui envia un gobernador ab lo nom de *visir* (y fins ho era un esclau seu com á Djedda), reconeix no obstant la soberanía del sultá Saaud, lo qual manté allí un kadí; mes no se li paga contribució. Lo nom de wehhabis que portan los habitants del Ienboa, no 'l prengueren per cert per amor á la reforma, sino perque temen als sectaris que 'l portan, y contra quins han concebut aversió molt gran. Aixís es que sempre 's mantenen armats y en extrema vigilancia pera no deixarne entrar cap escabot; muntan la guardia exactament; tancan sas portas, y 's troban promptes á retxassar qualsevol atach. Fuman públicament pels carrers, á pesar de ser un horrorós crímen als ulls dels wehhabis, als quals maleheixen de tot son cor.

Las donas portan una camisa gran y calsas de tela blava, ab un gran vel ó mantell negre en lo cap, y un anell que 'ls atravessa lo cartílago dret del nas; tenen ademés anells, brassalets y arracadas. Son molt lliures, y 'n vaig veure moltas ab la cara descuberta. Son color es de coure, com lo dels homes; mes totas las que vaig veure eran lletjas y sense gracia.

Mentres vaig estar allí ocorregué la celebració d' un casament. Unas cincuanta donas passaren tres nits cantant ab acompanyament de timbals fins á las dotze: en la última, y en lo moment d' entrar la núvia baix lo domini del espós, donaren xiscles agudíssims, á compás y per intérvals arreglats. Al mateix temps picavan de mans, de manera que més se semblavan un escabot de fúrias que una reunió de donas. Durá la escena cosa de mitja hora, ab lo qual acabá la festa.

Presentan tots los voltants del Ienboa l' aspecte d' un desert molt sech. Per casualitat vaig trobar alguna planta; mes la vora del mar me proporcioná hermosas petxinas.

Sabent lo dia mateix que 'm vaig embarcar que haviam de permaneixer encare alguns dias en l' Ienboa, vaig saltar altra vegada a terra, y vaig manar armar las tendas en lo recinte exterior de las murallas.

D' excelents observacions vaig treure la longitut de la ciutat=35° 12′ 15″ E. del observatori de Paris; la latitut=24° 7′ 6″ N.; la declinació magnética=3° 36′ 58″ O.

Estant solsament á cuaranta minuts del trópich, son clima es ardent. Durant ma permanencia pujá 'l termómetro de Reaumur á la sombra fins á vintisset graus lo 14 á mitj dia; lo 11 d' Abril, á las dotze y cincuanta minuts, havia marcat al sol cuaranta dos graus.

Vaig veure regnar d' ordinari 'ls vents de la cuarta del O.; mes durant alguns dias vaig observar que 'l vent donava volta á la rosa en vintiquatre horas, seguint la marxa del sol.

CAPITOL III

Travessía á Suez.—Encalla lo barco.—Illa Omelmelek.—Continuació del viatje.—Diferents accidents.—Desembarch d' Ali Bey en Gadiyahia.—Continuació del viatje per terra.

Lo dimecres 15 d' Abril, á dos quarts de sis del matí, se feren á la vela pera Suez tots los daos que hi havia en lo port del Ienboa, reunits als que venian de Djedda, y á altras petitas embarcacions carregadas de café. Mon capitá manava 'ls daos de Djedda, los restants tenian son gefe particular.

No essent lo vent favorable 'ns vejerem obligats á correr bordadas. A dos quarts de quatre de la tarde, cada barco 's posá al áncora en una badía nomenada *Abokàt,* distant del Ienboa una jornada per terra. Desde aquell punt no 's descubreix cap població, y si sols alguns boscos, diferentas illas al O., y las montanyas á una lleuga de distancia. La mar estava picada, y jo seguia trobantme malament.

DIA 16.—A un quart de cinch del matí aixecarem l' áncora caminant al NO. per vents fluixos variables, interromputs

ab alguns moments de calma, á las duas de la tarde se fondejá á duas millas de terra entre algunas rocas á flor d' aygua.

Vaig descubrir desde allí las montanyas á poca distancia de la vora de la mar, y alguns bosquets sa y enllá; mes cap foch.

Dia 17.—A dos quarts de sis del matí, los daos navegavan en direcció del N., ab un vent bastant favorable; y á la una doná fons á Mohhar ó Djebel Mohhar, petit y bonich port tancat entre montanyas, que s' extenen fins á l' aygua, y forman una cala abrigada dels vents. Hi ha en aquella costa molts ports ó calas per l' estil, formats per la mateixa cadena de montanyas.

Dia 18.—Comensarem á caminar á un quart de quatre del matí cap al NNO. ab bon vent. A las set pará de cop fins á la una. Llavors haventse mogut un vent S., donarem la proa al N., entre la illa de Djebel Hazen y 'l continent. Passarem després per devant d' *Haura,* poblet árabe, hont se veyan arbres y algunas palmeras. Havent parat lo vent per segona volta, calgué remolcar los barcos fins á las vuyt de la nit, en que 's fondejá en una cala de la costa d' Arabia, nomenada lo Maado, y distant cinch lleugas N. de la illa de Djebel Hazen.

Se descubreix desde aquella cala al SO. l' islot de *el Okàdi,* hont me vaig salvar després del naufragi en ma travessía á la Meca.

Trobantme á mitj dia á unas tres millas al SSE. de la illa de Djebel Hazen, vaig observar lo pas del sol, que 'm doná per latitut $25^{\circ} 32' 20''$ N. Dita illa podrá tenir tres lleugas de circunferencia, y es habitada, montanyosa, y situada no lluny d' altra de petita, y distant una lleuga y mitja del continent.

Dia 19.—Sembla que 'l destí me condempná á no fer cap viatje per mar sense accident. A dos quarts de cinch del matí anava ja á la vela nostra petita flota ab un ventet caminant cap al N.; y á las sis lo dao que montava jo topá en una roca á flor del aygua. La batzegada fou terrible, y 'l barco encallá, haventse fet una gran obertura á la extremitat de la quilla cap

á la proa, per hont entrava l' aygua en abundancia. ¡Cóm pintar la confusió y turbació de la gent en aquell moment fatal!... Tot seguit vaig saltar á la llanxa, seguit de dos criats y alguns pelegrins, portantmen mos papers é instruments. Tots los barcos, testimonis del desastre, amainaren al punt, y manaren sas llanxas á socorrer al dao naufragat.

Nostre primer pensament, quan nos vejerem en seguretat dins de la llanxa, fou presentarnos á que 'ns rebessen en altre barco Lo capitá á qui 'm vaig dirigir primer no volgué admetrens. Igual resposta me doná 'l segon. Llavors vaig saber que en semblants accidents, tan comuns per desgracia en aquella mar, s'han convingut en no rebrer á bordo cap persona, ni part de carregament d' un barco naufragat, fins que 'l capitá del barco que perilla, hagi donat la senyal de verificarho, perque en ell s' interessa son honor. Nos vejerem donchs obligats á esperar nostra sort en la llanxa.

Convensut lo capitá de la impossibilitat d' estroncar l' aygua que entrava en lo fons de cala, doná la senyal convinguda, y tot seguit nos admeteren en altre barco. Se trasladá á las llanxas part del cargament de nostre dao pera distribuhirla en los altres, ab lo qual, alleujerat, torná á pujar, y fou á fondejar ab tot lo convoy entre un illot vehí y la terra, hont fou descarregat, desarborat, y posat de banda, ab l' ajuda de tots los mariners de la flota. No careixía d' interés lo quadro d' aquella escena. Figuris lo lector sobre trescents mariners del tot despullats y casi tots negres, esforsantse en treure á terra lo casco del dao desarborat; devant tota la escuadra anclada, cuberta de pelegrins y passatjers atrets als ponts per la curiositat, mentres lo capitá del barco encallat, aturdit encare per l' accident, estava assentat en la platja, y 'ls demés capitans manavan la maniobra; afegeixis á això lo soroll y crits que no deixavan que s' entenguessen uns y altres: tal es l' espectácle que durá tota la nit. Los árabes beduhins may deixan d' acudir en semblants ocasions ab sas barcas, y moltas vegadas de punts molt distants del lloch del naufragi, per si 's pot robar alguna cosa. Ne vejerem acostarse molts, y á trobarnos sols, infaliblement nos haurian robat.

Jo acampava en l' illot; á mon costat tenia la major part del cárrech y aparells, mentres las llanxas beduhinas fondejavan no lluny de ma tenda; ab tot estavam alerta.

Entre tant se seguia arreglant lo dao, desprès de posar en seguretat lo carregament.

Lo matí del 19 morí en lo barco un dels passatjers, que era pelegrí turch y gran personatje. Morí també un mariner d' un dels barcos del sultá scherif de la Meca. Los dos cadávres foren enterrats en la illa sense ceremonia.

Dia 20.—Per lo matí se posá més en sech lo dao naufragat, y tots los calafats dels barcos travallaren en sa reparació.

Dias 21 y 22.—Continuá 'l travall tot lo dia 21 y 22

L' illot sobre 'l qual nos trobavam, s' anomena *Djezira Omelmèlek,* es á dir, *illa de la Mare del prímpcep.* Sa forma es irregularment elíptica; son major diámetro d' unas cent trenta toesas de N. á S., y cincuanta una de E. á O. Lo fons del terreno es sorra, qual acumulació en lo centre de la illa s' aixeca fins á catorze peus sobre 'l nivell del mar. Está cubert del tot de duas menas de plantas sense flors ni fruyts, que crech análogas al *Salsola kalí.*

Mas observacions en aquells dias donaren per latitut 25° 15′ 24″ N. No 'm fou possible observar la longitut á causa dels núvols, mes segons la estima crech poder fixarla á uns 33° 59′ 45″ E. del observatori de Paris.

Está situada Djezira Omelmelek á vint millas N. 1/4 NE. de la illa de Djebel Hazen, á duas de la costa d' Arabia, y á la extremitat N. d' un petit golf format per la terra ferma entre una y altra illa. Al NE. de la illa, per lo costat del continent, hi ha una excelent cala hont anclaren tots los daos, tenint sempre á la vista los barcos dels beduhins. L' aygua potable es rara en las terras vehinas, y de mala calitat, y no obstant la haviam de pagar á rahó de set franchs cincuanta céntims cada bot.

La marea alta puja á uns quatre peus en aquell paratje.

Se reuniren á nostra escuadra dos daos arrivats lo 22, ab lo qual constava ja de vinticuatre daos, sense contar los barcos petits.

Lo mateix dia perderem altre pelegrí turch, lo qual fou enterrat en la illa, com los que moriren lo 19.

A la tarde acabaren la reparació del dao los fusters y ca-

lafats. Inmediatament se reuniren los capitans y tripulació de tota la flota pera botarlo al aygua; y 's verificá ans que 's fes de nit en mitj de crits y soroll com quan lo tragueren á terra. Després s' ocuparen fins á mitja nit en restablir l' aparell y reembarcar lo carregament.

Dia 23.—En aquest dia quedá nostre dao del tot carregat, y ans de pondres lo sol ja 's trobava llest pera donarse á la vela.

Tota la illa de Omelmelek, aixís com la sorra y pedras de que está cuberta, no son sinó un detritus de petxinas, crustáceos y zoófits. Allí vaig recullir alguns objectes interessants.

Dia 24.—Nos ferem á la vela á dos quarts de sis del matí, dirigint lo rumbo al O., ab una série intermitent de calmas y vents variables; á las tres tirarem l' áncora entre alguns esculls, que 's troban en contacte de una illa semblant á la d' Omelmelek, y que du per nom *Schirbàna*.

Haviam perdut de vista la terra ferma.

Dia 25.—Sortits á dos quarts de cinch del matí ab un vent contrari del N. bastant fort, y la mar forta, correguerem bordadas sobre la cuarta del NO. fins á las tres, que donarem fons en la illa Haleb.

Los cops de vent que acabávam d' experimentar, causaren averías en casi tots los daos, y 'l nostre tingué l' antena trencada; mes al instant nos compongué: nos vejerem obligats á treurer á terra, pera remendarlas, las velas d' altres molt daos que s' havian fet trossos. A las set de la tarde encare faltavan set daos de la flota.

¡Quína mar, Deu meu! Está tan y tant plena d' esculls, que 'l més petit descuyt pot ocasionar un naufragi; á cada instant es precís passar per estrets casi impracticables, y ordinariament ab un terrible vent de proa que aumenta 'ls perills y redobla las angunias.

Dia 26.—A las cinch del matí navegavam al O.

A las set un dao del scherif, fent maniobra falsa, vingué sobre nosaltres y tocá lleugerament lo nostre per babor; girant després per la popa, caygué sobre la proa, y topá contra

ella ab tal violencia, que trencá y se n' endugué un tros. Per fortuna ocorregué l' accident en un mar obert y tranquil, y ab vent fluix, puig de lo contrari 'l mal podria ferse de consecuencia. Altra proba de la poca habilitat d' aquells capitans, y de la fatal maniobra dels barcos ab sas pesadas velas.

Tot seguit se tirá l' áncora, ab part de la flota, pera reparar l' avería y l' arbre d' altre barco que 's trencá la vigilia. Lo restant de la escuadra continuá sa ruta, á excepció de cinch daos que faltavan encare.

Estavam en un bon surgider, á mitja milla al E. d' una illa nomenada Moard. La mar está sembrada á lo lluny d'illas é illots semblants al d' Omelmelek, y de molts esculls.

Una observació del pas del sol doná per latitut 25° 25′ 24″; mes los núvols que cubrian l' astre, y la agitació de l' atmósfera y de la mar per un terrible vent, me fan duptar de la exactitut del resultat.

Las illas que 's descubreixen desde la citada cala son conegudas ab lo nom general d' illas Hamara. Las altas montanyas que s' elevan en lo continent s' anomenan Uraal y Uassaffa.

Dia 27.—Vejerem per fi apareixer los daos que 'l mal temps havia obligat á quedarse enrera, y partirem en conserva á las cinch del matí. Essent contrari lo vent, se vejé cada barco en la precisió de correr bordadas per la cuarta del NO., entre la costa d' Arabia y l' Arxipélach de las illas Hamara. Durá aquesta maniobra fins un quart de deu del matí, en que tots los daos amainaren vela pera socorren un de petit que acabava d' encallar. Ja 'ns haviam ajuntat ab diferents dels que 'l dia anterior havian continuat sa ruta.

Després de salvar al barco encallat, continuá la escuadra son viatje á las deu. Tingué que atravessar un estret plé d' esculls perillosos. Havent reforsat lo vent contrari de NO., y aumentat la marejada, nos vejerem precisats á donar fons á dos quarts de dotze del matí, prop d' una illa que 's mira com lo punt mitj de la travessía de Suez á Djedda, y hont se venera lo sepulcre d' un sant nomenat *Scheih Morgob*. Desde 'l barco descubría la capella, la qual es meytat casa y meytat barraca.

Porta la illa 'l nom del santó, y es baixa, petita, composta de sorra y rodejada d' esculls, com totas las demés illas Hamara.

D' un pas del sol vaig observar la latitut=25° 45′ 47″ N., per una bona observació, la qual confirma la latitut que m' havia resultat lo dia avans, puig concorda ab la estima de la ruta ab una adició de dos minuts.

No hauria estat de més una altra observació de longitut.

Nostra aygua s' havia del tot corromput, y despedia tal fetor, que pera béurela era precís taparse be 'l nas; y fins desprès de molt temps d' haverla beguda conservava la boca y gola una fetor insoportable

Dia 28.—A las cinch del matí navegava la escuadra ab un ventet, que al cap de duas horas pará del tot: sufrirem no obstant sumsadas molt molestas, las quals m' ocasionaren una indisposició bastant forta.

Havent refrescat lo vent contrari desprès de mitj dia, ferem bastant camí corrent bordadas per la cuarta NO Eran dos quarts de cinch de la tarde quan fondejarem en lo port de *lo Wàdjih,* sobre la costa d' Arabia.

Dit port es petit, mes hermós y ben resguardat entre turons. Es l' únich paratje de la costa hont se troba bona aygua potable. Al arribar allí vaig veure una especie de mercat públich pera la venda d' aygua, reduhit á gran número d' árabes, homes y donas, y camells, ab molts de bots plens d' aygua, colocats en renglas á la vora del mar.

Estavan en lo port los altres daos que 'ns precedian desde dos dias avans; mes lo restant de la flota havia quedat enderrera; únicament nostre dao, que era més veler, pogué arribar aquell dia.

Durant lo mateix haviam passat prop de diferentas illas, que no semblan de la mateixa naturalesa que las precedents, puig s' hi veuhen terra, rocas y montanyas.

Dia 29.—Vaig fer bonas observacions, que 'm donaren per latitut en lo Wadjih 26° 13′ 39″ N.

Continuant bufant ab violencia 'l vent NO. y la mar molt forta no 'ns alcansaren aquell dia més que tres daos dels res-

sagats; nos fou, donchs, indispensable esperar anclats l' endemá.

Dia 30.—Retardá encare la arribada dels altres daos una terrible borrasca del NO. que durá tot lo dia.

En aquells dias de descans havia jo recullit diferents objectes de historia natural; mes haventho advertit mos ignorants companys de viatje, comensavan á concebir sospitas sobre son objecte y fi; per lo tant me calgué deixarho corre.

Dias 1 y 2 de Maig.—Arrivaren per fi 'ls demés daos, ab lo qual esperavam continuar nostra ruta l' endemá; mes regnant encare ab forsa lo vent contrari, 'ns obligá á permaneixer al áncora.

Dia 3.—Finalment doná vela tota la flota, poch avans de las cinch del matí, dirigintse al NO., y fondejá á mitj dia prop d' un escull.

Dia 4.—Allá á la una del matí ja caminavam ab petits vents variables, interromput per calmas, fins que fixantse 'l vent al ONO. favoresqué nostra marxa fins á mitj dia, hora en que tots los barcos anclaren en lo port de Demeg, sobre la costa d' Arabia. Nostra ruta havia sigut generalment cap al NO., y propera á la costa. Haviam sortit per fi d' aquells terribles esculls, que durant gran part de la navegació amenassavan engolirnos á cada instant.

Lo port de Demeg es excelent, ben tancat, y voltat de montanyas que 'm semblaren argilosas y s' extenen fins á la vora del aygua. Se veuhen en las terras properas algunas plantas, mes en curta cantitat.

Se presentaren alguns árabes y donas pera vendrens moltons. Me digueren que tots son gent dolenta.

Dia 5.—Molt dematí issarem vela ab vent contrari, lo qual reforsá en termes que 'ns vejerem precisats á fondejar á las vuyt del matí en un petit port de la costa d' Arabia, voltat d' esculls, qual nom es *Libeyot*.

Lo pas del sol me doná per latitut 26° 28′ 25″ N.; mes tinch poca seguretat en dita observació.

Dia 6.—Lo convoy se feu á la mar á un quart de cinch del matí en direcció del ONO.; mes las calmas y vents contraris no 'ns permetian fer molt camí. A mitj dia anclarem en lo port de Zuida, sobre la costa d' Arabia.

Passarem prop d' algunas illas montanyosas. La part de la costa hont darem fons forma una gran badía. Las montanyas arriban fins á l' aygua; mes en lloch de ser com las altras, altas y punxagudas, son d' una alsaria mitja, rodonas y cubertas de terra vejetal.

Del pas del sol resultá per latitut 26° 36′ 34″ N. Dita observació es bastant bona.

Dia 7.—Eran las duas del matí quan aixecarem áncora; mes després d' una calma que durá fins á las sis, moventse lo vent contrari com los altres dias, tinguerem que correr bordadas fins á la una, en que darem fons prop de las illas *Naamàn.*

Dia 8.—Se continuá la ruta á la mateixa hora poch més ó menos que 'ls dias precedents, ab calmas y vents contraris. A las nou maná nostre capitá tirar l' áncora al costat d' una de las illas Naaman, pera reclamar dels habitants una llanxa que li havian robat en son viatje anterior. Després d' una hora de disputar, lo pagaren ab bonas paraulas, y continuarem lo viatje. A las duas de la tarde anclarem algunas millas més avall en paratje obert é incómodo á causa de las sumsadas de la embarcació.

Lo terrer de las illas Naaman ó dels Avestrussos sembla argilós y calís, interpolat ab turons; y ofereix molt bons surgiders. Los habitants viuhen en tendas; mes la vegetació es débil y l' aygua escassa.

Dia 9.—Ja estavam en mar á las quatre del matí, ab temps calmós, al qual succehí un vent contrari y violent. La mar se mantingué grossa fins á las set: llavors lo vent se dividí en diferents fils ó ratxas paralelas; de manera que nostra flota, formada en renglera, presentava l' espectácle més singular: un dao corrent á tota vela, y altre en calma absoluta, y aixís alternativament sobre tota la línea, hont la distancia d' un

dao á altre no excedía de duascentas toesas. Durá lo fenómeno prop d' una hora; fins que fixantse lo vent al ONO. poguerem seguir la ruta. A un quart d' una fondejarem devant de *Kalaàt lo Moïlah,* alcassava ó cuadrat de murallas, qual fatxada tindrá unas cent toesas, ab quatre torras en los ángulS, y una en mitj de cada costat.

Compren aquell cuadrat un miserable poblet y una mesquita. No hi ha allí altra aygua que la de pou, y no obstant es molt bona. Hi ha també bestiar boví, viram y plantacions de palmeras al voltant de la muralla; los encontorns no son sinó un desert completament arit, cercat per altas montanyas de roca pelada.

Conservan los habitants algunas pessas d' artillería, residuos de sa antiga independencia. A nostra arrivada arboraren lo pabelló roig, y 'l mateix feu nostra escuadra. Vingueren diferents á visitar á nostre capitá; mes havent unas llanxas desembarcat alguns homes de la tripulació pera fer aygua y comprar queviures, nos costá molt y molt lo persuadirlos d' obrir la porta de la muralla: tan desconfiats son. Se queixan amargament dels wehhabis. Lo sultá Saaud los ha somés á son domini com als demés pobles d' Arabia, y al pago del delme; mes no te cap empleat en la població.

Forma la costa en aquell paratje una espayosa badía, qual fons ocupa l' alcassaba.

Aquell dia vaig ovirar novament las montanyas d' Africa, las quals colocan las cartas, per lo menos las que jo portava, á vuytanta millas de Kalaat lo Moilah, encar que en realitat es molt menos la distancia. Anomenan los árabes á la terra d' Africa *Berr l' Aàjami,* y al Arabia *Berr l' Aàrab.*

Trovantme á mitj dia sobre tres millas al SSO. de Kalaat lo Moilah, vaig lograr per latitut, observant lo pas del sol, 27° 25′ 51″; mes comparant aquest resultat ab las cartas, lo vaig trobar tan desbaratat, que m' entraren duptes tocant á la exactitut de ma observació.

DIA 10.—Se verificá nostra sortida á las duas del matí ab vent fluix; á dos quarts de set se mogué una ventada de NO., á la qual seguí calma absoluta una hora després. Se succehiren brisas variables fins á la tarde, y allá á las cinch se doná

fons en la illa *Scharm*. Nostra ruta havia sigut primer en direcció del NO., y després al O.

Trovantme exactament al E. del cap *Ras Abumohamed*, y algunas millas al ONO. de Kalaat lo Moilah, vaig observar lo pas del sol, y vaig obtenir per latitut 27° 49′ 55″ N. Aquesta operació y la vista del cap dissiparen mos duptes sobre la observació de la vigilia, la qual en consecuencia es exacta. Ab aquest motiu faré observar que en las cartas hi ha un erro de més de mitj grau en la posició de Kalaat lo Moilah.

Segons altra observació, las montanyas que vegí lo dia avans no perteneixen á la costa d' Africa com indican los mapas, sinó á la terra de Tor, y están adherents al cap Mohamet en l' Arabia. Tan considerable erro me feu perdrer tota la confiansa en las cartas del país que jo portava.

La illa Scharm, hont fondejarem, tenint al O lo cap Ras Abumohamed, está situat á la embocadura del Bahar l' Arkaba ó bras del mar Roig que s' interna en l' Arabia. La illa, composta de turons, conta sols ab alguns pobres habitants.

Dia 11.—Se comensá á maniobrar á la una del matí. Durant la operació caygué un dao sobre nosaltres, y topant contra nostra popa, feu á trossos y se 'n emportá tota la part superior: per fortuna la inferior quedá tota intacta. Reparat lo mal del millor modo possible, ferem vela cap al O. No tardá en aixecarse una borrasca; la mar s' esvalotá, y nostra situació se feu perillosa en un barco sense coberta, en una nit tenebrosa, y á gran distancia de las terras, puig atravessavam encare 'l Bahar l' Aakaba.

Clarejá per fi; mes l' atmósfera y 'l mar continuavan en una violenta agitació. A las nou del matí la flota estava devant del cap Ras Abumohamed, que separa lo Bahar l' Aakaba del *Bahàr as Suez* ó bras de mar que va á Suez. Doblarem lo cap á trenta peus de distancia solsament, y desseguida 'ns allunyarem acostantnos al SO., pera passar los esculls que 'l rodejan per aquella part; mes los forts cops de mar que pujavan per la proa inundavan los barcos, y no portavam bomba; per lo qual calia treurer l' aygua ab galledas, passantlas de má en má. Semblant medi no bastava pera alleugerirlos

de la desena part del aygua que entrava. Corriam perill inminent de morir, quan poguerem fondejar entre algunas rocas á flor d' aygua, hont esperarem fins á las duas de la tarde. Calmant un poch la violencia de la borrasca, tornarem á navegar cap al NO., entre milers d' esculls y banchs, y anarem á fondejar á las cinch de la tarde en una rada de la costa d' Arabia, hont hi ha un excelent surgider.

DIA 12.—Tot just comensá á apuntar lo dia s' aixecá una furiosa tempestat. La violencia calmá després alguna mica; mes haventse sostingut lo mal temps fins á mitja tarde, 'ns obligá á passar lo dia en dita rada qual nom es *Ben Hhaddem*.

Lo mateix dia fou quan vaig veure realment la costa d' Africa, la qual presenta per aquell costat altas montanyas.

Tots los daos, tant los que 'ns havian pres la delantera, com los que quedaren enrera, arrivaren successivament á reunirse á la flota.

DIA 13.—Comensava á serme ja en extrem enutjós lo viatje. Lo 13 moriren quatre homes en un dao del scherif; altre en mon barco, á més de tres que estavan malalts de cuydado, y no volian pendre cap remey, per consecuencia de son sistema de fatalisme, de que acabava de ser víctima son company. Al mateix temps tenia jo de cuydar alguns malalts y dos ferits, á saber: mon capitá, que havia rebut una forta contusió en la cama, y 'l d' altre dao, ferit greument en la planta del peu. Un y altre ferit s' anavan curant. Ab tot aixó mon botiquí s' acabá.

En aquell dia nos atrapá altre barco que quedá enderrera; altre havia topat contra un escull, obríntseli un gran forat. Al arrivar á la cala venia ja mitj ple d' aygua; tot seguit fou descarregat pera arreglarlo.

Lo temps se mantingué fort ab un vent de NO. Hi havia en la flota molts malalts; los queviures s' acabavan, y la terra vehina no era sino un horrorós desert. Mon capitá tragué dels altres barcos quatre mariners pera reemplassar al mort y als malalts.

Dia 14.—Després de reparar lo dao averiat, se doná vela á las vuyt del matí, á pesar d' un vent en extrem fort y mar plena d' esculls, que ab prou feynas deixan pas á las embarcacions; en fi arribarem á un port nomenat *Gadiyàhia*.

No vaig trobar en terra més que un sol del tot arenós, sense vejetació, petxinas, ni pedras. Las montanyas están á mitja lleuga de distancia, y la ciutat de Tor á sis lleugas d' aquell surgider.

Arribaren diferents árabes ab camells pera trasportar los passatjers que volguessin anar á Tor per terra.

Dia 15.—Una horrorosa borrasca del NO. nos obligá á permaneixer allí tot lo dia.

M' havia ofert mon capitá 'l dia avans, per si volia anar á Suez per terra, procurarme quatre camells, y tots los medis de seguretat pera mon viatje.

Al principi vaig pensar diferir l' aprofitarme del oferiment fins á arribar á Tor, á fi de conservar lo temps del rellotje, que seguia desde Kalaat lo Moilah, y fixar en Tor la diferencia de la longitut cronométrica; mes vejent que 'l temps se posava cada dia pitjor, y que si seguia viatjant per aquella mar, dintre de poch ja no podria seguir mos cálculs ab lo temps del rellotje me vaig decidir á anar per terra.

Be hauria volgut visitar lo *Djebel Tor, Tur Sinina* ó montanya Sinaí; mes las dificultats me determinaren á sortir la mateixa tarde, montat en un camell, acompanyat de dos de mos criats, un cuyner y un esclau, montats aixís mateix en quatre camells. Deixant en lo barco lo restant de ma gent y equipatje, vaig dar ab alegría l' últim adeu al mar.

CAPITOL IV

Viatje á Suez. — Disputas dels árabes. — Lo Wadi Tor. — Lo Hammam Firaun. — Lo Wad Corondel.—Fonts de Moisés.—Arribada á Suez.—Petrificacions de la mar Roja.—Depressió de son nivell.—Correspondencia per dita mar.—Viatje al Caire.

Vaig sortir, donchs, á las duas de la tarde, divendres 15 de Maig de 1807, deixant lo barco en Gadiyahia, emprenent la direcció del ONO., montat en un hermós camell adornat de cordons, plomalls, y petitas petxinas, y escoltat per ma gent, que montava en camells com jo.

Al cap de mitja hora arribarem á un lloch hont se trobava una caravana, y 'm vaig reunir ab ella.

Després de menjar junts, continuarem nostra ruta una hora després de post lo sol, y havent caminat una hora y mitja més en la mateixa direcció, ferem alto pera dormir.

Lo camí que acabava de passar va costejant la vora de la mar á poca distancia, prop d' una série de montanyas que s' extenen en la mateixa direcció, y sobre un terrer compost únicament de sorra movedissa sense plantas ni pedras. La sorra es un detritus granítich, ab molt feldspat roig. Presumo que las montanyas vehinas son de pórfit.

Trovantnos á mitjans de Maig y á vintivuyt graus de latitut, may hauria pensat que fes un fret tan viu, si no ho hagués experimentat; puig ho era en termes que tots anavam tremolant, y pera resguardarnos del vent NO., cadascú se vejé obligat á posarse tota la roba que tenia.

Dia 16.—Tota la caravana, composta de cuaranta camells, xeixanta homes y tres donas, se posá en camí á las cinch de

matinada. Es de notar que may he viatjat ab mussulmans, sia per mar ó per terra, que no hi hagi trovat donas: veritat es que llavors la circunspecció prescrita per la relligió respecte á ellas, fa que se las miri com fantasmas animadas, ó com farsells posats sobre un camell ó en un recó de la casa.

Hi havia en aquella caravana alguns turchs despedits de la Meca y Djedda, los demés eran pelegrins á peu ó á caball.

Lo terreno que trepitjavam era lo mateix que haviam recorregut lo dia avans. Després de caminar una hora y mitja sempre en la mateixa direcció, passarem prop del port de *l' Aàcrab,* hont vaig veure 'l dao del kadí de Medina que s' havia adelantat, y estava allí detingut feya vuyt dias per lo temporal y vents contraris.

Ferem parada á las deu en una hermita casi arruinada, dedicada á un santó nomenat *Sidi l' Akili,* qual sepulcre encare subsistia, perque encare no hi havian arribat los wehhabis.

Continuava 'l fret ab intensitat; bufava un vent crudel de NO., y 'l mar estava mogut á més no poder.

Sortirem á las duas y varem anar á parar prop d' algunas casas abandonadas en lo port de Tor, hont vaig ser testimoni de la escena més grotesca que puga imaginarse.

Devian los camellers árabes disputar sobre la repartició de las cargas dels camells, perque entre ells es cosa sabuda que cadascú carregui en lo moment del desembarch tot lo que puga dur: fins allavors guardan silenci; mes arribats á aquell paratje tenen llibertat de disputar fins arribar á un grupo de palmeras ja marcat, hont ha d' acabar la discussió: llavors tot torna al orde, y cadascú deu contentarse ab lo que la sort, la casualitat, ó 'l efecte de la disputa li procurá.

Ja havia notat desde 'l principi del viatje que alguns camellers anavan rondinant; y preguntant la causa, me respongueren que en la ciutat de Tor era hont devian terminar sas disputas.

Tot just arribaren manaren baixar á totas las personas de la caravana, y comensaren á disputar d' una manera terrible. Vaig volguer posarhi pau y tranquilisarlos, mes me contestaren que *aquella era la costum.* Los vaig deixar donchs continuar, y vaig veure que s' ajupian formant círcul, que 's tor-

navan á alsar, y sense deixar de disputar, anar á assentarse en la mateixa postura deu passos més enllá, fins que cridaren á un vell pera jutgar sas diferencias. Lo jutje arribá y fallá. Uns se contentan, altres cridan á altre vell, y la escena torna á comensar; descarregan uns camells pera carregarne d' altres, y la disputa se renova del mateix modo y ab los mateixos crits que l' anterior. Per fi pujan y la caravana continua sa marxa; mes las disputas encare duran: los uns detenen los camells y no 'ls deixan caminar; altres corren per arribar més prompte al lloch hont deu acabar la saragata. A voltas fan parar á tota la caravana, ajupintse en círcul en mitj del camí, y comensan la discussió irritats y cridant á qui més pot. Fins caminant mudan alguna vegada las cargas, altres refusan lo cambi, s' agafan, y arriban casi á esgarraparse. Arribats finalment al grupo de palmeras, se sent de cop una veu general: *¡Hhalàs! ¡Hhalàs!* (¡Prou! ¡Prou!) Tots quedan inmóvils com estátuas, y la caravana continua pacificament son viatje. No 'm podia aguantar lo riure al veure aquell modo grotesch de terminar la cuestió; mes me responian sempre: *aqueixa es la costum; aqueixa es la costum.* No vaig poguer deixar d' alabar la senzillés d' aquella gent, que realment no tenen la ferocitat dels árabes del Hedjaz.

Continuarem caminant fins al poble de *lo Wadi Tor,* hont se feu alto á cosa d' una lleuga de distancia de Tor: jo 'm vaig allotjar en una casa del poble.

Los habitants de Tor han abandonat sa ciutat y port á causa de las horribles y frecuents vexacions de las tripulacions dels daos que hi fondejan; aixís es que las casas abandonadas se van arruinant y sols serveixen d' abrich á alguns pescadors.

Dits habitants han trasladat sas familias á Wadi Tor, y s' hi troban molt millor; puig encare que situada la població en una vall ficada entre montanyas, hi ha aygua rica en abundancia y á poca fondaria; cada casa te son ample pou, que serveix pera regar los jardins inmediats, hont abundan las palmeras, flors, llegums y fruytas.

Dia 17.—Passarem tot lo dia en aquella població, la qual componen trenta familias gregas y un número més petit de mussulmans.

Encare que poch poblada, ocupa no obstant un espay considerable, per los grans jardins que compren cada casa, rodejats d' una paret de sis peus d' alsaria.

Estava allotjat en casa d' un mussulmá, en qual jardí vaig veure algunas bonicas plantas. Vaig rebre la visita d' un sacerdot grech, vell venerable, qui en calitat de tal, dependeix del arquebisbe de la montanya Sinaí, com tots los grechs d' aquella part d' Arabia. Quan vaig tornarli la visita, m' ensenyá una biblia en árabe y en llatí, que crech impresa á Venecia, encare que faltavan las primeras fullas hont devia constar la data. Tots los sacerdots del país diuhen la missa y resan en árabe. Me regalá 'l *Pare nostre,* escrit per ell en dit idioma.

L' arquebisbe de la montanya Sinaí es independent. Tenen los grechs quatre patriarcas, á saber: lo de Constantinopla, Alexandría, Jerusalem y Antioquía. Tenen ademés quatre arquebisbes, y son lo de Russia, Angora, Xipre y de la montanya Sinaí. Aquestos dignataris, independents entre sí, tenen baix sas ordes tots los ministres é individuos del rito grech.

Lo papás ó sacerdot me digué tenia avans en son poder tres dibuixos de la montanya Sinaí, los quals regalá al almirall sir Hom Popham, y á altres dos inglesos.

Dia 18.—Lo pas del sol que vaig observar aquest dia, y 'l observat l' anterior, me donaren per latitut 28° 18′ 51″ N. Tor dista tres millas al SE., y jo conto ab ma longitut cronométrica=31° 12′ 15″ E. del observatori de Paris, observada en mon primer viatje. Resulta, donchs, *que queda exactament determinada la posició geográfica dels punts principals de la Arabia desde Suez fins á la Meca.*

Los habitants de Tor vesteixen lo mateix que 'ls del Hedjaz; mes molts duhen caftan de tela y turbant blanch com en Egipte. Los cristians duhen turbant blau, y alguns camisa del mateix color. No vaig veure cap dona; mes si alguns xicots lletjos, bruts y asquerosos.

Lo sacerdot cristiá vesteix trajo negre, bonet també negre en forma de cono troncat girat, y xal blau ó negre. Lo papás actual, anomenat *Baba Gherasimus Sinaiti,* tindrá uns cincuanta anys, ab barba llarga, blanca com la neu: es home de talent y d' excelent carácter. Sa influencia s' exten sobre 'ls

4

cristians y árabes circunvehins, puig los individuos d' una y altra relligió viuhen en bona inteligencia.

Se queixava de la falta de géneros francesos, qual escassés ocasionan las guerras d' Europa. La carn es poca en lo país, mes abunda la pesca.

Los dátils son petits, pero excelents. Pera conservarlos los reduheixen á massa y 'n fan pans. També 'ls cristians n' extreuhen molt bon vinagre.

Lo papás, que ha viatjat per gran part de la Turquía, m' assegurá que en la montanya Sinaí, situada á poca distancia, hi ha aygua abundant y de bona calitat, com també gran número de jardins plantats de tarongers, llimoners, pereras, y altres diferents arbres fruyters.

L' arquebisbe de la montanya Sinaí, nomenat *Constancio,* estava llavors en Egipte. Encare no havia anat á pendre possessió de sa sede, puig devia al efecte distribuhir als árabes de las inmediacions cincuanta mil franchs en regalos.

A la tarde vaig veure passar per devant del port de Tor tota nostra flota, caminant cap á Suez ab vent fluix.

Vaig marxar una hora ans de pondres lo sol, cap al N. ¼ NO. A mitja lleuga del port me vaig detenir alguns instants, y allá á las nou vaig tornar á seguir la mateixa direcció. Per fi á dos quarts d' onze vaig parar pera dormir.

Acabavam de passar una llau tota plena de palets calissos cilíndrichs, limitada al E. per una alta serra, y al O. per una série de turons. Hi vaig veure molta argila, mes cap vejetació.

DIA 19.—Continuant á las cinch del matí nostra marxa en la mateixa direcció, y sobre terrer sempre arenós, ben aviat nos molestá un calor excessiu. Feya estona que sentiam necessitat de pararnos; pero no hi havia arbre ni ombra pera posarse á cubert dels ardents raigs del sol. Descubrirem per fi alguns petits matolls de tres á quatre peus d' alsada, á qual ombra nos estenguerem á tres quarts de deu del matí. En un moment quedá armada ma tenda, en la que vaig entrar després pera alleugerirme de la roba, puig m' ofegava. Aquesta diferencia de temperatura, tan contraria al fret rigurós experimentat lo dissapte anterior, depen únicament del vent que regna.

Haventse mogut á mitj dia un ventet fresch, tornárem á caminar cap al NNO. A las tres girarem al NO. entre montanyas poch altas. Eran las sis de la tarde quan arribarem al *Wadi Firan* ó vall de Faran, hont ferem nit com en altre temps los fills de Jacob.

La vall de Faran es desigual y calissa en sa generalitat, y tancada entre montanyas baixas. Entre las rocas vaig advertir diferentas bonicas betas argilosas ab codols antichs y moderns. Abunda allí 'l género silíceo, y s' hi troban moltas pedras fogueras. Casi no hi ha vejetació excepte alguns pinatells.

Vaig ser testimoni en aquell lloch d' una escena desagradable. Se trobavan sense aygua uns cuaranta pobres pelegrins, mendicants de peu. Atormentats per la set, ploravan llensant crits esgarrifosos, mes ningú 'ls socorria, perque 'ns trobavam en un desert, hont cadascú guardava la seva aygua com un tresor. Un pelegrí de caball, que també havia acabat la seva aygua, ne comprá una mica á un árabe per cinch franchs. Jo vaig donar beure á alguns pelegrins: mes ¿com apagar la set de tants desgraciats?... Per fi vaig tancarme d' ulls, pera no ser junt ab ma gent, víctima de nostra compassió.

Vaig continuar la marxa cap al O. á las nou de la nit, á través de la vall, qual pendent me conduhí després d' una hora de caminar á la vora de la mar; desde hont girant més al NO. y NNO., seguint la costa, pararem á las onze pera reposar.

Dia 20.—A dos quarts de cinch del matí, ja caminava cap al NO. la caravana, seguint la vora de la mar. Vaig manar apretar lo pas pera arribar més aviat á una font per provehir d' aygua.

Vaig entrar poch ans de mitj dia en lo port d' *Almarhha*, á duas millas al E. del cap del mateix nom, hont vaig fer alto; mentres part de ma gent se destacá ab tots los camells pera anar á buscar aygua en las montanyas á duas lleugas de distancia cap al E.

Lo pas del sol me doná per latitut 29° 1′ 41″ N., resultat d' una bona observació. Tal es, donchs, la latitut del cap,

qual longitut havia jo trobat=30° 43′ 25″ E. del observatori de Paris en mon primer viatje. Forma dit cap la extremitat S. del territori y port nomenat *L' Hamam Firaun*. Se veuhen allí pibets petits, qual ombra ampara als viatjers dels ardents raigs del sol.

Tot aquell territori, fins al torrent nomenat *Wad Corondel,* es conegut baix lo nom d' Hamam Firaun ó bany de Faraon. Li donaren aquest nom á causa d' una petita deu d' aygua calenta mineral sulfúrea, ahont van á banyarse alguns malalts.

A las nou de la nit vaig seguir mon camí per la vora del mar, en direcció del O. pera girar lo cap; á dos quarts d' onze vaig girar al N. y NNO; á mitja nit, separantme del mar, vaig caminar cap al E. pera ficarme en un congost entre montanyetas argilosas, totas encingladas, y que presentan esquerdas capritxosament disposadas, y en tant número, que semblan las parets d' una ciutat mitj arruinada. Pararem á mitja nit.

La platja no m' oferí petxinas ni cap altre producció; ab tot vaig recullir algunas plantas.

DIA 21.—Nos posarem en camí á las cinch del matí, seguint las sinuositats de la mateixa vall, en direcció del N. ¼ NO. cap á las deu.

Tant la vall com las montanyetas que la forman semblan haver sigut destrossats per algun gran terratremol. Las montanyas son d' argila, en capas horizontals ó be oblícuas, de deu á quinze graus de N. á S.

Desde las set vaig comensar á veure plantas y palmeras bordas en lo fons de la vall, lo qual anunciava la inmediació del aygua. En efecte aviat trobarem una petita font d' aygua potable, la primera que 's troba en lo camí desde Tor en tres dias de marxa.

A las nou del matí passarem prop de la montanya hont está la font d' aygua termal que dona nom á tota la encontrada.

En lo lloch hont pararem á las deu, á l' ombra de diferentas palmeras bordas, hi ha un petit pou d' aygua potable, no molt bona per cert. Lo terreno es argilós y calís com l' anterior.

Allá á la una del dia continuarem lo camí cap al NO., y á las tres pararem en lo torrent nomenat *Wadi Corondel.*

Mitja hora ans ja 's veya 'l mar y la costa d' Africa á curta distancia.

Es lo Wadi Corondel un torrent sech, hont hi ha una font bastant bona; s' hi veuhen diferents pibets petits y algunas palmeras. Vaig manar acampar fora del torrent, perque 'ls árabes asseguran que hi abundan las serps verenosas; mes ni me las sapigueren descriure, ni vaig poderne trobarne cap cau ab tot y haverne buscat per entre las matas. Sols vaig veure moltas formigas grossas, y altra especie d' insecte, de quin nom no 'm recordo, mes que no es verenós.

En lo camí vaig trobar un llagardaix de vuyt polsadas de llarch, blanch del tot, y ab lo cap y coll d un hermós color de rosa. Son cos no era cilíndrich, sino botarut pel mitj, com si fos femella prenyada. Dit animal, un corp, dos aucellets, formigas y moscas son los únichs sérs vivents que he vist en aquell árit desert.

En lo mateix dia vaig observar desde 'l cim d' una montanya un eclipse llunar, que ja havia comensat al sortir la lluna, nou minuts desprès de post lo sol. Vaig pendre cinch contactes ó emersions per observacions satisfactorias, per trobarse del tot determinada l' ombra de la terra; y l' atmósfera trasparent y serena; y per últim ben arreglat lo temps del rellotje.

Ma latitut d' estima fou=29° 25′ N.

A las nou de la nit vaig seguir lo viatje en la direcció del NNO., entre montanyetas: y allá á las onze ferem alto pera passar la nit, que fou molt freda.

Dia 22.—A las cinch del matí, continuant cap al NNO., baixarem alguns turons, fins á desembocar en una vasta planura, hont reposarem á las deu. Dita planura, seca del tot, com los turons que acabavam de passar, es coneguda baix lo nom de *lo Ssador;* y 'm sembla que 'ls cristians ne diuhen *lo desert del Extravio* ó *desert de Faran.*

A un quart d' una vaig seguir per la mateixa planura, fins á las sis de la tarde poch més ó menos. Tres horas desprès continuarem la marxa, y á las onze 'ns aturarem en lo fons d' un barranch.

Dia 23.—Al alsarnos nos trobarem del tot mullats per la rosada. A las cinch marxarem pera Suez, que ja 's descubría. A tres quarts de set arribarem als encontorns *Aàïon Moussa* ó fonts de Moisés, hont vaig reposar cosa de duas horas. Ditas fonts no son altra cosa que cavitats sobre una petita eminencia, y contenen aygua verdosa y pudenta, lo qual sens dupte prové de que 'ls homes se rentan allí, y deixan entrarhi 'ls animals.

Fins allí portaren sas excursions los francesos durant la campanya d' Egipte. Crech que 'ls sabis que formavan part de dita expedició haurán donat una descripció detallada de ditas deus.

Continuant nostra marxa á las vuyt, y arrivats á la platja devant de Suez, nos ficarem en una llanxa pera atravessar aquell bras de mar, qual amplada será d' una mica més d'una milla, ab tan poch fons, que 'l barco quedá encallat molta estona en mitj de la travessía; finalment vaig baixar á Suez allá á las onze del matí.

Una mica més amunt del lloch hont s' embarca pera atravessar aquest canal, hi ha un indret que 'l poden sempre passar al gol los camells y caballs.

Nostra flota estava fondejada en lo port á duas millas de distancia.

Havent fet gran número d' observacions y comparacions á fi de determinar la marxa de la caravana en un temps dat; després de calcular la extensió y número dels pasos, y cotejat las horas de marxa ab la diferencia de latitut observada en dos punts, y tenint en compte la oblicuitat de las líneas recorregudas, trobo, per un terme mitj, haver caminat la caravana ordinariament 13392 peus de Paris ó 2232 toesas per hora. Com lo camí de Tor á Suez segueix casi sempre la línea del meridiá, son ditas comparacions y sos resultats infinitament més exactes que tots los cálculs que pugan formarse sobre líneas més oblícuas ó distants del meridiá.

Si la naturalesa per una part está casi morta pera la vejetació en las costas de la mar Roja que he visitat, es en cambi extremament activa y fecunda en fóssils.

La gran abundancia de moluscos, pólipos y zóofits, dona materia á las concrecions calcáreas; y la poca fondaria d'aquell

mar, unida á la temperatura elevada de l' atmósfera, contribuheix á fer més rápidas ditas operacions de la naturalesa en termes, que pera l' observador desitjós de coneixer y estudiar á fons los fenómenos de la petrificació, crech no hi ha en lo mon millor gabinet que las voras de la mar Roja.

Per més que las circunstancias m' impediren fer observacions contínuas, la naturalesa travalla allí d' una manera tan visible, que m' alabo d' haverla sorpresa en l' acte més d' una vegada. He cullit petxinas en lo moment de eonglutinarse ab la massa lapídea que las cubría: també ne vaig cullir altras mitj petrificadas. Pero lo més interessant es un banch de pedra calissa que actualment se và formant en la part oriental de la illa Omelmelek. Allí es hont vaig poder notar totas las gradacions de la petrificació, desde la sorra ó detritus polsós de las petxinas, fins á la roca ja solidificada; y lo que he trobat de més admirable en aquesta escala de petrificació, es que 'l detritus de petxinas ja amalgamat y concret, pero encare fácil de romprer, se veu impregnat d' una especie d' *oli volátil* que unta los dits quan se toca, pero que aviat se volatilisa y desapareix. En sols un espay de sis á set peus s' adverteixen tots los graus de la petrificació, es á dir, la sorra incoherent, la sorra ab un principi de conglutinació, la mateixa convertida en pasta tova, la pasta comensant á endurirse, la pedra trencadissa, la tova y la forta. També es sensible dita gradació en las voras de la mar. De totas aquestas curiositats ne tinch mostra; mes ¡qué 'm costava arrancarme d' aquells llochs tan interessants, sense poder fer una munió d' observacions las quals haurian pogut produhir tal vegada resultats incalculables pera 'ls adelantos de la ciencia! Recomano l' estudi de dit banch als viatjers que visitin aquell país.

Aquesta especie de pedra, que es molt tova, forma capas apissarradas. Ab la mateixa 's troban fabricadas las casas y murallas de Djedda y 'l Ienboa, puig se 'n troba en abundancia per tota la costa, y principalment en lo laberinto d' illots y esculls, anomenat las illas Hamara. Es la part més interessant d' aquella ab relació á la historia natural.

Sospito que en la mar Roja hi ha una diferencia de nivell que tendeix progressivament á sa dessecació. S' ha mirat com apócrifa ó errada la nivellació feta per los antichs geógrafos,

que trobaren lo nivell de la mar Roja més alt que 'l de la Mediterránea; mes jo 'm dono á creure que la cosa pogué ser aixís en aquella época remota, y que are 's troba ja la mar Roja al nivell de la Mediterránea, ó tal volta menos alt.

La rápida progressió ab que la mar Roja opera sa retirada, mentres la Mediterránea sembla que queda estacionaria é retrograda poch á poch, m' ha fet creurer fa temps en aquesta diferencia de nivell entre una y altre mar, independentment de la més general deguda á la acumulació d' ayguas en certs punts; lo qual fa que la supercie de las duas mars no coincideixi tal vegada ab la que se li atribuheix á la esferoide terrestre. No es aquest lloch de desarrollar una cuestió que 'm duria molt lluny, y de la qual tractarem en altra part; nos limitarem, donchs, á algunas observacions notables sobre 'l particular.

Hi ha en lo lloch nomenat Wadjih, en la costa d' Arabia, un banch qual superficie superior está elevada de vinticinch á trenta peus sobre la superficie actual de la mar Roja; sa amplada mitja es de duascentas toesas sobre algunas millas de longitut, á lo llarch de las sinuositats de la costa. Dit banch está unit á la terra ferma, que es més elevada; sa superficie es exactament plana y de nivell; sobre la vora del aygua se veu tallat á plom, de modo que representa be la plataforma d' una fortificació.

Després d' haver examinat los zoófits que componen dit banch, crech que es de formació molt moderna, ab relació á las grans épocas de la naturalesa: es aixís mateix evident que s' ha format dintre del aygua; y com no coneixo en las costas del Mediterrá altre monument de retirada tan recent, deduheixo que en la época de sa formació degué tal vegada trobarse la superficie de la mar Roja més elevada que la del Mediterrá, quan are está al mateix nivell ó potser més baixa.

La figura llarga y estreta de la mar Roja, tallada per tants banchs, esculls é illas, fa necessariament difícil la propagació de las mareas altas, com va observar molt be 'l viatjer Niebuhr. Lo vent casi contínuo del N. y NO., durant nou mesos del any, ha de contribuhir á la surtida de las ayguas en la baixa marea, mentres que es un obstácle més á la propagació de las altas. Aquesta se fa cada dia més difícil per rahó de la

petrificació activa, la qual sembla deurá omplir l' espay de la mar Roja per la rápida formació de nous banchs é illas: obstácles afegits incessantment als que ja s' oposan á la lliure circulació de las ayguas. La evaporació deurá ser més forta en la mar Roja que en la Mediterránea, atesa la diferencia de temperatura y latitut, y 'ls deserts que la rodejan per totas parts, los quals, assecant l' ayre lo fan més propi pera xuclar vapors. Ademés la mar Roja no reb, diguemho aixís, ni una sola gota d' aygua de las terras vehinas, puig no hi desaygua cap riu de las costas d' Arabia y Africa, excepte alguns torrents en la estació de las plujas. Per consegüent se pot assegurar que en lo trascurs del any *pert la mar Roja major cantitat d' aygua que la que reb de las mareas del Occeá*. A més las corrents més fortas de dita mar se solen dirigir cap al SE., es á dir, cap á la embocadura de *Babelmàndel* Afegim á aquestas causas la diferencia de la forsa d' atracció planetaria en rahó del eix de la eclíptica, y de la situació de la órbita de la terra que 's troba en son periheli en lo solstici del hivern; lo qual deu produhir una acumulació d' aygua en certs indrets. Per fi hi ha un número gros de circunstancias que convé calcular pera la resolució d' aquest problema, y que probarem de discutir en altre lloch.

Los árabes fan una especie de secret de sa navegació per la mar Roja, y per temor de que 'ls europeus pensin en apoderarse d' ella, evitan lo possible entrar en relació directa ab ells, pera no excitar la curiositat y atenció dels cristians sobre 'ls detalls y ventatjas del comers de dita mar. Aquest temor es una de las causas principals dels disgustos que experimentan los europeus en las costas d' Arabia. Ja vejerem com fou tractat lo capitá inglés de M. Petrucci, tot y debentsel considerar com amich del scherif.

Me sembla que las nacions europeas, que tenen possessions en la mar de la India, podrian per medi de la mar Roja establir una línea de comunicació y correspondencia sense molta dificultat.

Al efecte suposo un agent á Mokha ab un corresponsal á Djedda, y altre en lo Caire ab son corresponsal á Suez. Arribada la correspondencia á Mokha per mar, si no hi havia pressa, continuaria sa ruta per lo canal fins á Djedda y Suez

en los barcos que cada dia s' emplean en lo cabotatje, y de Suez al Caire per la vía ordinaria. En cas urgent un árabe muntat en un dromedari, faria en menos de deu dias lo viatje de Mokha á Djedda, altre lo de Djedda á Suez ó al Caire en igual número de dias, per fi 'ls tártaros emplean trenta del Caire á Constantinopla; de manera qne las correspondencias extraordinarias podrian arrivar de la mar de las Indias ó de Mokha á Constantinopla en cincuanta dias.

Dos dias després de ma arrivada á Suez, una caravana que havia sortit pera 'l Caire fou atacada en lo camí per los beduhins. La caravana se defensá resultant ferits dos homes d' aquesta, y sis camells apressats pels árabes.

Estavam esperant la arrivada del gran scheih, nomenat *Scheih Djidid,* que devia venir del Caire ab tropas pera escoltar nostra caravana, encarregada de trasportar lo cargament de la flota. M' avisaren aximateix del Caire que 'm durian caballs; mes aviat sapiguerem que haventse rebelat contra 'l baixá Mehemed Ali part dels arnautes, á las órdes de Yazinn Bey, lo scheih Djidid havia sortit pera 'l Said ó alt Egipte, á fi de ferlos entrar en obediencia.

Haventse 'ns agregat de Suez altra caravana de set á vuyt cents camells, é igual número d' homes armats, inclusos los pelegrins y soldats turchs de Djedda, resolguerem marxar ab ella, no sense algun rezel, perque aquella reunió oferia poca forsa respecte al actual estat del país. També devian sortir ab la caravana 'ls gefes y empleats de Medina, y alguns negociants richs de Djedda y del Caire.

Viatje al Caire.

Dijous 11 de Juliol, á tres quarts de tres de la tarde, vaig sortir de Suez pera reunirme á la caravena que 's trobava acampada al entorn del *Bir Suez* ó pou de Suez, á cinch quarts d' hora al NO. de la ciutat; vaig arribar allá á las quatre.

Lo Bir Suez es un pou obert en forma de paralelógram, quals costats majors vindrán á tenir uns quinze peus, y 'ls menors deu ú onze, sobre divuyt de fondaria. Dits costats están revestits d' obra. Sobre la boca del pou hi ha diferentas

vigas atravessadas horizontalment, sobre de las que 's puja pera pouar l' aygua, que es salobre, mes la única que existeix en aquell desert.

Al voltant del pou hi ha una muralla de pedra flanquejada de torres, la qual forma un pati d' uns cincuanta peus de diámetro; mes se va arruinant y presenta esquerdas per tot arreu. En un de sos costats s' hi veu una pedra de marbre, ab una inscripció casi esborrada. Al NO. del pou hi ha un reservatori de trenta sis peus en quadro, igualment arruinat.

Los camellers treuhen l' aygua ab galledas de cuyro pera abeurar als camells. La gent de la caravana havia fet sa provisió á Suez pera tota la travessía fins al Caire.

Lo temps s' havia mantingut seré á pesar d' un vent N. molt molest. Al pondres lo sol marcava 'l termómetro dins de ma tenda 37° de Reaumur.

Lo país consisteix en una gran planura, terminada per las montanyas Djebel Attaka al SO. en Africa, y per las d' Arabia que están al E., pero molt distants.

Dia 12.—Hi havia en nostra caravana un santó morabit que duya una bandera roja y gualda semblant al pabelló espanyol, mes tota esqueixada. Passá tota la nit invocant á crits lo nom de Deu y del profeta, fent oracions, y corrent d' una banda á l' altra del camp; de manera que ningú pogué aclucar l' ull.

A dos quarts de cinch del matí 'ns posarem á caminar cap al NO. 1/4 O. A las set arrivarem á *Kalaad Agerud,* alcassaba inhabitada ó fortalesa cuadrada, ab torres en los ánguls y en lo centre de las murallas, prop de la que hi ha una hermita igualment deserta.

Desde allí, seguint la direcció del camí, que va torsent més cap al O., nos internarem una hora després en un congost, lloch lo més perillós d' aquell desert. Allí fou atacada la caravana precedent, y allí vaig topar ab una partida de beduhins en mon primer viatje á Suez.

Pera atravessar lo congost me vaig posar al cap de la caravana ab ma guardia personal, composta de deu soldats turchs, sostinguts per altres cincuanta de la mateixa nació, y alguns árabes armats: altres soldats en calitat de tiradors

protegian los costats de la caravana, la qual ocupava una línea de més de cinchcentas toesas: dos agás turchs, ab la tropa restant, cubrian la retaguardia

Vaig passar sense obstácle ab la major part de la caravana; mes avans d' acabar de sortir del congost, vaig sentir cridar derrera meu: *¡Lladres! ¡lladres!* Hi corro ab la espasa desenveynada, seguit dels meus, á la retaguardia d' ahont sortian los crits: reconeixo en efecte que 'ls beduhins s' havian presentat pera tallar la cua de la caravana; mes nostre bon continent, alguns tiros, y la vista de quatre banderas que teniam, feren retirar als saltejadors, dels quals sols uns trenta s' havian adelantat: mes ab la ullera ne vaig veure altres xeixanta, apostats á major distancia.

Sortida d' aquell mal pas, continuá la caravana caminant per lo mateix desert, pero per país més descubert y pla. A tres quarts de sis acamparem.

Durant lo dia havia regnat una calor extraordinaria, y la calma més profunda fins á las duas de la tarde, en que feren algunas ratxadas de vent abrusador. A cada instant teniam de beure per l' excés de calor, y ja á molts se 'ls hi havia acabat l' aygua. Jo mateix estava molt inquiet per l' endemá, sino disminuhía la calor.

L' indret hont haviam acampat, qual nom es *Dar l' Hhamara*, está á mitj camí de Suez al Caire.

Lo terreno que acabava de recorrer consisteix generalment en una capa de sorra sobre fons calís, clapejat en la superficie per algunas mostras de dit fons. Per casualitat s' hi veuhen plantas, y aquestas sense flors ni fruyts. En lo congost sols s' hi veuhen arbrissons espinosos sechs.

Lo termómetro de Reaumur marcava 38° 6′ á dos quarts de nou de la nit.

Molts dels passatjers, muntats en dromedaris, sortiren la mateixa nit, adelantantse á la caravana per altre camí que conduheix directament al Caire.

Dia 13.—La por de trobarnos sense aygua obligá á la caravana á sortir á dos quarts de tres del matí dirigintse al O. á través d' una planura de sorra granada barrejada ab pedras cilíndricas calcáreas. A las set entrá en los turons que tancan

lo país, y á dos quarts d' onze sortí á altra pla. Feya una calor horrible; per espay de més d' una hora vaig experimentar lo singular efecte d' una corrent d' aire continuo del O., alternativament fret y cálit. Si dit vent bufés á ratxas, no 'm sorpendria 'l fenómeno; mes era corrent igual y contínua, ab intérvals de fret y calor tan rápits y violents, que sovint, en l' espay d' un minut, me feya sentir tres ó quatre vegadas alternativament la sensació d' un fret viu y d' una calor ardenta. ¿Cóm es que 'l calórich no 's posava en equilibri ab la massa del alé?

Llavors me vaig adelantar ab dos criats y ma guardia muntada en dromedaris, y seguint la mateixa planura, limitada á la esquerra per una série de turons, y á la dreta per dunas ó montanyas de sorra movedissa, vaig arribar á Alberca á dos quarts de duas; lo restant de la caravana encare tardá duas horas en arribar.

Alberca, que 'ls turchs nomenan *Birket l' Had* ó pou dels pelegrins, es una població composta de cent familias, y en situació tan deliciosa, que al sortir del desert me semblá més hermosa que Versalles y Aranjuez. Arriba allí la inundació del Nil per un canal. Lo poble está fundat sobre un turó minat per las ayguas, qual superficie 's troba á una ó duas brassas de fondaria. Cubreixen lo puig y 'l plá palmeras molt espessas, mes disposadas ab simetria. La pujada á la població forma un passeig ample y deliciós, refrescat per las ayguas y sombrejat per las palmeras y altres arbres. Hi ha al peu del turó una hermosa font en una antiga mesquita que 's va arruinant. Alberca es un verdader oasis en mitj d' un desert completament sech, y á tres horas del Caire. Allí fou hont vaig adquirir una proba convincent de la apatía dels turchs: acampava la caravana á la vora d' aquell deliciós jardí, després d' un viatje que devia fer desitjar ab ardor un esbargiment d' aquesta naturalesa; no obstant ningú, excepte jo, sortí de sa tenda pera disfrutarlo.

A dos quarts de sis de la tarde marcava 'l termómetro de Reaumur 24°, y á las set 37° 3'.

Després de pondres lo sol se divertiren enjegant cohets.

Dia 14.—Comensarem á caminar á punta de dia. Aviat

vaig trobar alguns amichs que havian sortit de la ciutat á rebrem. A duas terceras parts del camí vaig veure á Seid Omar, *Nekib l' Ascharaf* ó gefe dels scherifs, primer personatje del Caire, acompanyat d' altres magnats y doctors de la ciutat, ab un séquit de vint mameluchs á caball, altres tants arnautes d' infantería, criats y árabes armats. Nos abrassarem ab lo major afecte, y després me presentá un hermós caball ensellat. Descansarem á la ombra d' un arbre molt espés, y després de pendre café, me portá á visitar una hermita, situada al costat del paratje hont nos trobavam. Montarem tot seguit, y plegats emprenguerem lo camí del Caire, acompanyats de Muley Selema, germá del emperador del Marroch, lo qual també havia sortit á rebrem.

Durant la marxa, los mameluchs y árabes de caball feren cossos y bombats simulats, cremant molta pólvora en senyal d' alegría; y fins lo mateix Seid Omar, aquell respectable vell, tingué la bondat de correr un *Djerid*, llensant crits d' alegría pera celebrar *lo felis regrés de Seid Ali Bey*

Entrarem en la ciutat per la porta *Beb lo Fatah;* lo qual es de felís auguri al tornar de la Meca. Seid Omar me passejá com en triumfo per las plassas y carrers principals, en mitj de la gentada que anava aumentant á cada pas.

Arribarem per fi á sa casa, hont nos esperava un sumptuós banquet, acabat lo qual tots los grans m' acompanyaren á mon allotjament. Seid Omar m' enviá un bonich caball, millor encare que 'l que 'm regalá á ma arribada.

Axís fou com terminá aquella festa y mon viatje á la Meca: *¡Alabat y glorificat sia Deu!*

CAPITOL V

Viatje á Jerusalem. — Belbeis. — Gaza. — Jaffa. — Ramlé. — Escena d'uns vells. — Entrada á Jerusalem.

Me vaig allotjar á casa del mateix Scheih lo Metluti, que es lo *Scheih lo Mogarba* ó gefe dels mogrebins ú occidentals, y al mateix temps scheih de la gran mesquita *l' Azahar*.

Estava llavors lo Caire bastant alarmat ab motiu del desembarch dels inglesos en Alexandría, y de dos atachs sobre Rosetta; mes foren aquestos desgraciats, y la ciutadela del Caire estava plena de presoners inglesos. Vaig rebre las més grans demostracions d' afecte dels meus amichs en los dinou dias que vaig estarme encare á la ciutat. Finalment un divendres pel matí, 3 de Juliol de 1807, vaig empendre mon viatje á Jerusalem.

Seid Omar, Muley Selema, los magnats y scheihs de la ciutat m' acompanyaren lo mateix que á ma arribada, fins á llarga distancia. Quan estiguerem en lo paratje hont deviam separarnos, desmontarem pera pendre café. La caravana, ja reunida en los encontorns d' Alberca, estava acampada desde 'l dia anterior; sols faltava 'l xech ó gefe de la caravana, ab qui m' anava á reunir pera fer junts lo viatje. Estavam esperantlo; mes s' acostava la nit y no venia. Llavors impacient per reunirme á la caravana, vaig pendre la resolució de sortir sol ab mos criats. Me doná Seid Omar sa escolta de soldats de á peu y mameluchs de á caball. Diferents scheihs y mos amichs, y entre ells Muley Selema, no volent deixarme anar sol, resolgueren també acompanyarme.

Haventme despedit de Seid Omar y dels que ab ell que-

daren, me vaig posar en camí, y dintre curts instants vaig veure al *Jeque l' Errkeb*, que venia á buscarme ab sos árabes armats. Vaig detenirme, y donant l' últim adeu á mos amichs y las gracias á ma escolta, vaig continuar dirigintme en companyía del xech cap á Alberca, hont arribarem á mitj dia.

Dia 4.—Eran dos quarts de tres del matí quan se posá en marxa cap al N. ¼ NE. la caravana, composta de doscents camells, per terreno compost alternativament de sorra movedissa y de sorra fixa granada. Lo pais, al principi pla y unit, se converteix ben aviat en desigual y trencat per pujols. Se veya á la esquerra, á llarga distancia, un rengle d' arbres que vorejan lo canal de Belbeis, ahont arribarem allá á las deu del matí. Acamparem prop de la ciutat, y jo mateix vaig anar á instalarme en una hermita dedicada á un santó nomenat *Sidi Saadun*.

Feya una calor insoportable. Formava part de la caravana lo *Capidgi Baschi*, que l' any avans fou portador del firman, per lo qual lo sultá de Constantinopla confirmava á Mehemed Ali Bajá en son gobern d' Egipte. M' asseguraren que en aquella ocasió li havia fet lo baixá un regalo de cincuanta mil franchs. Hi anavan també altres turchs de distinció.

Es Belbeis ciutat bastant gran, y conté moltas mesquitas. La proveheix lo Nil d' aygua en bastanta cantitat per medi d' un canal en temps de frescas; lo qual manté la vejetació de considerable cantitat d' arbres y palmeras. S' hi donan també bons pressechs y xindrias; pero cap llegum. Goberna la ciutat y son territori un *kiaschef* ú oficial del baixá del Caire.

Dia 5.—A la una de la tarde caminavam á través del desert, exposats á un sol ardent y á un vent sech y abrusador, en direcció exacta del E., per una inmensa planura, hont no 's veu un sol sér organisat, animal ó vejetal, y sobre terreno tan aviat de sorra fina movedissa, com de sorra granada. A tres quarts de set ferem alto en mitj del plá. Poch avans d' arribar al campament, mon caball caygué com mort, y quedá sense moviment: no tardá en retornarse; mes no 's pogué aixecá y axís permanesqué sense menescal, abandonat á la naturalesa, fins l' endemá matí.

Dia 6.—Marxá la caravana á dos quarts de cinch, dirigintse al NE., sempre per terreno de sorra movedissa. A dos quarts de set arribá á una montanyeta nomenada *Ziara*, deixantla á sa esquerra. Al cap d' una hora descubrirem alguns bosquets. Girant després una mica més al NNE., passarem á un quart de nou prop d' alguns grupos de palmeras y alguns aduars de barracas ó tendas de beduhins, ahont hi ha diferents pous d' aygua excelent.

Aquest lloch s' anomena *lo Wadi*, y te molta gent y bestiar boví. En temps de la crescuda arriba allí l' aygua del canal del Nil per lo canal de Belbeis.

A tres quarts de duas de la tarde seguirem caminant cap al NE. y atravessarem lo canal de Belbeis que llavors estava sech; y després de recorrer un terrer arenós, trencat per turons y bosquets, ferem alto á un quart de vuyt de la tarde en un petit bosch.

A las sis del matí m' havia vist precisat á abandonar en mitj del desert mon hermós caball, després de mil esforsos inútils pera ferlo anar endavant: sa malaltía prevenia, segons crech, d' haverli entrat lo sol al cap.

Dia 7.—La caravana se posá en marxa á tres quarts de cinch del matí ab direcció al NE., per terreno arenós, desigual y plé de malesa. A las onze arribá á un lloch nomenat *Abuaaruk*, y pará prop d' un miserable pou d' aygua amarganta y pudenta.

Jo havia manat la vigilia omplir mos vuyt grans bots de l' aygua excelent de lo Wadi. Quan descarregaren los camells vaig veure que sols n' hi havia quatre de plens, essent buyts los altres. Vaig preguntar tot seguit al gefe de la caravana que 's trobava present, quan y ahont podria trobar aygua potable. Me respongué que no 'n trobaria fins á Aarisch, es á dir, quatre jornadas més endavant. De cop me vingué á la memoria l' accident del 4 d' Agost de 1805 en lo Sahhara ó desert del Marroch; y trobantme de nou en mitj d' altre desert sense prou aygua, no vaig poguerme detenir; m' arrenco 'l sabre y 'm dirigeixo contra ma gent. Al veurem tan irritat se postran en terra tots los viatjers, fins lo jeque de la caravana. Això desarma ma cólera; mes en la agitació en que 'm troba-

va, volent envaynar lo sabre, se me 'n va la má, y enfonzo la fulla en la part superior de ma cuixa esquerra, fentme una ferida de nou líneas de fondaria.

Axís que 'm vaig sentir ferit vaig tornar lo sabre á la vayna ab més moderació. Vaig entrar á la tenda y 'm vaig veure ple de sanch, que 'm semblava arterial.

Vaig dir que tot seguit me duguessen lo botiquí, y deixant rajar la sanch dels vasos vaig rentar la llaga ab aygua freda; després, obrint los llabis de la ferida y omplintla de bálsam católich, la vaig cubrir ab desfilas empapadas de dit bálsam, y ab tres venas vaig formar un aparato que pujava fins als lloms, á fi d' assegurar be l' apósit. Me vaig ajeure pera reposar y observar un régimen convenient. La caravana se detingué fins l' endemá pera deixarme descansar.

Estava escrit que aquell dia havia de ser del tot desgraciat, puig també morí un de mos camells.

Dia 8.—Havent dormit bastant be, y no sentintme casi de la ferida, vaig montar á caball á las quatre del matí, y presas las precaucións convenients, sortirem cap al NE.

A las cinch ferem alto en un lloch nomenat Aarass. A un quart d' una marcava 'l termómetro á la sombra 42° 7′ de Reaumur. Allí vaig cullir una mostra de la sorra de que 's compon la major part del desert del istme de Suez.

Tornarem á caminar á un quart de tres cap al NE. Mitja hora després passarem per un petit oassis desert, pero molt agradable per las bonicas palmeras que 'l cubreixen.

A las cinch nos trobavam prop d' uns turons de sorra movedissa de bastant elevació, y casi perpendiculars per la part del S., encare que compostas de sorra finíssima y molt movible; la superficie perpendicular formava com unas betas estretas de dalt á baix.

A dos quarts de sis pararem en un indret nomenat Barra.

Ma ferida seguía be, y per lo menys la escena que la ocasioná havia produhit un bon efecte; puig desde llavors fou respectada ma provisió d' aygua.

Dia 9.—Comensá sa marxa la caravana á las quatre del matí, ab direcció al NE. per lo mateix terrer.

A un quart de nou se detingué en Catieh, poblet abandonat, hont hi ha moltas palmeras y un pou d' aygua potable, prop del que 'ls francesos aixecaren un fort que ja no existeix.

Torná á caminar á dos quarts de quatre cap al E. Lo herm del arenal que recorriam era interromput de tant en tant per alguns grupos de palmeras.

Poch ans de las set nos detinguerem en un lloch nomenat Abuneira, hont hi ha un pou.

Dia 10.—Desde tres quarts de quatre del matí haviam comensat á caminar cap al E. per lo mateix terrer; á las nou ferem parada d' algunas horas á Djenadel, hont hi ha un pou d' aygua dolenta, com tots los d' aquell desert. Vaig trobar una caravana de Gaza.

A tres quarts d' una seguirem la marxa en la mateixa direcció. A las quatre vaig veure 'l Mediterrá á curta distancia, y diferents llachs d' aygua del mar, y molta sorra movible A tres quarts de set pararem â Abudjilbana.

Dia 11.—Com hi havia ja en la caravana molts á qui 'ls faltava aygua, y comensavan á rondinar, sortirem á las duas del matí, sempre en la mateixa direcció, sobre terreno d' igual naturalesa que 'ls dias anteriors. Poch després de las deu nos detinguerem pera desdejunarnos.

Mentres prenia en ma tenda alguns instants de repós, diferents turchs que 's trobavan sense aygua formaren lo projecte d' apoderarse de la meva. Ma tenda estava oberta pera donar pas al ayre. Arribaren los turchs á la porta, mes vejentme adormit, respectaren mon son, y 's retiraren sense tocar res. No vaig saber la cosa fins l' endemá.

Com á cada instant se feya sentir més la falta d' aygua, nos apresurarem á sortir á tres quarts d' una, primer cap al ENE., y girant després casi al NNE., passarem molt prop d' algunas salinas naturals, y á tres quarts de cinch ferem parada casi á la vora del Mediterrá, en un indret nomenat Messaudia, hont hi ha diferents pous d' aygua potable.

Dia 12.—Allá á un quart de cinch del matí la caravana dirigí sa marxa al E., seguint la vora de la mar. Al cap de

duas horas se detingué entre las palmeras de l' Aarisch, á poca distancia de la poblaciò.

L' Aarisch es una alcassaba com la del Marroch, ab la diferencia de que 'l castell, no obstant lo desventatjós de sa posició, ha sigut posat en bon estat per los francesos, guarnintlo de torres octógonas pera la artillería. Lo defensan dotze canons. Rodejan la alcassaba algunas casas, que segons me digueren, contenen doscents habitants. Se veuhen allí diferents pous, palmeras y algunas hortas.

Continuava millorantse ma ferida, y prometia tancarse sense supuració.

A dos quarts de tres marcaba al sol lo termómetro de Reaumur 53° 7′, es á dir, que la temperatura s' elevaba á dos tersos de la calor del aygua bullint: á mitj dia havia marcat 43° 5′ á la sombra.

Hi ha en lo districte de l' Aarisch deu mil habitants.

Dia 13.—A las duas del matí ja caminavam seguint sempre cap al E. No vaig tardar en descubrir alguna terra vejetal, terras de conreu, remats de vacas y altres animals, encar que 'l terrer fos arenós. Després de set horas de marxa descansá la caravana á poca distancia d' una ermita, hont se venera lo sepulcre d' un santó nomenat Sheih Zuail. En aquell lloch hi ha aygua, diferentas poblacions ó aduars al voltant, y plantacions de palmeras. Alguns habitants vingueren á vendrens xindrias.

Tornarem á nostra ruta á dos quarts de dotze, seguint la mateixa direcció; y separantnos del camí real, atravessarem diferents turons al SE., quin, compost de terra vejetal y sorra, estava en gran part sembrat; se veyan també alguns remats de bestiar boví. Vaig veure camps minats del tot per forats fets per las ratas, segons me contaren la gent del país. Girant després al NE. y N. baixarem al pla, y armarem las tendas á Khanyunes, poch després de las cinch de la tarde.

De Scheih, Zuail á Khanyunes hi ha quatre horas de camí en línea recta.

Es Khanyunes una ciutat rodejada de murallas y jardins en bona situació, no molt lluny de la mar, y la primera població al entrar á Siria per la part del S.

Dia 14.—La caravana se posá en camí á las quatre del matí, seguint generalment la direcció del NE. per terreno ja erm, ja cultivat. Allá á las set atravessá un torrent sech nomenat Wadi Gaza, y al cap d' una hora entrava á Gaza, terminada ab felicitat la travessía del desert.

Gaza es una ciutat bastant gran, ventatjosament situada en una eminencia, y rodejada ab gran número de jardins. Conté uns cinch mil habitants. Los carrers son molt estrets; las casas, moltas de las quals tenen son jardí, casi cap te finestras. *Lo Seraya* ó habitació del gobernador sembla bastant considerable, com també son jardí. *Lo Mehkemé* ó tribunal, que al mateix temps serveix d' habitació al kadí, es igualment un gran edifici. Abunda lo país en pedras calissas ó marbres ordinaris d' un blanch bonich, del que están construhits tots los edificis importants de Gaza.

Compren la ciutat diferentas mesquitas, y entre ellas la major que es una antiga iglesia grega d' hermosa forma, á la qual hi han afegit los turchs diferentas obras de mal gust y sense armonía ab lo demés.

Los mercats están ben assurtits, y 'ls comestibles baratos: s' hi veuhen molts comerciants en altres géneros; mes sas tendas no donan cap bona idea del comers de la ciutat.

L' aygua de Gaza es de pou, potable y molt neta: no falta bon pá; mes en general es dolent, mentres que la carn, viram, verduras y llegums son d' excelent calitat.

Hi ha molts caballs, que 'm semblaren de casta inferior: en cambi, creeh que son millors las mulas, que hi ha en major número.

Los habitants son una barreja d' árabes y turchs; y com la ciutat está á la entrada del desert, se veuhen allí árabes de totas las Arabias, d' Egipte, Siria, dels Fellahs, dels beduhins, etc.; y cada poble conserva son trajo particular.

Poquíssimas donas vaig veure en Gaza, pero son molt més recatadas que en Egipte y Arabia; y no obstant, lo mal venéreo es comú en lo país; de modo que varias personas me preguntaren si tenia algun remey contra aquesta cruel maltía.

Goberna la ciutat un agá turch, quina autoritat s' estent á Khanyunes y altres llochs, á las ordres del agá de Jaffa,

los que també dependeixen del bajá de Sant-Joan-d'-Acre.

A la época de mon viatje era gobernador de Gaza un turch anomenat *Mustafá-Agá*, home de elevada estatura y bon carácter. M' obsequiá molt y molt; maná que 'm disposessen un bon allotjament, ab órdre de que 'm servissin, y donessen tot lo que pogués necessitar, y diariament m' enviava tres abundants apats. Tenia á sas ordres cert número de soldats turchs, y més de mil mogrebins.

Lo clima de Gaza es cálit; y solia lo termómetre de Reaumur á mitj dia, posat á l' ombra, marcar 37° 7'. Dista mitja lleugua del mar, de Jerusalem duas jornadas llargas y de Jaffa una jornada y mitja.

Vaig reposar alguns dias en Gaza pera que se m' acabés de curar la ferida. Ja se m' havia tancat, y sortirem de la ciutat sens caravana, lo diumenge 19 de Juliol á dos quarts de sis del matí; y després de mil voltas entre jardins y oliverars per espay d' una hora y mitja, me vaig trobar al camp ras en direcció del ENE.

A dos quarts de nou del matí, després de passar un pont me vaig detenir en un poblet pera esmorzar.

Mitja hora després vaig seguir lo viatje en direcció tan aviat al NE. com al N. A las deu vaig passar per uns pobles, y á dos quarts de duas vaig fer alto en Zedud, població més grandeta que las precedents.

Totas las d' aquell camí estan situadas en llochs alts; las casas son molt baixas, cubertas de bálech, y voltadas de planters y horts.

¡Que estrany me semblava aquell modo de viatjar! Acostumat tan temps á recorrer los deserts ab grans caravanas, es inexplicable la sensació que vaig experimentar aquell dia. No duya més que tres criats, un esclau, tres camells, duas mulas, lo caball y un soldat turch per escolta: me vaig veure per fí sobre terreno cultivat; trobava de tant en tant pobles y casetas habitadas; mos ulls podian á cada instant descansar deliciosament sobre quadros variats de plantacions; topaba á cada pas ab sers de figura humana viatjant á peu ó á caball, y casi tots ben vestits: me sembla estar en Europa: pero ¡Deu meu! quina idea venia a encloure sa dosis de amargura ab

tan deliciosas sensacions! Ho confessaré, puig ho he sentit: al entrar en aquells paíssos circunscrits per la propietat individual, *lo cor del home s' encongeix y comprimeix.* No giro 'ls ulls, no dono un pas sens topar ab un marje, que sembla 'm diga, *Alto; no passis aquesta fita.* Mon cor se desanima, las fibras s' atonisan, m' abandono dolsament al mohiment del caball y 'm sembla no ser ja 'l mateix Ali Bey, aquell árabe, que plé d' energía y foch se llansá en mitj dels deserts d' Africa y Arabia, com l' atrevit navegant que s' abandona á las onas d' un mar tempestuós, ab la fibra sempre en tensió, y l' esprit preparan á cualsevol cosa. No hi ha dubte que es un gran be la societat; que la major sort del home consisteix en víurer baix un gobern ben organisat, que ab lo sabi empleo de la forsa pública assegura á cada indivíduo la pacífica possesió de sa propietat; mes també 'm sembla *que tot lo que 's guanya en seguritat y tranquilitat, se pert en energía...*

Lo terreno que aquell dia vaig recorre, 's compon de puigs asserralats, plens d' oliveras y planters de tabach, quina planta estava llavors en la forsa de sa florescencia.

Dia 20.—Vaig sortir á dos quarts de duas del matí caminant vers lo NNE. y NE. Al cap de poch trobarem una caravana carregada de sabó y tabach, que anaba de *Naplusa* al Caire.

Poch avants de las cinch passárem per Yebni, població més gran que totas las que havia vist la vigilia. Vaig veure moltas donas, entre ellas algunas de molt bonicas, totas ab la cara descuberta. A ma pregunta de si eran cristianas, me respongueren que eran mussulmanas, y que las *Fellahis* ó donas del país no 's cubreixen la cara. ¡Quina perversió de costums!

Desde allá 'ns anarem internant per unas montanyas pobladas, hont me vaig parar mitja hora pera esmorzar. Girant després al NO., vaig entrá á las deu en la ciutat de Jaffa.

Tot lo país de la Palestina ó terra de promissió, desde Khanyunes fins á Jaffa, es espléndit. Es un país compost de turons rodons y asserralats, y de terra grassa com lo llot del Nil, ab la més rica y hermosa vegetació. Mes tampoch hi ha en tot lo desert un sol riu; ni sisquera una font. Tots los

torrents que atravessarem eran sechs, y 'ls habitants no veuhen altra aygua que la que recullen en la estació de plujas, ni tenen altres medis de regar que l' aygua de pluja y dels pous, que es molt bona. Tal es la causa de las fams freqüents de que fá esment la historia. Un terreno hont no hi ha fonts, y quina subsistencia depend de las plujas locals, está per necessitat esposat á la miseria, quan li falta del tot aquell benefici del cel, ó es insuficient.

Es de notar que tots los llochs habitats que he vist en Arabia, se troban en valls ó reconadas; mentres que la situació de totas las ciutats de Palestina es sobre turons, vilas ó pobles. Poguentse atribuhir aquesta diferencia á lo raras que son las plujas en Arabia, y á sa abundancia en Palestina.

De tant en tant hi ha en los camins de Siria petits reservatoris ó grans receptáculs plens d' aygua: y al costat de cada un una tassa, de que es serveixen los transeunts pera véurer. Son deguts aquells monuments á fundacions pías en favor dels viatgers; mes la major part cauhen y la pietat no acudeix á repararlos.

Palestina abunda en cassa; las perdius van á vols, y son tan grossas y totxas, que no 's necessita pera agafarlas més que un bastó. Pero en cambi també hi ha un número espantós de llagardaixos, serps, escorpins y altres insectes venenosos. Un de mos criats rebé una picada en un dit; mes com no s' havia vist l' insecte malfactor, y no poguent en cosecuencia aplicar lo remey convenient, ab coneixement de causa; veyent per altre costat que la cosa urgía, puig la inflamació de la ma anaba creixent per instants, vaig recorre al remey general: vaig aplicar lo foch á la part ferida.

Es tal la munió de moscas de tota especie, que 'ls caballs, mulas y camells, casi 's tornan boijos, y pera desembrassarse de tan intolerables insectes, corren y 's fregan per terra contra 'ls matolls.

¿Qué diré de las formigas? Figuréuse un inmens formiguer sobre una extensió de tres jornadas; tal es la única idea que puch dar de lo que he vist. Lo camí no es sino un contínuo formiguer, del tot cubert de palletas y despullas de dits animalets, sobre 'ls quals se veuhen millons de formigas creuhant en tots indrets.

Entre las diferents poblacions que descubrí lo dia avans poch separadas del camí, no dech oblidar lo poblet d' *Askalau* ó Ascalona, patria del célebre Heródes.

Inquiet algun tant per l' estat de ma ferida, me semblá convenient reposar tot lo dimars 21. Mes no vaig tardar en tranquilisarme; puig havent saltat la crosta vegí la nova epidérmis ben formada y vaig resoldre continuar l' altre dia mon viatje á Jerusalem, sentint en extrém lo temps perdut.

Vaig sortir, donchs, de Jaffa, lo dimecres 22 de Juliol á las duas de la tarde, caminant al SE. y SSE. A las tres passárem per lo poble de Nazour, deixantne altres molts á la dreta y esquerra y entrárem en Ramlé á las cinch.

Jo anava montat en mon caball, y mos criats y un guía en mulas; y aviat vaig veure que nostra marxa era més accelerada que la de las caravanas; puig caminavam, segons crech, á lleugua per hora.

Lo terreno que havíam deixat lo forman petits turons onejants, y 's veu cubert de oliveras, tabach, etc.

La ciutat de Ramlé, anomenada *Ràma* per los cristians, contindrá unas deu mil familias. La mesquita principal es una antiga iglesia grega, hont encara es conserva una torre altíssima molt hermosa.

M' allotjáren en una bonica mesquita, inmediata á la qual se troba 'l sepulcre d' Aayub Bey, malmeluch que fugí d' Egipte en temps de l' expedició dels francesos, y morí en Ramlé. Lo tumbul es d' hermós mármol blanch, ab baixos-relleus é inscripcions dauradas. Vingué á visitarme l' agá turch que 'm semblá excelent subjecte.

A las nou d' aquella mateixa nit prosseguí mon viatje. Atravessant la ciutat, vaig veure gran part dels habitants, tant homes com donas, reunits en una plassa plena de lluminarias y fochs, ballant y cantant al só de varis instruments. Aquesta reunió d' homes y donas en una ciutat mussulmana me desagradá infinit.

Al sortir de la ciutat me vaig internar per las montanyas, y 'm vegí obligat á pujar per rocas encingladas, hont no 's descubría camí fressat. Arrivant á la major altura á dos quarts de tres del matí, me vaig trobar rodejat de núvols y boyras, las quals, á la claror de la lluna y ab las horribles timbas

que 'm rodejavan, formaban un cuadro imponent y magnífich.

Precedit de mon guía y seguit de mos agents á alguna distancia, caminaba distret en la contemplació de tan bell espectacle, quan de cop y volta se presentan dos viatjers y detenen al guía. Sa sobtada aparició produhí en mí un efecte que no sabré definir. Mon guía, que ja 'ls coneixía, los hi digué tot seguit: *Son mussulmans.* Replicaren los vells: *No, que son cristians.* Lo guía repetí aixecant la veu: *Tots son mussulmans.* S' avansa un dels vells, agafa 'l meu caball de la brida, y 'm diu: *Tú ets cristiá.* Lo guía y mos criats exclamaren: *Es mussulmá; es un fidel creyent.* Jo no sabía que ferme, puig ignoraba sa intenció; y per altra part me semblava extravagant la sortida. Lo primer vell torná á repetir: *Tú ets cristiá.* Li vaig respondre: *Home, soch mussulmá, y 'm dich Scherif Abbassi; vinch de fer ma peregrinació á la Meca.* Allavors lo vell me demaná ma profesió de fé; vaig ferla per darli gust, y luego 'ns deixá continuar lo viatje... Mes ¿per qué s' obstinaba aquell en créurer que jo era cristiá, sens haverme vist la cara ni haverme sentit enrahonar?... Fou perqué portaba albornús blau, y en aquell país es aquest color particularment vist per los habitants cristians. Y ¿á qué venia semblant atach, en un siti com aquell, y á hora tan intempestiva? Es perqué 'ls cristians y juheus que van á Jerusalem, pagan en aquell siti un tribut de quinze piastras per persona en profit del sultá de Constantinopla: los viatjers han arrendat dit tribut; y com aquell paratje, que no dista molt de la població, es l' únich coll per hont se pot passar, están sempre al aguayt pera que cap juheu ni cristiá s' escapi del tribut. Tenint ja la clau del enigma, 'ns doná motiu per riure tota la nit tan burlesca escena, la brusca aparició dels dos viatjers.

Allá á las cuatre del matí vaig arrivá á Kariet l' Aaneb, petita població situada en la vessant de las montanyas, rodejada d' una infinitat de vinyas. Descansárem allí mitja hora, y continuárem lo camí per la baixada de costas rápidas y perillosas. Arrivant al fons de la vall, tinguéren d'escalar altras montanyas encare més elevadas, desde qual cim se descubreix la santa ciutat de Jerusalem, hont vaig fer ma entrada á un quart de vuy del matí del dijous 23 de Juliol de 1807.

La dificultat del camí no m' havia permés fer més de duas millas per hora.

M' allotjáren en la mesquita d' un santó anomenat *Sidi Abdelkader*, situada al costat del Haram ó temple mussulmá. Vaig dormí, fins á las tres de la tarde, y després m' acompanyaren al temple.

CAPITOL VI

L' Haram ó temple mussulmá sobre l' antich de Salomon.—Lo pati.—L' Aksa —Lo Sahhara Allah.—Lo tribunal de David.—Los Cobbas.—Lo trono de Salomon.—Altras mesquitas del temple.

Com fins are no s' ha donat una descripció detallada del temple mussulmá de Jerusalem, perque 'ls mussulmans no 's troban en estat de donarla, y als cristians los hi ha sigut impossible penetrarhi may, procuraré donar una idea d' aquest magnífich monument d' arquitectura, que deu interessar als sabis del cult de Moisés, de Jesucrist y de Muhhammed.

Sempre amich de la veritat, dech dir que sols vaig tenir ocasió de fer cinch ó sis visitas bastant llargas al temple. Com las visitas foren llargas puch respondrer de la exactitut de mas descripcions; mes no d' una precisió geométrica en tots los detalls.

L' Haram ó temple, anomenat també *Beit lo Mokaddés é Scherif* ó la casa santa principal de Jerusalem, es la reunió de molts edificis fabricats en diferentas épocas del islamisme, los quals tenen lo sello del gust dominant en las diferentas épocas de sa construcció. Forman, no obstant, un tot armoniós.

No es precisament una mesquita, sino un grupo de mesquitas. Son nom árabe *l' Haram* significa positivament un

temple, un lloch consagrat ab la presencia particular de la divinitat, y prohibit als profans é infidels. La relligió mussulmana no regoneix més que dos temples, lo de la Meca y 'l de Jerusalem: los dos tenen lo mateix nom de l' Haram, y 'ls hi está igualment prohibida la entrada, *per la lley,* als cristians, juheus, y á tot lo que no sia mussulmá. Las mesquitas en árabe portan lo nom de *lo Djamaa* ó lloch de la assamblea. Son en veritat llochs respectables, mes no consagrats ab la presencia especial de la divinitat. Sa entrada no está prohibida als infidels per cap precepte canónich. Al poble, ab tot, no li agrada veure allí extranjers, quins no poden entrar sinó en virtut d' una orde de la autoritat pública; puig fins á Constantinopla entran los cristians en la mesquita de santa Sofía y en las demés, quan portan un firman del gobern. Pero cap gobernador mussulmá s' atreviría á permetrer á un infidel penetrar en lo territori de la Meca ó en lo temple de Jerusalem. Tal permís seria mirat com un horrorós sacrilegi; lo poble no 'l respectaria, y l' infidel que s' introduhís en los sants llochs, seria víctima de sa imprudenta temeritat.

Forma dit monument l' ángul SE. de la ciutat de Jerusalem, en lo lloch mateix que ocupá lo *temple de Salomon.*

La historia mussulmana dona al antich temple dels juheus una longitut de 750 *pik stombuli* ó colzes de Constantinopla, sobre 450 d' ample, es á dir, 1563 peus 3 polsadas de llarch, y 958 peus 3 polsadas d' ample, mida de Paris. Lo nou se compon d' un gran pati ó plassa tancada, qual longitut es de 1369 peus, y sa amplada de 845.

S' hi entra per nou portas, quals noms y posicions son las següents:

Beb lo Mogàrba,	per lo costat del O.
—e Sensela,	
—lo Kataninn,	
—lo Hhadid,	
—lo Besseri,	
—lo Guanime,	en l' ángul del NO.
—lo Aatimm,	per lo costat del N.
—lo Hhuàta,	
—es Sabat,	

Las portas Sensela y Kataninn tenen dos archs cada una.

Los costats del E. y S. no tenen cap porta y 'ls tancan las murallas de la ciutat, que s' elevan per fora sobre 'l cayre dels precipicis del torrent Cedron al E. y al S. sobre la vora d' un barranch que separa la montanya Sion.

Se compon la part principal del temple de dos magnífichs cossos d' edifici, que poden considerarse com dos temples diferents l' un del altre; encare que per sa respectiva situació forman un tot simétrich. Se nomena l' un *Aksa,* y l' altre *Sàhhara.*

Lo Aksa.

Consta l' Aksa de set naus sostingudas per pilans y columnas. Al extrem de la nau del centre 's veu una hermosa cúpula, y á dreta y esquerra s' obren altras duas naus perpendiculars al cos principal del edifici.

Precedeix á dit cos un pati de set archs d' ample per un de fondo, sostinguts per pilans quadrats; l' arch central, que correspon al eix del edifici, te igualment columnas empotradas y adherents als pilans.

La gran nau central de l' Aksa vindrá á tenir cent xeixanta dos peus de llarch y trenta dos d' ample. La sostenen per un y altre costat set archs lleugerament punxaguts, apoyats sobre pilans cilíndrichs en forma de columnas, mes sense proporció d' arquitectura, y ab capitells de capritxo que no perteneixen á cap ordre. Lo quart piló de la dreta es octógono y monstruosament gros; lo coneixen per piló de Sidi Omar. Los cilíndrichs tenen més de dos peus y mitj de diámetro, y altura igual als altres. Las parets pujan tretze peus sobre 'ls archs, ab dos rengles de vint y una finestras cada una; las del ordre superior donan á la part de fora perque la nau central es més elevada que las sis colaterals; y las finestras del rengle d'abaix donan á la part interior de las altras naus. Lo sostre es d' armadura sense volta.

Las sis naus colaterals descansan sobre archs iguals als de la nau central, sostinguts per pilans quadrats. Las duas naus properas á la del centre tenen enteixinat de fusta, y una mica més alt que 'l de las quatre naus dels extrems, quin sostre es de voltas quadradas.

Las tres naus de la esquerra, á la entrada del temple, se troban tancadas per una paret una mica més alta que la estatura d' un home: es l' indret destinat á las donas.

Sostenen la cúpula quatre grans archs apoyats en pilans quadrats, que tenen hermosas columnas de marbre blanch y negre empotradas á sos diferents costats. Dita cúpula es esférica, ab dos rengles de finestras, y adornada ab bonicas pinturas y daurats arabeschs. Son diámetro es igual al de la nau del centre.

Entre la cúpula y la paret del fons hi ha un espay de prop de vuyt peus, hont se coloca lo *Monbar* ó tribuna pera la predicació dels divendres.

Se veu en la paret del fons lo Mehereb, ahont se coloca l' imam pera dirigir la oració: aquest nitxo 's troba adornat d' un frontispici revestit de diferents marbres bonichs, y entre ells los més notables son las sis petitas columnas de marbre roig y vert que adornan la entrada.

Las naus colaterals de la cúpula están sostingudas per columnas de marbre blanch y negre, de la mateixa especie que las que sostenen los archs del mitj. Lo bras que 's desplega cap á la esquerra, perpendicular al fons de la nau central, se compon d' una senzilla volta molt baixa: se diu que es lo lloch ahont lo califa Omar feya oració. Lo bras de la esquerra consisteix en altra volta semblant y de duas naus. La volta del califa Omar podrá tenir sobre dotze peus de llargaria; l' altra sembla de la mateixa longitut, mes se troba tancada per una reixa de fusta, y per aquesta rahó no vaig entrarhi.

Sota la cúpula, á la dreta, devant del Monbar, está lo lloch destinat als cantors; dit coro es de fusta y sostingut per diferentas petitas columnas agrupadas, de diferentas classes de marbre.

Hi ha al costat del Monbar un nitxo, quina entrada está guarnida de fusta. Se l' anomena 'l lloch de Cristo y serveix com de sagristía. D' allí surt l' imam en cerimonia pera fer la oració del divendres.

En la última nau del costat esquer, proper á la del califa Omar, se troba una especie de capella ó nitxo adornat de marbre, que anomenan *Beb Arràhma* ó porta de la Misericordia.

A la part exterior del costat esquer de l' Aksa, hi ha tocant algunas casas mal construhidas, las quals serveixen de habitació als empleats del Haram.

Devant de la porta principal de l' Aksa hi ha una carretera de 284 peus de longitut, en quin centre s' hi veu un hermós safreig de márbre ab una font en forma de petxina que rajava antigament. Al capdevall de la carretera, una hermosa escala conduheix al Sahhara, que es l' altre edifici notable del Haram.

Lo Sàhhara.

Lo *Sàhhara* es un temple que per sa armonía ab l' Aksa, pot considerarse com formant part d' un tot. Pren lo nom d' una roca molt venerada que hi ha en lo centre del edifici.

Está situat lo Sahhara sobre una plataforma paralelógrama d' uns 460 peus de llarch de N. á S., y 399 d' ample de E. á O., elevada uns setze peus sobre 'l plan general del Haram: s' hi puja per vuyt escalas; duas per lo costat del S., duas per lo N., una per l' E., y tres per l' O. Casi al mitj de dita plataforma, ben enrajolat de márbre, s' aixeca lo magnífich edifici del Sahhara, temple octógono, quals costats per la part exterior tenen cada qual setanta un peu de longitut.

S' entra en lo Sahhara per las cuatre portas següents:

Beb lo Kèbla, per la part del S.

—lo Garb, per la del O.

—e Djènna, per la del N.

—Davud, per la del E.

Lo *Beb lo Kèbla* es un hermós portxo, sostingut por vuyt columnas corintias de márbre. Las demés portas rematan en hermosas armaduras, suspesas y sens columnas.

Al centre del edifici s' eleva una grandiosa cúpula esférica, ab dos rengles de finestras grans que donan á fora, y sostinguda per cuatre groixuts pilans y dotze magníficas columas colocadas en círcul.

Dit círcul central se troba rodejat de duas naus octógonas concéntricas, separadas entre sí per vuyt pilastras y setze columnas de la mateixa especie y magnitut que las del centre, y son d' un hermosíssim márbre. Los sostres son plans; tots

cuberts d' adornos del gust més exquisit y de motlluras de márbre, or, etc. Los capitells de las columnas son d' ordre compost y daurats del tot. Las columnas que forman lo círcul central tenen bases áticas; las que hi ha entre las naus octógonas están talladas per la part inferior, faltanthi fins lo filet que devia terminar la canya; y en lloch de base, porta un dau de marbre blanch. La proporció de las columnas sembla participar de l' ordre corínti, y la canya aproximadament es de setze peus.

Lo diámetro de la cúpula vindrá á tenir cuaranta set peus, sa altura noranta tres. Lo diámetro total del edifici es ab poca diferencia de cincuanta nou peus y mitj.

Lo plano del círcul central, elevat tres peus sobre 'l de las naus que 'l voltan, está tancat per una alta y magnífica reixa de ferro daurat.

Compren dit círcul central la roca nomenada *lo Sàhhara Allàh;* que es l' objecte particular d' aquell grandiós edifici, y en general lo del Haram ó temple de Jerusalem.

Lo Hàdjera 'l Sàhhara ó la roca del Sahhara es una penya que surt de terra sobre un diámetro y mitj de trenta tres peus en forma de segment d' esfera. La superficie de la roca es desigual, áspre y en sa forma natural. Cap á la part del N. se veu un forat ó escavació, fet, segons la tradició, per los cristians que volian endursen la part que falta de la pedra, mes que llavors se feu invisible als ulls dels infidels, y desprès los fidels creyents trobaren dita part dividida en dos trossos, los quals se troban en altres llochs del Haram. D' aquestos ne parlarem més endavant.

Creuhen los mussulmans que 'l *Sàhhara Allàh* es lo lloch ahont son més agradables á la divinitat las oracions dels homes, desprès de la casa de Deu á la Meca. Per aquesta rahó han anat á resar allí tots los profetas, desde la creació del mon fins al profeta Mohhammed; y encare are 'ls profetas y ángels concorren en collas invisibles á fer sas oracions sobre las rocas, sense contar la guardia ordinaria de setanta mil ángels que la voltan perpetuament, y 's rellevan cada dia.

La nit que 'l profeta Mohhammed fou arrebatat de la Meca per l' ángel Gabriel, y trasportat en un instant per los ayres á Jerusalem sobre 'l ruch *lo Boràk,* que te 'l cap y pit

de dona hermosa, corona y alas; lo profeta, deixant lo Borak á la porta del temple, entrá á fer sa oració sobre 'l Sahhara com los demés profetas y ángels, los quals, saludantlo respectuosament, li cediren lo lloch d' honor.

Al instant d' apoyarse 'l profeta en lo Sahhara, la roca, sensible á la ditxa de portar tant sant pes, se baixá, y com cera fosa rebé la emprempta de son sagrat peu en sa part superior, cap al cayre del SO. Després han cubert dita petjada ab una especie de caixa gran de fil de metall daurat, travallada de modo que no 's veu la petjada á causa de la obscuritat interior; mes per una obertura practicada en la caixa, se pot tocar la senyal ab la má y un se santifica passant la mateixa má per la cara y barba; proba manifesta de ser aquella la estampa del peu del major dels profetas.

L' interior de la roca forma una concavitat, á la qual s' hi baixa per una escala al costat del SE. Hi ha una pessa que forma un cuadrat irregular de divuyt peus de superficie, y vuyt d' altura en son centre. Lo sostre es una volta natural irregular. Al peu de la escala, sobre la dreta, hi ha un petit frontispici de marbre que du 'l nom de *lo Makàm Suliman* ó lloch de Salomon; altre frontispici semblant á la esquerra, nomenat *lo Makàm Darud* ó lloch de David; una cavitat ó nitxo en la roca al costat del SO., nomenat *lo Makàm Ibrahim* ó lloch d' Abraham; una grada semicircular, cóncava en l' ángul del NO., qual nom es *lo Makàm Djibrila* ó lloch de Gabriel; en fi una especie de taula de pedra en l' ángul NE., nomenada *lo Makàm l' Hoder* ó lloch d' Elías.

En mitj de la pessa, la gruixa de la volta está atravessada per un forat casi cilíndrich en forma de lluherna, d' uns tres peus de diámetro; aquell es lo lloch del profeta.

Prop la roca hi ha una balustrada de fusta á la altura suficient per apoyarshi, y sobre ella, á cinch ó sis peus d' elevació, hi ha un pabelló de seda, de faixas alternativament vermellas y verdas, suspesas en tot l' ample de la roca per medi de pilans y columnas.

Segons lo que vaig poder veure, sobre tot en l' interior de la cova, me semblá la roca de marbre fi, de color blanch una mica vermellós.

Prop d' aquesta, per lo costat del N., se distingeix en lo

paviment un cuadrat de marbre vert betejat molt hermós, d' unas quinze polsadas en cuadro, assegurat ab quatre ó cinch claus daurats: es, segons diuhen, la porta del paradís. Altres diferents forats indican que anteriorment l' asseguravan molts més de claus, los quals se suposa haver arrancat lo diable quan volgué introduhirse en lo paradís; mes no ho lográ, no havent pogut arrancar los claus restants.

Lo Sahhara te una tribuna de fusta pera 'ls cantors, sostinguda per diferentas columnas petitas.

Vaig veure un Coran, quals fullas tenen prop de quatre peus de llarch y més de dos y mitj d' ample. Segons la tradició pertanyía al califa Omar; mes també n' he vist altre semblants en la gran mesquita del Caire, nomenada *l' Azahàr*, y altre en la Meca, als quals se atribuheix lo mateix orígen.

La part exterior del Sahhara se troba incrostada de diferents especies de marbres fins á mitja altura; lo demés está revestit de rajoletas llargas ó cuadradas de diversos colors molt bonichs. Adornan las finestras hermosos vidres pintats, formant arabeschs: en cada costat del octógono hi ha cinch grans finestras.

Lo Sahhara es lo lloch de la oració pera 'ls indivíduos del rito *Hhaneffi*, que segueixen los turchs: l' Aksa pera 'ls del rito *Schaffi;* los ritos *Hanbeli* y *Maleki* tenen sos llochs, de que parlarém més endavant.

Fora del edifici del Sahhara, á tres ó cuatre passos de distancia, devant de la porta Beb Davud, s' hi veu un hermosíssim oratori: consisteix en un sostre undecágono sostingut per onze columnas antigas, formadas de pedra calcárea, lo més preciós que 's puga imaginar, y qual part general es de color gris vermellench. Hi ha en lo centre del oratori una petita cúpula, sostinguda per sis columnas en círcul del tot iguals á las precedents. Aquestas columnas y las que existeixen en lo Sahhara, las considero com restos del antich temple de Salomó. En lo mateix oratori hi ha un nitxo entre duas columnas, hont se fa la oració: es lloch reservat ab especialitat, perqué la tradició refereix haver sigut lo *Mehkemé Davud* ó lo tribunal de David.

Cap al NO. del Sahhara, á distancia de tres ó cuatre passas, hi ha un petit oratori, compost de sis columnas que sos-

tenen una cúpula, y anomenat *Cobba Djibrila* ó de Gabriel. També n' hi ha un altre de més gran al O. del anterior, sostingut per vuyt columnas, y anomenat *Cobbat em Mearasch* ó *Cobbat em Nebí,* es á dir, del profeta. Al NO. d' aquest s' hi veu la *Cobba Behhinnbehhinn,* caseta cuadrada hont hi ha un dels dos trossos de la roca Sahhara tallats per los cristians, y que 's feren invisibles á sos ulls. A petita distancia al N. de la cobba de Gabriel hi ha una cupuleta sobre sis columnas, anomenada *Cobbat l' Aruaah* ó de l' Esperit, y finalment sobre un ángul que domina la escala del NE., hi han colocat altre petita cúpula sobre sis columnas, á la que li donan lo nom de *Cobbat el Hhoder* ó de Elías.

Sobre l' ángul SO. de la plataforma del Sahhara hi ha un edifici compost de tres ó cuatre cambras, que serveixen de magatzém pera guardar l' oli de las llantias del Haram.

Entre dit magatzém y la escala principal del Sahhara que ve del Aksa, hi ha lo *Monbar* ó tribuna pera predicació dels dias de pasqua. Es interessant aquest monument per lo gran número de columnetas antigas que l' adornan.

Hi ha entre lo Monbar y la escala principal un nitxo, hont se posa l' imam pera dirigir la oració los dias de la pasquas; y entre lo Monbar y 'l magatzém d' oli s' hi veu un petit sostre sostingut per cuatre columnas, anomenat lo *lloch de María.*

Al costat occidental de la plataforma del Sahara hi ha duas petitas penas, hont se rentan los doctors mes sabis de la lley pera tenir consultas públicas.

Al costat del N. s' hi veuhen cinch casetas, cada una ab son porxo de tres petits archs: serveixen d' habitació á estudiants pobres, los quals duhen allí una vida retirada, sempre ocupats en llegir y meditar.

A la part oriental s' han establert comunas, y sobre 'l resto de la plataforma se veuhen los brocals de varias cisternas.

Ja tinch dit que son vuyt las escalas que conduheixen á la plataforma del Sahhara. La part superior de las escalas del costat del S. está coronat d' un frontispici aislat de cuatre archs, sostingut per columnas y pilans; lo frontispici de la escala oriental lo sostenen cinch archs; las duas del costat del N. se veuhen coronadas de tres archs cada una; duas de la part del O. tenen aixismateix cada una cuatre archs; més l' altra del mateix costat, prop magatzém del oli, no té frontispici.

Creuhen que 'l frontispici, compost de cuatre archs sobre la escala principal que vé del Aksa, es lo lloch hont se troba invisiblement colocat lo *Mizan* ó la balansa eterna, en la qual serán pesadas las accions bonas y dolentas dels homes lo dia del judici universal.

Tota la plataforma del Sahhara está rodejada d' una petita baraneta.

Per la part exterior, al N. y O., hi ha varias casetas prop de la plataforma, y serveixen d' habitació als empleats del temple.

Altres edificis del temple.

A la banda oriental del gran pati del temple y tocant á la muralla de la ciutat que li serveix de paret, hi ha un saló d' uns vintiun peu de llarch y catorze de ample, quin fons adornan varias telas de diferents colors: se creu que allí hi hagué lo *trono de Salomó.*

Adorna la part septentrional de dit saló per la part exterior, un petit frontispici de márbre, que du 'l nom de *Beb Arrahma* ó porta de la Misericordia.

Seguint la paret del E. y al S. del trono de Salomó, se veu una escala estreta adherent á la muralla, per hont se puja á una especie de finestra practicada á certa altura. Allí hi ha un tros de columna ajeguda, part de la qual surt fora de la finestra sobre 'l fondo desespero del torrent Cedron, devant del *Djebel Tor* ó Montanya de las olivas. Se creu que aquell es lo lloch hont se troba *lo Sirat* ó pont invisible, més fí que la fulla d' un sabre, y sobre 'l qual passarán los fidels creyents com un llamp, pera entrar en lo paradís; mentres que 'ls infidels que s' arrisquin á passarlo, caurán en lo fondo abim del infern, sota del pont Sirat. Hi ha en lo mateix lloch altre petit frontispici, ó més bé nitxo, pera fer la oració.

L' ángul SE. del gran pati del temple l' ocupa una mesquita composta de catorze archs en duas fileras, sostinguts per pilans cuadrats: era antigament lo lloch de la oració pera 'ls indivíduos del rito Hanbeli.

A poca distancia de la plataforma del Sahhara, cap al N., hi ha una capelleta rodona ab una cúpula per remat, y allí hi ha l' altre tros de la roca tallada per los cristians.

Fora d' aquest costat septentrional del temple hi ha *lo Seraia* ó palau del gobernador de Jerusalem, tocant á la paret del temple y ab finestras al gran pati.

A la part occidental d' aquest, prop del ángul NO., s' aixeca una mesquita d' una sola nau, lloch d' oració pera 'ls mogrebins ó mussulmans occidentals: consta d' una simple volta punxaguda, qual amplaria podrá ésser de quinze peus, y trenta de llargada.

Cap al S. s' hi veu una llarga filera d' archs sobre pilans cuadrats, y sobre 'ls archs, habitacions y galerías, ocupadas avans per las escolas de Jerusalem. Avuy dia están del tot abandonadas.

Sobre ditas galerías hi ha altra mesquita composta de voltas cuadradas ó de tortuga, al entorn de dos grossos pilans que hi ha en lo centre. Es actualment lo lloch d' oració pera 'ls indivíduos del rito Hanbeli, y com llavors no n' hi havia en Jerusalem, l' imam y 'l mudden estavan sols en las oracions canónicas de cada dia.

En una capella situada á la part interior de la mesquita s' hi venera lo sepulcre d' un sant home, anomenat *Sidi Mohamed lo Hhalili.* Seguint lo costat occidental de la plassa se veu una estancia tancada ab clau, hont hi ha una escala que du á una pessa de volta subterránea, d' uns quinze peus en cuadro. Allí fou hont baixá lo profeta de *'l Borak,* quan vingué de la Meca en una nit y encare 's veu un anell de ferro clavat en la paret, hont lo profeta lligá la celestial cabalcadura, avans d' entrar en lo temple á pregar ab los ángels y profetas.

Dit lloch, avuy subterráni, era avans una de las portas del temple, ja que encara 's veu la part superior d' una porta magnífica, qual dintell es d' una sola pedra de vint peus de llarch. Se cregué que dita volta era d' una sola pessa; més jo he reconegut perfectament las junturas de las pedras que la componen.

A la part exterior del mateix costat del pati del temple, surtint per una gran porta, se veu *lo Mehkemé* ó tribunal de justicia, entre la mesquita del rito Hanbeli y l' aposento del Borak.

Cap á la extremitat S. del costat oriental del pati, hi ha

una mesquita paralela é igual en longitut al Aksa; més com sols consta d' una nau ó volta molt baixa, s' assembla molt á un llarch magatzém. Es lloch d' oració pera 'ls indivíduos del rito *Maleki*. Encar que 'l rito *Hhaneffi* té per lloch de sa oració lo Sahhara, lo rito *Schaffi* l' Aksa y 'ls dos restants los seus respectius ja mencionats, la major part dels indivíduos de tots ritos fan sas oracions en l' Aksa, y també 's predica y fa l' oració del divendres en lo mateix lloch.

En l' espay que hi ha entre 'l costat occidental del pati, lo Sahhara y l' Aksa, se veuhen varias plataformas cuadradas de tres ó cuatre peus d' elevació sobre lo plano del pati, ben enrajoladas de márbre que serveixen d' oratoris; cada una té un nitxo pera l' imam que dirigeixi l' oració.

Al costat del ángul SO. de la gran plataforma del Sahhara hi ha una capella cuadrada, quin nom es *Cobba Mussa* ó de Moisés.

Entre ditas plataformas y en altres diferents punts del gran pati del temple se veuhen cisternas, quins brocals están més ó menos adornats de márbres, columnas y cúpulas. Se conserva en ellas l' ayga de pluja, y 'ls aygaders de la ciutat van allí á treuren pera 'l servey del públich.

S' assegura que l' Aksa se troba enterament minat, habenthi á poca distancia de la porta principal una escala espayosa que conduheix als soterranis.

Té lo temple cuatre torres ó minarets: un sobre l' ángul SO. del pati principal, altre en mitj del costat occidental, altre sobre l' ángul NE. del mateix pati.

CAPITOL VII

Visita al temple.—Viatje al sepulcre de David y á altres.—Viatje al Mont de las olivas.—Al sepulcre d' Abraham á Hebron.—A l'establía de Cristo á Betlem.—Al sepulcre de la Verge.—Lo calvari y sepulcre de Cristo.—Sinagoga dels juheus.—Descripció de Jerusalem.

Quan un pelegrí mussulmá arriba á Jerusalem, comensa per visitar l' *Haram* ó temple qual descripció acabo de donar; després segueix veyent los demés llochs sants per l' orde que vaig á indicar.

Entrat en lo temple, se 'l conduheix directament, atravessant lo pati, al edifici nomenat *lo trono de Salomó:* allí fa una breu oració devant del petit frontispici *Beb Arrahma* ó porta de la Misericordia, y dona una almoyna á la persona que hi ha allí encarregada de rébrelas: dita almoyna 's destina al *Scheih l' Haram* ó gefe del temple D' allí passa 'l pelegrí al lloch nomenat *Sirat;* puja la escala, fa la oració devant del fronstipici, li explican la situació del pont miraculós, y després d' aixó fa altra almoyna.

Havent atravessat lo pati, entra á l' Aksa per la porta lateral, ahont resa una oració al costat del nitxo principal, altra en lo bras del edifici nomenat Sidi Omar, altra devant del frontispici que du 'l nom de Beb Arrahma ó porta de la Misericordia, com l' anterior. Desde allí per la rampa se dirigeix al Sahhara, puja la escala, y arribat als archs del coronament, ahont está lo *Mizan* ó balansa universal, invisible com lo pont Sirat, diu una curta oració. Complerts aquestos primers debers, entra en lo Sahhara, resa altra oració prop de la roca, dirigeix una invocació al profeta, y 's santifica tocant la senyal de son sagrat peu; baixa después á la cova de la roca, hont pronuncia una oració en cada un dels llochs que portan los noms de Soliman, David, Abraham, Gabriel y Elías.

Surt del Sahhara y va á fer sa oració á cada un dels oratoris nomenats lo tribunal de David, lo Cobbas del Profeta, de Behinnbehinn, del Esperit y d' Elías; y ab aixó 's termina la visita del temple. En la major part de dits llochs se te obligació de fer almoynas particulars.

No hi ha res més molest que atravessar lo pati en diferents sentits pera anar á las oracions de Salomó, del Sirat y del Aksa: no 's troba camí afressat, puig aquell costat está lo pati cubert d' escardots y plantas espinosas molt espessas; lo qual fa d' aquell acte de devoció un verdader suplici, ja que está lo pelegrí obligat á caminar descals.

Després de cumplertas totas las cerimonias mencionadas, y satisfet totas las almoynas degudas al temple 'l mateix dia de ma arribada á Jerusalem, l' endemá, divendres, m' acompanyaren al sepulcre de David.

Sortint de la ciutat per la porta *Beb Davud* ó de David, al SE. de la ciutat, á 150 toesas de distancia hi ha un edifici que te tota la apariencia d' una antiga iglesia grega. Al entrar se gira á ma esquerra, y s' arriba al sepulcre per una galería á peu pla, tancada ab diferentas portas y reixas de ferro. Es dit monument una especie de catafalch, cobert de bonichs domassos de seda de diferents colors, ricament brodats y ocupa tota la paret del fons de la galería, que deu teñir uns tretze peus d' amplada.

Terminadas mas oracions en lo sepulcre de David, m' acompanyaren cap al E. al llarch de las murallas de la ciutat per la part de fora; y passant per una baixada molt dreta, vaig arribar prop de la única font que 's troba á Jerusalem, nomenada per los cristians *font de Nehemías*. Creuhen los mussulmans que sa aygua ve allí, per un miracle de la divina omnipotencia, desde 'l receptácle del pou Zemzem á la Meca. Veritat es que mon grosser paladar trobá notable diferencia entre las duas ayguas, puig aquesta me semblá freda, mentres que la de la Meca era molt calenta; la primera dolsa y bona, y la segona salabrosa. Mes las obras de Deu son incomprensibles. Després vaig atravessar *lo Wad* ó torrent Cedron, y d' allí, per diferents serrals al E., vaig passar á visitar las capellas y sepulcres de diferents sants y profetas de primer y segon orde.

Desde la cima d' un de dits serrals vaig descubrir á distancia de tres ó quatre lleugas en línea recta part del *Bàhar Lout,* que 'ls cristians anomenan *Llach Asfaltites* ó mar Morta. Ab l' auxili d' una ullera vaig descubrir duas petitas calas, y las montanyas que tapan lo llach al SE. També vaig veure estrellarse contra la vora las onas espumosas, y la agitació de las ayguas semblava anunciar no ser aquella mar del tot morta, com manifesta son nom. Tot lo país que la rodeja es montanyós.

Vaig arribar després al cim de la montanya *Djebel Tor,* nomenada per los cristians *Mont de las olivas,* y en lo qual s' assegura estan enterrats setanta dos mil profetas. Vaig trobar una iglesia cristiana, hont se venera la senyal del peu de Crist, que quedá impresa sobre la pedra, quan pujá al cel després de sa resurrecció.

Se descubreix desde aquesta montanya, situada al E. de Jerusalem, la ciutat casi á vista d' aucell, de modo que 's poden contar las casas.

Vaig baixar de la montanya, y, arribant al fons del torrent Cedron, lo vaig passar prop del sepulcre de la mare de Crist; y atravessant un turó vaig entrar en la ciutat per la porta nomenada de María.

L' endemá, dissapte 25 de Juliol, al sortir lo sol, vaig sortir de Jerusalem pera anar á visitar lo sepulcre d' Abraham, caminant per entre montanyas en direcció del S. y al SSO.

A un quart de vuyt del matí vaig arribar prop de *Beit l' Ham* ó Betlem, ahont vaig trobar una colla de pastors cristians que anavan á Jerusalem á queixarse contra 'ls pastors mussulmans del *Hhalil* ó Hebron, los quals los havian robat part de son bestiar, y portavan dos camells que ells los hi prengueren en cambi. Lo principal dels pastors referí 'l cas á un dels més respectables scherifs de Jerusalem que m' acompanyava, y s' explicá en termes tan enérgichs, que ma imaginació me representá tot seguit las disputas dels pastors d' Abraham y Lot, la guerra dels cinch reys, etc. Conservan encare 'l carácter, costums y trajo, lo qual consisteix en una camisa de llana blanca vermellosa, subjectada ab un cinturó ó corretja, un capot negre tirat á las espatllas y un tros de tela blanca al voltant del cap.

Despedits los pastors, y continuant la marxa al S., al cap de poch, tenint á Betlem á ma esquerra, y Beit Djela á la dreta, vaig disfrutar l' espectacle del més hermós metéoro que 's pugui imaginar. Lo sol, elevat sobre ma esquerra uns trenta graus demunt del horisont, se veya brillantíssim per estar l' atmósfera del tot trasparent; la lluna, prop de son últim quart, se trobava sobre ma dreta casi á la mateixa altura que 'l sol, y tan clara y bonica com pot veures en semblant circunstancia. Vaig veure apareixer baix la forma d' estrella duas ó tres vegadas més gran, pero molt més lluminosa que Júpiter ó Venús en son major brillo, un metéoro, que desplegá per lo costat del E. una cua, qual longitut me semblá de dos graus. No vaig poder estarme de cridar: *¡Kif hada! ¡Kif hada! ¡Que es aixó!* Ma gent espalmada exclamá també: *¡Minn Allah! ¡Min Allah!* ¡Deu! ¡Deu! Entretant lo metéoro avansava cap al occident fent onejar la cua, per una ruta horisontal á la altura d' uns trenta graus, com lo sol y la lluna La cua, que no tardá en dividirse en diferents raigs, presentava 'l conjunt de tots los colors del arch de Sant Martí en sa major vivesa; mitj minut després, havent recorregut en sa marxa pausada casi sis graus cap al O., va desapareixer sens explossió, tró, ni altra circunstancia espantosa. Vaig ajeurem, y 'm vaig agenollar devant lo Criador. Tota ma gent imitá l' exemple.

Vaig continuar mon camí cap al S , abstret en la meditació de lo que acabava de véure. L' estrella dels pastors, la dels magos, tot me venia á la memoria; pero jo presumo que 'ls vapors betumosos salats de la Mar morta deuhen fer bastant frecuents aquestos metéoros en aquell país. Vaig deixar sobre la dreta una ermita consagrada á Elías, y un poch més endavant vaig arrivar á una alcasaba mitj arruinada, prop de la cual hi ha una font d' excelent ayga, ab un reservatori de cinquanta passas de llarch sobre trenta d' ample, acompanyat d' altres dos casi iguals, situats una mica més avall.

Vaig anar pujant y baixant montanyas, hont vaig trobar diferents pous d' ayga riquíssima, pero plena d' insectes; en fí després de mitj dia vaig arrivar á *Hhalil* que los cristians nomenan Hebron, y 'm vaig allotjar en un hostal.

El Hhalil es una ciutat que podrá contar sobre cuatre-

cents familias árabes. Sa situació es sobre la pendent d' una montanya ab un castell fort: los queviures abundan, habenthi molts magatzéms. Lo gobernador. que es un árabe del país, porta lo títol d' *Hakim* y de *Scheih lo Beled*.

Los sepulcres d' Abrahan y de sa familia están en un temple que antigament fou iglesia grega. Pera entrar allí se puja una ample y hermosa escala, la qual porta á una llarga galería, d' hont s' entra en un petit pati. Cap á la esquerra se veu un porxo, sostingut per pilans cuadrats. Lo vestíbul del temple té duas pessas, una á la dreta, que conté lo sepulcre d' Abrahan, altra á la esquerra que tanca lo de Sara. La iglesia es gótica, y en son cos, entre dos grossos pilans á la dreta, s' hi veu una caseta aislada, hont está lo sepulcre d' Isaac, y 'n altra igual á la esquerra lo de sa esposa. Dita iglesia, convertida en mesquita, té son mehereb, tribuna pera la predicació dels divendres, y altra pera 'ls muddens ó cantors.

Al altre costat del pati hi ha també un vestíbul, que té aixismateix una pessa á un y altre costat. En lo de la esquerra hi ha lo sepulcre de Jacob, y 'n lo de la dreta lo de sa esposa.

A la extremitat del porxo del temple, sobre la dreta, hi ha una porta, la qual conduheix á una especie de llarga galería que serveix també de mesquita; y d' allí se passa á altra pessa hont está lo sepulcre de Josef, mort en Egipte, y quals cendras foren dutas per los fills d' Israel. Tots los sepulcres dels patriarcas se troban cuberts de ricas telas de seda verda, magníficament brodadas d' or: las de sas donas son vermellas, brodadas també. Los sultans de Constantinopla las suministran, y 's renovan de temps en temps. Ne té nou, una sobre altra, en lo sepulcre d' Abrahan. Las cambras hont están los sepulcres se veuhen igualment cubertas de richs tapissos: defensan la entrada reixas de ferro y portas de fusta, ab planxas de plata, y panys y cadenas del mateix metall. Hi ha més de cent empleats y criats pera 'l servey del temple; per consegüent es fácil coneixer las almoynas que deurán distribuhirse.

Terminada ma visita als sepulcres, l' endemá, diumenge 26 de Juliol, á punta de dia, vaig empendre lo camí de Jerusalem. A curta distancia d' Hebron, vaig deixar á ma dreta una ermita consagrada al profeta *Yunes* ó Jonas Vaig fer parada pera esmorzar prop de la hermosa font de la alcasaba,

de la qual ja he fet menció. Me vaig dirigir després sobre Betlem, arrivant á dos quarts d' onze del matí. Vaig descansar un moment, y vaig passar després en direcció al convent dels cristians, hont se venera lo lloch del naixement de Crist.

Dit convent per sa construcció y fermas murallas se sembla bastant á una fortalesa: la única porta que li serveix de entrada es tan baixa, que cal entrarhi ajupit pera poder passar. Lo monastir conté una vintena de frares. Los europeus son católichs romans; los demés grechs y armenis. Casi tots los habitants de Betlem professan la relligió cristiana. M' olvidaba dir que la ciutat, situada sobre una montanya cuberta d' oliveras, contindrá unas cinchcentas familias.

Los habitants solen desconfiar dels mussulmans; així es que vejentnos arrivar ab armas y caballs concebiren sospitas, y alguns se posaren á córrer cap á la porta del convent que estaba tancada; pero assegurats pels bons modos nostres, trucaren ells mateixos á la porta, y després de varias conferencias en alta veu y en secret ab los de dintre, obriren per fí.

Introduhit en un petit vestíbul fosch vaig trobar reunits diferents homes molt ben formats y armats, ab apariencia de guardia.

S' han dat ja tantas descripcions dels llochs sants dels cristians, que havia pensat no dirne paraula: daré no obstant una idea suficient, pera 'ls que no n' hajan llegit res.

Desde 'l vestíbul vaig entrar en un hermós saló, qual sostre sostenen cuaranta columnas de márbre de quinze peus de canya, ab bases y capitells d' órdre corinti: la proporció de la canya me semblá pertanyer al órdre dórich. En dit saló hi ha tres portas: una á la esquerra comunica á l' habitació dels frares romans; altra á la dreta conduheix á la dels armenis, y altra enfront á la dels grechs.

Després d' esperar un poch en aquell lloch, un frare grech obrí la porta de sa habitació. Vaig passar á altra sala, en qual extremitat, sobre la esquerra, hi ha una escala que porta á una especie de gruta, sagrat lloch del naixement de Crist.

Allí vaig veure sobre la dreta un nitxo casi semiesférich practicat en la paret. Lo monjo conductor m' assegurá que aquell era 'l lloch hont Crist vegé la llum primera. A la

esquerra hi ha una petita pica de márbre, que diuhen fou lo lloch hont María rebé á son fill. En front hi ha un altar ab un hermós cuadro, que representa l' adoració dels reys magos, los quals anaren segons se diu, á aquell mateix lloch á rendir sos homenatjes al nou nat. La establía y 'l lloch del naixement se veuhen enriquits d' hermosos ornaments, y gran número de llantias de cristall y de plata. Vaig veuren davant de la establía una d' aquest metall en forma de cor, que conté lo d' un devot, quin nom (crech es Anton Camilo de Celis) está allí grabat ab una bonica inscripció llatina, y 'l milésim de 1700. Dita llántia se troba dotada pera cremar continuament. La gruta té la figura de paralelógramo.

Al sortir de lo gruta, lo grech me conduhí á sa iglesia, situada sobre de la mateixa gruta: en ella res hi ha de notable, excepte una hermosa aranya de cristall de cuatre cossos.

Vaig dar al grech la enhorabona per ser los relligiosos de son cult depositaris d' un tresor tan preciós com lo lloch sagrat del naixement de Jesucrist, ab exclusió dels romans y armenis. Me respongué: *Ja veyeu que nosaltres som los més antichs, y 'ls demés*... Acabá ab un mohiment de menyspreu. Així es com regna lo discordia fins en lo centre mateix de las societats, que totas las consideracions físicas y morals deurían unir més estretament.

Donant gracias al sant personatje grech per sa complacencia, y deixántli probas de mon agrahiment vaig sortir del convent, tornant á empendrer lo camí de Jerusalem, ahont vaig arribar á dos quarts d' una.

L' endemá, dilluns 27, vaig visitar lo sepulcre de la Verge María, mare de Crist.

Casi en lo fons del torrent Cedron s' ha de baixar á una gruta per una hermosa escala, y á la meytat se veuhen á la dreta los sepulcres de Joaquim y Agna, y en altre vuyt, á la esquerra, 'l de Joseph, espós de María.

En lo fons de la escala, á la dreta, s' entra en una iglesia grega, quin *sancta sanctorum* conté lo sepulcre de la Verge. Hi ha sobre cada un d' ells un altar, pero sens cap ornament. Vaig veure en la iglesia un coro armoniós de monjos, mentres lo celebrant, revestit dels ornaments sagrats, estava en lo santuari.

Eixit del temple vaig preguntar al monjo grech que m' acompanyaba, *si entre aquells rellegiosos n' hi havia de llatins ó europeos.* Lo grech, plé de sant furor, me respongué: *Sí que n' hi hagué antigament, pero los n' han tret: los europeos no son bons.* Edificat de la caritativa resposta del sant personatje, me 'n vaig anar á visitar los sepulcres de molts sants que están en més ó menos veneració.

A la tarde vaig anar al sepulcre de Crist; més la porta del convent, que sols s' obra en dias senyalats, estava tancada per fora per los turchs, y per dintre per los monjos.

Vaig parlar per la reixa de la porta ab un frare espanyol, fill d' Ocanya, nomenat *Ramirez d' Arellano,* home d' humor festiu; y després d' algunas bromas, me vaig dirigir al procurador general, també espanyol, á fí d' obtenir lo permís d' obrir la porta.

Anárem plegats á véurer á dit procurador general que resideix en altre convent. Estava malalt, pero son substitut nos rebé del modo més obsequiós. Havent interromput nostra conversa la arribada del gobernador y del kadí de la ciutat, me vaig retirar després d' obtenir pera l' endemá lo permís de visitar lo sepulcre de Jesucrist.

En efecte, vaig anarhi lo dimars 28 de Juliol de 1807, al sortir lo sol. En lo fons d' una gran iglesia gótica, hi ha un hermós cimbori qual centre ocupa una caseta aislada, hont los cristians veneran lo sepulcre de Jesucrist.

Pera entrarhi se baixan alguns esgrahons: lo sepulcre está colocat á la dreta, en un cuartet d' uns sis peus y mitj de llarch per cuatre d' ample. Lo monument es una especie de pica, qual longitut vindrá á ser de sis peus á poca diferencia, y la amplada de vintiset polsadas: me semblá de márbre blanch rojench, y la cuberta formada de duas pedras: lo sarcófach está elevat de manera que forma una especie d' altar, sobre 'l qual los monjos celebran la missa. Le pessa que conté lo sepulcre es petita, inferior al plano de la iglesia, y sens cap finestra pera la circulació del ayre; lo qual, unit al gran número de llantias que s' encenen sempre que s' obre la caseta, produheix una calor horrible. Lo sarcófach es senzill y sens ornaments, pero la cambra está ben adornada.

Los mussulmans fan oració en tots los sants llochs con-

sagrats á la memoria de Jesucrist y de la Verge, excepte al sepulcre, que no reconeixen; puig creuhen que Crist no morí, sino que pujá al cel, deixant l' imatje de son rostre á Judas, condempnat á morir en son lloch; y en consecuencia qu' havent sigut crucificat Judas, aquell sepulcre pot ser molt bé que tanqui lo cos d' aquest, y no lo de Crist. Per dita rahó no exerceixen cap acte de devoció en aquest monument, y 's burlan dels cristians que acudeixen á venerarlo.

Los monjos llatins conservan la clau de la caseta hont se veu 'l sepulcre de Crist; mes los hi está prohibit obrirla sense la assistencia d' un monjo grech, lo qual permaneix al costat del sant sepulcre mentres está oberta la caseta.

Lo cimbori hont hi ha la capella del sepulcre descansa sobre columnas informes, y sense proporcions d' arquitectura: en lo primer plano hi ha una galería ab columnas agrupadas. Tots los capitells son d' orde corinti ó compost. Lo remat de la cúpula es buyt y forma una obertura de tretze peus de diámetro: es l' únich lloch per hont reb llum l' edifici.

Al entrar se veu la iglesia dels católichs romans á la dreta del cimbori, la dels armenis á la esquerra, y derrera la dels siris. Los coftes també tenen sa petita iglesia agafada á la caseta del sepulcre. Per fi lo cos central ó principal del temple forma la iglesia dels grechs. Fins los abisinis tenen la seva; mes corría la noticia de que anava á suprimirse, perque sols hi quedavan dos monjos.

En certa época s' uniren los armenis als católichs; mes las discussions que després hi hagué entre ells, los han fet separar. Sembla que 'ls grechs están envanits de la especie de superioritat que tenen sobre 'ls demés ritos; ja per la magnificencia ab que está adornat son cor y *sancta sanctorum,* ja per son venerable capitol, ahont s' hi contan tres ó quatre bisbes; ja finalment per la numerosa població grega que habita en lo país. Generalment parlant, los monjos dels diferents ritos se troban desunits perque cada un se mira com lo sol ortodoxo, y te als demés per cismátichs. Diuhen que no passa de cuaranta 'l número de monjos dels diferents ritos.

Los religiosos católichs estavan en la miseria en aquella época, perque feya tres anys que no rebian socorros d' Europa, á causa de la guerra. Havian sufert crudels vexacions de

part del antich kadí de Jerusalem, lo qual, havent sigut deposat per lo gobern, s' havia declarat en insurrecció en la casa del sepulcre de David, hont reunia als beduhins, amenassant desde allí la ciutat.

Devant de la única porta per hont s' entra al temple hi ha un espay cuadrilátero rodejat d' una petita balustrada. Pretenen los cristians que allí fou embalsamat lo cos de Crist ans de depositarlo en lo sepulcre.

Prop del *sancta sanctorum* de la iglesia grega hi ha una escala que porta á una capella. Se veu á la esquerra, pujant, un altar format de penya viva, y en mitj d' ell un forat de tres á quatre polsadas de diámetro. Diuhen que es l' indret hont se fixá la creu. A uns tres peus més allá, cap á la dreta, hi ha en la roca una esquerda natural perpendicular: lo monjo que m' acompanyava m' asegurá que dita esquerda s' havia obert en la mort de Jesucrist, y que anava á parar al infern.

A distancia de tres ó quatre passas, cap á la dreta, s' hi veu un altar, y devant d' aquest un espay cuadrat, que 's venera com lo lloch ahont crucificaren á Crist. Resulta, donchs, que 'l mont Calvari, antigament fora dels murs de la ciutat, se troba en lo dia casi en lo centre de la Jerusalem moderna.

Al costat del temple que tanca 'l sepulcre de Jesucrist hi ha una casa, habitada per una especie de comunitat de monjos mussulmans: te dit edifici finestras que donan al interior del temple. Y aquesta circunstancia ha ocasionat més d' una vegada disgustos als monjos cristians.

Després d' una visita d' alguns minuts en dit temple, vaig anar á la sinagoga dels juheus. ¡Desditxats! Una miserable cabana, composta de tres ó quatre cambras, qual sostre es toca ab la má; un corral més petit encare, tot ple de terenyinas y bruticia; tal es are 'l temple dels fils de Jacob, hereus y descendents de Salomó. Vaig trobar alguns juheus resant sas oracions pels racons d' aquella cabana; mes era una cosa tan miserable, trista, bruta y repugnant, que me 'n vaig tornar depressa.

May m' he vist tan molestat y encalsat com durant ma permanencia á Jerusalem. Com no hi havia llavors altre pelegrí que jo, sempre 'm veya voltat dels empleats del temple.

que no tenian res que fer. Los administradors de la capella y de la casa de Sidi Abdelkader, hont jo estava allotjat, que son scherifs molt respectats á Jerusalem, se feyan un deber d' acompanyarme per tot arreu: l' hermós jardí adjacent á ma habitació estava casi sempre ple de ditas personas, y sos amichs, los quals, fentme la cort continuament, ab prou feynas me deixavan una estona pera mi. Aquestas circunstancias m' impediren donar á mas observacions sobre Jerusalem tota la extensió que jo hauria volgut; mes com hi ha tantas descripcions de dita ciutat, me limitaré á donarne aquí algunas noticias.

Jerusalem, coneguda per los mussulmans baix lo nom de *El Kods* ó la santa, y de *el Kods el Scherif,* está situada, segon las taulas francesas, per los 31° 46′ 34″ de latitut N., y 'ls 33° de longitut E. del observatori de Paris. No 'm fou possible fer cap observació astronómica, per haver deixat mos instruments á Egipte.

La forma de Jerusalem, encare que irregular, no ho es tant com la de la Meca; y si 's fa abstracció del *Kalaà* ó ciutadela unida á la part occidental de la ciutat, la línea magistral de las murallas s' acosta bastant á la forma d' un cuadrat.

Edificada á la part meridional del plano superior d' una montanya, ab algunas inclinacions cap al SE., está la ciutat rodejada de cingles, guarnits per las murallas del costat del SE. del E. y O., y sols té un petit plano cap al S., per hont se va al sepulcre de David, y altre major al N., que es la part superior de la montanya per hont passa lo camí de Jaffa.

Los carrers de Jerusalem son bastant regulars, á dret fil, ben empedrats, algun ab sas aceras, pero tristos, estrets, y presentant casi tots planos més ó menos inclinats. Las casas solen tenir dos ó tres pisos, pero pocas finestras ab portas baixas per demés, fatxadas llisas, construhídas de pedra sens lo més petit ornament, de manera que caminant per los carrers un se creu caminar per los corredors ó galerías d' una gran presó. En una paraula, se reconeix la veritat dels cuadros de Jeremías. ¡Quin contrast ab los carrers de la Meca tan alegres y adornats! No m' havia cregut trobarme ab aquesta desventatja en una ciutat poblada de cristians desde tants sigles; pero *facta est quasi vidua domina gentium.*

En general los edificis están construhits casi tots d' hermosa pedra picada; més per una extranya singularitat las portas tenen tan poca elevació, que casi sempre s' ha un d' ajupir pera entrarhi. Algunas casas tenen son jardinet y es cosa digna de notarse que no hi ha un vuyt considerable en la ciutat, de manera que Jerusalem, qual área es molt menos extesa que la de la Meca, conté, segons las noticias abquiridas, unas trenta mil ánimas, sens contar la població d' alguns petits arrabals fora de la ciutat.

No vaig véurehi cap plassa propiament dita: los mercats públichs y las tendas son en los carrers com en la Meca. Los queviures son abundants y baratos: mitja dotzena de gallinas, per exemple, costa un duro espanyol. Lo pa comú es una especie de coca dolenta; no obstant n' hi ha de bo, com també llegums, escarola y fruytas en abundancia; més totas las produccions son tardanas. La carn es d' excelent calitat. En quant al aygua los habitants se veuhen precisats á béuren de pluja y la conservan en las cisternas del Haram y de las casas particulars. La deu que hi ha casi al fons del torrent Cedron serveix pera abeurarhi las bestias y regar las terras. També se 'n beu quan la escasedat de plujas no permet omplir las cisternas.

Formant dita capital una especie de centre entre Arabia, Egipte y Siria, es un punt de reunió pera los árabes de aquestos tres paíssos, los quals acudeixen allí á fer son comers de cambi. Lo ram principal de la Palestina consisteix en la exportació del oli; més per altre part essent l' arrós lo principal sosteniment dels habitants y no poguentlo cultivar en lo país per la falta d' aygua, se veuhen obligats á ferlo venir d' Egipte; qual importació balanseja las ventatjas de l' exportació del seu oli.

Los pesos, midas y monedas son lo mateix que en Turquía; lo duro espanyol val cuatre piastras y mitja turcas ó cent vuytanta paras.

Los cavalls van escassos y son d' una rassa inferior; pero hi ha moltas mulas, las quals, encar que poch altas, fan bon servey. Los ases me sembla que no eran tan bons com los d' Arabia y Egipte, essent tan petits com ells. Se veuhen pochs camells.

La diversitat de trajos es extraordinaria, perqué cadascú adopta lo que més li agrada, árabe, siríach ó turch; pero generalment lo poble baix du capot de faixas amplas, blancas, negras ó pardas com en Arabia, y las personas acomodadas, los empleats del Haram, etc., usan lo trajo turch, ab lo *kauk* ó casco del turbant. Las donas se cubreixen ab un gran vel ó mantell blanch.

Encar qué poch adelantadas las arts, se troban en millor estat que en la Meca. He vist algunas obras molt delicadas; se traballan ab perfecció hermosas pantoflas grogas; pero es notable que no vejés may una sola clau ó pany de ferro

Las ciencias han desaparescut del tot de Jerusalem com de la Meca. Antigament hi havia grans escolas en l' Haram, pero ab prou feynas ne quedan vestigis; no trobantse avuy més que escolas petitas, hont los noys de cada cult aprenen á escríurer y á llegir en lo códich de sa relligió respectiva. Regna una ignorancia gran fins entre la gent del bras alt per més que á primer cop d' ull sembli que haja rebut una educació distingida.

Comunment se parla l' árabe en Jerusalem; també s' usa 'l turch, pero l' árabe difereix una mica del d' Arabia, á causa de la pronunciació qu' imita molt l' accent turch.

Hi ha en Jerusalem més de set mil mussulmans, y d' ells dos mil en estat de péndrer las armas, y més de vint mil cristians de diferents ritos: maronitas, grechs reunits, grechs cismátichs, católichs romans y llatins, armenis, etc. Los juheus son escassos.

Tota aquesta munió d' indivíduos de diversos cults se tractan de cismátichs é infidels. Creyent fermament cada rito que posseheix sols la verdadera llum del cel y que te dret exclusiu al paraís, envia caritativament al infern als altres homes que no son de son pensar.

Los cristians y juheus duhen per distintiu lo turbant blau; no obstant no falta qui l' usa d' altre color: los vilatjants y pastors lo duhen també blanch ó ratllat com los mussulmans, sens cap distintiu. Las donas no mussulmanas van ab la cara destapada lo mateix que en Europa.

Pocas caras hermosas se veuhen entre ellas: notantse al contrari aquell ayre clorótich tan comú en llevant, color

pálit ó oliós, á vegadas blanch mate com lo guix ó paper, y rara vegada hermosos colors. Rodeja la circunferencia de sa cara una vena blanca, com á las monjas; lo que las hi dona un ayre de *cadávers ambulants;* tenen las galtas infladas, lo nas punxagut, y comunment lo llabi inferior més gruixut y sortit que 'l superior; los ulls regulars, pero apagats; molt distints en axó als de las donas árabes que centellejan; per altra part no tenen gracia, y generalment son melancólicas. Tal es lo retrato, per desgracia massa parescut, de las donas de Jerusalem. En quant al trajo, sols he vist lo gran vel blanch que las cubreix de dalt á baix, é ignoro de que 's compon lo resto de sa vestidura. Y no obstant los noys son més hermosos y nets que 'ls árabes ó egipcis.

No sé si 'ls juheus tenen més d' una sinagoga; pero 'ls cristians tenen varias iglesias, ab comunitats de frares. Los católichs romans, ademés dels convents del mont Calvari y del Sepulcre tenen altre monastir nomenat *Sant Salvador* y altre de *Sant Joan.*

Los mussulmans veneran en Jerusalem las reliquias ó sepulcres de diferents sants; lo qual forma un ram d' especulació pera gran número d' individuos, tant per la administració dels fondos ó fundacions pías anexas á cada sepulcre, com per la colecta d' almoynas que acompanyan indispensablement á cada visita.

Encar qué 'ls habitants de Jerusalem son un compost de diferents nacions y cults diversos, que en l' interior se desprecian mútuament ab referencia á las opinions relligiosas, no obstant com los cristians son en major número, regna bastanta igualtat en las relacions socials, negocis y diversions. Los sectaris de Jesucrist van indistintament barrejats ab los deixebles de Mahoma, produhint dita amalgama en Jerusalem una llibertat molt més extensa que en cap altre país subjecte al islamisme. Sovint he vist á mussulmans respectables no tenir cap escrúpul de mirar una dona cara á cara, y fins pararse á enrahonar ab ella públicament, cosa que sería motiu d' escándol en qualsevol altra ciutat mahometana.

Es gobernador de Jerusalem un fill del país, que du lo nom de *Scheih lo Beled* ó de *Hhakim.* L' actual fou nombrat fa poch en lloch d' un cosí seu, á quí lográ desbancar. Quan jo hi vaig ser estava detingut.

Lo *kadí* ó jutje civil es un turch enviat de Constantinopla, y renovat anualment com tots los kadis del Imperi otomá.

Hi ha ademés gobernador de la ciutadela ó castell, *Scheih el Haram* ó gefe del temple y muftí ó gefe de la lley. Cada un té sas atribucions particulars.

A escepció d' un curt número de soldats turchs, no té Jerusalem altres defensors que 'ls habitants musulmans, qual número ascendeix á uns dos mil homes, aptes per agafar las armas, segons ja he dit.

Voltan la ciutat murallas d' altura considerable, coronadas de marlets ab torres cuadradas: tot ben construit y fet de pedra picada; pero incapás de resistir á la artillería per sa poca gruixaria.

Ditas murallas tenen sis portas, quins noms son los següents, comensant pel costat del S.

Beb en Nebi Davud, *— el Mogarba,*	al S.
— Setta Mería, *— ez Zahrí,*	al E.
— el Aamutz, *— el Hhalil,*	al N.

Per la part del O., com la ciutadela está agafada á la muralla, no té cap porta al interior.

Ja he dit que la major part del recinte de Jerusalem está voltat de cingles. En lo restant s' ha suplert aquesta especie d' atrinxerament natural ab un fosso obert al peu dels murs.

Quan per primera vegada se veu la ciutat, voltada de timbas y murallas altas de pedra picada y en bon estat, coronadas de gran número de pessas d' artillería, ab sa ciutadela d' hermosa y sólida construcció, voltada de fossos, y ben provehida de medis de defensa, y en lo interior de la ciutat una població que sembla tenir gran número de defensors; un s' inclina á mirarla com plassa casi inexpugnable. Mes si s' examina seriament sa posició, se desfá la ilusió primera, y un se convens que es lloch incapás de séria resistencia, donchs per la topografía del terreno, no hi ha medi de detenir que l' enemich s'acosti, estant per altre part dominada casi á vol d'aucell y á tir de fusell per el Djebel Tor ó Mont de las olivas.

La montanya sobre la qual está fundada Jerusalem, está privada de vejetació, y 's compon de roca basáltica en acte de transició al trapp, com totas las montanyas properas.

La situació de Jerusalem, á una altura considerable sobre la mar, fá son clima fret, per mes que estiga prop del trópich. Mentres hi vaig estar en lo mes de juliol, lo termómetro, exposat al mitj dia, may passá de 23° 5′ de Reaumur, y al dematí baixá fins á 17° 3′. Lo vent sempre bufá del O., y la atmósfera variable. M' asseguraren que al hivern nevava molt, y que las plujas solían ser abundants.

No vaig veure molts vells en Jerusalem; ab tot n' hi ha més que á la Meca.

La gent del país ha observat que 'ls anys mes abundants de neus, son també los més abundants en olivas.

Jo vaig notar que 'l vent adquireix allá una rapidés extraordinaria.

CAPITOL VIII

Tornada á Jaffa.—Travessía á Acre, y descripció d' aquesta ciutat.—Mont Carmelo.—Viatje á Nazaret.—Noticias sobre 'ls frares de Terra-Santa.

Vaig sortir de Jerusalem lo dimecres 29 de Juliol de 1807, á tres quarts de nou del matí, per la porta *Beb l' Aamutz*, pera tornar á Jaffa. Havia fet lo mateix camí al anar á Jerusalem; mes era de nit y no havia pogut darne una descripció complerta.

Després de baixar alguns serrals molt prolongats, vaig arribar á las deu al fons de la vall, hont vaig trobar una fonteta y un pont de dos archs. A curta distancia sobre la dreta vaig deixar lo poble d' Haliune, situat en una altura, y las ruinas d' un antich temple edificat á la vora del camí.

D' allí vaig pujar al cim d' altras montanyas, y poch ans de las onze, vaig passar prop de las casas de Kaskali. Després d' haver baixat un turó, vaig pujar á altre, y á mitj dia vaig arribar al poblet de Kariet l' Aancb, hont hi ha una antiga iglesia de tres naus, ben construhida, mes abandonada avuy dia y convertida en estable.

Continuant pujant, á tres quarts d' una vaig arribar al cim de las montanyas, en l' indret nomenat Saariz, hont m' havia trobat ab los dos vells, que están al aguayt continuament pera exigir la contribució imposada als cristians y juheus.

Los hi havian dit que era fill del emperador del Marroch. Deixo á la consideració del lector sa confusió al saberho, y per haverme tractat com cristiá. Aixís es que m' esperavan pera escusarse. Instruhits de mon regrés se donaren pressa á venirme á trobar, me besaren plorant las mans, peus y cap; y després de demanarme mil cops perdó á mi y als meus criats, me pregaren molt y molt que baixés de caball, y aceptés un magnífich banquet que havian disposat al costat d' una hermosa font, hont varem menjar plegats.

Vaig saber per ells que hi havia tres indrets en las avingudas de Jerusalem pera 'l cobro de dit tribut, que es, si no m' enganyo, de trenta paras pera 'l juheu del país, sis piastras pera 'l extranjer, cincuanta pera 'l cristiá del país, y duas piastras pera 'l que no ho es. Desde dalt de ditas montanyas se descubreix la mar.

Despedintme amistosament dels dos vells, vaig continuar mon camí á tres quarts de duas al través de las montanyas. Durá tan penós camí fins á las tres, en quina hora vaig sortir á un país més obert, nomenat Abugos, hont hi ha un aduar de barracas: llavors batian los grans. En aquell indret comensa á aixamplarse 'l camí y á ferse més suau la pendent. A un quart de quatre pararem alguns minuts prop d' un dels quatre pous que duhen lo nom de *Biar Aayub,* y contenen una aygua verdosa y pudenta.

Allá á las quatre passarem per lo poble de Latrun, situat en una eminencia, desde hont partirem á una planura; y havent atravessat per prop del poblet de Kobab, edificat sobre un petit turó, arribarem á Ramlé á un quart de set.

Las montanyas que acabava de recorrer son de roca, casi sense vejetació desde Jerusalem fins á la montanya de Kariet l' Aaneb, la qual está cuberta de vinya. Allí comensan los oliverars y boscos d'arbres alts fins á Abugos. Llavors cubrian la planura camps de blat ja sech, y planters de tabaco y *durra* ó blat de Guinea.

M' allotjaren á Ramlé en la mateixa mesquita que havia ocupat anteriorment. Vingué á visitarme l' agá turch, gobernador de la ciutat. També se presentá un scherif de Tafilet, anomenat Muley Mohamed, parent de Muley Soliman. Me contá que 'l scherif Muley Hazen, parent de Soliman com éll, y en quina companyía vaig fer l' any avans la travessía de Trípoli á Xipre, havia passat á Jerusalem, hont terminá sa vida; y que 'l mateix Muley Mahomed, en aquella ocasió establert á Ramlé, havia heredat donas y bens del difunt.

L' endemá, dijous 30, sortirem á tres quarts de sis del matí. Una hora més tart atravessarem Nazur, y á poch ans de las nou entrarem á Jaffa.

Es aquesta una ciutat petita, rodejada de fortificacions bastant regulars, situada en una altura, y susceptible d'una defensa en regla: te un gran baluart sobre 'l costat del S., ab diferentas torres, tot coronat de pessas d' artillería que flanquejan la línea de las murallas; mes aquestas no tenen molta gruixaria.

Hi ha numerosas tropas turcas y mogrebinas de guarnició. Lo servey militar se fa are bastant be, perque 'l gobernador es bon soldat.

Lo port no pot rebre sino 'ls barcos petits que fan lo cabotatje de la Siria. Los barcos grans fondejan á la part de fora sobre una sola áncora, y sempre disposats á sortir al primer cop de vent, perque la costa es oberta y molt perillosa.

Lo dia mateix de ma arribada me vaig embarcar, després de posta de sol, en una llanxa que 's feu á la vela á las nou de la nit, ab vents y mar variable. L' endemá, divendres 31 de Juliol, després de las tres de la tarde, darem fons en lo port de Sant Joan d' Acre. Tot seguit vaig saltar á terra.

Sant Joan d' Acre, nomenada pels turchs *Akka,* es una petita ciutat, que per son port y situació geográfica havia adquirit cert nom en la época de las creuhadas, y posteriorment s' ha distingit baix lo mando de Djezzar Bajá per sa vigorosa

resistencia contra 'ls francesos, y justificat la alta opinió que's tenia d' aquell punt militar.

Desde aquest últim siti s' han aumentat considerablement las fortificacions: antigament no hi havia en la ciutat més que 'l castell ó palau de Djezzar á poca distancia del mur per la banda de terra, y las obras exteriors; més are s' hi ha afegit un llens de murallas de molta gruixa, de construcció europea, y que abrassa las líneas trassadas anteriorment. Los baluarts novament construhits tenen molt curts los flanchs; sa projecció está del tot descuberta al foch del enemich, per ser molt obtusos los ánguls del flanch ab la cortina. Defensa los murs una pendent, un fosso, una contrapendent revestida, y un petit glácis ó esplanada, quina elevació no es proporcionada á la altura de la muralla; de hont resulta que 'ls fochs de las baterías caurán aviat, y dominarán poch lo glácis. A més d' aquest vici en las disposicions defensivas de la plassa, se troba incomplert encare 'l sistema de las novas fortificacions: no hi ha estrada cuberta, ni estacadas, ni cap obra exterior: sols la meytat del nou recinte per lo costat del E. s' ha terminat; l' altra per la part del N. se veu reduhida encare á las antigas fortificacions. La part O. y S. de la plassa 's troban protegidas per la mar.

Lo port es molt estret ab poch fons, més la rada, en las inmediacions de Caiffa, ofereix una gran cala, hont poden fondejar escuadras considerables; pero desgraciadament está exposada á tots los vents.

Compren Acre una mesquita construhida per Djezzar, y tan bonica que més bé sembla un *cassino* que un temple.

Lo pati, rodejat de porxos ó galerías, ab petitas cúpulas sostingudas per columnas, forma un jardí agradable, ab una hermosa font al mitj, alimentada per las ayguas d' una cisterna.

Devant se veu lo cos de la mesquita, de forma cuadrada, qual fatxada principal presenta un hermós porxo sostingut per columnas. L' interior també está rodejat de columnas, las quals sostenen una galería elevada que corre á lo llarch de tota la circunferencia, excepte la fatxada interior del fons, hont hi ha lo mehereb ab la tribuna del predicador. Del centre s' eleva un gran cimbori.

L' edifici está revestit de márbres y arabeschs; las columnas son dels márbres més raros y preciosos pero no hi ha res *grandiós*, res que corresponga á la majestat d' un temple, que no está consagrat á Vénus, ni á Pomona, ni á Flora. En lo jardí del pati se veuhen saltar y córrer ab tota llibertat varias daynas novellas.

La ciutat te poca aygua y per consegüent no abundan las hortas: las verduras y fruytas se portan de Jaffa y altres llochs propers.

En altre temps se bebia aygua excelent, portada allí per un conducte d' una font que 'n dista una lleuga y mitja. Quan los francesos en sa derrera espedició d' Egipte, atacaren la ciutat, tallaren l' acueducte y 'l gobern turch ja no ha pensat en adobarlo. Desde allavors se veuhen reduhits los habitants á béurer l' aygua dels pous, carregada de selenita y pesanta com lo plom.

Segons lo que vaig veure y 'm contaren de Djezzar Bajá, sembla que la naturalesa l' havia dotat d' una clara inteligencia; pero era mameluch, sens altra educació que la de las armas, y del tot entregat á sas passions, que l' arrastravan alternativament als extrems del mal y del bé, sens permétreli fixarse en lo just medi.

Lo contrari passa ab lo bajá actual, nomenat Soliman, que havia sigut mameluch de Djezzar. Me semblá home just, de molt bon cor, plé de moderació, d' agradable tracte, figura interessant y modals amables. Son primer ministre es un juheu que passa per home de gran mérit.

L' administrador de la aduana es també un juheu que s' havia fet mussulmá, y acabava de ser víctima d' un xasco singular.

Alguns dias avans de ma arrivada se vejé que totas las nits queyan pedras sobre 'l terrat de la casa del administrador, sens poderse descubrir d' hont sortían. Se posáren centinellas sobre 'l terrat y al voltant de la casa; pero las pedras seguian cayent, sens poderse descubrir d' hont venian.

Precisament estava jo allotjat al costat mateix de la casa del administrador. Vaig examinar á diferents centinellas, quins m' ensenyaren algunas de las pedras, las quals eran calissas de las comuns. No costá molt endevinar qu' era

una burla que 's feya al administrador, á quí la por tenia sempre tancat á casa seva. La nit següent me portá un dels guardas una pedra que pesaba unas tres lliuras, dihent que li havia caygut vermella de foch sobre l' espatlla. Convensut allavors que 'ls mateixos centinellas eran cómplices del prodigi, los hi vaig parlar seriament, y la pluja de pedras ja no inquietá més al nou deixeble de Mahoma.

Gosan los europeus en la ciutat d' Acre d' extrema llibertat y gran consideració, tant de part del gobern com del poble, 'l qual es una mescla de turchs y árabes.

Está situada la ciutat á la part N. d'una gran badía, mirant al S. A l'época en que hi vaig passar, la temperatura era insoportable.

Se veu á la extremitat S. de la badía lo *Mont Carmelo,* poch elevat y que 's prolonga fins á la mar en la direcció EO.

Ocupa lo cim de la montanya, en la extremitat occidental que dona á la mar, un monastir grech dedicat á sant Elías. A poca distancia, cap al E., hi ha altre convent de católichs, baix la mateixa invocació, y en mitj de la falda de la montanya, baix del monastir grech, s' hi veu una mesquita, igualment dedicada al profeta Elías, baix lo nom de *el Hoder*.

Al NE. dels convents y al peu de la montanya, sobre la vora de la mar, hi ha lo poblet nomenat Kaïffa, prop del que hi ha lo fondejader pera 'ls barcos de port.

Decidit á anar á Nazaret, lo dijous 6 d' Agost vaig fer avansar los meus criats, contant sortir duas horas més tart, acompanyat d' alguns amichs; pero axís que 'm vaig posar en camí, me vaig veure atacat de vómits violents. Me fou tant més sensible aquest contratemps en quant havia enviat la caixa dels remeys ab los bagatjes. Més portant sempre ab mí l' emétich, vaig péndren, ab lo qual me vaig aliviar de molta de bílis. Després vaig pendre un calmant, y per fí tónichs. Ab aquest régimen, vaig passar bona nit. Era lo tercer atach de bílis que havia experimentat en trenta vuyt dias: lo primer en lo Caire, y 'l segon en Jerusalem.

Vaig sortir d' Acre 'l 7 d' Agost ab alguns amichs, dirigintme al E. atravessant un pla.

Duas horas després vaig recorre un terreno montanyós, y no tardarem en trobarnos en un bosch tancat entre monta-

nyas. No obstant dit camí no es solitari. Se veuhen alguns poblets, molt bestiar y camps cultivats; pero no 's troba altra aygua que la de pou.

Trobantme encara molt débil, caminábam poch á poch, y á cada duas horas feyam parada.

Després del primer descans, lo camí se inclinava més generalment al ESE.

Poch avants d' arribar á Nazaret, passárem per prop d' una ermita situada en una altura. Fou, segons diuhen, la casa dels pares de la verge María.

Vaig arribar á Nazaret allá á las cuatre de la tarde, després de gastar deu horas en lo camí, á causa de las paradas que sovint me vaig veure obligat á fer: perqué á pas regular sols hi ha sis horas d' Acre á Nazaret.

De dret me 'n vaig anar á allotjar al convent de frares franciscans, edificat en l' indret de la casa hont María rebé la visita del ángel Gabriel.

Nazaret, en Galilea, es ciutat oberta y sens cap defensa, situada en lo pendent d' un turó que mira á llevant: sa població sembla ser de vuytcentas familias. De las noticias adquiridas sobre 'l particular, deduesch se contan uns mil mussulmans y altres tants cristians. Las casas no son vistosas, y están construhidas en la pendent de la montanya. Los habitans aprofitan aquesta circunstancia pera cavar habitacions en la montanya, de manera que totas tenen soterrani.

Lo número de católichs romans entre 'ls cristians excedeix en molt al dels demés ritos. Regna no obstant la més perfecta armonía entre 'ls indivíduos de tots los cults. Las donas mussulmanas van ab la cara destapada; las festas, jochs y diversions son comuns als dos sexes y als individuos de totas las relligions.

La carn; llegums y fruytas son de bona calitat se fabrica bon pá, sobre tot en lo convent, y 's beu aygua excelent, que vé d' una font situada á la extremitat NE. de la ciutat Te també lo convent grans y hermosas cisternas d' aygua de pluja ab un petit jardí.

Gosan los relligiosos allí de tanta llibertat com pugan tenirla en los paíssos d' Europa: portan públicament los sagraments als malalts, y son en extrem respectats per los indivíduos

dels demés cults. S' ha de dir també, que segons totas las noticias que vaig poder recullir, la conducta d' aquells homes respectables es verdaderament exemplar, y molt digna de l' alta estimació de que disfrutan.

Lo convent es un edifici gran, hermós y ben distribuhit, sólidament construhit, y bastant fort pera defensa militar en aquell país. En mitj de la iglesia, de forma graciosa y pintoresca, una espayosa y ample escala de marbre conduheix á la gruta hont s' operá lo gran misteri de la encarnació; per duas escalas estretas, que hi ha á un y altre costat, se puja al altar major, colocat sobre la roca que forma la volta de la gruta; derrera s' hi veu lo chor dels frares; de manera que la iglesia se compon de tres plans, lo de la gruta en lo fons, lo del cos principal al mitj, y 'l del chor y altar major demunt. Sobre 'l chor encare hi ha altre quart plá en forma de tribuna, y en ell s' ha colocat una orga preciosa, al que s' hi puja per una escala quina entrada está en lo chor. Tots aquestos plans descansan sobre la roca. Se veu en la gruta una pessa quadrada, magníficament adornada, en mitj de la qual hi ha un tabernácle de bonich marbre blanch, sobre quatre petitas columnas, y un altar derrera. Una escala molt estreta, oberta en la roca, conduheix á altra gruta, que 's creu haver sigut la cuyna de la casa de la Verge, á causa d' una especie de llar ó xemeneya que hi ha en un ángul. Altra escala, tan estreta com l' anterior, comunica á la part interior del convent.

Se compon la comunitat de tretze relligiosos, nou dels quals, inclús lo prelat, son espanyols.

Los mussulmans reconeixen la verginitat de María, y la miraculosa encarnaeió de Jesús, esperit de Deu, *Rouh Ullàh*, per la intervenció del ángel Gabriel. Lo lloch, santificat ab tan gran misteri, es igualment venerat dels mussulmans, los quals van allí sovint á fer sas oracions. Un dia vaig veure gran número de montanyesos mahometans en cerimonia, acompanyats de sa música, presentar un nen á la Verge, y tallarli 'ls cabells per primera vegada en aquell temple.

A mitja lleuga de distancia al SSE. de la ciutat, hi ha un lloch anomenat *l' Avench*. Es la desembocadura ó coll de las montanyas de Nazaret sobre de *la vall d' Estrelon*. Se descubreix una montanya tallada casi be á plom desde 'l

cim fins al fons de la vall. La tradició conta que aquell lloch es hont los juheus de Nazaret conduhiren á Jesucrist pera estimbarlo, mes se 'ls hi feu invisible. En dit avench, una mica més avall del cim hi ha un altar obert en la roca, ahont van los frares á dir missa de tant en tant. Una vegada al any hi va tota la comunitat, ab los habitants, pera assistir á una missa solemne. A aquest objecte s' ha practicat un viarany en mitj d' un precipici.

La vall d' Estrelon es gran y poblada de llogarets. En ella se doná la célebre batalla de Nazaret.

Noticias frescas de Jerusalem anunciavan que l' antich muftí retirat al sepulcre de David, havia reunit als beduins, y entrat en la ciutat; afegian que havia bloquejat la ciutadela, hont se refugiaren lo nou muftí y 'l gobernador, y que habia atacat al mateix temps lo convent de Sant Salvador ó de la terra santa, pera venjarse dels frares y exigírloshi contribució.

Per noticias molt exactes, puch donar las apuntacions següents sobre 'ls frares católichs romans de la terra santa. Son número en los convents respectius per aquella época era:

A Jerusalem,	40 á Sant Salvador, d' ells 25 espanyols. 11 en lo Sant Sepulcre, 8 espanyols. 10 á Sant Joan, tots espanyols.
A Ramlé ó Rama,	3, tots espanyols.
A Betlem,	10, 7 espanyols.
A Jaffa,	4, tots espanyols.
A Acre,	4, y un espanyol.
A Nazaret,	13, y 9 d' ells espanyols.
A Damasch,	9, tots espanyols.
A Alep,	9, tots italians.
A Trípoli, Ariza y Latakia,	3, italians.
A Larnaca de Xipre,	5, italians.
A Nicosia id.,	3, espanyols.
Total.. . . .	124 frares, y d' ells 79 espanyols.

Per l' estat precedent se veu que son naturals d' Espanya, casi las duas terceras parts dels frares de la terra santa.

Hi ha á Seida un convent pera frares francesos; mes durant ma estada no n' hi havia cap.

Existeixen ademés á llevant altras quatre casas relligiosas, separadas del cos de la terra santa, á saber:

La de Constantinopla de . .	4	frares espanyols.
La del Caire de	8	id. italians.
La d' Alexandría de . . .	2	id.
La de Rosetta de	1	id.
Total.	15,	dels quals 4 son espanyols.

Al prior dels frares de la terra santa se li sol donar lo tractament de *reverendíssim;* y sos títuls son los de *nunci apostólich, custodi de la terra santa* y *guardiá de la montanya de Sion y del santíssim sepulcre.* Confereix ordres sagradas, y gosa dels drets y honors episcopals, sens ser bisbe. Sempre es italiá, y 's cambia cada any. Desempenyava al serhi jo aquella dignitat un napolitá nomenat *Bonaventura de Nola.*

Després del prior ve 'l *vicari,* que ha de ser sempre francés. Hi ha á més un consell nomenat *lo discretori,* compost de cuatre membres; á saber: un francés, un espanyol, un alemany y un italiá.

Los fondos que venen d' Espanya los administra lo *procurador general,* lo qual té á sas ordres un vice-procurador; un y altre han de ser espanyols. Los fondos procedents d' altres paíssos son administrats per lo discretori.

Segons la constitució, la meytat del gasto dels convents é iglesias de la terra santa deu pagarse sobre 'ls fondos d' Espanya, y l' altra meytat sobre 'ls d' altras nacions. Més com en aquella época los demés pobles d' Europa res suministravan, los fondos d' Espanya feyan cara á tot, y havian adelantat á las altras caixas més d' *un milló de duros.* Per desgracia feya tres anys que la Espanya no enviava diners, y 'l pobre procurador general no sabia que ferse, tenint á més de sufrir las vexacions é insults dels turchs.

Los convents envian cada mes sos comptes al procurador general, certificats y firmats per tots los frares de cada comunitat. Cada cuatre mesos presenta lo procurador general los seus al discretori. Aquest sistema manté lo bon ordre y la puresa en la administració d' hisenda.

Los frares son ben tractats, alimentats y vestits; sa organisació es excelent, son gobern prudent y sabi, y sa conducta estrictament arreglada: per aquesta rahó son ben mirats per lo poble mussulmá; pero 'ls grechs y demés cristians disidents los aborreixen perqué voldrian quedar sols en possesió dels sants llochs, y així no cessan d' intrigar contra 'ls llatins.

Los frares espanyols enviats á Terra santa hi van per sis anys, los italians per tres.

Las contribucions fixas que en virtut dels tractats pagan anyalment al gobern turch, están reguladas com segueix:

Al baxá de Damasch.	7,000	duros.
Al mateix, lo convent de Damasch.	1,000	id.
Al baxá d' Acre	10,000	id.
Total. . . .	18,000	id.

Ademés d' aquestas contribucions fixas, se veuhen obligats á pagar imposicions extraordinarias, gratificacions als gobernadors, exaccions particulars, etc. Sols lo muftí de Jerusalem los hi ha exigit en lo trascurs de vuyt anys *cuaranta mil duros.*

Cada un dels convents de la Terra santa deu suministrar individuos pera 'l servey del monestir del Sant Sepulcre. Al efecte los relligiosos se rellevan cada sis mesos, que es lo temps que deu passar cada un en la casa del Sant Sepulcre. Alguns d' ells permaneixen molts anys per devoció: lo prelat de Nazaret hi ha passat sis anys.

Confesso que aquella morada, ab tot y sa trista foscor y falta d' ayre, seria soportable, si no fos per lo vehinatje dels frares mussulmans, que desde sas finestras dominan l' interior del temple y del convent, y acostumats á treure dels frares cristians gratificacions y presents, y aspirant sense parar á aumentar las exaccions, no planyen medi pera lograrho.

Sempre que s' ha de pujar al terrat pera fer alguna reparació, se 'ls ha de demanar permís. Fins los xicots tiran pedras als relligiosos. Per fi los insultan de totas maneras, pera obligarlos á comprar sa tranquilitat. Pera inquietarlos fins en lo clos de son convent, están plens de canals los claustres é iglesia y en temps de pluja s' inunda l' edifici mitj arruinat, mantenint una humitat perillosa en los llochs ahont no circula l' ayre.

La tela de que 's vesteixen los frares ve la major part d' Espanya é Italia. Las sandalias se fabrican en lo país; son cuyro, portat també d' Espanya. Per fi 's pot dir en general que 'ls cristians llatins, que 'n altre temps trastornaren lo mon pera apoderarse dels sants llochs, los han abandonat, en termes, que sense la Espanya no quedaria un sol establiment de sa relligió en la Terra Santa. La Fransa ajuda també á sa conservació per la protecció de son embaixador á Constantinopla; mes axó no impideix que 'ls gobernadors turchs tingan sempre la espasa al coll dels frares de Jerusalem, pera tréurelshi diners; de manera que passan la vida en un estat de torment contínuo, y son verdaders mártirs de son zel. Lo nunci custodi, cap de la terra santa, te la prerogativa de conferir la orde del Sant Sepulcre.

Ja que l' establiment dels relligiosos católichs romans en la Terra Santa produheix grans ventatjas als habitants d' aquells paissos, no temo recomanarlos als goberns d' Europa. La diferencia de cults deu desapareixer devant los ulls del filosoph, desitjós del be de la humanitat; tal es lo sentiment que ha dirigit y sempre dirigeix ma ploma; y seria fácil millorar la sort d' aquellas desgraciadas víctimas del zel religiós, sens fer grans sacrificis.

CAPITOL IX

Viatje á Damasch.—Mont Tabor.—Mar de Galilea.—Riu Jordá.—País volcanisat.—Descripció de Damasch.—Construccions singulars.—Població.—Gran mesquita.—Basars ó mercats.—Fábricas.

Havent millorat l' estat de ma salut durant ma permanencia á Nazaret, vaig sortir pera Damasch, montat á caball, ab tota ma comitiva, lo dimecres 19 d'Agost, dirigintme al N.

A un quart de tres passarem per un llogaret hont me vaig despedir d' alguns amichs que m' havian acompanyat fins allí; y, després de diferents rodeigs entre las montanyas, arribarem á Canaá, lloch célebre per la miraculosa conversió del aygua en vi. Aquesta ciutat, situada en la costa OSO. d' una montanya, contindrá sobre cinchcentas familias. Las casas son mal construhidas, habenthi una font d' aygua riquíssima.

D' allí, girant al NE., baixarem á una vall d' ahont s' eleva al mont Tabor, que deixarem á la dreta. Dita montanya, célebre per lo miracle de la transfiguració de Crist, es bastant alta, y son cim sembla estendres horizontalment quan se mira del indret ahont ja 'm trobava. Crech que 'n lo mateix lloch se doná la célebre batalla del mont Tabor.

Sortint de la vall atravessarem diferents serrals y deixant á la dreta lo llogaret de Lubi y descubrirem la extremitat N. del *Bahar Tabarie* ó mar de Galilea.

Baixarem de las alturas per lo E., y passarem per prop d' una bonica font; y, atravessant per l' Hhettin, poblet rodejat de jardins y situat en la encinglada vora de la montanya per la part que mira al NNE., armarem las tendas en mitj d' algunas eras hont los habitants solen batre sos grans. De Nazaret á dit poble hi ha quatre horas de camí.

Vaig trobar en ma tenda un gros escorpit.

Dia 20.—A un quart de sis del matí nos posarem en marxa en la direcció del E., arribant al extrem d' una costa rápida. Tinguerem de passar per un congost, cubert de malesa en qual fons hi passa un riuhet, que deguerem atravessar deu ó dotse vegadas. A la dreta, y en lo cim de la montanya que está tallada á plom com la de Gibraltar, hi havia antigament un castell fort en ventatjosa situació. Aquest castell avuy ja no existeix.

Al sortir del congost nos trobarem casi á la vora de la mar de Galilea, qual extensió es de sis ó set lleugas de longitut de N. á S., y duas d' ample. Aquella hermosa extensió d' aygua, rodejada d' altas montanyas; l' atmósfera carregada de núvols, deixant passar no més un que altre raig de sol; la célebre ciutat de Tiberiades, en árabe *Tabarie,* en la vora occidental de la mar, famosa per sas ayguas termals en extrem cálidas y sulfurosas; en fi lo mont Tabor, que domina las montanyas properas, oferian á mos ulls una perspectiva interessant, animada per los numerosos remats que peixian per tot arreu.

La costa septentrional de dita mar está del tot coberta de basalts, lavas y altres productes volcánichs. Si 'ls altres punts de la vora se componen de las mateixas materias, podria aventurarse á dir que la mar de Galilea fou en temps cráter d' un volcá.

En mitj de la costa del N. hi ha un *khan* ó casa gran ja arruinada, que servia de posada als viatjers; sos restos acreditan que fou construhida ab lavas negras porosas com las que cubreixen dita vora. Los voltants ofereixen diferents sembrats d' arrós.

Tot just comensarem á pujar cap al NNE., vejerem apareixer alguns beduhins á caball; cosa de mitja hora estigueren voltejantnos, ja de lluny, ja de prop, com si 'ns volguessen atacar. Vaig manar prevenir las armas y posarnos en estat de defensa. Llavors se determinaren á fugir, encar que ma comitiva 's componia únicament d' un criat, un esclau y quatre fuselllers.

A un quart de deu del matí vaig manar fer parada en altre khan, nomenat *en nebi Jussuf* ó del profeta Josef, ahont me vaig trobar ab un destacament de soldats mogrebins d' Acre,

y vaig veure una bonica cisterna plena d' excelent aygua de pluja.

A cuaranta passas de distancia al O. de dit khan se veuhen las ruinas d' una antiga cisterna, hont es tradició ficaren los fills de Jacob á son germá Josef, abans de vendrel als mercaders que devian conduhirlo á Egipte.

Nos tornarem á posar en camí á las deu per una penosa costa plena de rocas, en la direcció del NNE. Arribats al cim descubrirem un nou horisont, lo llach de *Hule* al NNE. y 'l llit fondo del *Jordá*.

Lo terreno, mes descubert al altre costat de la pujada, va baixant suaument al través de camps conresats. A la una arribarem al pont de Jacob, *Cantara Yacub,* sobre 'l *W'ad Yurdan* ó riu Jordá.

Dit pont, ben conservat encara á pesar de sa antiguetat, está fabricat de pedras sobre tres archs apuntats, ab una antiga fortalesa en son extrem occidental, ocupada llavors per un destacament de guardias del bajá d' Acre, quai gobern arriba fins allí. A unas xeixanta passas del cap oriental del pont, hi ha un khan guardat per un destacament de tropas del bajá de Damasch. Las guarnicions, que son turcas totas duas, no per aixó están més ben avingudas que si perteneixessin á duas nacions ó á dos soberans distints; tal es l' estat d' independencia dels dos bajás, y l' anarquía que regna en l' imperi otomá.

Lo riu Jordá te sa direcció al S., y en aquell indret será sa amplada d' uns xeixanta quatre peus; no sembla molt fondo, y sa corrent es rápida y estrepitosa; l' aygua bona, pero calenta, y las duas voras, cubertas de jonchs y plantas d' estany, están apretadas entre montanyas. Com los mussulmans professem un respecte particular á aquest riu, vaig banyarmhi y vaig beure de sa aygua á desdir. Al capvespre 's reuní ab nosaltres altra caravana pera continuar la marxa.

Al desplegar ma tenda pera acampar en la vora esquerra del Jordá, se trobá en mon llit un altre escorpit tan bonich com lo del dia avans.

La noticia d' haver sortit lo bajá de Damasch ab tropas en direcció á Jerusalem, determiná á nostra caravana á pararnos, per por de trovarlo; puig de segur nos hauria embargat los camells pera bagatjes.

Dia 21.—A dos quarts de cinch del matí tots los que duyam caballs resolguerem adelantarnos, deixant nostres camells ab lo gros de la caravana. Partírem, donchs, en número de trenta, caminant al E., per una costa penosa, dalt de la que 's troba un ras, bastant elevat, y cubert d' alsinas y altres arbres plantats sá y enllá; mes aixís que s' avansa per aquell ras, lo bosch se fa més espés. A dos quarts de nou, deixant á la esquerra una alta montanya, y fent una petita volta cap á la dreta, nos vejerem en una gran planuria erma, y á un quart de deu pararem á esmorsar en un khan mitj arruinat, nomenat *Kinitri*, ahont hi ha aygua excelent.

Prosseguirem la marxa á dos quarts d' onze per la mateixa planuria, en la qual, ab tot y las seguritats que 'ns havian donat respecte á la tranquilitat del país, duas vegadas nos alarmá la aparició dels beduhins.

A la una entrá la caravana en altre bosquet. Al sortirne un camí escarpat y perillós nos porta fins á un llogaret nomenat Sassa, situat en un cim; ahont arribarem á dos quarts de cinch pera pernoctar en un khan.

Los *camps flegeos* y tot lo que puga donar idea de la destrucció volcánica, no son més que una imatje ben débil del horrorós país que atravessarem aquell dia. Desde 'l pont de Jacob fins á Sassa lo terrer no 's compon sino de lavas, basalts, y altras produccions volcánicas; tot es negre, porós ó corcat, y á un li sembla que viatja per una regió infernal.

Ademés de dits productes que componen lo país, ja en massas despresas, ja en grans capas, la superficie del terrer está del tot cubert de pedras volcánicas, desde la gruixa de tres ó quatre polsadas fins á un peu de diámetro, totas igualment negras, porosas ó corcadas, com si acabessin de sortir del cráter: mes en especial en las inmediacions de Sassa es hont se troban esquerdas y ronyonaments volcánichs tan espantosos que un s' horroritza, sobre tot quan la imaginació 's trasporta á la época en que ditas materias foren llansadas ab estrépit del cor de la terra. Los vuyts y esquerdas que 's troban arreu, contenen aygua negra com la terra, y casi sempre pudenta.

Resulta, donchs, ab evidencia haver sigut en altre temps tot lo país poblat de volcans; perque al atravessar la planuria se reconeixen encare alguns petits cráters.

Per un contrast singular, dita planura está limitada al N. per una montanya, qual cim, elevat fins á la línea de las neus perpétuas, ofereix la imatge d' un hivern etern, sobre las oberturas superiors dels antichs volcans. Veritat es que á la época en que 'ns trobavam se veya molt poca neu.

Dia 22.—Sortirem á las cinch del matí, caminant cap al NE., al través d' una planura calissa d' inclinació casi insensible, y per un camí agradable á lo llarch d' un riuhet.

Al cap de duas horas y mitja vaig desdejunarme en un khan nomenat khan Scheih. Desde allí comensa ja á reconeixers los voltants d' una gran capital, per lo gran número de vilas y pobles que 's veuhen per tot arreu. A dos quarts de nou, havent atravessat alguns serrals que tancan l' horisó, descubrirem una inmensa planura al E., ab montanyas al N. Una en particular me cridá la atenció, aislada de las demés, de forma piramidal gegantina. A son peu, entre infinitat de jardins, s' elevan los minarets de las mesquitas de Damasch. La planura está plena de poblets rodejats d' arbres y vergers.

Després de reposar alguns instants en lo llogaret de Daria, situat en los jardins de Damasch, hont entrarem á tres quarts d' onze, arribarem á dos quarts d' una á las primeras casas de la ciutat, anomenada per los árabes *Scham*.

Quan un viatjer s' acosta á Damasch, creu tenir devant un vast campament de tendas cónicas, elevadas deu ó dotze peus sobre 'l plano del terreno; pero al acostarshi més reconeix no ser aquellas tendas sino una infinitat de cúpulas, que serveixen de sostre á las pessas de las casas en los arrabals exteriors de la ciutat. Son blancas del tot y de la mateixa forma y tamany que 'ls colomars d' Egipte, ja descrits en lo tomo segon.

¿Quín será l' objecte de tan extranya construcció? Examinantho atentament, se veu que la cosa es més que útil, es indispensable. Las casas son de terra ó de mahons, compostos de mala argila pastada ab palla y cuyta al sol. Com l' hivern es plujós en aquell país, si las casas tinguessen los terrats plans ó fossen cuberts de teulas de la mateixa especie que 'ls mahons, seria necessari reedificar cada any las habitacions, mentres que ab la forma que 'ls hi donan de conos elevats,

cayent l' aygua sobre superficies casi perpendiculars, no pot perjudicar. Ditas cúpulas, aixís com lo restant del edifici, están revestidas d' una capa de marga blanca rojenca ben pulida, lo qual los hi dona bonica apariencia.

En l' interior de la ciutat, las casas construhidas ab materials més sólits solen tenir dos pisos y 'ls terrats plans com las ciutats d' Africa; hi ha també pocas finestras, portas molt petitas, y fatxadas sense adorno; lo qual, unit al silenci que regna en los carrers, dona á la ciutat un aspecte trist y monótono.

Los carrers están ben empedrats, ab aceras altas á un y altre costat, regularment amples; perǫ sense alinear.

Es opinió comú en lo país que Damasch conté quatrecentas mil ánimas. Aquest cálcul es exagerat sens dubte; no obstant estich persuadit que la població de la ciutat, inclosos los arrabals y jardins, pujará á doscents mil habitants, entre 'ls quals s' hi contan uns vint mil cristians católichs, cinch mil cismátichs, y un miler de familias juevas, succehint al revés que en casi totas las ciutats de llevant, que solen contenir més gran número de cismátichs que de católichs.

La mesquita principal es magnífica per sa extensió. A sa entrada 's veu un surtidor que s' eleva á més de vint peus. Al voltant d' aquest hi ha un café, sempre ple de gent vagorosa.

En l' interior de la mesquita hi ha un gran pati rodejat de galerías y archs, que descansan sobre columnas y pilans cuadrats. Al mitj s' hi veu altra font ab un menjador á cada costat.

Se passa de dit pati al cos principal de la mesquita, que conté tres inmensas naus en la direcció EO., compostas d' archs lleugerament apuntats, apoyats sobre grans columnas, y pilans. Se contan en cada rengla cuaranta quatre columnas, que no son exactament iguals. Las naus tenen prop de quatre cents peus de longitut.

En mitj de la nau del centre, que es la més ample, hi ha quatre grandíssims pilans que sostenen una gran cúpula de pedra. Lo restant de la mesquita está cubert ab armaduras.

Ditas naus son transversals; es á dir, que 'l llarch d' ellas está en lo sentit perpendicular á la línea que mira al fons de la mesquita.

A la meytat de la nau del fons hi ha un espay cuadrat y rodejat de gelosías, las quals s' obran sols á la hora de la oració. En aquella especie de presbiteri hi ha lo *mehereb, lo monbar,* duas petitas tribunas baixas, ab gran corans pera 'ls lectors, y dessobre 'l chor pera 'ls cantors. Dit siti es particularment afecte als individuos del rito hhaneffi, que es lo dels turchs. Adornan lo trespol boniquíssimas catifas, y 'l restant del paviment se troba part descubert y part cubert de catifas usadas. En la nau del fons, sobre la dreta, hi ha colocat lo mehereb pera l' iman del rito schaffi.

A la dreta de la nau del centre hi ha una caseta de fusta ab gelosías, motlluras y ornaments daurats, y pinturas arabescas; conté 'l sepulcre del profeta *Joan,* fill de *Zacarias.*

Per tota la extensió de la mesquita hi ha moltas caixas de ferro y fusta en figura de gabias penjadas del sostre, y destinadas á sostenir las llantias en las nits d' iluminació.

Las altras mesquitas no valen la pena de descríurers.

Damasch, axís com las demés ciutats mussulmanas, no te plassas públicas.

La costúm de deixar grans espays vuyts en mitj de las ciutats es del tot desconeguda dels mussulmans: la necessitat molt més urgent de lliurarse dels raigs d' un sol sempre abrusador los inspirá la idea de no donar molta amplada als carrers, á fi de poderlos cubrir més fácilment ab fullaraca. No obstant n' hi ha á Damasch alguns de bastant amples, principalment en lo barri hont está situat lo seraya ó palau del bajá. Aquest edifici está del tot amagat entre las casas que 'l voltan, y sols ne deixan veure una gran porta.

Devant de la casa del bajá 's veu lo *Kaala* ó castell, lo qual podrá tenir á ratlla al poble, pero es inútil contra un enemich extranjer, perque está situat en lo centre de la ciutat, y no te sino un recinte de murallas poca cosa més altas que las casas que 'l voltan per tot arreu.

La venda de queviures y mercaderías se verifica en las tendas d' un y altre costat dels carrers. Anomenan dits mercats *basar ó zok,* y están molt ben provehits; alguns magatzems ofereixen surtits considerables d' objectes de comers. ¿Quan diferents son de la pobresa y esquifiment de las botigas del Caire, Fez y altras ciutats, hont sembla que 'l negociant exposa á disgust los objectes que vol vendre?

Las botigas de Damasch están, per dirho axís, plenas de géneros, sobre tot los magatzems de sedas, que son en gran número, y tancan dipósits inmensos: allí 's veuhen las hermosas telas de la India y Persia, encar que la major part se fabrican en la ciutat. Son tan abundants dits articles, que hi ha diferents carrers quals magatzems están plens de gom á gom.

Hi ha á Damasch més de quatre mil fabricants de seda y cotó; mes no n' hi ha de lli, planta que no 's cultiva en lo país.

Generalment los basars están cuberts d' armaduras de fusta ab lluernas en la part superior. N' acabavan de construhir un de molt bonich devant del seraya. Allí hi vaig véurehi lo taller d' un rellotjer árabe, que estaba arreglant un rellotje.

Després dels magatzems de sederías y cotó, crech que las tendas dels basters son las més numerosas y ocupan lo segon lloch, puig ne vaig veure moltas, y segons me semblá travallaban molt be. Aquestos dos rams de comers están molt extesos á Damasch, perque la Turquía, Egipte, Africa y Arabia consumeixen los de seda, y en quant als objectes de cuyro, los árabes que habitan los espayosos deserts circunvehins fins á Bagdad y Medina, no tenen altre mercat de predilecció que lo d' aquesta ciutat.

També los armers forman un ram considerable de la industria del país, per més que no existeixi ja la célebre manufactura dels sabres damasquins. Lo tremp dels que are 's fabrican no es superior al dels demés sabres de Turquía: se fabrican axís mateix gabinets ordinaris. Los sabres de l' antiga fabrica passan de má en má, y 's miran com una cosa preciosa; de consegüent lo preu es exorbitant, y depen del tot del capritxo. Després d' aquestos sabres antichs, los més estimats son los de la fábrica de Khorassan á Persia.

Los saboners, ferrers, sabaters, etc., ocupan també gran número de carrers, mes sols hi ha una fábrica hont se travalla vidre vert, molt gruller. Pero lo que dona sobre tot á coneixer la inmensa activitat del comers, es la munió de fusters ocupats tot l' any en fer caixas pera embalar los productes de la terra y de la industria. Vegis los que 's poden construhir en cada taller en l' espay d' un any, componentse únicament de posts sense ribotejar clavadas, haventhi com hi

ha tot un barri de fusters en la ciutat. Ab això n' hi ha prou pera donar una idea de la gran cantitat de caixas fetas en dit temps, y per consegüent de la massa de produccions de la naturalesa y art, exportadas d' aquell rich país, sense contar los objectes que no van encaixats.

La gentada que omple 'ls basars forma contrast singular ab la soletat dels altres carrers de la ciutat, hont no 's veuhen tendas ni tallers. En tots los basars hi ha forns hont se couhen continuament panets, cocas y diferentas cosas de pastissería. Las barberías son prop dels basars, y están adornadas de pinturas arabescas, de miralls, inscripcions dauradas, etc., pera atraurer la gent. Tambe hi ha cafés plens de gent á tota hora del dia. Blanchs, negres, mulatos, de tota casta, nació y relligió, excepte 'ls europeos gosan de perfecta igualtat y entera llibertat; y se 'ls veu en los cafés, uns fumant en son *nerguilé* ó pipa persiana, altres jugant als escachs y demés jochs.

Los basars tenen també banys de magnífica apariencia; lo primer saló es espayós y ab llum que entra per grans finestras que donan al carrer; remata en una bonica cúpula de fusta, adornada d' arabeschs. Al voltant del saló hi ha una galería elevada, y en ella disposats diferents coixins, sobre 'ls quals van á assentarse las personas que surten del bany, gravement envolcalladas en grans toballolas lo que forma un espectácle divertit. Sol haverhi al mitj del saló una font de marbre, y á certa altura algunas cordas pera posar las toballolas á secar.

En diferentas tendas se venen licors fets ab sucre, pansas, préssechs y altras fruytas.

La hora en que hi ha més gent en los basars, es desde 'l matí fins á la una ó duas de la tarde; puig desde aquell punt los comerciants tancan sas tendas y 's retiran; mes los tallers solen quedar oberts; y 'ls obrers travallan tot lo dia. S' hi veuhen també molts noys y joves aprenents.

Los mercats de comestibles igualan y fins excedeixen en abundancia als basars destinats á la venda dels altres géneros. Los que 's venen son de superior calitat, y no crech que hi haja en lo mon un país ahont los queviures sian millors: las carns son sustanciosas y delicadas, las llegums y verduras

molt tendras; las fruytas sucosas, dolsas y molt grossas; la cassa abundant y de tota mena; la mel y lacticinis deliciosos; lo pá més blanch y millor que en Europa. En una paraula, pot assegurarse que es lo millor lloch del mon pera la vida animal. Los árabes portan allí 'l carbó vejetal; la llenya 's treu dels jardins y plantacions y es abundant y barata. No la duhen dels boscos, perque son molt lluny.

CAPITOL X

Ayguas de Damasch.— Llach Hhotaibe.— Cristians.— Comers.— Produccions.— Clima.— Rassas de caballs.—Trajos.—Mesquitas.—Salud.—Escolas.—Festas públicas.—Gobern.— Fortificacions.—Beduhins d' Anaze.—Salakhie.

Abunda tant l' aygua á Damasch, que en totas las casas hi ha fonts. Las que 's veuhen als carrers sols serveixen pera regar. Ditas ayguas forman munió de canals, qual ramificació es cosa curiosa, y del modo següent, segons m' ho han explicat.

Las ayguas de Damasch son suministradas per dos rius, los quals després de reunirse, se divideixen en set brassos. Per medi d' aquestos se fa la distribució en tots los barris de la ciutat.

Un dels dos rius te son orígen á vuyt horas de distancia cap al occident, en un siti desert nomenat *Barrada,* nom modern sustituhit á l' antiga denominació d' *Arfana.* La font es abundant, mes l' aygua de mala calitat, é impossible de beures, sino 's barrejés ab l' aygua d' altre riu nomenat *Fichée,* antigament *Farcana,* que naix prop d' un poblet del mateix nom, á cinch horas de distancia al N. de Damasch: son manantial no es tan abundant com lo de Barrada, mes sa aygua es excelent, y potser la millor de tota la Siria. Lo con-

dent dels dos rius es á mitja lleuga del naixement de Fichée.

Los dos reunits prenen lo nom de Barrada, y corren fins prop de *Maksan,* població bastant gran, á duas horas de Damasch, y allí 's divideixen en set brassos. Vaig visitar dit lloch, que es pintoresch, y un dels punts més romántichs y bonichs. La divisió del aygua 's fa en un coll de montanyas talladas casi á plom. Lo tercer bras, nomenat *Banías,* va al fons de la vall per lo llit natural del riu; los altres sis corren esgrahonats á diferentas alturas á un y altre costat del Banias.

Lo primer bras nomenat *Djazzie,* lo més elevat y més cap al N., va al hermós poblet de *Salakhie,* lloch de delicias á mitja hora de Damasch, de quina ciutat se considera com arrabal, y hont totas las personas ricas tenen casas de recreo.

Lo segon bras, que te per nom *Tora,* lo més considerable de tots, banya l' espay entre Salakhie y Damasch.

Lo *Banias* ó tercer bras suministra l' aygua al barri més bonich de la ciutat, es á dir, l' *arrabal nou,* hont jo estava allotjat.

Lo quart bras conserva 'l nom de Barrada, y banya per lo N. las murallas de Damasch. En sas ayguas rentan los tintorers la seda y cotó, y 's diu que 'ls fan més propis pera rebrer la impresió del tint.

Lo quint bras, nomenat *Canavat,* proveheix d' aygua á la part principal de la ciutat, per medi de milers de conductes, que la distribuheixen per los diferents barris á las fonts públicas, mesquitas, banys, khans ó hostals, y á las casas particulars. Es lo bras que du més aygua desprès del Tora.

Lo sisé bras, anomenat *Akrabani,* dona aygua á la part meridional de la ciutat y á part del gran arrabal de *Meidan.*

Lo seté bras, quin nom es *Darari,* te mitja lleuga de llarch; es lo més meridional, y proveheix d' aygua á lo que resta del gran arrabal mencionat.

Ditas ayguas son claras y crestallinas, y si s' enterboleixen es sols per poca estona en las grans borrascas.

Desprès de regar los camps vehins, cada bras torna per diferents punts á reunirse al Barrada, y 's pert ab ell en un llach, distant de la ciutat set horas.

Lo nom d' aquest llach es *Hhotaibe* ó *Behirat el Merdj,*

y te de set á vuyt lleugas de circunferencia: no te desaygüe visible; lo qual deu fer presumir que existeix un conducte subterrani de desguás, puig ni s' aumenta en la estació de las plujas, ni disminuheix en temps de seca; conserva 'l mateix nivell al fondres las neus, que es en Mars ó Abril, en quina época van considerablement engroixits los rius tributaris. Sa aygua es potable com la dels rius que entran en éll. En sos voltants hi han moltas dainas y senglars, y també aucells acuátichs.

Encar que l' aygua de tots los brassos del Barrada es potable y bastant bona, las personas acomodadas beuhen la d' una font particular que prové de las filtracions del Tora, que es clara per demés, lleujera y delicada; de la mateixa solia ja beure tot y tenint com tenia una bonica font de marbre en mitj de la meva sala, duas en lo jardí, tres en la cambra destinada al servey y parament de taula, y altras en l' interior de la casa.

Lo riu Barrada banya al S. las parets del meu allotjament y forma en aquell indret una massa d' aygua de cincuanta set peus d' ample, per un molí de nou molas que hi ha; mes sa fondaria no passa d' un peu.

Hi ha á Damasch més de cinchcentas casas magníficas, las quals podrian dirse palaus; mes com tota sa magnificencia está en l' interior, y sas fatxadas en res se distingeixen de las altras casas, tampoch contribuheixen poch ni molt á embellir la ciutat.

Las diferentas comunions cristianas tenen allí temples particulars. Hi ha una iglesia grega, altra de maronita, altra siríaca, altra armenia, y tres convents de frares franciscans, un d' espanyol de la regla de St. Francesch, y 'ls altres dos de caputxins italians. Tots aquestos portan lo títol de missioners. Los grechs reunits ó católichs no tenen temples particulars, pero celebran los oficis en las iglesias dels tres convents.

Los sacerdots grechs católichs viuhen d' un modo molt singular. Van á las casas dels habitants, que 'ls hi donan sopar y dormir. Al matí diuhen missa en las casas hont han passat la nit; mes tart s' hi desdejunan y 's retiran després de rebrer una moneda de valor de duas piastras y mitja. Aixís es com los cuydan y mantenen las ánimas devotas, anant de

casa en casa. Los frares espanyols viuhen dotze anys á Damasch: ne gastan tres ó quatre en apendre l' árabe, perque confessan y predican en dit idioma. En la época de ma estada allí eran bastant ben tractats, per més que á vegadas tenian de sufrir molt.

Lo patriarca grech d' Antioquía resideix á Damasch; percibeix retribucions fixas sobre 'ls baptismes, matrimonis y funerals dels cristians de tots los ritos, los quals están obligats á casarse devant del ministre delegat al efecte per aquell.

S' hi contan vuyt sinagogas de juheus, y m' asseguraren que llavors los tractavan be. No obstant me semblá que 'l fanatisme del poble de Damasch excedeix al dels d' Egipte; puig un europeu no pot sens perill presentarse vestit ab lo vestit del seu país, y 's veu obligat á adoptar lo de llevant. Un cristiá ó juheu no pot anar á caball per la ciutat; ni tant sols se 'ls permet anar dalt d' un ase.

Lo número de mesquitas y capellas es realment inconcebible; mes en ellas no s' hi veu res de notable, excepte en la mesquita *Zekie,* que está al NO. de la ciutat, y conté igualment un hospici pera 'ls pobres. En son centre s' hi veu un gran cimbori que 'n te altras de menos grans al voltant y va acompanyat de minarets alts, prims y punxaguts com agullas. Dita mesquita dona sempre alberch á gran número de malalts ó esguerrats, als que 's dona estada y menjar á despesas del establiment.

Damasch compta ab doscents comerciants sólidament establerts. Los que passan per los més richs s' anomenan *Schati* y *Mehemed Sua:* se fa pujar á quatre mil bossas ó cinch millons de franchs lo capital que te cada un d' ells en circulació.

Lo comers se sol fer per caravanas: las més considerables son: primer, la de la Meca, la més important de totas, y quin viatje 's feya una vegada cada any quan ho permetian las circunstancias. Ja se sab que are s' ha suspés á causa de la invasió dels wehhabis. Segon, las caravanas de Bagdad, que fan lo viatje tres ó quatre vegadas al any, ab més de dos mil cinch cents homes armats cada una. Sa travessía dura trenta dias; mes un correu montat en un dromedari la fa en menos de dotze. Tercer, las caravanas d'Alep; aquestas surten per lo

comú duas ó tres vegadas cada mes, y emplean dotze dias en lo viatje, mentres que 'l correu ho fa en tres. Se contan á més altras petitas caravanas que cada dia entran y surten pera Berut, Trípoli de Siria, Acre y altres punts.

Ab tot y la gran abundancia de queviures sempre están á preus molt alts. Prové axó de la acumulació de numerari, produhida per la gran activitat del comers que regna en la ciutat. Heus aquí lo preu dels comestibles en 1807.

L' artal de carn.	72 paras.
La oka de pa superior. . .	12
— d' inferior.	8
L' artal d' oli.	100
Una gallina.	50
Un pollastre.	25
L' artal de mantega, de 4 á 5 piastras.	

Los pesos y mesuras son los mateixos que en tota Turquía. L' artal conté 600 dragmas, la oka 400, y la unsa 50.

Las monedas son també iguals á las de Turquía. Lo duro d' Espanya ó 'l thaler d' Alemania val 180 paras; pero la moneda de Constantinopla te allí guany, puig la piastra turca val 45 paras, y las demés especies segueixen en proporció. Lo cequí de Venecia val 410 paras.

S' hi troban bous grossíssims, mes no 'ls fan servir per los travalls d' agricultura, puig travallan ab búfalos.

Las principals cullitas del país son blat, ordi, cánem, rahims, lo *meschmesch,* una mena de pressechs que fan assecar, festuchs y demés fruytas. La poca seda que s' obté es de bona calitat; la que falta pera 'l consum de las fábricas se treu dels paissos vehins, com axís mateix tot lo cotó, puig á Damasch no se 'n conresa. La cullita de mel es abundant; mes los naturals no saben travallar la cera, y sols ne fan candelas grogas bastant dolentas. Lo sucre ve d' Egipte y d' Europa, y l' arrós tot del Egipte.

Es tan constant la fertilitat del terreno, que no 's recordan los habitants d' haver conegut un any de mala cullita.

Los pagesos y gent de poble viuhen generalment ab comoditat, ab tot y estar delmats per los impostos del gobern,

y exposats á mil vexacions; puig los obligan á allotjar, mantenir la tropa, etc. Si á pesar de tantas cargas, son richs los pagesos, ¡quant no ho foran baix un gobern just y liberal!

Lo clima de Damasch es dols en general. No es gens fret en hivern, y per més que al istiu fan grans calors, las suavisa la frescor de las ayguas, l' ombra dels arbres, la disposició de las casas, etc. Alguns anys neva en la ciutat; pero en las montanyas neva sempre. Los vents solen bufar del E. ó del O., sense período fixo, y rara vegada d' altres punts. Desde Abril fins á Novembre plou molt poch, en los demés mesos las plujas son regulars, mes moderadas, y sempre ab vent del O. Lo desgel se verifica en las montanyas comunment en Abril, y á voltas á fi de Mars. Ja he dit que 'ls cims més alts se troban sempre cuberts de neu, lo qual proporciona á Damasch la ventatja de tenir gel á preu moderats, sens necessitat de las neveras artificials. Los comerciants tenen també begudas compostas y refrescadas ab neu; mes ignoran l' art de fer gelats.

Lo termómetro solia marcar 17° 3′ á 20° de Reaumur, en lo período diari de la calor més baixa á la més alta.

M' havian assegurat que 's criavan allí infinitat de moscas, xinxas, pussas y mosquits; mes ab prou feynas ho vaig notar; y sols sembla hi ha una especie de tábach, qual picadura es molt dolorosa.

De serps y escorpits casi no se 'n veuhen y 'ls que hi ha son poch verinosos. Las mulas son molt bonas, y 'ls ases excelents com en Egipte.

Vaig adquirir las següents noticias sobre 'ls caballs, dels quals se 'n contan sis castas diferentas.

La primera, nomenada *djelfé,* te son orígen de l' Arabia felís ó del Yemen. Los cavalls d' aquesta casta son escassíssims á Damasch, pero se 'n troban sovint entre 'ls árabes de prop d' *Anaze.* Lo cavall djelfé es admirable pera la carrera, es lo verdader caball de batalla; agilíssim y plé de foch sembla incansable, y sufreix per llarch temps la set y la fam; y al mateix temps es dócil com un anyell, may s'enfada, ni mossega, ni tira cossas. Mes se l'ha de tenir sempre en exercici, debéntseli donar poch menjar. Sa talla y gropa son molt elevadas; lo coll esbelt, las orellas una mica llargas. No es lo més hermós

de sa casta; pero es incontestablement lo millor. Un caball perfecte de dita rassa, com ho son casi tots á la edat de dos á tres anys, sol costar més duas mil piastras turcas.

La segona, nomenada *seclaui,* ve de la part oriental del desert. Tot lo que he dit de la rassa djelfé, pot atribuhirse igualment á aquesta, que sols se diferencia de l' altra pel lloch de sa naixensa. Tant s' assemblan que 'ls grans prácțichs ab prou feynas las poden distingir. Son preu es també elevat, y no obstant son preferits los djelfé.

Los caballs de la tercera rassa, nomenada *oœl mefki,* son bonichs del tot: veritat es que no igualan als de las duas primeras en velocitat; mes los excedeixen en sas formas, las quals presentan las hermosas proporcions del caball andalús, al que s' assemblan molt. Son verdaders caballs de parada, y abundan molt á Damasch. Provenen dels deserts vehins, y venen á costar de mil á mil cinchcentas piastras.

La quarta rassa, coneguda baix lo nom de *oœl sabi,* es ab relació á l' anterior, lo que la rassa *seclaui* á la *djelfé,* es á dir, que las duas son casi iguals en boniquesa, y 's necessita ser hábil veterinari pera conéixerlas. De consegüent lo preu dels caballs de dita rassa es sempre de mil á mil duascentas piastras, quan no tenen defecte y están en la edat de tres ó quatre anys.

La quinta rassa, distingida ab lo nom de *oœl treidi,* es molt comuna: ve dels voltants de la ciutat, y dona bons y hermosos caballs; pero cal ensajarlos y coneixels be, perque n' hi ha bastants carregats de vicis. No tenen las excelents cualitats que distingeixen las rassas precedents; mes los que 's donan per bons y son de tres ó quatre anys, se solen vendre á sis centas á vuyt centas piastras.

La sisena rassa ve dels voltants de Bassora, s' anomena *oœl nagdi* y passa per excelent, puig iguala, sino excedeix, á las rassas *djelfé* y *seclaui.* Se veuhen á Damasch pochs caballs oœl nagdi, y 'ls aficionats diuhen que son incomparables; aixís es que son valor es arbitrari, y sempre passa de duas mil piastras.

Hi ha pochs caballs árabes de color negre; la major part son tordillos ó de color castany fosch.

Lo vestit dels damasquins es una barreja del árabe y turch;

se sol usar lo capot árabe de faixas ó ratllas amples; lo *kauk* ó alt fes turch lo portan sols aquestos y rara vegada 'ls árabes. Aquestos cubreixen son cap ab una gorra vermella molt alta y ample casi igual, que 'ls hi penja per derrera més de mitj peu, de manera que cubreix tota la part posterior del coll; rodeja son cap un xal de musselina ó seda ratllada per dessota lo que penja de la gorra, lo que 'ls hi dona una figura extranya y sense gracia.

Usan també una especie de camisa ó túnica de ratllas estretas blancas y negras, molt semblants als *djilabias* del Marroch, ab la sola diferencia d' estar aquellas plenas per derrera de brodats de diferents colors.

Las donas se cubreixen de cap á peus ab grans vels de cotó blanch; duhen unas amplíssimas calsas, que algunas fan sortir per sota del vel. Las del bras alt son honradas y modestas; conservan ab gracia y delicadesa la dignitat propia de son estat; mes las del poble son molt lliures y fins disolutas. Totas duhen un mocador de seda trasparent, generalment groch ab flors pintadas, que 'ls hi cubreix del tot la cara; lo qual, junt ab los inmensos vels blanchs, las hi dona la apariencia d' espectres ambulants; pero moltas se tiran lo mocador sobre 'l cap, quedant sols pera cubrir lo rostre 'l vel, lo qual aixecan ó deixan caure á voluntat. Aquesta llibertat me proporcioná 'l medi d' assegurarme que las donas de Damasch son bonicas per lo general, y que n' hi ha de realment hermosas: la major part tenen la pell blanca, fina y 'ls seus colors son sans.

La sanch es molt més pura que no ho fou temps enrera. No 's veuhen á Damasch aquellas donas cloróticas que 's troban á Jerusalem y á Arabia, ni aquellas gitanas de cara torrada d' altres paissos d' Africa, ni 'ls xicots asquerosos, tontos y repugnants d' Alexandría y altres paissos mùssulmans, ni finalment los homes sechs, de color de coure ó ennegrits del Africa y Arabia. Se veuhen caras celestials entre las donas y 'ls noys.

Los homes tenen aspecte varonil, hermós color, y proporcions agradables; son generalment molt robustos y blanchs. Per fi es una gent ben diferenta de la d' Africa y Arabia, si exceptuem lo poble de Fez, ab lo que te alguna semblansa.

Entre las donas vaig veuren algunas que s' arreglaban molt be la roba de sos desairats envoltoris, y caminavan ab tota la gracia de las europeas.

A Damasch se troban pochs individuos d' un y altre sexo, ennegrits, sechs y verdaderament lletjos, á excepció dels árabes dels deserts, que hi van accidentalment á sos negocis, y quals formas y vestit son en un tot iguals als dels desgraciats habitants del Hedjaz.

Damasch es una població tant sana que las donas casi may están malaltas. Crech que la comoditat, una conducta regular, una vida tranquila y ab moderada ocupació, y per fi l' ús dels banys calents son los que produheixen tan bons resultats. La única malaltía endémica del país es la terciana doble maligna, la qual mal curada degenera en hidropessía, obstrucció ó cuartana. La duració ordinaria de la vida á Damasch es de setanta á vuytanta anys. No hi faltan tampoch centenaris

La peste ab dificultat s' hi fica; puig en l' espay de vuytanta anys sols l' han suferta quatre ó cinch vegadas, y encare molt benigna: fa deu anys que no hi ha estat. Quan ve de la banda de mar es menos desastrosa, y mata poca gent; mes quan ve d' Alep, es més mortífera, y fa moltas víctimas. Los habitants no prenen cap precaució: jo estava espalmat de véurels lliures del flagell, quan acabava de fer estragos á Alep. Cada dia 's despatxavan y rebian caravanas, passatjers y efectes, sens cap mida sanitaria, y Damasch havia escapat de aquell flagell destructor. Això prevé de que la comunicació de la peste no depen únicament del contacte, sino d' una reunió de disposicions personals y locals.

Vaig veure en la ciutat dos metjes franchs ó europeus, sis del país, y una infinitat d' aventurers empírichs d' un y altre sexe com en los demés paissos mussulmans.

Com aquell país está poblat de gent laboriosa y negociants actius, los dropos no hi poden fer fortuna; aixís es que 's veuhen pochs magos ó endevinayres, y si per casualitat n' arriba algun no triga en desenganyarse de que 'l terreno no es per ell.

Hi ha á Damasch unas vint escolas principals, y altras d' inferiors pera 'ls noys.

Pera 'ls estudis superiors hi ha destinadas cinch escolas; pero dits estudis se reduheixen allí, com en lo restant de la Turquía, á la ciencia de la relligió, la qual es á un temps curs de llegislació ó de jurisprudencia.

Hi ha també llissons diarias y explicacions públicas sobre las mateixas ciencias en la gran mesquita y en altras. Al efecte se destinan vint doctors de la lley, respectables per sas cualitats y sabiduría, y en aquest número se 'n contarán dos ó tres realment sabis en son ram.

Lo poble baix disfruta d' honesta mitjanía; se veuhen pochs pobres, y casi cap mendicant. Si 's veuhen pochs cegos, en cambi, y com per una especie de compensació, abundan bastant los santons, y altres que 's fan passar per bojos ó beneyts á fi d' atraures la veneració pública.

En los casaments, circumcisions y enterros, lo poble gasta poch aparato; los richs no 'n fan gota. Los cristians solen celebrar sas bodas ab més aparato que 'ls mussulmans.

Durant las nits del Ramadan s' iluminan las mesquitas y 'ls carrers; lo poble va y ve, pero tranquil y sens moure fressa. A excepció d' aquesta solemnitat, crech que no tenen los habitants de Damasch cap festa pública d' importancia.

Ab tot y 'ls avensos de la civilisació en aquella ciutat, y de que la subsistencia de la major part dels habitants depen de la fábricació y comers de la seda, de que vesteixen casi tots, no falta ab tot un partit numerós que desitja la arribada dels wehhabis. Y no es que ignorin que dits sectaris prohibeixen l' ús de la seda, tabaco, etc., lo qual tenen per pecat, y segons sos principis relligiosos oposan obstácles insuperables á las manufacturas y comers.

Lo gobern de la ciutat de Damasch y d' una vasta extensió de país al S. fins á *Halil* ó Hebron més enllá de Jerusalem, y al N. fins als voltants d' Alep, está á mans d' un baixá del Gran-Senyor. Aquest personatje gosa en la Cort de la més alta consideració, y es mirat com un dels primers dignataris del imperi otomá, tant per la extensió de son gobern, com per lo noble cárrech de conduhir tots los anys la gran caravana á la Meca, baix lo titol de *Emir el Hadj*, ó prímpcep de de la pelegrinació.

Se calcula en cinch millons de franchs las rendas fixas del

baixalat; mes las extorsions, regalos, y exaccions aumentan la suma extraordinariament. Lo sultá acabava de confiar á dit baixá lo gobern de *Tarabulus* ó Tripolí de Siria, que no es de menor importancia.

Lo baixá vindrá á tenir en tota la extensió de sa provincia de cinch á sis mil soldats turchs, mogrebins y altres baix sas ordes; mes en aquella época, en que estaba de tornada pera cobrar los tributs de la part del S y calmar las saragatas de Jerusalem, duya, segons me digueren, un exércit de deu mil homes.

En sas ausencias goberna la ciutat lo *Mutselimm,* empleat de primer orde.

Los demés empleats son lo *mollah,* gefe del tribunal civil; lo *kadi,* jutje eclessiástich; lo *mufti,* primer intérprete de la lley; l' *agá dels genissars,* lo *capicul agá* ó gobernador de la ciutadela, y 'l *kiahia bey* ó llochtinent del baixá.

Damasch está rodejada de murallas, ab torres y alguns fossos; pero ditas obras están mitj arruinadas, y no podrian sostenir un atach en regla; per lo demés los arrabals exteriors tocan al peu de la muralla per tots costats.

La verdadera defensa de la ciutat consisteix en sos jardins, que forman una selva d' arbres y un laberinto de bardissas, parets y fossos de més de set lleugas de circunferencia; lo qual no seria petit obstacle pera un enemich mussulmá que volgués atacarla.

Entre las tribus de beduhins que habitan los deserts dels vols de Damasch, la més important es la d' *Anaze,* qual prímpcep ó gran xech se nomena *Fadde.* Ocupa dita tribu lo desert á la part oriental de la ciutat, y s' exten fins prop de Bagdad. Asseguran que tots aquells árabes han admés la reforma d' Abdulwehhab.

Vaig anar també á veurer lo poble de *Salakhie,* lloch d' esbarjo dels habitants de Damasch. Es població bastant gran, ab dos grans mercats públichs, é infinitat de casas y jardins per tota la rodalia. Sa situació es al peu de las montanyas al N. de Damasch, y realment pot dirse que es un lloch de delicias.

CAPITOL XI

Viatje á Alep.—Descripció dels khans.—Caravana.—Tadmor ó Palmira.—Ciutat de Homs.—Riu Orontes.—Ciutat de Hama.—Llibertat de costums.—Encontre nocturn.—Arribada a Alep.—Advertencia sobre aquesta ciutat.

Volent aprofitar la proporció d' una caravana que sortía pera Alep, vaig sortir de Damasch, lo dissapte 29 d' Agost á las quatre de la tarde. Després de caminar tota una hora entre jardins, vaig seguir una planura cap al NE., hont se troban alguns pobles, y allá á tres quarts de vuyt vaig arribar á un khan, per nom *Khossèir,* hont me vaig reunir á la caravana pera continuar mon viatje.

Diumenge 30.—A un quart de quatre del matí me vaig dirigir cap al ENE., per la gran planura de Damasch. Duas horas després vaig entrar en un congost que deyan era perillós, y termina en las ruinas d' un antich edifici y en una cisterna hont s' hi troba aygua.

Deixant enrera las montanyas, vaig recorre en la direcció NNE. altra planura, hont hi ha 'l poble de *Cotaifa,* al qual vaig arribar á un quart de nou del matí. Te dita població alguns jardins y una mesquita, que encar que petita es molt bonica. Me vaig detenir á Cotaifa, allotjat en la mesquita, fins á las deu de la nit, en que vaig empendrer de nou lo camí cap al N.

Dia 31.—Després de pujar diferentas costas en distintas direccions, vaig arribar poch ans de mitja nit al *khan Aarons,* que 's va arruinant A una lleuga de dit khan hi ha 'l poblet de Malula.

Desde allí, prosseguint la marxa al NNE., á través d' un país plá, vaig entrar á un quart de vuyt del matí á *Nèbka*, poble ben situat, que contindrá un miler de familias, y ahont se troban jardins y excelent aygua.

Tot lo país de la banda d' ensá de Khan Khosseir es del tot calis, sembrat de pedras rodonas calcáreas, y casi desprovist de vejetació, si s' exceptuan algunas gramineas.

Los naturals feren corre la nova de que 'ls árabes d'Anaze havian surtit contra 'ls wehhabis, que 'ls havian pres algunas donas, noyas y noys, y 'ls havian dut á aquell país pera vendrels per esclaus, tractantlos com á infidels, indignes de ser mussulmans. Per altra part m' havian dit á Damasch que 'ls anazis eran amichs dels wehhabis; lo qual me fa pensar que la guerra 's feya ab altra tribu ó cantó dels anazis, nació considerable, ó que tal vegada seria una nova guerra nascuda entre 'ls dos pobles.

1 de Setembre.—A dos quarts de cinch del matí caminavam ja cap al NNE., per un bon camí pla, y á las set arribá la caravana á Kara, poble ben situat en una altura, ab sos jardins; avuy al dia sols s' hi contan trescentas familias; pero antigament era més poblat. Segons diuhen, lo mal gobern es la causa de sa despoblació actual: la meytat de las casas cauhen.

Lo terreno que acabavam de recorrer es del tot desert com lo del dia avans.

Las caravanas sempre fan parada en los khans que 's troban en los voltants de las ciutats y pobles. Jo vaig allotjarme la vigilia á casa d' un pagés cristiá, y aquell dia en la d' un altre mussulmá. Hi ha en aquells habitants un carácter de candor y bondat que m' agradá per demés; se nota en las casas gran netedat, viuhen en comoditat, van ben vestits, y no 'ls hi falta cap moble ni utensili necessari al servey doméstich. Vaig notar en particular gran número de matalassets y coixins á la turca. Sembla que consisteix en aixó son principal luxo.

Com he parlat tantas vegadas dels *khans*, me sembla natural donar uua descripció dels monuments d' aquesta mena que vaig veure á Turquía.

Lo *khan* es un edifici cuadrangular, á voltas ab torretas en los ánguls, y coronat d' aspitlleras á tall de fortalesa. Son dits edificis més ó menos grans; sa dimensió mitja vindrá á ser de cent trenta peus de costat: l' interior consta ordinariament d' un ó dos patis rodejats d' estables; alguns tenen una mesquita ó tant sols una capella pera fer oració, y n' hi ha que contetenen habitacions. Crech que 's construheixen d' orde del gobern.

Dits establiments están sempre oberts. Las caravanas y passatjers hi entran y surten lliurement y sens obstacle, sense demanar permís al entrar ni al despedirse. Cadascú passa allí tot lo temps que vol, y no ha de pagar á ningú la més petita retribució.

Tan bona institució en un imperi com lo turch es efecte del principi de sa moral relligiosa, la qual estableix, com una de las obligacions indispensables de tot mussulmá, la *hospitalitat* ab lo passatjer, sia la que sia sa nació ó relligió. En consecuencia de dit principi, hi ha khans en tots los llochs poblats ó deserts hont han de fer parada 'ls viatjers. Los que vaig veure son ben construhits de pedra, y alguns fins ab tot lo luxo de l' arquitectura; pero com ja son vells, molts se van arruinant, y crech no s' adobarán, lo que fortifica ma opinió de que es ja del tot passada la época de la gloria mussulmana.

Constava la caravana d' unas trescentas bestias de carga, entre mulas, caballs, camells y ases; no obstant la major part eran mulas, y casi tots aquells animals venian d' Alep. Las mulas sense ser molt altas, son valentas, de sanch, y molt aixeridas. Los ases son d' una especie interessant; tenen las camas llarguíssimas, y 'l cos tan groixut com las mulas; son vius y valents com ellas, y costaria molt distingirlos, sino fos per las orellas, que son grossas, y las duhen sempre dretas. Las mulas y ases solen ser negres, y quan caminan proban de passarse al devant.

Anavan ab nosaltres crescut número de passatjers, donas y noys d' abdós sexos.

Segons las informacions que vaig pendre, Tarabulus ó Trípoli está casi exactament al O. de Kara, lo que coincideix ab ma estima geodésica. A una jornada d' allí, cap al OSO.,

está situada *Baàlbek*, ciutat gran, pero arruinada. A una hora de distancia al O. corre 'l riu Caffara, fins á perdres en un llach. A vintiduas horas de camí, ó tres jornadas al E., se troba *Tàdmor* ó *Palmira*. Aquesta ciutat tan famosa es en la actualitat una meytat més petita que Kara, aixó es, que vindrá á tenir cinchcents fochs. Anant á Palmira, s' arriba lo primer dia al poble d' *Hauarinn*, y 'l segon á *Kariteinn*. Los árabes d' Anaze, distants de Kara duas jornadas cap al SE., extenen son domini y excursions fins á Palmira. Entre ells y Kara no hi ha cap tribu de beduhins. Un home montat en dromedari va á Palmira en menos d' un dia.

Dia 2.—Surtí la caravana á dos quarts de quatre del matí, á través de las montanyas, en direcció al N. y casi N. 1/4 NO. A las sis passá per entre un grupo de casas, mirat com una fortalesa, que du per nom *Kalaai el Bridj;* viu allí alguna gent ab bestiar.

A las duas horas arribá á un lloch mirat com perillós; es un coll dominat per alturas, hont hi ha diferents pilots de pedras en forma de parapets. Se creu que las han apiladas los bandolers. Tota la gent armada de la caravana pujá á las alturas que guardan lo camí, y permanesqué allí sobre las armas fins que sortirem d' aquell mal pas. Desde allí 's descubreix á llarga distancia al N., lo poble d' *Hàssia*. Al sortir del coll, y passat un khan mitj arruinat poch distant d' Hassia, entrarem en dit poble á tres quarts de deu del matí.

Tot lo país, desde Damasch, es un desert pelat, al bell mitj del que está situat Hassia, poblet miserable, pero que tanca ab tot alguns petits jardins.

Dia 3.—Poch ans de la una del matí ja caminavam cap al N. Tres horas desprès passarem per uns grupos de casas, y continuant al N. 1/4 NO., arribarem á Homs á dos quarts de nou.

Acabavam de passar per una montanya rodona, de pendent molt suau per la part del E.; y desde aquella altura, limitada al O. per la serra de las altas montanyas del Líbano, se descubreix un vast horisont. Tot lo país es desert; pero ja comensavam á veure terra roja pastosa, de calitat distinta de

la que vaig notar los dias anteriors, y cuberta de petitas plantas, llavors secas. Lo terreno 'm semblá susceptible de bon conreu.

Al sortir lo sol nos vejerem de cop envolcallats per una espessa boyra; pero passats deu minuts s' elevá tan depressa com havia baixat.

En aquell país, las donas, com los homes, solen usar una llarga pipa. Aquell dia ne vaig veure una de las que formavan part de la caravana que fumava tota séria ab una pipa de quatre peus de llargada, portant la cara del tot descuberta. Era una noya de divuyt anys, hermosa com un ángel; pero l' ús de la pipa me la feya semblar molt lletja.

Homs es ciutat bastant gran: hi viuhen de vinticinch á trenta mil mussulmans, y trescents cristians; pero cap juheu. Compren gran número de mesquitas, ab alts minarets prims á la turca; duas iglesias cristianas gregas cismáticas, y una siríaca; basars ó mercats ben provehits y molt concorreguts; cafés casi sempre plens; una *alcaisseria* ó mercat grandiós pera telas de seda; un khân gran y altres de més petits. Los carrers están ben empedrats; las casas, encar que construhidas de pedra, ofereixen un aspecte trist per son color negre, que 'ls dona lo basalt ó trapp de que están construhidas. Per fi Homs presenta tots los carácters d' una gran ciutat.

Los habitants exerceixen segons sembla un comers actiu. En lo país se cull molt gra; pero l' oli ve de la costa, y l'arrós d' Egipte. Los comestibles y aygua son bons. y 'l pa te la forma de cocas árabes. Se beu l' aygua d'una font; la dels pous no es potable. A mitja lleuga cap al O. de la ciutat corre 'l riu *W'ad el Aassi*, que es l' antich y célebre *Orontes*. Sas ayguas alimentan gran número de canals, que serveixen pera regar los jardins de la ciutat.

Lo gobernador, lo kadí y demés empleats del gobern son tots árabes del país, ab exclusió dels turchs. La ciutat depen del baixá de Damasch, qui nombra 'l scheih lo beled ó gobernador entre 'ls naturals de la ciutat ó territori, ab arreglo á la constitució del lloch.

Rodejan las murallas innumerables cementirs, que acreditan la numerosa població de la ciutat. Cap al S., y sobre una montanya d' aspecte igual á la de las ruinas d' Alexan-

dría, s' hi veu una gran y antiquíssima fortalesa ab diferentas torras, situada en molt bon punt; pero casi arruinada en la actualitat.

La posició de la ciutat es també bona; está una mica elevada, ben ventilada, y per lo tant es sanitosa. D' aquí ve que fa més de quinze anys que la peste no hi ha entrat; y mentres lo flagell delmava en altre temps á Alep, no feu cap mal á la gent d' Homs, ab tot y son comers actiu ab Alep, y sa falta de precaució pera evitar lo contagi. Al veure tals cosas, gayre be un se troba tentat á disculpar una mica lo fatalisme dels turchs y árabes, causa de son gran descuyt en aquest particular.

Existeix á Homs una porta, alguns trossos de muralla y duas torras, restos de l' antiga morada dels grechs.

Tarabulus está á tres jornadas d' Homs per lo costat del OSO.: la primera jornada 's va á Hadidi, y la segona á Scheih-Aaïaschi.

Pera anar á Palmira, se dirigeix primer á Hassia, y desde allí 's continua per lo camí que ja havem dit.

D' Homs á Latakia, hi ha quatre jornadas.

Dia 4.—A dos quarts de tres del matí, comensá á caminar la caravana dirigintse cap al N., deixant á la dreta la petita població de *Deàa el Teille* á las cinch, y duas horas més tart entrá á Rastan.

Lo país que acabavam de passar es tan elevat com lo de la vigilia; sols que la plana es més gran, puig s' exten, per dirho aixís, fins á perdres de vista cap al E., y termina al O. en la cadena del Líbano, que comensa á elevarse á duas lleugas y mitja de distancia del camí. La segona serra, que es la més elevada, está cuberta de neu.

Lo terrer está en gran part incult, componentse de bona terra vejetal. Está cubert de las mateixas plantas secas que trobarem lo dia avans.

Rastan es un pobre llogaret de pagesos, situat al peu d'un horrorós single, per qual peu passa lo Wad el Aassi. Vist desde dalt lo riu sembla poch ample, y fa en aquell indret un rodeig de O. á NE. pel mitj d' una vall estreta y fonda. Lo poble está sobre la vora dreta del riu. Las casas son de trapp

negrench com las d' Homs. Las aradas son de fusta sense reya de ferro. Sens dubte hi ha hagut un temps en que aquella població disfrutá una especie de grandesa. Ho proban los mateixos trossos de columnas de marbre, grossas pedras d' ull de serp travalladas, y las ruinas que anuncian l' últim período de la descomposició. Tot sembla perteneixer á época molt antiga. ¿Serian tal vegada aquellas ruinas contemporáneas de las de Palmira? ¿Degué tal volta servir antigament de plassa de guerra la posició important d' aquell punt? Aixó es lo que no puch dir per falta de materials pera dedicarme á investigacions.

Al pondres lo sol vaig baixar á la vora del riu, hont acampava la caravana. Vaig anar á visitar un khan de bona construcció, un molí, y després un pont de vuyt ó deu archs. En lo riu hi ha resclosas ben construhidas, los quals serveixen pera 'l molí, y d' ahont l' aygua cau ab gran fressa. Dita aygua es bona, pero térbola. Calculo que l' amplada mitja del riu será de cincuanta peus. La corrent es rápida, y las voras pantanosas. Son llit es tan fondo, que las ayguas no poden servir pera las terras vehinas, las quals quedan incultas y ermas per falta de regor.

Dia 5.—Deixant lo riu á la dreta, y pujant al plano superior nos dirigirem á mitja nit cap al N., fora d' alguns petits desvíos. Baixant per una costa suau, entrarem á un quart de sis del matí en la ciutat d' Hama, situat al peu d' un turó que acabavam de passar, y atravessarem per segona vegada l' Orontes, que passa pel mitj de la ciutat.

Es Hama població gran. M' asseguraren que tenia 'l doble número d' habitants que Homs, lo qual suposaria vuytanta mil ánimas. Jo crech que 'n te cent mil. Sa situació es encantadora, sobre tot del costat de la part principal, situada á la dreta del Orontes sobre 'l plano superior del terreno: lo restant de la ciutat va baixant en anfiteatre fins á la vora del aygua, y torna á pujar igualment á l' altra banda sobre la riba esquerra, hont ocupa un vast espay y compren en son clos una montanya bastant alta. Per fi la extensió y aspecte d' Hama anuncian una ciutat de primer orde, y no pot deixar d' extranyar, que haja cridat tan poch la atenció dels geógra-

fos, quinas descripcions y mapas fins m' havian fet creurer que las duas ciutats d' Homs y Hama, no eran sino pobles una mica mes grans que 'ls altres.

Hi ha en Hama casas fetas totas de pedra; pero las més ho son sols de baix, y tenen la part alta feta de esquerda ó de mahó y morter. Son arrebossat es de marga blanca. Hi ha també diferentas casas dels arrabals exteriors coronadas de cúpulas cónicas com á Damasch.

Los carrers son en general estrets é irregulars; mes los millors, que serveixen de basars, son bastant drets y amples, y molts están del tot cuberts.

Hama compren gran número de basars, abundantment surtits de géneros y queviures als que acut la gent de per tot arreu. No hi faltan diferents cafés, bonichs y concorreguts, y moltas mesquitas ab alts minarets; pero totas las que vaig veure son petitas, y compostas solsament d' un pati estret, ab una font ó safretj al mitj, y d' un ó dos ordes d' archs descansant sobre pilans, hont hi ha lo mehereb ó nitxo del imam, com també lo monbar ó tribuna dels divendres.

Lo riu, sobre 'l qual s' han construhit dos ponts, forma 'l cuadro més interessant. Corre ficat entre casas y jardins deliciosos; l' aygua salta en falls per sobre de resclosas fetas unas més avall que las altres. L' objecte de las mencionadas resclosas es pendre l' aygua pera donar moviment á una infinitat de rodas hidráulicas, algunas de las quals tenen fins á trenta dos peus de diámetro. Serveixen aquestas pera fer pujar l' aygua del riu, y están tan ben construhidas, que en lloch de produhir lo soroll ó xisclet molest que resulta de las máquinas d' aquesta especie, fan sons graves molt agradables. L' aygua elevada per tal medi, corre á diferents punts per acueductes sostinguts per archs. Un en particular que 'n vaig examinar me semblá molt bo. Sens dubte que aquellas obras son resto d' épocas antigas, pero es lloable sa conservació á despit del geni destructor que regna en lo país.

Los acueductes distribuheixen l' aygua á diferentas mesquitas y altres punts de la ciutat, y regan los numerosos jardins, situats en los arrabals á la esquerra del Orontes.

Casi tots los habitants d' Hama son árabes; n'hi ha pochs de turchs Vaig veure cristians y juheus; pero ignoro si son

molts. Tampoch faltan árabes del desert ab lo seu trajo del Hedjaz.

Los queviures son bons; las llegums y fruytas abundants; mes la carn no es de tan bona calitat; lo pa te la figura de cocas árabes. L' aygua del riu, única del país, térbola y blanquinosa, es, no obstant, bona.

Se nota en los habitants la mateixa inclinació á las relacions comercials que entre 'ls d' Homs y Damasch. Per tot arreu se veuhen fábricas, y sos productes se troban en gran cantitat en la alcaissería, que serveix de basar pera los teixits de seda.

Hama conté alguns edificis ab grans finestras, construhits á la europea.

Al arribar á la ciutat, vaig creurem entrar en un vast hospital: los homes, donas y noys, durant los mesos de calor, dormen casi tots en los carrers, sobre 'ls terrats y á las portas de las casas. Com era encare dejorn, la major part dormian encare ab tota seguretat: altres ja desperts me veyan passar sense donar la menor senyal d' inquietut; altres se vestian tranquilament, y las donas s' arreglavan ab la mateixa llibertat que si 's trobessin en una cambra tancada. Aquell dia vaig tenir ocasió de veurer entre ellas caras celestials. Al reflexionar sobre tal costúm ¿se podrá dir que las d' aquell poble son en extrem depravadas ó del tot ignocents?... No m' atreveixo á decidirme, per lo poch temps que vaig permaneixer a Hama. En la casa hont jo vivia hi havia diferentas donas, lletjas es cert, que entravan y sortian lliurement, y fins se presentavan sense vel en ma habitació pera servirme com las criadas d' Europa. Una d' ellas, la principal, portava una gran anella d' or de tres polsadas de diámetro, atravessada per lo cartílago dret del nas. Lo vestit de ditas donas consisteix en una gran camisa de cotó, blava ó blanca, y sobre ella un caftan obert sense einturó, y poch ample. Usan també anells, tumbagas, brassalets, manillas, arrecadas y oripells en los cabells per devant y per derrera. Per fi duhen tantas joyas, que las elegants fan al caminar tant soroll com las mulas del mitjdia d' Europa, que van sempre carregadas de campanas y cascabells.

La ciutat, depen del baixalat de Damasch, y está gobernada per un árabe del país, nombrat per lo baixá.

Allí vaig veure una escola de nova especie En una mesquita hi havia dos doctors vellets assentats un devant de l' altre, cadascú ab un paper en la má; un altre vell, posat entre 'ls dos, feya de moderador. Los dos antagonistas s' atacavan mútuament ab arguments escolástichs sobre la lley, y quan s' enfadavan massa, lo tercer los imposava silenci. Servia aquesta discussió de llissó á un numerós círcul d' oyents.

Com las ayguas del riu no poden pujar fins la part alta del país, lo erm d' aquest desert forma contrast singular ab la bellesa y verdor de las terras baixas, que 's poden regar.

Dia 6.—A dos quarts de tres del matí 'ns dirigirem cap al NNO., atravessant diferents turons. Al sortir lo sol deixarem á la dreta una mesquita, y girant al NNE., passarem á las vuyt prop dels derrers restos d' una antiga ciutat, que la tradició anomena *Letminn*. Entre un pilot de ruinas vaig veure un hermós fragment de cornisa d' ull de serp roig, diferents trossos de columnas, y 'ls restos d' un gran acueducte. Per fi allá á las vuyt entrarem á *Khan Scheikhun*, poblet situat en la vessant d' un puig, ab un gran khan al peu del mateix.

Lo país que recorreguerem aquell dia es una continuació del desert ja mencionat. La població s' assembla á un grupo de columnas, á causa de las cúpulas cónicas, que cubreixen las casas. Se beu aygua d' un pou que es molt bona.

Dia 7.—Sortirem á las cuatre del matí, dirigintnos al N. per un país compost de serrals, desde hont se descobreixen al lluny las altas montanyas del O., de las quals m' anava allunyant cada vegada més.

Passarem per prop d' algunas ruinas antigas que 's trobavan ja en l' últim grau de descomposició. Vaig veure també alguns pous d' aygua excelent, á quin fons s' hi baixa per una bonica escala de pedra. Encar que 'l país es desert, se compon de bona terra vejetal roja, y de rocas calissas.

A dos quarts de deu arribarem á *Marra*, població composta segons crech de duas mil familias. Al entrar vaig veure diferents sepulcres de pedra, formant cada un una especie de catafalch elevat y rodejat de cinch ó sis gradas

Marra es la derrera ciutat de la gobernació de Damasch, que s' exten encare tres lleugas més cap al N.; de manera que pot considerarse dit baixalat com un regne desde 'l desert d' Egipte fins á las portas d' Alep.

Me vaig allotjar en una capella, hont colocaren mon llit al costat del sepulcre d' un santó allí venerat.

Dia 8.—Nos posarem en camí á dos quarts de quatre de la tarde cap al N. y NNE.

Pera anar de Marra á Alep hi ha dos camins; lo principal y més frecuentat l' ocupavan llavors las tropas d' un antich baxá d' Alep; y com mos árabes temian toparse ab ell, prenguerem l' altre camí que está á la dreta, totalment desert.

Al pondres lo sol passarem per uns grupos de casas hont hi ha un khan y un pou, del qual traguerem aygua.

A dos quarts de nou de la nit lo camí girá al NE. y al ENE. A las nou atravessarem un gran aduar, compost de tendas, barracas y algunas casas.

Dia 9 de Setembre.—La nit era fosca; la terra mullada per la rosada era també negra, de manera que res se podia distinguir á deu passas. Caminava jo al devant de la caravana, portant devant la mula que duya 'ls meus papers, y qual guardia á ningú confiava durant la nit. Caminavam en aquest orde, quan allí á dos quarts de tres del matí descubrirem á unas vint passas devant de nosaltres una colla d' homes á cavall. Ja no era temps de tornar enrera ni de parar. Tot seguit vaig cridar: *Fora d' aquí*. Los beduhins responen ab igual crit; y nosaltres continuem lo camí ab lo sabre desenveynat. Ja estava en mitj dels enemichs la mula carregada ab mos papers; diferents homes armats de la caravana vingueren al costat meu, y un d' ells, trobantse encare á deu ó dotze passas, enjega son fusell á la ventura: la bala me passá xiulant per la orella dreta. Tot lo dit fou obra d' un instant. Vejent los beduhins que no 'ns espantavam, tingueren per convenient retirarse. Haventnos saludat continuaren son camí respectant nostras forsas, puig ells no passavan de vint genets solsament armats de llansas.

Seguint la ruta cap al ENE., á dos quarts de cinch del

matí ferem parada á la vora d' un canal, prop d' algunas masías hont batian.

Continuarem lo camí á las deu del matí cap al ENE., á través de turons de roca calissa, hont se veuhen algunas oliveras. A las tres de la tarde entrarem en Alep.

Dita ciutat, anomenada per los árabes *Hhaleb,* ha sigut objecte de tantas descripcions, que casi tot lo que se 'n pot dir no seria més que pura repetició: frecuentada continuament per gran número d' europeus y extranjers de totas nacions atrets per son gran comers, es casi tan coneguda com una ciutat d' Europa. Solsament diré que conté molt bonichs edificis y gran número de marbres de tota mena; que la gran mesquita, sense ser magnífica, es hermosa; que 'ls carrers están ben empedrats, los basars cuberts de volta ab lluhernas, no tant richs ni tant ben provehits com los de Damasch. Feu una calor insoportable durant los vint primers dias de Setembre, fins á la vigilia del equinocci é hi hagué en la mateixa época una forta tempestat sobre las montanyas del O., después de lo qual l' atmósfera quedá temperada. Se veu entre 'ls cristians y juheus la extranya combinació del barret de gresol ab lo llarch trajo oriental.

Tot lo temps de ma residencia en Alep vaig estar malalt, y casi en la impossibilitat d' entregarme á la més lleugera ocupació.

CAPITOL XII

Viatge á Constantinopla.—Antioquia.—Tarso.—Mont Tauro.—Arch Triumfal.—Hordas de pastors turcomans.—Modo de viatjar á Turquia.—Ciutat de Konia.—Assiom Karaissar.—Kutaïeh.—Serra del mont Olimpo.—Scutari.—Entrada á Constantinopla.

Vaig sortir d' Alep lo dissapte 26 de Setembre á las cinch del matí, acompanyat solsament d' un esclau, un *tatar*, alguns traginers y cinch fusellers d' escolta.

Caminant cap al O. ab una lleugera inclinació al N., pujarem per un país desert, tot de roca calissa. A dos quarts de nou nos trobavam prop d' un llogaret, hont nos deixaren los soldats de la escolta pera tornarsen á casa, perque á certa distancia d' Alep ja no hi ha por de ser robat per los beduhins ó lladres que rondan per los voltants de la ciutat.

Hi ha en aquell indret, al costat del camí, una excavació perpendicular de forma casi elíptica, de més de cent peus de diámetro mitj, y cuaranta de fondaria. A la meytat de l' altura 's veu una galería que dona la volta, y las oberturas de diferentas covas. Creuhen los mussulmans que alló es lo que queda d' una ciutat ensorrada. Los cristians d' Alep asseguran que antigament havia sigut un anfiteatre pera 'ls combats de bestias feras, lo que sembla bastant probable. També podria haver servit aquell monument de presons ó catacumbas; y tal vegada també haja sigut una inmensa cisterna Jo no m' atreveixo á decidirme sobre cap d' aquestos parers.

Desde allí lo camí va girant més cap al SO., á través de las rocas que vaig tenir de anar pujant y baixant fins á tres quarts d' onze, hora en que 'm vaig detenir á esmorzar en un poblet anomenat Tadil.

Seguint lo camí á dos quarts de dotze vaig passar allá á la una per altre poblet nomenat Tereb; y d' allí, després de descansar duas horas, vaig entrar en una gran y hermosa planura plena de poblets. A dos quarts de quatre, acostantme á la direcció del SO. y passant per un poble arruinat, vaig atravessar la gran població d' Hazeni á posta de sol, anant á dormir á las sis en un lloch anomenat *Mortahua*.

Dita planura, qual terreno es hermosa terra vejetal, está molt poblada; mes per desgracia no té cap riu ni font, y 'ls habitants no tenen altra aygua que la dels pous y cisternas.

Tots aquells pobles ofereixen molts vestigis y restos de monuments antichs, y presumo que datan de la mateixa época las cirternas que existeixen. A cada pas se troban fragments de cornisas y altres ornaments d' arquitectura, barrejats ab pedrotas, que serveixen are per las feixas, així com los fragments de columnas pera cubrir los pous. D' aquest modo la má del temps, sempre més poderosa que 'ls inútils esforsos del home, restituheix á la naturalesa lo que l' art li havia arrebassat.

Dia 27.—Caminant cap al O. á dos quarts de sis del matí, sortirem poch después de dita planura pera entrar en una vall ben conresada, ab turons plens d' oliverars.

Allá á las set deguerem atravessar un coll de mal pas; y después, baixant y pujant costas, desembocarem á las nou en una gran vall, ahont está situat lo poble d' *Armana*. Una hora después ferem parada prop d' una font situada al costat d' un jardí. L' aygua n' es excelent. Aquellas montanyas de roca pelada tenen lo mateix aspecte que las de Jerusalem.

Mentre 'ns desdejunavam, se presentaren sis noyas á la part interior de la tanca del jardí. Se podian tenir per lo mes selecte del país, ¡tan hermosas eran! La blancor de sos rostres enlluhernava y los embellian encare més uns ulls encisers Una bardissa espinosa que las separaba de nosaltres, las feya semblar més atrevidas; així es que 's cubrian y descubrian la cara á voluntat. No anavan pintadas com las donas d' Africa, y sols se 'ls veya tenyit lo voltant dels ulls. Las hi vaig enviar una caixeta de dolsos, y ellas me tiraren un ramellet (heus aquí un hermós principi de novela): pero no 'm fou

possible descubrir enterament son vestit que era lo que més desitjava. A las onze 'ns separarem quedant molt amichs, y continuarem lo viatje.

Al principi pujarem per una costa molt dreta, rodejada d' avenchs. A mitj dia arrivarem al cim, desde ahont se descubreix lo *llach Caramort,* á la distancia de tres lleugas cap al NNO. Arrivarem á la una al peu de la montanya en mitj d' unas oliveras. Vaig fer preparar las armas, perqué 'ls turcomans y las tropas de *Kuchuk Ali,* baixá rebelde, que 's trovava prop de Scandroun ó Alexandreta, feyan incursions en lo país y estenian sos robos fins allí. Allá á las tres nos trovávam en la vora dreta del *Vad lo Aassi* ó Orentes prop del qual se veu un poblet nomenat *Hamzi.*

Passarem lo riu, quina amplada no passa de cent peus, en un barca sens calafatejar, y que feya aygua per tot arreu. La dirigía un home ab un llarch rem, mentres altre no paraba de tréurer l' aygua de la barca ab una gran pala; més no bastant tots sos esfersos pera treure la gran cantitat que n' entraba en aquella pobre barqueta, se veyan obligats los dos barquers, després de cada travesía, á varar la barca á terra y girarla, á fí de treuren l' aygua que hi quedava. ¿A quina época remontarán los coneixements náutichs d' aquella pobre gent? Havent reconvingut per lo fatal estat de sa llanxa al modern Caront, qual blanca y venerable barba desdeya molt de la del barquer del Aqueront, me respongué que n' esperava una altra de nova d' Antioquía. Li vaig dir que calia tenir provisió de quitrá y estopa pera conservarla en bon estat, puig si no en pochs mesos valdria tant poch la nova com la vella. Semblá admirarse de tal consell, com d' una cosa may sentida. Després d' un instant de silenci me respongué: que s' *aprofitaria de ma advertencia, puig li semblara excelent.*

Vaig fer acampar en la vora esquerra del riu. L' aygua corra tan mansa en aquell indret, que es impossible reconeixer la direcció de la corrent, si no s' hi tira una cosa que suri. Sa major profunditat es de cuatre peus y mitj; las voras son argilencas, cubertas del llot del riu, talladas casi á plom, y de setze peus d' alsada. Hi abundan los peixos.

Dia 28.—Nos dirigírem cap al N. á un quart de cinch del

matí, seguint la falda de diferentas montanyas. A las set passárem un pont d' un sol arch, sota del que passa un riuhet. Al baixar á l' altra vora me presentaren un peix de més d' un peu de llargada que acabava de saltar á la sorra, y encare vivia.

Girant camí cap al ONO., atravessárem allá dos quarts de vuyt altre pont elevat sobre un torrent com l' anterior: un y altre llensan sas ayguas al Orontes. A las vuyt arrivarem prop d' una hermosa font d' aygua viva, ahont pararem pera esmorzar.

A unas cuatre millas al N. de dita font hi ha 'l *Bahar Caramort* ó llach d' Antioquía, format de diferents rius, y quinas ayguas van á parar al Orontes.

Desprès d' un repós de tres quarts d' hora, voltarem una montanya elevada, desprès n' atravessarem altres de petitas, seguint las ribas del Orontes, que en aquestos diversos punts té la mateixa corrent insensible é igual amplada. Girant desprès casi al S., entrarem allá á dos quarts de dotze per la porta de l' antiga Antioquía, y desprès de caminar mitja hora més per entre hortas en lo vast recinte de sas antigas murallas, arrivarem á la ciutat nova, qual gobernador, turch de de nació, m' allotjá en sa casa.

Desprès de posta de sol se serví lo sopar. Acabat aquest, s' aixecá 'l gobernador primer que ningú, y alsant casualment la mirada al cel descubrí un cometa. Nos ho digué y 'l mirarem los demés. Tots se posaren á tremolar tement cadascú per sa vida; mes aviat vaig lograr calmar la seva por.

Dit gobernador se deya lo *Hadj Bekir Agá,* personatje molt apreciable, pero m' omplí tant d' obsequis y mostras d' afecte, que no tenia un moment meu, puig sempre me 'l veya al costat.

Al arribar vaig enviar á Suaidie, que es lo port més proper, pera que 'm tinguessen un barco amanit pera durme á Tarso. La causa de fer per mar aquesta travessía era 'l perill que hi havia d' empendrer lo viatje per aquella terra, plena llavors de bandolers de Kuchuk Ali.

Antioquía, nomenada per los turchs *Antakia,* te quinze mil mussulmans, tres mil cristians de tots ritos y cent cincuanta juheus. Llavors se trobava á Damasch lo patriarca grech d' Antioquía, y 'l patriarca católich á las montanyas.

La moderna Antioquía no ocupa sino una petita part del espay sobre 'l qual estava situada l' antiga ciutat, de la que queda encare lo vast recinte de sas murallas que dona idea de sa passada grandesa. Ditas murallas comprenen un espay de més de mitja lleuga de diámetro, y tancan algunas montanyas ab fortificacions antigas que s' extenen fins al plá. Son de pedra, mitj arruinadas y flanquejadas de torres cuadriláteras á distancias desiguals L' antiga porta per hont vaig entrar es magnífica; pero amenassa inmediata ruina.

Ans de passarhi, vaig veure á ma esquerra una montanya qual part inferior, tallada á plom, presenta la forma d' una fatxada d' edifici ab una porta cuadrada en mitj molt ben tallada, y diferentas finestras obertas en la roca ab igual perfecció, lo qual sembla indicar subterranis molt interessants pera un anticuari. Las montanyas compresas en lo recinte dels murs tenen aixís mateix alguns talls perpendiculars de hont surten algunas deus d' aygua.

Los carrers d' Antioquía son estrets, mes tenen aceras ben empedradas y altas á un y altre costat. Las casas son de pedra seca y presentan un cop de vista trist y monótono; son las primeras que vaig veure cubertas de teulas desde ma sortida de la Meca. Tot indica que aquell país es molt plujós. Los habitants barrejan l' aygua ab neu pera refrescar sas begudas. Lo clima es més fret que 'l d' Alep, hont no neva. Sembla que la seda es la principal producció del país. L' aygua y queviures son bons, y l' únich pa que 's gasta son las cocas árabes. Al arribar vaig veure diferentas donas, casi totas d' una hermosura perfecta.

Lo gobernador es dependent del baixá d' Alep: sosté un tren magnífich, y segons me semblá durant lo temps de ma permanencia, manté en bon orde 'l país.

Dia 29.—A mitj dia vaig rebre avís de que 'l barco ja estava preparat. Volia marxar tot seguit, pero vaig tenir de jeure y no vaig sortir fins l' endemá.

A la nit, després de sopar, se presentá á casa del gobernador un oficial francés vestit de tatar, procedent de Constantinopla y que anava á Persia. Creyent que era jo á qui 's devia dirigir, se 'm queixá d' un tatar, perque no li dava,

tan depressa com volia, caballs pera continuar cap á Alep. Després de tranquilisarlo é indicarli qui era 'l gobernador, vaig arreglarli l' assumpto, me li vaig oferir, y sortí satisfet de la entrevista.

Dia 30 de Setembre. — Despedit del honrat gobernador, vaig marxar á las vuyt del matí, y després d' atravessar l' Orontes per un pont, vaig seguir la vora dreta á curta distancia, pujant y baixant montanyas y donant mil voltas que no 'm permetian observar exactament la direcció que duya: crech no obstant fou generalment cap al OSO.

A las deu pararem en un indret plantat de bellíssims jardins, y seguint la mateixa direcció, arribarem allá á las duas al embarcader de *Suaïdie,* sobre los marges del Orontes, á poca distancia de la mar.

Lo país que deixava enrera es hermosíssim, interpolat de montanyas y valls, y tot cubert de la més rica vejetació y bonichs bosquets. Lo camí, bastant dolent, se sembla més be á las hermosas grutas d' un jardí de recreo que á una carretera real: á cada pas l' atravessan torrents ó riuhets d'aygua clara; las valls se veuhen cubertas de jardins y planters, entre 'ls quals se distingeix particularment la morera blanca, que forma petits boscos enllassats ab ceps, magraners y altres arbres fruyters Molts remats de tota mena cubreixen las montanyas y part dels plans. Lo majestuós Orontes, engroixit per las ayguas del llach Caramort y per innumerables torrents, corre tranquil per mitj de tan bonich paisatje: tot en fi anuncia en aquells sitis encantats los voltants del lloch habitat per la hermosa *Dafne*

Se compón l' embarcader de Suaidie de cinch ó sis barracas, y una caseta hont viuhen alguns empleats de la aduana.

Me vaig embarcar en una llanxa á las set de la tarde, y una hora després ja estava en la embocadura del riu. La mar estava terriblement agitada, la barra del riu cuberta de furiosas onadas y 'l cel negre pels espessos núvols que cubrian l' horisó. Vaig experimentar forts cops en la llanxa al passar la barra y ans d' arribar á la embarcació, la qual, tement la proximitat de la terra durant lo trángul, havia fondejat lluny.

Axís que hi vaig arribar, issá vela á pesar del vent contrari.

Dia 1 d' Octubre.—Després de navegar tota la nit y dia següent ab vents diferents y sempre contraris, lo barco atravessá la boca del golf de *Scandrun*, y aná á donar fons prop de terra en la costa de Caramania á las vuyt de la nit, la qual passarem á bordo.

Dia 2.—Axís que desembarcarem al dematí, una munió d' homes ab mulas y caballs, que sempre esperan las arribadas buscant feyna del ofici, s' apoderaren de nostras personas y efectes, disputantse á cops de puny l' honor d' acompanyarnos y escoltarnos. Veritat es que son zel depenía del interés personal, que per tot arreu es lo móvil de la conducta del home.

Hi ha á poca distancia de la mar una població nomenada *Cazanlie,* notable per la singularitat de sa construcció. Consta d' un centenar de barracas, suspesas sobre quatre pals, á nou ó deu peus d' elevació: cada barraca se compón d' un senzill entreteixit de pals y canyas, y més aviat sembla un niu d' aucells que habitació d' homes civilisats. S' hi puja per medi d' una mala escala.

Mes al lluny vaig veure altre poble molt més interessant y millor construhit: que era un aduar de pastors turcomans. Las barracas son petitas, pero elegants y fixas en terra: consisteixen en tres entreteixits de quatre peus d' altura, rematant en un sostre de la mateixa especie en forma de volta cilíndrica. Lo reixat de las parets está guarnit de canyas, cánem ó ramas, y 'l sostre cubert de pells. L' altre costat, sempre obert, reb generalment ombra d' una especie de fullaraca que vola bastant. No 's veuhen en dit poble més que donas y noys; los homes van á pasturar lo bestiar. Mes no per axó están en vaga las donas, puig s' ocupan en fer mantega, formatje y altras clases de lacticinis ab molta netedat. Consisteix son trajo en una camisa blanca, un gipó ab mánegas ajustadas, generalment de cotó aconxat, uns enagus de cotó blanch, ab un mocador al voltant del cap y coll. Totas son blancas, y algunas hermosas. Las que tenen nens de pit, travallan ab la

criatura penjada á la espatlla. Van ab lo rostre destapat, y encar que son mussulmanas, ignoran, segons sembla, que la lley no permet tal ilibertat. Los noys van ben vestits, ab camisa, gech y turbant de color.

Los habitants de la rodália, coneguts ab lo nom de *turcomans,* son tan formidables ab las armas en la má, com bons, amables y honrats en sas relacions socials.

Després de caminar tres horas per la vora de la mar sempre al NE., vaig entrar en Tarso á dos quarts d' onze del matí.

Pel camí vaig veure molts búfalos y alguns camells, ab basts de diferents colors.

Casi tots los homes portan camisa, calsotets blanchs, y justillo ab mánigas estretas: altres sols un gech sense mánegas, lligat ab un cinturó, y una gorra blanca, alta y punxaguda, voltada d' un turbant. Solen portar grans botas negras.

Tarso ó Tarsis (puig de las duas maneras se pronuncia) es ciutat bastant gran, pero las casas son molt lletjas y de terra. Sa situació es en un gran pla, voltat de jardins, no lluny del riu hont Alexandre Magne va correr perill de morir al banyarshi; y las planuras properas, al E. de la ciutat foren lo lloch hont vencé al desgraciat Darío.

Llavors sols hi havia un europeo en la ciutat, y aquest era francés.

Lo cotó y seda son los principals rams del comers del país.

Tota la nit estigué plovent á bots y á barrals.

Dia 3 —Sortírem á las set del matí, prenent la direcció del NE. Mitja hora després passarem lo riu de Tarso sobre un pont de tres arcadas, y girarem dret al N., seguint la mateixa direcció lo restant del dia.

Allá á las nou arribarem al extrem del pla, y tinguerem d' enfilarnos per varis turons. Després nos internarem en la serra del *Mont Tauro,* composta, per lo menos en la part que vaig veure, de roca jaspiada y trapp, unas vegadas en enormes massas agrupadas, altras en capas apissarradas més ó menos oblícuas, altras per fi en agullas elevadíssimas, formadas d' una reunió de prismas perpendiculars, que presentavan la apariencia de la cristalisació... ¿Qué es més, en efecte,

tota montanya primitiva, que una cristalisació colossal? No vaig veure ni sombra d' ull de serp ni de pórfit.

Cubreixen aquesta part de la serra espessos boscos, quals arbres més comuns son alzinas, cedros, xipresos y matas. Tot lo que aquest dia se presentá á mos ulls me fa presumir que las montanyas de Xipre, en época sens dubte remotíssima, foren continuació del Tauro. Los quadros pintoreschs, los magnífichs punts de vista, los grans fays formats d' ayguas tan trasparents com lo cristall, que per tot arreu enamoran mos ulls, me feyan sentir vivament no poder disfrutar sino de pas de tan deliciosos llochs.

Arribat dalt de tot vaig veure una antiga y magnífica calsada, construhida de grans pedras cúbicas sobre un plano horizontal en lo cim de la montanya cap al SE., y terminada en un arch triomfal senzill, pero ayrós, qual part superior comensava ja á arruinarse.

Pot considerarse aquell arch com un gran balcó, que domina del tot las planuras, teatro de la victoria d' Alexandre sobre Darío; lo que pot fer presumir que fou elevat en honor de dit conquistador. La calsada comensa també á desferse per sa antiguetat. Al extrem septentrional, cap á la esquerra, vaig notar una roca tallada en forma de frontispici ó pedestal, en lo qual hi havia probablement una inscripció, que me semblá del tot esborrada per la má inexorable del temps, que 's burla dels esforsos que fa l' home pera eternisar los monuments de son orgull.

Després d' una curta detenció allá á las tres, prop d' una bonica font, vaig arribar á dos quarts de cinch al camí que va directament d' Alep á Constantinopla, per hont no vaig poder seguir á causa de la rebelió de Kuchuk Ali. Sembla que aquell camí real havia sigut molt bo antigament, mes are está en camí de desapareixer del tot. A un quart de vuyt de la tarde vaig entrar á *Diaïde,* en la posta vaig trobar cinch tártars, que havian sortit d' Alep abans que jo.

DIA 4.—Be hauria volgut marxar dejorn; pero acostumats los tártars á no sortir sino molt tart, no vaig deixar Diaïde fins á las sis del matí.

Lo camí guiá al NNE. fins á dos quarts d' onze, en que

girá al NO. A las sis de la tarde pararem en la porta d' un miserable poblet, nomenat *Wadicaschli,* y també pels turchs *Ulukiscla*.

Aixís que anavam avansant cap al N , la part del mont Tauro que recorriam perdia gradualment sa bellesa, y al fi no presentava més que rocas peladas, quals cims per la banda N. estavan cuberts de neu: caminarem tot lo dia per prop de varis rius y fonts d' aygua riquíssima. A dos quarts de quatre nos trobavam en país més obert y pla; á las cinch passarem per los voltants d' alguns pobles rodejats de jardins y vinyas: era temps de verema, y 'ls habitants me convidaren á menjar rahims, regalantmen algunas cistellas.

Durant tot lo dia vaig veure passar fent lo tragí remats de camells poch diferents dels d' Arabia y Africa: tenen las camas del devant més curtas y groixudas que las de derrera, lo coll molt més fort, y tota la part anterior del cos més carregada de llana.

També vaig trobar varis grupos de pastors turcomans: mes ¡quina diferencia entre ells y 'ls pastors árabes! Los homes, donas y noys tots van ben vestits: los camells que conduheixen sos efectes, y 'ls reixats de sas barracas, están cuberts d' hermosos tapissos turchs. Sembla que disfrutan de totas las comoditats y plahers de la vida pastoral. Entre ells es hont se deurian buscar exclussivament los modelos d' aquells pastors tan celebrats per los poetas.

Dia 5.—Eran prop de las vuyt quan nos posarem en camí cap al NO. per un país de turons pelats, y després atravessant una plana erma. A las onze passarem per un llogaret miserable, quinas casas son petitas y de terra. Per fi quatre horas més tart, havent atravessat un riu per un pont, entrarem en *Erehli,* població situada en un bonich indret ple de jardins, sobre la vora dreta del riu, que corre al NE., y no en la vora esquerra, com s' indica en lo mapa d' Arrowsmith. Aquest poble es gran, pero sas casas lletjas y fetas de terra ó de tobas secadas al sol, com en casi tots los pobles de la Caramania. Per contra'ls jardins son hermosíssims, y donan molta fruyta, sobre tot peras grossas yboníssimas. La avinguda d' Erehli per la banda del N., es una espessa y alta albareda refrescada á un y altre costat per canals.

Dia 6.—Sortirem poch després de las set, cap al N., á través d' extensíssims prats plens de bestiar, sobre tot de búfalos, y poblats de casetas circulars de sostre pla. A las nou tocadas deixarem á la dreta lo poble d' *Hartan,* situat en la vora esquerra d' un riuhet.

D' allí, girant al ONO. y després al NO., per entre grans plans tan erms com las montanyas que 'ls limitan per un y altre costat, á las duas de la tarde deixarem á la esquerra una salina formada per una gran llau, que rodeja una montanyeta de terra aislada: l'aygua que entra en la llau, evaporada per lo calor del sol, deixa un dipósit de sal marina blanquíssima, y aquesta la transportan en camells á las terras vehinas.

A dos quarts de quatre entrarem en lo poble de *Carabig-nar,* hont vaig deixar descansar á la gent. Aquest poble es bastant gran, y mal edificat al peu d' un turó tan erm com lo pla que 'l volta; no s' hi veu ni un jardí, ni un arbre, fora de duas albas que hi ha en la població. Axió es tant més d' extranyar, no faltant aygua en lo pla. La mesquita de Cara-big-nar te per fora hermosa apariencia; se compón d' una gran cúpula, rodejada d' altras més petitas, y dos alts y prims minarets. Sobre 'l turó s' hi veu una antiga fortalesa.

En aquell indret, com en altres de la Caramania, es notable un grandiós edifici, que pot compararse á un temple de tres naus, sobre 'l que surten algunas fumeras. Ve á ser com un khan destinat á allotjar la caravana de la Meca. Dels cinch tártars que vaig trobar á Diaïde, sols un se m' adelantá: los demés vigilavan en companyía de nosaltres.

Com jo no podia suportar lo trot contínuo, que es com solen marxar los cavalls tártars, me veya obligat á anar are al pas, are al galop, quan me quedava quatre ó cinchcentas passas enrera, lo qual me cansava menos que 'l trot verdader y sostingut.

Sapigut es que á Turquía hi ha per tot arreu establertas postas: aixís es que cada dia cambiavam de cabalgaduras, y alguns dias fins duas vegadas.

Pera quedar del tot desembrassat dels cuydados del viatje, convé arreglarse ab un tártar, qui s' encarrega de conduhir, allotjar, proporcionar menjar al viatjer, y pagar tots los gastos del camí, mediant una suma convinguda. La meytat d'ella

se paga á l' hora de la marxa, y l' altra meytat á la arribada. Pera mon viatje d' Alep á Constantinopla m' havia jo concertat ab mon tártar per vuytcentas piastras, y ell suministrava caballs pera mí, pera 'l meu esclau y pera la conducció de mos efectes, sens contar los gastos de menjar y allotjament, y altres accidentals que també corrian de son compte.

Dia 7.—Partirem á dos quarts de set del matí, dirigintnos al O., á través de la mateixa erma planura. A un quart de duas arribarem á *Ismil,* pobre poblet, ahont deviam fer parada.

Se troban en dit camí varis pous, als que s' hi baixa per una escala de pedra fins al nivell del aygua. Vaig baixar per beure aygua d' un que tenia cincuanta grahons: per cert que la vaig trobar molt bona.

La planura es tota argilenca y no s' hi veu un sol arbre.

Dia 8.—A tres quarts de sis seguirem lo camí per lo mateix plá, primer al ONO. y després al NO. A dos quarts de nou atravessarem una especie de bosch que tanca 'l pla, y no es altra cosa que un gran espay cubert de jonchs y altras plantas palustres molt espessas, de diferentas alturas, y en certs llochs fins de dotze y tretze peus. Després d' atravessar aquell aygamoll seguirem nostra ruta al O., sempre pel mateix plá, y á las duas de la tarde entrarem en *Konia,* capital de la Caramania, que es l' antiga *Iconium.* Está situada en la extremitat occidental d' aquella planura deserta y al peu d' una serra poch alta, que limita l' horizó al O.: hi ha alguns jardins per la banda de mitjdía, y fins n' hi ha per la part del N. Lo que vaig veure de la ciutat me 'n doná ben pobre idea, encare que es la residencia del baixá de Caramania. Tanca grans cementiris, hont cada sepulcre está marcat per una pedra sens travallar de set á vuyt peus d' alsada, poch més d'un d'amplada, de quatre dits de gruixa, y colocada verticalment: la munió d' aquells senzills monuments en tan curt espay afecta penosament al observador. Las casas son de terra ó mahons cuyts al sol com las dels poblets més pobres. Vaig veure també una casa de bonica apariencia ab kioskos ó belveders, y grans y amples finestras en las quatre caras del

edifici. Pero tot alló está construhit de materials iguals als de las altras casas. Diuhen que dit edifici, lo qual per sa forma y grandesa podria nomenarse palau, fou construhit per un que aprengué en terra de cristians l' alquimia ó art de fer l' or, y per aquest medi s' havia fet sumament rich. ¿Per qué aquells infidels, mentres vaig viure entre ells, no 'm volgueren ensenyar art tan útil? De segur que no hauria gastat mos diners en ferme una casa en Konia. Aquell edifici serveix en l'actualitat d' hospici pels pobres. També vaig veure per fora tres mesquitas d' apariencia igualment magnífica ab grans cúpulas, y minarets alts y esprimatxats.

Tancan la part inferior de la ciutat altas murallas, flanquejadas de torres quadradas, y revestidas de pedra picada: s' hi veuhen algunas inscripcions turcas; mes la obra es de construcció grega, com ho acreditan los lleons y demés figuras grabadas que allí s' hi troban.

Al entrar en la ciutat vaig veure varis noys de diferentas edats, tots bonichs, ab colors de jessamí y de rosa, ben formats, molt nets y ben arreglats. Al veurels vaig reconeixer y benehir lo gran cuydado de las donas d' aquell país, y recordar ab sentiment penós la indolencia de las egipcias y árabes, quals fills son tan fastigosos y repugnants.

Lo pá que 's menja tant á Konia com en tota la Caramania, es en cocas d' un peu de diámetro, sobre una línea ó línea y mitja d' altura, de manera que se semblan, fora del tamany, á las ostias d' Europa. Se menjan ditas cocas quan son frescas; serveixen també pera cubrir los aucells y la carn, lo mateix que si fossen fulls de paper.

S' usan en tota la Caramania carretas ab rodas de fusta, pero bastant ben montadas.

Ja s' ha d' haver notat per la relació que acabo de fer de mon viatje, que no hi ha entre Ismil y Konia cap montanya de las indicadas en lo mapa d' Arrowsmith. Per lo demés, sa costa del Assia menor me semblá ben feta, y aquestas lleujeras inexactituts podrán desapareixer en una nova edició.

Dia 9.—Vaig sortir de Konia á las vuyt del matí, dirigintme cap al NE. y al N., y seguint lo pla al peu de las montanyas. Al cap de duas horas y mitja comensarem á pujar

aiguns turons, y desprès de passar al altre costat de las montanyas, arribarem allá á dos quarts de duas á sa extremitat N., hont prenguerem la direcció del O. fins á *Ladik,* poblet situat en un turó entre 'ls monts. Hi entrarem poch ans de las tres.

La part de montanyas que acabava de recorrer se compón d' esquitas argilosas y jaspiadas de fulls petits en extrem sútils, disposadas en capas perpendiculars ó desigualment inclinadas, sense cap rastre de vejetació, excepte algunas petitas plantas herbáceas ressecas y matolls en los voltants del poble, hont no obstant s' hi troban jardins y aygua bona.

Haventse posat malalt un dels tártars que m' acompanyavan, nos vejerem precisats á detenirnos. Com me calía arribar aviat á Constantinopla vaig oferir cent piastras més al tártar, si feya que hi arribessem lo diumenge 18 del mes. A pesar de la promesa que 'm feu, ja estava jo ben segur que no la cumpliria á causa de sa peresa habitual. Se solía ajeure á las set de la nit, y ab tot y això jo 'l tenia de despertar cada matí á las set; sens aquesta precaució meva no hauria pogut fer llargas jornadas. Veritat es que tal desidia no era vici d'ell sol, puig los demés tártars no 's quedavan pas enrera.

Segons mas observacions y direcció del camí, se veu clarament que Ladik no 's troba al O. de Konia, com ho indican los mapas.

Dit poblet antigament degué haver tingut més importancia, si s' ha de jutjar per la inmensa munió de restos magnífichs que encare 'n quedan, com capitells, pedestals, cornisas, duas calsadas de pedra y algunas inscripcions gregas.

Dia 10.—Sortírem allá á las set del matí, en direcció al ONO. atravessant serrals. Girarem després al O. per terreno pla, y passarem allá á las nou per Kadenkhan, poble una mica més gran que Ladik: á dos quarts de dotze atravessarem un pont sota del que passa un riu d' aygua claríssima; y á la una ferem parada en *Elguinn,* llogaret rodejat de jardins al peu de las montanyas.

Vejent que ab tot y la promesa de mon conductor feyam poch camí pera poder arribar á Constantinopla lo dia indicat, lo vaig amenassar ab ferlo castigar ó castigarlo jo mateix,

sino 's determinava á ser més diligent. La por feu en ell lo que no havia fet l' interés, y desde aquell dia comensá á apressar la marxa. Després de dinar tornárem á muntar, y sortirem d' Elguinn á dos quarts de tres. Atravessarem un petit riu, que desaygüa en un llach poch distant cap al N., y de més de mitja lleuga de diámetro. Tinguerem lo temps tan núvol que 'm fou impossible orientarme; solsament vaig calcular que anavam cap al O. A dos quarts de sis estavam en lo poble d' *Arkit khan,* y passat aquest s' atravessa un riuhet. Ja negra nit passarem prop de varis pobles; per fi á un quart de nou entrárem en *Akschier,* llogaret situat en la vessant d' una montanya tan abundant en ayguas, que forman un torrent. y á vegadas un petit riu en cada carrer de la població. Ditas ayguas van á parar en un llach distant una lleuga al NE. Akschier tanca ruinas que 'm semblaren restos d' una antiga catedral.

Los tártars, sempre peresosos, volian quedarse allí tot l' endemá; pero m' hi vaig oposar formalment, y malgrat sa repugnancia quedá resolt que 'l dia següent dematinet seguiriam lo camí.

Dia 11.—Al matí se 'm presentaren mos guías ab ayre inquiet; no me costá d' endevinar per son aspecte y senyals que tractavan d' impedir que marxessem aquell dia, fentme participar de sa inquietut verdadera ó fingida per lo temps, que semblava disposat á ploure. Molt millor, los hi vaig dir, quan vaig compendre son intent, *aixís anirem més frescos.* Vejent inútils sos esforsos pera detenirme, se retiraren tots moixos á preparar los caballs.

Sortirem poch ans de las set, prenent la direcció del N. á lo llarch de las montanyas: á las deu girarem una mica més al NO., y entrarem en lo poblet d' *Aisaklew.*

Dit viatje es deliciós: lo caminant segueix una carretera que s'aixeca algunas toesas sobre 'l pla que s' exten á la dreta y desde hont se descubreix en tota sa extensió, lo llach que te duas lleugas de diámetro: á la esquerra te las montanyas de las quals se precipitan milers de torrentons, y quin cim remata en una segona serra de pichs cuberts de neu. Las valls que hi ha al peu, se veuhen plens de pobles, llogarets y jardins.

Després de mudar de cavalls deixarem la població á las onze, y girant al ONO., desembocarem en un gran pla, per lo qual seguirem en direcció del O. fins á posta de sol. Trobantse llavors ocupadas per lo baixá y sa comitiva totas las casas de Barafdon, poblet situat en lo pla, y hont deviam fer nit, me vaig veure obligat á allotjarme en una cuadra en mitj dels caballs. Tot lo dia haviam tingut un fret rigurós ab fort vent de cara, acompanyat de tant en tant de pedra lo que 'ns molestá molt; y á pesar de la intemperie tinguerem de fer una volta á la esquerra y separarnos del camí real, hont los habitants del cantó acabavan d' assessinar á alguns tártars.

Dia 12.—Haventnos posat en camí á las set del matí cap al O., vaig notar alguna novetat en la marxa dels tártars: unas vegadas detenian lo pas, altras se paravan y conferenciavan entre ells ab una serietat mesclada de terror. Aviat vaig saber la causa de sos temors. Lo baixá que haviam deixat á Barafdon acabava de fer tallar lo cap al mestre de postas de la ciutat hont anavam; de conseguent temian ser mal rebuts, y fins trobarhi alguna cosa pitjor.

Després de deliberar, resolgueren que dos s' avansessen ab un postilló pera tantejar com anavan las cosas. Jo vaig seguirlos á pas més curt, y vaig manar que 'ls demés se paressen prop d' un pou á trescentas toesas de la ciutat. Llavors altre tártar s' adelantá fins á prop de las portas, y sortintme 'l postilló al encontre, vaig entrar ab ell en *Assiom-Karaissar* allá á las onze del matí, anant tranquilament á allotjarme á la casa de postas. Lo germá del mestre de postas decapitat se n' havia endut los cavalls refugiantse á las montanyas. Per sort los meus tártars trobaren medi de fer saber al gobernador que jo era *un enviat del sultá scherif de la Meca prop del sultá de Constantinopla.* Al saber axó, lo gobernador y sa gent s' apressurá á oferirme sos serveys y á obsequiarme. Feren buscar cavalls, y vaig convéncem de que podria marxar l' endemá.

La posició de dita ciutat en lo mapa d' Arrowsmith no 's conforma ab ma estima geodésica de la ruta; pero sospench mon judici fins arribar á altre punt geográfich conegut.

Segons lo mateix mapa la ciutat mira al SO., y 'l célebre

Meandro, que naix en las montanyas vehinas, corre en la mateixa direcció. Jo he vist al contrari que la situació de la ciutat es al NE., y 'l riu que vaig atravessar per un pont á curta distancia, segueix igual direcció.

Es Assiom-Karaissar ciutat de bastanta extensió ab diferentas mesquitas, una de las quals me sembiá magnífica. Te lo mateix que Akschier, los carrers convertits en torrents ó riuhets, per las ayguas de las montanyas que 'l voltan per la quadrant del S.

Las casas son d' aspecte tan trist, com las dels altres pobles per hont acabava de passar. Ab tot y 'l gran fret que feya, hi havia excelents fruytas, com rahims, melons, y pomas delicadíssimas. Lo pá es bo y en forma de cocas d' una polsada de gruixa. Llavors la gent estava ocupada batent.

Al SO. de la població hi ha una roca aislada en figura de piló de sucre, format per la reunió de prismas irregulars perpendiculars, de manera que sembla tallat á plom per tot arreu: corona son cim un castell antich, que degué ser en altres temps una fortalesa com la de Gibraltar.

Dia 13.—A dos quarts de nou del matí me vaig dirigir cap al NO. Després d' atravessar un torrent no lluny de la ciutat, seguirem la planura fins á las onze: llavors comensarem á pujar alguns turons y á dos quarts d' una trobarem un poblet; á tres quarts de tres mon conductor pará en altre llogaret nomenat Osmankoi, y m' allotjá en una fosca cuadra. Irritat contra ell per lo poch camí que feyam aquell dia, y mala posada que 'm donava, mentres los demés tártars tenian bon allotjament, li vaig dar una forta repulsa, y en un accés de rabia li vaig dir que d' un cop de sabre li faria saltar lo cap si continuava portantse tant malament. Acudiren los demés tártars, y me sossegaren confessant que tenia rahó. Al instant vaig ser trasladat á altre allotjament més decent.

Dia 14.—No fou inútil la repulsa que vaig dar al tártar: temerós sens dubte per lo tó resolt que vaig pendre, me feu aquella nit servir un gran sopar, y l' endemá ans de las sis ja estavam en camí. Aquest seguia al ONO. per entre montanyas. A un quart de vuyt deixarem á la esquerra, á *Altun-*

tasch, poblet hont hauriam pogut arribar un dia avans sino fossen los tártars tan peresosos. D' allí girarem al NNO., sempre entre montanyas y pel mitj de boscos. Avans de mitj dia 'ns vejerem obligats á abandonar un de nostres cavalls que 's moría. Una hora després baixarem una llarga costa, en quina falda hi ha un riu que corre al N. y 's passa per un pont. A l' altra vora s' aixeca inmediatament altra costa molt dreta, mes no tan llarga com la primera: d' allí baixarem á una ampla vall, arribant allá á dos quarts de quatre á *Kutaieh,* ciutat bastant gran y d' hermosa vista, capital de la provincia de Nadulia ó Natolia, y residencia del baixá. Está situada en lo cayent d' un turó: las casas, construhidas part d' obra, part de fusta, se veuhen pintadas del tot; totas tenen grans finestras, belveders, y la major part ab jardins que forman un cuadro hermosíssim. La montanya que domina la ciutat está coronada d' un antich castell. Los carrers, per lo menos los que jo vaig veure, son bruts, mal empedrats, correnthi un rech al mitj d' aygua fangosa. Vaig veure dos mercats abundantement provehits de fruytas y llegums; la carn es bona y barata, y 'l mercat de farinas ben surtit. Hi ha en la ciutat alguns bonichs edificis y diferentas mesquitas.

Las carretas que s' usan en lo país son arrastradas per bous ó búfalos; pero tan estretas, que ab dificultat poden portar duas personas assentadas. Los bous son de mena petits, ab las banyas tan curtas com los de la costa de Berbería; al contrari los búfalos, son alts y tenen las banyas grossíssimas. Serveixen també dits animals pera la terra. Jo ja 'ls havia vist á Antioquía servir de bestias de cárrega que la duhen á la esquena.

Dias 15 y 16.—Mon conductor m' obligá á quedarme dos dias á Kataïeh, ab lo pretext de que no podia trobar cavalls. Vaig aprofitar aquella detenció pera anar á visitar la gran mesquita, vast y antich monument de singular construcció. Sa figura es cuadrada, dividida en duas naus iguals per una rengla de columnas que ocupa desde la porta fins al fons. Estavan reedificantla llavors, afeginthi al voltant tribunas elevadas. Aquesta singularitat, unida á las pinturas que adornavan l' interior del edifici, me xocá tant, que 'm vaig creure transportat de repent á un teatro d' Europa.

Los rechs que corren per los carrers son verdaders torrents, sobre 'ls quals la necessitat de las comunicacions ha obligat á ferhi ponts de fusta. En la ciutat s' hi veu una innumerable munió d' anechs y gossos.

Dia 17.—Vaig marxar lo 17 á dos quarts de deu del matí. Després de creuhar la planura al N., vaig trobarme poch després de las deu en un pla interromput per serrals. Tinguerem de passar duas vegadas lo riu Pursak; la primera vegada sa corrent anava al O., la segona al NE. Al sortir d' un hermós bosch que atravessava 'l camí, nos dirigirem cap al NO. á través de las montanyas; y ja post lo sol baixarem al pla per una llarga costa molt rápida, la qual me conduhí á un poblet casi tot construhit de fusta, anomenat *Yea Uglu*.

Dia 18.—Los primers raigs del sol nos saludaren al marxar. Al sortir del lloch teniam devant una petita vall sobre la que amenassava caure un temporal de neu, del qual sols nos separava un riu. Al cap de mitj' hora arribarem á la extremitat de la vall, seguint la direcció NNE. Ja haviam pujat á las montanyas, quan nos trobarem dins d' un bosch tan espés, que á las nou del matí, ab lo cel seré y un sol brillant, á voltas nos semblava que encare no havia apuntat lo dia. Ab tot, de tant en tant vaig veure punts de vista magnífichs, y sitis deliciosos refrescats per milers de fonts y torrents. Moltas d' aquellas estavan adornadas ab un petit frontispici degut á la pietat mussulmana, y aixó donava á aquells llochs silvestres la apariencia d' un veritable jardí. Per fi descubrirem á *Suhut* en una fondalada, ahont arribarem per una baixada casi á plom á las onze del matí.

Petita y tot, me semblá rica la població; la rodejan vinyas y jardins, quals produccions transportan los naturals á grans distancias. Com disfrutan de certa comoditat, sas casas son bonicas y ben amobladas. Las caras dels habitants no tenen la apariencia de dolsor dels de Caramania; lo nas es gros, y ells son generalment magres, tristos, y fins abstrets y desconfiats, com los hebreus entre 'ls mussulmans.

Lo riu *Sakaria* no passa per Suhut, com ho indican los mapas.

La obstinada peresa de mon conductor, m' obligá á detenirme allí fins l' endemá, ab tot y 'ls desitjos que jo tenia d' arribar lo més aviat possible.

Dia 19.—Eran dos quarts de set del matí quan nos posarem en camí. Se dirigía nostra marxa al N. y al NNO., creuhant las montanyas; desprès seguirem per algun temps la cresta d' una serra, y desde allí, baixant per una llarga costa á una vall estreta y fonda, tallada per un riu sobre 'l que hi ha un pont, entrarem en *Vezirkhan* á un quart de dotze.

Es Vezirkhan un poblet compost casi en sa totalitat de cristians grechs, á la vora esquerra del riu, y no á la dreta com senyalan los mapas.

Desprès d' alguns instants de repós, continuarem á mitj dia la direcció del N. y NNO., atravessant los jardins y plantacions de moreras blancas que cubreixen la vall; desprès pujarem y baixarem una montanya elevada, en quin peu gira lo camí cap al O. A un quart de tres estavam á *Lefkie,* poblet situat en lo fons d' una vall per la qual passa un riu.

Poch desprès de posta de sol, arribá un oficial de Mehemed Ali, baixá d' Egipte, que portava al gobern la noticia de la retirada dels inglesos. Vingué á visitarme. En sa presencia vaig renyar severament á mos tártars, que contavan emplear encare quatre dias fins á Constantinopla. Axís vaig obtenir la promesa de que hi arribariam en dos.

Dia 20.—Cumplint sa paraula se posaren en marxa á las tres del matí cap al ONO. Atravessant per un pont lo riu que dista de la població sols mitj' hora, arribarem á las montanyas que deviam passar pera anar á Nicea. Ab tot y las dificultats de la ruta, marxarem lleugerament en la direcció del NO., creuhant rocas, y á vegadas per la vora d' horrorosos precipicis: afortunadament la lluna era molt clara, puig estava prop del meridiá. Al sortir lo sól ja estavam á *Isnik* ó *Nicea.*

Aquesta ciutat, célebre entre 'ls cristians desde 'l concili celebrat en ella l' any 325 de Jesucrist, es com Antioquía, un lloch petit, rodejat d' un vast recinte de murallas antigas, en las quals hi ha obertas majestuosas portas: sa situació es á la

extremitat oriental d' un llach, y en mitj d' una infinitat de jardins.

Descansarem una mica y continuarem lo viatje seguint la vora del llach: la comitiva del oficial de Mehemed Ali s' havia reunit á la meva.

L' aygua del llach es dolsa y potable, y las voras formadas de pedruscall menut. Sa figura es irregular y prolongada de llevant á ponent. Vaig calcular que vindria á tenir de cinch á sis lleugas de llarch per una y mitja d' ample. Lo rodejan montanyas per tot arreu, escepte un petit pla al NE., que seguirem durant una hora y mitja.

A las onze tornarem á empendrer la direcció del N. y NO., á través de montanyas cubertas de bosquina, y desde quin cim se descubreix tota la extensió del llach. No 'ns cansavam d' admirar aquell hermós punt de vista, quan de cop se cubrí lo sol de núvols, y casi al mateix temps caygueren grans xafechs.

Corriam llavors per una costa rápida, relliscosa per ser la terra argilosa y mullada: mon cavall flaquejá del pit, y caygué de costat sobre meu, ab tot y 'ls esforsos que vaig fer pera sostenirlo: mes com la cayguda 's verificá en dos temps y poch á poch, no 'm vaig fer mal: aquesta fou felisment la única cayguda que he tingut en tots mos viatjes d' Africa y Assia.

Poch després de mitj dia passarem per un poblet, y á la una per un hermós pont, de hont, baixant al fons d' una vall, seguirem successivament las voras de dos rius, que tinguerem d' atravessar diferentas vegadas.

Tot just sortirem de las sinuositats de dits rius, nos trobarem sobre una antiga calsada, construhida en mitj d' un pantano. Entre aquest y 'l mar se troba 'l miserable poblet de *Hersek;* nos vejerem obligats á embarcarnos nosaltres ab los cavalls pera atravessar lo golf d' *Isnikmid,* bras de mar que s' interna algunas lleugas en las terras, y en aquell paratje vindrá á tenir una lleuga y mitja d' ample.

No sent lo vent favorable, nostra llanxa ó *kaik,* en llengua del país, tingué que correr una llarga bordada de mitja hora cap al E. y altra de tres quarts cap al NO. pera arribar á la vora oposada. Desembarcarem en lo port d' un poblet,

hont fondejan ordinariament los barcos que fan aquella travessía.

Continuant desde allí la marxa per las montanyas, arribarem á altre poble á las vuyt de la nit.

Pera tot lo camí que haviam fet en aquell dia contavan mos tártars havernhi empleat tres.

DIA 21 D' OCTUBRE.—Al sortir lo sol se posá en marxa nostra comitiva, ab los pitjors cavalls que may haja tingut: aixís es que feyam molt poch camí. Seguirem la vora de la mar de Mármara en la direcció del ONO. Vaig reconeixer primer las illas *dels Prímpceps,* situadas á poca distancia de la vora. Passant després per diferents pobles, y atravessant una especie de necrópolis, es á dir, un vast camp de sepulcres, vaig arribar per fi á *Scudar* ó *Scutari* á dos quarts de duas de la tarde, descabalcant en un café.

Durant ma permanencia en Europa, vaig fer amistat ab lo marqués d' Almenara, llavors embaixador del rey d' Espanya en Constantinopla. Li vaig participar ma arribada, y tot seguit aquell respectable amich m' enviá son dragoman, criats, y barcos pera atravessar lo Bósforo. Portá sa delicadesa fins al punt de destinarme en sa casa una habitació que havia fet arreglar á la turca, pera no contrariar mas costums.

CAPITOL XIII

Descripció de Constantinopla.—Lo Bósforo.—Lo port.—L' arsenal.—Pera.—Top-Hana.—Galata.—Carrers de Constantinopla.—Santa Sofía.—Sortida del sultá los divendres.—Mesquitas.—Eyub.—Reliquias del profeta.—Serrallo ó palau del sultá.—Carruatjes.—Hippódromo.—Castell de las Set-Torres.—Murallas.

Son tants los curiosos que han visitat Constantinopla, que no penso detenirme en donar una complerta descripció de la ciutat y sos monuments. Ab tot com no estaria be guardar silenci sobre tan famosa metrópoli, després d' haverhi estat, y per altra part á varis de mos lectors no 'ls pesará trobar aquí á lo menos una breu relació de dita ciutat, donaré una idea de tot lo que hi vaig veure durant ma curta residencia, describint los objectes tals com s' oferiren á mos ulls, sense atendrer á lo que hagin dit altres viatjers. Y com ans d' entrar en la ciutat vaig viure en Pera alguns dias en casa del embaixador, parlaré en primer lloch dels objectes que allí me cridaren l' atenció.

Lo *Bósforo de Tracia,* nomenat per los turchs *lo Bogaz,* y 'l *Canal* per los cristians, perque uneix lo mar Negre ó Ponto-Euxi al mar de Mármara ó Propontide, al que donan los turchs lo nom de mar Blanch, está situat casi en la direcció NE. ab diferents sinuositats, que fan variar sa amplaria desde una milla fins á quatre.

Te 'l canal corrent tan rápida com un riu, y ab direcció del mar Negre al mar Mármara. Dit fenómeno 'l causa la munió de rius que desayguan en lo mar Negre, y la poca superficie que presenta á la evaporació en latitut tan elevada; de manera que si 'l mar Negre no tingués desaygue per lo Bósforo, deuria necessariament creixer y extendres fins que po-

gués oferir superficie bastant pera establir l' equilibri entre la cantitat d' aygua suministrada per los rius, y la massa absorbida per la evaporació.

La rapidés de la corrent es tal, que s' han de tenir homes en diferents punts de la vora pera sirgar los barcos y llanxas que no tenen prou forsa de rems pera vencer aquella quan pujan lo canal; hi ha també indrets en que las ayguas forman remolins tan rápits, que al lluny se veu la superficie cuberta de brumera.

Considerant per altra part que l' aygua del mar Negre y del canal es tan salobre com la dels altres mars, no puch menos de creurer que deu existir en lo fons del canal una corrent contraria que fa entrar en lo mar Negre l' aygua del mar Mármara; puig de lo contrari seria impossible explicar com després de tants sigles ha pogut lo mar Negre conservarse salobre, ab tot y la enorme cantitat d' aygua dolsa que reb cada dia dels rius, y la massa d' aygua salada que surt per lo Bósforo.

Lo balans que deu produhir la diferent gravetat específica de duas massas d' aygua diversament carregadas de sal y que 's troban en contacte, contribuheix igualment á probar la necessitat de la existencia de la corrent inferior desde 'l mar de Mármara cap al mar Negre, puig si's suposan duas columnas d' aygua perpendiculars de la mateixa altura en un y altre mar, las quals pugan comunicarse per lo canal, es induptable que la del mar Negre, composta d' aygua salobre y de la dolsa dels rius, será més lleugera que la del mar de Mármara, casi dei tot composta d' aygua salada: en consecuencia lo mar de Mármara, pera anivellar son pes al del mar Negre, deu descarregar en aquest part de sa aygua, fins que la depressió de son nivell y elevació del mar Negre compensen la diferencia de gravetat específica entre las duas ayguas. Per altre costat la columna prolongada del mar Negre, no podent sostenirse sobre 'l nivell de la columna corresponent, tirará sobre ella part de sa aygua superior, pera mantenir en equilibri lo nivell d' una y altra columna; y aquí tenim la corrent superior establerta desde 'l mar Negre al de Mármara, y alimentada ab la contínua afluencia dels rius que 's descarregan en lo primer. La necessitat de la existencia d' una corrent infe-

rior en sentit contrari, está igualment demostrada per lo mateix principi, que aixís mateix indica que deu ser menos salobre l' aygua del mar Negre que la del mar de Mármara.

Son notables las duas voras del canal per gran número d' arrabals, casi tocant uns á altres, y que forman com un carrer contínuo de més d'una lleuga y mitja de llargada. Sols al pintor de las grans épocas de la naturalesa, sols al autor del *Mahomet* y de *Zaira* tocaria trassar dignament l' espectácle que presenta aquell inmens carrer acuátich, en mitj de la qual he vist navegar tota la escuadra otomana ab una munió de barcos, y milers de llanxas y embarcacions petitas. Palaus, hermosos belveders, casas de recreo del sultá, de las sultanas y dels grans del imperi, construhidas ab lo gust oriental més exquisit, competeixen per tot arreu en lo selecte del luxo. Los pintoreschs serrals de la vora del canal se veuhen cuberts del més hermós verdor y d' elegants casetas aisladas; lo grupo colossal de Constantinopla se presenta coronat d' una selva de minarets, cúpulas y hermosos kioskos, tot pintat de mil colors interromputs per la verdor dels arbres; per fi la mar de Mármara termina l' horisó al S. Aquell magnífich conjunt forma un cuadro impossible de descriure, pero quina impresió no s' esborra maymés de la memoria.

Mes enllá del espay de lleuga y mitja se veuhen ja més separats entre si 'ls pobles situats en las voras del Bósforo: la embocadura del mar Negre está defensada per una fortalesa á cada costat del canal y dos castells antichs en mitj de la costa á dreta y esquerra: la *torre de Leandro* está sobre un illot en mitj. Hi ha ademés diferentas baterías de campanya sobre las duas voras, á la embocadura del canal en lo mar de Mármara.

Lo port de Constantinopla es lo millor del mon. Lo forma un bras de mar, que s' interna sinuosament en las terras, entre la ciutat y 'ls arrabals de Galata, Pera y altres, y está del tot rodejat de turons, y de conseguent á cubert de tots vents. Lo fons es tal, que naus de tres ponts poden arribar á la vora y tocar la terra ab la proa sense que fregui la quilla.

Al costat del port oposat á Constantinopla s'hi veu l'arsenal, hont vaig contar catorze ó quinze barcos de guerra; uns equipats y armats del tot, altres mitj aparellats, y tots ben cons-

truhits y en bon estat. Vaig veure aixís mateix varis barcos ó cascos inútils, algunas llanxas canoneras, y en la dressana una fragata quals constructors eran europeos.

La dressana es gran y ben provehida de materials. Conté infinit número de canons, la major part de bronze; una excelent grua, y un dich de construcció, qual únich defecte es fer aygua per lo fons: l' ocupava en aquella ocasió un gran vaixell de setanta quatre canons en carena. Al costat del estany hi ha duas hermosas máquinas pera vuydarlo. Prop del arsenal hi ha la casa del capitá baixá ó gran almirall de la marina otomana. Dit edifici, situat á la vora del aygua, te galan aspecte, y un hermós embarcader. Derrera hi ha la casa del jefe del arsenal, y devant de la porta una urna sepulcral que serveix de font.

Venint d' Assia pera anar á Pera, arrabal hont resideixen los embaixadors y negociants europeus, se sol desembarcar á *Top-hana,* altre arrabal situat á la vora del canal. Allí 's veuhen los cuartels dels artillers, y una batería de vinticuatre canons, montats sobre curenyas de diferentas formas, pera defensar la entrada del port. Vaig veure especialment una antiga culebrina, de més d' un peu de calibre ó diámetro interior, y dinou de llarch, destinada á tirar balas de pedra, de las quals n' hi ha bon número al costat de la pessa. Los cuartels son bonichs y contenen molt furgons y caixas de municions.

L' arrabal de Galata, prop dels de Top-hana y Pera, es gran, molt poblat, y tancat per una muralla que toca als arrabals adjacents L' atravessa d' una extremitat á l' altra un carrer llarch de mes d' un quart de lleuga; pero brut, mal empedrat, y casi del tot compost de tendas de comestibles. Las casas, casi totas de fusta, donan tristesa. Acabavan de reedificar la meytat de dit arrabal, consumida per un incendi l' any avans.

La iglesia grega de St. Dimitri consta de tres petitas naus ben proporcionadas, y sostingudas per columnas de fusta revestidas d' estuch, imitant la pedra Lo santuari no te cap ornament, y 'l temple es fosch. M' asseguraren que era una de las més hermosas iglesias gregas que existeixen en la capital.

Lo passeig dels habitants de Constantinopla es lo cemen-

tiri, nomenat pels cristians *lo camp dels morts*. Per lo tant no es lloch molt alegre, pero domina part de la ciutat y del Bósforo, y s' hi disfruta un admirable punt de vista. Per aquell costat hi ha també un bonich cuartel, habitat en altre temps per las tropas regulars y disciplinadas á la europea, á las quals nomenavan *Nizàm Djidid* que avuy ja no existeixen.

Pera passar d' un de dits arrabals á Constantinopla s' atravessa 'l port en una petita llanxa ab un ó dos remers, y 's desembarca en llochs cuberts, hont se veuhen moltas llanxas tocantse unas ab las altras. Aquestos cuberts son de fusta, y s' hi entra sense desembarcar. A la porta d' aquells edificis, per la part de terra, se troban sempre cavalls de lloguer guarnits y disposats á trasladar als viatjers á son destí, á través d' aquells carrers brutíssims, de grans pendents, y plens á un y altre costat de tallers y casas de fusta, pintadas de colors forts, fora de línea, y formant unas ab altras ánguls entrants y sortints en lo carrer sense uniformitat: allí 's venen comestibles, confituras, tabaco, drogas, etc.

Me vaig allotjar en un bonich khan, construhit de pedra picada, sense altra companyía que 'l meu dragoman turch, mon esclau y un genissar. Era mon dragoman un ente singular; nasqué cristiá en Albania, y passá á estudiar la medicina en Europa. Després d' haver viatjat cinch anys ab aquest objecte per Italia, Fransa y Alemania, visqué dos anys á Viena ab lo primer metje del emperador Joseph II, en lo mateix palau d' aquell primpcep, ab qui tingué l' honor de parlar diferentas vegadas. Llavors anava vestit á la europea. Arribat á Constantinopla s' havia fet mussulmá per no tenir de que viure.

La conversa d' aquell home era bastant original. Com jo no se 'l turch, ni éll sab l' árabe. usava un llatí macarrónich barrejat d' italiá. Encar que en las escolas cristianas no m' han ensenyat l' alquimia, no obstant he aprés lo llatí, y encare no sé perque, puig no devent usar may aquest idioma, no 'l parlo millor que 'l parlava lo doctor albanés: ja que si 'l seu era un llatí italianisat, lo meu era un llatí árabe. Ab axió figuris lo lector quinas havian de ser mas conversas ab un home, que unia ademés á una especie d' instrucció confosa

una barreja d' extravagancias singulars d' imaginació. Per exemple, creya que l' ayre estava poblat de munió d' esperits ú homes invisibles, que tenen acció directa sobre nosaltres y forman una especie de confraternitat ab alguns dels mortals, etc. Per lo demés era home de be y franch.

La gran mesquita d' *Aya Sofia,* antiga catedral de Santa Sofía, es un edifici magnífich. Sa inmensa cúpula rebaixada, rodejada de semicúpulas, espalma. No 'm detindré en ferne la descripció, puig ja l' han feta diferents viatjers. Los cristians poden entrar, com en las demés mesquitas de Constantinopla, ab un passe del gobern, que 'l concedeix sense dificultat. Las parets están revestidas de marbre, y las columnas bastant ben conservadas; pero 'l sostre comensa á malmetres. La tribuna del sultá no te res de bonich; es una especie de gabia sostinguda per quatre columnetas, y rodejada de gelosías dauradas.

Lo que hi ha de singular en aquell temple es un gran número de pals y canyas, posats á lo llarch de las parets y al vol dels pilans: ne penjan trossos de tela, tals com cobrellits, toballons, y fins pellingots pera formar una especie de tribunas separadas, hont sols hi poden entrar los propietaris pera fer la oració ó pera llegir. Aixó fa del temple una especie de campament molt ridícul. En l' ángul NO. de la nau principal s' hi veu un hermós jerro de marbre, artísticament travallat, que serveix de font. Se nota en una galería superior una porta de marbre en forma de mampara, molt ben feta é imitant á la fusta.

Un divendres vaig veure al sultá *Mustafá* anar á la oració pública, en la mesquita nomenada *Sultá Djeàmi* ó mesquita del sultá, situada devant d' una de las portas del serrallo. Lo carrer per hont devia passar lo sultá se trobava guardat per dos renglas de genissars, desde la porta del serrallo fins la de la mesquita. Mon dragoman y 'l meu genissar no volian acostarse, perque al sol nom del sultá tothom tremola: pero jo vaig penetrar per las filas, vaig entrar en lo pati de la mesquita, y 'm vaig colocar en la situació més ventatjosa pera veure be á sa altesa.

Anaren arribant un després del altre varis personatjes de la Cort, rodejats de criats de peu, y montant fogosos cavalls ri-

cament guarnits. Desmontavan á la porta de la mesquita, y 'ls criats retiravan los cavalls en lo pati.

Los genissars de la guardia duhen robas amples com los turchs, pero de diferents colors á voluntat de cadascú, sense altra senyal distintiva que un ridícul fes de feltre blanch-gris. La part posterior d' aquest penja per derrera, y cubreix tota la espatlla: per devant los hi cau sobre 'l front una planxa de metall, hont com en un estotx hi ha ficada una cullera de fusta, que cada genissar ha de dur sempre. Van sense armas, usant sols una vareta.

Aviat aparegueren deu cavalls de respecte del sultá, tots ben alts y de pel diferent, ab grans mantas ricament brodadas d' or y plata, y sellas cubertas d' un teixit magnífich.

Arribá per fi 'l sultá, montat en un fogós caball, y precedit de trenta guardias *bostandgis,* armats de petitas alabardas dauradas. A un y altre costat del sultá hi havia quatre oficials, que 's podrian nomenar *pantallas* del sultá, puig ab los inmensos plomatjes que portan en lo cap, tapan de tal manera la persona de sa altesa, que queda amagada. Ab tot jo 'l vaig veure perfectament de cara, mirantlo ben be ab la ullera. Son rostre es en extrem llarch, y també 'l nas: te ulls grans, y la blancor de son rostre sols está interrompuda per petitas rosas: me semblá alt, no gayre gros, y bastant viu. Sols portava una senzilla bata de pells; mes adornava son turbant una riquíssima rosa de diamants molt grossa y tant brillant que enlluhernava. Al entrar en lo pati del temple feu un lleuger saludo, portant la ma dreta al pit, y mirant á un y altre costat. Regná 'l més profon silenci fins arribar á la porta de la mesquita. Axís que desmontá, una dotzena d'homes colocats en la porta donaren alguns *vivas.*

Derrera 'l sultá arribá 'l gefe dels eunuchs negres, quina cara es verdaderament espantosa: anava ricament vestit, montava un magnífich cavall, igual als del sultá, y 'l rodejavan sos criats de peu. Passá fent saludos contínuos á dreta y esquerra ab tan midada precisió, que semblava un autómata.

Lo mateix dia vaig anar á Aya Sofía á fer la oració del divendres. No vaig véurehi cap ceremonia particular; sino que després de la oració un dels doctors pujá á una trona molt alta, desde hont, després de sentarshi, predicá un llarch

sermó. Mentres l' escoltava devotament, l' oficial mestre de sala del capitá baixá, ab qui vaig fer coneixensa en Alexandría, me vejé, se m' acostá y 'm doná mil probas de son afecte, besantme mans y peus.

Las demés mesquitas y capellas dignas d' alguna atenció en Constantinopla son:

Lo *Turbeh* ó sepulcre del sultá *Abdulhamid,* pare del sultá *Mustafá:* hermosa capella octógona, hont se venera en un nitxo una pedra negra engastada en plata, sobre la qual s' ha conservat la petjada del profeta, com en un pa de cera tova.

La mesquita *Yenid Djeàmi,* adornada d' hermosos marbres, no es més que una copia exacta d' Aya Sofía.

Lo turbeh ó sepulcre del sultá *Soliman,* hermosa capella octógona semblant á la d' Abdulhamid, pero no tan rica, y situada en mitj d' un petit jardí al costat de la mesquita del mateix sultá, nomenada *Solimania.* Pera anarhi se passa per una plataforma que domina part de la ciutat, lo port y 'ls arrabals de Galata, etc., y presenta un punt de vista encantador: desde allí, atravessant un gran pati, adornat d'un peristil que sosté columnas d' ull de serp roig, s' entra en lo cos de la mesquita, hont se veuhen quatre magestuosas columnas de la mateixa pedra. La cara principal y 'l monbar están incrustats d' hermosos marbres. En un recó del temple hi havia una especie de missioner, assentat á terra, predicant ab fervor devant d' un numerós auditori d' homes y donas.

La mesquita del sultá *Ahmed* es també molt hermosa: los quatre grans pilans que sostenen la volta central están revestits de marbre blanch en forma d' estrías; la tribuna del sultá descansa sobre gran número de petitas columnas, entre las quals n' hi ha ab clapejats de blanch y negre; la columna angular es verda. En lo pati s' elevan algunas magníficas columnas d' ull de serp roig. Lo sultá celebra en dita mesquita las duas pascuas y 'l naixement del profeta, per ser sa situació molt cómoda pera tot lo séquit, que pot extendres en l' *Hippodromo* devant de la mesquita.

La del sultá *Mohamed segon,* que conquistá Constantinopla, es també un edifici notable. Quan la vaig visitar, los pórtichs del pati estavan plens de petitas tendas de géneros, hont los venedors cridavan com en una fira; en l' interior de

la mesquita hi havia també cinch ó sis predicadors que cridavan encare més fort: ab això no es difícil figurarse lo soroll que de tot plegat ne resultava. Lo turbeh ó sepulcre del sultá, colocat al costat de la mesquita, en lo centre d' un petit jardí, no ofereix á la vista més que una pobre capella d' obra, pero lo tumbol está cubert per una riquíssima tela. La capella y avinguda estavan plenas de donas que acudian á visitar lo sepulcre.

La mesquita *Osmanie* es bonica; pero no tan gran com las altras.

Al sortir de la ciutat, seguint la direcció del port, se troba á distancia d' un quart de lleuga un bonich palau del sultá, desde hont se va al arrabal d' *Eyub,* situat á la vora del canal del port.

Pren nom dit arrabal del d' un sant deixeble del profeta, venerat com lo patró de Constantinopla, y quins ossos foren miraculosament trobats en lo mateix lloch. En la mesquita dedicada á éll es hont se posa 'l sabre al nou sultá, ceremonia que equival á la coronació dels monarcas en Europa.

Essent prohibida als infidels la entrada á aquell temple, no n' existeix cap descripció, y per aquesta rahó en la sola visita que vaig ferhi vaig aixecarne un plano aproximat, no haventme sigut possible midar cap de sas parts.

Després d' atravessar una plassa irregular, s' entra en l' edifici, compost d' un pati en lo centre, una mesquita á má dreta, y una capella á la esquerra, hont se veu lo sepulcre del sant. Dits tres cossos se troban de dalt á baix incrustats dels més hermosos marbres, tant las parets com lo paviment.

Forma 'l pati un paralelógram rodejat d' archs per tres costats. Al mitj hi ha duas albas, quinas brancas donan sombra á tot lo pati, y produheixen galan efecte.

La mesquita se sembla á totas las de Constantinopla, es á dir consta, com la de Santa Sofía, d' una gran cúpula sobre un cuadrat; pero en aquesta hi ha duas particularitats que la distingeixen: la primera es que 'ls pilans dels ángulš del cuadrat son molt prims; que la cúpula descansa sobre sis pilans cilíndrichs figurant columnas als tres costats del cuadrat, dos á cada un, y que sobre la paret s' aixeca una semi-cúpula formant una capella hont está lo mehereb ó nitxo del imam: la

segona particularitat es que la tribuna del sultá no está á la dreta del mehereb, com en las demés mezquitas, sino á la esquerra, y al mateix costat que 'l monbar. Las parets están revestidas dels marbres més variats; lo trespol cubert de ricas catifas, y gran número de barras en círculs concéntrichs, suspesas horisontalment del sostre á set ó vuyt peus d' altura, sostenen una infinitat de llántias y aranyas de cristall y de plata, ous d' avestrús, cocos, petits ornaments, tot tatxonat d' or y plata, esmaltat dels colors més bonichs y formant un conjunt admirable.

A la part oposada del pati s' hi veu un saló adornat de catifas y sofans. Sas parets están cubertas de centenars de cuadrets ben pintats y adornats de varias maneras. En un petit nitxo practicat en lo gruix de las parets del saló, s' hi conserva un tros de marbre bionat de blanch y plom, ab la petjada del profeta. Es la més ben impresa, per lo menys de totas las que he vist en mos viatjes, en monuments d' aquesta especie. Aquell saló es, per dirho aixís, l' estrado de la capella hont se conserva lo sepulcre del sant.

Dita capella, llumenada per hermosas finestras, forma un petit temple rematant en una elegant cúpula. Las parets están cubertas de cuadros com las del estrado; lo túmbol del sant, posat al mitj, se veu aixís mateix cubert d' una rica tela, y rodejat d' una balustrada de plata. A la part del cap hi ha una bandera plegada dins de sa bossa, que es la senyal distintiva del deixeble del profeta. A l' altra banda hi ha un pou d' hont se treu aygua ab galledas de plata pera beuren en gots del mateix metall. Diuhen que fa miracles.

Havent deixat dintre abundants almoynas, y haventne distribuhit també á la porta del temple, obstruhida sempre per un batalló de mendicants, poch molestos en veritat puig están matriculats y sols se presenta son gefe á demanar y rebrer los donatius dels fidels, vaig anar á visitar lo sepulcre de la mare del desgraciat Selim III. Es un petit temple, revestit de preciosos marbres, adornat per dins y per fora ab columnas y motlluras de gust molt delicat, y ple al voltant de grans finestras ab reixas dauradas. Lo frontis de la porta forma un hermós vestíbul sostingut per columnas.

Vaig visitar ademés altras mesquitas célebres per sos

noms, pero qual arquitectura res te de notable. Prop d' ellas se veuhen los sepulcres de personatjes ilustres, bibliotecas, escolas, hospicis pera 'ls pobres, khans pera 'ls viatjers, hospitals y altras fundacions pías; pero dits establiments han sigut ja ben descrits per altres.

Vaig voler també visitar una casa en quin saló existeixen gran número de mausoleos perteneixents á una familia que posseeix entre altras cosas alguns pels de la barba del profeta; tresor molt més preciós que totas las riquesas de la India. S' exposa dita reliquia á la veneració en una capella situada devant dels sepulcres. Al entrar, un ministre me presentá un plat y un coixinet cubert de diferents trossos de tafetá morat, que exhalavan un olor agradabilíssim. Després de ferme adorar lo plat, me tocá 'ls ulls, nas y boca ab un cabell posat sobre un tros de cera negra, resant diferentas oracions á cada tocament, mentres jo 'm mantenía en lo més gran reculliment. Després vaig fer mas oracions y vaig deixar ma ofrena que semblá al ministre bastant considerable pera que 's dignés oferirme que repetiria la cerimonia del plat y del cabell, lo que vaig aceptar ab molt gust, com un favor distingit. Me doná á més una ampolleta plena d' aygua, hont s' havian mullat los sagrats cabells, sortintne contentíssim. Lo cabell que serví pera 'ls tocaments era vermellench, recargolat, aspre y llarch d' uns dos dits. Acostumat á reflexionar sobre tot lo que 'm passa, vaig admirar en aquesta ocasió lo miracle de la divina Providencia, que 's complagué en fer rica y opulenta á una familia, ab lo sol producte d' un manyoch de cabells.

L' endemá vaig anar á visitar altra casa hont se venera un tros del vestit del profeta. Ocupava la porta una guardia de geníssars y scherifs: la casa estava plena de donas, que solen anar al matí á adorar la reliquia, y s' esperavan alguns carruatjes al carrer. Nos vingueren á dir que era impossible entrar fins després de la oració de mitj dia. Esperarem, donchs, en una mesquita d' allí prop fins á la hora indicada.

Mediant una retribució, se distribuheix á la porta en ampollas una aygua, hont diuhen que s' ha ficat la reliquia.

Es costum deixar lo calsat al peu de la escala, hont hi ha un scherif pera guardarlo y tornarlo al sortir. Se puja

primer á una sala de figura irregular y sostre molt baix; allí se fa oració y 's passa després á la capella hont está depositada la reliquia que es una pessa de deu á onze peus en cuadro, baixa com un entressol, pero á tall de mesquita. Te son mehereb ab una finestra á cada costat, tot cubert de richs tapissos.

Ocupa lo mehereb un scherif que te devant una tauleta cuberta de varis cobritaulas ricament brodats y posats un sobre altre. L' extrém de la reliquia surt per sota d' un d' ells pera la veneració dels fidels creyents. Ab tot y la relligiosa fosquedat de la cambra, vaig poder reconéixer que la reliquia es un tros de tela de llana basta, de color negre ó de burell, y que no está colocada en mitj, sino á un costat cap á la dreta, sens dubte pera preservarla de las innumerables besadas que li fan los devots. Aquestos, penetrats de sant temor y respecte especial, besan sens reflexió en mitj del cobritaula hont no hi ha la reliquia, y per tan ignocent artifici se salva d' una infinitat de tocaments, que no deixarian de malmétrela y embrutarla. Jo, una mica més reflexiu, pero tant devot com los demés, vaig besar la mateixa reliquia, aplicant successivament los llabis, ulls, front y galtas: pero vaig cuidarme al mateix temps de deixar una bona almoyna pera indemnisarla d' aquest servey extraordinari: ¡Alabat sia Deu!

Aquesta reliquia inestimable, axí com los pels de la barba del profeta, que vaig venerar lo dia avans, no s' esposan al cult públich sino durant lo temps del Ramadan.

Lo *Seraya* ó serrall, palau del sultá, pot considerarse com altra ciutat dintre de Constantinopla. Son recinte particular conté una multitut d' habitacions, casas, palaus, kioskos y jardins. Vaig veure duas portas en aquell recinte, pero están molt lluny de correspóndrer á la majestat del palau.

Una d' aquellas portas guardada per los bostandgis, dona á un gran pati ó plassa llarga irregular, en la qual hi ha una casa de moneda que vaig visitar. Tres homes mouhen la rosca del encuny, altre presenta las pessas de moneda sota de la matris. En una casa situada en lo mateix pati hi ha un depósit d' armas antigas: las parets del vestíbul están cubertas d' escuts y de diferents armaduras d' homes y caballs.

En lo fons del pati se veu altra porta ab una guardia de

bostandgis, eunuchs y altres empleats, los quals no 'm permeteren passar més endavant. Vaig veure desde aquella porta altre pati vastíssim ab varis kioskos y edificis aislats: es tot lo que puch dir del serrall del Gran-Senyor. Pero ja l' han descrit altres que 'l vejeren ó que pretenen haverlo vist. Prou hauria pogut lograr permís pera entrarhi; pero no 'm semblá be gastar diner per tal cosa ni altres per l' estil, perqué si hagués desplegat cert aparato de magnificencia y grandesa, havia de sacrificar la dolsa independencia de que comensava á disfrutar en la especie de obscuritat que vaig escullir, y de la qual no desitjava sortir. Per la mateixa rahó m' he mantingut distant de la Cort, y he evitat presentarme á Mussa Bajá, mon amich d' Alexandría, allavors *kaimakam* del gran visir, es á dir, lo primer funcionari del imperi en Constantinopla, quan lo gran visir está en l' exército, com se troba are en lo d' Andrinópoli. A presentarmhi, estich segur de que m' hauria acullit com un germá estimat.

Al surtir del serrall vaig passar per la casa del gran visir, atravessant un saló á peu plá, en quin fondo hi ha un lloch elevat hont se coloca lo sofá de dit ministre pera las audiencias públicas. Lo saló es bastant gran pero poch convenient al objecte á que se 'l destina.

La porta principal de la casa es un senzill arch devant de la muralla del serrall, notable per una torre hont va d' amagat alguna vegada lo sultá pera observar las ceremonias públicas del gran visir ab los ministres extrangers, etc.

Hi ha al mitj de Constantinopla l' antich palau de Constantí, nomenat *Eski Serai* ó lo vell serrall; sols vaig poder veure sas murallas que son altíssimas. L' Ocupan las donas despedidas del serrall.

Casi tots los carrers de Constantinopla son estrets y bruts. Tenen aceras de cuatre ó cinch polsadas d' alsada, están mal empedrats y tant molestós pera los que van á peu que jo sempre anava á cavall. Las casas semblan gabias, per estar plenas de finestras y balcons. Ja he dit en altre lloch que son de fusta, pintadas de colors molt vius, y forman ángulos irregulars. Dita construcció es causa de que casi cada any barris enters sian devorats per lo foch. Mentres hi vaig ser ocorregueren dos incendis. Pero lo fanatisme dels turchs

resisteix á tan funestas probas: construheixen novas casas iguals á las antigas, deixant á la Providencia lo cuidado de conservarlas. Aixís arribará un dia en que 's podrá dir ab veritat que la ciutat de Constantinopla s' ha reedificat més de cent vegadas.

Vaig veure algunas botigas com las d' Europa; un carrer d' argenters diamantistas y un barri enterament poblat de calderers, d' hont ne vaig sortir atabalat. Vaig passar també per un carrer llarch, hont se veu vaixella de coure, notable per la pasmosa multitut de pessas y per lo modo agradable ab que s' exposan al públich en cada botiga.

Es Constantinopla la única ciutat mussulmana hont existeixen carruatjes. Los que s' usan van sobre cuatre rodas, son ben proporcionats y plens de daurats, cuberts d' una tela blanca ó vermella, y tirats per dos cavalls, conduhits á pas petit per un cotxero á peu: hi ha derrera del cotxe una escala de fusta que 's posa devant de la porteta pera pujar y baixar. Los turchs no tenen lacayos y sembla que menysprean servirse de carruatjes en la ciutat, puig en tot los que vaig veure sols hi anavan donas.

Un dia vaig voler examinar més detingudament l' *Hipódromo,* nomenat per los turchs *Atmeidan.* Es una plassa irregular, de unas duascentas cincuanta passas de llargada, sobre cent cincuanta d' amplada y en quin centre s' alsa un obelisch egipci d' ull de serp roig, igual á las agullas de Cleopatra en Alexandría, pero no tan alt. Li suposan setanta peus d' elevació. Cada cara presenta una línea perpendicular de geroglífichs de gran dimensió. Descansa sobre cuatre daus de bronzo, quina basa es un pedestal compost de diferents trossos de márbre mal travallat. Los cuatre costats del pedestal ofereixen una multitut de figuras extranyas en relleu, totas de cara, ab lo degradat gust grech de la edat mitja. Me digueren que aquellas figuras representavan los deixebles de Jesucrist; més lo que hi ha de cert es que lo pedestal deshonra lo monument y un dia causará sa ruina per no estar ben trabadas las parts que 'l componen.

A algunas passas de dit obelisch se 'n veu altre elevat per los grechs, imitació del anterior. Crech també que está construhit sobre las mateixas dimensions; més essent format

de pedras petitas de diferenta especie, y mal ajustadas, també amenassa ruina, contrastant singularment sa debilitat ab la canya del altre, admirable per sa forsa y grandesa.

Casi al peu de dit obelisch hi ha un hospital de bojos, pero també amenassa ensorrarse d' un dìa al altre ab la cayguda del monument.

Entre un y altre obelisch hi ha una especie de columna trencada de bronzo, de la que falta la part de dalt. Diuhen que rematava en tres caps de serpents, quins cossos enroscats forman la canya. Lo bronzo es molt prim, y com está plé d' esquerdas en varis punts, han omplert de pedras lo vuyt interior. Lo tros que 'n queda vindrá á tenir vuyt peus d' alsada

Havent examinat los monuments del Hipódromo, vaig anar dret al O., seguint á lo llarch una multitut de carrers. En una plasseta me cridaren la atenció duas hermosas columnas d' ull de serp abandonadas per terra. A la porta d' una casa sens apariencia vaig véuren altras duas de petitas de color vert fosch molt hermosas. També vaig visitar diferents mercats ben provehits, pero separats per carrers deserts.

Vaig arribar per fí al peu d' una alta torra cuberta d' un cono en extrém punxagut; es una de las que componen lo *castell de las Set Torras,* hont se tancan los presoners d' Estat. Se considerava com á tal en altre temps al embaixador de cualsevol potencia que declarés la guerra al sultá, y per aquesta senzilla rahó era pres tot seguit y ficat en aquella torra. Ara sembla abolida tal costum.

Allí vaig baixar y entrant en lo primer pati del castell, de sopte se 'm presenta un home de cara ferrenya: li demano permís per visitar l' interior, pero inutilment. Vaig sortir per una porta de la ciutat que 's troba al costat esperant al menos formarme idea d' aquella fortalesa observantla per fora. No me 'n vaig poder fer cárrech perque sols se distingeix un intrincat laberinte de torras y murallas unas sobre altras.

Girant al N. á lo llarch y per fora de las murallas, vaig examinar las obras que defensan la capital del imperi otomá per la part de terra.

Se reduheixen los medis de defensa á un fosso casi enterament plé y convertit en jardins: un primer llens de muralla

molt baix com á parapet, un altre més elevat, y altra línea interior molt més alta, y flanquejada de torras més altas encare.

Dits llensos de murallas en grahons, coronadas d' aspitlleras, son imponents, puig presentan tres líneas de fochs; més no podent sostenir lo de l' artillería, y tenint l' enemich la ventatja de poguer acostarshi ab la seva al abrich dels serrals y bardissas dels jardins que s' extenen fins al peu de las murallas, Constantinopla no podria sostenir un atach de vuyt dias contra un exércit de terra. Ademés, en un espay bastant considerable entre la porta d' *Andrinópoli* y la de *Top*, com també en altre entre aquesta última y 'l castell de las Set Torras, los tres pans de murallas están arruinats del tot, haventse substituhit sols per un altre que més sembla una pobre paret de tanca que fortificació d' una gran ciutat. Lo demés del recinte se vá també arruinant.

CAPITOL XIV

Cisterna de Filoseno.—Columna de Constantí.—Mercat de donas.—Bezesteinn ó gran basar. —Barri del Fanal.—Alai Kiosk del sultá.—Porta del serrall.—Ribera del mar de Mármara.—Cuartel dels artillers.—Lloch d' esbarjo del sultá.—Iluminacions del Ramadan.—Festa del Beyram ó de la Pascua.—Ayguas de Constantinopla.—Carácter dels turchs.—Diversions.—Donas.—Clima.

La *cisterna de Filoseno,* construhida en temps dels Constantins pera provehir d' aygua á la ciutat, no es avuy més que un soterrani sech, hont s' ha establert una fábrica de seda. S' hi baixa per una mala escala, que termina en un espay casi fosch, sostingut per molts centenars de columnas, y ocupat per máquinas de filar y torse la seda, quals fils, casi invisibles en aquella fosquedat, se divideixen horisontalment entre las renglas de columnas, de manera que casi no 's pot

dar un pas sens exposarse á rómpren á milers Per lo tant lo porter es un guia indispensable en aquella fosquedat. Conduhit donchs per ell, y seguit dels meus criats, desfilant uns darrera altres com una colla de cegos, recorreguerem aquella especie de soterrani, quin destino actual contrasta tan fortament ab lo primitiu. En lo sostre, apoyat sobre columnas, hi ha de tant en tant algunas oberturas, que are serveixen per dar llum y en altre temps degueren servir de brocals per hont se treya l' aygua.

Se compon cada columna de duas canyas una sobre l' altre, sens cap intermedi: la inferior en lloch de capitell remata en un sócol d' un peu d' ample mica més mica menos, sobre 'l qual descansa la superior, que du per capitell una figura informe, semblant á un cono truncat invertit. Las columnas son de márbre sens polir, qual superficie se troba ja menjada. La terra y runa, que en altra época se tiravan per las oberturas d' aquella inmensa cisterna, han enterrat las columnas inferiors fins un ters de sa altura. Nostre guia nos digué que hi havia més de cuatrecentas columnas. En las descripcions se 'n contan duascentas dotze; pero lo guia tenia rahó, puig feya entrar en compte las canyas superiors y las inferiors. Los obrers d' aquella manufactura tenen mal color y aspecte repugnant.

Al sortir de la cova passarem prop de la *columna de Constantí,* composta de varis fragments de pórfit roig á excepció de la part superior y la base, las quals son formadas de pedretas heterogéneas. Tal colorayna desdiu de lo restant del monument, y la columna comensa á arruinarse.

No vaig descuydarme de visitar lo mercat hont se venen las donas blancas y negras. Es un gran pati rodejat de tarimas de tres á quatre peus d' alsada hont s' exposan las esclavas. Hi ha uns cuartets hont lo comprador fa entrar la dona que li convé, pera examinarla més particularment. Lo dia que hi vaig anar no ho era de mercat, puig era temps de Pascua. Está ben tancat y custodiat, y segons diuhen no poden los cristians entrarhi.

Lo gran basar, nomenat *lo Bezesteinn,* es magnífich. Se compon de diferents carrers del tot coberts, hont penetra la llum per medi de lluhernas. Alguns de dits carrers están úni-

cament ocupats per tendas de sedería ben assurtidas. En altres no s' hi veuhen més que joyas y objectes preciosos; los demés finalment presentan diversitat de magatzems d' armas, richs arnesos, indianas, cotó, llana, llibrerías, per cert en número reduhit, rellotjers, y productes de tot lo mon. Hi vaig veure en especial grossos diamants y una tassa d' or ab sa cuberta, de singularíssima bellesa y luxo extraordinari. S' hi troban també armas magníficas á la turca, pero molt pesadas.

·Vaig buscar en las llibrerías la historia del imperi otomá, en llengua turca. Me la presentaren en dos volúms, un de vell y altre de nou, y me 'n demanaren vuytanta piastras. Ne vaig oferir xeixanta, mes no volgueren cedírmela á aquest preu Hauria pogut insistir en la compra y adquirir la obra ab nova dita; mes un dels dos tomos era ja usat, y en país tan sovint exposat al flagell de la peste no m' agradava comprar res que ja hagués servit á altre. Axís es que vaig renunciar facilment á la compra.

Lo barri de la ciutat habitat per los cristians grechs se nomena *el Fanal*. Allí s' hi troban las casas del patriarca y principals familias d' aquella nació. No vaig fer més que atravessar lo barri, en que hi vegí algunas casas de bastant bona apariencia, pero sense luxo exterior. No la te millor que las altras la del *prímpcep Suzzo,* nombrat llavors hospodar de Valaquia. Está prohibit als grechs pintar sas casas per fora ab colors llampants. No ho poden fer més que ab color negre ó altre de tosch, lo que 'ls hi dona un aspecte trist.

Durant ma residencia en Constantinopla me vaig embarcar en tres distintas ocasions pera visitar los voltants.

La primera vegada en una llanxa, dirigintme cap á un belveder del gran sultá, situat á la vora del aygua sobre la entrada del port, fora de las murallas del serrall.

Se nomena *Alai kiosk,* y 's compón d' una caseta cuadrada y tancada. Al voltant hi ha una espayosa galería, sostinguda per columnas de marbre, sense altra finestra ni tanca que cortinas de tela groixuda. Vaig entrarhi sense trobar ánima viventa: lo trespol estava cubert de catifas, lo sostre pintat y daurat y 'l sofá del sultá colocat mirant á la mar. Dit sofá, muntat sobre plata macissa, mes llis y sense adornos ni motllu·

ras y tan ample com un llit gran, tenia un matalás senzill; estant cubert per una tela blava. Devant del matalás hi havia una font de marbre, pero sense aygua.

Desde la llanxa vaig seguir observant la punta del serrall hont se veuhen alguns belveders, la major part cuberts d' espessas gelosías. Sembla que es la habitació d' estiu de las sultanas. Tots aquells belveders s' han elevat sobre plan diferent y sense cap simetría. En un d' ells vaig véurehi columnas d' un clapejat preciós. En lo serrall, y á poca distancia de la punta, s' hi veu una antiga y magnífica columna, d' uns xeixanta dos peus; pero está colocada en un siti tan á cubert de las miradas profanas, que avans no la pogué descríurer cap viatjer. Solsament en l' últim atach dels inglesos fou quan al entrar los europeus en l' interior pera l' establiment y servey de la batería espanyola, se tragué un dibuix d' aquell monument, que 'l respectable marqués d' Almenara tingué la bondat de facilitarme.

La segona vegada que 'm vaig embarcar fou per examinar per devant la ciutat, per la banda de la mar de Mármara. Es espectacle realment magnífich aquella assombrosa munió de casas y edificis de tota mena, que s' extenen fins á perdres de vista per las riberas d' aquella mar.

Ja vaig dir que la punta terminada en la boca del port la forma 'l serrall, rodejat d' un senzill pany de muralla ab marlets, ab varis belveders á diferentas distancias y jardins.

Defensa per fora aquesta muralla una línea de baterías de campanya, construhidas en la mateixa época baix la direcció dels embaixadors de Fransa y Espanya, lo general Sebastiani y 'l marqués d' Almenara. Sostenen ditas baterías las de las voras oposadas del port y del Bósforo, posant lo serrall al abrich de tot atach per la banda de la mar. No vaig veure sobre las parets del serrall sino una batería, nomenada *batería dels espanyols* que ha sigut servida per individuos d' aquella nació dins del mateix serrall, mostra may vista de la confiansa del sultá.

No 's diferencia dita muralla de las demés que cenyeixen la ciutat per la banda de la mar. En la última batería del serrall cap al S., vaig veure alguns canons turchs grossíssims, dels quals alguns tenen set ó vuyt bocas petitas al voltant de la

gran boca central: lo calibre de las altras es de més d' un peu de diámetro. Aquestas serveixen pera enjegar balas de pedra, preparadas y apilotadas prop de cada pessa. Aquells enormes canons están tocant á terra, sense curenyas, pera tirar á flor d' aygua; de manera que qualsevol embarcació que 'n arreplegui una bala va á fons sense remey. Mes com no 's pot mourer la pessa pera apuntar, es difícil tocar objectes movibles. Lo restant de las murallas més enllá del serral[1] no 's troba ja en lo mateix estat de defensa.

Me vaig embarcar per tercera vegada lo primer dia de Pascua, á fi d' examinar l' interior del port.

Tots los barcos otomans tenian issada sa bandera, mes no estavan empavessats, y com regnava una calma perfecta las banderas ni 's movian. Vaig contar uns trenta navios, fragatas y corbetas, haventnhi vint de disponibles, y deu llanxas canoneras.

Vaig admirar l' hermós frontis del cuartel d' artillería. Allí prop un rengle de morters feya salvas per ser diada assenyalada.

Després de passar per devant de la mesquita, del barri d' Eyub, y de diferentas casas de camp del sultá, lo canal del port s' estrenyé dividintse en altres diferents, entre illots mitj sumergits y cuberts de jonchs. Després entrá la llanxa en un canal d' aygua dolsa, que vé d' un poble nomenat Belgrado, distant tres horas. Havent passat per dessota de dos ponts de fusta, poch distants un del altre, vaig saltar á terra á véurer una casa d' esbarjo del sultá, situada á la dreta del canal, á una mica més d' una hora de distancia del punt en que 'm vaig embarcar. Consta de varias casetas y un hermós kiosko ab columnas de márbre; los sostres están ricament daurats y lo centre del saló adornat ab una font. A un costat se veu lo sofá del sultá que consisteix en un matalás y alguns coixins carmesins brodats d' or, tot mitj cubert per la bandera otomana en forma de cortina.

Lo kiosko está devant d' un fall d' hont cau l' aygua per grahons en figura de petxinas sobre tot lo ample del canal, que vindrá á tenir setanta peus. Dessota hi ha un estany cuadrat, y d' allí cau l' aygua per altre fall esgrahonat també. En l' estany hi ha tres glorietas aisladas molt graciosas, y

devant del kiosko una font imitant la figura de la columna de las serpents del Hipódromo, que llensa aygua per la boca de las serpents.

A la part inferior del canal se veu una font, bastament feta de márbre, y més avall una altra que figura un gran vas.

Desde dalt de la cascada se veu lo canal en línea recta fins á llarga distancia, sempre ab igual amplada y ab arbres á cada costat.

Antigament estava tencat aquest lloch, mes are se troba obert al públich y en un estat de gran deixadés. Lo Sultá Mustafá sols hi ha estat una vegada. Hi ha també algunas casas en que están allotjats los guardias bostandgis. Per allí 's veuhen alguns canons pera tirar al blanch. Aquells nos feren bona acullida y nos serviren café. Lo canal corra per una estreta vall closa entre montanyetas. Aquell paratje es conegut per las *Ayguas dolsas*.

En cinch quarts tornarem al embarcader de Constantinopla, ab tot y fer la llanxa, qu' era molt lleujera y de cuatre rems, més de lleuga per hora.

Durant las nits clássicas del Ramadan s' illuminan las mesquitas. La illuminació de las imperials es magnífica; la de Santa Sofía sobre tot produheix un efecte sorprendent. Allavors es quan un se forma idea de sa cúpula colossal, puig la llum que penetra de dia no es prou pera dar á conéixer la grandesa del edifici. Milers de llantions posats á lo llarch de las cornisas sobre las motlluras y parts surtints del interior, altres milers suspesos de la volta per medi de salomons de diferentas formas, y una infinitat d' aranyas de cristall y vidre de totas midas fan distingir la majestat del temple milior que la llum del sol. Confesso que no me 'n havia format idea complerta fins que la vejí en tota sa illumiuació.

També fou nou pera mi lo modo d' apagar aquella munió de llums. Alguns homes ab grans vanos de plomas agitan l' ayre, y á cada mohiment apagan deu, dotze ó vint llums de cop encar que estigan á sis ó vuyt peus del vano, de manera que en un moment queda lo temple fosch altra vegada

Mentres que ab tanta profusió s' emplean las llums en los temples y fins en las torras, hont pera res serveixen, no se 'n veu ni una en los carrers. Lo fanch de terra es del tot

negre. Las casas pintadas de colors tristos contribuheixen á enfosquir l' atmósfera; la lluna no surt á las nits á finals del Ramadan, y la gran fosquedat que regna en tots los carrers afegida al fanch de que están plens, á lo mal empedrats que están y á sas pendents pronunciadas, fan la circulació molt cansada, encar que porti un devant una ó duas llanternas. Las que usan los habitants son de tela y donan tan poca llum que casi no 's veuhen los que las portan. Aixó fa que sembli una dansa de fantasmas aquella munió de llumets pálits que 's veuhen passar d' un banda á l' altra, com suspesos en la regió inferior del ayre. No 's troba de nit una sola dona per los carrers.

Acabá lo Ramadan l' últim dia de Novembre y al següent, primer de Desembre, comensá la Pascua. Celebrá lo sultá la festa en la mesquita *Ahmed Djeamissi,* segons es costum y ja hem dit avans. Desitjant véurer sa comitiva no vaig voler situarme en la mesquita, perqué Sa Altesa entra per fora en sa tribuna. Per aquesta rahó, després d' anar á las cuatre del matí á altra mesquita inmediata á fer la oració pascual á la surtida del sol, me dirigí després á la d' Ahmed, en quin pati vaig véurehi duas ó tres mil donas, pochs homes, alguns soldats bostandgis, geníssars y 'ls soldats del sultá y sa comitiva. Encara no s' havian acabat las ceremonias, y ja hi havia en lo carrer molta gent y dos rengles de genissars

Aquests duyan son trajo ordinari: los bostandgis caftans vermells ab llarch fes del mateix color. Una dotzena de genissars duyan unas casullas grisas y moltas penjarellas de plata. Jo 'm vaig posar en l' ángul interior de la porta.

Desfilaren cert número de *capidji bachalar* vestits de grans caftans, ab amples mánegas que 'ls hi penjan per derrera, ricament forradas per dintre y brodadas d' or per fora; anavan montats en fogosos cavalls ab guarniments riquíssims.

Las personas d' alt bras portavan en lo cap lo gran turbant de ceremonia, que consisteix en un cono truncat invertit, de prop d' un peu y mitj d' alt, tot guarnit de muselina.

Anaren surtint un derrera l' altre molts oficials y alts empleats del serrall, montats en cavalls magnífichs. Vingué després l' *Scheih el Islam,* rodejat de sa comitiva d' *Ulemas* ó sabis.

Derrera d' ell vaig véurer arribar deu ó onze cavalls de respecte del sultá, ab arreus plens de diamants y pedras preciosas. Sobre tot los estrebs y la brida eran preciosíssims. Alguns portavan sobre la dreta de la sella un escut de dos peus de diámetre, y á l' esquerra un sabre, tot igualment carregat d' or y pedrería.

Girantme á altre costat vaig veure montat á Mussa Bajá, kaimakan del gran visir, en mitj de cuatrecents á cinchcents oficials, empleats y soldats, tots á peu, los quals lo portavan casi en l' ayre. Havéntme reconegut me saludá afectuosament, corresponentli jo tot seguit, y continuá sa marxa girant lo cap pera mirarme. Al surtir de la porta me feu altre lleuger saludo ab un sonriure afectuós. Causá alló tal sensació que varis oficials geníssars vingueren á preguntar als meus criats qui era jo, dihent que no havian vist may apuntá 'l riure en los llabis d' aquest Cató mussulmá. Vaig sentir realment que las ciscunstancias me privessen d' estrenyer entre mos brassos á aquell excelent amich, mes com tal intimitat hauria contrariat mon plan, me vaig sentir ab bastanta fortalesa pera resistir als afectes de mon cor y per ofegar las passions que en igual circunstancia haurian determinat á cualsevol altre. ¿Podia en efecte, després d' haverme mantingut insensible á las afectuosas instancias y enérgicas persuasions de Muley Abdsulem, mon amich més estimat, y de son germá Muley Soliman, abandonarme al sentiment d' afecte que m' unia á Mussa Bajá ó rendirme tal vegada al atractiu dels honors que 'm podia donar á mans plenas? No; perdona, amich estimat. Sé que en aquest instant estás esperant ma visita; pero fugiré lluny: demá al matí abandonaré Constantinopla.

Seguí al kaimakan un cos de bostandgis d' infantería. Se sentí un viva y allavors aparegué lo sultá montat en son cavall y tapat sota los inmensos plomalls de sis ó vuyt oficials que anavan al costat seu. Li poguí veure molt be la cara, y li vaig dirigir un saludo, al qual tingué la bondat de correspondre: son rostre me semblá pálit y fins demacrat. Son caftá es vermellós; la hermosura, riquesa y brillantor de la rosa y ploma de diamants excedeixen á tota ponderació.

Prop del sultá seguian tres oficials distingits, dels quals

un portaba un turbant altíssim, adornat de la rosa y ploma de diamants com lo del sultá; los altres cadascú duya kauk ó turbant de la dimensió y forma ordinaria. Aquets tres turbants perteneixen á Sa Altesa, que se 'ls posa en las ceremonias de la mesquita. Anavan mitjs cuberts de ricas telas.

Vingué després lo numerós corteig de grans personatjes á cavall, ab trajo y turbant ordinari, sens cap senyal distintiu. Me digueren que era la primera noblesa del imperi, los fills y nets dels príncеps, etc. Tancava la marxa un cos de d' infantería.

Los turbants del kaimakan, del gran visir y del reis effendi, se distingian per un galó d' or en la muselina. Vaig veure varis oficials de graduació, negres, de caras horribles, vestits y adornats tan ricament com los demés. Lo gefe dels eunuchs negres portavan sobre son turbant la mateixa senyal distintiva que 'l gran visir. Cada un dels principals personatjes de la comitiva portava derrera un criat ó empleat, sostenint en las mans un turbant de dimensió ordinaria, cubert ab un rich envoltori. Es lo que 's posan al cap pera la oració de la mesquita, en lloch del turbant de ceremonia que allavors se treuhen.

Los turchs son en sa conducta pública en la época del Ramadan y Pascua molt diferents dels demés mussulmans. Ja he dit que no iluminan las casas durant las nits del Ramadan. Per Pascua tampoch fan corridas de cavalls, simulacres ni jochs públichs, com en los demés paíssos subjectes al islamisme. Totas las demostracions de pública alegria se redueixen á passejarse gravement d' una part á altra, visitarse, menjar á desdir, y fer salvas ab los canons y morters del port á diferentas horas del dia.

Vaig visitar los grans dipósits d' ayguas potables de Constantinopla: totas venen per lo NO. de la ciutat del indret de Belgrado, lloch casi poblat de grechs, com tots los dels voltants.

Hi ha en dit indret, en tres llochs distints, tres groixudas parets, las quals, tancant lo pas d' una montanya á altra, forman los dichs pera detenir l' aygua de pluja. Aquestos dichs son coneguts ab lo nom de *Bent*.

Lo bent principal se troba á unas tres lleugas de Constan-

tinopla; vindrá á tenir uns cent setanta peus de llarch y quinze de gruixa en la part de dalt, ab una gran talús que aumenta considerablement lo gruix de la paret en la part inferior. Es de pedra picada y está en bon estat. Com las plujas encare no havian comensat, estava casi sech, á excepció d' un petit torrent que l' atravessa.

Poch distant d' aquest bent n' hi ha un altre construhit per la sultana Validé, mare del sultá Selim III. La muralla compren un espay casi tan gran com l' anterior, y s' ha format sobre un plan més ben entés; puig presenta del costat del aygua un ángul apoyat contra dos grans massas Per desgracia lo talús es molt poch pronunciat y aquest defecte radical perjudicará á sa durada.

Las ayguas dels bents arrivan á Constantinopla per conductes subterránis y per acueductes més ó menys ben executats.

L' acueducte de *Justiniá,* situat en lo poblet grech de *Pirgos,* té tres órdes d' archs, uns sobre altres, tots de márbre; mes sa costrucció se ressent de la imperfecció de las arts en la época en que fou fet: los pilans son massa revinguts y 'ls archs massa estrets, desiguals en alsada y amplaria y de migrada projecció.

No lluny d' allí hi ha l' acueducte construhit per lo sultá *Soliman Canuni.* Aquest sols vaig ovirarlo.

Una mica més amunt de Pirgos n' hi ha un altre construhit per los grechs. La valentia de sos archs y bellesa de sa construcció acreditan la superioritat de la primera época sobre la segona ab relació á las arts. Mes aquell hermós monument, abandonat després de tants sigles, comensa ja á enrunarse per la banda de dalt.

Vaig anar á visitar per últim un altre acueducte, construhit per los turchs en los temps moderns devant del Bósforo no lluny de *Buyukdere.* Los archs son iguals als del acueducte Justiniá, tenint més regularitat.

Dits acueductes en sa projecció forman ánguls ab las sinuositats de las montanyas, en las quals los conductes van per sota terra allá hont no ho ha impedit algun obstacle.

Se compon lo districte de Belgrado de montanyas poch altas, coronadas d' hermosos y espessos boscos, qúe s' extenen á llarga distancia. Abundan, segons contan, en cabirols y tota mena de cassa.

Lo carácter dels turchs es sério, y fins trist. Comparat ab lo dels árabes, me sembla que 's pot assegurar que si uns y altres arribessin al grau de civilisació europea, tindrian los árabes lo carácter francés y 'ls turchs l' inglés.

Las bellas arts se troban desterradas dels paissos mussulmans; aixís es que un turch creu que 's rebaixa tocant algun instrument, cantant (excepte pera la oració) ó ballant. La costum de reunirse en tertulias, pera passar lo temps, es casi desconeguda entre ells. Las donas, del tot separadas de la companyía dels homes, no poden contribuhir á corretgir la aspresa de costums y fer agradable la societat. La ignorancia, diguemho aixís, absoluta dels turchs respecte als idiomas d' Europa, y sa poca correspondencia ab l' exterior, los privan de casi totas las noticias d' aqueixa part del mon y ni 's fixan en lo que hi puga ocorre. Per fi la falta de llibres y mestres pera apendrer las ciencias físicas y 'ls innumerables descubriments dels últims sigles, los manté separats dels coneixements interessants que no podrian deixar d' elevar sos esperits.

Unidas tals causas á la existencia precaria d' un gobern despótich, al estat de desconfiansa, ó per millor dir, de guerra que existeix successivament en un país hont los gobernants segueixen un cult diferent del de casi tots los gobernats, y á las ideas erróneas de la dita, que 'ls inspiran desde sa més tendre infantesa, fan que 'l turch, incapás d' obrir son cor á una franca é ignocenta alegría, se cregui no obstant ditxós y més home, quan més s' acosta al estat de las bestias. Passar dias enters assentat en complerta inacció física y moral, fumant en sa pipa ó prenent café y altras drogas, emborratxantse ab licors ó píndolas d' opi; enervar sas forsas físicas ab excessos reiterats de gustos naturals ó contra naturalesa: tals son los plahers que constituheixen la felicitat dels mussulmans; y si 's dignan prestar atenció á un espectacle qualsevol, es únicament quan se 'ls presenta lo simulacre dels únichs objectes que forman sas delicias exclussivas.

Tenen, es veritat, espectácles; pero ¡quíns espectácles! Sa música, encar que faltada d' armonía, ofereix no obstant algunas modulacions dolsas; pero devegadas hi ha discordancias tan xocants, que sería impossible soportarla gayre temps. Per aquesta rahó solen tenir un juglar, que executa de

temps en temps una dansa ó pantomima ridícula é indecent, y acaba sempre imitant un borratxo.

També tenen bailarins, qual talent se reduheix á caminar acompassadament, ballar una contradansa senzilla, fer giravols rápits y moviments ó pantomimas més que indecents, marxant en círcul un derrera l' altre, embutit lo cap en una perruca de cabell llarch tot deixat anar, ab castanyolas de metall en la má y executat tot de la manera més grullera. Vaig veure alguns d' aquells dansants representar pantomimas, donant en espectácle 'ls actes més asquerosos y repugnants. També fan sombras xinescas, y en ellas escenas que de tant lúbricas no 's poden dir.

Tals son los espectácles dels turchs, que 'ls grans, los sabis y encar lo gran visir, no 's donan vergonya de presenciar.

Vaig ser testimoni d' una proba de forsa molt curiosa: un home giravoltant molt depressa al só de la música 's lligava á la cintura uns enagus, que la rapidés del vol desplegava en forma de campana ó parasol. Se treya després la camisa sense descordar lo salva cos que la cubria; dividia en diferentas trenas lo manyoch de cabells de la coroneta del cap, y agafant al vol, un després del altre, molts sabres desenveynats que li tirava un company seu, los lligava pel puny un á cada trena. N' hi vaig veure lligar d' aquesta manera dotze ó catorze, los que ab la rapidés de las voltas formavan com un círcul ó disch horizontal al voltant del cap. Agafava després un sabre desenveynat ab las dents y se 'n posava d' altres en diferents parts de son cos, en termes de trobarse tot herissat de sabres desenveynats Continuant rodant ab la mateixa rapidés sense interrupció, desenvainá altre sabre, y, lo que 'm semblá més difícil, lo torná á envainar ab una seguretat y destresa pasmosa. Llavors comensá á desfer los sabres un per un pera donarlos á son company; se va treure 'ls enagus, torná á posarse la camisa sense descordar lo salva cos; y després de mitja hora de rápits giravolts, son company doná fi al espectácle tirant sobre ell un gran vestit de pells pera cubrirlo: precaució necessaria á causa de la gran suhor que se'n havia apoderat.

Las donas dels magnats viuhen molt guardadas en Constantinopla, mes las del poble van solas per tot arreu. Per los

carrers, basars, turbehs ó capellas, cementiris y vora del mar; se troban á totas horas tantas donas com homes. Tal llibertat en una ciutat tan populosa, plena de jardins, turons y boscos, per forsa te d' afavorir molt lo llibertinatje, y en efecte 's troba bastant generalisat en aquella metrópoli. Las donas portan la cara casi destapada, no obstant l' espés vel que la cubreix, puig engrandeixen de tal manera los forats destinats á mirar, que 's pot distingir sa fesomía casi del tot, á través d' aquellas oberturas.

Lo clima de Constantinopla es molt benigne, no obstantsa distancia del Ecuador, per trobarse al nivell de la mar, guardada dels vents del N. per las montanyas de Belgrado, y del tot descuberta al S. hont está la mar de Mármara; de manera que encare que 's deixa sentir la diferencia de las estacions, no s' experimentan los extrems tan incómodos en altres paissos baix la mateixa latitut.

Havia fet mos preparatius pera observar l' eclipse del sol del 29 de Novembre. Vaig pujar al efecte á un dels minarets, pero 'ls núvols s' oposaren á la observació.

CAPITOL XV

Estat actual de Turquía.—Barbarie dels turchs.—Genissars.—Capritxos d' aquell cos.—Bostandgis.—Artillers y bombarders.—Altras tropas.—Lo Gran Senyor.—Baixás rebeldes.—Tresor públich.—Venalitat dels empleos.—Desesperació dels pobles.

L' imperi otomá es un colós compost d' una extranya barreja de parts heterogéneas é irreconciliables: dels turchs ó tártars, árabes, grechs católichs, grechs cismátichs, coftes, drusos, mameluchs, juehus, y altras rassas que en res se semblan unas ab altres, sinó en l' odi gran y antich que 's tenen. Tals son los elements que componen aquella massa.

Los cristians, atalayats en altre temps en las disputas es-

colásticas, los árabes, dividits per igual causa, y faltats d' una constitució que assegurés la successió al trono del califat, obriren ab deplorable apatía las portas á aquella irrupció de *Tatars* casi salvatjes, que enderrocaren los tronos dels Abbasis y de Constantí, y fundaren sobre sas ruinas l' imperi de la mitja lluna.

La casualitat que 'ls havia fet comensar sas conquistas per Assia, dominada llavors per los successors de Mahoma, feu mahometans á aquells tatars idólatras. Si haguessen comensat per Europa, s' haurian fet cristians. Tot cult apoyat en la sublime idea d' un sér suprem y únich, deu atraurer y convencer al idólatra.

Tal es la causa que ha fet y may deixa de fer als turchs extranjers als usos d' Europa: si 's convertissen á la fé cristiana se farian europeus.

Com los califas abbassides havian donat acullida á las arts y ciencias, que la irrupció dels vándalos havia desterrat d' Europa, los tatars trobaren ab la relligió los elements de la civilisació, de la qual prengueren tot seguit un lleujer barnís; mes sos progressos foren comprimits al mateix temps per alguns dogmas, que, proscribint las bellas arts, establint la doctrina del fatalisme, y proclamant odi y aversió á tot individuo oposat al islamisme, los privavan del primer ressort del bon gust, y féntloshi mirar com inútils los recursos y combinacions de la sabiduría humana, 'ls privavan de las ventatjas d' una comunicació íntima ab los europeus, los sols que 'ls podian instruhir. Unidas ditas causas á la gran diferencia que existeix entre las llenguas del orient y las del occident; á la molicia, á la qual s' abandonaren quan se vejeren amos de capitals suficients pera satisfer sa sensualitat, y per fi á la falta d' educació de sos prímpceps, los quals passan sempre de la soletat d' un *harem* al trono otomá, han paralisat sos progressos per la civilisació.

Aixís, ab tot y ser mussulmá, dech confessar que'ls turchs son encara bárbaros, y demano perdó als que pensin d' altre modo. Mes quan veig una nació sense cap idea de dret públich ni dels drets del home; una nació que ab prou feynas conta de mil individuos un que sápiga llegir y escriurer; una nació pera qui la propietat individual no te garantías y la

sanch del home está exposada á correr per qualsevol motiu y baix lo més lleuger pretext sense cap forma de judici; una nació per fi obstinada en tancar los ulls á la llum, y en llensar lluny la antorxa de la civilisació que se li presenta en tot son brill, será sempre pera mí una nació de bárbaros. Que 'ls individuos d' ella vesteixin seda ó richs vestits de pell; que estableixin entre ells un ceremonial; que menjin, began y fumin al dia mil diferentas barrejas; que 's rentin ó purifiquin á cada moment; no deixaré per aixó de seguir dihent que *son bárbaros.*

No faltan en la Córt algunas personas que, havent aprés las llenguas d' Europa, han adoptat igualment en secret sa civilisació, quan menos en part; pero son número es infinitament petit comparat á la massa de la nació.

També contribuheix altra causa á mantenir als turchs en son estat de barbarie. Los árabes dominavan casi mitj món quan caygueren al jou dels turchs; amos aquestos en consecuencia del estandart del Profeta, degueren creures invencibles. Los confirmáren en aquesta persuació sas victórias en Europa, y aquesta idea s' ha anat perpetuant de generació en generació, no obstant las derrotas experimentadas en los derrers temps. La superioritat que s' atribuheixen sobre las demés nacions los fa mirar ab lo més gran menyspreu á tothom que no sia turch. No s' enganyin donchs los embaixadors extranjers sobre las mostras exteriors de deferencia que reben en Turquía. Conech més bé que ningú als de ma relligió, y puch declarar altament que 'l turch afegeix á la barbarie y orgull mussulmá la barbarie y orgull propis de sa nació.

Aquest orgull los fa preferir la professió de soldat á qualsevulla altra: es soldat per relligió, perque tot mussulmá deu serho; pero també ho es per predilecció, perque es pera ell l' ofici més útil que li obra la porta á la independencia y al despotisme.

Mes no 's crega que 'l soldat turch es un home vestit y armat d' un modo fixo y determinat, un home subjecte á cert códich, á una disciplina militar, mantingut y pagat per lo tresor públich d'una manera regular com en Europa. Cualsevol, quan li passa pel cap, s' arma d' una á duas grans pistolas,

d' un *khandjear* ó ganibet gran, en fi de las armas que vol, y diu: *Soch soldat.* Llavors s' agrega á una divisió de genissars, ó á un baixá, agá, ó altre oficial que 'l vulga admetre á son servey. Quan se cansa, llensa las armas dihent: *ja no sock soldat;* y desde llavors queda en pau, sense que ningú li tiri en cara sa deserció.

Resulta d' aquí, que batentse 'l soldat turch per sa fé y per son propi impuls, son primer atach es impetuós y fins ferotje, més també á la primera derrota abandona 'l camp y fuig, no estant l' exército organisat de manera que continga la deserció.

Los genissars son lo nervi principal de la forsa otomana. Lo célebre *Raif Effendi* en son tractat de la milicia otomana diu que 'n te quatrecents mil l' imperi, y li sembla que cap nació pot presentar una forsa armada tant gran y tant *uniforme.* Mes ¿qué es lo genissar? Un sabater, un menestral qualsevol, un pagés, que dona son nom en la llista d' una divisió de genissars, nomenada *orta.* Algunas d' aquestas ortas no arriban á mil homes, mentres que altras ne tenen vint ó trenta mil.

Quan un fa inscriurer son nom en la llista, contrau l' empenyo de presentarse sempre que 's reuneixi la orta. ¿Pero ho cumpleix? Aixó depen de las circunstancias y combinacions del interés individual al ser cridat. Tenen los genissars molt poch de lo que 's nomena *esperit de cos,* preocupació apreciable quan no es exclusiva; mes aixó no priva que consultin sempre son interés personal, que es sempre sa primera idea. Aixís, si'ls convé lo motiu perque 'ls convocan, prenen las armas y 's presentan. En altre cas permaneixen inmóvils, ó si 's presentan, es per pura formalitat, pera tornarsen després tranquilament á casa seva.

Si la reunió de la orta es pera alguna revolució ó motí llavors ningú es sort á la convocatoria, perque están segurs de la victoria y del robo. No passa lo mateix quan se tracta d' anar á combatrer contra un enemich extranjer, puig en cas d' urgencia lo gobern se veu precisat á proclamar que 's portará al exércit lo *Sainjeak Scherif,* es á dir, l' estandart del profeta, pera inflamar aixís lo fanatisme relligiós, lo que deu suplir los sentiments d' honor y entussiasme patriótich que no existeixen.

Tal recurs polítich no deixa de produhir alguns resultats ventatjosos, atrayent major número de gent al entorn d' aquell emblema mirat per los mahometans com prenda segura de la victoria. Mes com lo zel relligiós se refreda ab lo temps, quan no 'l secunda un interés inmediat y directe, los efectes d' aquest artifici disminuheixen progressivament. La última vegada que va sortir lo sainjeak scherif de Constantinopla, s' esperava veurel seguit de trenta ó cuaranta mil geníssars, y no obstant no 'n sortiren més que tres mil. No es donchs comparable aquest cos célebre als guardias nacionals dels estats d' Europa, ni á un cos qualsevol que tinga á lo menos una sombra d' organisació y disciplina; no puch compararlo sino al moviment ó lleva d' un poble en massa. Las victorias dels geníssars en temps passats no foren sino 'l resultat de la irrupció d' una gran massa d' homes armats sobre pobles desarmats, ó sobre massas menors y tan mal organisadas com ells. Avuy que la táctica militar ha combinat los medis pera calcular los resultats ab una casi certitut moral, es evident que las tropas turcas may podrán oposar constant resistencia á un cos de tropas europeas petit, pero disciplinat. No parlem de cassos particulars que poden ser contraris á aquesta regla, perque això 'ns portaria á un analíssis y á discussions extranyas á nostre objecte.

Tenen los geníssars usos extranys y dignes de referirse.

Lo trofeu militar més respectat entre ells son las calderas ó marmitas de coure, hont couhen son aliment, reduhit sempre á arrós preparat ab mantega: los turchs ne diuhen *pilaw.* Son ditas marmitas objecte de tan alta veneració, que tenen sempre una guardia d'honor, y quan las trasladan d' un punt á altre s' exigeix de totas las personas que 's troban al pas una salutació ó reverencia com quan passa un primpcep. Desgraciat d'aquell que no fes tot seguit la reverencia, puig seria tot seguit castigat per la guardia que sempre va escoltant lo convoy.

Son las marmitas com lo punt central de reunió de cada divisió de geníssars: en campanya las portan pomposament adornadas d' oripells y penjarellas. Si una orta te la desgracia de perdre sa marmita, se la mira ja com un cos deshonrat.

Quan los geníssars acudeixen ab ansia afectada á pendre sas raccions, es proba de que están del tot contents en sa orta;

mes si hi van ab ayre maymó es senyal de descontent. La major mostra de disgust que poden donar, es no presentarse á la distribució: llavors se fa absolutament indispensable pendrer midas pera satisferlos y calmarlos.

En cassos de descontent, las divisions dels genissars portan sas marmitas devant del palau del sultá, y las posan á terra giradas. A tal senyal de revolta tots los genissars s' arman y reuneixen; fan la lley al gobern, demanan los caps dels ministres ó dels gefes del Estat, que tot seguit los hi son sacrificats sense exámen, y destronan fins al mateix sultá, com acaban de ferho ab lo desgraciat Selim III. Tot se troba en convulsió á Constantinopla fins que aquella milicia indisciplinada ha retirat sas marmitas.

Quan lo sultá concedeix audiencias públicas als embaixadors, pera dárloshi una alta idea de son poder fundat en lo content de las tropas, mana distribuhir ans de la audiencia la racció als genissars, los quals acudeixen tumultuariament á rébrela en presencia del embaixador. Igualment pera donar als ministres de las corts extranjeras idea de la justicia soberana, lo gran visir jutja algunas causas devant d' ells; y pera desplegar á sa vista la magnificencia imperial se 'ls admet á un festí ab lo gran visir, revestintse de richs vestits de pell, mentres als agregats á la embaixada se 'ls ne distribuheixen altras de menos preciosas.

Per consecuencia de la importancia de las marmitas en lo cos de genissars, lo nom turch dels jefes de las ortas equival al de *repartidor de la sopa*. Tots los soldats del cos portan al front, en sa gorra de ceremonia, á tall de plumero, una planxa de llautó en la qual posan un cullerot de fusta, de que 's serveixen pera menjar l' arrós. Tal cullerot forma d' aquest modo part essencial de son uniforme.

Los encarregats de castigar als genissars son los *repartidors d' aygua*, que van armats d' un bastó ab llargas corretjas.

Cada orta posseheix algunas tauletas de més d' un peu en cuadro, fixas en la part superior d' un pal, totas pintadas ab emblemas de la orta. Ditas taulas acompanyan sempre á las marmitas.

Quan la orta surt á campanya, segueixen á las marmitas alguns joves tapats del tot en grans hhaiks. S' anomenan *l'*

Harem. Considerats com una especie de talisman ó prenda sagrada, van sempre escoltats d' una guardia particular, y allotjats en una tenda inmediata á la de las marmitas: no fan cap servey, ni están subjectes á cap fatiga, y 'ls geníssars de la orta se deixarian matar fins al derrer pera defensarlos y salvarlos de las mans del enemich; puig lo perdrels seria la major ignominia pera 'l cos.

Los geníssars passan d' una divisió á altra segons los hi pega.

Resulta de tot lo que acabo de dir, que 'ls geníssars, lluny de ser las tropas del soberá del país, no son més que una milicia revolucionaria y turbulenta, que 's fa justicia per sa má, fins á costa del prímpcep á qui serveixen.

Veritat es que alguns reben desde la infantesa una especie d' educació militar; pero son tant pochs aquestos, que per res influheixen sobre la massa general d' aquell cos. Altre tant se pot deduhir de sa disciplina y organisació en los cuartels de Constantinopla.

Pera contrarestar lo poder dels geníssars han armat los sultans als empleats de sos jardins y casas de camp y format una especie de guardias de corps, ab lo nom de *bostangis* ó jardiners, á quins confian la guardia de sas personas. Dit cos consta d' alguns milers d' homes y ha prestat alguna vegada serveys importants; mes en las revoltas se sol unir als geníssars, que son més forts, y llavors es inútil pera 'l sultá aquest contrapés, com s' ha vist en la revolució que destroná al desventurat Selim III.

Se compón lo cos d' artillers y bombarders de cuaranta vuyt companyías ben organisadas; mes com hi ha encare en las baterías curenyas antigas, ab rodas de fusta poch aptes á la maniobra; com també hi han grans culebrinas, canons de monstruós calibre á terra pera enjegar balas de pedra, y canons de moltas bocas, no 's pot formar gran idea de sa instrucció, puig es emplear en lo servey de pessas inútils homes y municions que serian molt més útils si se 'ls destinés á pessas ben montadas y de calibre ordinari.

Lo resto de las tropas que componen las forsas otomanas en temps de guerra se reduheix á escabots més ó menos numerosos de gent armada que envian las provincias al exércit;

los aventurers ó voluntaris que tractan de fer fortuna; los fanátichs de bona fé ó 'ls que tenen interés en aparentarho. Per fi lo contingent d' homes armats que certs posseedors de fincas están obligats á posar en campaña.

Causa aixó tal barreja y confusió que l' exércit turch no 's diferencia, en lo fons, d' una reunió d' escabots de selvatjes. Per consegüent no es capás de produhir cap resultat ventatjós. Si á aquesta irregularitat s' afegeixen los pesats equipatjes que portan los turchs, y la munió innumerable de criats y empleats que no guerrejan y segueixen al exércit, se tindrá una idea de la impossibilitat de donar á aquellas massas informes y desordenadas la precisió que exigeixen los moviments militars d' una campanya.

Persuadit d' aquesta veritat lo gobern de Constantinopla volgué posar remey al mal, creant novas milicias, organisadas y disciplinadas á la europea; mes com aquesta innovació feria l' interés dels geníssars, als que s' hauria reduhit á la dependencia, essent com eran y ho son encare los verdaders déspotas del imperi, s' esvalotaren, sacrificaren á la conservació de son poder los caps tal vegada més útils al imperi y destronaren al infelís Selim III; triumfo deplorable de la anarquía militar que ha fet retrocedir dos sigles la civilisació dels turchs.

Lo sultá Mustafá, sucessor de Selim, está dotat de bonas cualitats; mes ¿qué pot fer lo millor dels sultans mentres visca dominat per la esvalotada milicia dels geníssaas? ¿Quín ministre tindrá prou valor pera obrir la boca, tenint las sanchs encare glassadas ab la catástrofe que acaba de presenciar? Crech, donchs, poder afirmar que 'ls turchs están en la impossibilitat de civilisarse per sí mateixos.

Quan en los paissos extranjers se sent lo nom del Gran-Senyor, un se 'l representa com un déspota quina paraula es lley y que no s' aconsella sinó de sos capritxos. Cal desenganyarse. No hi ha al mon esclau més esclau que 'l Gran-Senyor; sos passos, moviments, paraulas, pera tot lo curs del any, pera tots los fets de la vida, están determinats per lo ritual de la Cort. No pot fer més ni menos de lo establert. Reduhit al paper de verdader autómata, sas accions son reguladas com resultats mecánichs, per lo códich, lo divá, l'ulema

y 'ls genissars. Podrá anar cubert de diamants, voltat del fum del encens, rodejat d' adoradors, com lo *Gran-Lama* ó com una divinitat vivent; mes sa existencia no 's diferenciará de la d'una máquina, y com á tal se'l mirará sempre ab la major indiferencia per los pobles, que no n' esperan res de bo ni de mal, estant lo poder en mans subalternas, segons he fet observar en ocasió de la cayguda de Selim é instalació de Mustafá, puig no ocasioná aquell succés la menor sensació en las provincias turcas per hont jo llavors viatjava.

Aquesta indiferencia dels pobles per son soberá es una de las principals causas que facilitan y favoreixen la rebelió dels baixás en las provincias. Sapiguts son los molts anys que se sostingueren *Djezzar, Paswan Oglow, Kadri Agá,* etc., y veyem avuy á *Mehemed Alí* en Egipte, *Kuchuk Alí* en Siria, *Mustafá Baixá* en Bulgaria, *Alí Baixá* en Albania, *Ismail Bey* en Rumelia, y altres varis d' inferior categoría, los quals sota un ayre de dependencia de son soberá son realment independents, y no fan cap cas dels firmans de la Porta quan no convenen á sos interessos.

Un prímpcep servit d' aquest modo, deuria á mon entendre esborrarse de la llista dels soberans, puig l' imperi está sempre en mans subalternas y mercenarias, y ell revestit ab lo titol suprem es lo sér més insignificant é inútil en lo gobern. Ni veu, ni sent á ningú, á excepció de son gran visir, y passa la vida en mitj de sas donas y eunuchs, extrany, diguemho aixís, á tots los actes d' administració, ordenantho tot lo visir ó 'l divá. Lo poder del Gran-Senyor está donchs reduhit á no res. En lo Marroch es hont s' ha de buscar lo modelo del verdader despotisme.

Las mans mercenarias que gobernan l' imperi turch son pagadas de son travall ab la adquisiciò de riquesas proporcionadas á la ambició que las dirigeix. Mes las rendas del imperi disminuheixen cada any en rahó de la rebelió que s' exten d'una provincia á altra. Los baixás anteriorment nomenats casi no envian res al tresor públich; los productes de la Siria los absorveix lo baixá de Damasch, ab pretext dels gastos necessaris pera la caravana de la Meca; y aquest any (1807) lo gobern li ha enviat ademés per haverho demanat, gran número de bossas pera 'ls gastos de la guerra defensiva

contra 'ls wehhabis, los quals van estrenyent més y més los límits del domini otomá, apoderantse cada dia d' una part de sas provincias. La revolució dels servis, la ocupació de la Moldavia y Valaquia per los russos, la separació de las regencias berberescas, y per fi las escandalosas dilapidacions dels baixás y altres empleats han reduhit lo tresor públich als últims apuros. Per lo tant los alts empleats de la Cort no poden rebrer sous ó recompensas proporcionadas á sas dignitats. Es donchs, necessari que la cábala ó intriga inventin recursos pera buscar diner.

La venda dels empleos está autorisada á Turquía; mes á mida que l' imperi s' empetiteix disminuheix lo número d' empleos que donar, y en consecuencia lo producte de sas vendas; veritat es, per altra part, que si 'l número dels empleats se reduhueix, creix en proporció lo dels aspirants, y la concurrencia eleva lo preu, lo que reditua lo mateix als cortesans, mes no als infelissos pobles, puig los que han pagat doble ó triple per la adquisició de son empleo, se creuhen doble ó triplement autorisats pera devorar als desventurats que cauhen á sas mans. Aquestos claman y 's desesperan, mes no s' escoltan sos planys, perque aquellas exaccions subalternas deuhen resultar en profit de la Cort l' any següent. Los pobles indignats s' abandonan á la desesperació y s' aixecan en armas. Llavors se 'ls donan los odiosos noms de saltejadors y rebelats. Si l' estat se troba ab forsas pera ferlos entrar en son deber, lo que passa sovint, la sanch corre, pero las cosas quedan com estavan y l' imperi pert súbdits y capitals. Això aumenta las necessitats de la Cort, y de consegüent las extorsions, agravantse la situació cada dia més.

CONCLUSIÓ

Viatje á Bucharest en Valaquia.—Itinerari.—Andrinópoli.—Mont Hemo.—La Bu'garia.—Ruschuk.—Lo Danubi.—Bucharest.

Lo dimecres 2 de Desembre de 1807, segon dia del Beiram ó Pascua dels mussulmans, passá Ali-Bey al arrabal de Pera, y d' allí sortí acompanyat d' un tártar pera Bucharest en Valaquia.

Al sortir de Constantinopla desitjava encare extendrer lo círcul de sos coneixements per medi de nous viatjes; mes encare no s' havia decidit per lo país que visitaria. Deixá donchs sos papers á un amich, autorisantlo pera publicarlos després d' algun temps, y marxá indecís sobre si, una vegada arribat á Bucharest, s' encaminaria al occident, al orient ó al nort.

Enviá desde Bucharest son itinerari de Constantinopla, quin compendi donem en aquest lloch.

Lo 7 de Desembre pernoctá Ali-Bey en lo poble de Kuchuk Charmagi, á la vora d' un llach format per la mar de Mármara.

Lo 8 passá per Buyuk Charmagi, Comburgas, y Boadas, se detingué una mica á Selivria, població més gran que las altras, la qual conté diferentas mesquitas, y está situada sobre un petit port de la mar de Mármara. Tots aquells pobles, diu, están habitats per grechs, los que sembla que son més ben tractats que en altres temps.

Lo 9 passá per Kinikli, y pará en Djiorlo, ciutat bastant gran, hont se troban algunas mesquitas. Lo 10 passá prop de Karrestran, se detingué en Burgas, y 'l 11, després de passar per Baba Eski, entrá en Andrinópoli. Aquesta ciutat, gran y ben situada al N. d' una gran planura rodejada de turons,

sobre un dels que s' eleva part de la ciutat, enclou moltas mesquitas, alguns edificis de bonica apariencia, carrers ben empedrats, un gran besestein ó basar compost de varis carrers cuberts en que hi ha tendas de tota mena, y un hermós pont sobre 'l Marissa, riu bastant gros que atravessa la ciutat. Rodeja á Andrinópoli un parapet de terra ab una estacada per dins y un petit fosso per fora. Llavors s' hi trobava lo gran visir generalíssim dels exércits otomans. Mes nostre viatjer observa que no hi vejé casi cap soldat, trobant los carrers en extrem solitaris. Li asseguraren que hi havia un campament fora de la ciutat. Andrinópoli era llavors cuartel general dels turchs, y distava més de xeixanta lleugas dels exércits d' operació.

Sols se detingué Ali-Bey pochs moments en dita ciutat, y aná á fer nit lo mateix dia á Mustafá Baixá, hont trobá un ços de soldats, que més be semblavan una colla de lladres.

Lo 12 atravessá varis llogarets habitats per grechs, y dormí á Karapunar, poble ó aduar mussulmá compost de varis recintes de barracas. Lo 13, havent passat per Zaara y Kezanlek, qual gobernador lo convidá á sopar y feu molts obsequis, caminá tota la nit, y després de sufrir un temps desfet de vent, pluja y neu, arribá á Schipka Balcana, poblet situat á la falda del *Balkan*, ó *mont Hemo*, hont se vejé obligat á detenirse dos dias, ans d' exposarse al pas de la montanya, cuberta llavors d' inmensa cantitat de neu.

Lo 16 la atravessá, lo que no hauria pogut fer á no pendre la precaució d' enviar devant cert número de caballs de la posta pera obrir camí en la neu, que tenia més de tres peus de gruixa. Arribat á la part oposada de la montanya, atravessá un llogaret, nomenat Bedjené, quals casas de fusta estavan mitj enterradas en la neu, y continuant baixant se detingué en Kaproa, població hont las casas son en part de fusta y en part d' obra. Estant del tot cuberta de neu la serra del Balcan ó mont Hemo, que divideix la Rumelia de la Bulgaria, no oferia á las investigacions y observacions d' Ali-Bey, mes que alguns pichs ó agullas de roca jaspiada.

Lo 17 passá per Derroba, y arribá allá á mitj dia á Terranova, poble situat en la vessant de duas montanyas. L' atravessa un riu bastant caudalós, y 'l rodeja un fosso y una

petita muralla. S' hi veuhen molts jardins, vinyas, algunas casas de bonich aspecte y basars cuberts; mes tot estava ple de neu, y la estació era poch favorable á las observacions.

Desde allí aná á parar á Pulicraischte, poblet casi soterrat. Los habitants, tant homes com donas, vesteixen pells de be.

Las donas búlgaras son molt petitas, pero graciosas mentres son joves: mes aixís que han passat la edat de la adolescencia, se tornan molt grossas. Los xicots son bonichs, pero tan petits que casi semblan monas. En quant als homes portan la marca del esclavatje que pesa sobre ells. Tiranisats incessantement per las exaccions de la soldadesca, se veuhen en la trista necessitat d' amagar sota terra lo que volen sustraure al robo y á la violencia.

Després d' atravessar lo 18 á mitja nit lo riu Yantra, rápit y bastant caudalós, y alguns poblets, passá Ali-Bey á Ruschuk, ciutat gran y forta á la dreta del Danubi.

Lo baixá Mustafá, després d' haver examinat los papers del viatjer, doná orde pera que 'l deixessen passar. En consecuencia s' embarcá aquella nit en un barco de sis rems, atravessá en trenta cinch minuts lo majestuós Danubi, y abordá á Djiurjoi, llogaret defensat per una gran fortalesa sobre la esquerra del riu, ocupada llavors per un cos de tropas á las ordes d' altre baixá. Era lo lloch més avansat dels turchs.

Se subjectaren á nou exámen los papers d' Ali-Bey, mes precisament lo *Diuan Effendi* á qui tocava la comprobació havia estat á Alexandría ab lo capitá baixá, amich d'Ali-Bey, y aixís que vejé son nom en lo firman, exclamá: *res tinch d' examinar, conech á Ali-Bey*. A al instant se posá á fer la apología del viatjer, li enviá un magnífich sopar y doná orde de que li preparessen caballs. D' aquest modo sortí Ali-Bey del imperi otomá lo dissapte 19 de Desembre de 1807, al sortir lo sol.

Després de sis horas de marxa arribá á un poble hont se trobavan las primeras avansadas russas. Un soldat l' acompanyá fins á la vanguardia del exércit, que ocupava una línea d' alturas y petits reductes al altre costat d' un riu bastant caudalós quals ponts s' havian destruhit. Ali-Bey conta los obsequis que rebé del general y oficials russos.

Després lo conduhiren á altra població més inmediata á

Bucharest, hont hi havia altre general, qui rebé á nostre viatjer ab tota la finesa y urbanitat dels homes ben educats en las nacions civilisadas. Per fi despedintse y dantli las gracias, se posá en camí pera Bucharest, hont arribá negra nit.

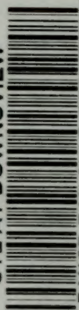
La fatiga d' aquest viatje havia debilitat bastant las forsas del ilustre viatjer que 's vejé obligat á pendres dos dias de repós; mes los contínuos cuydados del gobernador general rus Bahmetief, y del caballer Kiriko, cónsul general de la mateixa nació, contribuhiren á son prompte restabliment. Ali-Bey no sab com expressar son reconeixement á aquells dos personatjes, com també al general Ulanius, al arquebisbe Diothitheos, als dos llochtinents del prímpcep Ipsilanti, y als altres boyards.

Bucharest, capital de la Valaquia, es ciutat gran, d'aspecte campestre y agradable per demés. Sos carrers son á dret fil, bastant amples, y cuberts de paradas. Las casas son baixas, pero tenen grans portas, per hont arriban los carruatjes fins al peu de la escala. Conté dita capital, segons diuhen, una població de xeixanta á setanta mil ánimas. Ab trescentas xeixanta iglesias ó capellas. La catedral, situada en una eminencia en mitj de la ciutat, es petita, pero hermosa. Ademés del arquebisbe, s' hi trobavan llavors alguns altres prelats.

Encare que 'l rito grech es lo dominant, hi ha també cristians d' altres ritos, los quals tenen sas iglesias y sacerdots.

Lo gobern civil del país resideix en las mans de dos kaimakans ó llochtinents del prímpcep Ipsilanti, assistits d' un consell de dotze boyards. Segons la relació feta á nostre viatjer, conté la Valaquia un milió y mitj d' habitants. Mes de la meytat de la provincia la rodeja lo Danubi, y la regan una infinitat de rius. Lo terreno, fértil per demés, está trencat per montanyas y boscos abundants de cassa. Hi ha minas, y per fi tot lo que 's pot desitjar reunit en un país situat baix los cuaranta cinch graus de latitut. Asseguran, diu Ali-Bey, que 'l clima es molt sá, y que las rendas del país ascendeixen á quatre milions de piastras.

TAULA

UTL AT DOWNSVIEW
D RANGE BAY SHLF POS ITEM C
39 13 05 08 14 024 1